

Domnilor

I. I. Brătianu

și

V. G. Morțun

În semn de adâncă afecțiune.

INTRODUCERE

I

Istoria populației noastre rurale face parte din istoria țăranilor din Europa. În trăsături generale, între veacul al 6-lea și al 19-lea, găsim aceleași instituții economice sociale și aceeași viață rurală răspândite pe suprafața Europei. Deosebire e numai în privința fazelor în care țăranii din diferite țări, sunt într'un moment dat.

Ceeace caracterizează viața țăranilor în Europa, este că locuiesc pe moșile altora; ei nu sunt proprietari. Sau dacă o parte au fost, — cum acest lucru e dovedit—ei își perduse proprietățile și cei care le mai păstrase, le perd cu timpul.

Pe moșile pe care stau, ei au o mulțime de obligații. Mai întâiu ei dau dijma și fac clacă, adică nu se bucură de întregul produs al muncii lor și nu muncesc numai pentru ogorul lor. Din ceeace produc, ei dau o parte proprietarilor, iar brațele lor sunt întrebuințate și pentru a pune în cultură ogoarele acelora. Apoi ei mai sunt supuși la tot felul de redevențe și de corvezi.

II

Ce reprezentau aceste două obligații primordiale ale țăranului, dijma și claca ? Și cum se nasc ele ?

De îei situația țăranului pe moșii, văzându-l că face clacă și dă dijmă, înțelegi de ce dă dijmă. Este obligația pe care o contractează în schimbul concesiunii pământului de cultivat.

Dar claca ? Claca o înțelegi mai puțin. Este drept că proprietarul acordă locuitorului așezat, nu numai pământ cultivabil, dar și un loc de casă, o grădină în jur, lemne de foc și chiar de construcție. Dar toate aceste în ce scop ? În unicul scop ca țăranul să-și poată cultiva pământul. Să se noteze că pământul nu-i se cedează cu chirie, ci fără termen, ași putea zice pentru vecie. Căci într'un astfel de contract fără termen și pe vecie, se definește, mai la urmă, contractul țăranului cu proprietarul ori de ce natură ar fi fost el la început. Apoi când concedezi o bucată de pământ cui-va pentru vecie rezultă dela sine că trebuie să-i dai loc ca să-și facă casă și grădină în jur și să-i furnizeze tot de pe moșie lemne de construcție și de foc.

Prin urmare, dijma ar trebui să reprezinte echivalentul tuturor acestor concesiuni pe care le face proprietarul țăranului ; ea ar fi trebuit să servească de plată la toate.

Fost-a la început așa ? Adică li s'au cerut țăranilor în timpuri anti-istorice numai dijma, cum vedem de ex. : că aceasta a avut loc în contractele parțiale de arendă, în care proprietarul, nu cere arendașului decât numai o plată în produse, în schimbul pământului ce-i închiriaza și în care intră și locuința

și cele necesare? Nu știu. Ceeace é sigur e, când întâlnim cele întâiu așezări de locuitori pe pământurile proprietarilor, pe lângă dijmă, găsim și claca. Voiu arăta acest lucru imediat. De unde ar rezulta că dijma nu ar reprezenta întregul echivalent a tuturor foloaselor pe care proprietarul acordă așezătorului pe moșie, ci numai o parte.

Oricare ar fi explicația, faptul este așa. Întâlnim dela început atât dijma cât și claca. Ce reprezintă dijma și ce claca?

Iată o chestie foarte grea de lămurit. Chiar apărătorii sistemului social economic de care mă ocup, sunt încurcați și confuși, când voesc să determine partea fiecăreia.

Să mă ocup de țările noastre. Din o mare parte de documente din veacul al 18-lea, ar rezulta că claca este obligația pe care țăranul o contractează către proprietar prin faptul șederei pe moșie, cu casa, cu grădina, cu lemnele de foc și de construcție necesare; iar dijma reprezintă renta pământului cultivabil și cea a locului de fânaț. De aci ar urma, că un sătean numai prin simplul faptul șederei sale pe o moșie, chiar când nici el, nici vitele sale, nu s'ar hrăni acolo, e dator să facă clacă.

Această concluzie e confirmată de fapte și documente. In veacul al 18-lea întâlnim multe cazuri în care moșia fiind strâmtă, țăranii nu aveau loc să-și facă bucatele lor nici să-și hrănească vitele. Ei arau și aveau fânațe pe moșiile vecine. S'au adus de multe ori înaintea Domnilor chestiunea: In acest caz ce dătoresc asemenea săteni unui proprietar și ce, celuilalt? De vreme ce pe moșia unuia au casă, grădină, lemne de foc și de construcție, iar

pe acea a celuilalt își fac bucatele și-și hrănesc vitele ? Domnii rezolvesc în următorul mod chestia. Asemenea săteni vor da dijma din bucate și din fân proprietarului vecin, unde își au locurile de hrană și de fânaț ; iar proprietarului unde șed, să facă clacă.

Din asemenea decizii reiese lămurit că claca reprezintă concesiunea perpetuă acordată săteanului de proprietar, a ședei pe moșie unde își are casa și toate cele necesare.

Această părere, rezultă și din expresiile de care foarte multe documente se servesc vorbind de claca răspunsă în bani. Căci se știe că țăranul putea să răscumpere claca dând bani în loc de muncă. Multe documente când vorbesc de asemenea răscumpărare a clăcei se servesc de cuvintele că țărani sunt datori să dea «*un leu de casă*» sau într'un mod mai energic încă și mai expresiv „*un leu de vatră*“. De unde rezultă că claca era în strânsă legătură, ba pot zice, echivalentul locuinței săteanului *în vatra* satului.

Ar urma tot de aici, asemenea, că dijma nu reprezenta, cum ar fi trebuit, echivalentul întreg a șederii săteanului pe moșie, ci numai acel a pământului concedat.

Cu un cuvânt, toate celelalte foloase pe care proprietarul le acordă săteanului, afară de pământul cultivabil și cel de fânaț sunt răsplătite prin clacă.

Să vedem așezămintele cum înțeleg, și cum lămuresc asemenea chestie. Urbarul lui Const. Mavrocordat din Muntenia (1847) nu deosibește claca de dijmă, ci le împreună pe amândouă zicând că ele sunt echivalentul a toate foloasele acordate săteanului.

Iată cele întâiu două articole ale urbarului :

1 „Tot clăcașul trebuie să lucreze pe an 8, 10 și 12 zile, după cum se va învoi cu stăpânul moșiei *care se îndatorează să-i dea câmp, livele, lemne de construcție și de ars*, ș. c. 1.“

2) «Pentru acestea, *țăranul trebuie să mai dea stăpânului* dijma din toate semănăturile, a cincelea din tîn și a douăzecilea din roii dela albine“.

În acest urbar, dijma nu este datorită numai decât în schimbul concesiunii de pământ cultivabil, nici claca nu e justificată ca echivalentul folosințelor ce proprietarul dă țăranului, îngăduindu-l să stea pe moșie și să aibă casa și grădină, ci atât dijma cât și claca, cum am zis, sunt datorite și pentru locul arabil și pentru rest.

Va să zică acest așezământ nu ne ajută a răspunde la întrebare. Dacă n'ar fi documentele de care m'am servit pentru a lămurii natura dijmei și a indica acea a clăcei, cu urbarul lui Const. Mavrocordat am continua a fi în plină confuzie.

Ia să vedem dacă nu cumva din alte așezăminte vom putea scoate ideea pe care clasa dominantă își face de dijmă și de clacă cât durează regimul dijmei și a clăcei.

Așezămintele din veacul al 18-lea nu ne dau nici ele vre-o lămurire în această privință. În ele se stabilesc obligațiile țăranilor fără să fie justificate și fără să spună motivul.

Trebuie să ajungem la Regulamentul organic pentru ca să se deslușească chestia.

În redacțiunea primitivă la secția IV din Regulamentul organic al Moldovei. «*Despre drepturile și datorile din partea proprietarilor către locuitorul de pământ și asemenea din partea acestuia către proprietar*» după ce se fixează toate obligațiile și sar-

cinile țăranului, apoi la litera i (art. 125) se zice : „Acest lucru (a țăranului) este hotărât pentru locul de casă a săteanului și pentru grădina și trebuința sa precum și pentru pășunea vitelor trebuincioase la hrana familiei sale și economia sa, fiindcă nici un fel de dijmă nu se ia dela sătean pentru acel loc. Iar cât pentru pământurile de țarină și de fâneț, care sunt orânduie la art. 123 săteanul va da dijmă din tot productul din țarină și din fâneț pe care 'l va căra tot pe acea moșie la locul orânduit de proprietar, cum s'a urmat după obicei și până acum“.

Iată-ne lămuriți asupra naturei clacei și a dijmei.

Din această redacție rezultă că dijma țăranul o datora din tot productul pământurilor de țarină și de fânețe pe care le deținea, iar claca o făcea pentru locul de casă, pentru grădină din jur și pentru pășunea vitelor „fiindcă nici un fel de dijmă nu se lua pentru acestea“.

Definiția acestor două principale obligații ale țăranului, e foarte importantă. Voiu relua această chestie la locul cuvenit.

Redacția de mai sus este ceva modificată în textul definitiv. Iată ce cetim la art. 9.

„Lucru cuvenit proprietarului, trebuind a se împlini așa precum s'a zis mai sus, împotriva folosului ce se dau de către proprietarii locuitorilor, este neapărat de trebuință a se hotărâ, despre o parte, totul acestor folosuri și despre alta, a se statornici îndatoririle la care acești locuitori sunt supuși“

Acest text nu contrazice pe cel de mai sus. Numai, el să mărginește a-l rezuma fără să mai înșire și să designeze foloasele fie care pe rând. Și de vreme ce mai jos, *Regulamentul organic* vorbește de dijmă ca de o obligație deosebită, urmează neîndoios că claca reprezintă echivalentul tuturor celorlalte foloase ale ță-

ranului, mai puțin roadele pământului cultivabil și cel de fânațe.

Va să zică claca era datorită pentru următoarele foloase: loc de casă, grădină din jur, lemnele de foc și imășuri.

În același fel găsim *justificarea* clacei și în *Regulamentul organic* din Muntenia.

La articolul 140 secția II-a, intitulată, „*Drepturi și datorii reciproce, între proprietar și al său sătean*” cetim :

„Lucrul locuitorilor ce vor fi așezați pe moșia vreunui proprietar trebuind a se socoti după cum s'a zis mai sus, *drept răsplătirea foloaselor ce li se dau de către proprietar... este de neapărată trebuință a se hotărâ printr'o tocmire despre o parte totalul acelor folosuri ce se dau sătenilor și despre cealaltă a statornici îndatoririle la care ar fi supuși spre răsplătirea acelor foloase, sau locuitorii ce le vor primi pe deplin, sau aceia care vor primi numai parte dintr'ânsele*”.

În fond este aceeași redacție ca în Moldova și aceeași definiție a clăcei, care atrage aceleași explicații pe care le-am dat mai sus.

Să poate serios justifica, în acest fel, claca ? Așa a fost ea concepută la început ? Sau această justificare este tardivă, făcută cu scop a legitima o stare de lucruri nedreaptă și apăsătoare ?

După ceace voi arăta în cursul acestei lucrări, înclin a crede că claca foarte modestă la început, dacă nu a fost o obligație impusă pe nedrept de proprietar, a fost cel mult echivalentul simplei șederi a țăranului pe moșie care pe atunci nu însemna mare lucru și de aceea nu s'a impus cultivatorilor decât îndatoriri minime.

Să vedem cum este considerată și justificată claca în 1851, când se fac, sub Grigore Ghica și Stirbei, nouă așezăminte de îndatoriri reciproce a proprietarilor și a locuitorilor. Prin așezământul din Moldova se răstoarnă toate ideile pe care le-am văzut că rezultă din acte și chiar din Regulamentul organic. Iată ce zice art. 5 a așezământului din Moldova: «*În cele de sus arătate, cuprinzându-se toate îndatoririle locuitorului, atingătoare de lucrul pământului, locuitorii obștești cu vite sau fără vite nu vor fi supărați cu darea de dijmă de pe pământul hotărât lor și vitelor lor spre hrană, nici în natură nici în bani... rămânând locuitorii a da dijma numai din vile și livezile arătate la art. 35, să suprimă dijma*».

Va să zică după așezământul din 1851 din Moldova pământul arabil precum și fânațele sunt vârate între foloasele fără echivalent, pentru care țăranii trebuiau să facă clacă, de vreme ce ei nu mai dau dijmă. Claca reprezintă totul !

Ba mai mult, clăcei i se da o nouă bază. Până acumă în cursul veacurilor, am văzut, că țăranii o făceau proprietarilor pentru șederea, locul de casă, de grădină, lemnele de foc și de construcție, ce țăranii primeau.

În 1851 desființându-se *dijma*, nu numai că locurile de cultivat și cele de fânaț și de imaș, intră fără deosebire între celelalte foloase ale țăranilor, dar ceva mai mult, ele devin baza clăcei. Pentru ele mai cu seamă țăranul e obligat să facă boeresc.

În adevăr art. 3 din așezământul din Moldova, e redactat astfel :

„Măsura pământului ce să dă trebuie a fi întemeiată pe adevărata trebuință a locuitorului de pământ, și

munca acestuia trebuie a se analoghisi după valoarea pământului ce i se dă”.

Va să zică, cu cât un țăran are mai mult pământ, cu atât trebuie să facă mai multă clacă, căci iată în adevăr ce zice art. următor :

„Așa dar după acest bazis, trebuie a se hotărâ și a se statornici îndatoririle la care locuitorii sunt supuși din partea lor către proprietari”.

Este răsturnarea completă a principiului secular a clacei.

Așezământul clacei a Prințului Stirbei în Muntenia păstrează, în schimbul, vechea bază primitivă pe care am văzut că se razimă și se explică claca.

Vodă Stirbei împarte pe țărani în trei categorii după starea lor, dându-le și după analoghie, locuri de arat, de fânațe și de imaș, și supunându-i la o clacă iarăși proporțională. Cum explică așezământul din Muntenia, claca datorită? Și pentru ce țărani sunt obligați s'o facă? Pentru un singur lucru : *pentru locuința și dependențele ei în vatra satului*. Faptul că țărani stau pe moșie, au o casă și o grădină împrejur, le produce obligația de a face clacă. Domnitorul Stirbei păstrează tradiția seculară.

Iată ideile pe care clasa dirigentă le are asupra clacei în tot cursul regimului trecut.

Ar fi a ne duce prea departe dacă am căuta ca să arătăm și la alte țări cum era considerată și motivată claca.

Aceste două îndatoriri ale țăranului, erau de obicei neseperate. Nu era țăran care să plătească numai dijma, sau să facă numai claca, pentru cuvântul că fie care avea și pământ și avea și o așezare pe o moșie. Pe moșia unde ședea făcea *clacă* sau cel puțin o parte din ea ; pe acea pe care avea pământ, dădea

dijma. Numai când nu avea pământ pe moșia pe care sta numai atunci nu dădea dijmă.

Intr'un document din veacul al 17-lea țărani dintr'un sat, vorbind de un bătrân sărac și neputincios, zic: «și când au venit în sat, a fost o lipitură și să nu-i ia nici dijmă». Aici de sigur că e vorba de un bătrân care nu avea pământ cultivabil.

Care este origina clăcei? Claca e foarte veche; o găsim existând la Romani la începutul veacului întâiu. Existat-a și înainte? Existat-a în antichitate?

Avem probe cum că în Grecia antică a existat servagiul și dacă a existat servagiul, înseamnă că a existat și claca, căci voiu arăta îndată că servii din evul mediu, nu sunt decât clăcași, și că munca lor este aceea care o vedem îndeplinită de țărani în cursul veacurilor însă mai îngreuiată. Așa, erau în Grecia un număr de rurali care aveau o situație intermediară între cea a sclavilor și cea a oamenilor liberi. În Laconia erau țărani liberi care plăteau oarecare redevențe, adică dijma și probabil făceau și clacă. Hiloții nu erau în realitate decât servi, adică oameni care munceau pe moșiile stăpânilor¹⁾

Când în veacul întâiu, la Romani, întâlnim pe coloni, aceștia sunt clacași; îi găsim pe domenii întinse, nelucrate de sclavi.

Frontin descrie în modul următor fizionomia unei moșii cu proprietarul și cu clăcașii săi.²⁾ «In centru este casa proprietarului, mai departe un șir de locuințe». Erau a țăranilor care cultivau diversele

---

¹⁾ Les paysans et la question paysanne en France, Kareïew, pag. 8 et 9.

²⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, 26 și celelalte.

părți a imensului domeniu. Acești oameni liberi, nu erau așezați pe moșii în calitate de mici arendași, de *coloni parțieri*.

Ceeace deosibește pe clăcași în prima linie de colonii parțieri, este faptul că ei făceau clacă, obligație necunoscută colonilor parțieri. Erau ei deja posesori emfiteotici ai pământurilor pe care le ocupau? Fustel de Coulanges nu crede, căci învățatul autor ne afirmă că emfiteoza nu era încă un contract recunoscut în veacul întâiu. Putea contractul să nu fie recunoscut încă, totuși să existe ca o stare de fapt. Căci natura emfiteotică a stăpânirii lor e vădită. Deja însă țăranii sunt în dependența proprietarului, acest lucru ni-l dovedește, după cum observă Fustel de Coulanges, următorul pasagiu din Frontin : *„Proprietarii au pe moșiile lor o numeroasă populație de mici cultivatori”*.

Această populație, de sigur, că se așezase — când? nu știm — în oarecare condiții, adică tocmindu-se câtă dijmă să dea și câtă clacă să facă proprietarului. Deci dela început găsim pe muncitori trăind pe moșii în puterea unor învoieli care reduceau atât dijma cât și claca la proporții definite. Acest lucru reiese din plângerea unor coloni dela sfârșitul veacului al 2-lea de pe *saltus Burinitanus*. Arendașul, un oarecare Alius, îi apasă cu dijma și cu claca. Colonii se plâng împăratului Marcu Aureliu Comod, cu cuvintele următoare : «Noi te rugăm ca conform cu Regulamentul lui Adrian, pe care l-am amintit mai sus, că să ordoni, ca nici procuratorul, cu atât mai puțin arendașul, să nu aibe dreptul a spori redevențele agrare, nici zilele de lucru sau prestațiile de animale de cărat și că lucrurile să rămâie cum au fost fixate în cărțile care au fost depuse în arhivele Aron-

dismementului Cartagenei. Deci să nu fim siliți decât la două zile de arat, la două dècurățit și pliviț și două de secerat și adunat, pe an.»

Petiția se sfârșește cu cuvintele următoare: „Ai deci milă de noi și bine voiește a ordona printr'un sfânt rescript *ca să nu mai prestăm, decât ceea ce e stabilit prin Regulamentul lui Adrian adică de 3 ori 2 zile pe an... și să nu fim mai mult molestați de arendaș pe domeniul tău.*»

Iar împăratul răspunde astfel: „Considerând regulamentele și deciziunile mele anterioare, *ordon ca procuratorii mei să nu ceară mai mult decât de 3 ori 2 zile de muncă pe an și să nu se mai pretindă nimic, contra regulamentului stabilit.*»¹⁾

Iată deci claca limitată, dela cele întâiu începuturi ale ei.

Dealtmintrelea în tot timpul duratei imperiului, împărații Romani intervin și regulatează condiția clăcașilor, determină zilele de muncă precum și celelalte redevențe, oprind pe proprietari de a face din ei sclavi.

Adesea ori, mii de Germani aduși prizonieri, erau împărțiți și așezați, fie pe domeniile imperiale, fie chiar dați marilor proprietari. Dându-i aceloră, împărații nu-i lăsau la bunul plac; ei promulgau, în același timp, rescripte prin care le determina munca, condițiile și obligațiile lor față de proprietari.

Iată un act din veacul al 5-lea, relativ la o distribuție de asemenea barbari: „Noi punem ca condiție, zice împăratul, că proprietarii să știe ca acești oameni se vor așeza pe domeniile lor în calitate de coloni,

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fastel, de Coulanges, pag. 35.

jure colonatus, nici unul din ei nu va putea părăsi domeniul, nici alt proprietar 'l va putea zămomi la el. De altă parte proprietarii vor *cere dela dânsii numai munca de oameni liberi, și este oprit ca să-ii transforme în sclavi, ei nu vor fi întrebuințați decât numai la munca agricolă*». ¹⁾

Colonii nu dătoresc de cât munca la câmp, iar nu vre-o altă muncă domestică. Este o lege formală în această privință. ²⁾

În veacul al 4-lea împărații caută să stabilească o regulă generală privitoare la toți clăcașii din imperiu. Ei regulează câtă dijmă să se plătească și vorbesc de clacă și de dijmă ca de redevențe mărginite.

Codul lui Teodosie, determină partea pe care proprietarul are dreptul să o ia asupra recoltei colonului, iar alte legi din timpul lui Anastasie și Justinian, fixează redevența în natură la a zecea.

Când proprietarii caută a abuza de obiceiurile și regulamentele în vigoare, împărații intervin și îi aduc la respectul acelor legi.

Împăratul Constantin edictează următoarea lege :

„Colonul de la care proprietarul va cere mai mult decât ce e obicinuit, adică mai mult decât ceea ce acela a dat mai 'nainte, are dreptul a se prezenta înaintea judecătorului celui mai apropiat, *iar acesta este obligat nu numai ca pe viitor să împedice pe stăpân de a spori redevențele, dar chiar de a-l sili ca să dea înapoi ceea ce a luat cu nedreptate*“.

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 52.

²⁾ Pentru tot ce privește colonatul de sub Romani și de sub cele întâin state nou formate pe ruina imperiului, m'am servit de Recherches sur quelques problèmes d'histoire de Fustel de Coulanges.

Arcadiu reînnoiește această lege, iar Justinian o confirmă în chipul următor : „Proprietarii sunt opriți de a introduce vre-o inovație în redevențele obicinuite ; la caz contrar, judecătorul va desdăuna pe colon, veghiând ca pe viitor vechile obiceiuri să fie observate ; ordonăm ca această lege să se aplice nu numai colonilor actuali dar și posterității lor și că cine se va naște pe domeniile proprietarilor *să nu fie supuși la alte condiții decât acele sub care părinții și strămoșii lor au trăit*“.

III

După prăbușirea imperiului Roman, situația clăcașilor în noile organizații de state, se schimbă ? Nu. Clăcașii continuă a fi protejați prin legile statelor barbare, în același mod aproape cum fusese sub Impărații Romani, și trăiesc în aceleași condiții pe domenii. Scrisorile Papei Grigore cel mare, scrise la sfârșitul veacului al 6-lea și la începutul veacului al 7-lea sunt o dovadă. Într'una din aceste scrisori, el spune că colonii „trebuie să rămâie pe ogoarele lor și să dea redevențele pe care le dădeau înainte, supunându-se la toate obligațiile colonatului, *fără ca proprietarul să aibe dreptul de a spori acele sarcini*“.

Am zis că situația clăcașilor rămâne aceeași sub nouele state barbare. Colecția de legi de dreptul Roman din veacul al 8-lea și al 9-lea, adeveresc acest lucru, iar legile Romane redijate în țara Burgunzilor, a Visigoților, a Alamanilor, a Bavarilor etc., confirmă odată mai mult această părere.

Codul Bavarezilor ne dă detaluri despre obligațiile la care erau supuși clăcașii pe domenii. „Colonul după domeniile bisericeii datorește 3 din 30 de baniți,

de asemenea a zecea parte din inul și din mierea de la stupi. El trebuie să lucreze pe ogorul proprietarului o întindere de 300 picioare și în lungime de 400 de picioare. El este obligat să semene, să curețe, să sece și să ducă această recoltă la hambarul proprietarului ; de asemenea trebuie să cosească un arpent și să ducă la șură. El e obligat să sădească via, să o prășească, să o îngrijească și să o culeagă. Mai este obligat să dea un cal, pentru un transport, sau să se ducă singur ; asemenea să facă căraușie cel mult până la 20 leghe, în fine el este nevoit să repareze casa stăpânului, grajdurile, șurele, etc. după cum va fi nevoie“. De asemenea și legea Alamanilor spune că colonii sunt datori să dea redevențe și să facă muncă.

Amestecul regilor în raporturile dintre țărani și proprietari, durează nu numai sub Merovingeni ci chiar sub dinastia Carolingienilor.

Așa că putem spune că dela început, de când în imperiul Roman, găsim regulamentate, ca să zic așa, condițiile muncii a colonilor pe domeniile Statului precum și pe acele a particularilor, această protecție și regulamentare o vedem durând în occident tot timpul.

IV

Dar' la noi ? Să înțelege că aceste țări, fiind de formație cu totul nouă, nu putem avea acte și documente cu privire la cele întâiu veacuri a stabilirii colonilor Romani în Dacia, nici după aceea. Ceeace este sigur, e că din hrisoavele noastre, rezultă că țărani făceau clacă în veacul al 15-lea. Acest lucru îl arată în cursul cărței, și dacă ei făceau clacă în veacul al 15-lea, nu este nici un motiv ca să nu admitem

că o făceau și în veacul al 14-lea și al 13-lea de vreme ce claca făcea parte din organizația socială economică din întreaga Europă. Este o rațiune mai mult de a afirma că ei dădeau și dijmă.

Două chestiuni se pun : Câtă clacă făceau și câtă dijmă dădeau, în cele întâi veacuri istorice a țărilor noastre? Și dacă claca și dijma au fost regulate de Domni, după cum am văzut că aceasta a avut loc în Imperiul Roman și sub regii Burgunzi, Visigoți, Alamani, Merovingeni și Carlovingeni? Nu știm câtă clacă făcea și ce dijmă dădea țăranul Român în veacul al 14-lea, al 15-lea și al 16-lea. Dar știm condițiile lui de muncă dela începutul veacului al 17-lea. Voiu arăta în cursul acestei lucrări că la începutul veacului al 17-lea țăranul Muntean făcea între 3 și 5 zile de clacă pe an. El mai era obligat ca să dreagă morile, iar dijma să o dea ca și înainte *după obicei*.

N'avem nici un motiv de a nu conchide că și în veacul al 16-lea, poate chiar și în cel al 15-lea, cam acestea au trebuit să fie condițiile de muncă a țăranilor pe proprietățile boerilor. În tot cazul acele condiții nu au putut să fie mai grele. Căci cu cât ne scoborâm în cursul veacurilor, cu atâta vedem că condițiile de clacă și celelalte ale țăranilor în genere sunt mai ușoare.

Un lucru este sigur : Domnii intervin și regulatează condițiile de muncă încă dela începutul veacului al 17-lea. ¹⁾

Și nu e nici un motiv ca să nu admitem că acest amestec a lor a trebuit să aibe loc și în veacurile anterioare.

---

¹⁾ Studii și Documente Iorga, vol. V, pag. 364.

În adevăr, un fapt caracteristic observăm peste tot locul. Or pe unde șeful Statului, fie Impărat, Rege, Domn sau Principe, concentrează în mâna lui autoritatea aproape absolută, el intervine în raporturile dintre proprietari și coloniști. Acest lucru îl vedem sub împărații Romani și sub regii statelor de origine germană, cât timp feudalitatea nu e încă puternic stabilită ca să le slăbească autoritatea. Acelaș lucru și la noi. Domnii noștri au fost monarhi absoluți ; totdeauna raporturile dintre proprietari și țărani au trebuit să fie de ei regulate. Nu găsim nici un motiv pentru a crede că ceea ce vedem întâmplându-se în veacul al 17-lea, nu a putut să aibe loc și în veacurile al 16-lea, al 15-lea și al 14-lea.

Din actele citate mai sus rezultă că dijma precum și claca, atât la noi cât și în toate țările, la început au trebuit să fie moderate, iar celelalte obligații și corvezi de natură deosebită, reduse sau aproape nule.

O întrebare: cum se explică creerea acestei instituțiuni socialo-economică, adică ca o imensă populație de muncitori să dea dijmă din tot ce produc ei și să facă un număr de zile de muncă pe an, proprietarilor, pe a căror moșii ei stau ? Mai întâi prin faptul însuși că ei nu au moșii și că stau pe proprietatea altora. Acest lucru, grosso modo, explică totul.

Dar cum se face că cea mai mare parte dintre locuitori sunt nevoiți a se stabili pe moșii străine ? Tratarea acestei chestiuni m'ar duce prea departe, ea fiind complexă. Mă voiu mărgini la câteva cuvinte necesare pentru a explica origina clăcei și a dijmei.

Ceea ce caracterizează proprietatea în imperiul Roman, este ființa de domenii mari și de întinse latifundii ; este epoca care se numea a *salturilor*, a *vi-*

lelor și a *prediurilor*; este regimul marilor proprietari pe care codurile lui Justinian și a lui Teodosie, îi numesc *potentiores poesesores*.

De sigur că a trebuit să existe în timpul imperiului și o mică și mijlocie proprietate. Dar ele joacă un rol cu desăvârșire secundar și foarte cu mare greutate pot să trăiască alături cu cea mare de care sunt amândouă cotropite încetul cu încetul.

Acest regim de mare proprietate, departe de a dispărea cu prăbușirea imperiului roman, din contră devine caracteristica dominantă în Europa, unde ași putea zice, că nu mai este aproape loc pentru mijlocia și mica proprietate. Cei care nu au proprietate, sunt siliți să se așeze pe imensele domenii; cei care au încă, din diferite motive, o cedează sau de bună voie, înglobându-o în marele domenii, sau o perd fără de voie. Astfel că la un moment dat găsim aproape toată populația rurală așezată pe domeniile unui restrâns număr de proprietari, de mănăstiri și pe acele ale regilor.

Și atunci natural să pune chestia: în ce condiții neproprietarii stau pe domeniile proprietarilor? Ce raporturi se stabilesc între ei și așezații? Raporturile și obligațiile se rezumă dela început în două. Așezații răspund o parte din produse ca răsplată pentru că li se concedase bucăți de pământ de hrană; iar pe deasupra li s-a cere să facă și un număr de zile de lucru pe partea din domenii rezervată pentru ogorul proprietarilor.

Se înțelege că aceasta a doua condiție, nu pornește din natura dreaptă a învoielei care a dat naștere dijmei. Dijma reprezenta un echivalent. Dar claca, ce echivalent reprezenta ea? Simplu permisi-

unea dată locuitorului de a se așeza pe moșie, cu accesoriile indispensabile unei așezări, precum lemnele pentru construcția caselor, lemne de foc și un petec de pământ pentru facerea casei. Aceasta în ipoteza cea mai bună, adică așa cum stăpânii dau în veacurile posterioare explicația clacei. Dar chiar așa fiind, aceste foloase nu reprezentau aproape nimic în comparație cu ceace se impune colonului. Să nu uităm că pădurile încă nu erau supuse la nici un regim, ele aparțineau aproape la toată lumea.

Prin urmare lemnele de construcție, cu atât mai puțin cele de foc, nu costau nimic pe proprietar. Rămânea peticul de pământ pentru construirea casei. Dar pe domenii întinse, ce valoare putea să aibă un petec de pământ? Așezarea locuitorilor pe o moșie, constituia un imens avantaj pentru proprietar, încât vedem, în acele timpuri, dându-se chiar privilegii oamenilor, pentru a-i decide să formeze un sat sau o colonie.

În schimb însă ce li se cerea? Li se cerea ca să lucreze ogorul stăpânului. Această muncă avea o valoare mult mai mare, decât așa numitul echivalent al ei. Tocmai această disproporție între ceea ce proprietarul da coloniștilor și ceea ce în schimb primea, arată odată mai mult, cum la început, zilele de clacă au trebuit să fie foarte reduse, prin urmare obligațiile țăranului minime. Ideea că țăranii așezându-se pe moșiile proprietarilor sau recunoscând autoritatea acelora, ideea zic că ei au început prin a fi la discreția completă a stăpânilor, trebuie exclusă cu desăvârșire. Am văzut din cele arătate că atât împăratul Adrian cât și succesorii săi să ocupau serios

ca condițiile de muncă a clăcașilor să nu se îngreuiere.

Deja claca este în mare parte, chiar moderată și mărginită cum a fost la început, fructul puterii proprietarului care o impune colonistului ce vine să se așeze pe moșie, sau vechiului mic proprietar, transformat, prin cotropire, în colon.

V

Dar raporturile și obligațiile șezătorilor pe pământurile proprietarilor nu se mărginesc, în cursul timpurilor, numai la dijmă și la clacă, nici la măsura modestă și restrânsă constatate.

Deja din regulamentul Impăratului Adrian, vedem că clăcașii din veacul al 2-lea a imperiului roman, erau obligați să mai dea proprietarului *și animale de transport*, iar colonul din veacul al 7-lea, despre care vorbește codul Bavarilor, pe lângă obligația care am văzut că avea de cultivat o bandă de pământ a proprietarului, a-i duce recolta la hambare, și a-i cosi o întindere de pământ, mai trebuia de asemenea să-i sădească via, să o îngrijească, să-i facă vinul, *să-i dea care de transport și să repareze atât casa cât și hambarele și grajdurile stăpânului*.

Suntem deja destul de departe de primele obligații ale clăcașului, de pe domeniile romane, căci chiar natura muncii lui să modifice și să lărgeste.

La început colonul nu avea de prestat altfel de muncă de cât acea de câmp. În codul lui Justinian, vorbindu-se de îndatoririle colonistului, se zice că el trebuie să-și îndeplinească serviciile sale agricole «*ruralibus*

obsequiis». În alte coduri se vorbește de *partea agrară* și chiar cuvântul de muncă, de corvoadă se referă în genere la munca câmpului.

Cum se face această transformare în natura obligărilor, la început pur agrară? Și cum *clăcașul pur agrar* din timpul Romanilor, începe deja a deveni *clăcaș domestic* în veacul al 7-lea? Căci am arătat că legea bavareză obliga pe colon a repara casa, grajdurile, șurele, etc., ale stăpânilor. Prin abuzul de putere al proprietarilor și prin complezența suveranilor care consacreză prin legi și decrete, tot ce proprietarii fac și stabilesc în interesul exploatărei lor agricole.

Și încă în veacul al 7-lea suntem la început. Căci este încă o autoritate regală și mai târziu una împărătească a lui Carol Cel Mare.

Cât timp autoritatea împărătească și pe urmă aceea a regilor statelor germanice, rămâne neatinsă ținând în supunere pe funcționarii mari și pe nobilii proprietari, atâta timp țăranii sunt ocrotiți, pe cât e cu putință, în contra împietărilor din ce în ce mai mari ale proprietarilor. Dar mai târziu, timpuri rele așteaptă pe clasa rurală. Cu sfârșitul Domniei lui Carol Cel Mare, organizația lui puternică, militară și administrativă, se prăbușește. Marii funcționari, duci, comiți etc., care erau în același timp și mari proprietari, încep a-și însuși în profitul lor, titlu și puterile pe care până atunci le exercitase în numele regiilor și a împăratului. Țăranii nu mai au aproape nici o legătură cu statul, ei sunt supuși proprietarilor, cărorora nu numai că le dau dijmă și le fac clacă, dar le plătesc chiar imposite. Așa că proprietarii ne mai având nici un frâu în voința, în lăcomia lor, ei încarcă

pe țărani cu tot felul de obligații, redevențe, creându-și tot felul de venituri.⁵

Deja am observat că dacă comparăm începuturile modeste a obligației țăranilor de pe saltus Burinitanus din veacul al 2-lea cu obligațiile din veacul al 7-lea din legea Bavarilor, aceste din urmă sunt încărcate.

Această agravarea devine din ce în ce mai simțitoare. Iată în veacul al unsprezecelea la ce obligații sunt supuși țăranii din Franța: „Mulți cultivatori, dătoresc pe lângă corvoada de lucrare la câmp, și acea cu mâinile, apoi tenancierii lucrează la gardurile curților și a câmpurilor, la curățitul grădinilor și a grânelor, la confecțiunea pâinei și a berei, construiesc și repară clădirile de tot felul, fac recolta cerealelor și o așează în hambare, treeră grânele, transportă tot felul de lucruri necesare castelului, ei sunt întrebuințați chiar pentru oficii domestice, pe lângă o mulțime de alte lucruri și corvezi“. ⁶)

Câte zile de lucru munceau țăranii francezi în acel veac? Obiceiurile timpului ni le spun. În așezămintele păstrate prin tradiție, se indică numărul prăjinilor, pe care țăranul, trebuia să lucreze, cantitatea de arpenzi de vie pe care era obligat să îngrijească și chiar să determine numărul de zile de clacă pe an a tenancierului.

În privința zilelor de clacă, obiceiurile variază, pe unele locuri țăranii dătoresc o zi pe săptămână, ceea ce fac cam 50 de zile pe an, cam cât țăranii Unguri și Români din Transilvania, făceau boeresc în veacul al 16-lea.

---

⁵) Les Classes rurales et le regime domanial en France, Henri Sée, pag. 86.

Pe aiurea ei lucrează 2 sau 3 zile pe săptămână. Dar nu este o regulă generală.

Autorul din care extrag aceste, continuă ast-fel :

„In momentul secerei, o parte din tenancieri sunt obligați să facă 4 și chiar 5 zile pe săptămână. Suntem în drept să ne întrebăm în acest caz : Când tenancierul putea să-și cultiveze propriul său pământ ?

„Adesea tenancierul consacră jumătate din timpul, său, pentru ogorul și trebile seniorului. Aceasta este pentru dânsul o sarcină enormă, care cu timpul se va micșora puțin câte puțin. Adesea ori se întâmpla ca zilele de clacă să fie repartizate nu pe săptămână ci pe 3 sau 4, serii în cursul anului“.

Dar la noi ? Care erau condițiile de muncă a țăranului în cursul veacurilor precum și greutatea ei ?

Am văzut că în veacul al 17-lea în Muntenia, el făcea 3 până la 5 zile de clacă și repara morile proprietarului. Această clacă modestă devine enormă cu timpul.

În cea întâia jumătate a veacului al 18-lea, cele întâiu așezăminte fixează pentru țăranii nevecini, claca la 6 zile, și mai târziu la 12.

După desființarea vecinătăței și a rumâniei, Domnii determină prin așezămintele lor munca tuturor țăranilor în mod definitiv la 12 zile.

Acest număr de zile rămâne neschimbat în Muntenia până la Regulamentul organic, cu oarecare mici adăngiri. Dar în Moldova, în a doua jumătate a veacului al 18-lea situația țăranului se agravează.

Iată ce muncă cu ziua trebuie să facă țăranul Moldovan : Să are pe zi zece pași, pasul fiind de 6 palme, în moină, iar în țelină 8 pași. Să prășească pe zi o

firtă, adică 12 prăjini fâlcești, să secere 3 clăi, să cosească într'o zi jumătate de fâlce; de asemenea tot jumătate de fâlce să adune și să clădească, etc.

Pe lângă această clacă agricolă, la sfârșitul veacului, ei mai sunt obligați să facă 4 zile de clacă deosebită, să facă o podvadă cu carul la oraș pentru cele trebuincioase boerului de îndestularea casei, să aducă 2 care de lemne de foc, să întocmească iezăturile proprietarilor, precum și să dea ajutor la întocmirea acareturilor de pe moșii, etc.

Deja acest așezământ urcă țăranilor cele 12 zile de clacă, la 29. Dar îngreuiarea devine din ce în ce mai covârșitoare în cursul timpului. Regulamentul organic, supune pe țărani la următoarea muncă: Locuitorul care avea 2 boi, era dator a ara 14 prăjini la loc de moină, și 9 prăjini în pământ țelină iar cel ce avea 4 boi, trebuia să facă îndoit numărul de prăjini. Prin urmare mai mult decât cei 10 sau 8 pași a așezământului din 1766. De prășit să păstra tot 12 prăjini, decât să cerea țăranului ca să care păpușoiul la coșarele boerului, etc.

În 1851 cu 14 ani înainte de împrumietărirea țăranilor, claca și celelalte angării sunt duse până la culme. Ia să comparăm munca țăranului de la Regulamentul organic cu cea din 1851. În 1833, el e obligat să are 14 prăjini în loc de moină sau 9 prăjini în pământ țelină, cel care avea 2 boi și îndoit, cel cu 4 boi. Iar în 1851, el e dator a ara, a semăna și a grăpa *28 de prăjini* în loc de moină și *18 prăjini* în pământ țelină. În privința prășilei în 1833 el e obligat să prășească 12 prăjini, iar în 1851, 42 de prăjini de păpușoiu, prășite de 2 ori, cu culesul, făcutul în clăi și căratul lor la coșare:

Sub Regulamentul Organic, el era dator să secere sau să cosească 16 sau 20 prăjini pâne albă; în 1851, 56 de prăjini sau 70 prăjini de cosit pâne albă. Cam în aceeași proporție se ridică munca în Muntenia în veacul al 19-lea.

Dar claca servilă ? Și ea să mărește în cursul veacurilor.

Nu știu în ce consista ea, înainte de cele întâiu așezăminte agrare. Am văzut că prin veacul al 17-lea, țăranii din Muntenia erau obligați ca să repare morile proprietarilor. Un lucru însă e sigur, anume că cele întâiu așezăminte, agrare, atât în Muntenia cât și în Moldova, vorbesc numai de claca pur agricolă. Desființatu-s'a prin ele și oarecare clacă servilă, care fusese înainte ? Nu știu. Ceeace este de asemenea sigur e că proprietarii au trebuit să se servească cu vecinii la toate trebuințele lor. Odată cu desființarea vecinătăței, așezămintele suprimă claca servilă pentru toți țăranii fără deosebire. Așa, urbaru lui Const. Mavrocordat (1746) nu vorbește nimic de obligațiile țăranilor de asemenea natură, nici așezământul lui Grig. Ghica în Moldova (1766). Unsprezece ani după aceea, același Domn, în a doua Domnie, o introduce. Țăranii, cum am văzut, sunt obligați să facă 2 zile de clacă la ori ce i-ar pune proprietarul, să facă cu carul o podvoadă la târg pentru trebuințele aceluia, să-i aducă două care cu lemne pe an, să-i repareze morile, iezăturile, și toate acareturile gospodăriei, moșiei.

Douăzeci și opt de ani după aceea (1805) asemenea clacă este iarăși sporită. Se impune țăranului 4 zile de clacă suplimentară în loc de 2. *Regulamentul organic* o

îngreuiază. Țăranii sunt datori să culeagă păpușoiul boerului și să-l aducă cu carele la coșar. Această obligație este nouă precum și aceea ca să care pâinea albă la arie. Regulamentul caută să o justifice pretinzând că a fost un obicei vechiu când zice : «că culesul și căratul păpușoiului la coșer precum și facerea coșerului niciodată n'a fost obicei în țară a se socoti în zilele boerescului, ci au fost datoria locuitorilor a face acest lucru, fără a se scădea în zile precum și căratul pâinei albe la arie». Dacă acesta a fost un obicei vechiu, desigur că a fost impus prin abuz, căci până la această dată nu-l gasim înscris în așezăminte.

În 1851 aceste îndatoriri ale țăranilor sunt din nou sporite. Pe lângă cele 4 zile *proaste* admise din vechiu, clăcașii sunt obligați, pe lângă meremeturi de adăpostiri și șuri apoi, de asemenea și la meremeturile curților boerești, la acoperirea cu stuh sau paie a atenanțelor, la facerea de oboare pentru vite și chiar la *baterea păpușoiului*.

Dar numai la aceste se mărginesc îndatoririle precum și restrângerile țăranilor pe pământurile boerilor ? Nu. Ei nu au voie să înființeze crășme, nici băcării, acestea constituind un monopol pentru proprietari. Ei sunt siliți să cumpere rachiul și vinul precum și obiectele de băcănie dela dughenile proprietarilor. Celor care poseda vii nu le era permis să vândă vinul, doar cel mult, după ce proprietarul îl vindea pe al său ; ei nu aveau dreptul să aibe mori ci erau obligați să macine la morile stăpânului.

Am văzut că în Franța țăranii erau siliți ca să coacă chiar pâinea în cuptoarele seniorului.

Așa că dacă considerăm, într'un moment dat situația țăranilor din Europa și profitul pe care proprietarul îl trage din șederea acelor pe moșii, cons-

tatăm că proprietarul își făcea toate trebile, dar absolut toate, cu țăranii în mod cu desăvârșire gratuit. Ba chiar în exploatările de comerț la care se dedeau, găsesc în țăranime o clientelă sigură și silită. Proprietarii își constituiesc bucată cu bucată, în mod gratuit, tot utilajul trebuincios, pentru o mare exploatare agricolă, complectând în cursul veacurilor piesele care le lipseau și acoperind golurile care existau în țesătura de obligații ale țăranilor.

Mă explic. Iau de exemplu pe țăranul nostru. La început el e dator numai ca să are, să semene, să prășească și să culeagă recolta proprietarului. Era treaba acestuia ca după ce țăranii o puneau în clăi, să o treere și să o ducă la hambare și la coșare. Această treabă proprietarii trebuiau s'o facă cu slugile lor. Cu timpul, am văzut, că li se impune obligația țăranilor ca să care păpușoiul la coșare precum și pânea albă la arie. Dar coșarele le făcuse până atunci proprietarul. O nouă obligație se impune. Țăranii sunt îndatorați, de acum înainte, să facă, cel puțin să repareze acele coșare. Iată-l deci pe proprietar că se scutește și de această cheltuială.

Dar cât timp îndatorirea țăranilor se mărginea numai a căra recolta la coșare, încă proprietarul era nevoit ca să facă ceva pe cheltuiala sa, anume, să bată păpușoiul și să treere pânea albă. Ei caută ca să scape și de asemenea cheltuieli. În cel din urmă așezământ (1851) el obligă pe țărani ca să 'i bată și păpușoiul și să îl treere. Numai sămânța o dă proprietarul.

Așa că întreaga recoltă dela arăt și până la așezatul în coșare este datorită țăranilor de pe moșii.

Cât timp proprietarii au dreptul numai la claca agricolă, așa cum am văzut că are acest caracter claca primitivă, și mult timp își păstrează caracterul, proprietarii sunt nevoiți să-și facă toate trebuințele gospodăriei cu sclavi și servii lor. La noi cu țigani și cu oameni tocmiți cu leafă. Tot prin oamenii de serviciu, ei își aduc lemne de foc, își reparază acareturile, iazurile, își fac oboare pentru vite, etc.

Cu timpul ei, după ce îi obligă pe țăranii să facă toate aceste sub nume de obicei, apoi le introduc în așezăminte sub formă de lege, și iată pe proprietari scutiți de a avea servitori în curte și oameni cu simbrie pentru toate aceste nevoi. Țăranii le fac toate în mod gratuit.

Dar țăranii au nevoie și ei de oarecare cumpărături. Anume să cumpere obiecte de băcănie, vin și rachiu măcar la praznice, la nunți și la sărbători. Unii dintr'înșii ar putea să deschidă dughene cu asemenea marfă, mai ales că au chiar vii. Proprietarul nu le dă voie. El deschide crășme și băcării, și pentru ca să aibă o clientelă sigură împune țăranilor ca să nu cumpere de nicăeri nici chiar când din întâmplare să duc la oraș, vin, rachiu sau obiecte de băcănie, ci numai dela stabilimentele lui. Mai mult. Este așa de ușor ca să-și facă cineva pe un curs de apă la țară o moară pentru a-și măcina păpușoiul sau grâul lui și a celorlalți săteni. Dar proprietarul își are moara lui, care nu i-ar raporta cheltuiala dacă în ea și-ar măcina numai bucatele sale. Iată pentru ce țăranii sunt siliți ca să nu macine nicăerea, nici în sat, nici aiurea bucatele lor, afară numai la moara aceuia.

Aşa că proprietarul prin faptul că dă o bucată de loc pentru hrana țăranului și a vitelor sale, își creiază o sumă mare de servitori care îl slujesc fără plată la toate trebuințele gospodăriei. Tot aceia îi lucrează și îi pun la hambare o recoltă splendidă care nu-l costă nimic afară de sămânța, pe care o poate vinde cu preț bun la Constantinopole.

Proprietarul care stă la țară, afară de bani pentru hainele sale, și încă acele când sunt de lux, încolo el nu cheltuește nimica. El din contră își creează un venit sigur nu numai din recolta care îi fac țăranii, dar mai are un venit suplimentar din dijma pe care o percepe tot de la aceia din toate ce produc, fie pe ogorul lor, fie împrejurul casei și a grădinei lor. Proprietarii nu au nevoie să crească păsări, nici porci, nici să cultiveze stupi, nici să cultive în sau cânepă, căci țăranii îi dau ca dijmă și păsări și porci și faguri de miere și în și cânepă. Totul în fine. Ba prin abuz, ei n'au nevoie ca să tocmească femeile ca să le toarcă și să le țese lâna; ei silesc pe femeile clăcașilor ca să facă și această treabă.

Să înțelege că asemenea organizare socială economică a fost idealul de viață a proprietarilor în curs de vre-o 15 veacuri.

Bazată la început pe o simplă și modestă dijmă și pe câteva zile de clacă, menite a satisface trebuințele primitive ale unui stăpân de domeniu, încetul cu încetul în cursul acelor veacuri ea se transformă într'o instituție socială economică puternic organizată căreia să datorește întreaga bogăție a clasei dirigente și întreaga repartitie a acelei producții. Nimic nu scapă prevederilor clasei dirigente. Ea își, cum am zis, completează utilajul economic, așa încât această

organizație bazată pe munca țăranilor, să nu le aducă nici o lipsă în nici una din trebuințele lor.

VI

Toate aceste obligații și îndatoriri, măcar că se nasc prin puterea și autoritatea stăpânului, am arătat, nu se ivesc de odată, dar nici nu sunt fructul numai a violenței brutale și neînduplecate. Clădirea aceasta de îndatoriri și venituri și-o construiește clasa dirigentă încetul cu încetul în cursul veacurilor. Violența este în fondul tuturilor acestor obligații, mai mult sau mai puțin deghizată. Dar forma prin care toate obligațiile de mai sus se impun țăranilor, este variată. Foarte rar întâlnim la baza lor dreptatea și persuasiunea.

D. Flach, care se ocupă cu această chestie, reduce ca formă toate obligațiile și redevențele țăranilor francezi precum și toate veniturile care seniorii și-au creat în cursul timpului, la următoarele mijloace prin care au fost stabilite anume *prin convenție, prin obicei, prin abuzul protecției și prin violență*.¹⁾

Aceste lucruri autorul francez le dovedește cu prisosință. Actele în această privință abondează în Franța, începând din veacul al 9-lea.

La noi documente de această natură nu avem, așa că nu putem urmări istoricește, în cele întâiu veacuri, cum s'au adunat una câte una toate obligațiile și îndatoririle țăranilor de pe moșiile proprietarilor. Cum că la origină, vorbind în genere de țăranii din

---

¹⁾ Les Origines de l'ancienne France, Flach, vol. I, pag. 392—472.

Europa, au fost numai dijma și claca foarte reduse, acest lucru l'am arătat deja. Dar chiar de la început constatăm că proprietarii sau arendașii încep a cere țăranilor și alte servicii afară de dijma și de clacă. În petiția pe care colonii de *pesaltus Burinitanus* adresează Împăratului Aurel Comod deja am văzut că ei zic :

«Te rugăm ca conform condițiilor Regulamentului lui Adrian, arendașul să nu aibă dreptul a ne spori redevențele agrare, nici numărul zilelor de lucru *sau prestațiile animalelor de cărat*». ¹⁾

Deci iată că vedem aproape de la început că proprietarii, pe lângă claca și dijma, cer țăranilor și animalele pentru transporturi.

Această *Introducere* ne având scopul ca să trateze într'un chip desăvârșit, chestia dezvoltării clăcei în cursul veacurilor cum și a diferitor obligații a țăranului, mă voiu mărgini a da numai câteva exemple istorice pentru ca cetitorul să-și facă o idee cum ele s'au stabilit și desfășurat.

Ceeace vedem dominând în toată această lungă epocă, este *obiceiul*. Obiceiul dominează, în lipsă de legi; el ține loc de lege și cei interesați să silesc ca dintr'un lucru provizor sau dintr'o prestație întâmplătoare să facă un obicei, căci odată lucrul devenit obicei, el se poate invoca cu autoritate.

Cum se forma un obicei ? D. Flach ne spune : prin buna voință, prin un act de complezență, printr'o faptă pe care cel care o face, crede că nu va avea urmare. Era destul ca țăranii să dea o mână de ajutor, în o împrejurare, să răspundă la o cerere ur-

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 35.

gentă a proprietarului, să facă un act de îndatorire, pentru ca proprietarul să se prevaleze imediat de acele acte, să le transforme în precedente, să le califice *de obiceiu* și să le ceară apoi ca datorite.

Autorul *Des Origines de l'ancienne France*, ne dă un exemplu topic în această privință.

Călugării unei mănăstiri aveau dreptul să facă serviciul religios la un loc anumit pe domeniul altei mănăstiri. Intr'un an, călugării, uită să-și aducă dejunul de acasă și roagă pe călugări de pe moșia unde venise ca să le dea ceva de mâncare. Aceia le îndeplinesc dorința. Atâta le-a fost destul. Călugării încep a pretinde ca în fiecare an să li se servească dejunul, fiindcă acest lucru este *un obiceiu*. De aici se nasc neînțelegeri între amândouă mănăstirile. Fie care sunt susținute de seniori puternici.

Cetitorul va găsi în uvragiul citat mai sus precum și în altele, o mulțime de exemple de asemenea natură.

Să vin la țările noastre. Așa a trebuit să se stabilească și la noi toate sarcinile țăranilor, afară de cele așezate prin învoială sau acele care rezultă din natura legăturilor între proprietar și locuitor, cum este d. ex : dijma. În veacurile al 18-lea și al 19-lea găsim acte doveditoare.

Cum a trebuit d. ex : să se nască îndatorirea pentru țăranii ca să meargă pe moșiile învecinate ale proprietarului și să facă clacă, de vreme ce, strict vorbind, ei nu erau îndatorați să facă clacă decât pe moșia pe care locuiau, și de sigur la început ei nu au făcut clacă decât numai acolo unde ședea ? De sigur că într'o zi proprietarul s'a adresat lor și i-a rugat, că de vreme ce nu au nimic de muncit boeresc pe moșie, să fie buni să-i dea o mână de ajutor la o altă moșie

foarte apropiată, vecină. Țăranii nu au avut curajul să refuze și s'au dus de au făcut clacă acolo. În al doilea an, lucru a devenit *obicei*; li s'au cerut, ca datorită această muncă, la care țăranii nu s'au mai putut sustrage. Actul de bună voință devine obicei. În veacul al 18-lea, 'l vedem înscris în așezăminte ca o îndatorire. Ba chiar proprietarii au început a abuza de această obligație căci în loc să se mărginească a duce pe țăran pe moșiile lor vecine, i-au silit să se ducă la altele depărtate cale de mai multe ceasuri. Așa că a fost nevoie ca așezămintele să intervină și să autorizeze ducerea țăranilor pe alte moșii numai la o distanță de cel mult 2 sau 3 ceasuri.

Precedentele, iată marele pericol care facilitează constituirea obiceiurilor asupritoare.

Carul cu lemne nu a fost la început obligator, nici găina ce fiecare țăran, mai târziu, este obligat să dea proprietarului de Crăciun în Muntenia.

Iată cum ele au devenit obligatorii. Țăranii în veacul al 18-lea erau datori ca să facă 12 zile de clacă. Atât și nimic mai mult. Proprietarii având nevoie de lemne de foc pentru curtea lor precum și de păsări pentru sărbători, se înțelegeau ca aceia să le facă numai 8 zile de clacă, însă în schimb, să le aducă și câte un car de lemne și să le dea și câte o găină de Crăciun. ¹⁾ O tocmeală permisă, de vreme ce în locul a 4 zile de clacă, se cerea numai un car de lemne și o găină. Cu timpul carul cu lemne și o găină la Crăciun devin obicei; aceste lucruri se cer pe urmă țăranului peste cele 12 zile de clacă, adică ca redevențe obligatorii.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. IV, pag. 127—128.

Dovadă că la început aceste prestații nu au fost obligatorii, este că locuitorii dintr'un sat din județul Vlașca se plâng de următoarele : Că pe lângă cele 12 zile, arendașul «i-a mai obligat *să mai facă și o zi cu carul, și că le cere și câte o găină de Crăciun*».

Mai mult. Proprietarii caută de la un timp să re-dice la 2 găini această redevență, iar țăranii față cu asemenea eventualitate, se mulțumesc să recunoască legitimitatea prestațiunei unei găini, pentru a să putea ușor opune la două.

Intr'o plângere cu o dată posterioară a unor locuitori în contra unui egumen de mănăstire cetim : „cum că la Crăciun *li se ia două găini în loc de una după obicei*».¹⁾

Iată obiceiul constituit și consacrat.

Carul cu lemne rămâne o prestație datorită *după obicei* mult timp. Caragea (1814) 'l pune în așezământ ca o obligație legală.

Iată încă un exemplu de cum să creau precedentele :

Țăranii de pe o moșie oare care de mult nu mai făceau clacă în zile, ci o plăteau în bani, când de o dată, după moartea proprietarului, moștenitorul le cere să facă clacă în natură. Pe ce își bazează pretenția ? Pe faptul că într'un an sau doi, ei ajutase pe proprietar, la clacă. De acest ajutor se prevala moștenitorul.

«Ați făcut clacă tatălui meu, zicea, prin urmare trebuie să-mi faceți și mie». Țăranii se apără răspunzând:

„Căci pentru slujerul Amza le făcea bine de îi împrumuta cu bani la trebuințele lor de aceea *și ei făceau ajutor de îi lucrau și îi slujau la câte o treabă cu carul său cu boi, iar nu doar că acel ajutor îl ținea cu nume de clacă al moșiei*».

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VI, pag. 389.

Iată cum cel mai mic ajutor, cel mai mic act de bunăvoință, putea să se transforme într'o obligație eternă pentru țărani.

Reparatul morilor și a zăgazurilor a trebuit tot prin obicinuință să se stabilească. Proprietarii fac apel la bunăvoința și ajutorul țăranilor. Aceștia vin și dau ajutor, cu atât mai mult că aveau și ei interes de vreme ce și ei măcinau tot acolo. Precedentul este creat; încă din veacul al 17-lea găsim aceasta obligație ca ceva datorit de mult.

Intr'un document de la Const. Brâncovanu, vorbindu-se despre îndatoririle țăranilor, Domnul zice:

«Iar pentru mori când se vor strica, să aibe a le drege sătenii și a le lucra precum le au lucrat și mai dinainte vreme.»

Caragea pe lângă cele 12 zile de clacă adăugise un car de lemne și o zi de plug în așezământul său. Am vorbit deja de carul cu lemne. Să vorbesc și de ziua suplimentară de plug.

Această zi suplimentară de plug o întâlnim cu mult înainte, în veacul al 18-lea; ea face obiectul de tocmeală deosebită între proprietari și țărani. Cu timpul ea se transformă în obicei, iar Caragea o pune între dispozițiile obligatorii de lege.

Mai tot ce vedem în așezăminte, a trebuit întâiu să se practice sub numele de obicei, și după aceea, să fie trecut sub formă de lege.

Precedentele, încă odată, aveau influența covârșitoare în stabilirea obiceiurilor. D-nu Flach ne arată în lucrarea sa *Les origines de l'ancienne France*, cum țăranii, mănăstirile și chiar seniorii mai mici se păzeau ca de foc ca actele lor să nu servească de precedente. De aceia chiar când acordau o favoare sau făceau o

concesiune, se grăbeau ca să închee un act prin care căpătau declarația formală, că partea în favoarea căreia a făcut actul nu poate să se servească de el, ca de un precedent.

Precedentele nu deveneau obiceiuri numai în defavoarea țăranilor, ci pentru toată lumea chiar și pentru clasa dirigență. Era destul ca pentru o singură dată boerii să consimtă la o concesiune pentru ca Domnul să le-o ceară în fiecare an. Iată un caz. Sub Const. Ipsilante (1803) pentru a se plăti o datorie a țării de vre-un milion de lei, Domnul este nevoit ca să facă apel și la clasa boerească supunând-o la plata taxelor vinăriciului. Cererea era în contra privilegiilor boerilor care nu plăteau dări. Cu toate acestea, ei nu au ce face, sunt nevoiți să se supună, mai ales că era chiar și ordinul Sultanului. Însă ei cer ca să se facă jurământ ca numai de astă dată să fie supuși la această dare. Iată ce zice hrisovul referitor :

«Fiind însă că această dare, de a plăti adică estimpu și mănăstirile și boerii vinăriciu și dijmuit, s'au făcut ca aceasta hotărâre *ca numai acum odată într'acest an să se urmeze la aceasta mare și deosebită trebuință și sciută de toți, iar nu și altă dată între alți ani, pentru ca nu care cumva să se mai ceară și altă dată dela privilegiați această dare, or cu cuvânt de ajutor sau cu pricină că s'au mai luat și altă dată, făcutuneau rugăciune de obsce sfinția lor părinții archiereii și cu dumnealor boerii prin numita anafora, ca să le lege aceasta prin Domnescul nostru hrisov cum și prin putere de blestem și afurisenie de a se păzi și către aceasta să mijlocim a se întări și cu înalta împărăteasca poruncă ca să nu fie privilegiați altă dată băntuiți*». ¹⁾

¹⁾ Tesaur de monumente istorice, vol. II, pag. 320.

Tot prin obiceiuri stabilite prin mijloace abuzive, au trebuit și chiar s'au mărit considerabil zilele de clacă precum și dijma.

Zilele de clacă au fost la început puține. Dijma se percepuse numai din principalele produse a țăranilor. Aceștia nu dăduse dijmă din legumele sau plantațiile din jurul casei. Cu încetul nici grădina nu este la adăpostul pretențiilor proprietarilor. Țăranii sunt obligați să dea dijmă din in și din cânepă în veacul al 18-lea, lucru necunoscut în veacul al 17-lea.

Și nici se putea altmintrelea. Țăranii erau la discreția proprietarilor, fiindcă ședeau pe pământurile acelora și aceasta cu atât mai mult, cu cât, cum voiu arăta îndată, începe a nu li se mai da voie ca să părăsească satele. Cum puteau ei rezista față de cerințele acelora, care erau mari seniori sau puternici și însemnați boeri? Când proprietarul unei moșii era în același timp și vornic mare sau cel puțin făcea parte din Divan, nu mai vorbesc de cazul când el era ispravnicul județului, cum puteau țăranii să-i refuze a-i munci 12 zile de clacă pentru cuvântul că mai nainte îi lucrase 6 sau numai 8? Și odată ce ei consimțeau a lucra 12 zile pe an, mai puteau ei ca să invoace cu succes că mai nainte lucrase mai puțin? Precedentul era deja stabilit.

Am văzut că d-l Flach pune printre mijloacele prin care s'au mărit și s'au înmulțit obligațiile și redevențele țăranilor, violența. Cum că violența a jucat un mare rol în stabilirea obligațiilor țăranului în Europa, lucru este dovedit. Autorul francez citează o mulțime de cazuri.

Dar la noi? De sigur că da. Fiindcă însă posedăm mult mai puține acte de această natură, decât posedă celelalte țări, din epoca în care s'au stabilit îndatoririle țăranilor, evident că putem mai greu documenta lucru de cum o pot face d. Flach și alții pentru Franța.

Cu toate aceste din plângerile țăranilor precum și din cărțile și pitacele ce Domnii adresează ispravnicilor, rezultă că proprietarii prin violență voiau să impună lucruri peste dispozițiile așezămintelor și izbuteau de cele mai multe ori pentru a le trece în obiceiuri.

Așa, găsim plângeri cum că proprietarii cer țăranilor clacă de mai mult de 12 zile pe an. Găsim chiar conflicte și bătăi între vătăfii proprietarilor și țărani, pentru că cei întâiu sileau pe femeile celor al doilea să toarcă în, cânepă, sau lână pentru curtea boerească. În această privință nu era nici o convenție, iar proprietarii nu se adresau la țărani în mod blând ca să-i îndemne să lucreze o zi mai mult de clacă, sau la femei ca să le toarcă câte-va caere de lână. În acest caz obligația nouă dacă s'ar fi născut, s'ar fi născut din slăbiciunea țăranului de a nu fi refuzat dela început orice servicii de asemenea natură.

Dar când proprietarul prin vătăfii și prin robii lor ȋigani sileau pe țărani să facă mai multe zile pe ogor, sau porunceau femeilor ca să scarmene lână sau să toarcă fuioare, toate aceste prin ce le îndeplinea? Numai simplu prin violență, fățișă și brutală. Avem dovezi istorice de asemenea acte de violență, avem cazuri în care țăranii au fost supuși la muncă contra așezămintelor. Să citează trei.

Const. Mavrocordat dezrobește în Moldova (1749)

pe vecini și stabilește un așezământ în puterea cărui mărginește zilele de muncă a tuturor țăranilor fără deosebire, la 12 zile. Această dezrobire țăranii o știu și o sărbătorează chiar. Căci Domnul întâiu trimisese în toate părțile țării ca să aducă reprezentanți de ai vecinilor pentru ca dezrobirea sa să fie cunoscută de toată lumea. Proprietarii nu țin seama de actul solemn Domnesc și continuă a supune pe toți țăranii, fără deosebire, la o clacă continuă întocmai cum ar continua a exista vecinătatea. Acest lucru ni-l spun însuși boerii în anafora pe care o adresează (1775) lui Grigore Ghica pentru a cere adăugirea zilelor de lucru. Iată textul Divanului : „Iar Domnia fericitului de pomenire voevod Const. Mavrocordat s'a întărit prin porunca gospodinească ca să nu se mai pomenească nimeni din locuitorii Moldovei nume de vecini, ci să aibă volnica slobozenie precum și se cade. *Cu toate acestea slujba lor era neconținută ca și mai înainte la toate trebuințele ce aveau stăpânitorii moșilor cum și ceilalți locuitori care nu erau la numărul vecinilor, măcar că iarăși din porunca gospodnicească li s'a hotărât atunci ca să aibă a lucra la stăpânii moșilor numai 24 de zile într'un an.*“ O mărturisire mai pe față că boerii au silit pe țăranii să lucreze ca și mai înainte, nu se poate.

În Muntenia vecinătatea fusese suprimată încă din 1746.

Douăzeci de ani după aceea, proprietarii profită de ocupația Austriacă, suprimă actul dezrobirii, nescotesc așezământul cu 12 zile de clacă și prefac prin violență pe săteni iarăși în rumâni.

Acest lucru ni-l spune însuși Divanul într'un act oficial. ¹⁾

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III, pag. 329—330.

Venind Alex. Ipsilante Domn după încheierea păcei, se înțelege că acel Domn caută ca să restabilească vechiul așezământ și să scoată pe țăranii din robia în care boerii îi aruncase din nou. El reînnoiește așezământul lui Const. Mavrocordat, dând ordine strajnice ca să fie executat. Credeți că boerii se supun? De loc. Iată ce ne spune un contimporan :

«Căci stăpânii moșilor au început puțin câte puțin să supună pe țărani și ca să-i apese ca să facă clacă după voința și trebuința lor.»

Afară de violența proprietarilor, a mai fost și violența legală, ca să zic așa. Boerii ca clasă stăpânitoare, aveau două mijloace de a spori zilele de clacă : ori silind pe țărani de pe moșiile lor, ori obținând de la Domni consimțământul ca să sporească, prin așezăminte, acel număr de zile. Procedura întâiu era mai simplă, dar putea da loc la protestări. Pe când cea a doua, îmbrăcând forma legală, sporul zilelor de clacă putea fi cerut în numele legii și executat *manu militari*. De câte ori pot, proprietarii recurg la acest mijloc și numai pentru ce nu pot obține prin așezăminte, recurg la violență fățișă.

Așezămintele din veacul al 18-lea în Moldova se resimt de această violență legală. În 1749 țăranii știu că au de făcut 12 zile de clacă. În 1766, li se impun 18 zile, iar în 1777 sunt obligați să facă 27 zile. Violența sub forma de lege este vădită. Nimeni nu-i întrebase, nimeni nu-i consultase.

VII

Această situație era deja grea. Vine fiscul și o agravează printr'o măsură cu caracter, întâiu pur fiscal, dar

care mai târziu se transformă într'un drept de care uzează și proprietarul. Voesc să vorbesc de lipirea țăranului de pământ.

Mai întâi trebuie să mă grăbesc a repeta din nou, că țăranii așezați în condițiile de mai sus pe moșiile proprietății, fusese oameni liberi, și că chiar lipirea lor de pământ, adică chiar când devin adscripti glebae, aceasta nu le transformă condiția lor juridică. Ei continuă a fi liberi, numai nu pot ca să se mute dintr'un loc în altul.

E drept că situația lor de clăcași pe întinsele domenii, îi pun în o mare dependență față de proprietar. Deja în veacul al 4-lea, în imperiul Roman clăcașii de pe moșiile particulare erau numiți *coloni rei private*, în deosebire de cei de pe domeniile publice, care se chemau *coloni Caesaris*. Dar aceasta nu schimba situația lor. Ei erau cu desăvârșire deosebiți de sclavi.

Fustel de Coulanges caracterizează situația lor în trei cuvinte: ei erau *oameni liberi*, cultivatori de pământ *fără contract*, cultivatori *pe vecie*.

Aceasta era situația lor când statul Roman în interes de a percepe regulat impozitele de la toți locuitorii, face o operație cadastrală, prin care înscrie pe fiecare contribuabil, cu numele, cu familia lui. Țăranii încep a purta numele de *censibus adscripti* sau *censiti* sau *tributarii*. ¹⁾

Această operație fiscală cu caracter general în care sunt înscriși toți locuitorii fără deosebire, are de consecvență pentru țărani de a-i lipi pentru totdeauna

---

¹⁾ Vezi pentru toate aceste chestii, *Recherches sur quelques problemes d'histoire*, Fustel de Coulanges, pag. 71—190.

una de locurile pe care trăiau și a da proprietarului o autoritate pe care până atunci nu o avuse. Proprietarului, fiscul îi dădea lista tuturor contribuabililor de pe domeniul său, de a căror cens îl făcea responsabil. Censul îl plătea bine înțeles țăranul, însă prin proprietar. Fiscul dela proprietar cerea partea contributivă a tuturor, așa că atât fiscul cât și mai cu seamă proprietarii, aveau interes ca țăranii să nu părăsească domeniul în care rolurile percepției îi găsisse și îi înscrisese. Iar la caz când contribuabilul ar fi fugit, răspunderea cădea pe proprietar, care trebuia să plătească el partea celui fugit.

Această procedură fiscală se stabilește prin veacul al 3-lea sau al 4-lea.

Proprietarii au interesul cel mai mare ca țăranii să nu părăsească domeniul, fiindcă ei sunt responsabili de impozitul aceloră. De aceea când țăranii fug, proprietarii s'adresează împăratului plângându-se că ei nu pot împedea pe țărani să fugă cu toate că ei sunt responsabili de impozitele aceloră. Și atunci intervin rescripte imperiale prin care se stabilește de drept, ceea ce censul creează ca situație de fapt! Constantin într'o lege zice: «cât despre colonii care se încearcă ca să fugă, *va trebui ca proprietarul să le pună fiare în picioare întocmai ca la sclavi*». Și într'un alt ordin același Impărat poruncește „*dacă colonul a părăsit domeniul de pe care s'a născut, el va fi adus înapoi cu sila*».

Impăratul Valentinian I în 371 zice: «Nu socotim că colonii au libertatea ca să părăsească și să se depărteze de câmpurile de care sunt legați prin origina și nașterea lor. *Dacă se depărtează, ei vor fi aduși înapoi și pedepsiți*». Iar o lege a lui Teodosie, edictează: «În toate provinciile imperiului este regulă

stabilită din vechiu, că colonii sunt opriți printr'un drept etern, *quedam eternitatis jure*, că nu le este permis să se depărteze de ogorul a cărui folosință îl au, nici să părăsească pământul pe care l'au luat în cultură. Colonul nu poate să se ducă ori unde voește, ca un om liber ; *dacă el părăsește locul, proprietarul domeniului are dreptul întreg de a-l readuce înapoi*».

Țăranii sunt lipiți definitiv de pământ. Impărații merg mai departe. Toate ordinele de mai sus, se referă la cei înscriși în cens. Dar mai erau încă coloni liberi, care probabil că plăteau direct impozitul către fisc, iar nu prin proprietar. Impărații îi fixează și pe aceștia pe domeniile unde ședeau. Impăratul Anastase dă un ordin că „colonul liber care va fi cultivat o bucată de pământ în timp de 30 de ani consecutiv, nu va mai putea părăsi acel pământ“. Prin urmare, iată pe toți cultivatorii fără deosebire, de cei înscriși în cens sau, nu, deveniți *adscripti glebae*.

Colonatul roman cu consecvențele lui de lipire pe pământ trece și la statele de formațiune nouă. Și la Franci precum și la celelalte state germanice există registre de înscriere a tuturor contribuabililor care se numesc *poliptice*, cu o singură deosebire, cum observă Fustel de Coulanges. Polipticele din timpul imperiului roman erau făcute și ținute de fisc, cele din veacul al 10-lea sunt făcute și ținute de proprietari și de mănăstiri ; cele întâi fuseseră privitoare la dările către stat, cele din urmă însemnau locurile de cultivat, casele și redevențele către seniori și mănăstiri a fiecăruia dintre acei care locuiau pe domenii.

Țăranii continuă într'o privință a fi liberi ca și în

timpul imperiului roman, căci în afară de defensiva de a se muta dintr'un loc într'altul, toate celelalte libertăți le aveau, ceeace îi deosibea și de sclavul antic și chiar de servul modern care începuse a se ivi, pe ici, pe colea. Faptul că ei nu pot părăsi satele, nici chiar faptul că sunt înscriși în cens sau în poliptic, nu-i aruncă în rangul de sclavi sau servi. În polipticile din veacul al 10-lea, figurează toți locuitorii dintr'un domeniu, fie sclavi, fie servi, fie oameni liberi.

Evident că situația clăcașului să agravează în evul mediu, prin faptul că acela nu mai este contribuabilul statului, prin urmare nu în vederea unui interes general este lipit de pământ, ci mai cu seamă în vederea proprietarilor a căror tenancier și contribuabil este.

Să vedem acum care era situația țăranilor în orientul Europei. Și aici ceeace lipește pe țăran de pământ, este fiscal, este necesitatea intrării regulate a dărilor statului. În occident poate să fie oarecare confuzie între un serv și un clăcaș, fiindcă amândouă aceste instituții, cam intră una într'alta, fiind contemporane.

În orient lucru se prezintă în mod mai simplu. Lîpirea de pământ precedează servagiul, prin urmare nu trebuie să confundăm servagiul propriu zis, cu iobăgia. În orient clăcașul este un om liber încă, și rămâne liber, juridicește vorbind, chiar după ce devine un *adscriptus glebae*.

Să luăm Ungaria și Transilvania. În veacul al 15-lea țăranii nu sunt încă *adscripti glebae*, dar nu pot totuși să se strămute dintr'un loc în altul necondiționat. Ei pot face acest lucru numai cu învoirea re-

gelui Ungariei sau cu acea a vice-regelui Transilvaniei. În 1463, Matias Corvin ordonă ca iobagii de pe domeniile Coroanei, să fie liberi ca să se ducă ori unde le vor plăcea, după ce vor îndeplini următoarele două condiții: întâiu, să plătească dărilor care dătoresc și al doilea să plătească ceea ce dătoresc personal în sat. Va să zică ceace îi oprea pe săteni ca să părăsească satele era o chestie pur fiscală.¹⁾ Tocmai în anul 1514²⁾ țărani Unguri și Români de sub Coroana sfântului Ștefan, devin iobagi deplin, adică nu mai au voie sub nici un cuvânt ca să părăsească satele. Și cu toate aceste voiu arăta că ei nu sunt încă șerbi, nu sunt la discreția proprietarilor. Ei fac un număr determinat de zile de clacă, o zi pe săptămână, plus oarecare obligații iarăși determinate.³⁾

În Rusia până aproape de sfârșitul veacului al 16-lea, țărani nu sunt propriu zis adscripti glebae. Ei ședea pe pământurile proprietarilor și cel mult se închiriau acelor pe un timp determinat, la expirarea căruia ei își recăpătau libertatea și prin urmare puteau să se mute ori unde. Un fapt economic intervine care le schimbă situația pe la jumătatea veacului al 16-lea.⁴⁾ Țarul cucerește regatele Kazanului și a Astrakanului, în care imense și vaste domenii de cultură se oferă. Țărani atrași de aceste pământuri nouă, încep a părăsi pământurile nobililor proprietari și a se îndrepta spre Kazan și Astrakan. Acest lucru i-a servit Țarului Boris Godunof de ocazie ca cu o măsură să servească două cauze. În

---

¹⁾ Endoxie Hurmuzachi vol. II pag. 148.

²⁾ Șincai, vol. I, pag. 130.

³⁾ La Crise agraire en Russie, Georges Alfassa, pag. 7—18.

1593 el dă faimosul ukaz prin care înființează și în Rusia *cărțile de revizie*, adică înscrierea țăranilor în registre pentru a putea servi la perceperea taxelor fiscale. Boris Godunof introduce prin ukazul său ceea ce în occident exista din veacul al 3-lea a imperiului roman și se perpetuase. Odată înscriși în cărțile de revizie, aceiași consecvență trebuia să aibă acest cadastru censitar care îl ayusese și în occident. Țarul oprește pe țărani de a mai părăsi satele sau chiar de a se absenta momentan fără autorizarea proprietarului.

Prin această măsură situația țăranilor Ruși, în celelalte privințe, nu se schimbă. Este o eroare când se pretinde că Boris Godunof a decretat servagiul. Desigur că lipirea de pământ a țăranilor a contribuit la întemeierea servagiului, dar nu l'a creat ea.

Dar mai rămânea în Rusia două categorii de țărani și anume țărani a căror contract de închiriere încă nu expirase și care trebuiau să-și capete libertatea, precum și alții cu simple învoeli de mai puțin chiar de 6 luni. În 1597 un nou ukaz oprește pe țăranii din categoria întâiu de a se mai putea răscumpăra, ei rămân deci fixați pe moșia stăpânului cu care aveau învoială. Celor care aveau învoeli de mai puțin de 6 luni, li se acordă facultatea ca să-și aleagă un stăpân pe moșia căruia să se așeze, fie proprietarul actual, fie un altul pe moșia căruia este liber să se mute. Însă odată ce se va decide pentru un caz sau pentru un altul, țăranul va fi definitiv lipit de pământul undese va așeza. Iată toți țăranii Ruși deveniți adscripti glebae.

La noi țăranii sunt foarte târziu lipiți de pământ, tocmai la jumătatea veacului al 18-lea. Și motivul li-

pirei lor este iarăși cu totul fiscal. Const. Mavrocordat organizând din nou impozitul numit *cisla*, în acelaș așezământ oprește *de acum 'nainte*, zice el, ca țăranii să se mai mute dintr'un sat în altul. Prin urmare, până la acea dată, în principiu, sunt liberi pe persoana lor, și dacă în cursul veacurilor anterioare ei întâmpinase oarecare pedici de a se muta de pe un loc pe altul, aceasta se datorise tot numai motivelor fiscale, iar nu altora. Așa în veacul al 17-lea, țăranii Români sunt în aceeași situație în care am văzut că erau țăranii Unguri și Români în veacul al 15-lea în Ungaria. Pentru a putea părăsi satele, ei trebuiau să îndeplinească două condiții : Întâiu, să plătească *cisla*, și tot ce datorau în satul de unde plecau și să indice fiscului localitatea unde se duceau, pentru a fi înscrși acolo la *cislă*.

Cele ce vedem în țăările noastre cu privire la lipirea de pământ a țăranilor, arată ceea ce am semnalat deja, cum că nu trebuie să confundăm servagiul cu iobagia, adică starea țăranului de *adscriptus glebae* cu aceea de serv sau vecin. Când țăranii noștri sunt lipiți de pământurile lor, deja ei trecuse prin epoca servagiului și fusese emancipați, și ceeace e mai caracteristic, e că acelaș Domn care desființează servagiul, este și acela care lipește pe țărani de pământ adică tot Const. Mavrocordat.

Mai mult. Cu cât ne apropiem de timpurile moderne cu atâta lipirea țăranilor de pământ devine mai severă și mai generală, căpătând un caracter pe care în alte țări lipirea de pământ o avusese aproape de la început.

Așa, am văzut că în timpul imperiului roman, pro-

prietarul avea dreptul ca să pună în fiare pe un țăran care ar fi cercat să fugă.

Acest drept proprietarii noștri nu l'au avut față cu simpli clăcași niciodată până în 1817 în Muntenia și până la 1827 în Moldova. Caragea și Ioniță Sturza sunt cei întâi care pun în regulamentele lor agrare dispoziția că țăranul n'are voie să părăsească moșia și la caz când ar face acest lucru, atunci proprietarul să caute să-l aducă 'napoi cu sila.

Ar fi trebuit ca cel puțin Regulamentul organic din 1833 să desființeze starea țăranilor de adscripti glebae. O face în principiu, declarând că țăranii pot părăsi satele și să se mute unde poftesc, dar în practică reglementează întru atâta această învoire, în cât o face imposibilă.

În adevăr, după dispozițiile Regulamentului organic, un țăran care se hotăra să se mute de pe o moșie pe alta, trebuia să satisfacă următoarelor condiții : 1) să plătească dările pe întregul an ; 2) să pună în depozit dările pe toți anii următori până la facerea unei nouă catagrafii, și al 3-lea să plătească în bani proprietarului munca pe un an.

Deci lipirea de pământ este mai mult, o operă fiscală. • Fiscul în toată Europa avea nevoie de contribuabili siguri pe care să-i poată găsi ușor unde îi înscrisese și unde îi lăsase la ultimul recensământ. Lipirea de pământ n'a fost decretată cu intenția de a servi numai de cât interesele proprietarilor, ea n'a schimbat, nici n'a putut să schimbe situația juridică a țăranului. Vom vedea îndată că țăranii devin servi nu ca o consecvență a lipirei lor pe pământ căci și după aceea o bună parte din cei adscripti glebae își păstrează libertatea lor personală, întru cât putem

vorbi de libertatea unor oameni care erau așezați pe moșii străine și care erau legați prin atâtea și atâtea raporturi de proprietarii acelor moșii.

Lipirea de pământ a țăranilor dispare în occident odată cu încetarea stărei de supunere a lor față de proprietari și mai cu seamă din moment ce o parte din ei devin proprietari sau țin, sub diferite feluri de contracte dearendă, părți din domeniul nobililor garantându-și o independență relativă. Dispare, de asemenea, când fiscul aplică impozite pentru încasarea cărora nu este nevoie de un cadastru și de registre de cens.

La noi în țară dispare în mod legal odată cu împroprietărirea.

VIII

Proprietarii fiind stăpâni de fapt a țăranilor, mai ales de când aceștia în occident nu pot părăsi satele, pot ei să se oprească în marginile obligațiilor deja mărite și să respecte obiceiurile și învoielile chiar cele încărcate stabilite mai târziu? Nu. Ei încep a-și aroga drepturi nu numai asupra muncii țăranului, dar chiar și asupra persoanei lui. Numărul sclavilor se micșorase din ce în ce, în cele din urmă veacuri a imperiului. Sub statele de nouă formațiune germanică, sclavagiul continuă a exista, dar și acolo împușinat și micșorat. Proprietarilor le trebuiau oameni care să fie la discreție pentru ori-ce fel de muncă, nu numai pentru cea agricolă. Desigur că ei, cum am văzut, sporise în cursul veacurilor obligațiile clăcașilor. Dar cu toată dependența acestora față de proprietari, ei sunt oameni liberi.

Le trebuiau proprietarilor țărani care să nu mai

discute marginea obligațiilor și numărul zilelor de lucru. Le trebuiau oameni a căror brațe nu numai să fie la discreție, dar chiar și personalitatea lor socială și juridică.

Din toate aceste necesități se naște *servagiul*. Această instituție a fost o stare de completă dependență a țăranilor în toate privințele, aduși până aproape de sclăvie și confundați de multe ori. Ar fi o greșală dacă am crede că servagiul derivă din vechiul sclavagiu și prin urmare el n'ar fi decât un sclavagiu atenuat, prin ideile timpului și mai cu seamă prin influența religiei creștine. Servagiul are o origină deosebită de cea a sclavagiului. El e o instituție nouă necunoscută, în genere vorbind, la cei vechi, născută din condiții nouă economice, fructul organizației socialo-economice care se stabilise prin veacul I-ii a imperiului roman, când vedem cu prisosință și frecvență, muncitori liberi, așezându-se în condițiile arătate mai sus, pe întinsele domenii ale statului sau ale particularilor. Servagiul funcționează alături de sclavagiu, cu care în fapt se confundă, dar în drept, nu.

Servagiul existat'a în antichitate, unde cultura cea mare se făcea cu sclavi ? Evident că într'un mod general nu. Cu toate aceste am indicat mai sus că în Grecia antică găsim locuitori având o situație intermediară între sclavi și oameni liberi, lucrând pe domeniile altora ; probabil că aceia erau un fel de servi.

La Romani în anii din urmă ai imperiului, găsim deja oarecare semne de servagiu.¹⁾ Când se naște el ? În mod precis nu se poate determina. Cu atât mai

---

¹⁾ Les paysans et la Question paysanne en France, de Kareïev, pag. 8—11.

mai mult, cu cât deși el are o origină identică adică peste tot locul se naște din aceleași necesități și împrejurări economice, însă nu se naște de o dată, cum de ex : constatăm că funcționează claca și dijma.

Țăranii din Europa prezintă spectacolul diversității în timp ; cei din occident, fiind dela cele din-tâiu veacuri căzuți în servagiul, pe când cei din orient, tocmai cu totul mai târziu, când camarazii lor din occident deja începuse, în parte, să se emancipeze.

Cauzele servagiului sunt multiple. Mai întâiu violența și abuzul de putere a proprietarilor, transformă pe o mare parte din țărani, în servi. Astăzi țăranul e liber, mâine devine serv prin voința și puterea stăpânului. Dar mulți cad în această categorie, siliți de împrejurări și constrânși de tot felul de necesități. În cursul *Cărței* insist pe larg asupra acestei chestiuni.

Această stare socială economică coincidează mai ales cu o concentrație enormă de pământuri în mâna proprietarilor, cu o mare desvoltare a producției solului și cu dispariția aproape completă a micii proprietăți. Toate clasele rurale contribuiesc la întocmirea servagiului. Așa, în momentul când în Franța servagiul bântue mai tare (veacul al 9-lea până la al 12-lea), dacă căutăm ca să distingem origina clasei servilor, găsim o mare diversitate. Găsim printre ei foști coloni, mici proprietari deposedați, oameni care se vânduse cu proprietățile lor pentru a găsi un protector, proprietari care își dăduse persoana lor ca gagiul pentru datorii pe care nu pot să le plătească, foști coloniști germani, ba chiar și sclavi galo-

romani emancipați de sclavie și căzuți în stare de servagiū.

Și în țările noastre, în epoca când domnesc *vecinătatea* și *rumânia*, căci vecinătatea și rumânia, nu sunt decât *servagiul* din occident, în această clasă găsim, de asemenea, oameni de origine diverse. Străinii așezați din nou pe moșiile proprietarilor, clăcași așezați de veacuri pe acele moșii și care sunt transformați în vecini cu putere de proprietari, foști oameni liberi care și vând persoana lor ca să scape de o nevoie precum plata birului sau evitarea pedepsei cu moarte sau a închisoarei, micii proprietari care se vând cu moșioarele lor. În fine în Muntenia, o mare parte din țărani clăcași sunt transformați în rumâni printr'un decret al lui Mihaiu Viteazul.

Tocmai această diversitate de origină în toate țările dovedește că servagiul a fost o instituție nouă, fără nici o legătură cu sclăvia, în care a fost înglobat tot ce a fost în puterea proprietarilor.

Și la noi ca și în Occident, un moment se confundă de fapt, vecinii și rumânii cu sclavii, cu ȝiganii. Dar instituția vecinătății găsește pe ȝigani robi și după ce ea este suprimată, lasă pe ȝigani tot robi.

În cursul acestei cărți arăt cu amănunte ce era un *vecin* sau *rumân*. Cam acelaș lucru a fost în occident și servul. Servul încetează de a fi un clăcaș cu redevențe determinate și cu un număr de zile de clacă hotărâte, el devine obiect de proprietate. ¹⁾ Seniorul vinde domeniu, servii sunt trecuți cu numele

---

¹⁾ Les Classes rurales et le régime domanial en France par Henri Sée, pag. 156—211.

lor în actul de vânzare. Stăpânii pot să-i vândă fără pământ, pot să-i schimbe între ei, în actele lor. Dacă ei fug de pe domeniu, seniorul îi aduce'napoi și nu în puterea dreptului fiscal care făcuse pe toți țărani ca să fie adscripti glebae, ci cu acela de stăpân asupra unei persoane. El poate să aibă pământ de cultivat, poate să nu aibă, el e întrebuințat, fie la munca câmpului, fie în curtea seniorului. Chiar starea lui civilă este micșorată. El nu poate să se însoare cu cine voește fără autorizarea seniorului. Dacă ia o femeie liberă, aceasta cade în stare de sclavagiu, iar copii care se nasc sunt servi și ei. El nu are un pecul al lui propriu. Ca să scape de această stare de supunere, seniorul trebuie să-l emancipeze întocmai ca pe sclav.

În Franța servagiul aproape dispare la sfârșitul veacului al 16-lea.

Dar cu toate decretale și ordonanțele regilor de care voi vorbi îndată, el nu dispare în mod definitiv și legal. Căci găsim servi încă în veacul al 18-lea. Mai găsim chiar mai târziu decât în Moldova și în Muntenia unde servagiul este desființat în 1748 și 1749, pe când Ludovic al 16-lea, abia în 1779 îl desființează definitiv.

Țărani în Occident în urma dispariției servituței redevin din punct de vedere a libertății în situația pe care o avuse între veacul al 3-lea și al 6-lea, cu deosebire, în favoarea lor, că în calitate de tenancieri a seniorilor sub diferite forme de contracte, sunt aproape independenți pe locurile lor, mărginindu-se relațiile cu foștii lor stăpâni, numai într'un număr de obligații și de redevențe.

Nu în aceeași fază găsim la aceeași epocă, pe ță-

rani în celelalte țări. Așa în toate oligarhiile germane de pe malurile Balticei, servagiul există în veacul al 18-lea, însă acolo el este de proveniență recentă și se dezvoltă între anii 1680 și 1780. Atunci îl găsim în Holstein, în Pomerania, în Meklemburg. etc. De ce se dezvoltă așa târziu ? Tot din cauze economice. Proprietarii germani încep a face mare cultură pe imensele lor domenii, ceea ce dovedește odată mai mult, că servagiul sub regimul socialo-economic vechiu, să înființeze sau se desființeze indiferent de timp, fiind fructul nevoilor proprietarilor. El se datorește acolo marilor exploatații agricole care sunt în mâna unei puternice oligarhii de proprietari. Nobilii germani merg în această epocă, până a-i juca, câștiga sau pierde în cărți.

Acelaș lucru și în Prusia, unde o nobleță puternică agricolă, face pe țărani să lucreze imense domenii timp de 6 zile din cele 7 a săptămânei, ceea ce inspiră autorului din care citez următoarea reflecție : «era o organizație viguroasă bazată pe nedreptate și privilegii, însă foarte vivace». ¹⁾ Servagiul durează în Germania până la 1780.

În Anglia găsim pe țărani în veacurile al 16-lea și al 17-lea, în starea în care se aflau țărani francezi în veacurile al 12-lea și al 13-lea.

Una din țările în care s'a luat cele întâiu măsuri pentru o îndrumare a emancipării servilor, este micul stat al Savoiei. Încă din 1562, Regele Emanuel Filibert dă un decret în puterea căruia ori ce serv putea să se răscumpere plătind stăpânului o sumă fixă.

În orientul Europei, servagiul se dezvoltă în mod

---

¹⁾ Godefroy de Cavaignac. *Revue de deux mondes*, 1894, citat în cartea d-lu R. Rosetti, Pământul, sătenii și stăpânii.

general, relativ mai târziu. Am văzut că în veacul al 16-lea țăranii Unguri și Români din regatul Ungariei, sunt lipiți de pământ, dar nu sunt încă servi. Ei fac zile de clacă determinate, anume o zi pe săptămână, dau dijmă din toate și mai sunt supuși la oarecare redevențe și angarale. Numai în veacul al 17-lea și al 18-lea, servagiul funcționează în mod spăimântător. Țăranii sunt supuși la o muncă fără de soroc, ei sunt vânduți fără de locurile lor, sunt duși de stăpâni pe moșiile pe care aceia voesc, ba chiar proprietarii și îi împrumută unul altuia în mod provizor, după trebuința muncii. Numai în 1785 Impărintul Iosef II-lea, desființează servagiul.

În Rusia, am văzut că țăranii sunt lipiți de pământ tocmai la sfârșitul veacului al 16-lea. Dar cu lipirea de pământ, încă nu se creează servagiul; nu a fost o legătură directă între servagiu și între adscriptio glebae. Și aceasta peste tot locul. Dovadă că mult timp colonii în imperiul roman precum și în Galia, au fost adscripti glebae, fără să fie servi. În Rusia lipirea de pământ prin înființarea cadastrelor fiscale, am zis, a ajutat la înființarea servagiului, dar nu l'a creat. El începe a funcționa ca instituție în veacul al 17-lea. În acest veac țăranii sunt transformați în servi și confundați cu robii, iar la începutul veacului al 18-lea Petru Cel Mare îi asimilează în totul.

În această situație ei rămân până la Alexandru al II-lea (1861). Este drept că Alexandru I la începutul veacului al 19-lea, începe a prepara reforma emăncipării țăranilor.

În tot sfertul întâiu al veacului al 19-lea, țăranii ruși sunt vânduți la licitație de stăpânii de moșii care erau operați de datorii. Alexandru I înainte de

a da ukazele sale pregătitoare emancipărei, pentru a arăta hotărârea sa de a aduce o schimbare în bine în situația servilor, ordonă ca să se puie în budgetul statului în fiecare an, un milion de ruble, cu care să se cumpere pentru domeniile Coroanei, țăranii pe care nobilii îi scoteau la vânzare. ¹⁾

În țările noastre, vecinătatea apare târziu ca și în țările vecine, Rusia și Ungaria. În mod general o găsim funcționând în veacul al 17-lea și se dezvoltă în toată cruzimea ei până la jumătatea veacului al 18-lea, când ea este desființată prin măsură Domnească. Dovadă că vecinătatea sau servagiul nu are nici o legătură directă cu lipirea țăranilor de pământ, este că ea bântue țările noastre asupra unei mari părți din populația noastră în veacul al 17-lea, când țăranii nu sunt încă adscripti glebae. Și că din contră, țăranii sunt lipiți de pământurile lor, tocmai cu puțin înainte ca vecinătatea să fie suprimată.

Desființându-se vecinătatea la noi, foștii vecini capătă situația acea a omului liber, iar munca care sunt datori s'o facă proprietarului și redevențele pe care le plătesc precum și celelalte angării, sunt determinate și limitate.

Servagiul este extremul abuz de putere pe care proprietarii îl comit față cu locuitorii așezați pe moșiile lor, căci prin această instituție ei se fac stăpâni și pe persoana țăranilor. Nici nu mai încapе vorbă că ei devin stăpâni și pe întreaga muncă a lui, pe când la început, după învoelile primitive, n'aveau nici un drept asupra persoanei colonistului, iar asupra muncii lui numai în oarecare condiții și în mod limitat.

---

¹⁾ Georges Alfassa. *La crise agraire en Russie*, pag. 13.

Am zis că servagiul este opera stăpânilor de moșii nu a regilor și a suzeranilor, cum fusese bunăoară aceea a lipirei țăranilor de pământ. E drept că la început vedem intervenind autoritatea superioară, dar nu pentru a înființa ci cel mult pentru a consacra în mod legal o stare de lucruri deja existentă. Așa s'a petrecut lucrul în imperiu Roman, așa în Franța, unde după ce servagiul exista deja de mult, vin și legile ca să-l determine și să dea faptelor o rigoare mai mare. În colecția de legi și de obiceiuri a lui Beaumanoir, cetim : «Rezidența voluntară a cuiva pe un domeniu oarecare, în timp de un an și o zi, *atrage după ea servitutea*».

Petru Cel Mare, când pune în aceeași categorie pe servi ca și pe vechii robi, nu inovează nimic. El consacrează o stare de lucruri care exista încă din veacul al 17-lea.

În corpul acestei cărți, se va vedea că Mihaiu Viteazul, printr'un hrisov al său, transformă în rumâni pe toți clăcașii care se găseau la acea dată pe moșiile proprietarilor. Prin acest hrisov, el nu înființează servagiul, ci numai legalizează o stare de fapt existentă. Toate obiceiurile rele sau instituțiile apăsătoare țăranilor sunt scornite întâiu de proprietari și cel mult legalizate de șefii statelor. În privința vecinătății vedem o încercare de această natură în Moldova, care din fericire nu izbutește. Iată ce zice Neculai Costin, în cronica sa, apropo de vecinătate : „*Că acum făcuse boerii obicei nou, de zicea, cine au șezut în sat boeresc să rămână vecin.*” Era un fel de măsură ca acea a lui Mihaiu Viteazu, de vreme ce ea tindea a transforma în servi pe toți țăranii care ar fi avut o ședere de 12 ani pe o moșie. De astă dată însă Domnul Moldovei de pe atunci nu

s'a prestat la această întreprindere a boerilor, el refuză a da acestui obiceiul caracterul de lege. «Iar Const. Duca Vodă, continuă cronicarul, nu se uita acolo și încă zicea, cu păcat este să robești pe frațele tău, căci păgânii își cumpără robi pe bani și în al șaptelea an îi iartă, etc.»

IX

Această stare de lucruri asupra, durează în unele țări, până la emanciparea completă a țăranilor, adică până în zilele noastre. În Rusia până în 1861 propriu zis.

Dar nu peste tot locul starea de servagiu încetează numai odată cu împrăștierea țăranilor ; în unele țări ea e suprimată de fapt cu mult înainte, precum în Franța și la noi.

Sunt țări în care țăranii sunt emancipați și devin chiar proprietari încă din anul 1771, precum în ducatul Savoia.

Cum se face și căror împrejurări se datoresc bunăoară, dispariția servagiului în Franța și desființarea vecinătății la noi pe când în alte țări, această instituție continuă a apăsa pe țărani ? Imprejurărilor cu totul locale.

Mai întâiu trebuie să spun că în cursul veacurilor, monarhii din diferite țări intervin în două scopuri în raporturile dintre proprietari și țărani :

Întâiu, pentru ca să oprească abuzul celor întâi cu îngreuirile cu care apăseau pe cei al doilea cu privire la clacă, corvezi, dijmă și celelalte obligații și redevențe.

Al doilea scop, este ca să scoată pe țărani din servagiu, din vecinătate.

Aceste două feluri de intervenții nu ating întru nimic ordinea socialo-economică de lucruri, care este considerată, dacă nu ca dreaptă, dar cel puțin ca necesară. Căci cine poate crede că se găseau mulți oameni în veacurile al 16-lea și al 17-lea care să fie încredințați că era nedreaptă o organizație socială, după care totuși sute de milioane de oameni lucrau pentru o mână de proprietari? Și cine își poate închipui că se putea crede în mod general că numeroasele corvezi și redevențe a populației rurale, nu sunt cuvenite cu dreptate, stăpânilor? Tocmai prin veacul al 18-lea începe a se discuta legitimitatea acestei stări de lucruri, iar spirite luminate atunci încep a-și pune întrebarea dacă sistemul bazat pe clacă, pe redevențe și pe tot felul de angării, era ceva drept și legitim.

Suveranii nu pot crede și ei altmintrelea. Chiar dacă ar fi crezut, angrenajul social este așa încât le ar fi fost aproape imposibil ca să se angajeze în o nouă direcție. De aceea tot ce ei pot să facă, este ca să mărginească abuzurile stăpânilor și să caute să desființeze servagiul.

Puteau să se gândească regii și Domnii ca să suprimă dijma, claca și celelalte redevențe întru cât acestea constituiau dreptul privat și public? Evident că nu.

Cu chestia servagiului, era altceva. Mulți îl condamnau chiar în veacurile trecute. Nedreptatea era prea mare ca să nu fi sărit în ochii celor imparțiali, întocmai cum chiar în antichitate se găsisse spirite care să condamne sclavagiul.

Prin urmare se putea foarte bine cere suprimarea servagiului. El nu era indispensabil regimului economic de atunci.

Organizația muncii și a capitalului putea să trăiască și fără servagiū, după cum`trăise în epoca în care țărani fuseser simpli coloni.

Servagiul era o excrescență pe organizația de atunci, un parazit care crescuse pe coaja arborelui social-economic. Acest parazit tindea ca să slăbească însuși arborul pe care se suprapusese.

Iată de ce intervenția monarhilor are un caracter dublu, căutând, în privința condițiilor de muncă și a obligațiilor țărănești, numai a le mărgini la o justă proporție, pe când, când e vorba de servagiū, voind hotărâtor să-l suprim după ce mai multe veacuri 'l suportase.

Dar această intervenție nu o vedem egal exercitată peste tot locul. În unele țări servagiul nu se confundase cu totul cu însuși natura instituției social-economice. Rămăsese o deosebire între servi și între clăcași. Aci intervenția Regilor sau a Domnilor putea să se exerciteze. Exista o bază de acțiune.

Pe când erau alte țări în care întreaga populație rurală aproape fusese transformată în servi, așa că, acolo servagiul, făcând parte din însăși organizația pe care era bazată societatea, era greu a cere suprimarea servagiului fără să ceri și schimbarea sistemul social d. ex : în Rusia.

În asemenea țări era aproape imposibil o intervenție a puterii suverane, cu atât mai mult, cu cât starea de completă aservire a țăranilor coincidea acolo cu o puternică organizație a clasei dominante, față de care influența suveranilor era slabă, aproape neputincioasă.

Iată cum se explică între altele faptul că în unele

țări, precum în Germania de Nord și Rusia servagiul nu se desființează decât cam la aceeași dată cu emanciparea țăranilor pe când în alte țări, precum în Franța, Savoia, o parte din Italia și chiar în Moldova și Muntenia, populația rurală scapă de servagiu înainte de ruperea definitivă a legăturilor seculare care țineau încătușați pe țărani de proprietari.

Lupta monarhilor chiar pentru mărginirea obligațiilor țăranilor față de proprietarii și aducerea lor la o normă suportabilă, a fost lungă și vie.

Să iau de exemplu două țări pe Franța și pe Moldova și Muntenia.

În Franța, regii intervin încă din timpul lui Carol cel Mare, în regularea raporturilor dintre proprietari și țărani ; intervenția durează câte-va veacuri cu succese variate, cel mult, apreciabile, și numai prin veacul al 16-lea, ei izbutesc a fixa în mod general și în oarecare margine, redevențele și obligațiile țăranilor față de proprietari.

În această luptă se înțelege că țăranii au cel mai mare merit, fiindcă prin atitudinea lor energică și tenace, smulg încetul cu încetul, concesiuni din partea proprietarilor. Regii mai mult îi asistă și îi ajută în această acțiune.

Din contră, în Moldova și Muntenia, s'ar părea că țăranii nu joacă, cel puțin după datele rămase, un rol covârșitor în obținerea așezămintelor prin care se determină claca și dijma. În Franța au fost revoluții și jacherii, care deși înădușite, au lăsat sămânța rodnică. La noi nu găsim mișcări cu asemenea caracter, găsim însă plângeri continue de apăsare și de nedreptate. Țăranii noștri întrebuințează mai cu seamă un singur mijloc de a scăpa de apăsarea propieta-

rilor, ei fug, și fuga în proporții mari a fost o armă teribilă contra Domnului și contra stăpânilor.

Istoriceste, numai în veacul al 18-lea și al 19-lea putem urmări lupta țăranilor noștri cu proprietarii pentru obligațiile și îndatoririle lor. Ele sunt pe larg arătate în cursul acestei cărți, încât n'am nevoie să insist.

De altmintrelea, mărginirea obligațiilor țăranilor precum și fixarea redevențelor și a muncii lor, nu au loc decât numai în țările unde se suprimase servagiul.

Căci servagiul excludea prin natura lui ori ce fel de idee de regulamentare a muncii sau de mărginire a obligațiilor servului.

De sigur că intervenția șefilor de stat, în chestia regulării raporturilor de muncă și de dijmă între proprietari și țărani, a fost eficace. Ori cât de îngreuitoare au fost așezămintele noastre de boieresc din veacul al 18-lea și al 19-lea, totuși au fost folositoare țăranilor. Când vedem la fiecare pas clasa boierescă nemulțumită cu ceea ce Domnii le acorda prin așezămintele agrare, cerând tot mai mult fără să se mulțumească vre-o dată cu ceea ce ea obținea, atunci putem să ne închipuim la ce stare ea ar fi adus pe țărani, dacă n'ar fi fost Domnii care să intervină și să se opună pretențiilor aceloră.

De sigur că intervenției Domnilor se datorește faptul că țăranii în veacul al 18-lea și în cel al 19-lea n'au căzut din nou în stare de *vecinătate* și de *rumânie*. Tot Domnilor se datorește că în aceste țări fusese suprimată vecinătatea. Unul din argumentele care 'l găsim în gura clasei stăpânitoare în veacurile al 18-lea și al 19-lea, când ea cere sporirea zilelor

de clacă, este că în țările vecine țăranii lucrează mult mai mult proprietarilor. Așa era, atât în Ungaria cât și în Rusia, țăranii erau servi, prin urmare erau la discreția stăpânilor. Acest argument însă nu prinde la Domni care cu mare greutate să hotărască de sporesc din când în când numărul zilelor de clacă agrară și servilă.

Dacă Regii și Domnitorii sunt genați când intervin între proprietari și țărani, cu privire la redevențele și obligațiile ce cei din urmă datorau celor întâiu, situația lor e mai limpede și mai ușoară când ei intervin pentru suprimarea servagiului și a vecinătăței. Nu doară că suprimarea s'a făcut ușor și repede, fără multă muncă și luptă. Voesc să zic numai că șefii statelor unde întreprind asemenea lupte, au o poziție bună. Ei luptă pentru suprimarea unui abuz, a unei nedreptăți strigătoare, a unui fapt ce în nici un chip nu se putea justifica, cum am arătat mai sus.

A trebuit însă multă diplomație, mult spirit de oportunism regii și Domnii să desfășure în luptă pentru suprimarea servagiului.

Să vedem puțin.

Servagiul începe peste tot locul ca o chestie de fapt. Legile, decretele și ordonanțele nu se ocup de el. Cu timpul însă regii recunosc acea stare, consacrand-o în mod legal. Am văzut cum în Franța și aiurea, simplu șederea unui locuitor, un timp oarecare pe o moșie, atrăgea servitutea. De asemenea și Mihaiu Vițeazul dă valoare de lege rumâniei.

Dar ceeace câțva timp fusese o chestie de suportat, prin înmulțirea numărului servilor și prin sarcinile grele la care sunt supuși, începe a fi un lucru îngrijitor. Revolte câte o dată cu mâna armată, în tot ca-

zul fugiri de multe ori în masă, încep a îngriji pe șefii statelor. La acestea se mai amestecă și oarecare sentiment de dreptate și comiserăție, la care se mai pune în prima linie și interesul direct al Coroanei. Toate aceste decid pe regi și Domni să intervină în favoarea servilor. Însă cum ? La început nu direct nici în mod hotărâtor. Așa în Franța, Filip August, prin mai multe ordonanțe emancipează pe servii bărbați și femei regali dela Orléans și prezintă prin acele ordonanțe această desființare a servagiului, ca o măsură cu caracter general, crezând că exemplul va fi urmat și de seniori. ¹⁾ Exemplu nu fu îndată imitat. Am zis că regii și Domnii aveau și interes material în a se asvârli pe această cale. Servii aparținând cu totul seniorilor, acestora ei plăteau contribuție și în prima linie *capitația*. Prin urmare servagiul cu cât se întindea mai mult cu atâta împuțina numărul contribuabililor. Văzând că exemplul lor nu este imitat, Regii se hotărâsc ca emanciparea servilor s'o facă obligatorie pentru toată lumea și Ludovic al X-lea printr'o ordonanță din 1313 decretează abolirea servagiului. Această ordonanță nu are nici ea efect. În zadar să ia servagiului orice fel de caracter de legalitate, autoritatea regală nedând nici un concurs nobililor în ceea ce privește urmărirea servilor și executarea obligațiilor ce încumbau aceloră. Chestia nu face nici un pas decisiv. Până când în 1358 Regele printr'o ordonanță face contribuabili pe toți servii, luându-i oarecum din stăpânirea seniorilor și punându-i sub acea a fiscului. Această ordonanță vădit că dovedește că în chestia eman-

---

¹⁾ Histoire des Classes rurales en France, Henri Doniol, pag. 56—231.

cipărei servilor, regii erau preocupați și de un interes de fiscalitate.

Dar cu aceste măsuri nu s'ar fi ajuns decât greu la o emancipare generală. La aceasta mai contribuie, în foarte mare parte și interesul însuși a nobililor. Aceștia în adevăr găsesc un interes în emanciparea servilor.

Mai întâiu faptul că servii fugeau de pe domenii și foarte greu erau readuși 'napoi,—mai ales de când regii numai recunoșteau legalitatea servagiului,—le aduceau mari pagube. Ei înțeleg că e mai preferabil să aibe pe moșii oameni liberi, decât să nu aibe de loc.

De altă parte, vilanii liberi erau îngreuiți prin obiceiuri (*coutumes*), și așezăminte, așa de mult, în cât nu era mare diferență între ei și servi în privința muncii ce li se cerea unora și altora. Numai condiția juridică îi separa, așa că seniorii emancipând pe servi nu perdeau mult ca muncă și ca redevențe. Din contră, emanciparea le aducea câștig, fiecare răscumpărare de serv era plătită și totuși prin răscumpărare seniorul nu perdea brațele emancipatului. Căci seniorul emancipând pe serv, acesta rămânea fără pământ, fără casă și fără gospodărie. Emancipatul era nevoit să ceară seniorului pământ și loc de casă în calitate de om liber. Acesta i le acorda, însă îi stipula redevențe și corvoade și își rezerva beneficii așa în cât compensau cu prisosință actul de emancipare deja plătit.

Acest fapt îl găsim ca având loc foarte des nu numai în Franța, dar în Anglia, mai cu seamă în Germania. Servilor, nobilii erau obligați să le dea pământ și casă de locuință. După ce'i libera, asemenea obligații încetau. Iar rar se întâmpla ca eliberații să pără-

sească moșia și atunci stăpânul le ceda pământuri ca la oameni liberi, impunându-le redevențe și corvoade aproape tot așa de variate ca și cele din timpul servagiului. Ei căpătau numai libertatea, încolo erau tot în dependența stăpânului. Ori cum fie, servii deveneau liberi, și acest lucru era de mare însemnătate.

Cu toate ordonanțele regilor, și cu toate dese cazuri de emancipare din inițiativa seniorilor, deși servagiul aproape încetează în Franța a mai exista în veacul al 16-lea, totuși în unele provincii el continuă a mai funcționa, așa că cu câțiva ani înainte de adunarea *Statelor generale* Ludovic al 16-lea dă un decret de abolire a servagiului; iar *Statele generale* în faimoasa noapte de 4 August 1789 votează în capul reformelor din nou aboliția servagiului.

O țară în care servagiul persistă mai cu înrădăcinare și este abolit mai târziu, de sigur că e Rusia. Împărăteasa Ecaterina II admiratoarea teoriilor și deilor lui Voltaire, Diderot și mai cu seamă a lui Montesquieu a fost și ea preocupată de soarta mizerabilă a țăranilor Ruși care zăceau în cea mai neagră șerbie. În 1767, ea numește o mare comisiune căria fi supune ideea mai multor reforme între care și chestia servilor.

Când s'a atins numai această chestie în adunarea generală a deputaților din tot imperiu, un mare număr de nobili strigară, că sunt gata să vâre săbiile în trupul acelor care ar îndrăzni măcar să vorbească de liberarea servilor. Se înțelege că nu se putea pentru moment să se facă nimic în asemenea dispoziții a boerilor, constituiți într'o castă puternică. Situația tuturor țăranilor din Rusia chiar

a moșicilor, adică a țăranilor liberi era mult mai rea decât în alte țări. Moșicii nu numai că nu aveau proprietăți, dar nici nu se bucurau de dreptul de proprietate, cu atât mai puțin servii. De aceea împăratul Alexandru întâiu caută să înceapă reformele cu privire la clasa muncitorilor prin a acorda dreptul de a putea avea proprietăți moșicilor și servilor emancipați (1801). El este partizanul abolirii servagiului, dar autocrat cum este, totuși nu îndrăznește să ia inițiativa.

Peste doi ani (1803) ¹⁾ țarul dă un ukaz prin care încurajează emanciparea. El hotărăște că e destul ca seniorul să-i prezinte o petiție iscălită și de șerb în care acesta să ceară liberarea, pentru ca actul să aibă autoritate de lege. Dar emancipările de natura aceasta sunt puține. În 4 ani abia opt mii de suflete fură emancipate. Și chiar, sub Domnia lui Alexandru al II-lea, Țarul așa numit liberator, până ce acesta nu ia măsuri de emancipare generală, pe calea emancipării din inițiativă privată în timp de mai bine de 50 de ani, adică dela data decretului lui Alexandru I-iu, numărul servilor emancipați nu se ridicase decât la 300.000 din cele 46 milioane de servi.

Nici în țările noastre servagiul, sau cum se chiamă la noi vecinătatea sau rumânia, nu este opera Domnilor. Această instituție socială, o găsim funcționând pe la sfârșitul, cel mult pe la jumătatea veacului al 16-lea, ca o organizație cu o natură particulară. Domnii însă încep a-i da aprobarea și chiar a o legitima. Așa, proprietarii capătă autorisarea dela Domni ca să urmărească cu cârțile lor pe vecini fu-

---

¹⁾ La crise agraire en Russie, Georges Alfassa, pag. 12 și celelalte.

giți și să-i aducă înapoi; ei întăresc acte de împărțeață de vecini între moștenitori. Înaintea Divanului să aduc procese de vecinătate, proprietarul reclamând pe un clăcaș ca fiindu-i vecin, clăcașul apărându-se și Domnul hotărând. În sfârșit Mihaiu Viteazul dă putere de lege acestei instituții, ordonând ca toți țărani clăcași care se vor găsi în momentul emiterii hrisovului pe moșiile boerești, să rămână rumâni.

În tot cursul veacului al 17-lea și aproape jumătate din cel al 18-lea, vecinătatea funcționează ca instituție legală, recunoscută și cele de mai multe ori încurajată și protejată de Domni.

Când Domnii fac cele întâiu așezăminte agrare ei se ocupă numai de clăcașii nevecini cărora le determină zilele de muncă la 6 sau la 12. Munca vecinilor însă nu o reglementează, lăsându-i la discreția proprietarilor.

Prin urmare, fenomenul se petrece întocmai ca în occident, unde șefii statelor nu numai că nu se opun, la început, la înființarea servagiului, dar chiar îl reglementează în interesul proprietarilor. Același fenomen însă pe urmă'l observăm și în țările noastre. Abuzul pe care proprietarii 'l fac deșteaptă pe Domni, cu atât mai mult că sunt loviți în interesele fiscale. Vecinii și rumânii fug în masă, țările sunt amenințate a se despopula. Domnii văd că se micșorează în mod simțitor numărul contribuabililor. Trebuia să se ia măsuri, dacă nu de suprimare, cel puțin de mărginirea răului.

În jumătatea veacului al 18-lea, Domnii încep prin a opri ca să se mai facă vecini pentru viitor, recunoscând legalitatea numai celor deja existenți. Pentru

a determina pe țăranii fugiți în alte țări ca să se reîntoarcă, ei silesc pe proprietari, ca să consimtă la emanciparea tuturor acelor care se vor hotărî să se întoarcă dându-le facultatea să se așeze, pe orice moșii le va plăcea în calitate de simpli clăcași. Aceste două măsuri aduc o mare ușurare populației rurale. Pe de altă parte, proprietarii pe ici, pe colea, mai emancipează și ei vecini sau rumâni, pe cei mai mulți cu plată, pe foarte puțini prin acte de liberalitate.

Dar toate aceste nu făceau să progreseze chestia emancipării vecinilor, care adusesse, prin abuzurile ce se comiteau, o mare agitație în spiritele țăranilor. O emancipare generală se impunea. Domnii în calitate de străini, fanarioți, simpli funcționari turcești, investiți cu putere absolută, se hotărâsc să facă emanciparea. În Muntenia ei întâlnesc o vie rezistență din partea boerilor. Acolo aceștia cumpărase un mare număr de moșneni cu proprietățile lor. Ei nu consimt la emanciparea chiar personală a rumânilor în mod gratuit. Ei cer să fie plătiți de fiecare cap emancipat de fost moșnean cu zece lei. Const. Mavrocordat este nevoit să consimtă, așa că emanciparea în Muntenia se face în o bună parte cu bani, întocmai cum am văzut că se făcuse în Savoia cu două veacuri înainte.

Din toate aceste rezultă că peste tot locul în Europa desființarea servagiului este opera regilor și a Domnilor și că nu mai, în o proporție mică, ea se datorește inițiativei și bunei-voinți a proprietarilor. Peste tot locul șefii statelor au întâmpinat mari dificultăți. La noi dacă Domnii nu ar fi intervenit, vecinătatea ar fi rămas până la 1864 și nu s'ar fi desființat

decât odată cu regimul dijmei și a clăcei, după cum aceasta s'a întâmplat în Rusia etc.

X

La sfârșitul veacului al 18-lea, situația țăranilor din Europa este următoare : În unele țări servagiul e desființat, am văzut mai sus. În altele, el înlocuiește complet vechiul colonat și funcționează ca ceva normal și indisolubil legat de regimul economic. Ce deosebire există la sfârșitul veacului al 18-lea între aceste două categorii generale de țărani, între țăranii simpli dijmași și clăcași și între țăranii servi ? Una singură principală : Servii munceau proprietarilor fără soroc, în mod nedeterminat atâta cât proprietarii voiau și aveau nevoie de brațele lor. Din contră, țăranii, simpli clăcași, deși aproape în aceeași dependență față de proprietari, deși lipsiți de pământ ca și servii, nu făceau clacă și corvezi nici nu dădeau redevențe, decât în mod determinat și mărginit.

În colo, cum am spus, nici o deosebire.

XI

Această stare a țăranilor, care în cursul veacurilor nu stârnise reclamații și protestări de principiu apreciable, de la jumătatea veacului al 18-lea, în unele țări precum în Savoia, Franța etc., începe a fi la ordinea zilei.

Să pune franc chestia organizării sociale.

Nu se mai discută numai chestia prea multor sarcini și încărcări, nici chiar numai a stărei de

servagiu care exista în unele țări, ci însuși legitimitatea și dreptatea sarcinilor și redevențelor. Incepe a se discuta dacă starea țăranilor de simpli șezători pe moșii sau acea de chiriași sau arendași poate să continue fără a aduce turburări grave în ordinea socială și să pune întrebarea cum s'ar face ca să se schimbe această stare.

Nedreptatea situației țăranilor era vădită.

Maiu întâiu, în cele mai multe țări, țăranii nu erau proprietari sau perduse aproape toți proprietatea lor. Nu vorbesc de fapte petrecute cu câteva veacuri în urmă ci de lucruri petrecute de curând. Așa, în Anglia yomenii în veacul al 18-lea, numai aveau proprietăți. Aristocrația îi expropriase. În Prusia campania de cotropire a nobililor în contra proprietăților țăranești reușise a deposea aproape pe toți. În Franța situația relativ era mai bună; mai erau pe ici pe colea și mici proprietari în sensul adevărat cuiritari, adică fără sarcini. Dar imensa majoritate a țăranilor, nu se bucurau de deplina proprietate, ei dețineau pământuri de la nobili sub diferite titluri, adică cum se zicea pe atunci, se bucurau numai de o proprietate imperfectă. Vechiul adaugiu „*nulle terre sans seigneur*“ era încă un adevăr. Aproape toate pământurile aveau cel puțin doi proprietari, unul era proprietarul redevențelor impuse pământului (seniorul), altul proprietarul pământului supus acelor redevențe, (țăranul). În ce consista proprietatea acestui din urmă ? Exact vorbind, numai în dreptul asupra produselor, asupra fructelor acelui pământ,¹⁾ și acest drept îl căpătase grație jurisconsultilor. Și iată în ce împrejurări: fiindcă

---

¹⁾ La question paysanne en France, Kareiew, pag. 75 și celelalte.

o mare parte din pământuri erau deținute de țărani, în puterea a tot felul de contracte de arendă pe diferite termene lungi sau scurte, seniorii căutau să desposedeze pe cei cu termene scurte invocând că aceia n'au decât un drept pe posesiune marginală. Jurisconsultii interveniră și stabiliră, următoarele : Ori ce contract de mai mult de 10 ani este un contract perpetuu, căreia îi se poate aplica prescripția *lungum tempus*. Asemenea contracte echivalează cu o vîndere eternă de fructe și de produse, prin urmare nudul proprietar nu mai poate deposea pe arendaș dacă acela îndeplinește condițiile stipulate. Acest caz este unul din multele și foarte variatele cazuri pe care proprietatea înainte de revoluție ne-o prezintă în Franța.

Acești doi deținători a aceluiași pământ, începuse a se numi proprietari, căci ei împărțeau fructele între ei. Dar nu era numai o proprietate de fructe. Economistii fiziocrați din veacul al 18-lea, numeau coproprietate foncieră *tenurele* țăranilor.

Forma de coproprietate între două persoane era cea mai simplă în Franța. Boncerf, face socoteală că în Bretania se găseau și câte trei proprietari pe un pământ și ceea ce este mai minunat, este că ținând seama de feuduri, de sub-feuduri, de feuduri nemateriale, etc., el ajunge a găsi câte odată opt stăpâni peste un pământ.

Situația proprietății devenise inextricabilă.

Deci chiar țara unde țăranii stăteau mai bine din punct de vedere a stăpînirii pământului, chiar acolo țăranii aveau o proprietate imperfectă atârînd de mai mulți stăpâni, încărcată cu tot felul de sarcini și supusă la tot felul de redevențe.

La noi chestia proprietății țăranilor se prezenta mult mai simplă. Țăranii nu erau izbiți ca cei din Rusia de incapacitatea de a avea proprietăți. Un clăcaș putea foarte bine să devie proprietar dacă găsea, cum. Dovadă că întâlnim prin veacul al 18-lea câte-va cazuri, în care simpli clăcași cumpără proprietăți dela răzeși și moșneni. Dar o mișcare în acest sens mai pronunțată, nu o întâlnim. Nu știu de ce. Cercat-au țăranii să cumpere bucăți de pământ de la proprietari și aceștia le-au refuzat? Sau ei nici nu s'au gândit măcar să schimbe situația în care se aflau? În tot cazul, în cursul a șase veacuri, țăranii noștri sunt așezați pe moșiile proprietarilor, dau dijmă și fac clacă, toți fără deosebire au această condiție.

Dar dacă situația proprietății la noi este mai simplă prin faptul că țăranii nu dețin pământurile dela proprietari în virtutea a tot felul de contracte de închiriere, de meteagi, etc. etc., ca în Franța, nu e mai puțin adevărat că proprietatea e grevată și la noi și chiar știrbită prin faptul șederei acelor pe moșii. Incât și la noi poți vorbi în toată siguranța că o mare parte din pământuri aveau doi proprietari de fapt, unul a fondului, proprietarul, celalt a fructelor, țăranul, din cauză că acest din urmă avea un drept de posesiune emfiteotică asupra pământului pe care-l ocupa precum și a casei pe care o locuiau.

În adevăr proprietatea boerilor era grevată de un drept de coproprietate, cum se zicea în Franța, în ceea ce privește fructele și produsele pământului a unei bune părți din fiecare moșie. Țăranul împărțea fructele și produsele pământului pe care îl cultiva cu proprietarul. După aceasta era, pe partea lui, absolut

stăpân și cu nici un preț proprietarul solului nu l'ar fi putut lipsi de folosință și aceasta în perpetuitate. Coproprietatea deci în privința fructelor era vădită.

Dar țăranul mai avea un drept de posesiune emfiteotică asupra casei și grădinei din jurul casei, și asupra cărora proprietarul solului nu avea nici un amestec. Casa și grădina treceau în moștenirea în linie directă a țăranului. De pe ele proprietarul nu-l putea alunga. Acest drept greva în mod real moșia proprietarului.

De altă parte țăranul mai avea în stăpânirea sa locurile de curătură, adică acele desfundate de dânsul, precum și via pe care el o sădea. De aceste bunuri proprietarul nu-l putea deposeda, decât în oarecare condiții. El le transmitea moștenitorilor.

Chiar pământurile arabile și cultivabile încă nu erau la discreția proprietarului moșiei. Cele din urmă așezăminte agrare din veacul al 18-lea, hotărăsc că proprietarul nu poate să ia fără voia țăranului pământul pe care acela 'l cultivă, pământ pe care țăranul 'l transmitea prin moștenire copiilor.

Fiind așa, nu am dreptul ca să zic că și la noi ca și în Franța, pe partea de moșie unde țăranii 'și aveau casele, grădinile, curăturile, viile, și locurile de cultivat, erau doi proprietari? Că, în tot cazul, proprietatea era desmembrată, bucurându-se pe o parte din ea de drepturi reale, alții decât proprietarii fondului?

Numai în unele țări unde servagiul încă exista și sub forma cea mai absolută, numai acolo proprietatea era cuiritară întrunită numai în mâinile seniorului proprietar, precum în Rusia. Acolo numai nu putea fi vorba față de servi de vre-un drept oarecare de folosință emfiteotică, căci am spus că chiar era

stabilit principiul, că servul, ba chiar și moșicul adică țăranul neserv, nu are nici nu poate avea proprietate.

Această încrucișare de diferite drepturi reale, de uzufruct, de emfiteoză, aducea o mare confuzie în ideea proprietății și în distribuția fructelor și a produselor pământului.

Am zis că forma generală sub care se arată sub vechiul regim, coproprietatea, era în întâia linie copărtășia la fructe și la produsele pământurilor ținute de țărani.

Aceasta era o cauză de mare nedreptate, de mari încurcături și care producea multe plângeri și reclamații.

În adevăr țăranul nu numai că nu era liber pe munca lui, cum am arătat deja, dar nu era stăpân nici chiar pe întreg produsul al muncii lui. El nu se bucura de întreaga recoltă a fructelor și produselor, ci era obligat s'o împărțească cu proprietarul solului. Acest lucru îi micșora într-o bună parte fructul ostinelilor sale și făcea, în definitiv, ca să lucreze de două ori pentru proprietar, întâiu pe ogorul său propriu și al doilea pe ogorul aceuia.

El împărțea cu proprietarul produsul muncii lui. În ce măsură? În o măsură câte odată foarte însemnată. În Franța în veacul al 18-lea redevențele pe care țărani le plăteau stăpânilor pământului le reduceau la foarte puțin profitul muncii. Seniorul lua în genere a 6-a parte din produse, a 12-a parte o dădeau ca dijmă bisericii, o alta a 6-a parte o întrebuințau pentru plata impozitului.

Când seniorul ceda unui țăran o tenură, el stipula și câtă parte să-i dea din produse.

La noi dijma totdeauna a fost regulată prin aşezăminte cu caracter general. Țăranii din amândouă țăările plăteau aceeași dijă. Aceasta se explică prin faptul că la noi nu întâlnim contracte speciale și deosebite, cu caracter particular. Țăranii noștri stau pe moșiile proprietarilor fără contracte, în puterea drepturilor și obiceiurilor seculare.

Dar dijma pe care ei o plăteau era și la noi destul de grea. Nu era totdeauna din zece, una, care ar fi fost destul de ridicată, ci de multe ori ea este mai mult de douăzeci la sută și prin abuz câteodată se ia a 4 parte din produse.

Așa, în Muntenia în veacul al 18-lea dijma porumbului, să lua cu banița și anume o baniță de 22 de oca la 10.

Dar proprietarii obicinuiau a se servi de baniți de 45 de oca. Acest lucru îl arăt în cursul cărței și-l documentez. Prin urmare în acest caz, proprietarul preleva asupra recoltei țăranului 25 la sută. Ce poți zice de munca unui om când el trebuie să dea un sfert din ce muncește, altuia ? Mijloacele lui de trai sunt extrem de reduse.

Dar până când se stabilește ca dijma să se perceapă cu banița, țăranii fusese de multe ori expuși ca să se aleagă cu o parte și mai mică din recoltă. Obiceiul fusese să ia atâtea baniți de pogon. Ce se întâmpla însă ? Proprietarii nu voiau să știe dacă într'un an se făcea sau nu recolta de păpușoiu, ei cereau fără distincție banițile lor de pogon. Așa că clăcașii de multe ori erau mulțumiți ca să împartă în două cu proprietarul fructele pământului.¹⁾

---

¹⁾ Histoire des classes rurales en France, Doniol, pag. 484.

Sistemul dijmei ajunsese cu totul asupritor peste tot locul. Nu era cea mai mică activitate sau întreprindere fără ca țăranul să nu împărtășească fructul sau profitul cu proprietarul. Să dăm câteva exemple dela noi. Dacă avea vie, trebuia să dea dijmă numită *otaștină*. Dacă cultiva oi, el plătea o taxă de fiecare oaie pentru pășune; dacă creștea porci, plătea proprietarului câteva parale de fiecare porc, dacă pescuia pește, dădea zeciuiială; dacă să ducea să-și tae lemne în pădure aducea a zecea și proprietarului. Munca lui era grevată în cele mai mici manifestări ale ei, venitul lui era micșorat cu a zecea, câte odată am văzut cu un sfert. Sarcinile care încărcau producția agricolă a țăranului erau mari, mai cu seamă dacă pui în socoteală și impozitele grele pe care în veacul al 18-lea le plătește. În acest veac, cîsla revine în mijlociu, în Muntenia, de cap de contribuabil între 50 și 55 de lei pe an.

Dar corvezile sau claca? Aceste erau nesfârșite în Occidentul și în Orientul Europei.

Așa la noi.

Pentru a se vedea greutatea clacei în comparație cu foloasele pe care țăranul le trăgea din șederea pe pământul boerilor, să arăt în 1851 care era, în această privință, situația țăranului Moldovan.

El primea dela proprietar următoarele: zece prăjini fâlcești, pentru casă, ogradă și grădină; o falce și jumătate loc de arat; 40 prăjini de fânaț și 40 pentru pășune.

În totul prin urmare două fâlci jumătate. Aceasta pentru un gospodar cu doi boi.

Să vedem acumă câtă clacă făcea el? Trebuia să are, să semene și să grape 28 de prăjini în loc

de moină, sau 18 prăjini pământ țelină, să prășească de două ori 42 de prăjini de păpușoiu, să secere sau să cosească 56 sau 70 de prăjini pâine albă, și să cosească o falce de iarbă, adică 80 de prăjini. Păpușoiul trebuia cules, desfăcut, cărat la coșare; pâinea albă cărată la arie și pusă în clăi, iarba adunată și clădită în stog; stogul îngrădit.

Pe lângă acestea, țăranul trebuia să facă o podvoadă cu părechea sa de vite, până la o distanță dela 8 până la 16 ceasuri de poștă, iar când depărtarea ar fi fost numai dela unu până la opt ceasuri, atunci era obligat să facă două podvezi. Pe carul său cu doi boi să socotea să se pună o sarcină de 7 merțe. Apoi osebit mai era obligat ca cu carul cu 2 boi sau cu 4, să aducă la casa proprietarului lemne de foc din pădurea de pe moșie, iar când proprietarul nu avea pădure, atunci să aducă de aiurea dela o distanță de 4 ceasuri.

Pe lângă toate aceste, țăranul mai trebuia să lucreze 4 zile proaste, dela răsăritul soarelui până la apus -- cu odihnă de două ceasuri la amiază, — la meremeturile de iezături, la adăpători și iazuri, la meremeturi de mori, la meremeturile acareturilor boerești, la acoperitul lor cu stuh sau paie, la facerea de oboare pentru vite și la baterea de păpușoiu.

Cu alte cuvinte pentru două fălci și jumătate, de pământ de arat, de fânaț și de pășune, țăranul lucra 2 fălci și 46 de prăjini, adică cu 6 prăjini mai mult decât întinderea de pământ care o avea el, afară de clacă servilă, pe care o putem evalua, grosso modo, cel puțin 14 zile pe an. Era vre-o proporție între folosul de care se bucura și între munca care i se cerea? Evident că nu.

Și aceasta în țările unde țăranii erau numai iobagi prin urmare clăcași liberi și unde prin urmare munca lor era mărginită. Acolo însă unde ei erau încă în stare de șerbie, nici poate să fie vorbă de a putea pune în comparație folosul care trăgeau cu munca care făceau, fiindcă în stare de șerbie ei munceau boerului sau seniorului toată săptămâna începând cu Luni și sfârșind Sâmbăta, numai Duminica era a lor și încă și Duminica erau puși la vre-o treaba a gospodăriei după interesele proprietarului.

XII

Această organizație socială nu mai era tolerabilă.

Nu este locul ca în scurta Introducere de față, să arăt cum la sfârșitul veacului al 18-lea, în Franța s'a ajuns ca să se pună chestia suprimării drepturilor feudale, adică suprimarea regimului pe care 'l am descris. Nici cum și celelalte țări, luând exemplul de la Franța în cel întâiu pătrar al veacului al 19-lea, au desființat și ele acest regim.

Ceea ce intră în subiectul de față, este să arăt cum și în ce condiții s'au abolit toate privilegiile clasei proprietarilor și cum țăranii au devenit și ei la rândul lor proprietari pe locurile și moșiile unde fusese 15 veacuri servi, clăcași sau tenancieri.

Se înțelege că nobilimea peste tot locul s'a opus cu energie în contra aboliției drepturilor feudale, Emanciparea și răscumpărarea s'au făcut contra voinței lor. Un lucru însă trebuie să recunoaștem, că îndată ce s'a pus chestia desființării regimului secular,

nobilimea proprietară nu s'a opus ca servagiul să se desființeze și țăranii să recapete libertatea lor personală și aceasta fără nici o despăgubire. Dar numai la aceasta ea a dat consimțământul.

Clasa proprietarilor credea că reforma trebuia să se mărginească numai în a se elibera peste tot locul țăranii de servagiu, dar nu înțelegea de loc că pe lângă libertate, țăranii să mai capete și pământ, chiar cu bani.

Asemenea liberări avusese loc în veacul al 16-lea în Franța, Germania și Anglia. Și am spus mai sus ce se întâmplase. Țăranii emancipați fusese nevoiți să ceară din nou pământuri pentru a-și face casă și pentru cultură, tot proprietarilor, și aceștia îi puseseră din nou sub puterea și dependența lor cedându-le pământuri în calitate de tenancieri liberi, însă stipulând și impunându-le o mulțime de redevențe și corvoade așa că ei rămăseră până în veacul al 18-lea în stare de sugețiune, numai că nu erau servi.

Dar mai era încă ceva. În multe țări servagiul sau nu exista, precum la noi în Moldova și în Muntenia, sau în altele, precum în Franța, rămăsese numai urme pe ici pe colea, așa că liberarea servilor gratuită chiar, nu rezolva chestiunea țărănească nici nu se desființa prin ea regimul feudal. Imensa majoritate a țăranilor în Franța, deși erau liberi, dar prin diferite contracte și în diferite condiții, ei atârnavă de nobili, cărora le plăteau tot felul de redevențe, le dădeau dijmă și le făceau numeroase corvezi. Pe aceștia nu-i atingeau abolirea servagiului.

Ba chiar și în țări, precum Germania și Rusia, unde țăranii erau în stare de servi, emanciparea lor redusă la recăștigarea libertății personale, nu ar fi

schimbat nimic din ordinea socialo-economică de lucruri. Țăranii Germani sau Ruși ar fi ajuns cel mult în categoria țăranilor Francezi sau în aceea a țăranilor Români, care, fără a fi servi, erau sub autoritatea și sub dependența proprietarilor pe moșiile cărora ședeau sau a căror tenure le țineau.

Chestia dar era a se desface complet legaturile dintre proprietari și țărani, a se desființa regimul feudal și a face din toți țăranii, proprietari liberi, tot așa de liberi ca și marii proprietari, trăind pe pământurile lor, fără să mai datorească nimic, sub nici un cuvânt, vechiilor stăpâni.

În aceasta trebuia să consistă reforma și acest lucru îl cerură spiritele luminate în Franța și această idee mare sfârși prin a fi impusă clasei diriginte.

Însă imediat după aceasta, venea o altă chestie. Cum să se facă reforma? Când fu vorba de modalitate, o mulțime de dificultăți se iviră și aici fu lupta cea mare între reprezentatii vechilor privilegii și între cei care reprezentau interesele țăranilor.

Fără multă dificultate s'a respins ideea suprimării drepturilor feudale în mod gratuit și s'a admis, ca principiu general, răscumpărarea. Cu alte cuvinte țăranii nu trebuiau să devină de astăzi până mâine liberi pe pământurile pe care le ocupau, nici liberați de obligațiile lor, decât prin răscumpărare.

Dar ce să se răscumpere ?

Toate pământurile deținute de țărani erau proprietatea nobililor. Țăranii le dețineau în schimbul unor redevențe și corvezi. Ce trebuie să se răscumpere? Pământurile? Sau redevențele și corvezile? S'a admis fără discuție, să se răscumpere sarcinile. Prin urmare pământurile ocupate de țărani, tre-

buiiau să devină proprietatea lor absolută îndată ce aceia se înțelegeau cu nobilii asupra prețului răscumpărării sarcinilor.

Este întrebarea, de ce să răscumpărau sarcinile și nu pământurile? S'ar părea la prima vedere, că era mai natural contrarul. Iată de ce. Pământurile, de fapt, erau deja proprietatea țăranilor, fiindcă aveau asupra lor, cel puțin stăpânirea emfiteotică; ei mai aveau și cumpărătura definitivă a fructelor. Așa fusese intenția părților la început, când seniorii cedase pentru totdeauna loturile de pământ, în schimbul redevențelor și a corvezilor. Prețul, oarecum, a folosinței acelor pământuri, erau redevențele și corvezile. Cu acestea, pământurile erau grevate. Prin urmare când a fost vorba ca țăranii să devie absoluți proprietari, liberi de orice sarcină pe loturile lor, era natural ca ei să fie desfăcuți de obligațiile la care de secole erau supuși. Iată de ce era nevoie să se răscumpere acele redevențe sau corvezi, singurile care făceau ca proprietatea loturilor să fie imperfectă.

Nimeni în Franța nu înțelege altminteri lucrurile, nici partizanii abolițiunii drepturilor feudale, nici proprietarii.

Dar odată chestia pusă pe acest teren, se ivește o a treia de cea mai mare importanță practică, nodul ca să zic așa, al chestiei emancipării, și de la care atârna dreptatea sau nedreptatea soluțiunei aboliției drepturilor feudale.

Iată. Am văzut că țăranii aveau diverse obligații, plăteau tot felul de redevențe și făceau felurite corvezi. Se puneă întrebarea: Toate acestea trebuiau răscumpărate? Adică în prețul global fixat de răscumpărare, trebuia să intre și să fie capitalizat

echivalentul tuturor acestor obligații și corvezi, fără nici o deosebire? Evident că seniorii acest lucru îl pretindeau—și încă vorbesc de acei din seniori care mai la urmă admisesese principiul rascumpărării,—pe când marea majoritate nici voiau să auda.

Dela început toate spiritele luminate și drepte fac o distincție, cel puțin de principiu. Ei și au zis următoarele: Obligațiile și redevențele țăranilor sunt de două feluri, unele având un caracter pur fonciar, adică rezultând în mod natural din însuși drepturile care isvoresc din proprietate.

Altele, fusese impuse țăranilor de seniori, nu în calitatea lor de cedenți pur și simplu de pamânturi de folosință, ci de oameni aparținând clasei dominante și care, în această calitate, le impusesese cu putere, câte odată chiar prin violență.

Ei bine, drepturile și redevențele din categoria întâia, trebuiau să fie răscumpărate, căci presupuneau în ultima analiză o învoială, între părți dezbatuta cu oarecare libertate de spirit.

Din contră, toate obligațiile, redevențele și corvezile care erau fructul arbitrarului, a puterii și a violenței clasei stăpânitoare, toate acele trebuiau suprimate fără nici o despăgubire.

Această distincțiune a fost dela început admisă de *Statele generale*, în principiu. Numai când a fost vorba ca să se aplice acest principiu, numai atunci *Statele generale* au căutat ca să răstrângă categoria a doua și să lărgască categoria întâia.

Acest principiu a fost menținut de toate legile abolitive până la acele ale Convențiunei din 1793. Și sistemul de legi din 1789—1791 și cel dela 1792, pe acest principiu se rezimau, cu deosebire că cele din

urmă legi abolitive, făcute de Constituantă aveau un caracter mult mai drept prin faptul că făceau o distincțiune mai justă între drepturile și redevențele datorite contractelor și izvorâte din natura proprietății însuși și între categoria acelor care trebuiau suprimate fără nici o despăgubire, ca fiind fructul puterei și a nedreptății.

Care din obligații și din redevențe intrau într'o categorie și care în cealaltă ?

Insist asupra acestei chestiuni, fiindcă are pentru noi o importanță capitală. Numai după ce ne vom da seama de această distincțiune și de dreptatea ei, numai atunci, când mă voi ocupa de chestia legilor noastre de împrumut—căci avem două legi rurale, una care a rămas nesancționată, cea din 1862, și cealaltă care e în vigoare, cea din 1864—numai atunci zic, vom putea să ne dăm seamă bine de dreptatea operei noastre de emancipare și de împrumut.

Iată cum se procedează în Franța. Întâiu se suprimă servagiul fără nici o despăgubire, căci cum am spus, mai erau încă pe ici pe colea în acea țară, servi. Ce despăgubire putea să li se dea stăpânilor care uzând de puterea lor, transformase oameni liberi în servi și se servise de dânșii ca de niște vite ? Ideile mersese cu timpul. Numai eram în veacul al 14-lea, când seniorii emancipau pe servi cu bani. Dacă ar fi fost vorba în 1789 de despăgubire, atunci mai de grabă servii ar fi fost în drept să ceară dela stăpânii care îi ținuse veacuri într'o stare de înjosire ca acea a robilor și se slujise cu dânșii ca cu animalele.

Odată cu desființarea servagiului, se desființă și

toate drepturile seniorilor care rezultau din el. Aşa, era dreptul de main-morte, în puterea căruia tenura servului trebuia să se reîntoarcă în proprietatea deplină a seniorului, de câte ori tenancierul murea fără copii sau chiar dacă avea copii, când aceştia părăsise domeniul.

Mai era, ceace se numea drepturile de *loduri* (lods et ventes) şi de *vânzări*, în puterea cărora seniorul percepea o taxă de mutaţiune, decâte ori posesorul lotului îl concesiona altuia, sau îl vindea.

Aceste două fură suprimate fără nici o despăgubire.

Mai era o *proprietate* numită *censivă* aceea asupra căreia seniorii aveau drepturi de redevenţe în natură sau în bani foarte variate. Redevenţele consistau în dare de ouă, găini, pui, fructe, o dijmă de vin, dijmă din toate animalele pe care ţăranul le creştea în jurul casei sale, etc., etc. Şi aceste redevenţe fură suprimate ca fiind impuse, în mod arbitrar, industriei casnice a ţăranului.

Să suprimară de asemenea *banalităţile*. Ce erau *banalităţile*? Erau monopolurile pe care stăpânii le crease prin bunul lor plac pe proprietăţile lor, impunând ţăranilor ca să nu macine de cât la moara aceluia, să nu coacă pâine de cât în cuptorul dela curte şi să nu tescuiască struguri decât la teascurile stăpânului. Din vechime, mult din vechime, ţăranii şi avusesse moara, cuptorul şi teasca lor.

În fine să suprimă fără nici un fel de despăgubire claca, tot felul de clacă necontractuală, atât claca servilă, cât şi cea agrară. Ţăranii scăpară de zilele de lucru, de tot felul de corvezi, precum şi de reparaţiile acaretelor seniorilor, etc.

Ce se rezervau pentru a fi răscumpărate? Mai întâi toate redevențele rezultând din contracte, precum din acele de precaritate, de complaint, de me-teiagiu, etc., căci asemenea contracte presupuneau o tocmeală și stipulații reciproce. De asemenea trebuia răscumpărată dijma sau cum se zicea obligațiile rezultate din contractul numit *champart* care consista în învoială între proprietar și țăran prin care cel întâi ceda celui al 2-lea, o bucată de pământ, iar în schimb, țăranul îi dădea o parte din recolta numită în genere *agrarium*. Era dijma din ță-rile noastre. Și încă câteva altele.

Aceste legi abolitive, să știe că n'au fost aplicate în Franța. Evenimentele politice din 1793 au schim-bat lucrurile. Guilotinarea regelui, emigrarea no-bililor, confiscarea bunurilor acelora, a făcut pe *Convenție* ca să suprimе toate drepturile și privi-legiile în bloc, fără nici o răscumpărare. Iată cum motivează Convenția această măsură draconică și ar-bitrară : „Drepturile și redevențele feudalității nefiind decât efectele servituței și a uzurpației, nici o distinc-țiunea nu este posibilă, deci totul se suprimă fără nici o indemnitate».

Nu e mai puțin adevărat că distincția pe care *Statele generale* precum și *Constituanta* o făcuse era dreaptă și întemeiată.

Numai o singură țară rezolvise chestia țăărănească înainte de Franța, anume ducatul Savoiei, care încă din 1771 împrăștiase pe țărani dând despăgu-bire proprietarilor.

Exemplu Franței fu urmat de celelalte țări. În Pru-sia țăranii fură emancipați și împrăștiți prin le-gile din 1809 și 1811. Acolo baza fu alta. Țăranii de-

veniră proprietari independenți, numai pe o parte din pământurile pe care le ocupase în calitate de servi și de iobagi, restul îl retrocedară proprietarilor ca plată a răscumpărării.

În Ungaria și Transilvania țăranii fură înproprietăriți între 1846 și 1854 în condiții destul de bune.

Să vin acum la Rusia care este țara, care, dacă exceptăm pe România, a fost cea în care înproprietărirea țăranilor s'a făcut mai târziu, în 1861.

Voiu insista asupra reformei agrare în Rusia fiindcă actul nostru de înproprietărare și mai cu seamă legea rurală votată de majoritatea camerei din 1862, să resimt fiind făcute sub influența legiuirii rusești.

În Rusia chestia reformei agrare fiind complicată cu aceea a abolirii servagiului, nobilimea caută ca să facă concesiuni cu privire la servagiu pentru ca să-și menție drepturile ei în privința redevențelor și a clăcei.

În anii 1816, 1817, 1818 și 1819, ordinele equestre a provinciilor Baltice făcură către Alexandru I-iu o petiție prin care cereau ca să libereze pe toți moșicii însă fără nici o alocație de pământuri. ¹⁾ Țarul aproba și iată țăranii din provinciile Baltice deveniți liberi, însă fără pământ și fără mijloace de existență. Rezultatul a fost formarea unui proletariat agricol, prin urmare o mizerie mai mare decât înainte.

Această experiență făcu ca pe viitor în Rusia să nu se mai încerce emanciparea țăranilor fără alocații de pământuri, de vreme ce acest lucru, în loc să prezinte un

---

1) Pentru toate detaliurile în această chestie, a se vedea : *La crise agraire en Russie*, Georges Alfassa.

remediu stărei de atunci, prezenta, pericole mai grave.

Nobilii din Lituania mai târziu se oferiră și ei ca să libereze pe țărani, însă Țarul Alexandru al II-lea le puse în vedere că nu primește nici o liberare fără alocății de pământ. Ei crezuse că guvernul cerându-le și alocății de pământuri va interveni ca să plătească indemnizația. Dar finanțele Rusiei nu permiteau acest lucru. Atunci nobilii Lituanieni combinară următorul mod de liberare, cu aprobarea Țarului.

Țăranii trebuiau să-și răscumpere numai casa și grădina din prejur. Erau menținuți pe vechile lor pământuri însă nu în calitate de servi sau de iobagi, ci de oameni liberi. Pământurile rămâneau tot proprietatea boerilor. Țăranii continuau numai a se bucura de folosință. Pentru asemenea folosință ei trebuiau să dea proprietarilor o redevență în natură sau în bani, discutată și fixată prealabil între amândouă părțile. Peste 12 ani ei puteau deveni complet liberi dacă își răscumpărau pământurile.

Nici această schimbare în situația țăranilor din provinciile Lituaniene, nu constituia o reformă, fiindcă, afară de casă și de grădină peste care ei deveneau proprietari, încolo ei continuau a fi așezați tot pe pământurile proprietarilor pe care nu le puteau nici chiar părăsi. Deci trebuiau să continue a da dijmă, și a face clacă, fie în natură fie în bani, ca și mai înainte, cu deosebire că dijma și claca nu mai putea fi impusă în mod discreționar de proprietar, ci în urma unei învoieli între amândouă părțile. Dar își poate închipui cine-va ușor, ce valoare puteau să aibă asemenea învoieli când țăranului i se punea cuțitul la gât, de vreme ce proprietarul avea dreptul să-i

zică următoarele : Aceste sunt condițiile mele, dacă îți place, dacă nu, nu-ți dau pământ.

Această așa numită reformă aducea pe țăranul rus în situația țăranului francez din veacul al 16-lea, emancipat de seniori, din servagiū. Am spus mai sus, cum proprietarii francezi în acel veac emancipau pe servi și apoi nu le acordau concesiuni de pământ, decât numai după ce le impuneau în condițiile învoielei, redevențe și corvezi, câte o dată tot așa de grele ca și acele pe care le suportase în timpul servagiului.

Proprietarii Ruși, chipurile admisesese principiul răscumpărării, însă îl restrânsese numai la casă și grădină. Ei găsisese mijlocul ca să continue a-i ținea pe țărani în dependență, transformându-i din clăcași, în chiriași de pământuri.

Ceeace împingea pe proprietari, într'altele, ca să se mărginească numai la asemenea concesiuni, era și un motiv de calcul. Ei știau că guvernul voește nu numai emanciparea, dar chiar înproprietărirea și că dacă nu se decidea ca să garanteze prețul răscumpărării și lăsa ca această chestie să fie debătută între țărani și proprietari și cei dintâiu să plătească celor din urmă răscumpărarea, fără nici un amestec al Statului, era că finanțele nu-i permitea. Finanțele Rusiei în urma războiului dela Crimeea erau așa de oberate în cât Alexandru al II nu putea să se gândească la o garanție din partea Statului. Iată de ce nobilii se mărgineau numai la o aparentă emancipare.

Trebuia totuși făcut ceva. Trebuia mai cu seamă ca să se facă să înceteze sistemul așa numitelor emancipări fără alocății de pământ și cu transformarea clăcașilor în simpli chiriași.

De aceea împăratul printr'un ukaz din 19 Februarie 1861, hotără emanciparea tuturor țăranilor din imperiu, dar stabili condițiile în care să se poată trata de proprietari, emanciparea, și anume : țăranii vor deveni proprietari pe porțiuni de pământuri arabile. Această împroprietărire nu se va putea face decât cu consimțământul proprietarului. Apoi ukazul determina întinderea loturilor țăranilor în provinciile imperiului pe care le împărțea în trei zone. Țărani care se puteau învoi, pe aceste baze cu proprietarii, deveneau cu totul liberi, prin urmare numai dădeau nici o dijmă, numai făceau nici o clacă.

Defectul acestei măsuri consta în aceea că ea era lăsată la buna voință proprietarilor.

De aceea ea nu produse la început aproape nici un rezultat.

Proprietarii refuzară a trata cu țăranii de vreme ce nu aveau garanții că au să fie plătiți.

O cauză foarte curioasă care făcu ca ukazul lui Alexandru al II-lea să nu aibe rezultate, este ideea pe care țăranii Ruși o aveau de pământurile pe care le ocupau ca servi. Ukazul prescria răscumpărarea acestor pământuri. Țăranii nu numai că refuzară să le răscumpere, dar chiar să scandalizară. De ce să răscumpere pământurile? Pământurile erau a lor de veacuri. Căci în cursul servagiului fusese o formulă care rezuma întreaga legătură dintre proprietar și țăranii. Iată ce zicea servul proprietarului : *«Eu sunt al tău, dar pământul este al meu»*.

Așa că împroprietărirea sub forma propusă prin ukazul dela 1861, întâmpina dificultăți însuși din partea țăranilor. Ei preferau mai de grabă regimul Lituanian, adică să devină tenancieri cu redevențe,

de cât să-și răscumpere pământurile asupra cărora ei credeau că au un drept secular de proprietate.

În realitate, ce urma din toate acestea ? Ūrma că țărani rămăneau în starea încare se aflase de veacuri, sau cel mult, puteau rămâne pe pământurile lor și să plătească dijmă și să facă clacă, conform sistemului Lituanian, adică după învoieli nouă.

Dar chiar țărani Lituanieni în cursul celor 12 ani, în termenul cărora trebuiau să se libereze complet, căzuse din nou aproape în servagiu. Ei făceau clacă și dădeau dijmă nu după învoieli, cum fusese vorba, ci după voința proprietarului, iar răscumpărarea casei și a grădinei, în realitate nu servise la nimic, caci și până atunci ei se bucurase de casa din vatră satului și de grădină. De aceea cu drept cuvânt observă d. Alfassa, în realitate, ei plătiseră numai emanciparea lor din servagiu și nu altă ceva.

Această situație alarmă pe Alexandru al II-lea și îl sili ca să intervină în mod mai eficace ca să facă să înceteze starea de lucruri care mai la urma putea să se transforme în mai rea decât fusese mai înainte.

De aceea printr'un alt ukaz el decretă răscumpărarea pământurilor țărănilor fixând prețul răscumpărării. Ba face ceva mai mult. Statul garanta acest preț, avansând sumele trebuitoare.

Iată prin câte faze și prin câte dificultăți a trecut chestia emancipării țărănilor și cea a răscumpărării pământurilor lor în Rusia, până ce Alexandru II-lea vede că nu este posibil ca să se facă ceva serios, fără ca Statul să se decidă să intervină și să garanteze proprietarilor prețul răscumpărării.

În Rusia, în deosebire de cele ce am văzut că a avut loc în Franța, cu toată neplăcerea țărănilor, se admite

principiul ca pământul să se răscumpere. Țăranii deveneau proprietari pe loturi de pământ, prin urmare era natural ca pământul să fie răscumpărat. Odată ce deveneau proprietari pe asemenea pământuri, se înțelege că ori ce vechi obligații, redevențe și corvoade, încetau dela sine.

Ca procedare pentru a se fixa prețul răscumpărării ar fi trebuit să se facă o împărțeală după diferite categorii a calității pământului, în tot imperiul și să se fixeze prețul fiecărei calități. Operația poate ar fi fost grea și ar fi cerut oarecare timp, dar ea ar fi prezentat o bază sigură, în tot cazul dreaptă, pentru răscumpărători.

Dar asemenea reforme, făcute în contra clasei stăpânitoare, au totdeauna ceva de schiopător în ele. Reformatorii nu au curagiul să meargă până la capăt; ei se opresc în drum, s'au introdus dispoziții care strică, în mare parte, bunătatea reformei. Acest lucru se întâmplă în Rusia, cum vom vedea că se întâmplă și la noi.

În adevăr în loc ca să se estimeze valoarea pământurilor care rămâneau în proprietatea țăranilor, pentru ușurință, poate și pentru motivul de a favoriza pe proprietari, se luă ca bază a valorii pământului *obrocul* plătit de țărani, adică redevența în bani, pe care țăranii Lituanieni o plăteau stăpânilor, ca preț a folosinței pământurilor concesionate sub titluri de închirieri, socotindu-se că acest *obroc*, reprezenta în mod just valoarea pământurilor

Dar în fine înproprietărirea în Rusia intră pe o cale bună. Cu toată rezistența nobililor, țăranii pot fi emancipați cu alocații de pământuri de hrană și de fânaș.

Ceeace poate cititorii nu știu, este că de și împroprietărirea se face în Rusia în 1862, cu toate aceste din diferite cauze, ce nu interesează în aceasta lucrare, ea se realizează foarte încet. La 1 Ianuarie 1882, abia 8 milioane și ceva de suflete erau definitiv emancipate și împroprietărite, din care numai 5 milioane cu concursul Statului.

Această stare de lucruri alarmează pe Alexandru al III care dădu un ukaz în puterea căruia toți servii trebuiau să fie emancipați și făcuți proprietari în cursul numai a unui singur an, adică până la 1 Ianuarie 1883, punând la dispoziție resursele Statului, pentru ca răscumpărarea să aibă loc imediat. Ba acest împărat făcu mai mult. El își dă seama ca una din cauzele care făcuse ca emanciparea și împroprietărirea, decretate de părintele său, nu adusesese roade, fusese fixarea în mod arbitrar a *obrocului*, adica a taxei de răscumpărare. De aceea ușură anuitățile cu 16 la sută, așa că făcu țăranilor o degrevare, pe an de 12 milioane ruble.

Am insistat asupra împroprietăririi țăranilor Ruși, pentru că, după cum am zis deja, amândouă actele de emancipare ale noastre, sunt inspirate de ceeace în acele momente chiar, se făcea în Rusia.

Vin la noi.

Situația țăranilor ajunsese așa de nesuferită, în cât ea devenise preocupăția atât a curței Suverane, a Turciei, cât și a puterilor protectoare. Deja Turcia în 1856 propusese următoarea soluțiune: „Claca și șerbirea personală ce mai există în Moldova și Valahia, fie sub orice numire, *se vor declara răscumrabile prin o lege specială care se va decreta și executa cel mult până într'un timp scurt*». Iar în

comisiunea internațională a marilor Puteri, adunată la București, în comitetul însărcinat cu studierea chestii rurale, deși comisarii Austriei, Franței și a Prusiei declarară «că ei nu sunt în stare a se pronunța asupra bazelor ale însuși reformei» însă rezumară astfel chestiunea :

«Trebuie de o parte a se îmbunătăți starea țăranilor, liberându-i de clacă prin despăgubire și constituindu-i proprietari pe ceea ce au astăzi în posesiune».

Prin urmare, în toate chipurile se impunea clasei noastre diriginte obligația răscumpărării și a împroprietăririi țăranilor. Vrând, nevrând, proprietarii trebuiau s'o facă, căci acest lucru îl cereau și curtea suzerană și puterile protectoare care pusese un articol anume în Convenția dela Paris, art. 46 redactat în următorul mod:

«Să se procedă fără întârziere la revizia legii, care regulează raporturile proprietarilor solului cu cultivatorii în vederea de a ameliora soarta țăranilor».

Dacă ași putea face o comparație: la 1858 ni se impunea prin Convenția dela Paris, emanciparea și împroprietărirea țăranilor, după cum mai târziu în 1878 ni s'a impus, prin tractatul dela Berlin, desființarea art. 7 cu privire la restricțiile ce existase până atunci față de străinii de un alt rit decât cel creștin.

Clasa noastră boerească să arată tot așa de ostilă ca și boerii Ruși, îndată ce a fost vorba a se acorda țăranilor emancipați pământuri în deplină proprietate. Cu toate acestea fiindcă dezlegarea chestii rurale ni să impunea din afară, Domnitorul Cuza, o natura larg democratică care înțelegea importanța dezlegării acestei chestiuni, ceru Camerei ca să dea o soluție.

Proprietarilor Munteni și Moldoveni nu le era permis să propună soluțiuni a caror experiențe se făcuse aiurea și care dăduse rezultate dezastruoase. Și cu toate aceste la asemenea soluții, dacă nu și la mai rele, ei se opresc. Înainte de 1820 să mai putea susține că cea mai bună dezlegare a chestiei raporturilor dintre proprietari și țărani, era emanciparea brațelor pe de o parte și emanciparea proprietății de altă parte, adică separarea muncii de capital și liberarea celei întâi de cel al doilea.

Dar după experiența care se făcuse în Rusia și de care am pomenit mai sus, a emancipării țăranilor din Estonia, Curlanda și Livonia, fără nici o alocație de pământ, nu mai era permis nimanui în nici o țară și cu atât mai puțin în Moldova și Muntenia, ca să propună aceeași soluție pentru dezlegarea chestiei rurale. În Rusia emanciparea servilor fără acordarea de pământuri, nu numai că crease un proletariat agricol înspăimântător, dar chiar împinsese pe țărani la răscoală.

Cu toate aceste majoritatea proprietarilor din Camera dela 1862 la această soluție se oprește.

Mai mult. În Rusia se mai făcuse încă o experiență. Am văzut că în Lituania, reforma agrară se mărginește în a autoriza pe țărani ca să-și răscumpere numai casele și grădina, din vatra satului. Cât despre locurile de arat și de pășune, ei să continue a le ținea în calitate de chiriași. În 1862 împăratul Alexandru II-lea văzuse că o asemenea reformă nu ducea la nimic, de vreme ce ea menținea în fond aceeași stare de lucruri, și fusese nevoit ca să se hotărască a împroprietări realmintre pe țărani.

Ei bine, cece era experimentat și condamnat în

Rusia între 1820 și 1862, acest lucru îl adoptă majoritatea proprietarilor din Camera Română, în 1862.

În adevăr, în ce consista legea rurală, prezentată și votată de majoritatea Camerei Române, în 1862 ? Cu toate că această chestie va fi tratată pe larg în volumul al II-lea al acestei lucrări, este nevoie ca în această *Introducere* care e comună pentru amândouă volumele, să schițez în trăsături generale, ceea ce s'a petrecut.

Legea dela 1862 caracterizează dreptul de stăpânire a sătenilor asupra locuințelor, a sădirilor de vii și de pometuri, de drept de embatic, și lăsându-le toate acelea în stăpânire și de acum înainte îi obliga numai la o plată regulată de embatic „sau în bani sau în natură, după obiceiul osebitelor localități». Calificația juridică era exactă, în definitiv țăranii erau un fel de embaticari, pe locuințele, grădinile și sădirile lor de pometuri. Dar legea nu avea scopul de a defini numai situația juridică a țăranilor. Ceea ce trebuia să facă acea lege, era că, după ce ar fi recunoscut țăranilor dreptul de embatic, apoi să proclame răscumpărarea și să stabilească condițiile de răscumpărare.

Dar prin aceasta țăranii ar fi devenit proprietari pe locuințele, grădinile și viile lor, și tocmai acest lucru nu voia majoritatea Camerilor. Prin legea dela 1862 țăranii continuau, sub numele de embaticari asupra caselor, grădinelor și viilor să atârne de proprietari.

Era o imitație în rău a emancipării țăranilor din Lituania. Căci cel puțin în Rusia, să admisesse pentru Lituani principiul răscumpărării, în ceea ce pri-

vește, casa și grădina din prejur, *isba* și *usabda* ; pe pe când la noi nici acest lucru nu se recunoștea.

Dar despre pământurile arabile și cele de fânațe a țăranilor, ce dispunea legea ? Iată ce zicea articolul 4: *«De acum înainte locuitorii cuitivatori se vor înțelege de-a dreptul cu proprietarul respectiv pentru toate locurile de hrană, de fânațe și de pășune ce vor avea de trebuință în formă obicinuită pentru tocmeli»*.

Va să zică țăranii erau, cu o singură trăsătură de condeiu, deposezați de pământurile pe care le posedau de veacuri !

Deveniți simpli muncitori cu brațele, fără pământuri, fără imașuri, ei rămâneau totuși locuitorii moșiilor pe care aveau case, grădini și vii cu embatic și dacă voiau să se hrănească trebuiau să se învoiască cu proprietarii care deveneau proprietari absolut stăpâni pe toată întinderea moșiilor degrevate de orice sarcini țăărănești !

Acest lucru constituia o nedreptate monstruoasă care revolta opinia publică luminată.

În cursul acestei lucrări arăt că țăranii aveau drepturi emfiteotice nu numai asupra locurilor, caselor și grădinilor din vatra satului ; ci și asupra pământurilor arabile, de fânațe și de imașuri.

E drept-că acea posesiune emfiteotică era grevată de oarecare sarcine, precum dijma, claca, etc. Dar nu e mai puțin adevărat că asemenea drepturi erau reale. Cum își permitea majoritatea proprietarilor ca să exproprieze pe țăărani de acele drepturi și să-și degraveze ei singuri printr'o lege, proprietățile lor alungând pe țăărani de pe ele ? Acest act nu numai că era o deposezare, dar ași putea zice, că era o spoliare. Putea, chiar

după legiuirea veche, un proprietar să expulzeze pe un embaticar care și-ar fi plătit regulat embaticul? Evident că nu. Codul Caragea determină cazul în care un embaticar putea să fie expulzat, anume în caz de neplată a embaticului. Ei bine, cu ce drept majoritatea Camerei expulza, prin lege, pe țărani de pe pământurile lor? Violarea celor mai sfinte drepturi era vădită.

Mai mult. Va să zică țăranii rămâneau simpli muncitori cu brațele, adică proletari! Dacă voiau să aibe o bucată de pământ cu care să se hrănească, trebuiau să o ia cu chirie dela proprietari prin libera tocmeală!

Iată-i deci transformați, în cazul cel mai bun, în simpli chiriași. Cititorul va vedea în cursul acestei lucrări, că condiția lor juridică în trecut, a fost cu totul alta. O lege nu putea să transforme condiția juridică nici să nesocotească drepturile câștigate, căci în acest caz, acea lege era revoluționară ca aceea a Convenției din Franța care în 1793, decretase abolirea tuturilor drepturilor feudale, fără nici o distincție.

Când Camera Română din 1862 votează o asemenea lege, dovedea că și ea era în plină revoluție și desordine morală. Cu deosebire că în Franța revoluția fusese roșie pe când la noi era albă.

La acea dată se știa foarte bine ce însemnează tocmeli de bună voie între proprietari și țărani, adică între proletari și stăpânitorii tuturor parcelilor de pământ din țară. Era impunerea voinței proprietarilor.

Am văzut că în cursul tuturor veacurilor, Domnii, cum am zice, legiuitorul, intervenise totdeauna în raporturile de muncă dintre țărani și proprietari,

limitând obligațiile și apărând, pe cât era posibil, pe unii contra celorlalți. Majoritatea Camerei dela 1862, înțelege a aplica principiul liberei tocmești în mod absolut. Ea nu admite nici o intervenție, între proprietari și țărani. Și aceasta nu numai pentru moment, dar scontând viitorul, ea declară nul și pentru viitor orice amestec de asemenea natură. Al. 2 din art. 4 a legii, zice: „Nici o legiuire, nici o măsură administrativă, *nu va putea interveni întru a regula cu chipul de autoritate, asemenea tocmești*“ !

Proprietarii 'și asigurau pentru prezent și pentru viitor, dreptul ca să poată impune orice fel de condiții țăranilor fără ca Statului, Domnului sau vre-unei Camere viitoare, să le fie permis a interveni.

Cu această lege nu se desființa vechiul regim a clacei și a dijmii, el rămânea în picioare, căci țăranii aveau facultatea ori să voiască a continua a face clacă, a plăti dijmă și a împlini toate angaralele cunoscute, ori să primească sistemul nou de organizație agrară care li se oferea, și care, pot zice, că era mai rău.

Se înțelege că asemenea lege *de îmbunătățire a soartei* țăranului, astăzi aproape nu merită discuție, întru atâta nedreptatea e vădită. Proprietarii fiind siliți de Domnul Cuza și de marile Puteri să facă o reformă agrară, întocmesc și votează legea de care mă ocup, care în ultima analiză, pune pe țărani într'o mai mare dependență decât ei fusese până atunci, și sub proclamația de tocmești făcute de bună voie, își deschideau un izvor nesecat de abuzuri și de asuprirea.

Opinia publică să alarmează în mod viu împreună cu Alexandru Ion I. Cu tot discursul admirabil, plin de fapte și de idei a nemuritorului Kogălniceanu, această lege e votată cu 60 de bile albe contra 35 negre.

Domnitorul Cuza nu poate sancționa o asemenea lege. Se face lovitura de Stat. Iar în 1864, când se convoacă din nou o altă Cămeră, mesagiul zice următoarele: „Proiectul de lege rurală, votată de onorabila adunare în sesiunea din anul 1862, *nu l'am putut sancționa, fiindcă el nu corăspunde la condițiile de îmbunătățire a soartei muncitorilor de pământ garantată lor prin art. 46 al Convențiunei încheiată la Paris, 19 August 1858.*

XIII

Odată cu mesagiul, guvernul în fruntea căruia se afla d. Kogălniceanu prezintă o nouă lege rurală, care cu oarecare modificări, este legea în vigoare. Această lege era o reacțiune în contra spiritului îndărătnic a clasei proprietarilor. Dar nu mergea așa de departe, cum în genere merg sau trebuie să meargă legile de reacțiune. Noua lege, nu dădea nici ea satisfacție deplină, așa cum ar fi trebuit, nevoilor țăranilor, de vreme ce nu îmbrățișa viitorul în toată întregimea și nu admitea pentru răscumpărare, o bază dreaptă.

Dar mai întâiu, ce era și ce trebuia să fie de răscumpărat? Pământurile pe care le ocupau țăranii? Nu. Aceste pământuri fusese de veacuri date în deplină posesiune și în mod perpetuu, în schimbul unor oarecare redevențe și sarcini. Lăsând ideea juridică de proprietate de o parte și vorbind în mod larg, țăranii fusese totdeauna proprietari pe casele și grădinile din vatra satului, pe curăturile și viile lor și chiar pe pământurile arabile, de fânațe și de înașuri, însă fusese și erau proprietari imperfecti. Prin urmare era chestia ca să se desfacă legăturilor dintre dâșii și dintre proprietari, adică să se deosibească

drepturile lor de acele ale stăpânilor de moșii. Pentru ca să se realizeze această separație, trebuia ca Statul să degreveze pământurile țăranilor. Deci să răscumpere sarcinile și redevențele.

Pe această bază se începuse înproprietărirea în Franța, pe această bază s'ar fi realizat ea, dacă n'ar fi intervenit revoluția.

Dar nu era destul numai să zici că trebuia să se răscumpere sarcinile; căci și la noi, ca și în Franța, să puna marea chestiune și anume: care sarcini? Toate fără distincție? Sau era absolută nevoie de o deosibire între ele?

În Franța atât *Statele generale* cât și *Constituanta*, ocupându-se de desfacerea legăturilor feudale dintre nobili și țărani, dela început, după ce se admisesse principiul, cum am arătat deja, răscumpărării sarcinilor, imediat se pronunțase că nu toate meritau să fie răscumpărate. Amândouă aceste camere, mai cu seamă Constituanta, împărțise în două toate sarcinile și redevențele cu care pământurile țăranilor erau grevate. Pentru o parte, acele Camere se pronunțaseră ca să fie suprimate fără nici o despăgubire și numai o parte să fie răscumpărate. Principiul pe care se rezima o asemenea distincțiune l'am văzut că era următorul: Sarcinile și redevențele care isvoreau din însuși natura proprietății sau dintr'un contract liber desbătut, acele trebuiau răscumpărate. Cât despre restu, adică redevențele, corvezile și tot felul de alte angării care fusese impuse țăranilor în cursul veacurilor în mod arbitrar sau violent, ori în puterea stăpânirii clasei diriginte asupra țăranilor, toate acele trebuiau suprimate fără nici o despăgubire.

De această distincțiune echitabilă și dreaptă, legea

rurală dela 1864, nu ține seama. Și ar fi trebuit să țină seamă cu orice preț. În adevăr despre ce era vorba? Era vorba să se desfacă legăturile seculare dintre proprietari și țăranii, să se lichideze situația lor reciprocă. Era vorba ca țăranii să răscumpere ceea ce ei erau datori de veacuri stăpânilor de moșii. Când însă se face o lichidație, se înțelege că nu se plătește nici nu se răscumpără decât numai ceea ce un obligat datorește realminte. Cu ocazia unei lichidații să discută și să determine drepturile reciproce a fiecărei din părți, valoarea și teimenicia lor. Atunci se stabilește care din acele drepturi sunt fundate. Prin urmare era indispensabil ca înainte ca Kogălniceanu să fi prezentat legea, să fi studiat și determinat, în năniolul de sarcini, podvezi și claci cu care erau îngreuiți țăranii, care din ele derivau din natura însăși a legăturilor seculare dintre proprietari și țăranii, în ce consistase ele la început și din ce contracte scrise sau legi drepte derivau.

Dacă acest lucru s'ar fi făcut, prețul răscumpărării ar fi fost mult mai mic, iar pământurile care s'ar fi dat în deplină stăpânire țăranilor, ar fi fost mult mai îndestulătoare. Multe chestii arzătoare, cu a căror soluție ne ocupăm astăzi, nu ar fi existat, iar relele care natural isvorăsc cu timpul din orice fel de împroprietărire, s'ar fi arătat într'un mod mai puțin strigător.

Ceea ce n'a făcut, măcar că trebuia să facă, legiuitorul de la 1864, să încerc să fac eu pe scurt, foarte pe scurt, căci această chestie foarte importantă o voi trata pe larg în volumul al 2-lea al acestei cărți.

Aruncând ochii asupra tabloului sarcinilor și îndatoririlor țăranilor către proprietari sub vechiul regim,

distincțiunea în două pe care am amintit-o, sare imediat în ochi.

Așa.

Țăranii erau obligați să aducă câte 2 care de lemne la curtea proprietarului și să facă un transport la oraș sau aiurea pentru trebuințele de îndestulare casnică a proprietarului.

Din ce contract a putut să rezulte o asemenea obligație ? Și dacă nu dintr'un contract, putea să rezulte măcar în mod firesc din faptul șederei țăranilor pe moșii ? Evident că nu. Așezarea țăranilor pe moșiile proprietarilor, vorbesc de așezarea veche, se făcuse în vederea ca și ei să se poată hrăni pe anume bucăți de pământ în schimbul unor redevențe de un caracter pur agricol. Am arătat acest lucru chiar în această *Introducere* și-l voi arăta mai pe larg în cursul cărții. Evident că carele de lemne și podvada erau impuse pe nedrept de proprietari, care în scelași timp erau și clasa dirigentă.

Prin urmare aceste sarcine, trebuiau suprimate pur și simplu, iar nu vârate în mănunchiul acelora de răscumpărat.

Intre obligațiile țăranilor mai erau 4 zile de clacă domestică, adică dreptul proprietarilor să uzeze de brațele acelora în timp de 4 zile pe an în mod discreționar. Aceste 4 zile erau pe deasupra zilelor de clacă agricolă datorite de mult. Origina lor nedreaptă e dovedită istoricește. După ce prin așezăminte se hotărâsc în mod definitiv (1766) îndatoririle țăranilor către proprietari, în 1776, boerii în Moldova cer lui Grigore Ghica ca să le mai acorde încă 2 zile de clacă suplimentară pentru diferite nevoi a lor cu caracter domestic, iar acel

Domn printr'un alt hrisov (1777) aprobă. În 1805, proprietarii cer că cele 2 zile de clacă, nefiindu-le îndestulătoare, să fie sporite la 4, lucru care Moruzi iarăși aprobă.

Prin urmare, dacă în 1864 printre sarcinile țăranilor se aflau carele de lemne și 4 zile de clacă servilă, acestea se datorau unui act arbitrar; obligațiile, și aveau izvorul în bunul plac a proprietarilor, consacrate în mod nelegal de Domn.

Aceste sarcini trebuiau suprimate pur și simplu.

Țăranii mai erau obligați să dreagă morile și iezăturile, să repareze coșarele, hambarele și chiar acaretele de pe moșii. De asemenea, am văzut, că prin Regulamentul organic precum și prin așezământul agrar din 1851, ei fuseser îndatorați ca să care recolta proprietarilor la coșere, după ce întâiu o vor treera și bate. Iar păpușoiul erau puși ca să-l bată și să-l așeze în coșere.

Aceste îndatoriri nu existase în cursul veacurilor; ele fuseser scornite recent și nu rezultau din natura obligațiilor agricole a țăranilor. După vechile așezăminte ei erau datori să are, să semene, să culeagă recolta și să o puie în clăi; iar de acolo înainte era treaba proprietarului ca să-și o ducă la coșere și să-și bată păpușoiul.

În momentul solemn în care se făcea lichidarea relațiilor dintre proprietari și țărani pentru a se deosebi drepturile unora de acele a celorlalți, asemenea obligații nedrepte impuse de cei tari, celor slabi, nu trebuiau ținute în seamă. Legea ar fi trebuit să le suprimă fără despăgubire.

Și așa mai departe cu obligația țăranilor de a măcina la morile proprietarului, etc.

XIV

Care erau obligațiile decurgând în adevăr din natura raporturilor pur agricole dintre proprietari și țărani și care trebuiau răscumparate ?

În prima linie, dijma.

Evident că țăranii trebuise să plătească ceva proprietarilor pentru pământurile concesionate. Dijma fusese acea plată îndreptățită. De altminterlea arăt în cursul acestei lucrări că semnul caracteristic a folosinței unui pământ, era darea de dijmă. Dijma nu o plătesc numai clăcașii, boerilor, ci, în genere orice om care cultivează, fie în orice calitate, o bucată de pământ străin. Pe proprietățile moșnenilor și a răzeșilor, întâlnim țărani cultivatori. Ei nu fac clacă, dar ei dau dijmă acelora, fiindcă se folosesc de pământuri.

Dealtminterlea și în Franța cu ocazia răscumpărării drepturilor feudale, un singur moment nu a fost pusă în discuție legitimitatea dijmei. Acolo fusese un contract foarte răspândit numit *champ-part* în virtutea căruia nobilii acordau concesiuni de pământ, iar drept plată tenancierii dădeau dijmă din toate produsele. Acest contract figurase până în ultimul moment între drepturile de răscumpărat și numai revoluția, suprimând în bloc toate drepturile feudale, suprimase și răscumpărarea *champ-partului*.

Dar claca ? În ce categorie trebuia pusă ? În aceea a dijmei sau în aceea a celorlalte sarcini nerăscumparabile ?

Aici o distincție.

Am văzut că claca reprezenta plata șederei pe moșie a clăcașului. Drept vorbind, această părere nu

mi se pare absolut fundată și am arătat de ce. Dacă acorzi o concesiune de pământ unui cultivator pe moșia ta și încă pe vecie, pentru a-l pune în poziție ca să facă cultura, trebuie să-i acorzi tot ce îi este necesar. Prin urmare trebuie să-i acorzi și loc de casă și de grădină, lemne de construcție și de foc.

De asemenea nu încape îndoială că concedându-i pământ de cultivat trebuie să-i concedezi și pământ de fânaț; căci cu ce să cultiveze pământul decât cu vite? Încă ceva. Dacă îi dai loc de fânațe, trebuie să-i dai și de imaș, acesta intră și el în concesiunea generală. Am văzut că boerii în 1851, făcuse o deosebire între locurile de fânaț și cele de imaș, asimilând pe cele dintâiu cu pământul arabil și punând pe cele al doilea între foloasele deosebite date țăranului. Era o specioasă și nedreaptă distincție făcută pentru a îngreua claca, punând și locul de imaș printre foloasele pentru care țăranul trebuia să o facă. Adevărul este că locurile de imaș trebuiau considerate ca făcând parte și ele din pământurile arabile și din cele de fânațe. Pentru ce? Pentru că și imașele sunt tot locuri necesare vitelor ca și fânațele.

Faptul că dela unele—dela cele de fânațe—să putea percepe dijmă și dela celelalte—cele de imaș—nu, nu schimbă natura obligației. Fânul fiind un produs care se poate conserva, era dijmuibil, pe când iarba de pe imașuri consumându-se pe loc, nu putea da loc la dijmuire. Dar această deosebire, nu însemna nimic. Pentru a caracteriza natura unei obligații, trebuie să te întrebi ce scop are ea, și dacă ne facem asemenea întrebarea în privința scopului acordării locurilor de imaș, atunci vedem imediat că ea

tindea la întreținerea vitelor deci tot pentru o sarcină agricolă.

Dar oricum fie, să admitem că claca era prețul șederei țăranului pe moșie.

Avut-a și ea o origină contractuală ca și dijma? Ori dela început a fost impusă? E greu de rezolvat chestia.

Faptul însă că ea avea o vechime imemorială, o legitima. Prin urmare procedând după o metodă largă de apreciere, trebuie să punem și claca printre sarcinile răscumpărabile.

Franțuzii, în *Statele generale* și la *Constituantă*, făcuse o distincție și în această privință; ei declarase răscumpărabile numai corvezile care rezultau din contracte și învoieli. Numai aceloră ei le atribuiau o origină curată și legitimă. Din contră, ei suprimau pur și simplu orice fel de alte corvezi care nu se puteau justifica ca având o origină contractuală.

Dacă legiuitorul nostru dela 1864 admitea și claca ca răscumpărabilă punând-o alături cu dijma, trebuia să se întrebe: Care? Și în ce măsură? În această stătea deslegarea dificultății.

Claca îngreuiată și enorm de mărită, așa cum exista la 1864, evident că era fructul puterii și a samavolniciei proprietarilor, cărora Domnii dăduse caracterul de lege, prin hatâr sau prin bunul lor plac. Asemenea clacă nu putea în nici un caz fi luată ca bază a răscumpărării căci nu se răscumpăra drepturi stabilite în mod abuziv și istoricește se putea acest lucru, foarte ușor dovedi.

Am arătat în treacăt și arăt în cursul acestei uvra-giu în mod destul de desvoltat, că claca în cursul celor întâiu veacuri istorice fusese limitată la un nu-

măr mic de zile și de sarcini. În veacul al 17-lea în Muntenia ea revenia între 3 până la 5 zile de muncă. În cele întâiu așezăminte din veacul al 18-lea în Moldova, e fixată la 6 zile. Numai ceva mai târziu, după emanciparea vecinilor, ca un compromis între pretențiile proprietarilor care sufereau prin dezrobirea vecinilor, claca fusese fixată definitiv la 12 zile.

Aceasta era temeiul și baza definitivă a clăcei, ea determinase oarecum nevoile proprietarilor și obligațiile țăranilor.

Tot ce se adauge peste acest așezământ fundamental în cursul veacului al 18-lea și în acel al 19-lea, a fost fructul arbitrarului și a violenței legale. Domnii sunt siliți ca să consacreze toate împietările proprietarilor asupra muncii și a redevențelor clăcașilor.

Pentru cineva care ar fi căutat să studieze natura clăcei în diferitele secole, ar fi putut foarte ușor să facă următoarea distincție : Claca, ca să se poată justifica dându-i-se un caracter legitim, nu putea să fie de cât acea până la începutul veacului al 18-lea, adică claca redusă la 12 zile de muncă pe ogorul proprietarului, clacă pur agrară.

Din contră, atât claca domestică, stabilită în veacul al 18-lea, cât și claca agricolă îngreuiată și adăugită, trebuiau considerate ca abuzive, prin urmare puse între sarcinile nerăscumpărabile cu ocazia lichidării drepturilor dintre proprietari și țărani.

Numai claca de 12 zile de muncă agrară, trebuia să fie pusă alături cu dijma. Și când zic 12 zile, înțeleg zilele reale de muncă, pe cât poate omul munci într'o zi, iar nu acele 12 zile ideale pe care le inventează Domnii în cea din urmă jumătate a veacului al 18-lea, pentru a sili pe țărani să lucreze 29 în loc de 12.

Și dacă este ca să admitem interpretația clasei dirigente de atunci, cum că claca reprezenta echivalentul șederei locuitorului pe moșie, adică plata pământului și a grădinei din vatra satului, a lemnului de construcție și celor de foc, apoi numai această clacă redusă la 12 zile, pe care o găsim în cele întâiu așezăminte, numai ea trebuia răscumpărată împreună cu dijma.

Pe această bază istorică trebuia să se dea soluția chestiei răscumpărării sarcinilor țăranilor.

Iată care ar fi fost consecvența.

În privința dijmei. Nu știu câtă recoltă făcea țăranul în 1864, prin urmare nici nu pot preciza dijma în natură. Dar să admitem, în cazul cel mai bun pentru proprietari, că un țăran făcea o recoltă de 200 de lei, dijma fiind a zecea din recoltă, să cuvenea proprietarului 20 de lei pe an. Legea admisesese pentru capitalizarea sarcinilor, de 15 ori valoarea redevențelor anuale, prin urmare ca să se degreveze terenul cultivabil, cel de înaș și de fânațe, înmulțindu-se 20 de lei cu 15, despăgubirea pe care clăcașul ar fi trebuit s'o dea ar fi fost de 300 de lei.

În privința clăcei.

Aici baza de evaluare era mai ușoară. Totdeauna claca sau s'a făcut în zile sau a fost plătită în bani. În veacul al 18-lea înainte ca proprietarii să impună în mod abuziv un număr mare de zile de muncă și o mulțime de angării și podvoade pe țăranii, claca în bani, era de un leu, cel mult 2 lei pe an. Am văzut că această plată se numea : „un leu de casă sau de vatră“. Numai Caragea în Muntenia o ridică la 12 lei pe an.

Această sumă chiar după ideea proprietarilor nu

reprezenta numai şederea pe moşie, ci am văzut, că ea reprezenta toate foloasele de care ţăranii se bucurau afară de pământurile arabile şi de fânaţe pentru care ei dădeau dijma. Deci claca de un leu, cel mult de 2 lei pe an, era echivalentul următoarelor foloase : concesiunea pământului pentru casă şi grădină în vatra satului, folosinţa lemnelor de foc şi chiar a locurilor de imaşuri. Care trebuia să fie preţul răscumpărării tuturor acestora ? Strict vorbind, la 15 sau cel mult 30 de lei, adică de 15 ori venitul pe un an. Prin urmare răscumpărarea atât a dijmei cât şi a clacei nu puteau să se urce mai mult decât la 330 de lei.

Dar mi se va spune că această sumă e ridiculă de mică. Nu tocmai. Dar era singură justificată.

Să nu uităm că ţăranii nu erau chemaţi ca să cumpere locurile arabile precum şi acele din vatra satului unde 'şi aveau casele şi grădinile, nici proprietarii să le vândă. Era vorba numai ca ţăranii să degreveze nişte pământuri, pe care le ţinuse de veacuri în calitate oarecum de embaticari. Această calitate de specie embaticară a ţăranilor, pe lângă că dovedesc în cursul cărţii că o recunosc actele şi legiurile vechi, dar o afirmă chiar proprietarii în legea lor votată dela 1862, cu privire la pământurile din vatra satului.

Iată ce zice art. 2 din acea lege : «Locuitorii cultivatori sunt liberi a dispoza prin tocmeli de ori ce natură, de locuinţele lor şi de sădirile de vii şi de pometuri, nefiind supuse aceste sădiri şi clădiri la nici o altă îndatorire către proprietarul moşiei *decât la plata regulată a embaticului*».

Altceva este răscumpărarea unor drepturi de embatic şi altceva o cumpărare sau o vânzare.

Dovadă că baza calculelor mele este întemeiată, este legea dela 1865 pentru răscumpărarea unor bunuri mici din domeniul Statului. În acea lege se fixează răscumpărarea embaticurilor la de 20 de ori plata anuală a embaticurilor. Între 15 și 20 de ori a variat totdeauna răscumpărarea unor asemenea bunuri. În Rusia legea rurală fixează capitalul de plătit la de 20 ori venitul anual, legea noastră rurală la de 15 ori.

Și iată cum clăcașii la 1864, nu trebuiau să plătească pentru răscumpărarea tuturor sarcinilor legitime și drept decît suma de 330 de lei.

În schimb, ce trebuia ca să capete ei în deplină proprietate ? Tot ce claca a reprezentat totdeauna, și am arătat ce ea reprezenta și aceasta nu după concepția mea, ci după concepția pe care însuși proprietarii și-au făcut'o în tot cursul veacurilor, despre clacă, începînd cu Const. Mavrocordat (1749).

Claca reprezintă plata anuală a următoarelor foloase : locul de casă și de grădină, lemnele de foc și înașurile, urma ca prin răscumpărarea acestor sarcini, clăcașii să rămână proprietari întregi pe lângă locurile din vatra satului, pe o parte din păduri, să conserve înașurile de care să bucurase totdeauna în cursul veacurilor, în afară de locurile de fînațe și de arătură. Arăt în corpul cărței că țărani s'au bucurat de folosința a trei feluri de pămînturi pămînturi de arat, de fînațe, și de înașuri sau islazuri. Improprietărirea ne fiind decît răscumpărarea sarcinilor ce grevau acele locuri de folosință, ea nu ar fi trebuit să micșoreze întru nimic întinderea acelor folosițe, nici să știrbeze vre-unul din acele drepturi ale lor. Nu era cu puțință, la o tocmeală cu dreptate, ca țărani care în calitate de clăcași avusesse pămân-

turi de arat, de fânațe de imașuri și lemne de foc, a 2-a zi după ce răscumpărase toate sarcinile să se vadă lipsiți și de imașuri și de lemne de foc. Principiile elementare de dreptate se opuneau.

De altminterlea, în unele țări, pe această bază s'a făcut împrăștierea. În Transilvania, fiindcă s'a luat de bază starea de fapt a posesiunii clăcașilor în momentul împrăștiării, aceia deveniră proprietari și pe însemnate păduri și întinse locuri de pășune de a căror folosință se bucurase până atunci.

Încă ceva. Printr'o consecvență a stărei de lucruri din vechi, clăcașii ar fi trebuit, prin răscumpărarea sarcinilor, să rămână proprietari deplin pe locuri arabile de întinderea celor care avusese înainte de Regulamentul organic, așa cum ei se bucurase de asemenea locuri în cursul veacurilor. Faptul că Regulamentul organic redusese locurile de folosință a clăcașilor la o porțiune minimă, fusese un abuz de putere și la o lichidare dreaptă a raporturilor dintre dâșii și proprietari, ar fi trebuit ca să nu se ție seamă de acel abuz de putere.

Iată pe ce bază ar fi trebuit să fie prezentată legea rurală dela 1864, după ce guvernul lui Cuza prin lovitura de Stat, scăpase de tutela clasei dominante intransigente.

XV

Pe asemenea bază fu prezentată de Kogălniceanu legea rurală? Din nenorocire nu. Legea răscumpără dijma, claca, cât și toate sarcinile și angaralele care se înființase pe capetele țăranilor în veacul al 18-lea și al 19-lea. Iată ce zice art. 10 și 11 :

„Să desființezează odată pentru totdeauna și în toată întinderea *claca (boerescul) dijma, podvezile, zilele de meremet, carile de lemne și alte asemenea sarcini datorite stăpânilor de moșii sau în natură sau în bani, unele și altele stabilite prin legi, hrisoave sau invoieli perpetuie ori temporale*“.

Aici un parentez.

S'ar părea că legiuitorul are aerul a răscumpăra toate sarcinile drepte și legitime, de vreme ce spune că nu recunoaște ca demne de răscumpărat decât cele stabilite prin hrisoave sau invoieli. Așa că ar urma că toată critica mea nu ar fi fundată de vreme ce și legiuitorul nostru a împărțit cel puțin în mod subînțeles, toate sarcinile țăranului, în două: unele răscumpărabile, acele bazate pe hrisoave, legi și invoieli; toate celelalte nerăscumpărabile fără despăgubiri.

Este o eroare. Căci ași întreba: care sunt sarcinile și redevențele în afară de cele înșirate la art. 10 pe care le vedem suprimate fără despăgubire? Numai monopolurile adică privilegiu proprietarilor cu privire la crâșme, hanuri și mori.

Pe urmă, ași mai întreba; care sunt sarcinile și redevențele, ori cât de nedreptate și apăsătoare, care să nu fi fost stabilite prin legi și hrisoavele Domnilor? Toate, dar absolut toate, sunt aprobate și consacrate de Domni. Apăsarea țăranilor din veacul al 18-lea și al 19-lea este opera, în ultima analiză, ale Domnilor, căci toate sarcinile figurează în așezămintele și hrisoavele acelora.

Un legiuitor drept și sever, n'ar fi trebuit să se oprească numai la cercetarea aparentă, dacă o sarcină sau o clacă este acoperită printr'un hrisov sau

o lege. Nu era angara sau nedreptate care să nu fi fost impusă de un aşezământ sau de un hrisov.

Un legiuitor drept ar fi trebuit să revizuiască însuşi hrisoavele şi legile, mai toate fiind fructul nedreptăţii şi a abuzului. Din nenorocire nu se face aşa, căci iată ce zice legea :

„Drept clacă, dijmă şi celelalte sarcini desfiinţate prin decretul de faţă şi ce art. se va da stăpânilor de moşii odată pentru totdeauna, o despăgubire după cum se regulează la cap. III“.

Nedreptatea se vede mai cu seamă în evaluarea acestei totalităţi de sarcini. În această evaluare nu se pune numai echivalentul dijmei sau clacei propriu zis ci şi a carelor de lemne, a meremeturilor acareturilor, a podvezilor şi a celorlalte pe care le evaluează la o cifră arbitrară.

În adevăr toate aceste sunt evaluate ca constituind pentru proprietari un venit pe an de 133 de lei pentru locuitorul cu 4 boi şi o vacă ; de 100 de lei pentru cel cu 2 boi şi o vacă etc.

133 de lei pe an, aceste erau sarcinile în bani a locuitorilor cu 4 boi pe an către proprietar ? Nedreptatea e strigătoare. Țăranii plătiră, luată această bază,—dacă înmulţim acea cifră cu 15, pentru Țăranul cu 4 boi,—suma enormă de 1521 lei şi 10 parale, totalul răscumpărării.

Această sumă o plăteşte săteanul în Moldova pentru 5 falci, 40 de prăjini şi în Muntenia pentru unsprezece pogoane, ceea ce revine în Moldova 320 de lei falcea iar în Muntenia 131 de lei pogonul.

Nu mai era o răscumpărare ci o cumpărare, căci o falce în 1864 cam acest preţ avea în Moldova precum şi pogonul în Muntenia.

Cu alte cuvinte, Vodă Cuza nu îndrăznește să facă o răscumpărare dreaptă și echitabilă. Ministrul său Kogălniceanu chibzuiește așa prețurile, încât ceeace primesc proprietarii în schimbul pământurilor cedate, este mai mult prețul unei vânzări decât a unei răscumpărări.

Ceeace legea suprimă fără despăgubire sunt numai monopolurile (art. 21) de căsăpie, brutărie, de băuturi și altele în cuprinsul vetrei satului.

Încă ceva. De vreme ce legiuitorul dela 1864 răscumpăra toate sarcinile, era de o elementară dreptate ca să-i păstreze săteanului și folosințele care le avusesese și am arătat că pentru claca pe care el o făcea, însuși proprietarii recunoșteau că acela avea dreptul să se bucure de imașuri sau islazuri și de lemne de foc.

Prin urmare, era elementar ca legiuitorul să se gândească a asigura țăranilor, în mod special, locuri de imaș așa, cum le avusesese de veacuri și lemne de foc. Proiectul primitiv la art. 2 asigura țăranilor imașuri precum și pământ de arătură și de fânaț. Iată ce zicea acel articol.

«Țăranii astăzi supuși clăcii și însărcinărilor de mai sus care sunt așezați pe moșiile Statului și ale așezămintelor publice de orice categorie precum și pe moșiile particulare, rămân liberi și deplini proprietari pe vatra satelor—prin urmare pe casele și îngrăditurile lor,—*pe pământurile de pășune (imaș, islaz) de fânaț și de arătură ce ei posedă sau se cuvin a posedă în puterea legilor astăzi în ființă*».

Chiar această redacție restrictivă—căci se admitea ca bază a improprietăririi posesiunea actuală a țăranilor—nu se păstrează. În textul definitiv al legii nu se mai vorbește de pământurile de pășune, fânaț și arătură, ci art. 1 al legii zice următoarele :

„Sătenii clăcași sunt și rămân deplini proprietari pe locurile supuse posesiunii lor“.

Această întindere (peste locul ce au sătenii pentru casă, grădină în vatra satului) *este* :

În județele de dincoace de Milcov.

«Pentru săteanul cu 4 boi și o vacă, *unsprezece pogoane* etc., iar în Moldova de»..

Mai mult, ei sunt lipsiți cu totul de pădurile la care aveau drept.

În art. 3 cetim «Se înțelege că pădurile nu intră în această socoteală“.

Încă o nedreptate :

Țăranii până la 1828 în Moldova se bucurase de întinderi de pământ arabil *îndsetulătoare*, cum ziceau legiuirile din veacul al 18-lea.

Ei avuse pământ cât le trebuise. Proprietarului nu i era permis să-și facă rezerve pe moșie pentru ogoarele lui și în detrimentul acelor al țăranilor.

Prin urmare țăranii puteau să ocupe aproape întreaga moșie a proprietarului cu cultura lor, chit ca să dea aceleia dijma cuvenită.

Ceva mai mult. După ce clăcașii epuizau toate terenurile arabile de pe moșia pe care erau așezați, dacă o parte dintr'înșii rămâneau fără pământuri îndestulătoare din cauza îngustimei moșiei, Mihail Șuțu în 1794 și Alex. Moruzi în 1805, hotărâsc ca țăranii să poată ocupa pământuri de arat, de fânaș și de imaș pe moșiile vecine și chiar fără voia proprietarilor acelor moșii. Pentru ce ? Pentru că de vremuri era admis un principiu necontestat, că clăcașul dela care se cerea atâta și atâtea, adică dijma, munca și impozite grele, trebuia să aibe pământ îndestulător pentru dânsul și pentru vitele sale.

Pentru întâiași dată Ioniță Sturza restrânge la 2 treimi porțiunea de teren de care dela acea dată (1828) se vor bucura clăcașii pe moșii. Pentru ce ? Așezământul o spune : pentru ca vecinicul stăpân adică proprietarul să nu fie lipsit de locurile trebuincioase pentru arătura lui, pentru fân etc.

Era o dispoziție arbitrară care tindea la restrângerea pământurilor clăcașilor și la desființarea principiilor care domnise în veacurile trecute.

Ioniță Sturza, sub influența boerilor, boer și el, a putut să ia asemenea măsură arbitrară. Regulamentul organic, în care influența proprietarilor e vădită, a putut să consacreze o asemenea măsură.

Ceeace făcuse însă Ioniță Sturza și Regulamentul organic, nu trebuiau să facă Vodă Cuza și Mihail Kogălniceanu. În 1864 era vorba să împrumătească pe țărani iar nu să salveze interesele de cultură mare a proprietarilor. Interesele micii proprietăți care se înființa, trebuiau să primeze oricare alte interese. Și de vreme ce legea hotăra numărul de fălci și de pogoane, odată pentru totdeauna, peste care foștii clăcași erau să devină proprietari, nu era permis ca să știrbeze din acel număr de pogoane sau de fălci pe care de veacuri le posedase. Totuși acest lucru legea îl face introducând dispoziția din așezământul lui Ioniță Sturza : «Nici într'un caz suma locurilor rămase în deplină stăpânire a săteanului nu va fi mai mare decât 2 treimi ale unor moșii.»

Și afară de cele ce am spus deja, un lucru arată, lipsurile și șchiopătatea legii. Măcar dacă prin legea dela 1864 s'ar fi păstrat islazurile și imașurile, încă ar fi fost o măsură bună, căci dovedesc în cursul acestei lucrări, că țărani au avut totdeauna pe moșii

un izlaz sau un imaș a lor, unde își pășteau în comun vitele. Domnul Moruzi în 1805 determină imașurile sătenilor, împărțind moșiile în 4 părți în privința fânațului, din care a 4-a parte numai să o ia stăpânul pentru trebuința sa, iar 3 părți să fie a sătenilor.

Este drept că mai târziu se determină fiecărui sătean o întindere oarecare de pământ, dar prin aceasta nu se schimbă natura de comunitate a pășunelor. Dovadă că chiar în momentul când se făcea improprietărirea satele aveau imașuri comune, este art. 5 din legea rurală dela 1862 votată de majoritatea proprietarilor și nesancționată, în care cetim : „tocmelile pentru locurile de hrană și de fânațe se vor face în parte cu fiecare locuitor.»

„Tocmelile pentru pășunarea vitelor se pot face și cu obștea satului“.

Legea rurală dela 1864 desființează asemenea imașuri sau izlazuri ale satelor. Și cu acestea ea face un rău pe care numai mai tâziu, s'a putut vedea, cât a fost de mare.

Canu aceste sunt lipsurile și defectele legii de la 1864.

Toată critica care se face astăzi acestei legi și care nu se bazează pe desfășurarea istorică, este neînțeleasă.

Desigur că reforma dela 1864, a avut un caracter social economic. Dar soluția care se impunea avea de bază desfășurarea istorică. Nu era cu putință o altă soluție. Sau dacă s'ar fi impus o alta, ar fi adus o turburare în spirite și o mișcare socială mult mai periculoasă.

Țăranii trebuiau să fie improprietăriți pe pământ-

turile pe care le ocupase de veacuri și asupra cărora aveau drepturi câștigate istorice și trebuiau împroprietăriți toți fără deosebire, dovadă că această soluție s'a adoptat în toate țările, din cauza că condiția tuturor țăranilor fusese aceeași.

Ni se vorbește că ar fi trebuit să se facă o selecțiune între țărani și să se dea proprietăți numai celor destoinici. Că ar mai fi trebuit să se schimbe legea succesiunii, introducându-se majoratul. Aceste și altele, măsuri pentru a nu se pulveriza mica proprietate și a nu se creaa un proletariat agricol. Ba chiar să face vinovată legea împroprietăririi pentru proletariatul agricol pe care-l avem astăzi.

Toate aceste critici sunt nefondate.

Nu se putea face o selecțiune pe baza destoiniciei între țărani, fiindcă toți aveau drepturi la pământul pe care-l ocupase de veacuri. Numai dacă emanciparea și împroprietărirea țăranilor în toate țările s'ar fi făcut din inițiativa particulară fără amestecul Statului, numai atunci ar fi devenit proprietari singuri cei harnici și destoinici. Dar ce ar fi devenit ceilalți, imensa majoritate?

Ar fi trebuit să continue a trăi sub vechiul regim economic, să fie servi și clăcași. Era posibil aceasta? Puteau Statele să tolereze mai mult acest lucru? Intervenția guvernelor era absolut necesară și ele nu puteau să dea altă soluție decât cea dată.

Iată o țară Anglia în care guvernul nu a intervenit la timp pentru a desface legăturile dintre țărani și seniori. Pentru ce? Pentru că proprietarii deja îi deposedase făcând dintr'înșii oameni liberi pe brațele lor fără nici un petec de pământ, simpli proletari sau cel mult fermieri în putere de contracte

particulare. Evitat-a Anglia problema agrară ? De loc. Chestia agrară continuă de a fi și astăzi o dificultate socială economică pentru acea țară, tocmai din cauză că guvernul n'a protejat destul la timp, nici n'a intervenit ca să dea o soluție ca în continentul Europei.

Proletariatul agricol nu s'a creat prin împroprietărire. Era fatal ca el să se nască ori unde toată lumea trăiește din munca pământului; este o fază prin care toate popoarele pur agricole trebuiau să treacă.

Chiar dacă nu ar fi avut loc împroprietărirea și regimul vechiu economic ar fi continuat, încă s'ar fi creat proletariatul agricol. Deja începuse a se ivi semne de apariția lui. Ce însemna împuținarea și reducerea porțiunelor loturilor de pământ a țăranilor noștri în veacul al 19-lea ? Pe lângă tendința de cultură mare a proprietarilor, împuținarea și reducerea acelor loturi mai arată și îndesirea populației rurale.

Indesindu-se tot mai mult populația rurală, chiar sub regimul cel vechiu trebuia să se ivească criza lipsei de pământ și ca consecvență, proletariatul. Ar fi ajuns un moment în care proprietarii n'ar mai fi putut da tuturor familiilor pământuri de hrană, și atunci criza, care o vedem astăzi, ar fi izbucnit și atunci.

Cum că și sub vechiul regim s'a simțit din când în când insuficiență de pământuri, lucru se vedește istoricește.

Așa în Franța erau un fel de tenuri servile numite de *main morte*.

Acele tenuri erau mici de multe ori, nefiind în stare de a hrăni o familie numeroasă, cecace silca

pe o parte din copii ca să emigreze aiurea. Iată deci proletari.

În Rusia același lucru. Multe familii nu puteau să se hrănească dacă erau numeroase, pe pământul concedat, dar fiindcă țăranii erau adscripti glebae, erau nevoiți ca să plătească o răscumpărare în bani, numită obroc pentru a părăsi unii din membrii familiei, locurile pe care nu se puteau hrăni. Și acolo o parte din populația rurală e silită să emigreze sau să imigreze în interiorul imperiului.

Dar se mai zice că odată cu înproprietărirea ar fi trebuit să se schimbe legea succesiunii și să se suprimă dispoziția că toți copii au parte egală la pământul tatălui. Aceasta ar fi produs o adevărată revoluție fiindcă de când e țara aceasta mult înainte de codul lui Napoleon, a lui Caragea, a lui Scarlat Calimach, a lui Vasile Lupu și Matei Basarab, principiul egalității moștenirii l'găsim puternic împlântat.

Și ce ar fi folosit chiar dacă s'ar fi răsturnat ordinea socială și economică prin introducerea unui nou principiu în materie de moștenire? Ar fi adus un proletariat agricol teribil, creiat nu ca o consecvență economică naturală ci ca o consecvență a legii.

Într'o societate cu diverse ramuri de activitate, majoratul agricol mai merge căci copii desmoșteniți dela pământ pot să-și găsească ocupație în industrii, comerț, meserii etc.

Dar într'o țară în care toată lumea trăiește din cultura pământului, ce puteau deveni cei lipsiți dela partea lor de moștenire teritorială?

Încă odată, cu observațiile pe care le-am formulat mai sus înproprietărirea nu se putea face altminterlea.

CARTEA I

PERIOADA DELA CONSTITUIREA ȚĂRILOR VALAHIA
ȘI MOLDOVA SUB DOMNI PÂNĂ LA SFARȘITUL
VEACULUI AL 17-LEA

CAPITOLUL I

JUDECAU BOERII SATELE ? JUDECĂTORII DOMNEȘTI

Cine distribuia locuitorilor din sate justiția în cele
întâi veacuri a istoriei noastre ?

Chestiunea are o mare importanță.

După cum vom găsi că justiția era în mâna pro-
prietarilor, adică a stăpânilor de moșii sau era dis-
tribuită direct de funcționarii domnești, ne vom face
o idee de starea de supunere a țăranilor către pro-
prietari ; în cazul întâi, acest lucru va arăta că țăranii
erau supuși proprietarilor, de cari atârnavau și jude-
cătorește ; în cazul al doilea, vom fi în drept să cre-
dem că cei întâi nu erau cu totul la discreția celor
al doilea. Căci în veacurile de care mă ocup și un
caz și altul au avut loc. În adevăr, găsim în unele
țări o nobilime puternic constituită, care, între altele,
are și privilegiul de jurdicție asupra locuitorilor de
pe domeniile ei. În acest caz, autoritatea Suveranului
era slabă.

Din contra, unde această autoritate e puternică, acolo țăranii sunt judecați de funcționarii Regelui sau a Principelui.

În Franța, sub regii Merovingeni, în mâna regelui era concentrată întreaga justiție. Comții, grafi și toți funcționarii care purtau numele generic de *judices*, erau numiți de rege.¹⁾ De prin veacul al 12-lea, după așezarea regimului domanial în lumea *feduală*, seniorul începe a avea dreptul de jurisdicție asupra tuturor locuitorilor din domeniul său, drept pe care-l perduse regalitatea.

Altă dată vedem că chiar regele, în mâna căruia este puterea de justiciar, o cedează nobililor. Așa, Toma, Voevodul Transilvaniei, în 1342, printr'un rescript al său, concedă nobililor dreptul ca ei să judece singuri pe iobagii lor, iar nobilii să nu fie supuși altor judecători decât Voevodului sau Vice-Voevodului.²⁾

De unde rezultă că, de exemplu în Transilvania, în urma decretului lui Toma Voevodul din 1342, țăranii devin supuși cu desăvârșire nobilimei.

Acelaș lucru și în Franța. Inceputul independenței țăranului francez față cu seniorii, se vede odată cu amestecul regalității în justiția pe care seniorii o exercitau pe proprietățile lor.

Iată de ce această chestie are însemnătate și la noi

I

Foarte puține date avem despre organizația administrativă și judiciară a satelor noastre, în veacul al

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, de Fustel de Coulanges, pag. 493 și celelalte.

²⁾ Documente, Istoria Românilor, Hurmuzachi, vol. I, pag. 673.

15-lea și al 16-lea. Un lucru este dovedit totuși, că în satele din Moldova existau judeci și vătamani și găsim și oare-care urme de cneji; iar în cele din Muntenia nu găsim de cât prin veacul al 16-lea instituția părcălabilor.

N'am nevoie ca să dovedesc lucrul, fiindcă nu este contestat de nimeni; de altmintererea trimit pe cititori la lucrarea d-lui Bogdan, *Despre Cnejii Români*, unde sunt citate aproape toate documentele.

Din documentele ce posedăm din acele veacuri nu putem să ne facem o idee despre ceea ce reprezentau juzii și vătamanii în sate, cu atât mai puțin enigmației cneji.

Mai târziu însă, vedem că vătamanii și vorniceii (pe juzi nu-i mai întâlnim), îndeplinesc funcții administrative cu oare care caracter judecătoresc. Ei rămân cu asemenea atribuțiuni până în timpurile, putem zice, moderne.

Intr'un document de la Duca Vodă, pentru supunerea unui sat, mănăstirei Cetățuia, Domnul începe cu cuvintele următoare:

„Scriem Domnia mea *la vătamanul* și la toți sătenii din satul Domniei mele Babiceni, ce este la ținutul Fălciului, dă-mu vă știre, etc.“.¹⁾

Intr'un alt document, Irimia Movilă autoriză înființarea unei slobozii, mănăstirei Pobrata. Documentul începe :

„Am dat această carte domnească părintelui și rugătorului nostru egumen dela sfânta mănăstire Pobrata, și *vătamanilor* din satul Văleni“.²⁾

---

¹⁾ Surete și Isoade, G. Ghibănescu, vol. IV., pag. 52.

²⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I. I., pag. 113.

Aci în satul Văleni se vorbește de mai mulți *vătămăni*.

Dar iată că de la o vreme, de prin veacul al 17-lea, întâlnim prin sate ca fiind în fruntea lor, pe lângă *vătămăni*, pe un nou personagiu, pe *vornic*.

Așa, în o carte de la Domnul Stefan Gheorghiiță citim :

„Scriem Domnia mea la *vatămanul și la toți sătenii din sat de la Avrămeni*, dăm-vă știrea, dacă veți vedea cartea Domniei mele, iar voi să aveți ascultare de boiarinul lordachi ce a fost visternic, pentru căci Domnia mea m'am milostivit și v'am dat iarăși lui cum a-ți fost 'nainte, pentru aceasta lucru iar voi ca să aveți a asculta de dumnealui întru tot ce va da învățătura, *iar vornicul carele l'am fost pus Domnia mea acolo să n'aibă nici o treabă*“.¹⁾

De aici deja rezultă un lucru, că vornicelul era pus de Domn, era funcționar curat domnesc.

Mai rezultă că prin sate erau și vătămăni și vornici.

Care erau atribuțiile unuia și care ale altuia? E greu de precizat. Cum că ei se ocupau de afacerile satului, fiind în fruntea sătenilor, lucru e evident. Dar competență specială a fiecăruia nu o putem preciza. De altmintererea lipsa de separație a atribuțiilor este comună la toți slujbașii domnești de pe acele timpuri.

Din ultimul document citat, am văzut că Domnul numește pe vornicel. Acest lucru rezultă și din o rezoluție a divanului pe o plângere a unor săteni către starostele de Putna. Sătenii se plâng „pe vornicelul ce au satul lor, precum le fac mai multe strâm-

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. IV, pag. 2.

bătăți și nu-i lasă în pace și cer să li se puie vornicel de unul Burcă Căpitanul, care este în ședere în sat cu dânsul“. ¹⁾ Ceea ce se și admite.

Am zis că din veacul al 17-lea, Domnii adresându-se sătenilor, s'adresează și vătămanului și vornicelului.

Gheorghe Ghica în 1659 dă știre „lui Arpitie vornicel de Munteni și la vătămanul și la toți sătenii de acolo, etc.“ ²⁾

O dovadă că și vătămanul era numit tot de domnie, că și el era deci agent domnesc, însă era plătit de sat precum și vornicelul, și că amândoi aveau acelaș rol, unul fiind un fel de căptușală a altuia, încât satul putea foarte bine să meargă numai cu vornicelul, ori numai cu vătămanul, este următorul act :

Sătenii din Nicoreștii de jos scriu către vel căpitanul de Tecuci o jalbă „zicând că au și vornicel și vătăman și scriu ca să rămâie au vornicel au vătăman, iar pe unul să-l scoată și să-și plătească birul său, *ca să nu se mai supere oamenii plătind pe doi*“ ³⁾

Din veacul al 18 lea îi întâlnim pe acești doi frunțași ai satelor, inseparabili.

Const. Mavrocordat la 1742 făcând un așezământ nou de dajdii în Moldova, se adresează, între altora : «vornicilor, vătămanilor și tuturor locuitorilor țarei». Prin acel așezământ li se ia dreptul vornicilor și vătămanilor de a hotărâ ei, cîsla satului, „la cîsla satului boerii zlotași sau vornicii sau vătămanii nici de

---

¹⁾ Studii și documnte, N. Iorga, vol. VI., pag. 377.

²⁾ Studii și documente, N. Iorga, Vol. V, pag. 33.

³⁾ Studii și documente, N. Iorga, Vol. VI, pag. 406.

cum să nu se mai amestice, ci singuri oamenii locuitori ai satului“.

Probabil că vornicii și vătămarii făceau, cu această ocazie, oarecare *meștersuguri*, cum se zicea pe atunci cuvântul.

Li se mărginește deci rolul la a trimete la visterie una din foile din cislă, „iscălită de popă, de vornicel și de vătăman și boerii zlotași“¹⁾

Vătămarii sunt însărcinați de Domn (Grigore Ghica într'o carte către Câmpulungeni din 1756) ca să strângă banii cislei, „să-i dea (banii) la vătămarii din vatra satului și ei să-i dea în mâna vornicilor“. Aici nu e vorba de vornicii din sate, ci de vornicii de județe.

Mai târziu sub Constantin Mihailu Cehan Voevod, această îndatorire de a strânge bani din sate, o vedem la vornici și vătămarii, „și vornicii și vătămarii sateilor să fie scutiți și să strângă bani și să-i dea la zapciu ce va fi rânduit“.²⁾

Dar de astă dată, bieții vornici și vătămarii sunt responsabili, în toate felurile, de birul din sat și de executarea tuturor ordonanțelor domnești. Cronicarul Neculcea ne spune, că Mihail Racoviță văzând că *rupta* pe care o scosese în țară, adică peceți roșii nominale pe fiecare contribuabil, inspira teamă la oameni care începuse a fugi, dă ordin „pe la vornici și pe la vătămarii să nu scoată pe toți oamenii la ruptă, c'apoi pe urmă aflându-se vor petrece rău capetele“.

Bieții vornici și vătămarii execută ordinul domnesc și nu împart la toți oamenii, pecețile domnești. Domnul își schimbă părerea : «iar mai pe urmă, continuă

---

¹⁾ Studii și documente, N. Iorga, vol. VI, pag. 215 și 216.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag. 2.

cronicarul, unde găseau zlotașii câte un om fără pecetie îl punea pe vornicel sau pe vătăman în butuci și-l purtau la Iași și îl purtau pe uliță prin târg, căci n'au scos întâiu oamenii la ruptă să-și fi luat pecețile».

Iată îndatoririle vornicilor și vătămanilor, față de Domnie ca agenți oare cum fiscali și ca executori a tuturor ordinelor domnești.

Ca atribuții în interiorul satelor, ei judecă pe oameni în pricini mici, cel puțin aceasta în mod excepțional, fiindcă găsim lucru în un așezământ a lui Const. Mihaiu Cehan prin care se dă ușurări de bir celor fugiți în țări străine, care se vor întoarce. «Pentru alte pricini ce ar avea pe la satele lor și nu le-ar putea așeza vornicii lor, să le ducă să le arăte la Vel-Căpitanul de Soroca ca să le îndrepteze». ¹⁾

Aveau vătămanii și juzii primitivi acelaș caracter? Nu știu; n'am obiceiul a mă pronunța când nu găsesc dovezi. Din cele citate însă rezultă un lucru sigur, ca vătămanii și juzii de prin sate au trebuit să fie funcționari domnești; și dacă ei au avut și un caracter judecătoresc, desigur îl aveau dela Domni, și distribuirea justiției se făcea tot în numele acestora.

Dacă de altă parte, cum voi arăta, ținem seamă că în țară, chiar în acele timpuri exista o organizație de justiție cu funcționari numiți de Domn, și lucrând în numele lui, atunci este natural că la întrebarea pe care am pus-o la început, cine judecau satele, să răspund: Domnul prin funcționarii săi. Așa am crezut totdeauna, de când mă ocup cu asemenea chestiuni.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag. 3.

II

Dar iată că d. R. Rosetti vine cu o nouă soluție¹⁾, cu totul originală și anume, că distribuitorii dreptății la sate, înainte de descălecarea principatelor, au fost cnejii, și că în această calitate aceștia se bucurau de mai multe avantaje din partea țăranilor și anume: li se dădea a zecea parte din tot rodul pământului, li se făcea trei zile de clacă de fiecare locuitor pe an, și aveau dreptul exclusiv să țină moară și crâșmă.

D-l R. Rosetti nu ne spune dela cine cnejii țineau dreptul de judecată.

Toată această parte din cartea d-sale, absolut de curată ipoteză, fiindcă se petrece în timpuri despre care nu avem nici un document, oricât de neverosimilă este, nu mă interesează, prin urmare nici mă gândesc a mă ocupa de ea.

Dar autorul nu se mărginește a se ocupa numai de timpurile antiistorice. Iată în adevăr ce ne mai spune :

«În Moldova din veacul al 17-lea cneazul dispăruse de veacuri, precum vom constata pe larg în cartea următoare; el se schimbase în stăpân al locului.

Acest stăpân al locului se folosea :

a) Întâi și mai 'nainte de toate de a zecea parte din tot rodul pământului ;

b) de o parte, purtând tot numele de dijmă. din rodul stupilor ;

c) de trei zile de clacă ce era ținut să-i facă fiecare locuitor pe an ;

d) de dreptul exclusiv să ție moară și crâșmă pe locul de sub stăpânirea lui ;

e) de dreptul de a judeca și de a globi pe săteni». ²⁾

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 145 și celelalte.

²⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 116 și 117.

În Moldova în veacul al 17-lea *stăpânul locului este proprietarul, este boerul*.

Iată-l deci pe proprietar, pe boer, după d. R. Rosetti, judecătorul țăranilor.

Mai mult, chiar actelor domnești de danie autorul le schimbă semnificația și întinderea. Noi știam până acum, că prin actele de hărăzire de moșii, Domnii dădeau donatarilor proprietatea întreagă a moșiei cu tot folosul și veniturile ei, fără nici o rezervă. D-l R. Rosetti ne spune că Domnii, făcând asemenea acte, nu dădeau în realitate boerilor donatari decât dreptul *de judecie* a satelor, în schimbul căruia țăranii îi dădeau dijma și îi făceau trei zile de clacă. Iată propriile cuvinte :

«Însă stăpânirea hărăzită sau întărită de uricul domnesc avea ceva mai mult decât o proprietate alodială, căci trăgea după sine *judecia*, adică stăpânul era județul, judecătorul și ocărmuitorul sătenilor, pe care-i judeca și îi pedepsea menținând printre ei buna ordine, îi ducea la oaste, îi reprezenta în fața puterii domnești și dela cari strângea birurile cuvenite Domniei. Iar în schimb, sătenii îi dădeau a zecea parte din rodul pământului, dijma din stupi, apoi mai slujeau câte trei zile pe an la ce avea nevoie stăpânul, măcinau numai la moara și se cinsteau la crâșma acelu stăpân».¹⁾

Cu ce dovedește toate aceste ? Cu nimic. Absolut cu nimic.

O reflecție vine fiecăruia, în mod natural. Domnii erau stăpânii absoluți pe moștile pe care le dăruiau. Fiind așa, pentru ce ei nu dădeau deplina proprietate a acelor moșii, donatarilor ? Și pentru ceși

---

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 146.

mărgineau dania, mai cu seamă la dreptul de judecată a locuitorilor ?

Aici autorul ne răspunde prin următoarele :

Intemeitorii dinastiei Moldovenesti, găsise venind din Maramureș o organizație a satelor în care cnejii erau judecători și conducători. Această organizație era scumpă țăranilor, ei țineau foarte mult, se pare, a fi judecați și globiți de cneji. Cnejii, ne adaugă d. Rosetti dispăruse de mult, căci nu găsim decât numai urme despre dânșii, dar instituția era vie încă în sate. Dreptul de a fi judecat de un mai mare din sat, fie un cneaz, fie având un alt nume, era scumpă țăranilor, constituia un drept cetățănesc. Și atunci adaugă autorul :

«Nici Bogdan, nici urmașii lui nu s'au gândit la vre-o știrbire a drepturilor poporului, la vre-o îngreuniere a stării lui. De altminterenea documentele ne dovedesc cu prisosință că nici o schimbare efectivă n'a avut loc în raporturile țăranimii cu pământul, până la mijlocul veacului al 18-lea». ¹⁾

Siliți de asemenea considerații înalte politice, mărginiți în acțiunea și în puterea lor, Domnii fac ce pot.

În locurile vacante ale vechilor cneji, ei numesc prin danie, pe boerii și curtenii, așa că la sate nu se schimbă nimic din vechia organizație ; noii boeri, cărora li se hărăzesc satele unde fusese odată cneji, sunt un fel de cneji noi, care poartă numirea de boeri și îi iau și pe acea de stăpâni ai satelor.

Câteva reflecții asupra acestei teorii.

Curios ! Dar de ce o fi dispărut cnejii drept înainte de întemeierea Moldovei, fără să lase urme ?

Dispare un om, dar nu dispare o dinastie, nu dis-

---

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 146.

pare o sută de dinastii, așa repede; în câți ani? Il las pe d. Rosetti să fixeze numărul anilor.

Căci familia fiecărui cneaz, din cnejii d-sale antiistorici, constituia o adevărată dinastie în privința dreptului de a judeca pe săteni; ea se perpetua din tată în fiu, prin dreptul de ereditate.

Cnejii ocupau toate satele înainte de Dragoș în Moldova, așa ne spune d. R. Rosetti. Unde nu puteau ei cârmui direct, numeau delegați de ai lor. Căci tot autorul de care mă ocup, spune, că juzii și vatamanii erau numiți de cneaz prin satele pe unde nu-și aveau locuința.

Încă o nedumerire: De când dispăruse rasa cnejilor din satele Moldovenști? De sigur de mult. Cei întâiu Domni descălecători nu i-au apucat, ne afirmă d. R. Rosetti. Apoi cum se face că instituția cnezatului a continuat să funcționeze, să fie vie și lucrătoare, fără cneji? Cum se face că ideea că în fie-care sat trebuie să fie un judecător pe care sătenii erau obligați să-l plătească cu munca și cu bani, era așa de populară și așa de înrădăcinată în mintea țăranilor, încât ei au continuat a o avea vivace, după ce se stinsese și urmele cnejilor, a foștilor lor judecători?

Curios!

Toată această teorie presupune la baza ei un lucru, care măcar acesta trebuie să fie exact, să constituiască un fapt istoric dovedit, anume, disparițiunea cnejilor în epoca istorică a Mușateștilor.

Nimic mai ingenios în acest caz, decât să-ți inchipuești că locurile la sate goale de cneji, au fost ocupate de boeri noi, care devin a doua zi stăpâni. Și ar fi fost tot așa de logic, — fără să fie adevărat, căci logica și adevărul nu sunt totdeauna împreună, — ca boerii

intrând în acele sate, să moștenească drepturile și atribuțiile cnejilor dispăruți, prin urmare și acea de judecători.

Teoria însă pentru fabricarea căreia d. R. Rosetti și-a dat osteneala, numai prețuește nimic, dacă istoricește și documentalicește se dovedește că cnejii au fost în carne și oase prin satele Moldovenești în timpul lui Alexandru cel Bun, a fraților Ilie și Ștefan, a lui Ștefan cel Mare, și că acei Domni au hărăzit boerilor tocmai din acele sate unde erau și trăiau cnejii.

Acest lucru este absolut dovedit. Acest lucru îl cunoaște și d. R. Rosetti.

Domnia-sa vede că existența cnejilor în sate, în timpul Domnilor descălecători. îi sdrobește teoria fabricată pe care voește s'o treacă drept adevăr istoric; și atunci știți ce se încearcă a face? Se încearcă a înlătura acele acte irecuzabile, denaturându-le și declarându-le ca simple greșeli de redacție.

Să arăt lucrul.

D. R. Rosetti, apropo de cnejii d-sale, fusese nevoit să citeze unsprezece documente în care numele acelora figura. Or, să întâmplă că din aceste unsprezece documente, șapte numai vorbesc de cneji *care au fost*, iar patru de cneji *care trăiesc*. ¹⁾

Să le citez pe acele unde se vorbește de cneji care sunt în ființă.

Alexandru cel Bun dăruiește slugei sale Panului Pitic, trei sate; al treilea sat este acela „unde este cealaltă casă (a lui Toader Pitic) și unde sunt Taman și Ivan cneji“.

Tot acelaș Alexandru cel Bun face o danie lui

---

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 154 și 155. '

Sandru „pentru satul Muntenii-Scutași unde iaste cneaz Litu și Șerban“.

Tot acelaș Alexandru Vodă dăruiește lui Sinata trei sate, din care unul „pe Tutova unde iaste cneaz Ursat“.

Ilie și Stefan Voivozi dăruiesc boierului M.hail din Dorohoi „satul de sub Carajin unde se află cneazul Simion în susul Dobușei“¹⁾

Ei, cum rămâne cu afirmarea că Domnii dăruiesc boierilor dreptul de judecie pentru a înlocui în sate, pe cnejii dispăruți?

Autorul cu o rea dispoziție vădită, e nevoit să recunoască acest lucru.

În adevăr, iată ce ne spune :

«Acest fapt este în contradicție desăvârșită cu părerea emisă de mine în capitolul întâi, al cărtei precedente, adică că la cneji judecia se transmitea din tată în fiu“.

Nu fie cu supărare, aici nu e vorba de un fapt, nici este vorba de un document, ci de *patru*, care-l desmint în mod formal ; și-l desmint așa că un istoric mai puțin pasionat decât d. Rosetti, ar fi renunțat definitiv la ipoteza d-sale.

Ce zisese d-sa? Cum că dreptul de judecată se transmitea din tată în fiu.

Al doilea, că întâi Domni după descălecare, nu s'au atins de această instituție. Urmează de aici că ei nu și-au permis să facă danie boierilor lor decât numai de sate unde cnejii murise.

Al treilea, mai susține d. R. Rosetti, că în aseme-

---

¹⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 11 și Pământul, sătenii și stăpânii de R. Rosetti, pag. 154.

nea împrejurări, Domnul făcând danii de asemenea sate boerilor, le hărăzea mai cu seamă dreptul de judecie sau de judecată pe care'l avuse cneazul care murise sau dispăruse din sat.

Și de odată se ivesc patru documente, a căror autenticitate nu poate s'o nege nici d. R. Rosetti, în care se vorbește de cneji care trăiesc în momentul donațiunei, ceea ce nu împedică pe Domni de a face dania.

Teoria sau mai bine ipoteza îndrăzneată cădea de la sine.

Va să zică, Domnii când făceau danii boerilor, nu alegeau moșiile care nu aveau cneji, chestia existenței sau neexistenței cnejilor, fiind indiferentă.

Ei bine, față cu acele patru documnte citate, iată ce situație comică ar fi avut loc, dacă lucrurile s'ar fi petrecut cum crede d. Rosetti. Un cneaz administra satul și făcea pe judecătorul, avea la dispoziție cele două sau trei jerebii, singurile disponibile din sat, căci restul de pământ era ocupat de țărani și de care Domnul nu putea să se atingă; mai avea trei zile de lucru, zeciuală, etc.

Iată că venea și boerul donatar cu hrisovul domnesc în mână, cerea și el se i-se dea cele două, trei jerebii și se pregătea să facă și el pe judecătorul și să perceapă dijmă, etc.

La aceasta țăranii ar fi trebuit să răspundă că ei au judecător, că jerebii nu mai sunt libere și că zeciuala o dau și claca o fac, cneazului. Atunci cu ce rămânea boerul? Ce hărăzise Domnul donatarului?

D. R. Rosetti ca să scape de această încurcătură, recurge la un expedient care nu face onoare spiritui-

lui său cult și muncitor; însă în loc să scape de contradicție, se înfundă mai tare.

Iată ce zice:

«Cum se explică dar această contrazicere între logica faptelor și glăsuirea celor trei (pardon patru) urice ale lui Alexandru cel Bun? Numai printr'o întrebuințare greșită a cuvântului de cneaz.

•Cnejii despre care unele din documente citate mai sus zic că „*sunt*“ cneji în momentul dării uricului, nu erau, fără îndoială, decât simpli juzi împodobiți cu titlu de cneji, de vre-un scriitor care nu-și dădea bine seamă de valoarea cuvintelor.

«Mai este probabil că cuvântul cneaz să fi căzut de mult în neobicinuință în Moldova și că acum sub Alexandru cel Bun, să se fi crezut că cneazul nu fusese altceva decât un jude». ¹⁾

Cer iertare.

Nu poate să fie contrazicere între patru urice autentice și între logica faptelor. Logica faptelor nu este un act, ci este o argumentare, un raționament, o *concepție abstractă* a cuiva, pe când patru documente sunt fapte reale și nediscutabile, contra cărora se zdrobește orice argumentare, dacă nu este bazată pe alte acte de aceeași valoare istorică.

Altă regulă de cercetări și studii istorice: Când, în urma unor studii, ajunge cineva la o concluzie și întâlnește documente care o contrazic, atunci documentele au dreptate, iar nu concluzia. Și atunci buna credință și spiritul de nepărtinire te face ca să renunți la teoria ta și să te închini față cu documentele.

Aceste elemente a celei mai simple științe de cercetări istorice, le-a nesocotit d. R. Rosetti, când in-

---

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 156.

curcat de cele patru hrisoave, aleargă la subterfugiul cam copilăresc, ca să dea vină pe scriitorul uricilor care nu și dădea bine seamă, el care trăia în timpul juzilor și a cnejilor, de ce' însemna un cneaz și ce însemna un jude !

Dar bine, este serios aceasta ? Cum se făceau și cum se redactau hrisoavele care eșeau din cancelaria domnească, acele în care era vorba de danii de moșii, de hotare, de acte de vânzări, etc. ? Toată lumea o știe. Partea interesată venea cu toate lămuririle și datele necesare pe care le dădea scribilor din cancelaria domnească. Așa, dacă un boer căpăta ca danie un sat cine știe unde ; de unde voiți ca slujbașii curții și uriadnicii să știe vecinătățile aceluși sat cu detaliurile principale necesare pentru a determina satul ? Era boerul care aducea toate aceste lucruri, iar scriitorul se mulțumea ca să le insereze în hrisov. Așa de exemplu, boerul Mihail capătă un sat de danie, acela aduce note scriitorului, că satul dăruit se află precis sub Carajin în susul Dobușei și că acolo trăiește cneazul Simion. Mi se pare că cel interesat, adică boerul Mihail, a trebuit să știe mai bine decât d. Rosetti că în satul care 'l capăta de danie se află un cneaz, iar nu un jude.

Concluzia.

Nu mă ocup, nici voi să știu valoarea ipotezei d-lui R. Rosetti în timpurile în care nu găsim documente.

Un lucru însă l'am dovedit, anume : cum că boerii sau curtenii cărora Domnii istorici le hărăzesc moșii, nu devin continuatorii cnejilor, nu înlocuiesc pe cneji în satele pe care devin stăpâni. Și dacă dreptul de judecată a satelor, pe care autorul pretinde că l'a avut boerul dăruit de Domn, se sprijină numai pe

acest argument, apoi desigur că boerii nu l'au avut niciodată.

III

Când te ocupi de cneji, în Muntenia, te afli imediat pe un teren solid. Nu mai suntem înaintea a unsprezece documente, ca în Moldova, în care abia se pronunță numele cnejilor cu arătarea că „*au fost*” sau „*sunt*” și atâta tot.

Aici găsim voievodate locuite de cneji, înainte de descălecarea Basarabilor.

În faimoasa diplomă cu care Bela al IV-lea dă marelui maestru a cavalerilor ospitalieri din Ierusalim, cea mai mare parte a banatului Craiovei și o parte din Muntenia de dincoace de Olt, întâlnim trei cnezate românești, din care două în Oltenia și unul dincoace, locuite de Români, având voievozi Români.

În veacul al 15-lea, al 16-lea și al 17-lea, avem acte în care se vorbește de cneji. Iată deci cnejii trăind istoricește.

La întrebarea: cine judecau satele în Muntenia, după oarecare dezvoltări de care mă voiu ocupa, d. Rosetti răspunde :

„Putem deci conchide în toată liniștea că cnejii din țara Românească în veacul al 15-lea erau stăpânii satelor și că *în asemenea calitate erau și judecătorii, județii cum se zicea atunci, ai Românilor așezați în acele sate*“.¹⁾

«Și nici putea fi altfel».

De ce mă rog ?

Aici d. R. Rosetti ne reeditează teoria pe care ne a servit-o deja, apropo de Moldova.

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 31.

Cum ? Cnejii *stăpânii satelor în veacul al 15-lea* ? Dar *boerii ce erau* ? Căci era o clasă boerească. Răsfoiască cineva colecțiile de documente și va vedea că ele sunt pline în acel veac, de danii domnești, făcute boerilor, de acte de vânzări sau de confirmări de proprietăți, făcute între boeri, de acte de moștenire sau de schimburi, tot între boeri.

Așa, găsim acte de această natură, dela Dan Basarab, dela Vladislav fiul lui Dan, dela Vlad Țepeș, dela Laiot Vodă Basarab. Găsim nu mai puțin de șapte acte dela Vlad Vodă Călugărul, dela Mihnea Vodă, etc. ¹⁾

Ce rol aveau deci în Muntenia boerii lui Mircea, Dan Basarab, Vladislav, Vlad Țepeș, Laiot Vodă, Vlad Călugărul și Mihnea Vodă, dacă *stăpânii satelor* nu erau ei, ci erau cnejii ? O nesocotire mai îndrăznească a actelor unui întreg veac nu se poate.

D. Bogdan, care susține același lucru, ca colegul său d. Rosetti, este mai circumspect. Nu merge până a susține că cnejii erau *stăpânii satelor*, ci se mărginește a afirma că ei erau numai *judecători*. Oare cum, lasă loc și boerilor, în această organizare arbitrar croită.

Căci boeri existau, ei erau *proprietarii satelor*, ei erau clasa dominantă, cudânșii guvernau Domnii de mai sus, ei sunt în fruntea țării, când se face nomenclatura claselor sociale.

Dar să lăsăm de o parte ca nedemnă de discuție, afirmarea că cnejii erau *stăpânii satelor*. Să vedem cel puțin ce dovezi ni se aduce, fie de d. R. Rosetti, fie de d. I. Bogdan, pentru cealaltă afirmare cum că cnejii erau *judecătorii satelor*.

---

¹⁾ Vezi toate aceste acte în Arhiva Istorică a lui Ilădeu, în Uricarul d-lui Codrescu și în Surete și Isvoade de G. Ghibănescu.

Intr'un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 1406, acest Domn «face știut satelor supuse mănăstirei Tismana, că nu le va da nici unui *cneaz sau boer* de ocină și de ohab, ci le va lăsa sub stăpânirea mănăstirei Tismana». ¹⁾

În acest document cnejii sunt egali cu boerii. Și ce voește să spună Mircea în acest document? Să angajază către țăranii satelor care atârnavă de mănăstirea Tismana, că nu-i va lua dela acea mănăstire și nu-i va dăruia în plină proprietate, de ocină și de ohab, vre-unui boer sau vre-unui cneaz, cum Domnii obișnuiau și aveau dreptul, după ideile timpului, să facă, cu moșiile domnești. Pe cneazul *judcător* nu-l vedem.

Intr'un alt document, iarăși citat de d. Rosetti, tot dela același Domn, Vodă autoriză mănăstirea Cozia, să primească danii și să ia oameni sub ocrotirea sa, «și nimeni să nu îndrăznească a căuta omul care își va închina sufletul și averea mănăstirei Cozia, fie boer, fie sluga Domniei, fie cneaz, sau fie alt om sărac». ²⁾

Documentul este clar ca lumina zilei. Era un obicei foarte frecvent, în occident mai cu seamă, anume, multe persoane de toate rangurile își închinău persoana și averea unei mănăstiri, fie că se făcea călugăr, fie că se desbrăca de viața de societate, făcându-se robul sufletesc al mănăstirii; asemenea închinări foloseau mănăstirilor, căci în genere, cei ce își închinău sufletul, hărăzeau și averea lor multă-puțină cât aveau.

Astfel de danii Mircea Vodă, în hrisovul de care vorbesc, autoriză pe mănăstirea Cozia, ca să pri-

---

¹⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 33.

²⁾ Ibidem, pag. 33.

mească. Închinările aceste sufletești nu conveneau familiilor celui care se închina mănăstirei, nu doară pentru persoana aceluia, ci pentru averea; lipseau pe membrii familiei, de avere, și vedeți că în pasajul citat din hrisov se spune „care își va închina sufletul și averea“.

Călugării aveau plăceri din această cauză cu familia închinatului; moștenitorii aceluia veneau și căutau să scoată cu forța pe ruda, fratele sau chiar tatăl, din mănăstire, cu avere cu tot.

Din această cauză călugării dela Cozia au trebuit să se ducă la Mircea să-i expună cazul și plăcerile care le au cu familia închinaților și atunci Mircea dă hrisovul, de care mă ocup, călugărilor dela Cozia. în care pe de o parte, îi autoriză să primească asemenea danii, iar pe de altă parte, poruncește ca nu cumva să îndrăznească cineva a căuta la mănăstire „pe omul care își va închina sufletul“, etc.

Această defensă de a îndrăzni să intre în mănăstire și să caute pe cel închinat cu averea sa, este generală, o spune hrisovul, ori care ar fi situația și poziția socială a închinatului, „fie boer, fie slugă a Domniei, (curtean și demnitar), fie *cneaz*, fie altfel de om zis sărac“.

Domnul prin această frază amintește categoriile sociale care existau în acel moment. După boeri și demnitarii țarei, curtenii care erau tot boeri, vin imediat *cnejii*, iar după *cnejii*, oamenii săraci.

Cnejii deci aveau o situație socială mijlocie, erau mai puțin ca boerii sau aproape ca boerii, erau deasupra săracilor, erau un fel de boernași cu proprietățile lor și trăind liberi.

Iată ce rezultă din document. Unde e dovada că

cnejii erau *judecătorii* satelor sau că erau funcționari domnești ?

Să vedem altă dovadă.

Radu cel Frumos dăruiește în anul 1465, mănăstirei Tismana, trei munți : Parîngul Ostea, Vărbilăul și Boul, hotărând ca la acești munți să nu se amestice nimeni. Era destul cuvântul *nimeni*. Cu toate acestea Domnul adaugă în document „*nici boer, nici cneaz, nici sărac*”. Iarăși cele trei categorii sociale : boeri, boernași și oameni de rând.

Unde este cneazul *judecător*, și în acest document ?
Încă un document.

Stefan cel Mare la 1841 fiind în războiu cu Domnul Munteniei, adresează, ca să zic așa, o proclamație locuitorilor de graniță din județele Râmnic, Buzău și Brăila. Aceste ținuturi răspund și ele în numele „tuturor boerilor, a tuturor *cnejilor* și a tuturor Românilor”.

Iată din nou cele trei categorii sociale afirmate fără vre-o umbră sau aluzie că vre-una din ele, ar ocupa vre-o demnitate Domnească sau slujbă.

A, dar spune d. Rosetti împreună cu d. Bogdan; când Stefan cel Mare adresează proclamația sa, amintitelor județe, el o adresează la „toți boerii mari și mici, toți județii și judecătorii precum și toți săracii dela mic și până la mare”.

Ei, zic acești d-ni, nu vedeți că din categoria stărilor sociale arătate din documentele de mai sus, lipsesc cnejii și sunt înlocuiți prin județi și judecători ? Deci *cnejii* erau judecătorii satelor !

Dar bine, este acesta un argument serios ?

Dacă acest lucru ar figura în răspunsurile pe care ținuturile Râmnic, Buzău și Brăila, fac proclamației

lui Ștefan cel Mare, încă tot ași fi înțeles, cu toate că nici atunci acest lucru n'ar fi constituit o dovadă.

Dar acele județe când răspund lui Ștefan ; răspunsul îl fac în numele tuturor boerilor, a tuturor *cnejiilor* și a tuturor Românilor.

Sub cuvântul de *cneaz*, toate documentele citate până acum, nu ne autoriză să credem că *cneazul* era judecător.

Acum, cum că Ștefan cel Mare vorbește și de județi și de judecători, însemnează numai decât că el înțelege sub aceste cuvinte pe *cneji*? De ce n'ar fi spus-o ? Dar de unde rezultă că *cneji* înseamnă în proclamația lui Ștefan că sunt înlocuiți prin sinonimul de *judecători* și de ce n'ar însemna mai degrabă că, pe lângă categoriile sociale mai sus arătate, mai adaugă Ștefan și pe județi și pe judecători ?

Apoi dacă e vorba de comentarii de text, pot să răspund și eu în următorul mod : Ștefan cel Mare s'adresează la toți boerii mari și mici. Din documentele citate mai sus, reiese în mod evident că *cneji* nu erau țărani de rând, ele o spun în mod categoric. Reiese de asemenea în mod evident că ei erau boeri sau aproape boeri. Mircea spune „*cneaz sau boer*“. În celelalte documente pun pe *cneaz după boer*. Când deci Ștefan cel Mare s'adresează la boeri și mari și *mici*, suntem în drept să presupunem că se adresează și la *cneji*.

Și atunci ?

Dar eu n'am obiceiul să mă servesc de asemenea argumente, le las pe socoteala d-lui R. Rosetti, căci ele constituiesc, s'ar părea, fondul cercetărilor d-sale și îmi pare rău că le văd întrebuințate și de d-l Bogdan.

Prin urmare *cneji* în țara Românească, având ca-

litatea de *judecători* ai satelor, este iarăși o mistificare istorică, căci ea nu se bazează absolut, dar absolut, pe cea mai mititicuță dovadă.

IV

Ce deveniră mai târziu cnejii? Cnejii cu timpul se scoborâră încetul cu încetul dela rangul de boernași, la acela de țărani privilegiați, țărani cu locurile și cu moșioarele lor ohabe, constituind o populație rurală puternică și mândră de origina lor boerească, un fel de răzeși Moldoveni, având conștiința și amintirea chiar, că odată au avut o situație socială mai superioară.

Pe la sfârșitul veacului al 17-lea, când începem a găsi cele întâiu documente de vindere de sate de oameni liberi, proprietarilor, adică când întâlnim documente de *rumănie* sau de *vecinătate*, găsim și unele din vechile sate de mândri cneji că se dau în robie boerilor. Ei se scoborâseră până la ultima scară socială. Domnul Radu Voevod, confirmă o vânzare de asemenea cneji.

„Dat-am Domnia mea, zice hrisovul, această poruncă a Domniei mele cinstitului și diregătorului Domniei mele jupânului Stanciu marele paharnic și cu fii lui câți i-au dăruit D-zeu, ca să fie ocină la valea Prăcicovenii, jumătate din vale din satul numit Funia Bivolitei, însă partea lui Stoichețu și cu frații săi, anume Luca și Radul și Stoia și Nicoară și Vasile și popa Luca, cu toate părțile lor ori cât se va alege, din câmp și din pădure, și din apă cu vaduri de moară și din vatra satului și de prin tot hotarul, pentru că acei oameni mai sus numiți au fost toți *cneji*, apoi ei înșii de bună voia lor fără nici o silnicie s’au vândut cinstitului diregătoriului Domniei mele, mai sus zisu.

lui jupânului Stanciul, marelui paharnic, cu toate părțile lor de otcină, ca să-i fie vecini pentru 17.600 aspri gata, etc“.

V

Am văzut la ce se reduce, adică la nimic, dreptul de a judeca a boerilor donatari de sate Domnești, moștenit dela cneji, în Moldova.

Dar d-lui Rosetti, când îi intră o idee în cap, nu i-o poți scoate, cum zice vorba românească, nici cu patru boi. Avea interes ca cu orice preț să arăte că la început țăranii în Moldova au fost absolut liberi și că boerii prin satele dăruite n'aveau nici o putere asupra pământului, ci singurul drept ce-l aveau, era acela de judecători. De aceea d-sa caută să confirme această părere și pe altă cale, pe calea documentelor.

Pe ce documente se razimă d. R. Rosetti când susține dreptul de judecători la satele hărăzite de Domni, boerilor? Pe unul singur coroborat, zice d-sa, cu câteva altele.

Iată pe ce :

Ștefan al II-lea în anul 1434, Octomvrie 8, „dă lui Jurj Atoc un sat la isvorul Săratei, unde sunt juzi Fătu și Ilie, *ca să-i fie judecia ȳric și sub-ȳric să nu se dea nimănu și alt judecător să nu aibă*. Tot așa să le fie și copiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și tot neamului în veci neclintit; *iar hotarul să fie după hotarul cel vechiu*“. ¹⁾

Această părere se vede că d. R. Rosetti a împrumutat-o dela d. Bogdan, căci o vedem pentru prima oară susținută în „*Despre Cnejii Români*“. ²⁾

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosteti, pag. 147.

²⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 30 și 31.

În adevăr d. Bogdan, la locul indicat, după ce reproduse documentul de mai sus, adaugă: „documentul acesta ne arată că și în Moldova judecia se dădea pe viață și cu drept de moștenire, cum se dădea chinezatul în Ungaria; *cazuri de felul celui dela 1434 vor fi fost destul de dese în sec. 14 și al 15, ele n'au fost însă consemnate în privilegii scrise, sau dacă au fost nu ni s'au păstrat*“.¹⁾

Iar d. R. Rosetti după ce reproduce și d-sa, cum am văzut, documentul, adaugă:

«Acest uric a cărui autenticitate nu a fost pusă în îndoială de nimeni, este vederat o întărire a satului în chestiune lui Jurj Atoc și fraților săi menționați dar nenumiți. Aici gramaticul (Donici) a introdus cuvântul *judecia* care obișnuit în acte de aceeași natură *este sub înțeles*. Iată o dovadă directă că, când prin uricile lor, vechii Domni ziceau că dăruiesc sau întăresc un sat, trebuie să înțelegem că dăruiesc *judecia* de pe întreg hotarul acelu sat, *adică tocmai puterile și drepturile care le posedase cnejii din moși și strămoși*».²⁾

Evident că acest uric e confuz redactat.

Totul atârnă însă dela înțelesul ce avea pe atunci cuvântul de *judecie*. Dacă el însemna numai dreptul de judecată, funcțiunea de judecător, atunci interpretarea d-lor R. Rosetti și Bogdan e justă. Dacă însă cuvântul *judecie* se întrebuința cel puțin cu două înțelesuri, *adică cu acela de funcție de judecător și cu acela de întindere teritorială*, atunci lucru se schimbă; d-nii Bogdan și Rosetti nu mai au dreptul să-l întrebuințeze numai în sensul dintâiu, ci trebuiau să dis-

¹⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 19.

²⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 147.

cute amândouă înțelesurile și să vadă care din ele se potrivește mai bine cu sensul general al documentului și acel înțeles ar fi fost cel drept și exact. Acest lucru nu l'au făcut.

D. Bogdan recunoaște că cuvântul *judecie* care, zice, însemna la început numai „funcțiunea, dreptul de a judeca, dreptul de a administra un sat ca judec, mai apoi a luat înțelesul de *terra judicis*“, ¹⁾ adică și acela de *întindere teritorială*.

Deci, chiar după d-sa, cuvântul avea două înțelesuri.

În ce accepțiune este întrebuințat în hrisovul lui Ștefan al II-lea? În cea de *judecător*, sau de *întindere teritorială*?

Aici stă toată chestia.

Cea mai elementară regulă de tălmăcire a unui cuvânt cu două înțelesuri, este să căutăm în ce înțeles îl găsim întrebuințat și în alte documente a timpului. Găsim mai întâiu, două documente, nu numai din aceeași epocă, dar chiar dela aceiași Domni, unul purtând chiar aceeași dată și altul cu un an mai târziu. Ele sunt citate în cartea d-lui Bogdan.

În 1434, Ștefan Vodă întărește lui popa Iuga, între altele „satul Temeșeștii, *amândouă părțile de judecie*“.

În alt document dela Ilie și Ștefan din 1435 Domnii întăresc lui Oană, «satul unde este și Ilieș, *amândouă judeciile*». ²⁾

Evident că, în aceste acte, cuvântul de *judecie* este întrebuințat în sensul de *întindere teritorială*.

Nu dai cui-va două funcții de judecător, două drepturi de judecător, ci poți da, două întinderi teritoriale.

¹⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 18.

²⁾ Ibidem pag. 15—18—19.

Cum că în aceste documente, este vorba *de întindere teritorială* recunoaște și d. Bogdan căci vorbind despre organizația juzilor, în lucrarea sa citată, ne zice : „din toate aceste se vede că satele aveau câte unul sau doi juzi, rare ori trei sau mai mulți. *De obicei ele par împărțite în două părți ce se numeau judecii*“.

Dar numiții istorici pretind că cuvântul mai avea și înțelesul de *judecător*.

Eu nu cunosc document în care cuvântul de *judecie* să aibă și acest înțeles. Dacă d-nii în chestiune, cunosc, să-l arăte.

Dar mai mult, cuvântul de *judecie* nu era singurul care se întrebuița, ca întindere teritorială în documente, el este sinonim cu *parte* sau cu *cut*.

Acest lucru îl observă atât d-l Bogdan, cât și d-l R. Rosetti.

În pasagiul citat deja mai sus, după ce cel întâiu ne spune „de obicei ele (satele) par împărțite în două părți ce se numeau *judecii*“, apoi adaugă : „termeni ce alternează *când cu parte, când cu cut*, un cuvânt ce s'a păstrat până astăzi în unele locuri“.

Iar d. Rosetti¹⁾ ne spune :

«Mai vedem că uricile nu fac nici o deosebire între cuvintele *judecie, cut și parte de sat*, ele sunt sinonime și sunt întrebuițate pentru a desemna *circumscripția în care județul, stăpânul satului sau a părții din sat, își exercitează judecia*“. Acest fapt dovedește un lucru, că cuvântul de *judecie* își perduse nu numai semnificația de *judecător*, dar chiar și aceea de *circumscripție judecătorească*, însemnând pur și simplu, *întindere teritorială*.

---

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, pag. 149.

Rămâne acum să arăt că în documente, cuvintele de *judecie*, *parte* și *cut*, se întrebuițau în acea epocă fără nici o distincție.

Ba să arăt, în același timp, ceva mai mult, anume că această întrebuițare a acestor trei sinonime o găsim, nu numai în documente relative la sate deosebite, dar chiar în documente asupra aceluiași sat; în unul, să întrebuițează cuvântul de *judecie*, în altele *parte* sau *cut*, fără ca să fie vorba, de așa pretinsul drept de judecată.

Încă ceva. În nici un document nu întâlnim cuvântul de *judecie* cu semnificație de drept de judecată, ci totdeauna cu semnificație de *întindere teritorială*.

D. Bogdan recunoaște aceasta, când ne spune următoarele: „că documentul din 8 Octombrie 1434, este singurul din câte cunosc eu în care cuvântul de *judecie* e întrebuițat în înțeles de funcțiune“. Și mai jos adaugă: „cazuri de felul celui dela 1434 vor fi fost destul de dese în secolul al 14-lea și al 15-lea, ele însă n'au fost consemnate în *privilegii scrise, sau dacă au fost nu ni s'au păstrat*“.¹⁾

Iată ce explicație mai mult decât slabă ne dă dl Bogdan despre faptul pe care nu se poate opri a nu'l recunoaște că actul dela 1434, este unicul.

Ei bine, după actele pe care mă voiu răzâma, cred că și acest document va intra în regula generală, adică că nici el nu cuprinde ceeace își închipuiesc d-nii Rosetti și Bogdan.

Un oarecare popă Iuga, avusese în 1431 dăruite, dela Alexandru cel Bun, două sate, anume satul Michnea pe Tutova din Bahna și satul Balan din Strâmba.

---

¹⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 31.

Alexandru cel Bun moare și după obicei, popa Iuga vine la noii Domni ca să-i confirme stăpânirea.

Și vedem că noii Domni confirmă lui Iuga, acum protopop „satele dela gura Studinețului, unde au fost Temeșeștii, amândouă *părțile cuturile* și pe Tutova unde este Michnea din Bahna și mai sus la gura Strâmbei unde este Balan și unde este Barbu, Stan și Stanciu în susul Săratei *amândouă judeciile*“.

Deci Domnii Ștefan și Ilie confirmă protopopului Iuga, *amândouă judeciile* în satele lui Michnea din Bahna și Balan din Strâmba, unde mai este Barbu, Stan și Stanciu.

Iată-l pe protopopul Iuga, având dreptul de *judecie*, după d-nii Bogdan și R. Rosetti, în satele unde este Balan și unde este Barbu, Stan și Stanciu, dacă cuvântul de *judecie* însemnează **dreptul de judecată**.

În 1439, același protopop s'adresează, aceluiași Domni, care îi confirmă din nou posesiunea aceluiași sate, anume „satele unde a fost Mihail Ocolici și pe Strâmba unde a fost Barbu și Stan, *amândouă părțile*, unde a fost Balan și Mihnea din Bahna, unde a fost Temeșești, *amândouă cuturile*“.

Demonstrația cred că e completă; cum vedeți e vorba de aceleași proprietăți. În documentul dela 1455, protopopului, Domnii îi confirmă satul unde a fost Barbu, Stan și Stanciu, *amândouă judeciile*.

Iar în documentul dela 1439, Domnii confirmă satele unde a fost Barbu și Stan, „*amândouă cuturile*“.

Cuvântul de *judecie*, înlocuit prin acela de *cut* ! *Cut, parte, judecie*, însemnând același lucru,—simplu, *întindere teritorială* !!

Și să se remarce că aceste documente sunt dela

aceiași Domni dela care emană documentul dela 1434, Octombrie 8, cu Jurj Atoc.

Când deci Ștefan în 1434, dă lui Jurj Atoc un „sat pe Sărata unde erau juzi Fătu și Ilie să-i fie *judecia uric*“, Domnul dădea acelui boer satul de pe Sărata cu întreaga lui întindere determinată, cel mult după circumscripția judeciei lui Fătu și Ilie, admițând că cuvântul judecie își păstrase înțelesul primitiv.

Încă un ultim argument de analogie.

Am zis că în toate documentele care există din acel timp, cuvântul de *judecie* nu este întrebuințat decât cu semnificația de *întindere teritorială*.

Intr'un act din 1455 dela Petru Voevod, acesta *confirmă* unui credincios al său „satul anume Curtea la Siret ce a fost a lui Neagoe și Plătănoșii, la gura Po-bratei, unde este jude Crâstea și Danciu, *pe amândouă judeciile*“. ¹⁾

Aici nu poate fi vorba de dreptul de judecată, căci Domnul nu face lui Mihaiu Logofătul *danie* de satul numit Curtea la Siret, cu ocazia căreia să acorde acelui logofăt și dreptul de judecie, cum pretinde d. Rosetti, ci se mărginește a *confirma stăpânirea*, căci hrisovul spune mai jos: „*ce el le-a cumpărat acele sate dela seminția lui Neagu*“.

Și alt act dela Petru Rareș, 1583. Călugării dela mănăstirea Bistrița se judecă cu Nastasia călugărița și altele „pentru un sat anume Tâmpăștii pe pârâul Alb, *pe amândouă judeciile*, și alt sat anume Mânjeștii pe pârâul Negru“. ²⁾

Am sfârșit deci și cu această nouă dovadă a d-lui R. Rosetti întărită de astă dată de sprijinul d-lui Bogdan.

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XI, pag. 79.

²⁾ Ibidem, vol. XXV, pag. 14.

Dar, d. R. Rosetti persistă cu încăpățănare în această idee greșită.

Iată nu mai departe decât în numărul din 1 Ianuarie 1908 din „**Viața Românească**“, d-sa revine cu insistență și aduce în sprijinul părerei sale, chipurile, o nouă dovadă, rescriptul Impăratului Austriei Iosef al II-lea din 1787 în privința judecării țăranilor Bucovineni, de către stăpânii moșiilor, și strigă triumfător : Ei, vedeți că Austriacii, luând Bucovina, au păstrat legea Moldovenească ?

Este din nou o eroare.

În Austria, în timpul lui Iosef al II-lea, exista în întregul imperiu dreptul de corecțiune a proprietarilor asupra țăranilor. În Bucovina nu exista sub formă de lege.

Impăratul Iosef al II-lea nu face decât să reglementeze și în Bucovina, dreptul de corecțiune a proprietarului asupra țăranilor. Intru cât, rescriptul lui Iosef al II-lea, ar putea dovedi că în veacul al 15-lea exista, nu dreptul de *corecțiune*, ce este altceva, ci dreptul de judecată ?

A, dacă este vorba să susție d. Rosetti că boerii în toate veacurile aveau sau își arogau dreptul de corecțiune pe care 'l duceau până la bătae crudă, aceasta o acord cu cea mai mare ușurință. Boerii prin sate erau de fapt stăpânii țăranilor, ei îi băteau, ei repri-mau abaterile.

Dar dreptul de judecată nu consistă în acest abuz a boerului, față de țăranii slabi. Cine nu știe, ce făceau boerii pe la moșii ? Dar nu discut asemenea drept abuziv, nici o stare de lucruri de fapt.

Nu discut chiar nici dreptul de corecțiune discipli-

nară pe care admit că au putut să li se tolereze boerilor asupra țăranilor, în calitate de proprietari.

Când d. R. Rosetti afirmă că Domnul acorda dreptul de judecată, boerilor în sate, atunci a trebuit să'și dea seama ce înseamnă acest drept.

Este judecata după principiile timpului, acordată deplină, așa cum de exemplu, Voevodul Transilvaniei o acordă nobililor în mod formal și solemn în anul 1342, așa cum regii Franci, regii Merovingeni o acordau ca privilegiu mănăstirilor, așa, după cum se va vedea, că Domnii noștri o acordă în mod aproape absolut și pe față unui număr de mănăstiri.

Or, acest drept Domnii Munteni și Moldoveni nu l'au acordat niciodată clasei boerești în mod general, cu atât mai puțin subînțeleș.

Prin urmare satele nu erau judecate în Moldova de boeri și în Țara Românească de cneji. Domnii nu s'au deseizizat, ca aiurea, de acest atribut a Suveranității lor, judecarea supușilor; ei și-au exercitat totdeauna dreptul de judecată, prin slujbașii lor direcți.

VI

Domnul fiind un suveran absolut, în mâna lui erau concentrate toate resorturile Statului; în mâinile Domnului rezida deci, cum am spus, puterea judecătorească; tot în ale lui era și puterea administrativă și financiară și cea militară.

Această omnipotență o exercita printr'un însemnat număr de funcționari, care de cele mai multe ori, nu aveau atribuțiuni speciale, ci în acelaș timp, erau funcționari administrativi, judecătorești și fiscali.

Aşa, să luăm pe un funcționar însemnat, pe care îl întâlnim foarte des în cele întâi veacuri, pe *jude*. Întăiu îl vedem ca funcționar sătesc și pe urmă ca funcționar cu o competență mai largă.

Etimologia cuvântului nu trebuie să ne rătăcească. Un jude, după noi modernii, nu poate să fie decât un judecător. Să nu ne luăm ad-litteram după denumiri în veacurile istorice, căci putem să ne înșelăm. La începutul feudalității în toată vasta ierarhie administrativă francă, toți funcționarii regalității erau designați prin cuvântul *judices*; era un termen pe care Francii îl adoptase dela imperiul roman căruia îi succedase și se știe că în imperiul roman, guvernorii de provincie erau designați prin cuvântul de *judices*.

Când întâlnim cuvântul de *judex*, ne zice Fustel de Coulanges ¹⁾ în legile și textele istorice să nu se creadă că e vorba de un magistrat de ordin judiciar, ci e vorba cele de mai multe ori de un agent administrativ.

Acelaș lucru și la noi.

Intr'un document dela 1430 dela Dan Vodă, document de scutire de impozite, citim : „și să nu cuteze a-i (pe boerii aceia) bântui nici *jude*, nici globași, nici birari, nici alte slugi și impiegați ai Domniei mele, ce se *trimit* în slujbele și trebile Domnești“. Aici judele figurând printre alți funcționari cu caracter și fiscal, nu-i putem determina atribuțiile.

În alt document dela Ștefan cel Mare, prin care acel Domn dă un număr de privilegii mănăstirii Bistrița pentru satul Lucăcești din județul Bacăului, Domnul se exprimă astfel :

„Precum nici *juzii dela Bacău, cu globașii lor și*

---

¹⁾ Histoire des anciennes institutions de France; Fustel de Coulanges, pag. 349.

cu slugile lor, să nu judece, nici să globească pe acei oameni mănăstirești dela Lucăcești". Aici, judele are, în adevăr, caracterul judecătoresc.

Câte odată însă, găsim că judele e un simplu funcționar administrativ.

Intr'un document de scutire pentru plata vămei dela trecătoarea Țuțorei pe care Ștefan cel Mare îl acordă mănăstirei Pobrata, Domnul zice : „și deci nici un boier sau jude, sau vameș sau oricine din slugile noastre să nu cuteze a lua vamă, etc.”

Tot cu caracter administrativ găsim pe unii juzi speciali pentru afacerile ȝiganilor. Iată o carte a lui Gavril Hatmanul și pârcălabul Sucevei, superiorul vâtașilor și juzilor din resortul lui :

„Eto az Gavril Hătman, pârcălab, Lucacevski, scriem la vâtașii și la toți juzii care umblați pentru ȝiganii dăm-va știre, etc.”¹⁾

Care erau funcționarii Domnești care judecau pe ȝărani, în materie civilă ? Să ne înțelegem. Țăranii nu puteau să aibe multe feluri de procese civile, fiind simpli șezători pe moșiile boerești : unul din principalele isvoare de procese, acela a dreptului de proprietate cu revendicări, contestații, uzurpațiuni și cu tot felul de pretențiuni și cereri care nasc din acest drept, ei nu'l aveau.

Numai proprietarii boeri și răzeși, au asemenea procese, și ele se judecau, în cea mai mare parte, direct de divanul Domnesc și de Domn.

Țăranii puteau să aibă și, vom vedea că au, foarte multe reclamațiuni, pretenții și procese cu proprietarii asupra neînțelegerilor cari decurgeau din obligațiile lor de a face clacă și de a da dijmă. În

---

¹⁾ Sărete și Isvoade, vol. III, pag. 113.

veacurile de care mă ocup, nu găsim nici un proces de asemenea natură.

În veacul al 18-lea, Domnul se ocupă de asemenea procese. La Domni s'adresează plângerile de nerespectarea condițiilor, atât de muncă din partea proprietarilor, cât și din acea a țăranilor. Domnul le rezolveste *dând porunci cum chestiile să se tranșeze*.

Rămân procesele mici pe care natural, țăranii au trebuit să le aibă între dânșii și care în orice grupare de familii se nasc în mod firesc. Așa, au trebuit ca să fie procese între țărani, relativ la recolta lor, unul însușindu-și pe nedrept pe a altuia, sau la contestații privitoare la grădinile lor de legume din vatra satului sau la împrumuturi, fie de bani între ei, sau de produse.

Asemenea neînțelegeri, probabil, că le judeca în veacul al 15-lea și al 16-lea judele sătesc și vătămănul și mai târziu vornicul; iar când acest fel de plângeri mergeau mai departe, ele se opreau la ispravnicii ținutului.

Adevăratele procese în sensul cel mare al cuvântului, pe care țăranii au putut să le aibă, sunt cele cu caracter penal. În vederea proceselor penale consista mai cu seamă organizația judecătorească Domnească.

Pentru partea corecțională erau slujbași numeroși: Afară de juzi, mai erau deșugubinarii și globnicii.

Acești funcționari nu ședeau prin sate, ci umblau periodic prin ele, fiecare după circumscripții anumite: ei judecau și supuneau la gloabă sau luau măsuri pentru prinderea vinovaților și când nu judecau ei, îi trimeteau pe împricinați la postelnicii și ispravnicii din orașe.

Intr'un document din 1595 dela Ștefan Vodă Rășvan, acesta s'adresează către funcționarii penali, apropo de un sat al mănăstirii Taslău, astfel :

«De asemenea și voi câți sunteți staroști, scutari, globași și deșugubinași, să știți că și asupra-vă a venit tânguirea că nu lăsați în folosul acelor călugări... toate pripasurile, deșugubinele și gloabele câte s'ar întâmpla în satele lor». ¹⁾

Iar în alt document dela Miron Barnowski cetim : „Asemenea și deșugubinarii ca să nu aibă a umbla pentru deșugubine numai într'o lună pe an, în luna Septemvrie“ ²⁾

Ceeace caracterizează justiția din timpurile care mă ocupă, este că ea se soldează mai totdeauna prin plata unei amenzi, sau cum se zicea, prin plata de gloabă. Gloaba sfârșește și stinge procesele, și gloaba nu o găsim numai în penal, ci o întâlnim chiar și în procese civile.

Așa, să judeca 'nainte Domniei un proces de revindicare sau de altă natură ; partea câștigătoare plătește taxa la visterie și rămâne ca să i se dea actul definitiv. În acel act de multe ori cetim : cum că dacă partea adversă, adică aceea care a pierdut, va mai ridica pretenții, va fi supusă la o gloabă de 30 de boi sau chiar la o sumă de bani.

Când e vorba de afacerile penale, aici plățirea gloabei este principiul, totul se răscumpără, chiar furtul, chiar violul, chiar omorul, sau cum se zice în termeni tehnici în veacurile acele în occident, totul este supus *compozițiunei*.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, I, I, pag. 181.

²⁾ Ibidem, pag. 175.

La Franci, gloaba noastră se numea *fredum* și iată ce ne spune Fustel de Coulanges în această privință :

«Oamenii considerau că în orice crimă sau delict sunt două persoane lezate : întâiu victima, al doilea Regele (la noi Domnul) a cărei voință și legi, criminalul le-a violat. Prin urmare, trebuia delicventul să se învoiască și cu Rege și cu familia victimei, era oare cum două compoziții la fiecare crimă sau delict care atrăgea două gloabe, una o plătea victimei, alta Regelui (Domnului) ; asta în principiu. În practica ordinară gloaba nu era decât prețul cu care judecătorul, fie Regele, fie un funcționar al lui, făcea să-și plătească jurisdicția lui».

În realitate, plata gloabei pentru comiterea unei crime sau delict, ce era ? Era un fel de pedeapsă care i se înfligea delicventului ? Nu. *Compoziția* nu este o pedeapsă ; ea înlocuește pedeapsa ; ea nu este nici o răscumpărare a crimei sau a delictului, ci răscumpărarea pedepsei care ar fi meritat delicventul.

Când citești *actele de compoziție*, din timpul de organizare judiciară a regilor franci din veacul al 7-lea și al 8-lea, te isbește marea asemănare ce există, nu numai ca fapt, ci aproape ca redacție cu actele noastre de aceeași natură.

Cu data din 1637 găsim următorul curios document : ¹⁾

„Adică eu Ștefan de Pomârla, feciorul Chiraneni de acolo scriu și mărturisesc cu acest zapis al meu cum am furat eu patru boi a verilor mei a Căzăceștilor de Pomârla, a Drinei și a Costei ; deci ei au umblat și au alergat pentru paguba lor și s'au prins boii petrecuți de mine în țara leșească ; deci m'au prins și pe

---

¹⁾ Surete și Isvoade, vol. III, pag. 113, G. Ghibănescu.

mine și m'au pus la închisoare la Dorohoiu pre mâna Postelnicului Dumitrașco, deci m'au scos la județ de m'au judecat cu oameni buni, deci mi s'au aflat județul să-mi facă ca unui fur. Eu văzând că-mi vine vremea de peire am căzut după d-lui Postelnicul Dumitrașco să-mi scoată capul din această nevoie.

Deci d-lui m'au scos dintr'această nevoie, iar eu i am dăruit d-sale partea mea de ocină din sat din Pomârla din a cincea parte a treia parte din stâlpul lui Boldur ce me-au fost mie moșie cu tot venitul ce se va alege pe acea parte. Deci ca să-i fie d-sale ocină și moșie neschimbat și cuconilor d-sale și cui se va alege dintre d-lui. Și am dat și păgubașilor cinci capete de vite, iar d-lui Postelnicul și de gloabă m'au ertat și mi-au ras și doi potronici de dajdie din visterie ce au fost parte me în sat în Pomârla, și după acele încă să aibă a mă socoti d-lui cu haine, cu ceva vite după cum s'a îndura¹⁾.

Vedeți un model de moderație și de desinteresare a Postelnicului Dumitrașcu, judecătorul.

Ștefan dela Pomârla fură patru boi pe care îi trece în țara leșească. Il duc la închisoare la Dorohoi, unde îl dau pe mâna postelnicului Dumitrașcu, care'l judecă și 'l dovedește că e fur și prin urmare 'l condamnă. Nu se spune la ce, dar omul spune că-i venise vremea de peire și atunci se roagă la judecător ca să-i scoată capul din această nevoie. Postelnicul îi făgăduiește cu condiție însă ca Ștefan să-i dea ocina lui, cum în adevăr se vede că i-o dă, în satul Pomârla, din a cincea parte a treia. Mai dă vinovatul, de asemenea, păgubașilor cinci capete de vite, în loc de patru care furase.

Iată deci două gloabe pe care vinovatul le plătește,

---

¹⁾ Surse și Izvoade de G. Ghilănescu, vol. III, pag. 69.

una, judecătorului postelnicului. Dumitrașcu și alta, păgubașului, cum am zice astăzi, părței civile.

Cazuri de asemenea judecăți, întâlnim foarte multe.

Un oarecare Gligore, fură 30 de stupi dela niște oameni. Este prins și condamnat la spânzurătoare. Spânzurătoarea pentru furt de stupi ! Asemenea condamnare o face părcălabul, cum se vede, probabil ca să agraveze faptul pentru a putea lua o gloabă mai grasă. Iată cum însuși părcălabul istorisește pricina :

„Eu Furtună, părcălab din Neamț, mărturisesc că această scrisoare a noastră cum a furat Gligore, feciorul lui Vasile și Anghelinei din Mușetești, ținutul Neamțului, 30 de stupi ai lui Ion, a lui Lazăr și a lui Neculai din Prăzești și a fost prins. De l’au adus la mine, deci eu l’am întrebat de înainte a oameni buni : Furat-ai, au napaste este ? Iar el a spus că a furat cu alte soții. Deci am vrut să-l duc la Iași în temniță. El s’a rugat să-i las să plătească bucatele păgubașilor și gloaba mea. Deci bucatele păgubașilor au plătit, iar gloaba mea n’a avut cu ce plăti, ci au luat Gligore și tată-său Vasile și măsă Anghelina dela Bechia din Bogdănești . . . de mi-au plătit gloaba înaintea lui Marcu Focșa și (alți martori). ¹⁾

De aci se vede, că pentru faptele mai mari, părcălabii trimeteau pe vinovați la temnița din Iași, așa cum s’a văzut că Domnii recomandă părcălabilor, când vinovații n’au cu ce plăti. Ce au făcut Gligore cu muma sa și tatăl său ca să poată plăti părcălabului din Neamț gloaba ? Și cum i-a plătit ?

Un zapis deosebit ²⁾, ne arată :

---

¹⁾ Surete și Isvoade, vol. III, pag. 179, G. Ghibănescu.

²⁾ Ibidem, pag. 195, G. Ghibănescu.

„Adică eu popa Chirilă din Prăjești și cutare, etc., mărturisim noi cu sufletele noastre, cum că am văzut noi cu ochii noștri și am auzit cu urechile noastre când au dat Vasile cu femeia sa Anghelina ocina sa și a fraților săi din sat din Bogdănești lui Ștefan Bechei, drept ce i-au plătit pe feciorul său Gligore dela Furtună, pârcălabul din Neamț, ce era *să-l spânzure* de un furtișag mare ce furase. Deci Bechei s'au rugat să-l plătească și să nu-l lase să piară. Și au dat Bechei zece stupi neroiți și zece lei bătuți în mâna lui Furtună dinaintea noastră“.

Va să zică tatăl, mama și frații aceloră, dau ocina lor lui Ștefan Bechei ca acesta să plătească gloaba pârcălabului Furtună, care primește 10 stupi și zece lei bătuți, iar acea familie rămâne săracă din cauza feciorului lor Gligore care furase stupii.

Să citez acuma cu titlu de izbitoare asemănare câteva declarații de delicvenți din epoca judiciară din timpul Francilor.

Unuia i se plătește gloaba ca să scape de pedeapsa de moarte și iată ce declarație face :

«Mi s'a întâmplat după îmboldirea diavolului să comit o nelegiuire gravă pentru care am fost condamnat la moarte, însă prin bunătatea d-tale chiar când eram să fiu spânzurat, m'ai răscumpărat cu banii d-tale».

Alta :

„Am comis o crimă pe care am mărturisit-o. Pentru aceasta riscam capul meu. Dar bunătatea d-tale a plătit pentru mine gloaba și de atunci sunt sclavul d-tale“.

Alta :

„Am fost dovedit că am furat un cal ; pentru aceasta am fost condamnat la moarte, dar n'am avut cu ce

să plătesc gloaba; te-am rugat ca să mă răscumperi și ai avut bunătatea s'o faci".¹⁾

Pentru ideile noastre moderne, învoeli de asemenea natură sunt aproape ilicite; cu câteva secole în urmă ele erau absolut legale.

Funcționarul penal avea dreptul la gloabă, cum un funcționar astăzi are dreptul la onorariul lui și citesc în Fustel de Coulanges, opera citată, că tocmai publicitatea învoelei, întărită de martori, dădea actului un caracter legal.

Un alt principiu 'l găsim în materie penală, anume solidaritatea responsabilității locuitorilor aceluiași sat, chiar a mai multor sate, pentru un delict sau o crimă comisă.

Acest principiu era foarte comod și bănos în același timp pentru fisc și Domnie.

Ca să descoperi pe omorător, ar fi trebuit cercetări lungi. Și dacă criminalul era un om sărac, dela cine să iei gloaba? Pe când, aruncând răspunderea pe toți sau pe proprietarul moșiei pe care se comitea crima, scutea pe funcționarii Domnești de a face cercetări și avea în același timp de unde a se lua gloaba.

Asemenea responsabilitate colectivă nu o găsim numai la noi, este un principiu care domină aproape întreg evul mediu. 'L găsim în legea salică, în care se spune cum judicii trebuiau să exerciteze urmărirea unui omor.

„Dacă se întâmplă, zice textul, ca un om să fie ucis în drum sau între două sate și când nu se cunoaște care e omorătorul, judele trebuie să se ducă acolo, să sune din corn pentru a aduce toată vecinătatea și să

---

¹⁾ Recherches sur quelques problemes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag, 478, 479.

le zică următoare : Iată un om care a fost ucis pe teritoriul vostru, vă somez ca să veniți la ședința viitoare a tribunalului ca să răspundeți de acest omucid¹⁾.

Se înțelege că lucru, în legea salică, e prezentat în mod mai subțire. Dar în definitiv tot la soluția, care se practica în țara Românească, se ajunge. Dacă se comite un omor și nu să poate descoperi omorătorul, după ideile noastre moderne, instrucția să închide și afacerea să clasează ; după legea cea veche, cei nevinovați răspundeau cu punga pentru omorătorul necunoscut.

Asemenea principii au mai rămas astăzi în timp de războiu, chiar între țările civilizate. Dacă un soldat a unei armate ocupante este ucis într'un sat sau aproape, pe lângă o contribuție de războiu care se ordoană, se mai execută un nenorocit sau doi trași la sorți ca să răsbune pe soldatul asasinat.

Și mai sunt încă câteva cazuri de responsabilitate colectivă în caz de delictе și de acte revoluționare. Dar să mă întorc la subiect.

Un caz în care să aplică principiul justiției penale, sus arătat, și care consistă, întâiu, în gloaba ce Domnul trebuia să perceapă și al doilea, în responsabilitatea solidară a locuitorilor în mijlocul cărora s'a comis crima, este istorisit de însuși chiar Domnitorul țarei Valahiei Matei Basarab în 1639. Intr'un lung document de proces, de moșie, cetim următoarele printre alte multe.

„Apoi au fost judecată în zilele Domniei mele : s'au întâmplat de s'au ucis, un om din sat pe moșia Gă-

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 456.

lășeștilor : de aceasta când am auzit și am înțeles cum s'au ucis acel om din sat, iar Domnia mea, cât mai în grabă am trimis armași ca să ia deșugubina Domnească, de la satele din prejur și din satul Gălășești, precum este obiceiul locului, fiindcă tâlharii și hoții nu s'au putut nicăieri afla au venit și partea satului Gălășești pentru deșugubina ucri 27. Apoi megiașii n'au avut bani ca să dea să și plătească capul lor de acea deșugubină Domnească, ce s'au sculat moșnenii din Gălășești, anume Radu și Toma și Neagoe și Aldea și Stan și Moina și Badea și Stoica și Oprea și Balea și Neagu și Luca și Stanciul și Ștefan și alt Oprea, ca să vie înaintea Domniei¹⁾ mele în marele Divan; ca să vândă acei stângeni de moșii 150 mai sus scriși, și cu vadul de moară cinstitului dregătoriu al Domniei mele Jupânului Vucina, marelui paharnic pentru acel preț de ucri 27, și au dat lor în mâni toți bani ca să se plătească de deșugubina Domnească".¹⁾

Și atunci o întrebare : în secolele de care ne ocupăm, vinovații se condamnau la atâția ani de închisoare ca în zilele noastre, își făceau pedeapsa, erau apoi liberați ?

Asemenea condamnări și pedepsiri nu intrau în principiile codului penal de pe atunci.

Omul recunoscut vinovat era aruncat în închisoare ; dacă nu i se putea lua nici o gloabă și fapta era mare, era spânzurat. Dacă însă se putea nădăjdui, că el va putea să-și răscumpere libertatea, plătind gloaba, în acest caz, omul era ținut în închisoare până ce făcea ce făcea, de putea să-și răscumpere capul.

Șederea în închisoare nu era o pedeapsă propriu zis, ci era o secvestrare a persoanei, până ce ea putea

---

¹⁾ Uricarul Th. Codrescu, vol. XX, pag. 129.

să se răscumpere. A fi în închisoarea Moldovei, sau a fi prizonier la Tătari, când aveai oarecare avere, era tot una. Tătarii nu ucideau prizonierii de seamă, ci așteptau, ca ei să se poată răscumpăra. Multe documente ne arată că se vindeau moșii, pentru ca proprietarii să scape din robie dela Tătari. Așa și cu cei mai de seamă sau cu oarecare dare de mână, care erau închiși în temnițele dela Iași. Inchisoarea era un fel de detențiune provizorie.

Iată dovada :

Vasile Voevod întărește lui Ianoș Cușbă o siliște a lui Tiplică.

Iată cum zice Domnul în cartea sa :

„Și iarăși cât se va alege partea lui Tiplică, drept 60 de taleri, ce iau plătit capul dela un turc anume Ali Ceauș dela Diio, căzând într'o năpaste despre acel turc, în zilele Radului Vodă, și l'au dat la închisoare de au șezut până în zilele lui Gaspar Vodă, tot închis, și negăsindu-se nimeni din frați sau din surorile lui, sau din rudeniile lui să-l plătească, dintr'acea năpaste :—ce numai însuși boerinelui nostru Cujbă, vornicul au dat acei bani pentru acea năpaste ; deci ca să-i fie lui și dela noi cu tot venitul“. ¹⁾

Aruncat în închisoare, în zadar Tiplică se adresează la frați, surori, etc., ca să-l plătească din acea năpaste : nimeni nu-l ajută. Tiplică avea o parte din moșie într'o siliște, costul globirei era 60 de taleri și nu găsea pe nimeni căruia să-i poată vinde partea, până se găsește Ionaș Cușbă care 'i face această îndatorire cumpărându-i moșia.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XIV, pag. 224.

VII

Cazuri de întâmplare de morți de om plătit de satul pe terenul căruia s'a comis omorul sau de satele înconjurătoare, găsim o mulțime.

Să proceda în aplicarea principiului cu o regulă amănunțită.

Iată ce zice Mihaiu Racoviță către starostele de Cernăuți :

„Cum că, făcându-se o moarte de om în codrul Ispasului, mai an, și trimițând dumnealui Vornicul Sturzea slugile dumisale de au luat bucatele tuturor împrejurașilor, apoi s'au făcut izvod de acolo, tot, a-nume, cari săliște vor plăti moartea de om ; și viind slugile dumisale Vornicului aicea, s'au făcut izvod cu pecetea gd. pe acele săliști ci au fost să dea la moartea de om, iar Jadova nu s'au pus la izvod“. ¹⁾

Cum se vede, vornicul Sturza a început prin a sechestra toate bucatele oamenilor și a făcut un izvod în regulă de partea ce fiecare trebuia să plătească pentru omor. Chiar o spune documentul mai la vale.

„Făcând trăsură împrejurașilor, pe urmă s'au socotit ca să plătească acea moarte de om 3 hotare, după obicei, și s'au făcut izvod cu pecete gd, de câte sate au cuprins între acele tri hotare, carii s'au socotit să plătească moartea cea de om, cine pe cât l'au ajuns partea“.

Aceste erau principiile timpului în materie penală. Am arătat că judecătorii penali ambulanți erau juzii, deșugubinarii și globnicii.

Marii judecători penali și civili, de ordinele cărora ascultau toți slujbașii, precum globnicii, deșugubinarii, vornicii, juzii, pripășarii, birarii, staroștii, etc., erau

¹⁾ Studii și Documente, Iorga, vol. VI, part. II, pag. 130.

șefii de ținuturi, pârcălabii și ispravnicii, atât în Moldova, cât și în Muntenia. Ei cunoșteau toate pricinile din ținuturile lor, ei dădeau ordine, ei urmăreau, ei globeau, ei răscumpărau pe cei vinovați în schimbul unei gloabe, ei trimeteau pe vinovații mari la Domnie, ei lucrau cu un cuvânt în numele Domniei.

Pârcălabilor și ispravnicilor, Domnii îndreptau însărcinările de cercetare mai însemnate, căci, cum am spus, pârcălabii și ispravnicii erau șefii justiției penale. Acest lucru 'l spune în mod oficial Miron Barnovski în 1628 într'un faimos hrisov pe care l'am citat, cu o altă ocazie, mai sus.

*„Asemenea și pârcălabii să nu aibă treabă cu satele sfintei mănăstiri, ce se chiamă Prebodobna (Parașchiva) mănăstirea lui Ureche din Târgul din Iași, a prăda pentru pârături și alte sfezi ce se vor face ci numai tâlharii și furii ce se vor găsi, să aibă treabă pârcălabul a-i prăda“.*¹⁾

Același Vodă Miron Barnovski în 1627, scrie pârcălabului din Neamț, ca șeful justiției penale, următoarele : „scriu Domnia-mea la slugile noastre pârălabii din Neamț, vă dau în știre că s'au jeluît 'nainte Domniei-mele, rugătorii noștri egumenul și toți călugării dela sfânta mănăstire Secu, pre voi zicând că au ei acolo la ținut un sat Petricanii, ce nu-i lăsați în pace și multe nevoi și asupreală le faceți de nu poate odihni nimeni de răutatea voastră, ci de se va sfădi un om cu un altul voi mergeți de-i prădați, etc“.

Unde se inchideau furii sau tâlharii sau alți criminali ? Toți aceștia erau trimiși la Domnie la Iași, adică acei bine înțeleș care nu aveau cu ce să plătească gloaba.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hăjden, I. I. pag. 175.

Iată în adevăr ce zice Domnul în același hrisov : «iar de se vor afla niscare-va oameni răi furi sau tâlhari (în satele mănăstirei) *prè unii ca aceia să-i prindeți și să-i legați și să-î trimiteti la Domnia-mea*».

Găsim ¹⁾ o carte a lui Dumitrașcu Cantacuzino Vodă scrisă părcălabilor din Neamț : «Scriu la părcălabii din Neamț, dăm noi știre că a făcut plângere la Domnia-mea, oameni din satele mele domniei mele din Trifești, pre voi zicând cum că mergeți cu gloata de deșcă acolo... și le faceți multă cheltuială și asupreală în cât aceia nu pot să biruiască să plătească dabilele împărătești».

«Iată că vă scriu de acum 'nainte să numai descălecați nici voi nici feciorii voștri ca să numai faceți cheltueli ; nu-i scoateți numai când s'ar întâmpla niscăi furi pe acolo, hie furi adevărați pe aceia îi veți lua de acolo din sate, etc., etc., etc.»

Intr'o carte a lui Gheorghe Ștefan Vodă din 1656, dată la mâna lui Grumazei Căpitanul, ca să aibă voie a deschide o slobozie, pe care slobozie o scutește pe șase ani de dări, cetim : „Așisderea și voi *părcălabii* dela acest ținut (ținutul Iași) și olăcari și deșugubinari, întru nimic să nu-i învăluieți“. ²⁾

Această competență a ispravnicilor (căci părcălabii dispar cu timpul) o vedem confirmată printr'un act oficial din veacul al 18-lea.

În anul 1782 guvernul Austriac nou stabilit în Bucovina, pune un număr de întrebări Domnului Moldovei, asupra felului cum erau lucrurile în Bucovina înainte.

Divanul Domnesc însărcinat de Domn răspunde și

¹⁾ Surete și Isoade, G. Ghibănescu, vol. V., pag. 67.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. XII, pag. 284.

la No. 5 cu privire la mazili și ruptași ce privilegii aveau ei. Iată ce: „privilegii a ruptașilor este fiind ales din țărani cu birul lor deosebit și la disetină au deosebire până la 30 bucate să plătească boe-rești. *Iar ispravnicilor sunt supuși la toate și la greșelile lor au ispravnicii voie să-i pedepsească*“.¹⁾

Cu data din 1652 găsim în *Surete și Isvoade* vol. VI, de G. Ghibănescu²⁾ un ordin al ispravnicului din Craiova în următoarea cuprindere :

«Eu ispravnicul scaunului Craiovei, dat-am cartea noastră omului nostru . . . ca să fie volnic să apuce cu mari strânsori pre Stan și pe vărul său Kesar ot Petrari, pentru că au adus nepotu-său Nemani, *doi boi de furat și de care omul nostru să fie volnic să-i aducă cu toate bucatele lor, să dea samă că sunt gazde de hoți, așijderea și vouă sătenilor dacă veți vedea omul nostru și cartea noastră, iar voi să săriți și să-i prindeți să-i dați în mâna omului nostru*».

D'asupra acestei rețele de funcționari penali și civili stă d'asupra, mult d'asupra, Domnul, în persoana căruia ajutat de sfetnicii lui, cum am zis, se concentra toate afacerile țării de orice fel, chiar și cele mai mici și mai neînsemnate, asupra cărora Domnul își dădea ultimul cuvânt hotărâtor și definitiv.

Așa, până și plângeri că un om a omărat altuia, din nebagare de seamă, un porc sau un bou, tot Domnului se adresau. Domnul dădea hotărârea, cine e vinovatul și ce trebuia să plătească. Unui proprietăraș îi cosea fânul țăranii de alătura, iute o plân-

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XI, pag. 256.

²⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. VI pag. 225.

gere la Domn, iar Domnul îi dădea în mână o carte cu care să poată pune la rezon pe acei țărani. Aceasta este caracteristica domniilor absolute.

Și când te gândești ce erau Moldova și Muntenia acum 400 de ani, în privința căilor de comunicație și a greutăților de transport, abia îți poți face o idee cât timp trebuia ca cineva să ajungă din fundul Bucovinei, la Iași și din extremitatea țării, la Târgoviște sau București și cât timp trebuia ca să iasă din cancelaria Domnului, ordinele.

CAPITOLUL II

DĂRI, ZECIUIELI ȘI CLACA DOMNEASCĂ

I

În veacurile al 15-lea, al 16-lea și al 17-lea, numai țărani plătesc bir. Boerii și călugării, nu. În Moldova, întâiași dată, Mihaiu Racoviță, a aruncat asupra boerilor, *desetina*, adică zeciuiala asupra mierei, spre marele scandal al cronicarului, care zice: „Mihaiu Vodă făcut-au de obște greșală, că au scos desitină în toată țara, de au luat și dela boeri și dela mânăstiri și dela toate breslele de asemenea ca dela țărani, care lucru în țara noastră n'a fost“.¹⁾

Aceasta în 1708. De asemenea în Muntenia într-o carte de dijmărituri, a lui Constantin Brăncoveanu din 1696, cetim :

„Să scrie dijmăritul la tot omul din acel județ și să ia dijmărit, afară din boerii mazili, boerii aleși, mânăstirile cele mari, sutașii, logofeții de divan, etc, etc.“²⁾

Mazilii și cnejii plăteau un bir mai mic decât acel al țăranilor, numit „bir cnezesc.“³⁾

---

¹⁾ Letopiseți, Cogălniceanu, vol. III pag. 116.

²⁾ Studii și documente, N. Iorga, vol. V, pag. 343.

³⁾ Despre Cnejii Români, I. Bogdan, pag. 35.

Sistemul dărilor din acele veacuri e foarte simplu și, a-și putea zice, că nu era împilător.

Țăranii plăteau o singură dare în bani, *birul* sau, cum se zicea obicinuît, *cisla*. În colo, ei plăteau zeciuiele din diferite produse.

Iată aceste biruri în natură: *albinăritul* sau *zeciuiala mierei sau desetina*, sau *stupăritul*.

Apoi, *oeritul*, sau *vama oilor*; *goșlină*, asupra porcilor sau *vama porcilor*; *vinericiul*, zeciuială asupra vinului, care mai târziu, vom vedea, că ia două forme: impozit asupra viilor și altul asupra debitanților de vin.

Pripășitul: Domnul avea dreptul a lua o taxă asupra tuturor vitelor care se găseau de pripas într'un sat. *Găleata de grâu*, de sigur o zeciuială asupra grâului. Unii pretind că găleata era o zeciuială asupra fânașului. Poate era și o zeciuială asupra fânașului, dar nu o întâlnim. Într'un document a lui Mihnea Vodă din 1613 se mai vorbește și de o *găleată de eșire*¹⁾ pe care vecinii, ca să se poată muta dintr'un loc într'altul, o plăteau proprietarului. Apoi mai era *merticul*, o zeciuială asupra făinei care se măcina pe la mori. Mai găsim un impozit *tretina*, adică una din trei, după cum desetina însemna una, din zece. Tretina se obișnuia mai cu seamă cu privire la porci, la miei și altele.

Din aceste dări în natură, zeciuiala mierei mult timp a fost o dare principală, ceea ce dovedește că industria cultivării albinelor era foarte întinsă.

Aceste dări în natură țăranul le plătea fără dificultate, de vreme ce dădea din cecace avea, din stupi, din porci, etc.

¹⁾ Magazin istoric vol. II pag 277.

La sfârșitul veacului 17-lea, găsim impozitele care au să joace mare rol și au să fie foarte apăsătoare în acel al 18-lea, adică *văcăritul*, impozitul pe cai și vite mari, *hârtiile sau pecețile*, adică cîsla plătită în sferturi după un catastif nominal al fiecărui contribuabil.

În afară de cislă, găsim la sfârșitul veacului 17-lea chiar și o ușoară capitație.

Cronicarii ne spun că cel d'întăiu care în Moldova a scos *văcăritul*, a fost Const. Duca Vodă, în 1693.

„Și nu se mai putea plăti (Constantin Duca) cu câte dări strângea din țară și văcăritul l'au făcut de au scos în țară, care angărie n'a mai fost de când este țara“.¹⁾

Cât despre *hârtii sau peceturi*, cel d'întăiu care le-a scos în Moldova, a fost Dumitrașcu Cantacuzino în 1695 „și multe greutăți puneă pe țară (acel Domn) și hârtiile el le-a scornit întăiu“.²⁾

În Muntenia, vedem existând capitația, peceturile și văcăritul sub Brâncoveanu. Iată despre *capitație*.

Intr'un ordin din 1713 cetim : „Să dați (adică contribuabilii) *de tot numele vostru* pe bani 60 și cei cu vite și cei fără vite, veri ce fel de om va fi, afară de veliții boieri și călugări și din turci și țigani și calici, aceștia să nu dea nimic de numele lor“.³⁾ Cred și eu: Ce era să dea calicii și țiganii ?

Asupra dărilor în natură din acele veacuri, am puține de spus ; baza lor era zeciuiala.

Am vorbit mai sus de *cislă*. Ce era acest impozit în veacul al 17-lea ? Acest impozit care durează

¹⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. III, pag. 83.

²⁾ Ibidem, vol. III, pag. 104

³⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 359.

până la Regulamentul organic, era de o natură necunoscută sistemelor noastre de impozite moderne.

Mai întâiu cîsla se plătea pe sat, nu individual.

Intr'un ordin Domnesc din 1697, cetim: «și după ce se va face cîsla să căutați să vă dați banii, *fiecare sat precum se va așeza la cîslă*». ¹⁾

Și într'altul tot cu aceeași dată „să vă dați fiești care sat toți banii deplini precum scrie în foaia cea pecetluită.” ²⁾

Intr'o declarație a mai multor *rumâni* din Părdești, în care arată cum și-au vîndut ei moșiile și au devenit în stare de rumânie, ei continuă «și ne-am luat și partea *noastră de bir, dă ne-am despărțit de Țilalți megiași*, dă am eșit cu bir cu bani 55 la Crăciun de pâruscovu.” ³⁾

Nu toți țăranii dintr'un sat contribuiau la cîslă în mod egal, căci în acest caz cîsla ar fi fost un impozit pe cap, o capitație, și atunci s'ar fi înțeles mai puțin pentru ce satul să fie responsabil de cîsla fiecărui contribuabil, după cum voiu arăta.

În ce proporție contribuia fiecare sătean?

Documentele din veacul al 17-lea ne spun în termeni generali: „după puterea fiecăruia”.

Cînd se întocmea cîsla, țăranii se adunau și fiecare era supus la o parte contributivă, în raport cu averea sa; bogații plăteau mai mult, mijlocașii și săracii mai puțin. Cel puțin, așa ar fi trebuit să se întîmple.

De aceea, era un moment foarte greu pentru săteni, acela al întocmirei cîslei, cei bogați căutau să contribuiască cu mai puțin; pe cei săraci sau cu mai

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. IV, pag. 344 și 345.

²⁾ Ibidem, pag. 344 și 345.

³⁾ Ibidem, pag. 183 și 184.

puține mijloace, îi puneau la o cotă mai mare, după cum se întâmplă totdeauna când o colectivitate stabilește părțile contributive, a fiecăruia în parte.

Acest lucru ni-l arată un document din 1664, din Muntenia.

În satul Urceaș, între alții, era un oarecare Ioan Cârliș, om destul de sărac. La întocmirea cislei, consătenii îl supun la o parte contributivă mai mare decât aceia ce putea să plătească. El se plânge ispravnicului scaunului dela Craiova. Acesta dă ordin vâtașilor în următoarea cuprindere :

„Vă facem știre pentru că aici la scaun 'nainte noastră jelu *acest sărac de fecior* anume Ioan Bratu Cârliș din Urceaș, cum asupresc alți săteni cu birul, de care lucru vă scriu să căutați să luați sama, *să-i cisluiți pre putere și din casă și de afară, precum veți afla voi cu al vostru suflet, cine precum îi va fi puterea*“.¹⁾

Între țărani acelui sat, cisle era un fel de impozit pe venit, fiecare contribuind, plătind în principiu *după putere*.

Dar din punct de vedere al fiseului ? Cum determina fiseul partea contributivă a sătului ? Și aici erau protestări și plângeri. În genere, fiseul arunca pe un sat în mod global, o sumă. El nu voia să se amestece în averea și în puterile productive ale sătenilor; acest lucru 'l lăsa pe sama acelora.

Cisle plătindu-se pe sat, iar nu individual, de aici rezulta o consecvență foarte dăunătoare pentru săteni, mai ales pentru cei cuprinși, și foarte prielnică pentru fise. Sătul devenea responsabil pentru toți con-

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 96.

tribuabilii ; cei prezenți și mai cuprinși, răspundeau partea celor fugiți sau a celor insolvabili. Birarii nu voiau să știe decât de un lucru, anume, satul să le plătească suma fixată prin cislă. Acest impozit atrăgea responsabilitatea solidară.

De aceea, fiindcă sătenii cei mai bogați erau nevoiți să plătească pentru cei fugiți, apoi urmează că aceia scoteau cărți dela Domn ca să urmărească pe fugiți, pentru a se despăgubi, când îi găseau, iar în caz contrar, să le urmărească averea când o găseau și unde o găseau.

Dovadă, iată o declarație a târgoveților din Galați din 1683. După ce târgoveții își arată numele în act, apoi urmează : «scriu că un târgoveț Mihaiu Cofariul au luat hârtie dela Cantemir și, după ce au luat hârtie, s'au sculat de au fugit, și *dajdie birului* și banii săului și banii mezelgiului și banii năpaștilor ce au venit asupra noastră». Partea lui e de 30 lei. «Și au rămas în spinaria noastră darea lui». ¹⁾ Dacă locuitorii aveau de unde să se despăgubească, bine ; dacă nu, rămâneau păgubași. În cazul de față, Gălățenii pun în vânzare un loc de dugheană, a lui Mihaiu Cofariul, fugitul.

Un alt caz. Un oarecare Dumitrașcu Fulger, capătă o carte dela Radu Voevod ca să stăpânească în satul Todirești, casa și ocina lui Stefan Danciu, tatăl unui oarecare Gheorghe, fugit ; autorizându-l, în același timp, ca să-l caute și să-l prindă : «pentru că au fugit Gheorghe și s'au lăsat *curtenia* a slugei noastre mai sus scris Dumitrașcu Fulger și au plătit multe dăjdii curtenești pentru Gheorghe feciorul lui Stefan Danciu, și i-au perit multe bucate pentru dânsul. Deci,

---

¹⁾ Documente privitoare la istoria cultului catolic. Iorga, pag. 83.

ver unde vor afla sluga noastră Dumitrașcu Fulger Diac, pe Gheorghe feciorul lui Ștefan Danciu în țara Domniei mele, *ca să-l aibă a-l trage 'napoi iarăși în sat la Todirești cu toate bucatele lui ca să aibă a plăti dajdia Domniei mele*». ¹⁾

Încă o ultimă dovadă.

Matei Basarab, Domnul Munteniei, dă o carte popei Tatomir din satul Somor, «ca să fie volnic cu această carte, a Domniei mele și cu sluga Domniei mele (loc liber) ca să umble să caute pe sătenii din Somor ori unde va afla în țara Domniei mele, ori în 'sat domnesc, ori în sat boeresc or călugăresc, au la slobozie, au la orașe, ca să-i apuce cu această carte a Domniei mele, să plătească 12 ughi și de pe talerii lor ce au fost parte 8 ughi, fără de camăta banilor, pentru că a venit popa Tatomir înaintea Domniei mele în divan de s'au jeluit și au spus cum i s'au luat acești bani ce scriu mai sus *tot pentru partea satului Somor de miere și de taleri de au fugit din sat de n'au voit să-și plătească partea de miere și de taleri și că au prădat slugile Domniei mele, pre popa Tatomir pentru dajdia sătenilor din Somor*. Drept aceea Domnia mea m'am milostivit și i-am făcut această carte să-i apuce să plătească, să-i tragă a umplea bucatele până a face prețul acestor bani». ²⁾

Este întrebarea : Cât le venea, în medie generală și în mod aproximativ, țăranilor, partea lor contributivă ? Nu avem informații și ar fi greu de avut, căci ar trebui să găsim distribuția ceși făceau țăranii între ei dintr'un sat ; atât e sigur, că Domnii țineau foarte mult la plata integrală a cislei. Ei făceau ușor

---

¹⁾ Ispisoace și zapise, Ghibănescu, vol. I., part. II, pag. 165.

²⁾ Ibidem, vol. I, partea II, pag. 193-194-195.

scutiri de impozitele, în natură ; la cislă ei însa țineau ca s'o incaseze fiindcă ea reprezenta hani gata, și rar cineva scăpa de cislă.

Miron Barnovski Vodă dă următoarea poruncă către slugile lui din ținutul Bacăului : «dacă veți vedea cartea Domniei mele, iar voi să lăsați foarte în pace de toate angăriile satul Borileștii, *numai să aibe ei a-și plăti cislă lor câtă va fi scrisă în vistierul Domniei mele, și nu alt-ceva, nici sulgi nici ștupi, nici o angărie, pentru că Domnia mea i-am lăsat să ție straja pe apa Taslăului celui mare cum țin și alte străji*». ¹⁾

În volumul al VI-lea al d-lui Ghibănescu, *Surele și Isoade*, găsim publicate oarecari documente care aruncă lumină asupra întrebărei care mi-am pus-o. D. Ghibănescu în prefața aceluia volum ne citează un ispisoc, anume dela pagina 29 și 30, din care preține a rezulta cât se plătea pentru cislă pe care greșit o crede că era *capitație*. Eu nu văd că ar urma așa ceva din acel ispisoc. Iată despre ce e vorba :

În sat la Negoești fusese doi țărani, Simion și cu vărul său Barbu care nu plătise partea lor contributivă la cislă. Sătenii siliți de birari, plătesc partea aceluia și pun mâna pe o vie de trei răzoare a lui Simion și a lui Barbu. Ca să se despăgubească, ei o vând postelnicului Stancu cu prețul de 1600 bani. Această sumă nu reprezintă însă birul lui Simion, ci prețul viei, cu atât mai mult, cu cât locuitorii pun ca condiție postelnicului Stancu să mai plătească pe lângă partea lui Simion, încă aceea a doi alți țărani Caldașin și Oprea, probabil insolvari.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I, I, pag. 119.

Numai două acte găsim în volumul amintit, din care ne putem face o idee de ce plăteau țăranii în veacul al 17-lea : din unul, în mod aproximativ, din altul, în mod sigur.

Din o carte a lui Matei Basarab, ¹⁾ rezultă următoarele : Un oarecare Toader din satul Hirișeștii nu are cu ce plăti cisla, și fuge. Birarii se duc la casa aceluia, iau pe femeie, o leagă bine cot la cot și încep a o purta prin satele învecinate pentru ca să găsească un chiezeș. În satul Urșani din Gorj se găsește un om milos Stoica, care se face chiezeș pentru Toader ; birarii acordă femeii pentru bărbat un termen oarecare. La termen, Toader nu plătește birul ; atunci birarii vin la chiezeșul Stoica și îi iau pentru birul aceluia, un bou, o vacă și trei vedre de vin, băutura birarilor !! Matei Basarab îi dă carte lui Stoica «să fie volnic a-l *apucare* cu strânsoarea, să-și întoarcă tot dela Toader până la un cap de ață».

Acest document este o oglindă a modului cum birarii procedau pentru ca să perceapă cisla.

Cât costa un bou și o vacă pe acea vreme ? Un act de vânzare contemporan ne arată : un bou se vindea 6 lei și o vacă probabil că 3 lei. Va să zică, partea lui Toader în cisla satului Hirișeștii, trebuia să fi fost de 9 lei, probabil mai puțin chiar, căci nu erau nebuni birarii, ca luând boul și vaca, să fi luat just prețul birului lui Toader. Decât cu aceasta tot nu am aflat cât plătea în mijlociu un țăran, căci nu știm din ce categorie făcea parte Toader : din acea a bogaților sau din acea a săracilor.

Dar iată un alt document cu date mai precise.

În anul 1605, Radu Voevodul Munteniei, confirmă

---

¹⁾ Surete și Isvoade, Ghibănescu, vol. VI, pag. 62.

logofătului Pătru din Plăviceni, stăpânirea moșiei de moșneni, Goeștii, care se vând ei cu ocinile lor sus numitului logofăt. Este unul din cele mai vechi acte prin care moșnenii se vând rumâni cu moșiile lor, boerilor. În condițiile de vânzare, moșnenii împun lui Pătru logofătul și următoarea :

„Pătru logofătul o avut tocmeală cu acei *vecini* (deja îi consideră ca *vecini*) mai sus ziși, și a plătit toată moșia lor cu aspri și a plătit și birul și toate dările câte sunt *peste un an într'un an*“.¹⁾

Acest act de vânzare ne arată cum se plătea birul, anume în câte termene și cât. Vedem că 11.000 de asprii, birul satului Goeștii pe an, a fost plătit în opt rânduri, începând din luna Martie și probabil, ținând până în luna lui Octombrie.

În acelaș sat Goeștii, am numărat în actul de vânzare 22 de moșneni; prin urmare venea birul pe an în mijlociu ceva mai mult de 500 de aspri fiecareia; 150 de aspri făcea 200 de bani, adică doi lei vechi.

Acei moșneni plăteau, în mijlocie, de cap fiecare vre-o 7 lei. Zic în mijlociu, căci fiecare plătea *după putere*.

Să se noteze că logofătul Pătru plătește birul și toate dările pe an. Cu valoarea banilor noștri de astăzi, acei oameni ar fi plătit fiecare 21—22 lei noi. Este ceva. Birul nu era ușor, dar nu poți zice, că era îngrenitor de tot.

Dar dacă dările în acele veacuri erau suportabile, țăranii mai erau încărcăți cu ceva foarte împovărat, cu claca Domnească. Această clacă Domnească avea diferite numiri, după diferite întrebuințări, a-

---

¹⁾ Surete și Isvoade, Ghibănescu, vol. VI, pag. 178 și următoarele.

nume : podvadă, sulgiu, cai de olac, cai de cărat, șoldă, căratul buților Domnești, a sărei, a fânului Domnesc, etc.

Podvoadele, erau toate transporturile de cari Domnul avea trebuință în serviciul țarei, a Turcilor și al lui propriu. Căci, ceea ce deja începuse a îngreua pe țărani, era că Turcii făcuse din vechia cetate din Nordul Moldovei, Hotinul, o cetate turcească ; de asemenea din Chilia și Cetatea Albă ; în curând va deveni și Brăila tot cetate turcească. Pentru nevoile acestor cetăți, țăranii, erau rechiziționați cu carele și boii lor, la tot momentul ; când ei transportau zaharea pentru aprovizionarea cetăților, când transportau lemne de construcții, când munițiuni de războiu, etc. Chipurile pentru serviciul acestor cetăți ei erau plătiți ; Domnii scădeau din haraciu cheltuelile făcute ; țăranii însă mai nici odată nu vedeau nici un ban.

Afară de aceste, erau cum s'au văzut mai sus, podvoadele pentru serviciul Domnului. Camara, hambarele și grajdurile Domnești, erau aprovizionate cu toate obiectele necesare prin transporturile ce făceau țăranii cu carele lor.

Sulgiu era tot o angara Domnească, privitoare la oficiul sau la masa Domnească.

Caii de olac era rechiziția ce se făcea cailor țăranilor pentru ștafetele, depeșile și orice corespondență a Domnului. Slujbașii Domnești însărcinați cu acest serviciu, când vedeau că caii cu care se transportau erau căzuți sau obosiți, luau din satul unde ajungeau, alți cai odihniți și așa schimbau caii și căruțele după voință, iar toată lumea trebuia să se supună.

După cum vom vedea, claca boerească supăra mai

mult pe țărani decât dijma. Acelaș lucru și cu claca Domnească; ea supăra mai mult decât dările în natură. Ea dădea loc la abuzuri mari și distrăgea pe țărani dela munca câmpului și chiar dela aceea a boerului. Iși poate închipui cineva câtă vreme 'și perdea un țăran din ținutul Sucevei ca să se ducă la Tg.-Ocnei pe drumurile acelor timpuri, să încarce sare, s'o transporte la Iași și pe urmă să se întoarcă înapoi în sat. Acelaș lucru cu fânul Domnesc, cu buțile de vin, etc.

Țăranii, în afară de zeciuelile în natură pe care le dădeau Domnicii, mai plăteau dijmă, din produsul muncii lor, stăpânilor de moșii. Impozitul în natură, către Domnie și cu dijma, către proprietar, nu cădeau totdeauna asupra acelorași produse. Boerii percepeau dijma din țărină, adică din pâne, din fănațe, din grădini cu legume, din livezi cu pomi, din bălți cu pește și din păduri. Din toate aceste Domnul nu percepea nimic, doar din pâne, căci printre impozite am văzut că era și găleata de grâu. Numai asupra unui singur obiect, atât boerul, cât și Domnul, percepeau dijma, asupra *albinăritului sau a desetinei sau a zeciuelei de miere*. Decât, era o deosebire în privința așezării acestui impozit în natură. Domnia percepea a zecea din miere, pe când boerul percepea din stupi și anume din 50 de stupi, el lua unul.

II

Pentru perceperea acestor diferite impozite era un număr de slujbași ai Domnicii.

În fruntea lor găsim ca și, pentru pricinile penale, pe pârcălabii și ispravnicii de ținuturi.

Dedesubtul lor erau birari cu globnicii și cu slugile lor.

Juzii sau judecii, al căror caracter l'am determinat deja.

Apoi veneau, olăcarii, cei însărcinați ca să pregătească pentru stafete și curieri, caii necesari prin sate.

Apoi dabilarii, însărcinați în genere cu strângerea tuturor impozitelor în natură. Apoi pripășarii, cari se ocupau cu vitele de pripas de prin sate; apoi tot felul de vâtafi sau globași mai mititei, etc.

Acești slujbași erau o adevărată plagă pentru sate.

Perceperea zeciuclilor în natură sau a birului în bani, era o ocazie pentru dânșii de a despuia și de a prăda pe oameni. Sosind într'un sat, ei se instalau pentru o săptămână sau două, mâncând și bând pe socoteala sătenilor, câteodată și mai mult până strângeau dările. Erau nemiloși cu oamenii. Pentru o dare de 4—5 lei, vindeau clăcașului, bucatele strânse, iar răzeșului, ocina lui. Când nu puteau strânge birul dintr'un sat, ei treceau la satul vecin și executau pe țăranii de acolo pentru țăranii din satul de alături. Când voiu trata chestia imunităților, voiu arăta mai pe larg aceste abuzuri.

CAPITOLUL III

IMUNITĂȚI ȘI LIBERALITĂȚI ÎN GENERE. — IMUNITĂȚI ACORDATE MĂNĂSTIRILOR ȘI BOERILOR

I

Cum s'a născut regimul imunităților? Din buna voință a Domnului, din abuzurile slujbașilor și din interesul mănăstirilor și a boerilor.

Domnul, nefiind îngrădit în acțiunea și hotărârile lui prin nici o lege, se întâmpla ca mila și buna voință lui, să ție loc de lege și să și-le reverse asupra cui 'i plăcea.

Veniturile, pentru Domnie, a unui sat, consistau în biruri și în gloabe judecătorești. Să ne închipuim că egumenul unei mănăstiri, să roagă Domnului, făcând apel la pietatea lui, ca să-i conceadă acele venituri ale satului, iar Domnul aprobă.

Iată imunitatea născută. Egumenul va avea dreptul, dela acea dată, să perceapă veniturile în profitul lui și al mănăstirei, să judece tot el pe țăranii din acele sate.

Ca consecvență, toți slujbașii administrativi, judecătorești și financiari, nu mai au ce căuta în acele sate; egumenul sau boerul, cărora li se concede asemenea drepturi, devin absolut independenți de funcționari și stăpâni fără margine, în satele lor.

Cum se vede, regimul imunităților era un regim de excepție, față de regimul de dreptul comun arătat în capitolele precedente.

Din punct de vedere a principiilor de Stat, ele constituiesc o derogatiune extraordinară. Din ceea ce autoritatea publică era în mâna Domnului, exercitată prin funcționarii săi, Domnul o fracționează, cea mai mare parte și-o păstrează tot pentru dânsul, iar o bună parte o cedează unor mănăstiri și unor boeri.

Dreptul de a percepe birurile și acel de judecată, erau de esența puterii Domnești. Cu toate acestea, prin excepțiune, Domnul dă aceste drepturi sau mai bine se desesizează de ele în favoarea particularilor; încât în țară nu este numai Domnul care percepe impozite și judecă, ci mai sunt și un număr oarecare de egumeni și boeri cari și ei percep dările din satele lor, iar egumenii fi chiar judecă pe acei săteni.

Aceasta e caracteristica veacurilor de care mă ocup, și care contrastează cu desăvârșire cu ideile și principiile noastre în materie de suveranitate a Statului. Noi nu ne închipuim astăzi că un particular ar putea judeca, alături cu judecătorii rânduiți de lege. Noi nu ne închipuim că niște particulari ar putea să perceapă impozitele dela unii din contribuabili și să-și creeze venituri din ele. Astăzi în organizația noastră de Stat, nu pot fi asemenea excepțiuni. În veacurile trecute, o mai repet, erau două regimuri, regimul comun care în fond era acelaș ca și al nostru de astăzi, și regimul de excepție, care a constituit imunitățile.

Imunitățile nu sunt nouă, când le vedem introducându-se în veacul al 6-lea de regiî Franci. Și Romanii din timpul imperiului le-au cunoscut; ele se

nasc ori unde este un regim absolut, de vreme ce sub asemenea regim, totul atârnă dela bunul plac al Suveranului, fie Impărat, fie Rege, fie Domn.

Altceva este concedarea unor drepturi ale Suveranului unei întregi clase sociale privilegiate, precum de exemplu dreptul de judecată acordat nobililor din Transilvania de Voevod, și altceva sunt imunitățile. Acestea au totdeauna un caracter individual. Impăratul, Regele sau Domnul concedă de milă sau de bunăvoință aceste atribuții în mod individual și numai aceloră de cari se milostivește.

Tipul perfect al imunității conținea trei dispoziții esențiale și importante: 1) acordarea dreptului ca concesionarul să perceapă toate birurile din satele sale; 2) cedarea dreptului de judecată asupra sătenilor și autorizarea ca acela să perceapă toate gloabele; și al 3-lea, porunca formală tuturor funcționarilor de orice natură, fie administrativi, fie judiciari, fie penali, ca să nu calce măcar cu piciorul, în acele sate.

Aceasta a treia dispoziție este cea mai principală fiindcă ea singură cuprinde și pe celelalte două. În data ce oprești pe funcționarii de orice categorie, ca să intre într'un sat, este evident că prin aceasta i-ai desbrăcat de puterile lor de a percepe impozite sau de a judeca.

Dar această defensă mai are o însemnătate mai largă. Domnul oprind pe funcționarii săi de a străbate într'un sat, îi pune în imposibilitate de a găsi vre-o ocazie ca să comită abuzuri de putere și să facă prădări și despueri.

Asemenea tip de imunitate îl găsim aiurea; îl găsim d. ex.: la regii Franci.

La noi nu-l avem sub forma perfectă. Nu găsim un singur hrisov în care Domnul să prevadă toate aceste trei imunități. Așa, Domnii acordă mănăstirilor, scutiri de dări și dreptul de judecată, dar nu și defensiva adresată funcționarilor ca nu cumva să le calce acelora piciorul pe acolo. Altă dată, ei acordă dreptul de judecată și oarecari scutiri de dări în natură, nu însă și a tuturor dărilor. În fine, se acordă boerilor perceperea dărilor și oprirea strașnică a funcționarilor administrativi ca nu cumva să calce cu piciorul în acele sate, însă nu vedem în același timp acordându-se și dreptul de judecată, imunitate ce se acorda totdeauna, în mod expres.

Odată aceste zise, să venim la exemple.

Cel mai perfect hrisov de imunitate, mi se pare că este tot a lui Petru-Vodă dat în 1448 în favoarea mănăstirei dela Poiana.

Iată-l :

«Noi Petru Vodă, etc., dăm și întărim mănăstirei noastre dela Poiana, templu Sf. Neculai, prin această scrisoare, ca oamenii mănăstirești din satele Ciulinești, Ghereștenii și Roșca de lângă Hârlău, *să nu plătească bir, nici posadă, nici podvadă, nici iliși, nici mori să nu facă*, nici în șoldă să nu îmblu, nici buțile noastre să nu care și nici o altă slujbă a noastră. Toți jocarii și alți meșteri din acele sate să fie venit numai mănăstirei». În fine „*nici judecătorii dela Hârlău, nici globașii lor, nici pripășarii să nu aibă a judeca pe acei oameni, nici să-i prade, nici gloabă sau tretină să nu le ia, nici pentru neascultare. Ci în oricare treabă din acei oameni să-i judece călugării luând tot venitul ce va fi*». ¹⁾

---

¹⁾ Arhiva istorică, Hajdeu I. I., pag. 153 și 154.

Imunitatea în privința dreptului de a judeca, în acest document, e completă. Sunt opriți judecătorii dela Hârlău împreună cu globașii lor și pripășarii, ca să judece pe acei oameni, sunt opriți *de a prăda* și de *a globi*. Acest drept le este expres acordat, călugărilor.

Și se acordă, de asemenea, călugărilor, ca satele lor să nu plătească nici bir, nici să facă clacă Domnească; dar nu vedem defensiva către birari și dabilari de a nu intra în acele sate. Această lacună provoacă cel puțin neînțelegeri și chiar conflicte între egumenii mănăstirilor imune și între slujbașii rapaci ai Domniei.

Ștefan cel Mare în 1459 acordă mănăstirii Bistrița un hrisov de imunitate, însă numai parțial. El cedează egumenului mănăstirii, dreptul de a judeca și de a globi pe oamenii satului Lucacești luând acest drept expres funcționarilor judecătorești Domnești. «Precum nici *juzii* dela Bacău cu globașii lor și cu slugile lor să nu judece nici să *globească* pe acei oameni mănăstirești dela Lucacești, nici pentru treabă mare, nici pentru treabă mică, nici pentru un grosu, ci *să-i judece și să-i globească în orice treabă numai și numai egumenul bistrician și călugării noștrii dela Bistrița*».

Însă, când e vorba de cedat birurile, Domnul se mărginește a acorda numai zecimea albinelor și pripasul de pe acea moșie; încolo nimic. «*De asemenea nici decima albinelor să nu ia slugile noastre, ci numai călugării să o ia dela oamenii lor, precum și pripasul ce se va pripăși în hotarele satului, să fie tot al mănăstirii noastre dela Bistrița*».¹⁾

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hăjden, I, I, pag. 113 și 114.

Intr'un alt hrisov de imunitate, tot a lui Ștefan cel Mare din 1472, li se oprește ~formal slujbașilor judecătorești și pripășarilor, de a intra în acele trei sate. Domnul însă, rezervă o excepție, pe care o vom vedea. În afară de acea excepție, se dă egumenului dreptul absolut de judecată asupra sătenilor. Iată cum se exprimă :

«Să nu cuteze a umbla nici unul din ai noștri vătăfi sau globași, sau pripășari, și nimenea din vătăfii noștri să nu aibe a lua altă gloabă dela acele trei sate mănăstirești, și dela oamenii mănăstirei, *afară numai ca să ia globașii noștri pentru noi gloaba ce ni se cuvine pentru morți de om și pentru răpiri de fete, câte vor occurge dela oamenii mănăstirești din acele trei sate* ; iar altă gloabă și altă treabă să nu aibe, nici pentru lucruri mari, nici pentru cele mici ; de asemenea nimeni din vătăfii și boerii noștri *să nu judece într'un nimic pe oamenii din acele trei sate mănăstirești, iar cei ce se vor crede strâmbătați întru-ceva mult sau puțin de către acei oameni, să aibe a'și căuta dreptate înaintea egumenului ce va fi atunci în acel templu al Sft-lui Neculai și înaintea vătăfilor egumenești, cari să nu aibe într'un nimic un alt jude mai mare peste ei ci să judece ei singuri pe oamenii lor din acele tri sate mănăstirești și să-i certe și să-i globească*».

Câteodată imunitățile cedate mănăstirelor sunt destul de restrânse. Dreptul de judecată e acordat numai pentru afaceri mici, iar cele mai mari rămân împreună cu gloabele lor, părcălabilor. Globnicilor și deșugubinarilor nu li se interzice intrarea în satele imune ci numai li se regulează această intrare, de exemplu, odată pe an sau de două ori.

Iată un document de imunitate dela Miron Bar-novski din 1628 în care citim următoarele :

«Așijderea și părcălabii să n'aibe treabă cu satele sfintelor mănăstiri ce se chiamă Prebodobna Paraskevi mănăstirea lui Ureche din târgu din Iași, a prăda pentru de pârături și pentru alte sfezi ce se vor face, ci numai tâlharii și furii ce se vor găsi să aibe treabă părcălabii a-i prăda, iar alte gloabe ce se vor face să aibe a-i judeca egumenul și a-i globi dupe vina lor cum se va cădea, iar de nu le va plăcea județul cum îi va judeca egumenul cu soborul, să meargă să ia soroc dela părcălabi, să-i sorocească să-i judece părcălabii și să ia numai feriea, iar gloaba să fie călugărească ; așijderea și deșugubinarii ca să n'aibe a umbla pentru deșugubinile numai într'o lună pentru an, în luna lui Septembrie, iar mai mult să nu umble ; numai de va veni nescine să pârască la poarta Domniei mele sau la scaun la Bârlad sau la Dorohoiu, atunci să aibe vornicii a trimite și a prăda după cum le va hi vina».

Am zis mai sus că principala favoare a Domnilor consista în oprirea intrării slujbașilor în satele imune, căci dela această oprire atârna liniștea, slujbașii Domniei fiind adevărați vandali.

Să citez două cazuri : Miron Barnovski acordase imunități limitate mănăstirii Neamțului pentru un sat al ei Petricani. Deșugubinarii și globnicii profită de termenii vagi, se pare, ai hrisovului de imunitate, și continuă a intra în acel sat și a l bântui, după expresia Domnească. Domnul este nevoit ca să dea din nou ordin precis, specificând acelor slujbași că numai pentru furi sau tâlhari să aibă dreptul a intra în sat, nu ca să-i judece și să-i globească, gloabele fiind ale mănăstirii, ci ca să-i prindă, să-i lege și să-i trimeată la Domnie. Ba mai mult, Domnul le

mai ordonă ca să nu ia pentru bîr bucatele altor sate pentru satele cari nu pot plăti.

«Scriu Domnia mea la slugile noastre părcălabii din Neamț dăndui știrea că s'au jeluït înaintea Domniei mele rugătorii noștri egumenul și tot soborul dela S-ta mănăstire de la Secu, precum zic că au ei acolo la ținut un sat anume Petricani și nu-i lăsați în pace, ci multă nevoie le faceți și asupreală, de nu se pot odihni de răutatea voastră, *ce de se va sfădi un om cu un alt om, voi, și mergeți de-i prădați și le faceți răutate multă pe care lucru nu s'ar cădea să le faceți unele ca acestea*. Pentru aceea, dacă veți vedea cartea Domniei mele, iar voi să-i lăsați foarte în pace, într'un nimica să nu-i învăluiți și la nimic să nu vă amestecați, nici în sat să nu intrați fără de ispravă, ci să lăsați în pace mișeii, să nu mai fie jalbă pre voi, iar de se vor afla nescar-va oameni răi, furî sau tâlhari, de se vor afla de tată, pe unii din aceia să-i prindeți și să-i legați și să-i triniteți la Domnia mea, iar mai mult nimic să nu știu că vă amestecați; de are a fi și niscai va gloabe acolo însă să nu-i învăluiți, că am lăsat Domnia mea să fie de treabă S-tei mănăstiri, pentru aceea și voi toate slugile noastre câte veți umbla cu slujbele Domniei mele în acel ținut, întru nimica să nu-i învăluiți, nici bucatele să le luați pentru alte sate, și voi olăcarii și podvodarii întru nimic să-i învăluiți, etc».

Din acest document se vede că ordinele Domnului nu erau totdeauna respectate de slujbași, cari vedeau cu displăcere orice imunitate, căci prin ele, li se lua o parte din venitul lor.

De asemenea și Ștefan Vodă Răzvan, în urma plîngerii călugărilor dela Tazlău, într'un hrisov dela 1595, este nevoit între altele, să scrie către slujbași Domnești :

„De asemenea și voi toți cât sunteți staroști, scutari, deșugubinari și globași, să știți cum că și asupra ne-au venit tânguire pentru că nu lăsați în folosul însuși a călugărilor precum le-am acordat'o Domnia Mea prin deosebit hrisov sub sigilul cel mic, toate pripasurile, deșugubinele și gloabele câte s'ar întâmpla în satele lor“.

II

Imunitățile acordate boerilor sunt mai rare, totuși le găsim.

Ceeace deosibește imunitățile boerești de cele mănăstirești, este că, cum am văzut, mănăstirilor, Domnul le acordă totdeauna dreptul de judecată, chiar când nu le hărăzește și scutirea de biruri. Pe când, din contră, nu vedem niciodată acordându-se boerilor dreptul de judecată ci numai hărăzirea birurilor, fără excepție.

Iată cum Domnii scuteau de tot felul de impozite pe boerii imunitari.

În 1430, Dan Vodă, Domnul Munteniei dăruiește patru sate la cinci boeri. Apoi adaugă: *«scutindu-se de oerit, de porcărit, de albinărit, de găletărit, de vinăriciu, de dijme, de gloabe, de cosit fân, de cărat, de podvezi, și alte slujbe și dajdie mari și mici; de toate aceste să fie în pace cu statorniciă, și să nu cuteze a-i bântui nici jude, nici globaș, nici birar, nici din alte sluge și impiegați ai Domniei mele, ce se trimit în slujbele și trebile Domnești¹⁾»*.

În alt document dela 1490, Vlad Vodă călugărul, Domnul Munteniei, după ce acordă slugei sale de casă Lațcu, concesiunea pe mai multe sate a aceluia,

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu, I, I, pag. 73.

a tuturor impozitelor fără nici o rezervă, apoi a-daogă : *«și nimeni să nu cuteze a bântui acele sate, nici județ, nici birari, nici globnici, nici oricare altul din boerii și din dregătorii Domniei mele trimiși după ajutorințele și trebile Domniei mele* ¹⁾.

De asemenea găsim iarăși expres defensiva de a nu bântui satele într'un hrisov de imunitate a lui Radu Voevod din 1502 ²⁾).

Aici s'ar putea observa, că de vreme ce Domnul oprește pe toți funcționarii, nu numai pe birari ci chiar pe județi și globnici precum și orice alt slujbaş al Domniei, *de a bântui* satele imunate, ar urma că el acorda implicit și dreptul de judecată boerului.

Aceasta nu o cred. Am văzut că Domnul când acordă dreptul de judecată egumenilor, o face expres. Pentru ce n'ar fi făcut aceasta și boerilor ?

Pe urmă cetind cu atenție defensiva, nu știu dacă ea este absolută. Domnul ordonă să nu cuteze slujbașii *a bântui* acele sate, nici *a le zătăcni*. Acestea echivalează oare cu expresia ca să nu calce piciorul acelor funcționari în sate ? Este o chestie.

III

Două întrebări se pun :

Intâia : Aceste imunități sau acte de binefaceri aveau ele caracterul permanent sau temporal ?

D. R. Rosetti crede că imunitățile făcute boerilor erau vremelnice și numai cele acordate mănăstirilor aveau caracterul permanent,

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. I, pag. 295—296.

²⁾ Ibidem, pag. 313 - 314.

Este o eroare. Actele de imunitate pe care le-am citat mai sus și care sunt din Muntenia, sunt acordate boerilor cu aceeași formulă de perpetuitate, obicinuită și pentru imunitățile mănăstirești.

După ce Dan Vodă acordă favoarea sa Domnească, celor cinci boeri în actul citat mai sus, apoi adaugă :

„Iar de-l va dărâma și-l va călca (hrisovul) apoi și pe el Domnul Dumnezeu să 'l dărâmă și să-l ucidă, și aici și în vecilor fiitor, și să aibă împărtășire cu Iuda și cu Aria, și cu acei Jidovi ce au zis asupra lui Christ Dumnezeu, mântuitorul nostru ; sângele lui asupra lor și asupra copiilor lor, precum și este și va fi în veci amin“. ¹⁾

În documentul dela Radu Vodă, deja citat, Domnul roagă pe urmașii lui ca să-i respecte actul de binefacere pe vecie și apoi adaugă :

„Dacă însă nu va cinsti și nu va întări și nu va păzi, ci va strica și va călca și va batjocori acest hrisov al Domniei mele, pe acela Domnul Dumnezeu, carele au făcut cerul și pământul, să-l calce și să-l rușineze și să-l bată aici cu trupul și în veacul viitor sufletul lui și să fie blestemat de 318 părinți și purtătorii de Dumnezeu, dela Nicheea, și de 12 apostoli și de 4 evangheliști și să aibă parte cu Iuda și cu Arie și cu alți Iudei cari au strigat asupra Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos la Pilat din Pont, și au zis : Ia-l, ia-l și restignește-l, sângele lui asupra lor și a fiilor lor, ceea ce este și va fi în veci amin“. ²⁾

Caracterul de perpetuitate e vădit și în scutirile de dări în favoarea laicilor.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu I. I., pag. 74.

²⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. I, pag. 312 și 313.

Și nu e nici o rațiune a face în această privință o deosebire între Moldova și Muntenia.

Dealtminte, vom vedea că sunt și acordări de imunități pe timp mărginit, dar acele favoruri fac parte din altă categorie.

A doua întrebare este :

Cui foloseau aceste acte de binefacere, aceste imunități ?

Răspund : Ele nu foloseau țăranilor din satele scutite, ci acelor cari solicitau asemenea liberalități și le obțineau dela Domn, adică mănăstirilor și boerilor.

D. R. Rosetti, în cartea sa este de altă părere. Iată ce zice : « Pare a rezulta din textele actelor vechi de imunitate că Domnul scutind pe sătenii unui sat mănăstiresc de biruri, scutirea era făcută în folosul lor și că ei nu mai plăteau acele biruri călugărilor nici în total, nici în parte. Folosul ce-l trăgea mănăstirea din imunitate era destul de mare, prin faptul că scutirea de dări atrăgea în satul ei oameni din toate părțile. Inșă în veacul al 18-lea vedem pe Domni specificând uneori în actul de imunitate, că dările de care Domnul se leapădă vor fi plătite mănăstirei ». ¹⁾

Nu fie cu supărare d-lui R. Rosetti, acest din urmă lucru îl fac Domnii încă dela început din veacul al 14-lea.

În adevăr, în anul 1389 vorbind de satul Pulcăușii, Mircea Vodă se exprimă astfel : „și-l emancipăm pe sat și Domnia mea, de oerit, de porcărit, de găletărit, de vinerici, de gloabă, de cai de olac, de boi de cărat, mai presus de toate dările și slujbele mari și mici, *care să rămână în folosul acelei mănăstiri pre-*

---

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 291—292.

cum 'l emancipăm (tot pe satul Pulcăuții) și de legea de a păscui moruni trei zile pe an pentru Domnia mea, lăsând și aceasta în folosul mănăstirei".¹⁾

În anul 1452, Alexandru Vodă, Domnul Moldovei, dă un hrisov de scutire de dări pentru satul Botna cu toate lacurile și pescăriile de pe Nistru și zice : «iar cine va ținea dela noi Tighina, să nu se amestice în acele lacuri întru nimica, nici să ia vama în hotarul lor, nici vite pripășite nici alte nimic, ci tot venitul și toate pripășiturile să le ia însuși călugării, iar alții să nu cuteze»²⁾.

Cazul acesta e și mai clar. Pe cât se vede, toate lacurile din acea parte atârând de Tighina erau date în arendă ; veniturile nu erau percepute de funcționarii Domnești, ci de oamenii antreprenorului, lucru foarte obicinuit în vechime când dările se dădeau, de multe ori, în arendă.

De aceea Domnul zice în document „iar cine va ține dela noi Tighina“.

Cu toate aceste, scutirea făcută de Domn constituia o pagubă pentru antreprenor, dacă ea a fost făcută în urma luării în întreprindere.

Și atunci în alte cazuri, Domnul rambursează pe antreprenor de paguba pe care actul său de liberalitate, îi cauzase.

În 1448, Petru Vodă, Domnul Moldovei, scutește „pe oamenii mănăstirești din satele Ciulineștii, Ghereștenii și Roșca de lângă Hârlău să nu-i plătească bir, nici podvadă, nici iliș, nici mori să nu facă, nici în șoldă să nu umble, nici buțile noastre să nu care,

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu, I, I, pag. 97 și 98.

²⁾ Ibidem, 141.

nici o altă slujbă a noastră; toți coșocarii și alți meșteri *să fie venit numai mănăstirei*“¹⁾

Intr'un hrisov a lui Ștefan Vodă cetim : «am întâlnit și confirmăm sfintei mănăstiri Pobrata între altele și toate butoiașile de miere din dijma Domnească câte mi s'ar cuveni din satele mănăstirești dela oamenii mănăstirei dela Botnu».²⁾

Iată mănăstirea autorizată de Vodă Ștefan, a percepe în folosul ei, impozite Domnești.

În 1599, Mihaiu Viteazul ca Domn al Moldovei, Valahiei și a Transilvaniei zice într'un hrisov : „am grațiat sfânta noastră rugă mănăstirea Bistrița cu zecimea albinelor dela toți vecinii din toate satele mănăstirești *ca să ia zecimea rugătorii noștri, călugării și egumenul nostru de acolo, după cum se obicinuește din vechime* și după cum i-au grațiat și Domnii de mai 'nainte“.³⁾

Ceeace acordase Ștefan cu vre-o 140 de ani înainte mănăstirei Pobrata, se vede din documentul lui Mihaiu, că mănăstirea Bistrița avea și ea tot așa de de mult.

Și așa mai departe ași putea cita o mulțime de cazuri.

Acele sate continuau a plăti dările Domnești însă nu Domnului, ci călugărilor.

Țăranilor, această imunitate nu le folosea în sensul strict al cuvântului.

Oare cum Domnul se mărginea de a le zice : De acum înainte să nu mai plățiți dările, oeritul, porcăritul, etc., Domniei mele, ci călugărilor de care atârnați.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I, I, pag. 153.

²⁾ Ibidem, 115.

³⁾ Ibidem, 117.

În acelaș hrisov prin care Domnul ceda venitul impozitelor din sate, călugărilor, am văzut că el ordona slujitorilor lui birari, globași, pripășari, dabilari, etc., să nu mai caute a le percepe.

Și când acei dabilari, birari, staroști, etc., se prezentau la acele sate, atunci egumenul arăta actele de scutire.

IV

Câte odată scutirile de dări a mănăstirilor constituiesc adevărate imunități, de vreme ce aceste se referă la propriile produse ale călugărilor. Ștefan cel Mare în 1471 dă mănăstirei Pobrata o următoare imunitate de impozite : „pe ori-cine din slugile mănăstirești sau dintre frați va trimite egumenul cu trebile mănăstirei la Chilia cu pâne sau cu miere, sau pentru pești sau pentru orice, să fie scutiți de plata vămei și să nu dea nici un groș la ducere nici la întoarcere la vadul dela Țuțora“.

Chilia care aparținea Moldovei sub Ștefan cel Mare, era portul prin care se făceau multe din daraverile țării. Călugării dela Pobrata făceau pe acolo vânzări și cumpărături, vama de trecere era la Țuțora ; pe călugării dela mănăstirea Pobrata, Ștefan cel Mare îi scutește de vamă.

Încă un exemplu de acest fel.

În 1667 Radu Vodă Leon emite următoarea carte : «Eu Leon Radu Vodă, dă Domnia mea această poruncă sfintei și Dumnezeieștei mănăstiri ce se chiamă Crasna, etc., etc., ca să le fie bucatele sfintei mănăstiri și cu poslușnicii acum 'nainte în pace».

Câte odată călugării par a se interesa de soarta țăranilor din satele lor, obținând dela Domn dis-

pense de transport. Acesta este cazul mănăstirii Tazlău.

Această mănăstire s'adresează lui Ieremia Vodă și se roagă ca funcționarii Domnești să nu bântuie pe țăranii cu claca Domnească.

Și atunci Eremia Vodă scrie următoarea poruncă către slugile sale din ocolul Pietrei : « Ion Eremia Vodă, etc , etc., scriu către slugile noastre din ocolul Petrei în ținutul Neamtului, care au misiunea de a rădica satele sântei mănăstiri Tăzlăul, *gonindu-le la ocne după sare Domnească, sau la fân sau la dusul buților, sau la alte destule cărături* ; poruncindu-vă prin această scrisoare a Domniei mele de a lăsa pe *vecinii* sântei mănăstiri cei din ocolul Pietrei în pre mare odihnă, nici la sare să nu-i goniți, nici la fân, nici la buți, nici la alte cărături nicaeri, nici cai de olac să nu dea, decât numai pentru vre-o trebuință a noastră grabnică să dea cai de olac sau care, cerându-li-se aceasta printr'o scrisoare cu propria iscălitură a Domniei mele, iar nu altfel, etc. » ¹⁾

Se înțelege că această scutire de cărat fân, buți, de dat cai de olac, de umblat după sare, etc., este în favoarea locuitorilor.

Din această scutire călugării nu câștigau direct nimic. Dar oare indirect, nu ?

Lipsa oamenilor din sat, stingherea interesele mănăstirii. În realitate, tot un interes al călugărilor îl face pe egumen ca să solicite această dispensă de clacă Domnească.

Mă mărginesc la aceste cu privire la mănăstiri. Eroarea d-lui R. Rosetti e vădită.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I, I, pag. 7 și 8.

V

Vin acum la scutirile satelor boerești. Și aici, precum am zis deja, tot proprietarii se foloseau de scutiri.

Ar fi fost straniu în adevăr ca boerii să se fi interesat întru atâta de soarta sătenilor, încât să caute ale ușura situația lor materială, fără nici un profit.

De altmintererea Domnii, cum vom vedea îndată, de câte ori scuteau pe însuși țărani unui sat, de dări, în folosul propriu a acelor, o spun și o spun pentru ce fac acest lucru.

Cum că boerii trebuiau să se folosească, chiar în intenția Domnului de scutirile pe care el le acorda satelor, se vede din redactarea însăși a acelor documente.

Intr'un document de danie a lui Dan, din 1430 Domnul zice: „Asemenea scutindu-se (acele sate) de oerit, etc.“ Se vede că Domnul scutind pe săteni, vorbește de foloasele și avantajele boerilor proprietari.

Acelaș lucru rezultă și din documentul lui Vlad Vodă Călugărul la 1490.¹⁾

Atunci este întrebarea: Ce foloseau țărani din asemenea scutiri? Probabil că foloseau și ei ceva. Iată: scăpau de lăcustele lacome care se numeau birari, globari, dabilari, pripășari, etc., adică de slugile Domnești însărcinate a percepe dările. Căci oricum, îmi închipuiesc că egumenii și boerii nu puneau atâta cruzime și lăcomie în perceperea dărilor, ca slugile Domnești.

Aceasta era profitul real al țăranilor.

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu, I, I, pag. 74.

VI

Așa se petrecea în toată lumea din evul mediu, unde era aceeași organizație socială și politică. Așa, în Franța în timpul regilor merovingieni întâlnim numeroase cedări de impozite făcute mănăstirilor și nobililor, căci în realitate ceea ce făceau Domni noștri nu erau propriu-zis scutiri de impozite, ci *cedări* de impozite. Citim acolo formule ca aceste : „nici unul din ofițerii noștri“ zice un rege Franc, «nu va intra în acele sate pentru a face vre o rechiziție sau a percepe vre-o dare de a fiseului regal». Dacă formula nu e întocmai ca formulele Domnilor noștri, dar conținutul și sensul sunt aceleași. Ce erau rechizițiile în alte părți ? Era ceea ce se numea la noi clacă Domnească.

După cum Miron Barnovski scutește pe sătenii satelor mănăstirei din Tazlău, de adus sare dela ocne, sau de cărat buțile Domnești, tot așa Childebert al III-lea Regele Franței scutește satele unei mănăstiri de rechiziții.

În cazurile de imunitate, episcopul sau egumenul, seniorul sau marele proprietar, percepeau impozitele în folosul lor propriu. Țăranul nu profită de asemenea abandon de impozite.

Însă aiurea găsim cazuri pe care nu le întâlnim la noi, și anume în care egumenul nu trăgea profit material din imunitate, ci singurul profit care rezulta din actul Regelui era că atât egumenul, cât și sătenii scăpau de amestecul funcționarilor fiscali.

Într'o diplomă din anul 705, tot Childebert al III-lea autoriză pe abatele mănăstirei Sft. Sergiu, pe lângă oarecare liberalități, ca să perceapă el impozi-

tele în satele acelei mănăstiri și să le aducă la tezaurul regesc, oprind foarte riguros ca strângătorii lui de biruri să se amestice.¹⁾

Cu toate aceste, simpla delegație și percepere își aveau însemnătatea și chiar folosul lor.

Egumenul percepea impozitele în mod mai omenesc decât agenții regali, nu-i prăda și nu-i desbrăca.

Tot un astfel de folos aveau și țăranii noștri, când mănăstirile și unii boeri căpătau favoarea ca să perceapă impozitele în folosul lor, iar slugile Domnești să nu se amestice.

VII

Câteodată Domnul acorda scutiri de impozite și țăranilor.

Dar asemenea scutiri totdeauna sunt date în schimbul unor servicii pe care acei țărani le aduc Domniei.

Miron Barnovski Vodă dă următoarea poruncă către slugile lui din ținutul Bacăului : „dacă veți vedea cartea Domniei mele, iar voi să lăsați foarte în pace de toate angăriile satul Borilești, *nu mai să aibe ei a-și plăti cîsla lor cât va fi scrisă în visterul Domniei mele, și nu altceva, nici sulgi, nici stupi, nici o angărie, pentru că Domnia mea i-am lăsat să fie strajă pe apa Tazlăului celui mare cum țin și alte străji*“.²⁾

Satele de frontieră, mai cu seamă în spre munte, erau însărcinate cu paza hotarului și pentru aceasta

---

¹⁾ Histoire de l'ancienne France, Institutions politiques, Fustel de Coulanges, pag. 392 și următoarele.

²⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu, I, I, pag. 119.

ele erau scutite de dări sau cel puțin de o parte din dări. ¹⁾

Iată încă două cazuri :

Intr'un raport către Domnul Vasile Lupu, relativ la un proces dintre mănăstirea Bistrița și satul Dărmănești pentru un loc, se spune că Dărmăneștii și un alt sat vecin, au fost din vechi însărcinate cu straja graniței și au avut scuteală de dări.

Grigore Vodă în 1729 face oarecare scutiri de impozite „pentru oamenii din Bălțătești dela ținutul Neamțului, fiind ei de a pururea păzitori la straja Hangului, și la alte poteci prin munți la marginea hotarului din țara Ungurească”. ²⁾

VIII

Domnii mai aveau obiceiul ca să facă și scutiri de dări pe timp scurt, însă acestea numai în vederea colonizării țării cu oameni străini, în interesul înmulțirii populației; în alt scop, nu.

În adevăr, pentru ce Domnul ar fi scutit un sat deja așezat, având un proprietar boer, sau o mănăstire, de dări pentru un timp determinat ? Această dispensă n'ar fi avut înțeles, dacă ar fi fost făcută în interesul boerului sau a mănăstirei, căci pentru ce să dea un avantaj numai pentru câți-va ani și nu pe mai mult ? O asemenea scutire n'ar fi avut înțeles nici dacă ar fi fost în folosul țăranilor, căci .
apropro de ce le-ar fi făcut o asemenea liberalitate numai pentru trei sau patru ani ?

Din contră, scutirile vremelnice aveau înțeles când se

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I, I, pag. 107.

²⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 426.

acordau în scop de înființare de sate cu coloniști străini, sau cu oameni de adunătură. În acest caz, imunitatea de impozite, anunțată în toate părțile de stăpânul interesat, putea să atragă oameni din țările vecine și chiar ambulanții din țară.

Scutești de impozite pe cineva care vine din altă parte pentru timpul până se stabilește, până ce să-și facă casă; dar pe urmă, de ce să-l dispensezi?

În sensul celor susținute mai sus avem mai multe documente.

Eremia Movilă în anul 1603, autoriză pe mănăstirea Probota ca să poată așeza în satul Vălenii din județul Ghigheciului oricâți oameni „fie Ruși, fie Munteni, fie Unguri, fie Sârbi, fie Moldoveni, sau oameni de oricare limbă cu scuteală Domnească pe trei ani de orice impozite“. ¹⁾

De asemenea Gheorghe Ștefan Voevod în anul 1656, dă slugei sale căpitanul Grumazei, o parte de loc din satul din Mânzești, județul Vaslui „ca să aibe a’și chema și oameni străini dela alte țări, fie ce limbă vor fi, să vie să se așeze acolo la acea siliște, iar dacă vor veni și se vor așeza acolo, dela Domnia mea vor avea slobozenie de șease ani și vor fi în pace de dajdie, etc.“. ²⁾

IX

Mai întâlnim încă un fel de imunitate, cea de scutiri de serviciu militar, sau cel puțin o ușurare în acest serviciu.

În 1453 Ștefan cel Mare face un număr însemnat

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I, I, pag. 118.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. XII, pag. 283 și 284.

de liberalități unui sat a mănăstirei Moldavița, și apoi adaugă :

„Și oamenii acelui sat să meargă la oaste numai *când însuși Domnul va merge* și toată slujba acelui sat să fie a mănăstirei“. ¹⁾

Era o favoare acordată mănăstirei de care profitau și bieții oameni.

X

În sfârșit, mai găsim o imunitate foarte rară ; Domnul dispensa pe oarecare persoane în favoare, de judecia personalului judecătoresc obicinuit, rezervându-și numai lui dreptul de a le judeca.

Așa, Alexandru Voevod în 1453 dă un hrisov de imunități mănăstirei de călugărițe Solca și mai multe scutiri oamenilor din satul acela, constituit în slobozie și apoi adaugă :

„De asemenea nici vornicii din Suceava, nici alt nimenia să nu aibe treabă cu acei oameni, nici să-i judece și a lua dela ei nimica, iar cine va vedea vre-o strâmbătate *la acei oameni să-și cate cu dâșii la stărița sau la Domnia mea dar alt județ să nu aibe*“. ²⁾

Alexandru cel Bun la 1431, dăruiește lui Iuga „două sate anume Mihnea din Bahna pe Tutova și Balan din Strâmba, ca să-i fie uric și sub uric să nu se dea altuia niciodată în veci *și să asculte de noi și alt judecător să nu aibe*“. ³⁾

¹⁾ Pământul, sătenii și stăpânii, R. Rosetti, pag. 290.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 99.

³⁾ Despre Cnejii Români, Bogdan, pag. 27.

CARTEA II

PROPRIETATEA DOMNEASCĂ. — DANIILE DE MOȘII ȘI CONFIRMĂRI
DE ACTE

CAPITOLUL I

PROPRIETATEA DOMNEASCĂ

I

Înainte de a mă ocupa de sistemul beneficiar a Domnilor noștri, adică de daniile de moșii, se pune chestia proprietății în genere în țările noastre, adică a proprietății Domnești și a celei particulare. Și fiindcă ideea proprietății la noi nu s'a modificat în cursul veacurilor, cred potrivit a o trata aici întreagă. Peste ce erau stăpâni Domnii? Peste ce particularii? Care era regimul acestor două proprietăți? Aceste chestii n'au fost până acuma destul de bine elucidate, ba câte odată s'a strecurat în ele și idei greșite.

Mult timp s'a crezut și să mai crede încă, (d. Ghi-bănescu în *Surete și Isoadele sale*) că Domnul era stăpân al întregului teritoriu al țării și că dreptul de proprietate a particularilor asupra moșiilor pe care le stăpâneau, era mai mult un drept de *posesiune*.

Această idee e cu desăvârșire greșită; ea este luată, prin analogie, dela împărații Romani, cu privire la țările cucerite. În adevăr, aceia considerau teritoriul

provinciilor cucerite, de exemplu a Galiei, ca teritoriu împărătesc, iar pe proprietari, ca simpli dententori, ca simpli posesori. La noi din contra, ideea veche romană a proprietății aproape cu toate consecvențele ei riguroase, a domnit totdeauna. Proprietatea individuală a fost totdeauna respectată, în principiu și chiar în practică.

E dreptul, că Domnii confiscau câte odată proprietăți particulare, dar aceasta nu înseamnă că ei nu aveau noțiunea de respectul proprietății. Confiscațiunea putea în fapt, câte odată, să constituie un act arbitrar, dar ea era totdeauna rezămată pe un principiu vechiu care era admis în toate țările : dreptul Suvranului de a dispune de averea unui supus rebel.

Confiscațiunea era o penalitate de care Domnul uza în puterea dreptului de mare justiciar al țării.

Domnul avea un vast domeniu. Dreptul Domnului de a dispune de moșiile care constituiau acel domeniu nu a fost niciodată contestat, din contra îl vedem afirmat cu diferite ocazii, în mod neîndoelnic.

În anul 1618 Radu, Voevodul țării Moldovei, întărește mănăstirii Solca mai multe sate, dăruite mai înainte de Ștefan Vodă Tomșa. Iată cum se exprimă hrisovul :

«Și aducând (adică călugării) toate dispozițiile și ispisoacele ce le-a făcut Ștefan Vodă Tomșa toate satele, ce le a dat mănăstirii Solca pe care a făcut-o în numele lui Dumnezeu, din care sate unele le-a cumpărat însuși el cu ai săi drepti bani, iar pe altele le-a dat din satele Domnești, ca unul ce singur e stăpânitor și oblăduitor pe cele ce i-au fost dat dela Dumnezeu». ¹⁾

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVIII, pag. 283.

În anul 1690 Constantin Duca, dăruiește niște sate, și în acel hrisov iată ce cetim :

„Dat-au și alți Domni meluire din moșia lui gospod a boiarii și slugi credincioase, pentru slujba ce au făcut Domnilor și țarei, dar nu sunt de preț mare ca acesta, nici vin nici la o scădere a țarei dela acele danii : și în urma acelor danii ce au dat Domnii, cum au vrut, din ocinile Domnești au mai întărit și alți luminați Domni“. ¹⁾

În 1750 se judecă la Divanul Domnesc din București un proces de revendicare ; era vorba de treisprezece munți despre partea Lotrului, pe care Sașii din Transilvania îi ținuse fără drept și pe care principatul Munteniei îi luase, după o cercetare la hotar.

Pretenția locuitorilor mărginași cu granița ce ziceau că munții trebuie să fie ai lor, fu respinsă de Divan, de vreme ce Domnul, câștigând acei munți dela Sași „acei munți trebuie să rămâie pe seama Domniei fiind pământ al țarei și Domnia să-l dea cui va vrea“.

Într'un hrisov a lui Alex. Const. Moruzi din 1793, vorbind de o moșie numită Slățioara pe care Alex. Ipsilante o dăruise unui boer, zice : „care moșie Domnia-sa fratele Domnului Alexandru Ipsilante Voevod, după volnicia ce au Domnii pe lucrurile Domnești, slobode, a dăruit-o, etc.“ ²⁾

Guvernul Austriac după luarea Bucovinei, trimite un general cu doi ofițeri în Moldova pentru a avea răspuns dela Domn la o serie de întrebări asupra diferitelor chestiuni de drept Moldovenesc și obiceiuri.

Domnul însărcinează pe boerii Divanului ca să răspundă.

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XI, pag. 214.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VI, pag. 346.

Intre acele întrebări la No. 2^a era următoarea : «Moșiile ce se stăpânesc din vremile vechi, și moșiile ce le-au dăruit Domnii, de au fost obiceiul să se arăte prin scrisori și semnele hotarelor, și de se poate găsi în arhiva Iașului, hotarnice și scrisori de acest fel ?»

Iată răspunsul Divanului la această întrebare :

„Tot locul țarei Moldovei, dintr'un început loc Domnesc au fost, și la locurile unde s'au socotit, ca să fie târguri le-au numit și le-au făcut târguri, cu loc împrejur îndestul, spre îndestularea orășenilor, și în condicele vechi ce s'au pomenit mai sus or fi fost și semnele hotarelor, măcar că și din locurile târgurilor încă și târguri întregi, *mai pe urmă stăpânitorii Domni au dat danie cui au vrut cu ispisioace gospod de stăpânire, cum și toate moșiile, ce se stăpânesc din vremile vechi, și mai pe urmă de luminații Domni, sunt date danie cu hrisoave Domnești după slujba și cinstea fiește căruia, pe cât au voit Domnul și la unile din testamenturile Domnilor, au fost arătate și semnele hotarelor, ear nu la toate*“.¹⁾

În acest răspuns, s'ar părea că Divanul admite principiul cum că tot pământul țarei Moldovei a fost proprietate Domnească. Nu aceasta în fond e părerea acelui Divan. Boerii Divaniști se pun în ipoteza că la începutul ocupațiunei țarei de cel întâiu Domn, ea ar fi fost pustie. și în această ipoteză Divanul are dreptate, căci cum spune mai jos tot el și cum este și adevărul, locurile pustii erau proprietatea Domnească. Istoriceste însă ipoteza nu se confirmă. Mult timp, cu mult 'nainte de instituirea celor întâiu dinastii de Domni, constatăm că țările erau locuite, ba chiar în cei întâiu ani ai vieței istorice a acestor țări găsim sate și proprietăți particulare.

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol XI, pag. 253 și 254.

Ideea exactă a proprietății Domnești și particulare care a dominat viața istorică a țărilor o găsim exprimată în un document din 1817.

Divanul și cu Mitropolitul se rostesc în această pricină, în următorul fel :

„Preosfințitul mitropolit de împreună cu obșteasca Adunare a boerilor, au dat înscris către Domnul Scarlat Calimah Voevod, la anul 1817, anaforaua ce s'au dat Domnului Scarlat Calimah Voevod, cu arătarea pentru locurile carile din vechiu au fost Domnești : 1) locurile de pustiu, adică care nu s'au stăpânit de nimeni și se află deschise ; 2) locurile de moșie dovedite cu numele lor, ce s'ar găsi cuprinse între alte hotare, supt alt nume schimbat și iănuit și necuprins în scrisorile megieșitelor moșii, alăturate cu mărginirea lor către acel loc ; 3) braniștile Domnești carile în urmă și acele prin danii s'au hărăzit de către Domnii ce după vremi au stătut ; 4) locurile târgurilor carile de acest fel de locuri de târguri deschise, sau de braniște, sau de pustiu, de s'ar găsi ar fi Domnești și s'ar lua, iar braniștile moșinașilor nici după obiceiul pământului, nici după așezământurile și ponturile Divanului, precum sunt acele date de către boerii bătrâni ai pământului, cu obșteasca Adunare, la 1782, Fevruar 19, după ce au urmat pacinica și legiuita prin paragrafie stăpânire a moșinașilor, nu se pot lua, pe care așezământuri și obiceiuri a pământului, însuși împărăteștile pravile le întăresc, căci aceste împărătești pravile din vechiu s'au întrebuințat și s'au păzit și se păzesc întocmai“. ¹⁾

Iată care era proprietatea Domnească. Orice pământ sau moșie pentru care un particular putea să aducă un titlu de achiziție, adică un titlu de cumpă-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XXII, pag. 179 și 180.

rătură, de danie, de schimb, de moștenire și de testament, acel pământ sau moșie nu intra în domeniul Domnesc ; era proprietate particulară. Și din contra, oricine care posedă un pământ sau o moșie pentru care nu putea s'aducă unul din titlurile de mai sus și nici putea să dovedească cu martori sau jurători că a stăpânit de mult și a pierdut actele, acel pământ era Domnesc și Domnul putea să-l ia.

Din această definiție, se vede cum dreptul de proprietate a fost respectat totdeauna.

De asemenea însă și Domnii erau riguroși păzitori în ceea ce privește domeniul lor, a dreptului lor ; ei încorporau în acel domeniu, tot ce nu se putea dovedi, că este proprietate particulară.

Intr'un proces dela începutul veacului al 19-lea pe care 'l judecă Ioniță Sturza, Domnul Moldovei, se vede foarte bine drepturile Domniei asupra locurilor pentru care particularii nu puteau aduce titluri.

Niște locuitori din satul poreclit Bogdaprosteștii, încălcase o moșie a mănăstirei Râșca, dar încălcase în același timp și o parte din pământul proprietate Domnească, justificând acei oameni posesiunea pe bucata din moșia mănăstirei Râșca, prin posesiunea teritoriului de alături. ¹⁾

Pe ce motiv Domnul dă dreptate mănăstirei Râșca și scoate din posesiune pe Bogdaprosteni ? Pe motivul, că de vreme ce acei oameni s'au făcut vecini cu satul mănăstirei Râșca, ocupând pe nedrept un pământ pentru care nu arată nici un titlu și prin urmare este pământ Domnesc, evident că și posesiunea lor pe pământul mănăstirei, este usurpată; așa că

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 290.

Domnul alungă acei oameni de pe locurile mănăstirei, iar pe de altă parte, „s'au luat tot acel pământ pe seama Domniei“, adică pământul pentru care Bogdaprostenii n'au putut să aducă nici un titlu, nici măcar să dovedească cu martori dreptul ab antiquo.

Satele pentru care boerii puteau să invoace un titlu, fie de danie dela un Domn anterior, fie de moștenire, fie de cumpărare sau de schimb sau ori ce fel de titlu achizitiv, acele erau sate, proprietate particulară.

Sătenii care puteau să dovedească, fie în comun, fie în particular, că aveau titlu de proprietate asupra unor sate și moșii, acei săteni sau mai bine acele sate, nu erau sate Domnești, ci erau sate libere, ocupate de proprietari mici, fie descendenții unui autor comun, fie a mai multor.

Toate celelalte sate care nu puteau face această dovadă, erau presupuse ca făcute pe loc Domnesc și prin urmare se numeau sate Domnești.

Domnul avea asupra acestor sate dreptul oricărui proprietar, prin urmare aceleași drepturi ca și a boerilor și a răzeșilor pe proprietățile lor.

Domnii știau că nu pot dărui decât numai ceea ce aparținea domeniului lor, de aceea îi vedem foarte des în hrisoavele de danii menționând cu mare îngrijire *că satele pe care le dăruiesc sunt sate Domnești*.

În hrisovul pe care l'am amintit mai sus, cetim : „Și pentru că locul acesta pe care Bogdaprosteștii cu rea credință 'și au întins stăpânirea, *este drept Domnesc*“ și mai jos „dar nu mai puțin și prin ispisoacele lui Mihail Racoviță Voevod s'arată că întărind lui Andrei Pîsarul *din locul Domnesc...*“

În cartea de întărire a lui Radu Voevod a posesiu-

nilor mănăstirei Solca, cetim : „Și-am dat și întărit sfintei mănăstiri... «și aceste sate au fost *toate drept Domnești*». ¹⁾

Câte odată aceste sate Domnești erau puse de Domni sub ascultarea orașelor. Așa, Miron Barnowski dăruiește mănăstirei Dragomirna, două sate din care unul „anume Solca din ținutul Sucevei, *care sat era drept al nostru Domnesc ascultător de ocolul cetăței Suceava*“. ²⁾

Dabija Vodă întărește unei mănăstiri un sat „care sat a fost *drept Domnesc supus ocolului Târgului Petrei*“.

Radu-Voevod, întărește mănăstirei Solca două sate, „aceste sate au fost *drept Domnești și se țineau de ocolul Rădăuți și ele erau pentru treaba Domniei mele*“.

Cum că satele Domnești aparținând Domnului îi serveau lui de venit, aceasta nu mai încapе îndoială.

Intre întrebările pe care guvernul Austriac le pune la 1782 Domnului Moldovei relativ la vechile obiceiuri cu privire la Bucovina, era și următoarea : „Veniturile podurilor și alte venituri ce au fost Domnești, le au luat stăpânii Domni însuși, sau cu scrisori le au dat altora ? “

Iată ce răspunde Divanul Domnesc :

„*Veniturile podurilor și alte venituri de moșii, ce au fost Domnești, în câtă vreme au fost Domnești, s'au strâns și veniturile lor pe sama Domnească, de cei rânduiți de Domn pristavi ; iar după ce dintr'acele moșii cu păduri și alte venituri, le au dat luminații Domni, dintr'un început și până acum danie, cum au vrut, au luat acei cu daniile și veniturile și podu-*

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVIII, pag. 298.

²⁾ Ibidem, pag. 291.

rile și alte venituri și se stăpânesc și până acum de acei care le au“.¹⁾

De aici rezultă că Domnii se bucurau cum am zis deja, pe moșiile Domnești de aceleași drepturi de care se bucurau proprietarii particulari pe ale lor. Așa ei luau dijmă dela țărani și li se făcea clacă.

Const. Mavrocordat în 1742 prin 14 cărți date către ispravnicii de ținuturi din Moldova, le ordonă ca «pe la moșiile Domnești să aibă a lua de a zecea, din păt... (neînțeles) din fânaț, din grădini, din prisaci, din tot locul pre obicei».²⁾

Aceste moșii de a căror venit se bucurau Domnii, le puteau ceda și altora, fie în mod definitiv, fie provizor.

În mod provizor, el ceda unele din asemenea moșii, târgurilor; ceeace în stilul de atunci se zicea a le da sub ascultarea cutărui sau cutărui târg. Și atunci târgoveții uzau de drepturile proprietății folosindu-se de venituri.

Neculai Costin, în cronica sa relativ la Domnia lui Neculai Mavrocordat, ne arată foarte bine rostul acestor sate și importanța care aveau ele pentru târguri.

Iată ce zice :

«Făcuse Neculai Vodă în Domnia sa o socoteală care ni se pare că nu o va mai huli nime pe urmă, pentru hotarele *târgurilor Domnești*, de la o vreme se deprinsese Domnii cei mai de curând a da și a boeri, și a altora, așa cât n'au rămas loc deosebit pentru hrana și agonisita pe dânsul, târgurilor. Hărăzit'au locuri Domnii cei vechi, a boeri, slujitori, pentru slujba și credința spre stăpâni: *era nu așa aproape de orașe*, cât să n'aibă târgurile deosebit hotarele sale *nesupuse zeciuieiilor a boerilor și a călugări*, pre-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XI, pag. 254.

²⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 379.

cum se cunosc bătrânile urice și ispisoacele a bătrânilor Domni cu ce au miluit pre alți. Ear hotarele trebuitoare târgurilor *nu le au clintit* : ce, de au dat din locurile târgurilor *ce prisosea târgurilor da, eră ce era trebuitoare târgurilor le-au lăsat neclintite* : nu cum stau acum, de n'au târgurile unde să se hrănească, fără zeciuală de pre alți». ¹⁾

Din acest pasaj al cronicarului se vede că Domnii dintâi, în daniile lor, cruțau satele Domnești de prin prejurul orașelor. Inșă mai târziu, ei începură a hărăzi boerilor și din acele sate, după cum am văzut din citarea câtor-va documente, ceea ce aduce pagubă orășenilor.

Cele de mai multe ori, Domnii hărăziau din moșiile Domnești în deplină și vecinică proprietate boerilor sau slugilor lor lucru de care mă voiu ocupa în capitolul următor.

III

Domnul era cel mai mare proprietar, mai cu seamă în cele întâi veacuri, din țară. Ca să ne facem o idee ce număr însemnat de sate, de moșii și de locuri deșarte poseda, e destul să observăm că averile mănăstirești pe care Alexandru Cuza le-a secularizat fusese constituite, cu foarte puține excepții, numai prin danii asupra domeniului Domnesc. De asemenea din citirea hrisoavelor, vedem că o mare parte din moșiile boerești, sunt constituite tot din daniile Domnești.

Aceste două lucruri arată cât de redusă la început

---

¹⁾ Letopisești, Cronicile României, M. Kogălniceanu, vol. II, pag. 85.

a fost proprietatea particulară și cât de vastă cea Domnească, adică tocmai contrarul de ce și în această chestie susține d. R. Rossetti.

Acest domeniu nu se ținea întins într'un județ sau într'o parte a țării; proprietățile Domnești erau împărștiate pe toată întinderea țării.

Cum s'a constituit acest domeniu ? Istoricește este greu de a răspunde. E sigur un lucru ; că la început, Domnii descălicători găsesc și își formează un domeniu întins din locuri pustii și din sate fără stăpâni și a căror locuitori se bucurau numai de dreptul de folosință, fără a putea justifica un drept de proprietate.

D. R. Rosetti crede greșit, ca mai totdeauna, că Bogdan și fiul său Lațcu n'au pus stăpânire decât numai pe locurile pustii și pe satele care au aparținut familiei lui Sas și a partizanilor prea compromiși a fostului Voevod precum și pe acele atârând de târguri. Domnii cei întâiu au făcut domeniul Domnesc după normele arătate mai sus, respectând numai proprietatea particulară cu titlu; de altminterlea așa au făcut toți întemeitorii de dinastii peste tot locul.

La acest domeniu ei mai adaugă satele înființate și moșiile particulare a familiilor care se stingeau prin lipsă de erezi.

CAPITOLUL II

SISTEMUL BENEFICIAR SAU DANIILE DOMNEȘTI ȘI CONFIRMĂRILE DE ACTE

I

Înainte ca să apară cartea d-lui R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, chestia daniilor Domnești era simplă. Ar fi fost o superfetație ca cineva să se întrebe, ce hărăzea Domnul, când dăruia unui boer, un sat ? Modul cum sunt redactate toate actele de danii, cunoștințele pozitive ce avem în veacurile mai apropiate, de ceace însemna o danie Domnească, ne scuteau de astfel de întrebări.

D. R. Rosetti a încurcat așa lucrurile și în această chestie simplă, cu teoria d-sale pe care am discutat-o deja, încât cineva, care scrie asupra acestei chestiuni după apariția cărții d-lui Rosetti, trebuie să-și puie elementara întrebare, ași putea zice copilărească întrebare, ce hărăzea Domnul dăruind un sat, și aceasta în interesul restabilirii adevărului denaturat de numitul autor.

D. R. Rosetti n'are ce face și recunoaște că, când Domnul dăruia un loc pustiu pentru ca donatarul să-și facă un sat, îi dăruia întreaga proprietate.

Dar când Domnul făcea danie un sat, o moșie ? O

aici am văzut, că autorul e original de tot și face descoperiri.

Când Domnul hărăzea un sat, nu hărăzea satul, nici moșia, ferească D-zeu! ne zice d- R. Rossetti, ci numai dreptul de judecată asupra locuitorilor, căci atâta lucru putea Domnul să dăruiască, satele având o veche organizație cnezească ; iar ca întindere teritorială, Domnul nu putea acorda decât cel mult două sau trei jerebii !

Evident, ne spune acest autor, că Domnul acorda prin această danie un fel de drept de proprietate boerilor, dar această proprietate era departe de a fi un alod sau un domeniu în sensul dat de dreptul roman. Nu era un alod, căci acea moșie era grevată de dreptul de folosință a oamenilor care locuiau pe dânsa. Pe de altă parte, era mai mult decât un alod, căci de acea stăpânire, era legată judecia satului. În realitate Domnul nu acorda decât dreptul de judecie.

Rămâi uimit de asemenea aberațiuni.

Am dovedit că, după ideile acelor timpuri, Domnul avea dreptul de proprietate asupra domeniului său ; el era stăpân ca ori ce proprietar peste locurile pustii și peste satele așezate pe loc Domnesc.

Daniile Domnești constituiau un titlu de proprietate pentru donatari ; sute și sute de documente ne arată că strănepoții donatarului primitiv invocau după sute de ani, actele de danie dela Alexandru cel Bun sau dela Stefan cel Mare sau dela un alt Domn.

Domnul când făcea o danie, nu făcea, în act, nici o rezervă, el dădea moșia sau satul în deplină proprietate și pentru vecie donatarului, fiilor, nepoților și strănepoților. Și nici era vorbă de dreptul de judecată asupra locuitorilor moșiei. Am dovedit că asemenea

drept suveran, când Domnul nu'l acorda în mod parțial îl avea în toată întregimea lui și îl exercita prin funcționarii săi.

E drept că d. R. Rosetti are tristul curaj să afirme că în toate actele de danie cuvântul de *judecie* e sub înțeles, adică Domnii dădeau subînțeles, (?!) ceea ce după autorul în chestiune era mai important, „tocmai obiectul de competență al stăpânirii întărite sau hărăzite.“ !!!

Noi știm de asemenea că boerul care primea dania—documentele și toate actele ne arată—se comporta, ca adevărat proprietar, dispunând de moșia întreagă, vânzând'o, schimbând'o, iar moștenitorii împărțind'o fără nici o rezervă, fără ca să fie măcar vorbă de un drept oarecare de judecie sau așa ceva.

Așa stau lucrurile istoricește. Ei bine, d. R. Rosetti *caută* a răsturna toate aceste, substituind teoria sa care am văzut în ce consistă : în afară de dreptul de judecată, boerul sau egumenul bine înțeles, nu erau stăpâni decât pe două sau trei pământuri din care puteau să se hrănească, în colo sătenii ocupau întreaga moșie, ei 'și împărțeau și câmpul și locurile de fânaț și totul.

Iar dacă dădeau o zeciuială sau făceau și oarecare clacă boerului sau egumenului, — d. R. Rosetti e nevoit să admită acest lucru — aceste le dădeau și le făceau, nu proprietarului, ci *judecătorului satului*.

Ia să lămurim această chestie.

Am arătat mai sus în capitolul întâi și al doilea din Cartea întâi, că toată această fantazie istorică se razimă pe tălmăcirea arbitrară a unui singur document.

Reiau aici din nou chestia, examinând'o din alt punct de vedere.

II

Intreaga organizație sătească socială, din timpuri, în toată Europa, protestează energic contra acestei aserțiuni. Când d. R. Rosetti afirmă că țăranii în Moldova plăteau zeciuială boerului fiindcă acela îi judeca, aceasta înseamnă a nu cunoaște sau a călca în picioare principiul fundamental pe care se baza raporturile între proprietarii de pământuri și țăranii, precum și principiul pe care se răsăma justiția și distribuirea ei.

Am arătat în capitolul *Cine judecau satele ?* că justiția penală atât la noi cât și în Europa medievală, se rezema pe ceace se numea *gloabă* sau *fredum*.

Cel care cădea într'o pricină, plătea pe judecător și plata avea numele de *gloabă*.

Ei bine, când d. R. Rosetti face din dreptul de judecată o putere a boerului dăruit de Domn, pe care fiecare țăran o recompensează plătind zeciuială și făcând clacă, este o răsturnare îndrăznească a fundamentului justiției însuși, de atunci. Țăranii, toți țăranii dintr'un sat să plătească zeciuială, boerului, fiindcă acela putea întâmplător să-i judece ?

Judecătorul să fie plătit nu prin gloaba aceuia căzut în pricină, ci prin zeciuiala plătită și claca făcută, de generalitatea satului ?! Justiția dintr'un sat plătită cu zeciuială și clacă ?

Ce idei sunt aceste ? De unde a putut să le ia d. R. Rosetti ?

Pe acelea timpuri judecătorul nu împlinea o operă de reparație socială ; el era, nu răsplătit, ci plătit, ceea ce am arătat când am vorbit despre gloabă.

Ce aveau a face deci toți oamenii dintr'un sat ca

să plătească zeciuială și să facă clacă, fiindcă boerul putea să-i judece pe unii din ei?

A, ne mai zice d. Rosetti, fiindcă boerul nu numai că îi judeca, dar îi și *ocârmuia*. Apoi să ni se dea voie a răspunde că această nouă atribuție a boerului de a ocârmu, nu intră în dreptul de judecie, *este ceva peste* ; și de unde o scoate d. R. Rosetti ? A ocârmu un sat însemnează a fi stăpân peste el ; a percepe dij-mă pentru că ești ocârmuitor, este altceva. Cu aceasta ne depărtăm cu totul de ideea de judecie și ne apropiem de ideea pe care o susțin eu, că boerul donatar era în același timp și stăpânul, și aceasta în calitatea lui de proprietarul moșiei.

Ia să analizăm serios și să vedem ce dădea Domnul, hărăzind un sat și ce drepturi decurgeau pentru boerul donatar, din acea hărăzeală.

Am zis că Domnul avea dreptul de stăpânire asupra satelor Domnești ca oricare alt proprietar.

Locuitorii erau simpli cultivatori pe pământ străin..

Ei bine, pe atunci ca și acum, și de când e lumea sau mai bine de când există proprietatea individuală în lume, s'a admis ideea, că oricine care se hrănește pe pământul altuia, e dator ca să plătească în schimb, ceva proprietarului. Din această idee care decurge din dreptul de proprietate individuală, s'a născut la Romani clasa arendașilor, a colonilor, a chiriașilor, etc..

Această practică, cum că cineva care se hrănește pe pământ străin trebuie să plătească ceva proprietarului, o vedem în toată lumea și în toate timpurile ; ea exista în Asia minoră, ea exista în Galia, o găsim chiar la Germani.

Astăzi o găsim mai întărită și mai vivace.

În adevăr, dacă admiți că eu X, pot să am în mod

exclusiv o întindere de pământ sub nume de proprietar, cum se poate să-mi ceri să las pe oricine, să vie să cultiveze pe socoteala sa acel pământ și să se hrănească din el, fără nici un folos pentru mine? Dacă ași admite aceasta, atunci ideea de proprietate dispare, eu nu mai sunt proprietar, pământul este a tuturor, dovadă că fiecare poate veni ca să'l cultiveze.

Cum se poate deci împăca ideea de proprietate individuală cu necesitatea altor oameni care nu au pământu propriu a lor, dar care trebuind ca să se hrănească, vin și îmi cer voie ca să cultiveze un lot pe proprietatea mea?

Foarte bine, anume să-mi dea mie o plată pentru că le pun la dispoziție pământul. Trebuie ca eu proprietarul să am un folos căci în principiu, cine zice proprietate zice și dreptul pe folosință.

Chestiunea este, cum să mă plătească pe mine proprietar, acei cărora le permit ca să se așeze și să se hrănească pe pământul meu? Cel mai simplu și mai primitiv mijloc de plată, este indicat prin natura lucrurilor: Zeciuiala din produse. Oamenii așezați pe moșia mea cultivează grâu, secară, mai târziu păpușoiu, etc. Fiecare gospodar împrejurul casei lui mai îngrijește de câțiva stupi de miere, etc.

Ei bine, ca plată pentru că eu proprietarul dau acelor oameni pământul cultivabil și loc de casă și de grădină, ei îmi vor da a zecea sau a nu știu câtealea, din tot ce produc.

Este un contract verbal care se încheie între mine proprietar și între țărani cultivatori, un contract de colonat parțiar, fiindcă oamenii nu mi plătesc bani, neavând, ci îmi plătesc, cu parte de produse.

Iată originea zeciuielei la noi ca și în toată lumea.

Zeciuiala, nu reprezintă dreptul de judecie a d-lui Rosetti, zeciuiala reprezintă dreptul proprietarului.

Acest drept al dijmei, am dovedit, că'l avea și Domnul pe domeniile sale ca și oricare proprietar.

Când deci Domnul făcea o danie, el dăruia moșia cu satul în deplină proprietate, cu toate drepturile care decurg și fără nici o rezervă, *dar absolut fără nici o rezervă*, pe vecie donatarului, fiilor, nepoților și strănepoților, deci implicit, el dădea dreptul de zeciuială asupra productelor locuitorilor așezați și ceea ce e mai puțin justificat, dreptul la clacă.

Dacă Domnul, dând o moșie, ar fi dat boerului sau mănăstirei numai două sau trei jerebii și alta nimic, își poate închipui cineva că actele de danie s'ar fi redactat așa cum sunt redactate toate? Cum? Dai unui boer judecia, adică un drept necorporal; ca drept corporal, îi dai numai 3 jerebii din toată moșia și când redactezi actul de danie, atunci zici că îi dai prin acel act, satul cu moșia în plină proprietate și pe vecie „*cu tot venitul*“!?

Cu tot venitul? Care venit? Venitul celor două sau trei jerebii? Apoi acelea erau pământul pentru hrana lui proprie! Ce venit dădea dar Domnul? Poate dijma dela țărani? Apoi dijma o datorau țăranii pentru dreptul de judecată, după d. Rosetti, nu pentru moșie.

În actele de vânzare parțială a unei moșii, făcute între particulari, când un boer vinde o moșie care a avut-o de danie dela un Domn, el trece cumpărătorului moșia cu tot *venitul din vatra satului, din câmp, din fânaș, din apă și din pădure*.

Ce vindea el atunci?

După d. Rosetti vindea numai o parte din cele trei jerebii. Apoi cine ar fi fost nebunul de cumpărător,

care în realitate să primească o jerebie și jumătate, și să iscălească un act prin care, în aparență, îi se da o parte din întreaga moșie?

Cum că proprietarii donatari erau *stăpâni* pe toată întinderea moșiei și chiar pe *pământul vetrei satului*, se vede între altele și dintr'un document, pe care lucrul curios, îl citează și d. R. Rosetti.

În adevăr, ¹⁾ Stefan al II-lea în 1443, întărește un schimb făcut între Mihai Pisaru de o parte cu Andrei și Luca de cealaltă parte. Lui Mihai, iată ce îi întărește: „Jumătatea unui sat ce este pe Tutova în jos anume Bălăneștii aceea parte care este între pârâu și Tutova, și *cu toate casele ce sunt pe acea parte a pârâului și jumătatea din întregul hotar ce atârnă de Bălăneștii*“.

Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că lui Mihai i se dă jumătate din sat și jumătate *din întreaga întindere a moșiei*. Documentul merge prea departe, dacă ar fi să înțelegem că Mihai Pisaru și Andrei își împărtășesc și casele oamenilor. Vom vedea că casele erau proprietatea sătenilor. Trebuie să înțelegem că ei își împărtășesc *pământul din vatra satului*, care ca și restul moșiei era proprietatea stăpânului.

Ei bine, d. R. Rosetti dominat de ideea sa fixă, înțelege că prin acest uric se dă lui Mihai *numai* casele în care șed oamenii, că ele sunt obiectul principal al întăririi, măcar că se vede lămurit că lui Mihai îi se dă și jumătate din întregul hotar al moșiei.

Dar să admitem acest lucru. Întreb pe d. Rosetti, cum explică d-sa că Mihai boerul devine stăpân *pe casele oamenilor din sat*? În puterea căruia drept?

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XI, pag. 54.

În puterea dreptului de judecie ? În puterea că era stăpân pe trei jerebii din toată moșia ? Nu, serios sunt lucruri care nu le pricep.

III

Dar se va întreba cineva :

Cum rămânea cu țăranii de pe moșie când Domnul o ceda altuia ? Nu se rezerva oare drepturile lor de folosință ? De sigur că nu. Să mi se arăte un singur document în care s'ar face o asemenea rezervă.

Dar nici nu era nevoie. Drepturile lor erau delăsine rezervate. Țăranii erau un fel de coloniști parțiali pe moșiile Domnești și pe cele boerești. Voiu vorbi la locul cuvenit de această chestie. Pe dânșii în principiu schimbarea de stăpân nu-i atingea ; cum am spus, ei continuau a plăti dijmă și a face clacă noului proprietar ca și celui vechiu.

Noul proprietar îi menținea în folosința pământului, ca și cel vechiu, fiindcă mai înainte de toate proprietarul avea interes să i mențină ; și al doilea, chiar dacă nu avea interes, era dator să-i menție. Dar și această chestie va face obiectul unui ulterior capitol.

Când facem cercetări istorice, trebuie să ne desbrăcăm de ideile noastre și să ne punem în ideile timpului pe care le studiam.

Dacă d. Rosetti ar fi trăit în veacul al 15-lea și ar fi fost Domn al Moldovei, cu ideile d-sale de astăzi, îl întreb : Oare așa ar fi redactat actele ? Oare n'ar fi vorbit în ele de cele trei jerebii date în deplină proprietate și de dreptul de judecie în mod expres ? Decât îl asigur că în acest caz ar fi produs o adevărată revoluție în țară, în clasa boerească și n'ar fi stat Domn o zi,

dacă ar fi susținut, că boerii n'au în proprietățile lor decât dreptul asupra a două sau trei pământuri, iar de restul moșiei trebuie să se bucure țăranii!

IV

Ce mai dădeau Domnii *implicit*, când făceau hărâziri de moșii? Zic *implicit* și nu subînțeles, adică ceva care rezultă din natura lucrurilor sau a unui drept pe care 'l concesiunezi.

Evident că Domnul dădea boerului sau mănăstirii un fel de drept de stăpânire și asupra locuitorilor care formau satul. Desigur că dădea acelora un fel de stăpân.

Faptul că țăranii erau obligați să dea boerului dijma din produse, îi punea în contact și în atârnare de boer.

Dar faptul că erau obligați ca să-i facă și clacă, lucrând pe ogorul boeresc — voi arăta că aceste drepturi le avea boerul — aceste 'l puneau pe țaran în foarte mare atârnare de proprietar.

Acest stăpân, vom vedea, că în cursul veacurilor, abuzează de puterea și autoritatea lui. Aici, precum și în fiscalitatea nemiloasă a Domnilor, vom găsi explicația cădereii tot mai mult a țaranului, morală și materială.

Am zis mai sus că, din punct de vedere a obligațiilor lor, țăranilor le era egal ca moșia pe care locuiau să fie dăruită unui boer, unei mănăstiri sau să fie păstrată pe seama Domniei. Din alt punct de vedere, însă nu. Țăranii preferau să rămâie țărani Domnești sau moșia pe care stăteau să fie sub ascultarea târgurilor, cel mult sub acea a mănăstirilor. Totul preferau, afară de a fi dați unui boer. Stăpânirea bo-

erească probabil era cea mai grea, fiindcă vedem pe țărani fugind de ea.

Cum că făcând Domnul danie, dădea și satul donatarului, înzestrând pe boer cu o autoritate chiar asupra locuitorilor, acest lucru decurge dintr'un document a lui Mircea cel Bătrân din anul 1387.¹⁾

Mircea Vodă făcuse danie de mai multe sate mănăstirei Tismana; țăranii erau mulțumiți.

Se svonește printre aceia că Domnul ar voi să-i ia de la mănăstire și să-i hărăzească vre-unui boer. Ei se plâng Domnului și se roagă, iar Mircea prin scrisoarea citată deja în capitolul întâiu, îi asigură că nu 'i va da de ocină și de ohabă, adică în deplină proprietate nici unui boer sau unui cneaz ci să rămână liniștiți că rămân tot a mănăstirei Tismana.²⁾

Ce da Domnii prin actele lor de hărăzire, devine clar.

Printr'un hrisov, Duca Vodă după ce întemeiază mănăstirea Cetățuia, voește s'o înzestreze și cu moșii, și iată cum s'adresează vătămănilor și sătenilor din sat.

„De mult umblați din mână în mână și m'am hotărât și milostivit ca să vă dau călugărilor mănăstirei Cetățuia pentru ca să fiți liniștiți, *făcând ceva treburî pentru mănăstire*“.

Ăcest sat nu era de vecini ci în el erau simpli cultivatori de pământ; cu toate aceste Duca Vodă făcând danie moșia, face în acelaș timp danie și satul și poruncește sătenilor să asculte de călugări și să le facă treburile, *adică să le facă clacă*.

Suntem departe de concepțiunea d lui R. Rosetti.

Gheorghe Stefan Vodă usurpând tronul lui Vasile Lupu, acesta fugind din țară, cumnatul său Iordache

---

1) Despre Cnejii Români, Bogdan, p. 33.

2) Vezi pag. 19.

Cantacuzino, îl urmează. Noul Domn confiscă acestuia averea, cum se obicinuia. Acel boer, se împacă, mai la urmă, cu Gheorghe Ștefan, care-i permite să intre în țară și Domnul îi restituie averile. Printre moșii avea și una Avrămenii. Iată cum Vodă anunță pe Avrămeni că satul lor a intrat din nou în proprietatea lui Iordache Cantacuzino :

„Eu Gheorghe Ștefan Voevoda, bjiu mlstiu gsprdra zemlii Moldavscoi, scriem Domnia mea *la vătămanul și la toți sătenii din Avrămeni, dămuvă* știrea dacă veți vedea cartea Domniei mele, iar voi să aveți *a asculta* de boiarinul nostru de Iordache că au fost visternic, pentru căci Domnia mea m'am milostivit și v'am dat iarăși lui cum a-ți fostu nainte, pentru acesta lucru iar voi ca să aveți *a asculta* de dumnealui întru tot, etc.“¹⁾

Concluzia :

Așa dar Domnii când dăruiau unei mănăstiri sau unui boer o moșie, i-o dăruiau cu satul în toată întinderea și cu toată exploatarea, din vatra satului, din câmp, din fânaș, din apă, din pădure, cu tot venitul, fără nici o rezervă. El dădea implicit, câteodată expres, autoritate boerului față cu sătenii pe care îi pune sub *ascultarea* donatarului.

Cuvântul de *ascultare* este luat cu semnificația lui din uzul serviciului mănăstirilor. A fi cineva în ascultare sau al da pe cineva sub ascultare, însemna al pune sub supunerea unui superior.

Cuvântul de *învățătură* avea aceeași semnificație și se întrebuința cu o nuanță deosebită de cea care o are astăzi. Astăzi, a da pe cineva la învățătură înseamnă a-l da la studii, ceea ce implică e drept și o ascultare

---

¹⁾ Surete și Isovoade, G. Ghibănescu, vol. IV, pag. 2.

față de profesori. Dar în vechime cuvântul avea o însemnare mai precisă de supunerē.

Alexandru Vodă, Domnul Munteniei, în 1617 dă o carte către un popă să plătească niște bani și după ce-i ordonă acest lucru, apoi adaugă:

«Așa este învățătura Domniei mele». ¹⁾

Mai târziu în 1802 într-o carte de împăcare între niște locuitori, cetim: «deci dumnealui după *învățătura Măriei Sale lui Vodă*, au strâns oameni buni etc.» ²⁾

D. R. Rosetti își închipuie că, când Domnul zice țăranilor ca să asculte de boer, însemna că'i da sub jurisdicția aceluia.

Este curios fenomenul cum o idee fixă te face să vezi în toate, ideea ta. Când Domnul zice că'i dă sub ascultarea sau învățătura boerului, înseamnă că le dă, în mod general, un stăpân.

Dar ceace însemna mai special cuvântul de a asculta, însemna ordinul Domnului ca locuitorii să facă clacă proprietarului. Această semnificație specială rezultă din un ordin a lui Const. Mavrocordat. Iată acel ordin: «S'a hotărât prin ponturile orânduielei oamenii ce vor ședea pe moșiile altor, de stăpânii acelor cu moșia *să aibă a asculta* dând 6 zile de lucru pe an și dijma».

Dreptul de judecie este, să mă erte d. R. Rosetti, un moft inventat de d sa, cum am dovedit.

În puterea dreptului de stăpân, desigur că boerul avea autoritate și putea să se amestice și să tranșeze micile daraveri dintre țărani, care natural că s'adresau mai de grabă lui decât slujitorilor Domnești însărcinați cu judecarea pricinilor. Mai mult, ca stăpân, pro-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. VI, pag. 189.

²⁾ Ibidem, vol. X, pag. 156.

tabil, că a putut să-și i-a și oarecare drept de corecțiune asupra țăranilor de care el a abuzat atâta ! Dreptul de corecțiune vedem posedându-l și pe aiurea proprietarul. Dar o mai repet, unul este dreptul de corecțiune și altul, dreptul de judecată. Ași dori ca d. R. Rosetti să-mi citeze un singur act din care să văd că, când era vorba de fapte penale, atunci boerii, iar nu deșugubinarii și pârcălabii, judecau pe țărani.

V

O altă chestie.

Daniile Domnilor erau revocabile ? În principiu nu. Cel puțin Domnul în momentul când făcea o hărăzire o făcea cu intenția ca ea să rămâie neclintită pentru vecie. Dovadă rugămintea ce donatorul o adresa succesorilor lui ca să respecte donațiunea și blestemele cu care acoperea pe cei care ar strica-o.

De asemenea erau irevocabile, în principiu și pentru succesorii, așezându-se, iarăși după regulile generale, datoria ca să respecte ceea ce predecesorii lor făceau.

În materie de donație, dreptul vechiu nu difera de ideile noastre moderne ; donația când era pur și simplă fără îndepliniri de sarcine, nu se putea strica.

De altminterlea acest lucru 'l vedem spus și declarat prin hrisoave.

Într'un referat a Divanului Domnesc în chestia unui proces de revendicare dela începutul veacului al 19-lea, Divanul face amintire, fără să citeze, ce e dreptul pravila care anume, că pravilele zic : *«Daniile ce se vor da la sfintele biserici nu se pot lua nici odinioară de unde s'au închinat, nici de cel care le-au dat, nici de alții. »*¹⁾

¹⁾ Uricarul Th. Codrescu, vol. XX, pag. 292.

În practică însă, Domnii fiind stăpâni absoluți, puteau strica daniile predecesorilor lor, dacă aceasta le plăcea, dacă aveau interes. Stricând daniile, nu loveau în dreptul de proprietate pe care am văzut că'l atingeau numai prin confiscări; ei făceau pur și simplu să reintre în domeniul Domnesc peste care erau stăpâni, o avere înstrăinată.

Iată un exemplu de restabilirea unei danii revocată.

Domnul Gheorghe Ghica Vodă, dă printr'un hrisov un heleșteu de lângă Târgu Frumos, «care heleșteu le este (călugărilor) danie și miluire dela Barnovski Vodă și l'au fost luat după aceea. Gheorghe Stefan Vodă pe sama Domniei, deci Domnia mea și cu tot statul am socotit *că acel lucru s'au făcut fără de cale*, pentru aceea Domnia mea le-am dat heleșteul să fie iarăși pe seama lor». ¹⁾

O încercare de stricare de danie este cea a lui Neculai Mavrocordat și istorisită de Neculai Costin în cronica sa.

Locuitorii mai multor târguri se plânsese Domnului că prin faptul hărăzirei, către boeri, a satelor Domnești, care mai înainte aparținuse acelor târguri, s'au strâmtat locurile de hrană și veniturile târgurilor.

Atunci îi vine lui Neculai Mavrocordat, Domn străin, care nu știa nici măcar românește, ideea ca să revoace daniile cele mai nouă.

Dar să las cuvântul lui Neculai Costin.

„Aceste, socotindu-le Nicolai Vodă, nu zicea nimica *de daniile cele vechi (a vechilor Domni celor bătrâni) ce de daniile acestor de curând Domni ; însă întâiu au spus și boerilor săi socoteala sa. Pus'au de au făcut cărți să se strice daniile cele ce s'au făcut*

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. IV, pag. 4 și 5.

de Domnii mai de curând cu împuținarea locurilor târgurilor Domnești ; că venise jaloabele dela câți-va târgoveți a câteva târguri, cum, n'au unde se hrăni. Ce, pe urmă, mai 'nainte de ce le ar trimite prin țară să le sune, pricepând acum bănatuiri despre o seamă de boeri, cărora li se didese daniile, și miluirile acelor Domni trecuți, socotind să nu i măhnească, au părăsit, de au poruncit să nu se mai ivească acele cărți¹⁾.

Chiar Neculai Mavrocordat n'a îndrăznit, în ultimul moment, să execute ceea ce hotărâse. Pot repeta deci, că și în principiu și în fapt, daniile, generalminte, erau respectate. Cum am văzut, rar întâlnim cazuri de stricare de danie, dar acestea numai pentru cauze de viclenie sau de trădare.

Să dau un exemplu :

Bogdan Voevod în 1550, dă unui credincios al său, un sat.

„Care sat acesta l'a perdut Lupu feciorul Dionisiei călugăriței, nepot Tăutului în vremea vicleniei sale, când s'a fost ridicat Domn asupra capului părintelui Domniei mele Alexandru când au și perit²⁾. Acel sat fusese dăruit numitului Lupu de Alexandru tatăl lui Bogdan.

De altmintrelea fiecare Domn avea interes că să respecte dania predecesorului, pentru ca și dania sa să fie respectată, de succesori.

O singură excepție găsim. Toți Domnii care au ocazie de a vorbi de daniile lui Ștefan Vodă pronumit Lăcustă, declară categoric în hrisoavele lor, că acele danii să nu se păzească.

Ștefan al șaselea sau al șaptelea, supranumit Lă-

---

¹⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. II, pag. 85.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. XXII, pag. 62.

custă, a fost acel Domn pe care Sultanul Soliman în persoană, îl așezase la 1527 pe tronul Sucevei, după ce bătuse și alungase pe Petru Rareș.

În veacul al 16-lea spiritul de independență și cerbie, era încă tare în Moldova, așa că un Domn pus pe tron de Împăratul turcesc constituia o rușine, încât succesorii n'au voit să recunoască că a fost Domn al acestei țări, prin urmare au declarat ca nule toate actele sale.

CAPITOLUL III

CONFIRMĂRILE DE ACTE

Cancelaria Domnească era foarte ocupată în cursul veacurilor, *cu întărituri sau confirmări*.

Ceeace izbește, răsfoind documentele, e că fiecare boer sau mănăstire care căpăta o danie dela Domn, se grăbea, la suirea pe tron a succesorului, să se ducă la Domnie, să capete confirmarea daniei.

Din această cauză unii din istoricii noștri, cred, că daniile erau de fapt temporale, iar confirmarea era singurul act, singura formalitate care făcea durabilă o danie.

Este o eroare.

Cancelaria Domnească întărea sau confirma orice fel de acte. Domnul dădea autenticitate tuturor actelor, chiar celor petrecute între particulari. De aceea vedem întărite acte de vânzare, acte de împărțeață, acte de schimb între părțile interesate. Domnul percepea o taxă pentru asemenea întărituri.

Evident că întărirea acestor acte nu însemna că Domnul le putea strica, de vreme ce erau acte privitoare la proprietatea particulară; cel mult, din lipsa confirmării Domnești, ele puteau da loc la procese și judecăți.

Dovadă că confirmarea era o regulă generală privi-

toare pentru toate actele fără deosebire, iar nu numai pentru daniile Domnilor din trecut, este că de multe ori, prin același act, Domnii confirmau, pe de o parte, liberalitățile Domnilor trecuți, iar, pe de altă parte, cumpărările cu caracter particular a aceluiași proprietar.

Încă odată confirmarea n'avea legătură directă cu validitatea actului în sine.

Fustel de Coulanges ¹⁾ arată foarte bine, apropo de donațiile regilor Franci, identice cu donațiile Domnilor noștri și în spirit și în formă, motivul *întăriturilor*. „Ele fac parte din acest tot de obiceiuri care făceau să intervină pe Regi în toate actele vieții private. Un testator cerea adesea ori Regelui de a confirma testamentul său, un donatar donația sa, un cumpărător moșia cumpărată, un erede moștenirea sa. Nimeni nu credea drepturile sale asigurate dacă nu erau garantate printr'o carte regală. Fiecare familie bogată avea arhivele sale și membrii se grăbeau cerând confirmări ca să îmbogățească numărul titlurilor lor. E foarte posibil de altminterenea ca guvernul merovingian să fi tras venituri din asemenea confirmări. De altminterenea trebuie să ne gândim de asemenea la dezordinile acelor timpuri, la puterea absolută a Regilor mai cu seamă a miniștrilor și la puținile garanții legale pe care particularii le aveau față cu aceia. Nimenea nu era sigur de a-și păstra moșia dacă nu putea arăta o scrisoare nu dela Regele mort ci dela Regele care domnea actualminte. Fiecare deci, la fiecare nou regim se ducea să capete o confirmare pe care probabil o plătea. Confirmățiunile nu erau o recunoaștere a lipsei unui drept; ele erau o garanție care se adăugea la un drept existent“.

---

¹⁾ Histoire des Institutions politiques de l'ancienne France, pag. 56.

S'ar părea, citind aceste rânduri, că Fustel de Coulanges, le-a scris pentru noi.

Donatarii de moșii Domnești ca și particularii în transacțiile lor, simțeau nevoia să-și reînnoiască actele din când în când prin confirmările Domnilor posteriori.

Desigur un hrisov de danie dela Stefan cel Mare era un titlu nediscutabil. Dar asemenea act putea să se peardă în cursul veacurilor, putea să fie chiar contestat. Întâlnim în documente, plastografii, fabricații de acte de danii. Când însă posesorii unor asemenea acte vechi aveau și confirmațiile din când în când a Domnilor următori, nu mai putea să fie teamă de perderea actului nici de contestarea lui.

CARTEA III

PROPRIETATEA PARTICULARĂ (Boerească și răzășească)

CAPITOLUL I

PROPRIETATEA BOEREASCĂ, DIJMA ȘI CLACA

I

În o mare parte proprietatea particulară este eșită din cea Domnească.

La început, adică în veacul al 14-lea și al 15-lea, daniile au fost numeroase; în veacul al 16-lea stocul de danii, începe a se micșora, în al 17-lea, devine tot mai neînsemnat, iar în al 18-lea, el este aproape stors.

Cu toate acestea, la descălecare, cei întâi Domni găsesc o proprietate particulară destul de însemnată. Colecția de hrisoave ne arată vânzări între particulari, schimburi, împărțiri mai cu seamă și moșteniri, pe care Domnii le întăresc.

Această proprietate se mai mărește prin înființări de sate pe teritoriile acordate boerilor.

În aceste sate ca și în cele Domnești, locuia o populație de neproprietari.

În ce condițiuni ședeau ei ?

Numai prin actele din veacul al 17-lea, începem a vedea lămurit că aceia plăteau dijmă și făceau clacă.

Altminterelea, actele și documentele din veacurile anterioare, cel puțin la cunoștința mea, nu ne dau lămuriri.

E foarte curios acest fapt.

Am văzut că în actele Domnești de danie din veacurile anterioare celui al 17-lea, Domnul hărăzea o moșie «cu tot venitul».

Aceasta e formula laconică pe care o găsim stereotip în toate documentele. Din ce se compunea și în ce consista acel venit ?

Te întorci, de altă parte, la actele petrecute între particulari. Citești acte prin care un boer sau un proprietar, vindea altuia o moșie. Aici întâlnești că cel întâiu, vindea celui al doilea, satul cutare cu tot hotarul și *cu tot venitul*... Iarăși „tot venitul“ fără sa spună în ce consistă.

Întâlnim foarte adesea, vânzări de părți indivize, de exemplu, a patra parte, a treia parte, sau jumătate din moșie.

Aici, formula se schimbă, nu este numai cu „tot venitul“, ci găsim : „Vând, zice vânzătorul, a patra parte din satul care mi se va alege, cu tot hotarul, cu tot venitul acelei părți, din vatra satului, din câmp, din apă, din fâneață, și din păduri“.

Aici suntem ceva deja mai lămușiți.

Totuși dacă ne putem face o idee aproximativă care putea fi venitul dela iazuri, care de la păduri, e întrebarea : care erau veniturile din țarină, ale unui proprietar ? De sigur că dijma dela țărani.

Dar încă odată cuvântul de dijmă și cu atât mai puțin acela de clacă sau ceva care să ne arăte lămurit că țăranii plăteau dijmă și făceau clacă, nu întâlnim.

Cu toate acestea, lucru e neîndoios.

Mai întâiu întreg regimul economic rural din Eu-

ropa se rezema pe dijmă și clacă, adică pe redevențe și corvoade. În Franța, în veacul al 14-lea și al 15-lea, deja feudalitatea e în scădere, deja puterea seniorului asupra țăranilor de pe moșii, este mai slabă. Seniorii nu mai au dreptul de justiție decât cu apel la curțile regale ; o parte din țăranii încep a răscumpăra lotul lor de pământ dela seniori și devin la rândul lor mici proprietari. Chiar cei care sunt încă sub supunerea directă a seniorului, consideră lotul lor ca un fel de proprietate la care au ei, poate, tot atâtea drepturi, ca și seniorul.

Dar un lucru e nediscutat,—chiar în veacurile amintite,—acela, că toți acești țăranii afară de cei deveniți și ei proprietari, plătesc dijma din toate produsele și fac zile de corvadă. Și această stare, cu modificări din ce în ce mai în bine durează până la sfârșitul veacului al 18-lea.

În țările vecine nouă, dijma și claca erau semnele de supunere a țăranului de pe moșiile proprietarilor. La fiecare pas documentele ne vorbesc de zeciuială și clacă, ba chiar se fac revoluții pentru asemenea dări.

În Polonia, în Rusia, iarăși exista sistemul zeciuiei și a clăcei ca bază a organizării economice rurale.

La noi, numai în veacul al 17-lea începem a vedea, în documente și în cronică, vorbindu-se despre dijma pe care țăranii o plăteau proprietarilor ; despre clacă însă foarte puțin, foarte vag, în tot cazul, cuvântul de clacă nu-l întâlnim.

Așa, în legiurea lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab se vorbește de principiul dijmei ca de un lucru statornic și se reglementează cotitatea. La articolul 22 sub titlu de : „*Pentru cei ce vor împărți roada ce vor fi semănat în parte*” citim :

«Partea celui ce samănă pe locul altuia, de va fi sămânța lui și cu toată cheltuiala, sunt a lui nouă snopi și a celui ce a dat pământul un snop, iar cel ce va împărți în alt chip *este blestemat de Dumnezeu*».

Dar acest articol, ca toată legiuirea, este o traducție, o simplă traducție. El este copiat dintr'un document scris în grecește intitulat *Obiceiuri agrare*, referindu-se la timpul lui Anastasie sau a lui Justinian. ¹⁾ Așa, că acest text, ca și întreaga legiuire a lui Vasile Lupu, chipurile românească, nu poate să aibă mare însemnătate practică când cercetăm viața și instituțiile acestor țări.

Cu totul alta este autoritatea lui Neculai Costin. Am văzut că acest cronicar, care scrie în a doua jumătate a veacului al 17-lea, ne vorbește de dijma sau mai bine de zeciuală, cum zice el, în mod categoric, și ne vorbește ca de ceva vechiu, apropo de satele înconjurătoare a târgurilor. Prin urmare pe baza acestor considerații suntem în drept să susținem că dijma și la noi ca în tot restul Europei a existat de la începutul vieții sociale a țărilor noastre.

II

Ce reprezenta dijma în lumea romană, sau lasând lumea romană, ce reprezenta dijma în toate statele Occidentale, începând din veul al 5-lea până în timpurile moderne ? Voiu reproduce un pasaj din Fustel de Coulanges : «Colonul cultiva pământul său cum voia. Fructele erau a lui, atâta numai că datora dijma proprietarului pământului. Nu găsim din textele din veacul al 5-lea, al 6-lea, al 7-lea și al 8-lea, *un singur*

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 128.

rând din care să ne facă să credem că dijma era impusă de cei tari asupra celor slabi și că avea un caracter de opresiune. Ceeace e de toată evidență, din contra e, că sarcinele colonilor, (printre care și dijma) era prețu! cu care ei plăteau folo-sința pământului proprietarului».¹⁾

Lăsând de o parte celelalte sarcine, acest lucru reprezenta dijma, și aproape unanimitatea autorilor sunt de acord.

Să vedem acum ce reprezenta dijma la noi, și să vedem aceasta, nu din actele oficiale, ci din acte **tu** caracter privat.

Deja am atins această chestie în capitolul *Proprietatea Domnească*. Revin asupra ei pentru a o trata mai fundamental.

Unul din cele întâiu acte, dacă nu cumva, cel întâiu, în care este vorba despre dijmă, ca un exercițiu al dreptului de proprietate, este un act de împăcare între doi locuitori din Cotnari, din anul 1600.²⁾ Un Spiridon oarecare avusese «pără și price» cu doi alți locuitori din Cotnari pentru o livadă, fiecare din părți pretinzând că acea livadă este proprietatea ei.

Se face o împăcare în următoarele condiții: «Ca eu Spiridon să țin acea livadă până voi fi viu și cu suflet și dumnealor să-și i-a numai de a *zecea* ce va fi într'ânsa, cum va hi dreptul iar mai mult nimic să naibă treabă până voi hi viu... Iar după moartea mea, zice Spiridon, livada «să hie a lor cu tot ce e într'ânsa».

Cu alte cuvinte, Spiridon recunoaște că adversarii au dreptul de proprietate, dar cere ca să ocupe acea

---

¹⁾ Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, Fustel de Coulanges, pag. 45.

²⁾ Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 273.

livadă ca simplu șezător și să dea dijmă celor doi locuitori pe care îi recunoaște ca proprietari.

Intr'o contestație între niște răzeși și unul care pretindea că și el este coproprietar cu dânsii, amândouă părțile aduc martori. Iată martorii răzeșilor ce spun într'un act dela 1616 :

„Și noi știm că n'a fost răzeș cu noi, ce încă cine a fost mănăst de noi să ia de a zecea, și a plăti pentru acea poiană“.

Reclamantul perde procesul, fiindcă faptul, care i se probase, că el a plătit a zecea, dovedea că fusese simplu cultivator iar nu proprietar ; de unde urmează că acei care ședeau pe moșiile altora, plăteau zeciuală.

În 1650, găsim o mărturie a unor răzeși prin care ei voesc să dovedească că tatăl a doi tineri a fost coproprietar cu ei. Iată cum se exprimă :

„Pentru rândul acestori feciori, precum au avut moșie, moșia lor, și strămoșilor lor, și părinților lor, precum au ținut cu noi, și au arat și au cosit cu noi, depreună, și au luat și de a zecea în sat în Borăști“.

De aci iarăși rezultă că proprietarii luau dijmă dela cei ce ședeau pe locurile lor.

Intr'un hrisov din 1662, Dabija Vodă confirmă călugărilor dela mănăstirea din Dealu Mare, o cumpărătură dela Oancea și dela femeea și copii lui, a o parte din satul Turbăteții din ținutul Cărligături.

Apoi adaugă : «Și cine va fi arat sau va fi cosit pe aceste părți de ocină să aibă a lua (călugării) a zecea din *tot venitul*». ¹⁾

Iată dijma. Iată în același timp ce se înțelege în do-

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. IV, pag. 133.

cumente când întâlnim cum am spus mai sus, prin cuvintele de «venitu» și de «cu tot venitul».

În 1670 Duca Vodă în urma unei plângeri din partea a doi răzeși Iftodie și Vasile, scrie slugei sale Gheorghe din Șoldănești următoarele :

«Dămuți știre că Domniei mele s'au jăluit Iftodie și Vasile din Taistreani zăcând înaintea Domniei mele, că au moșii cu toți răzeșii acolo la Trăisteni și că umblă locul în trei bătrâni, deci unii, au moșii și și-au arat pământuri să le ție de hrană.

«Acesta Iftodie și Vasile au arat moșia lor iar alți răzeși le-au luat de a zecea. Pentru acest lucru dacă vei vedea cartea Domniei mele, iar tu să aibi a socoti depreună cu alți oameni buni și să li împarți moșia precum au ținut bătrânii să știi și cari sunt acolo și de le vor fi luat de a zecea fără de cale și fără de ispravă, și pentru pământuri, de și nu vor fi a lor să le dea și pământurile». ¹⁾

Intr'o carte a lui Gheorghe și Stan, bănișori de județ în Muntenia, judecă o pricină, într'un sat și un moșneag numit Dragotă din Somor, pentru vre-o 20 de baniși de meu.

Adversarii lui Dragotă spun celor doi bănișori între altele că „când acela a fost venit în sat, că a fost o lipitură și să nu-i ia nici o dijmă”. ²⁾

Intr'un act de mărturie din 1670 vedem o daravă întreagă asupra unor pământuri răzășești ; între altele, un zapis mincinos, cu care un oarecare Dănilă ținea un loc. S'aduc martori de o parte și de alta, și martorii lui Costea postelnicul, care revindea locul ținut de Dănilă, declară „că pe Dănilă nici l'am apucat să cosească în brățila de jos, nici să

¹⁾ Sarete și Isovoade, G. Ghibănescu, vol. IV. pag. 232.

²⁾ Ibidem, vol. VI, pag. 222.

are, nici să ia dijmă, nici l'am apucat să zică că are moșie".¹⁾

Ași putea să continuu cu citațiile, dar ma opresc.

Ce rezultă din toate aceste? Rezultă că și la noi, ca și în restul Europei, dijma reprezenta chiria pe care un cultivator așezat pe o moșie străină, plătea proprietarului ca preț al folosinței pământului. Acest lucru nu'l spun numai proprietarii, îl spun chiar țărani; ei știu pentru ce platesc dijma; platesc dijma pentru că ocupă loc stăpânesc.²⁾

Între semnele proprietății cuiva, și care se putea dovedi cu martori, era următorul: Dacă cineva dovedea că a perceput mult timp dijmă asupra unui pământ, până la proba contrară, adică până i s'ar fi aprobat o usurpație de drepturi, acela era considerat ca proprietar.

Din contra, când martori veneau și arătau că cel ce pretindea că este proprietar, nu a perceput niciodată dijmă nici din bucate, nici din fânețe, etc., această mărturie dovedea în contra pretenției de proprietar.

Cum rămâne deci cu aserțiunea îndrăzneată a d-lui R. Rosetti care pretinde în cartea sa *Pământul, sătenii și stăpânii*, că dijma o plăteau la început, țărani boerilor, nu pentru că erau obligați să plătească chirie, ci pentru dreptul de judecie!

În situația dificilă în care s'a pus, un lucru ar putea să răspundă, anume că în veacul al 14-lea și al 15-lea așa era, cum susține d-sa, adică că țărani plăteau dijmă pentru dreptul de judecie a boerului, și că

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVII, pag. 204.

²⁾ Ibidem, vol. X, pag. 179.

numai cu timpul, boerul punând stăpânire prin abuz pe întreaga moșie, a transformat natura dijmei făcând-o o redevență datorită lui ca proprietar.

Decât acest lucru ar trebui dovedit și d. R. Rosetti face asupra chestiei, chitic.

Dar d-sa nu e măcar original. Această idee, a împrumutat-o dela un autor francez Championnière, singurul care în Franța susține asemenea lucru, rezemându-se iarăși numai pe un pasaj, tălmăcind în mod fantastic cuvântul de *justitiare* întocmai cum face d. Rosetti cu cuvântul de *judecie*.

Dar să citez mai bine pe Henri Sée, care combate acea părere în una din importantele sale lucrări. ¹⁾

«Nu este posibil de a admite teoria lui Championnière care consideră drepturile domaniale ca *drepturi de justiție*, a căror origini ar trebui căutate în puterile seniorului justiciar». ²⁾

«Această concepție nu se razimă pe nici un argument serios; pentru a dovedi că redevențele seniorale pornesc dela dreptul de justiție, Championnière se mulțumește a cita un pasaj a lui Olimp relativ la un proces care izbucnise între egumen și comuna Saint-Salvien. Primarul și jurații *«contra justitiam homines in ipsis villis manentes justitiare nituntur, utpote de releviis, corviis, teragiis, falcillagiis, forisfactis, excadenciis et aliis pluribus casibus in prejudiciuin et gravamen ecclesie sue»*. ³⁾

«Cum se poate ca Championnière să vadă în acest text că cuvântul de justiție înseamnă expresiunea

---

¹⁾ Les classes rurales et le regime domanial au moyen âge, pag. 310 și 311.

²⁾ Championnière. De la propriété des eaux courantes pag. 96 și următoarele

³⁾ Olim. t. I, pag. 21, No. XX.

acestor drepturi și că cuvântul de *justitiare* înseamnă a percepe redevențele care compunea justiția (judecia)?

„Sensul pasajului e foarte clar: Primarul și jurații se silesc de a judeca toate delictele la care pot da loc corvoadele, etc. Teoria d-lui Championnière se razimă pe un contrasens“.

Cred, că am dovedit deja în cursul acestei scrieri, acelaș lucru și despre împrumutătorul lui Championnière, d. R. Rosetti.

Cum că perceperea dijmii era semnul proprietății, mai rezultă de acolo că ori ce fel de proprietar cât de mic, îndată ce permitea unui cultivator să se așeze pe o bucățică din pământul lui, cerea și el dijma.

Mai mult, chiar întâmplător dacă cineva greșindu-se, semăna și ara cu bună credință pe pământul altuia, îndată ce se recunoștea greșala, acela trebuia să plătească dijma, adevăratului proprietar.

Răzeșii în satele lor percepeau dijma pentru locurile pe care le dădeau în folosință, altor oameni. Iar bucatele dijmuite 'și le împărțeau între dâșii în raport cu importanța proprietății fiecărui. Acest lucru ni-l spune între altele și așezământul boeresc a lui Grigore Ghica din 1766 la art. 9 al Ponturilor:

„La satele răzășești de se vor afla săteni fără moșii, să nu se supere cu lucru, ce să dea bani, precum, au hotărât mai sus pentru aceste douăsprezece rânduite zile de lucru dând și dijma după obicei, a zecea, și răzeșii să-și împartă întocmai pe câte părți de moșii va avea fiește cine“. ¹⁾

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 27.

III

Vin acum la *clacă*. Găsim puține urme scrise despre *clacă* înainte de veacul al 18-lea. Să le recapitulăm pe cele semnalate în treacăt și împrăștiat.

Am văzut ¹⁾ că Mircea vorbește de țăranii din satele supuse mănăstirii Tismana, ca de niște oameni pe care poate să'i dea unui boer sau cneaz, după cum îi dăduse mănăstirii. Desigur că sub aceste cuvinte generale reese că sătenii în modul acesta aproape *dăruifi*, erau obligați să facă *clacă* stăpânilor. Căci afară de *dijmă*, ce servicii puteau țăranii să facă boerului dacă nu *clacă*, în termeni generali?

Intr'un document, Stefan cel Mare (1453) vorbind de un sat al mănăstirii Moldavița, zice:

„Și toată *slujba* aceluia sat, să fie a mănăstirii“. ²⁾

Aici evident că prin cuvântul de „*slujbă*“ să înțeleagă *clacă*, și cea agricolă precum și cea domestică.

Iată *claca* semnalată în veacul al 15-lea! Dar pe ce mă bazez ca să dau cuvântului *slujbă*, înțelesul de *clacă*? Pe toate documentele posterioare, în care acest *cuvânt*, are invariabil sensul de *clacă*. De asemenea și cuvintele generice de *ascultare* și *învățătură* aveau tot acest înțeles. Așa că, *slujbă*, *ascultare*, *învățătură*, exprimau aceleași idei, anume obligația țăranului de a face boerului, *clacă*.

În 1742 Const. Mavrocordat face un așezământ pentru a determina câte zile să facă, țăranii, *clacă*, pe moșiile mănăstirești. Așezământul e intitulat «*Pentru slujba oamenilor ce șăd pe moșiile mănăsti-*

---

¹⁾ Pag. 19 și 106.

²⁾ Pag. 84.

rești», și o fixează la 12 zilele. Domnul fusese solicitat de petiția Egumenilor în care plângându-se de multe neajunsuri, cetim: «cele mai multe (moșii) au fost închinat pe la boeri cu toată slujba lor». ¹⁾

În expunerea, oarecum de motive, a acestui *așezământ*, Domnul zice: „că s'a hotărât să facă un nart de câte zile vor lucra pe an, ca să știe și oamenii ce vor fi slujba lor pe an și egumenii mai mult să nu-i supere.”

Într'un ordin către ispravnicul ținutului Hărlau, Ioan Mavrocordat (1745) zice: s'au jăluit dumneaei Paraschiva, fiica răposatului Alexandru Sturza, zicând, că are un sat Dolniceni pe Bașău și nu să supun oamenii ce șăd pe acel loc, ca să-i facă slujbă“. ²⁾

Într'un ordin a lui Const. Mavrocordat vedem: „iar locuitorii să facă *slujbă*, adică *șease zile pe an*.”

Am zis că cuvântul de *ascultare* este și el sinonim cu acela de *clacă*. Const. Mavrocordat în întâia sa Domnie (1735) arată ce înseamnă cuvântul *ascultare*. Iată ce zice apropo de plângerea unui egumen: «măcar că pricina a fost și hotărât'o Domnia mea pentru oamenii ce șăd pe moșiele mănăstirilor, să fie sub *ascultarea mănăstirei, să facă poslușanii mănăstirei*». ³⁾

Și tot acel Domn dă un ordin către oamenii de pe moșii «să aibă a asculta, dând însă numai *șease zile de lucru pe an și dijmă*». ⁴⁾

Am arătat deja că *învățătură* avea acelaș sens.

Aceste cuvinte avusese acelaș înțeles și în veacul al 17-lea.

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 17 și 18.

²⁾ Uricarul Codrescu vol. XXI, pag. 243.

³⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 153.

⁴⁾ Ibidem, vol. VI, pag. 224.

Când Domnii din veacul al 17-lea, dăruind sate, le poruncește țăranilor din ele, *să asculte de noul proprietar* și să se supună *la tot ce aceia le vor da învățătură*,¹⁾ nici încapă îndoială că le ordonă să facă *clacă*.

Așa că, măcar că în actele și documentele veacurilor al 14, 15 și al 16-lea, nu întâlnim în mod formal, obligația țăranilor de a face *clacă*, dar din cuprinsul unora precum și din înțelesul cuvintelor pe cari l'am determinat, rezultă clar că claca exista, ba chiar era prevăzută ca una din principalele obligații față de proprietar.

De asemenea și în documentele din veacul al 17-lea, găsești câte odată *lucrul*, dacă nu găsești *cuvântul*. Așa am văzut recomandăția lui *Duca Vodă* către țăranii unui sat „ca să facă ceva treabă mănăstirei”.²⁾

Poate cea întâiu urmă în adevăr luminoasă despre claca ce făceau țăranii pe moșiile particulare, o găsim într'un proces de judecată deja citat dintre Dragotă din Somor și locuitorii acelu sat pentru 80 de baniși de meu. Iată ce cetim acolo. Reproduc întregul act, fiind foarte important pentru chestia care ne preocupă.

«Să știe cum a avut unchieșul Dragotă din Somor niștemeu aceia (aici) în sat și au fost dat bir cu satul, și au fost *tocmit să lucreze cu satul la boiari*, când au fost venit în sat, că a fost o lipitură și să nu i-a nici dijmă, el a lucrat tot cu satul la boiari, iar când a avut o cheltuială să meargă la curte, (ei) s'au sculat satul de i-au luat 20 obroace de meu cu păr-călabul Radu i Vlad, că le au dat la acea cheltuială a satului, iar unchieșul a chemat satul 'naintea noastră

---

¹⁾ Pag. 106—107.

²⁾ Pag. 106.

de ani spus cum că l'a fost luat (le-a fost luat obroacele de miei) obroacele de meu, ei fără de lucru, deci noi i-am judecat să plătească părcălabul cu satul acestui sărac de om, mieiu ce este scris mai sus. Iscăliți :

Gheorghe i Stan, bănișori de județ». ¹⁾

Unchieșul Dragotă vine și se așează în satul Somor. Sărac, (fiind o lipitură) boerul nu-i ia dijmă, probabil fiindcă nu-i se dă pământ de cultivat. *Dar Dragotă face clacă cu ceilalți săteni.* Aceasta înseamnă cuvintele : „Și au fost tocmii să lucreze cu satul la boer“. Cuvântul *tocmit* nu înseamnă tocmii cu bani, ci înseamnă condițiile de lucru. Și iată unchieșul Dragotă făcând *clacă cu ceilalți*. Vine timpul birului iar apoi *când a avut o cheltuială să meargă la curte*—sătenii nu voiesc să lase pe Dragotă în afară de bir și fiindcă se întâmplă ca unchieșul să aibe pentru hrana lui 20 de obroace de miei, ei împreună cu părcălabul I. Vlad, îi iau mieiu pentru plata birului. Dragotă se plânge la Gheorghe și Stan, bănișorii de județ care judecau asemenea pricini mici.

Pentru odată, acești judecători sunt buni și echitabili ; ei hotărăsc ca satul să-i restituie lui Dragotă (acestui sărac de om) mieiu, singura lui hrană.

Și din acest document rezultă, ceea ce din documentele veacului al 18-lea, aflăm cu prisosință, că claca a existat și în veacurile anterioare în care nu se face mențiune de ea.

IV

Din ce plăteau dijma țaranii, proprietarului ? Un document spune „din țarină, din fânaț, din heleșteu și din locuri de prisăci“. ²⁾

¹⁾ Surete și Isofade, G. Ghibănescu, vol. IV. pag. 222.

²⁾ Ibidem, pag. 33.

Altele, nu spun din ce anume: „Acești Iftodie și Vasile au arat moșia lor iar alți răzeși le-au luat de a zecea“. ¹⁾

Câte odată documentele sunt mai explicite. Așa, o carte din 1660 dela Ștefan Vodă Lupu, zice că Pătrașcu și Ioan „să aibă a lua din pâne și din fân și din cânepă și din *curechi*, și din tot venitul ce va fi pre locul lor, pe acea a șasea parte din satul Nisporrești, să aibă a lua de a zecea.“ ²⁾

Singura această dată întâlnim dijma din *curechi*. Din această carte Domnească, unde vedem expresia „din tot venitul“, se vede, că cultivatorii plăteau dijma din tot ce produceau, fie bucate, grâu, secară, fie legume sau lucruri de grădină și grădinărie, precum cânepă și *curechi*.

Cele de mai multe ori întâlnim în documente acel laconic cuvânt «să ia din toate, după obicei». ³⁾

Altă dată cetim: «să fie volnic cu cartea Domniei Mele, a zeciui din țarini cu pâne, din fân, din grădini cu legume, din livezi cu pomi, din bălți cu pești, din păduri, din prisăci cu stupi, însă din cincizeci unul și după tot locul, cu tot venitul, după obicei». ⁴⁾

Această din urmă carte Domnească, care e tot din veacul al 17-lea, ne lămurește complet. Proprietarul lua zeciuiala din toate, dar absolut din toate.

Dijma se plătea în natură, cum era și firesc și cum era îndemână țăranului.

Dacă comparăm în treacăt dijma pe care țăranii noștri o dădeau, cu acea din alte țări, precum în Franța, vedem că țăranul francez era mult mai im-

¹⁾ Surete și izvoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 232.

²⁾ Ibidem, pag. 33.

³⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVI, pag. 48 și pag. 303.

⁴⁾ Ibidem, vol. XXII, pag. 265.

povorat decât cel român și redevențele mult mai variate. Așa, acela plătea, în cazul cel mai ușor, ca țăranul român, adică a zecea parte. Apoi pe lângă zeciuală din produsul cultivării pământului, țăranul francez dădea seniorului zeciuală, din boi, din oi, din porci, din miere, din ceară, etc.¹⁾

Este drept că în Franța țăranii nu plăteau către Rege decât capitația în bani și alte câte-va impozite tot în bani, pe când la noi, Domnitorului îi plăteau ei, zeciuală, din oi, din porci, etc.

V

Câte zile de lucru făceau țăranii proprietarilor în veacul al 14-lea, al 15-lea și al 16-lea ?

În aceste trei veacuri nu avem nici o cunoștință pozitivă pentru a putea răspunde.

În Transilvania din decretul al 7-lea a lui Vlasdislav II, rezultă că țăranii în veacul al 16-lea (1514) făceau câte o zi de clacă pe săptămână. Iată cum se exprimă Șincai la 1514.

„Totuși slujba care era dator să o facă Domnilor pământești dintr'un început n'au fost țără de măsură grea, căci era dator să lucreze numai o zi în săptămână, să dea în toată luna fiește-carele câte o găină, pe an, două găște, una la Rusalii alta la Sf. Martin, apoi iară pe an 10 gazde împreună cu un porc gras pe seama Domnilor celor pământești, precum arată decretul al 7-lea al Craiului Vladislav al II-lea.“

Va să zică cam 50 de zile pe an.

D-l R. Rosetti fixează în cartea sa, în mod arbitrar zilele de lucru a țăranilor în Moldova, la trei. E drep-

---

¹⁾ Les classes rurales et le régime domanial, par Henri Sée, pag. 82—84.

tu că vorbește tot de fantasticul său boer cu fantasticul său drept de judecie.

Documentele, am văzut că dacă ne ajută a stabili, că în aceste trei veacuri a istoriei noastre, exista instituția clăcei, nu ne pot ajuta când e chestia ca să răspundem și câte zile de clacă făcea țăranul, proprietarului..

Am văzut că într'un document a lui Ștefan cel Mare 1453, vorbind de satul Globnici de la Suceava, Domnul zice : „Și toată slujba acelu sat să fie a mănăstirei“.

Din această frază, ce am putea conchide? Că țăranii făceau clacă proprietarului fără soroc, sau că zilele de boeresc erau mărginite ? Eu mai de grabă presupun din această frază, că zilele de clacă erau determinate căci a zice *toată claca*, însemnează a-i știe întinderea ; și a știe întinderea unui lucru, înseamnă că este determinată. Nu cred că Ștefan cel Mare s'ar fi exprimat în acest mod, dacă țăranii din timpul lui, ar fi fost supuși la o clacă nedefinită. Suntem în drept. deci să presupunem, că dacă în veacul al 15-lea, nu exista un așezământ care să fixeze zilele de clacă a țăranului, totuși aceia nu erau supuși nici la o muncă. continuă și fără 'soroc.

Este o simplă presupunere.

Nu cunosc vre-un document din veacul al 16-lea. din care să putem face vre-o inducție mai pozitivă în privința zilelor de muncă a țăranului.

Dar în veacul al 17-lea ?

În Moldova, din lipsă de acte în această privință trebuie să ne mărginim iarăși la ipoteze și generalități..

Avem acte din care rezultă că Domnii făcând da-nii sau chiar cu alte ocazii, poruncesc țăranilor ca să asculte de ordinele proprietarilor.

Aşa, avem un hrisov dela Vasile Lupu, (1640) în care după ce Domnul rezolvă un proces de revendicare, hotărînd că Tănase, vornicul de Poartă e câştigătorul, apoi după obiceiul îi hărăzeşte şi el din partea lui, satul Oglinzii pe care Tănase 'l câştigase în proces : „ca să aibă a-şi ţinea satul, pentru că i a fost lui dreaptă ocină şi moşie. Aşijderea pe cine va pune *socotitor acolo, în acel sat, să aibă a asculta de omul boiarinului nostru, întru tot ce le va da învăţătura*“¹⁾

Deja am citat ²⁾ un alt document dela Ştefan Voda (Gheorghe, prin care ordonă sătenilor din Avrămeni *ca să asculte*, din nou de postelnicul Cantacuzino „*întru tot ce le va da învăţătura*“.

Desigur că din aceste acte şi altele de asemenea natură, rezultă că Domnii hărăzind sau confirmând acte de moşii boerilor, le dădea ţăranilor, în acelaşi timp şi un stăpân în noul proprietar, şi că cuvintele *de a asculta* de învăţătura boerului său a omului său, înseamnă, între altele, că ţăranii erau obligaţi să facă clacă. Dar câtă ? Putem oare conchide din faptul că Domnii dădeau ţăranilor, stăpâni, că prin aceasta îi supunea la un boeresc continuu şi fără limită, punându-i la discreţia proprietarilor ? Nu cred că pot conchide această. Căci Domnii dându-le sătenilor, un stăpân, şi obligându-i ca să facă clacă, nu urmează de aici că prin aceasta putem merge până la determina şi câtă. Cu atât mai puţin, până a conchide, că ţăranii în veacul al 17-lea, în Moldova, făceau clacă, fără soroc.

Cum că ţăranii nu erau obligaţi să facă o clacă continuă sau zile nedeterminate în veacul al 17-lea, a-

¹⁾ Uricarul Th. Codrescu, vol. XVII, pag. 12.

²⁾ Vezi pag. 4

cest lucru rezultă dintr'un document a lui Duca Vodă din 1667. El dăruiește mănăstirei Cetățuia de lângă Iași satul Babiceni, și adresându-se către oameni și săteni, între altele zice : *„Nimeni din obiceiul legat să nu vă scoată, numai ceva grijă a vă hrani, și să dați ajutor la câte vre-o treabă ce va fi a sfintei mănăstiri, precum sunt și a altor sfinte mănăstiri d'aici“*.

Acest document e de mare însemnătate pentru chestia care ne ocupă.

Din el rezultă următoarele : 1) Că nu exista în veacul al 17-lea, un așezământ care să fixeze zilele de clacă a țăranului, dar că țăranii nu erau obligați, de asemenea, ca să fie la discreția proprietarului ; 2) Că lucrul care li se cerea, nu era continuu, nici apăsător, dovadă cuvintele *„să dați ajutor la câte o treabă ce va fi a sfintei mănăstiri“* ; 3) Cum că claca, fără a fi fixată printr'un așezământ, era determinată prin obiceiul legat din vechiu, după care sătenii lucrau pe moșiile boierești și mănăstirești. Căci Domnul recomandă sătenilor din Babiceni ca să nu lucreze mai mult, dar nici mai puțin *„precum și sunt și a altor sfinte mănăstiri d'aci“*.

În tot cazul, din acest document, rezultă, fără îndoială că în privința clăcei, țăranii nu erau lăsați la discreția proprietarului.

Acestea în Moldova.

În Muntenia avem acte precise cu privire la Oltenia din timpul cât această parte a țării a aparținut Austriei. Așa, un funcționar austriac în 1719, vorbește de relațiile proprietarilor cu țăranii și drepturile celor întâiu asupra celor al doilea, și de sigur că se raporta la ceea ce se avusese loc mai 'nainte de mo-

mentul când el scria, și deci putem să ne servim de mărturia lui pentru veacul al 17-lea.

Vorbind despre boeri, austriacul ne spune, că ei percep de pe moșiile lor, dijma din grâu, din orz, din meiu, din fân și din legume, apoi adaugă că numărul zilelor de clacă nu e determinat. „sed dum ipsis necesarii erant“. Adică lucrau câte zile aveau nevoie boerii ; iar restul timpului erau liberi. „tantum otiosae sedebant“. Autorul are rea idee de munca țăranilor fiindcă adaugă că chiar când lucrau, lucrau a lene și până la amiază și încă și atunci aproape siliți „fere saltem circa meridiem et tunc quoaque quasi coacti“. ¹⁾

Din aceste rezultă că țăranii în Oltenia lucrau după *trebuința* proprietarului, adică făceau atâtea zile de clacă, de câte avea nevoie proprietarul. Prin urmare ei erau la ordinele necondiționate a aceluia dar că stăpânii moșiilor nu uzau decât în mod limitat de brațele țăărănești.

În tot cazul, din scrierea funcționarului austriac, nu rezultă că țăranii nu erau prea apăsați cu claca.

Cum că țăranii nu lucrau fără soroc pe ogoarele boerești, acest lucru îl găsim tot în scriitorul austriac. Cele ce am arătat din el, sunt relative la țăranii liberi, nerumâni.

Căci austriacul, după aceea vorbește și de iobagi, adică de rumâni „iobagiones etiam sunt in hac provincia Walachis *romoni* nominati, quos boyerones ab avis et pro avis suis in eodem state invenerant, etc“.

Este știut că rumânii erau la discreția completă a stăpânilor și că făceau boeresc necondiționat, și ca timp, și ca cantitate de muncă. Când deci aus-

---

¹⁾ Pag. 135, vol. V, Studii și documente, Iorga.

triacul face deosebire între țăranii liberi și între rumâni, și vorbește despre cei dintâiu că lucrau câte le trebuia proprietarului, punând oarecum o limită în munca lor, evident că trebuie să conchidem că țăranii liberi având o situație superioară rumânilor, nu puteau să fie supuși la o muncă continuă și fără soroc, ca aceștia.

Bauer, care a scris istoria Valahiei¹⁾ vorbind de timpul ocupației Olteniei, de către austriaci, afirmă că aceia, anexând Oltenia, fixează zilele de clacă a țăranului la 48.

Acest lucru e grav, căci în țările noastre niciodată de când începe regulamentarea zilelor de muncă a țăranilor, numărul acelor zile nu se urcă la 48. Vom vedea că boerii în Moldova cer cel mult 36 de zile, și că chiar când, în mod deghizat, se urcă numărul de 12 zile, fixat de Const. Mavrocordat, ele nu trec peste 31 de zile, cu claca domestică cu tot. Chiar Const. Moruzi care face așezământul cel mai îngreuiător pentru țărani în Moldova, nu atinge acest număr.

Iar în Muntenia, vom vedea că niciodată numărul zilelor de clacă nu s'a ridicat mai mult decât 15 zile sub Caragea.

Cum să explicăm aserțiunea lui Bauer? Această determinare la 48 de zile a clăcei fu făcută în interesul proprietarilor sau în acela al țăranilor? Adică țăranii lucrau 'nainte mai mult de 48 de zile pe ogoarele boerești? Sau din contra, ei lucrau mai puțin și numai după stăruința proprietarilor, Austriacii, noi stăpânitori ai Olteniei, au ridicat până la această enormă țifără de 48 de zile, zilele de clacă? Eu

---

¹⁾ Vezi Bauer Istoria Valahiei. Viena 1806, pag. 271.

cred că această regulamentare a fost făcută în favoarea proprietarilor și în detrimentul vechiului obicei a țării, după care zilele de clacă au trebuit să fie mult mai mărginite. Austriacii anexând Oltenia introduc și în ea sistemul clăcei din Transilvania, unde exista iobagia. Și am văzut din citația care am făcut-o din Șincai, că printr'un decret a lui Vladislav II încă dela începutul veacului al 16-lea iobagii în Transilvania, făceau clacă câte o zi pe săptămână, ceea ce face cam 48 de zile pe an.

Prin urmare, în orice caz, nu putem ca să tragem concluzii pentru Muntenia întreagă cu atât mai puțin pentru Moldova, din situația țăranilor olteni, în timpul ocupației austriace, mai cu seamă din reglementarea la 48 de zile a clăcei, făcută de austriaci.

Și dovadă că lucrurile nu se petreceau așa, în Muntenia, este că avem un important document din veacul al 17-lea dela Const. Brâncovanu (1696) care ne aruncă o vie lumină asupra raporturilor dintre țărani și proprietari, în tot cursul veacului al 17-lea.

Iată acest act:

„Iar pentru lucrul ce au fost lucrând sătenii la mânăstire mai dinainte vreme mai mult la hrisoavele părintelui nu scrie unume câte zile să lucreze, numai ce i scrie cărțile Domnești de poruncă ca-s fie de poslușania mânăstirii și să lucreze; fără de cât s'au găsit o carte a răposatului Matei Vodă, de scrie să lucreze numai trei zile: mai mult, nu: de scrie 7145, Ap. 2 d: care s'au găsit la mdua sătenilor. Iar egumenul zise cum că au găsit de la popa Nastasie, den zilele Ducăi Vodă, de au lucrat 5 zile. Iar porunca Mării Sale lui Vodă așa au po-

*runcit, să lucreze numai acele 3 zile, precum scrie în cartea lui Matei Vodă, mai mult să nu lucreze.*¹⁾

Din acest document rezultă următoarele lucruri, cu desăvârșire nouă, pentru veacul al 17-lea : 1) Domnii s'amestecau în raporturile dintre proprietari și țărani și mărgineau zilele de clacă încă din timpul lui Matei Basarab (1636). Și se amestecau nu întâmplător, ci în mod regulat, dovadă că actul vorbește de o carte a lui Matei Vodă, precum și de o alta a lui Duca Vodă (1673). 2) Zilele de lucru determinate, nu erau numeroase; toată neînțelegerea este asupra unei chestii de două zile numai, egumenul servindu-se de un document dela Duca Vodă care determina claca, la 5 zile, iar sătenii în o carte mult mai veche, cea a lui Matei Basarab, care fixa acele zile, la trei. Const. Brâncovanu hotărăște ca țăranii să lucreze după cartea lui Matei Vodă «și mai mult să nu lucreze». 3) Munca țăranilor de pe moșiile, cel puțin mănăstirești, nu era lăsată la discreția egumenilor și faptul că unele hrisoave să mărgineau a vorbi de obligația sătenilor să facă clacă, fără a determina numărul de zile, nu era determinant. În adevăr, când Const. Brâncovanu, cercetează pricina dintre locuitori și egumen, egumenul exhibează niște hrisoave, în care «nu scrie anume câte zile să lucreze sătenii.» Ele nu satisfac pe Const. Brâncovanu, de vreme ce ele nu arată «nu mai ce-i scriu cărțile Domnești de poruncă ca să fie de poșlușania mănăstirei să-și lucreze». Domnul voește să știe la câte zile, vechile hrisoave, fixase claca pentru ca, în cunoștință de cauză, să-și poată da hotărîrea și cere egumenului să scoată și hrisoavele care le mai

---

1) Studii și documente. Iorga, vol. V, pag. 364.

are cu determinarea zilelor de muncă. Numai așa egumenul e nevoit să arăte hrisovul lui Duca Vodă cu cinci zile de lucru, la care sătenii contra-opun hrisovul lui Matei Vodă, cu trei zile.

Tot din acest act mai rezultă un lucru: în veacul al 17-lea nu era un așezământ general și statornie pentru determinarea zilelor de clacă, cum vedem că'l face, în veacul al 18-lea, Const. Mavrocordat și pe care succesorii săi îl respectă. Domnii având în atribuțiile lor și dreptul de a se amesteca între raporturile dintre proprietari și țărani, pentru a fixa condițiile de muncă, ei acordau hrisoave cu zile mai multe sau mai puține de muncă, după favoare sau împrejurări, egumenilor mai cu seamă. Însă ideea unei munci continue și fără soroc, s'ar părea că era exclusă. Ei chibzuiau și cumpăneau *după trebuință* zilele de muncă a țăranilor.

VI

Proprietatea răzășească și moșnenească.

Puține cuvinte am de spus în această privință. D. R. Rosetti în cartea sa *Pământul, sătenii și stăpânii*, a limpezit chestia în sensul adevărului istoric și a bunului simț. Ce păcat că nu a urmat și în alte chestii, aceiași metodă și n'a dovedit acelaș discernământ!

Cum spune foarte bine autorul,¹⁾ era până la d-sa o legendă, anume că răzeșii sunt descendenții vechilor soldați din timpul epocii războinice a acestor țări, cărora Domnii, cei întâi, mai cu seamă, Ștefan cel

---

¹⁾ *Pământul, sătenii și stăpânii*, R. Rosetti, pag. 168 și celelalte. Despre Origina Răzeșilor.

Mare și succesorii le-ar fi dat întregi, împărțindu-le pământul în loturi.

Ce înseamnă legendele generoase și eroice și care măgulesc sentimentul național! Nimeni nu le discută ci le admite orbește și se transmit din generație în generație, fără a căuta, cineva, să le distrugă.

Aceasta s'a întâmplat și cu legenda răzeșilor și a moșnenilor; toți așa am învățat în școală, așa am cetit în cărți.

Și cu toate acestea, în afară de cercetarea documentelor, și numai dominați de bunul simț, dacă ne-am fi pus o singură întrebare, legenda n'ar fi existat.

Dacă istoricii care au susținut și susțin încă această legendă s'ar fi întrebat : Cum se poate că niște loturi mici date acum 100 sau 500 de ani, unor vechi soldați, s'au putut menține, fără să fie reduse în pulbere, trecând prin 10 sau 12 generații de moștenitori ? Căci documentele ne arată că aceleași principii de drept în privința moștenirilor care există astăzi, au existat totdeauna în aceste țări.

D'apoi loturile mici, date de Stefan soldaților săi n'ar fi putut rezista la două sau trei generații de moștenitori, ele s'ar fi pulverizat !

Observați ce se întâmplă astăzi cu pământurile date țăranilor în 1864. N'au trecut încă 50 de ani și ele sunt în cea mai mare parte îmbucătățite. Vedeți statisticele d-lui Creangă sau a d-lui Căpităneanu.

Dar când studiezi și cercetezi documentele, atunci legenda nu poate rezista un singur moment. În cursul veacurilor, răzeșii își împart ocinele, fii succedând părinților și cu toate aceste, peste 500 de ani, proprietarii au încă destul pământ. Rămâne destul pământ fiecăruia pentru a se putea hrăni.

D. R. Rosetti pune toate aceste lucruri în evidență. D-sa dovedește, că răzeșii își trag dreptul de stăpânire pe pământul lor dela un autor comun, care a stăpânit dela început moșia întreagă, pe care vedem mai târziu stabilită obștia răzășească.

Răzeșii prin urmare sunt fiii, nepoții și strănepoții de mari proprietari, dacă voiți de boeri, care au avut meritul și tăria în cursul veacurilor ca să-și păstreze partea lor de moștenire împreună cu comoștenitorii lor, formând sate acolo unde odată, a fost un boer stăpânind o vastă moșie.

Ceeace nu este o legendă, e că în adevăr răzeșii cu dreptate se mândresc că se trag din neam boeresc.

D. R. Rosetti în cartea sa ia rînd pe rînd un număr de moșii, care au fost și sunt încă răzășești și dovedește complet acest lucru.

Același lucru și cu moșnenii din Muntenia.

De sigur că proprietatea răzășească și cea moșnească a fost mult știrbită în cursul veacurilor de marii proprietari, dar în definitiv ea a rezistat și și a păstrat independența și libertatea până astăzi.

Răzeșii și moșnenii erau deci proprietari ca și boerii. Pe hotarele satelor lor, locuiesc câte odată țărani, clăcași și dijmatare ca și pe celelalte.

Acest lucru am văzut, că ni-l spune așezământul lui Grigore Ghica din 1766.

Așa dar, în aceste țări au fost istoricește vorbind, un singur fel de proprietate, proprietatea mare, cea boerească. O parte din această proprietate fracționându-se în cursul veacurilor, a dat loc la mica proprietate a răzeșilor, de aceeași origine ca și cea boerească. Pe suprafața acestor proprietăți locuia o

populație de neproprietari care se hrăneau dând dijmă și făcând clacă.

Trebue să aduc la acestea un mic corectiv. Am întâlnit o urmă și *de mică proprietate* formată prin *cumpărătură*, de țărani în Muntenia, ce e dreptul nouă, din 1785. Intr'o hotarnică cetim următoarele :

«Din veche stăpânire numai 4 moși ar fi fost într'acel hotar, adecă Pălițoi i Cărleștii i Crintoi i Tărâi. Și aflându-ne și noi cu stăpânirea într'acel hotar au arătat cum că nu suntem moșneni viechi, a ne ști și noi de moși, ci suntem zestrași și *cumpărători* cu părți mici dela dâșii. Acum, căutând a lua și noi parte pă un moși, să se facă cinci moși, nu ne-au îngăduit, ci i-am tras la judecată înaintea dumnealor boierilor ispravnici dela acest județ Gorj». ¹⁾

E drept că cumpărăturile se fac dela moșneni. Dacă țărănimea noastră n'ar fi fost bântuită de atâtea invazii și stoarsă de atâtea biruri, ea putea să facă ceeace țărănimea franceză a început să facă de prin veacul al 14-lea, adică să cumpere dela boeri loturile cari le stăpânea cu dijmă. Pământul era foarte eftin și timp de două veacuri, boerii nu simțiră necesitatea de vaste întinderi. Probabil că ei ar fi vândut ceeace nu le trebuia. Și atunci s'ar fi născut o adevărată mică proprietate create din munca și sudoarea țăranului. Această mică proprietate ar fi făcut din el un om liber și sănătos.

Poate chestia țărănească nu s'ar mai fi pus cum s'a pus în 1864.

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga vol. VI, pag. 502.

CARTEA IV

LOCUITORII DE LA SATU

CAPITOLUL I

I

În momentul când, din documente mai numeroase ne putem face o idee de starea populației rurale în aceste țări, găsim la sate o singură categorie de țăranii.

Numai mai târziu, această categorie se împarte în două : în țăranii propriu zis și în *vecini* sau *rumâni*.

Deja am văzut în capitolul precedent că țăranii plăteau proprietarilor dijmă și făceau clacă. Principala chestiune acum este : Erau ei liberi ca să părăsească satul și să se mute aiurea ?

Să vedem mai întâiu, aiurea.

În Ungaria și Transilvania în veacul al 14-lea, țăranii puteau să se mute de pe o proprietate pe alta. Această libertate fuse opera regelui Ludovic (1351). ¹⁾

Însă în veacul al 15-lea ei fură lipiți de pământul pe care 'l cultivau, în urmă mai cu seamă a răscoalei pe care o fac, provocată de cardinalul Gheorghe

---

¹⁾ Magazin Istoric, vol. III, pag. 145.

Lepes, care îi silește să plătească dijma în bani, iar nu în natură, ca până atunci.

Cu toate acestea, iobagia nu fu implântată definitiv: Țăranii pot din când în când, cu voia stăpânirii, a se muta din satul lor.

Așa, în anul 1463 Matias Corvin ordonă *sub gravissimis poenis*, „ut Iobagiones possessionem suarum obtentis licentiis. depositisque eorum *justiis terragiis*. et debitis persolutis libere ad Civitatem Kolozsvar transmigraire permittat”.¹⁾

Chestia iobagiei în Ungaria și Transilvania trece prin oarecare alternative până la 1514, când țăranii Unguri și Români intrară cu totul sub jugul nobililor.

Iată ce zice Șincai la anul 1514, bazându-se pe Tripartitum, part. III, tit. 25, pag. II.

„Și or cum a fost cruzimea aceasta, Românii și Ungurii cei proști de supt Sfânta Coroană Ungariei, o pot plânge pururea, pentru că aceștia mai înainte erau oameni slobozi, adică se puteau muta de pe un loc pe altul, când vrea, dacă plătea Domnilor pe ale căror locuri ședea, ce li se cuvenea, și își plătea datoriile. Dar în toamna din anul acesta 1514 (când s’au primit și Tripartitul sau fundamentul legilor Ungurești și Ardelenesti, cel din Stefan Vervenți alcătuit, din carele scriu acestea), s’au făcut iobagi deplin, adică așa s’au legat locurilor pe care ședea, cât dintr’însele nu s’au putut după aceea mișca, s’au de s’au mișcat necine, s’au dus înapoi cu sila”.²⁾

Suferințele iobagilor erau mari, de aceea în 1457, dieta Ungariei întrunită la Târnova, declară în mod solemn, că de oarece mânia răzbunătoare a lui Dumnezeu

¹⁾ Documente privitoare la Istoria Românilor. Eudoxie Hurmuzachi, vol. II, pag. 148.

²⁾ Șincai, Cronica Românilor, pag. 135.

a căzut asupra Ungariei din cauza păcatelor grele ale poporului, și de oarece «plăngerile iobagilor asupriți s'au ridicat până la cer înaintea feței lui D-zeu ca să ceară răzbunare», ea decide în unanimitate, să se restituie sărmanilor iobagi libertatea de care au fost despoiați în anii trecuți, anume să se poată strămuta de pe moșia unui Domn pe moșia altui Domn, și în un număr de articole, anume 26 până la 30, regulează condițiile în care un colon (așa e numit în documentele scrise în latinește), poate părăsi moșia, pedepsele pentru colon când fuge fără să îndeplinească acele condiții, precum și pedepsele pentru nobili care ar aduce pe un iobag cu violență de pe moșia altuia.¹⁾

Se pare că această hotărâre solemnă nu a fost pusă în execuție, căci în 1459 din nou se întrunește dieta feudală a Ungariei și din nou se pune la ordinea zilei chestia libertății iobagilor. Dieta de astă dată, o rezolvște în următorul mod : că ar dori să se acorde iobagilor această libertate pentru ca D-zeu să-și întoarcă mânia sa deasupra Ungariei ; totuși în împrejurările de războiu de față *nu le poate concede această libertate.*²⁾

Incât Șincai are dreptate să spună : «Rumânii cei proști au gemut sub tiranie până la 1785 când s'au milostivit augustul Impărat Iosif al II-lea a strica iobăgia». ³⁾

Mă întorc la țările noastre și întreb : Care era situația țăranilor în aceleași veacuri ?

¹⁾ Documentele culese de Eudoxie Hurmuzachi, vol. II, part. IV, pag. 404 și celelalte.

²⁾ Documente din Istoria Românilor, culese de Eudoxie Hurmuzachi, vol. II, partea IV, pag. 595.

³⁾ Cronica Românilor, pag. 136.

Dacă ne uităm la legiuirile lui Vasile Lupu și Matei Basarab, desigur că trebuie să răspundem că și la noi țărani nu puteau să se mute dintr'un loc într'altul.

Articolul 18-lea, din capitolul „*Pentru plugari*“ zice : «Când va fugi țăranul dela locul și boerul său, nimeni nicăeri să nu-l primească, iar de 'l va primi o dată, de silă să-l întoarcă înapoi la satul de unde este, etc.». ¹⁾

Să se noteze că aici nu poate fi vorba de vecini, ci de țărani propriu ziși.

Legiuirile lui Vasile Lupu și Matei Basarab nu trebuiesc luate prea în considerație, când este vorba să cercetăm ce era și ce se petrecea în obiceiurile țarei. Toată lumea știe că ele sunt simple traducții.

D. Longinescu, într'o lucrare cu desevârșire nouă, dovedește că legiuirea lui Vasile Lupu, este luată din colecția lui Farinaccius, care cuprinde sub titlu de *Praxis et Theoricae*, «toate rânduelile juridice întemeiate sau pe dreptul roman sau pe cele din legile bizantine, care fusese glosate și traduse în latinește. Afară de acestea, din spusele patriarhului, mai știm, spune d. Longinescu, «că Meletie Siligos, îndemnat de Vasile Lupu, a tradus instituțiile lui Justinian și o alegere din acele a împăraților Leon și Constantin». ²⁾ De aici rezultă că întocmitorul legiuirii cărței de învățătură a lui Vasile Lupu, a găsit în colecția Farinaccius toate ordinele și legile romane privitoare la colonii din veacul al 4-lea, și le-a tradus pur și simplu, fără ca ele să fie totuși aplicabile stărei țăranilor din timpul lui Vasile Lupu.

Iată câteva legi, cu privire la coloni din timpul împăraților Romani.

---

¹⁾ Acte și legiuri, Sturdza Scheianu, vol. I, pag. 3 și 4.

²⁾ Pravila lui Vasile Lupu, pag. 8 și 9. S. G. Longinescu.

Din anul 332, găsim dela Impăratul Constantin următoarea lege :

„Acela (proprietarul) la care se va găsi un colon ce aparține altuia, nu numai că va trebui să-l restituie domeniului unde este născut, dar va trebui să plătească și capitația aceluia colon pe timpul cât a stat la dânsul”.

Și o altă lege din 371 dela Valentinian I :

„Nu trebuie ca colonii să părăsească ogorul lor de origină. Dacă ei se duc, vor fi aduși 'napoi și pedepsiți. Proprietarul care va fi atras sau primit la dânsul pe colonul altuia, nu numai că va trebui să plătească o indemnitate proprietarului legitim, dar va fi pasibil și de o amendă”.

Și o lege din anul 386 completează pe acea de mai sus zicând :

„Proprietarul care va fi atras la dânsul sau ar fi ascuns colonul altuia, va plăti o amendă de o jumătate de livră de aur dacă colonul aparține unui particular, și de o livră de aur dacă aparține fiscului imperial”. ¹⁾

Dovadă că articolul 18-lea citat din legiuirea lui Vasile Lupu, este o importanță străină, este că el continuă mai departe astfel :

„Iar de va meșteșugi (proprietarul care primește colonul) într'alt chip, și va călca pravila, acesta să plătească la Domnie 12 litre de argint și 24 litre boia-rinului aceluia căruia îi va fi țaranul”.

Traducția acestui articol este vădită și este departe ca cerul de pământ de obiceiul țarei.

În nici un act sau document nu găsim măcar urmă de asemenea pedeapsă. Iată de ce, o mai repet, faptul că găsesc art. 18 în condica lui Vasile Lupu, nu dovedește că țaranii în acel veac erau lipiți de pământ

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 89—93.

și în caz când fugeau, aduși cu forța 'napoi, de proprietar.

Pentru ca să aflăm situația țăranului și de ce libertate se bucura, trebuie să cercetăm actele și documentele, lăsând legiuirea lui Vasile Lupu și Matei Basarab de o parte.

Dar mai întâiu să mă ocup puțin de o cauză care aiurea, a făcut ca țărani să fie opriți de a părăsi satele lor. Această cauză a fost impozitul.

Am văzut din ordinul lui Matias Corvin că iobagul ungur sau român, putea să se strămute dintr'un sat aiurea, cu voia guvernatorului sau a Regelui, însă, numai după ce plătea impozitul.

Acelaș lucru, adică censul, lipește și în Occident pe țăran de pământ, bunăoară în Franța.

Censul era un fel de operație cadastrală, pe registru căruia era înscris fiecare contribuabil împreună cu familia sa, pentru care plătea de asemenea, impozitul. Impozitul era pe cap și nominal. Însă proprietarul domeniului sau a teritoriului trebuia să dea Statului toate contribuțiile locuitorilor; el le percepea și chiar era responsabil de dănsle.¹⁾

Prin faptul că proprietarul, nobilul, răspundea de impozitul tenancierilor săi, urma că el avea interes ca aceia să nu fugă, căci fuga lor l'ar fi lăsat în deficit față cu fiscul. Fustel de Coulanges, arată cum prin cens s'a ajuns la fixarea colonului pentru totdeauna pe pământul pe care 'l cultiva: „Să privim pe colon. Înainte de a fi înscris în cens, el era un fel de mic tenancier fără contract de arendă și fără garanție; nici o lege nu-l oprea nici ca să părăsească domeniul,

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 81.

nici ca proprietarul să-l expulzeze. Dar iată-l înscris în cens și este înscris pentru totdeauna. În teorie, cultivatorul trebuia să plătească censul. În realitate, statul obliga pe proprietar ca să aducă contribuțiile oamenilor de pe domeniul său; el percepea censul și el era responsabil. Această particularitate e foarte importantă fiindcă proprietarul plătea censul pentru oamenii după domeniul său, el trebuia să scoată acei bani dela oameni, prin urmare avea tot interesul ca colonii sau franc-vilanii sau servii după domenii să nu-l poată părăsi niciodată¹⁾.

II

Cum stăteau lucrurile la noi?

Am văzut la capitolul *Dări* că și la noi exista un impozit în bani, numit *cislă*.

Am arătat că cislă era un impozit aruncat pe sat, colectiv și solidar, și am mai arătat, că cel interesat ca fiecare țăran să-și plătească cislă, nu era fiscul, fiindcă birarii împlineau lipsurile fugiților sau a săracilor, dela cei prezenți. Nu erau interesați nici boerii, fiindcă ei nu erau responsabili, cum de exemplu am văzut că avea loc în Franța. Cei interesați erau consătenii și am dovedit că tot consătenii sau acela care plătea partea contributivă a fugitului, căpăta carte Domnească ca să-l poată urmări ca să-și scoată paguba, câte odată aducându-l înapoi, altă dată împlinindu-l unde îl găsea, dacă avea ce să 'i ia.

Indată însă ce plătea omul, cislă, era liber să plece. E drept, că cele de mai multe ori, din această cauză consătenii îl aduceau înapoi.

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, p. 81 și celelalte.

Lui Eustratie Dabija, Domnul Moldovei, în 1663, să jăluesc o sumă de oameni din satul Găneștii, cum că murind Banul, la moartea lui i-au *ertat din vecinătate*. Oamenii rog pe Domn să le dea voie ca să părăsească satul, de vreme ce nu mai sunt vecini. Domnul scrie următoarea carte: «Deci și Domnia mea, după cuvântul Banului, (cu limbă de moarte) le-am făcut cartea să iasă de acolo și cislă în satu este. *Pentru aceea de veți vedea cartea Domniei mele, care vor eși de acolo din sat fără cislă să nu iasă ; să le aruncați cislă după dănșii, și să știi care unde se duc*«. ¹⁾

Numai plata impozitelor împedeca pe țărani în veacul al 16-lea și al 17-lea, a se muta din loc în loc și dacă erau aduși înapoi, când fugeau, o repet, era numai ca să plătească cislă. Plătind'o și arătând satul unde se muta, pentru ca să fie puși acolo din nou la cislă, ei erau oameni liberi. Într'un document dela Vasile Lupu din 1634 cetim următoarele :

«Așijderea oamenii ce vor fi fugind din sat din Oglinzi și din sat din Zăvoiani, să aibă a-i lua cu toate bucatele lor, hie unde îi vor găsi în țara Domniei mele, și *să-i ducă înapoi la sat să-și plătească cislă*». ²⁾

Cum că numai plata cislei împedeca pe țărani ca să părăsească satul, vedem și mai lămurit lucru dintr'un ordin a lui Alexandru Vodă Domnul Moldovei, (1667) care îl dă pentru niște oameni din satul Găneștii.

„Așijderea și pentru cislă ce au ei în sat să nu hie oamenii slobozi a ieșire de acolo din sat până ce nu-și

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 84.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVII, pag. 12.

vor ridica ei cîsla lor din sat, și de aici să fie slobozi a eși unde le va hi voia".¹⁾

Fiscul cerea două lucruri ca cineva să poată părăsi satul : să plătească cîsla, și să spună unde se duce pentru ca să i poată arunca cîsla, după dînsul.

Să se observe un lucru : Oamenii din satul Găneștii cărora Vodă le dă voie să părăsească satul, numai sunt *vecini*, căci stăpînul lor Banul, îi ertase ; de aceea Vodă le dă voie. Altminterelea, dacă ei ar fi fost *vecini*, cu nici un preț nu ar fi putut părăsi localitatea, căci numai atârna, în acest caz de Domn, ci de stăpîn.

Desigur că de fapt și proprietarii aveau interes ca clăcașii să nu părăsească moșia și probabil că a trebuit să se întîmple ca de multe ori țărani să fie aduși 'napoi, boerul uzând de puterea și autoritatea lui. Dar aceasta, dacă se făcea, se făcea în mod abuziv, nu în puterea legii. În adevăr, nu găsim arte prin care boerii să se adreseze Domnilor ca să li se dea carte de urmărire a fugarilor. Acest lucru 'l vom găsi foarte des cînd vom vorbi de *vecini*.

Mă rezum : atît în Muntenia cît și în Moldova, țărani au fost liberi în veacul al 16-lea și al 17-lea, în condițiile arătate mai sus, a se strămuta dintr'un loc, în altul.

---

¹⁾ Studii și Documente, Iorga, vol. VI, pag. 86.

CAPITOLUL II

VECINII ȘI RUMÂNII

I

Ce era *vecin* și *rumân* ?

Cuvântul de *vecin*, a fost mult timp întrebuințat în Moldova și în Muntenia pentru oarecare categorie de țărani de care am a mă ocupa. El a dispărut cu semnificația lui deosebită, odată cu instituția socială căreia îi dădese numele. În Muntenia, pe lângă cuvântul de *vecin* găsim și acela de *rumân*.

Miron Costin scrie în limba polonă „*Despre poporul Moldovei și al țării Românești*,“ lucrare pe care o dedică lui Ioan al III-lea regele Poloniei cu foarte multe lingușituri în Prefață. El spune că a scris-o fiindcă istoricii poloni n'au nici o noțiune despre a doua descălecare a Moldovenilor.

Această lucrare istorică e împărțită în *cânturi* și e în adevăr o poemă și ca fond și ca formă, scrisă în mod pretențios. Poema începe cu povestirea fabulei cu Dragoș și bourul, împodobind-o cu tot felul de înflorituri. În această țesătură de invențiuni, vestitul cronicar vorbește și de *vecini*.

Iată ce zice : „Vecinii nu existau în țeara de jos, toți Românii erau sau arcași (Arkaszam) sau călărași (Kalaraszami) și cei mai săraci lucrau ei înseși căm-

pul, eară cei mai bogați se serveau cu munca robilor Țigani¹⁾

Va să zică, după Miron Costin, la început (Când?) Românii toți erau proprietari, unii—cei săraci—își cultivau singuri proprietățile, iar proprietarii cei mari lucrau cu Țiganii robi, moșiile lor! De unde scoate vestitul cronicar, acestea? Pe ce se bazează când afirmă că la început toți țăranii erau proprietari? Pe ce, când afirmă că pe moșiile marilor proprietari, nu ședeau decât Țigani robi? Pe nimic. Este o simplă închiuire.

De unde scoate afirmarea că *vecinii* au existat totdeauna, însă numai în țara de sus, și că ei erau străini, de origină? Căci la aceasta vine, când adaugă că toți Românii erau proprietari i arcași sau călărași!

Încă ceva. Miron Costin afirmă că *vecinii* erau numai în țara de sus. Pe ce moșii erau ei așezați? Căci, tot el ne spune, că micii proprietari își cultivau singuri pământurile, iar cei mari le lucrau cu Țigani. La cine lucrau *vecinii*? Pe a căror moșii?

Miron Costin, scriind în versuri, starea țării Moldovenești cu peste 300 de ani în urmă, pentru a distra pe regele Poloniei, înțelegeți că acest lucru nu are nici o seriozitate. Totuși era animat de bune intenții, el voia să dea începutului țării un caracter de cavalerism și de nobleță. În această concepție, *vecinii*, așa cum îi vedea el în zilele lui, nu puteau să aibe loc.

Va să zică, după Miron Costin, *vecinii* la început au fost *străini*, numai *străini*. Cronicarul, nu ne spune

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hăjdeu, I. I. pag. 167.

cum au fost aduși și de cine în țară, nici dacă au venit singuri. Am văzut, că nu ne poate preciza pe ce mîoșii măcar s'au așezat. Țara de sus e mare.

Alt mare învățat al țării noastre, Dimitrie Cantemir-după ce e nevoit să fugă de pe tron, cu Petru cel Mare, căruia îi închinase țara, scoate în latinește *Descrierea Moldovei*. Cartea e scrisă pentru străini, pentru a face cunoscut, datinile, obiceiurile și viața Moldovei; de aceea autorul se lungește în descrieri de obiceiuri dela Curte, cum Domnul este întronat, cum primește pe boieri, cum se fac nunțile, etc., toate vădit întocmite pentru a face senzație și pentru paradă. Ca să arăte sentimentul de mîndrie a poporului Moldovenesc care se trage din ilustra viță romană, origină incompatibilă, după Cantemir, cu starea mizeră a vecinilor, pe care și el îi vedea sub ochi cum îi văzuse Miron Costin, fostul Domn al Moldovei, nu crede că demnitatea națională i-ar permite ca să spună străinilor că vecinii erau și ei *Români* ca și boerii războinici și ca și soldații căre de atâtea ori s'au ilustrat pe câmpurile de bataie.

De aceea iată ce origine dă el *vecinilor* :

„Rusticu (iobagiu) care se fia curatu Moldoveanu, nu este nici unul, cei care sunt, se trag sau din Ruși, sau din Ardeleni, căroru-a Moldoveni le zic Ungureni. Căci Dragosin după descălecarea în Moldavia, găsind'o fără locuitori, a o împărțitu toată între socii săi de arme. Er'a aceștia vediendu că nu este justu ca boiarului se lucre și se muncească la boiaru (căci toți, care erau născuți din sânge roman, se considerau de boiari), și tinendu că e lucru nedemnu pentru oameni dedați la arme, să se pună chiar să lucreze pămîntul, așa au trecut în țările

vecine, unde acumu era introdusa servitutea țărănilor și cu învoirea Domnilor acellor țieri au luat oameni cari erau deprinși cu laboarea și i au adus și asiedatu pe la moșiele lor ca să lucre¹⁾.

Este nevoie a combate asemenea *enormități* a celui mai învățat scriitor din veacul al 18-lea? Moldova era pustie la jumătatea veacului 14-lea când Dragoș vine din Maramureș și o ocupă! El o împartește între boerii lui. Iată țara întreagă în mâna curtenilor. Dar cine să lucreze imensele proprietăți? Nexistând decât numai boeri, ei nu puteau să lucreze unii, altora. Le trebuia deci brațe de câmp. Ce să facă? Să uită jur împrejur în spre Rusia(?) și în spre Ardeal. Și în o parte și în cealaltă, erau mulți țărani care deja se aflau în stare de iobagie(?) O idee luminoasă le vine în cap. Dar dacă s'ar duce în acele țări și cu învoirea Domnilor, ar aduce în țară oameni care să le lucreze ogoarele? Zis și făcut. Ei aduc *Ruși și Ardeleni în massă*. Și fiindcă aceștia sunt deja în stare de iobagie, adică de *vecinătate*, Dragoș și boerii săi, nu au nevoie să le schimbe condiția, ei îi fac *vecini*. Și iată cum s'a înființat *vecinătatea* din cele întâi timpuri a Domniei Moldovei.

Rămâi uimit de aceste copilării!

Istoriceste, este dovedit că la epoca de mai sus Moldova era populată, ba chiar avea aceeași organizație pe care o constatăm 40 de ani mai târziu, sub Roman Vodă. Prin urmare satele aveau muncitori care probabil erau în condițiile pe care îi vedem sub Ștefan cel Mare, adică făceau clacă și dădeau dijmă.

La aceeași dată, țăranii din Ungaria nu căzuse cu

---

¹⁾ Descrierea Moldovei, Cantemir, pag. 131.

totul în iobagie, sau cu alte cuvinte nu ajunsese în starea de șarbi. Așa că dacă Dragoș și tovarășii săi ar fi adus oameni din Transilvania, aceia nu puteau să fie *vecini*.

Pe urmă, ce mijloc este acela de a explica impoporarea satelor cu oameni străini aduși în *massă*? Cum puteau boerii să aducă, cu învoirea stăpânilor, masse mari de lucrători de pământ? Ce? Ardealul și Rusia (?) aveau pletoră? Stăpânii consimțeau ei așa ușor, a lăsa pe clăcașii lor, să le părăsească moșiile?

Apoi, voi arăta și am arătat deja în *Introducere*, că vecinătatea a fost o instituție care s'a născut peste tot locul din necesitățile economice a timpului și din starea de puternicie a clasei proprietarilor. Ca să o găsim în Moldova, nu e nevoie să recurgem la o aducere în *massă* de străini, după cum nu avem nevoie a explica servajul, în acelaș mod, în Franța, Anglia, Germania, etc.

De altă parte, nu vedem la nici o epocă două feluri de populație rurală, una indigenă și alta străină, ci găsim oameni vorbind aceeași limbă, unii servi, alții stăpâni.

Voi arăta că în veacul al 16-lea și al 17-lea, satele sunt pline de vecini și putem să urmărim cum ele devin.

Afirmația lui Cantemir ca și cea a lui Miron Costin sunt de pură fantazie!

Ce folos real ar fi adus Cantemir, istoriei noastre, dacă în loc să se ocupe în mod fantastic de origina vecinilor din Moldova și de descălicarea lui Dragoș, s'ar fi mărginit ca să arăte starea vecinilor din timpul lui, condițiile în care acei oameni trăiau pe moșiile boerești și viața economică a țării!

Ei bine, s'ă găsit cu toate aceste un istoric, d. Iorga, care să ia ca literă de evanghelie cele două fabule, una scrisă în leșește și alta în latinește și să susțină că cuvântul de *vecin*, înseamnă *oameni vecini cu țara noastră*, adică Ruși, Unguri, Sârbi, Secui, etc. „Vecinătatea Moldovenească e veche, ne zice d. Iorga. Rușii pe care în urma năvălirilor lor prădalnice îi dobândeau cu sutele și miile Domnii moldovenești ca Stefan cel Mare, un Bogdan Orbul, un Petru Rareș, erau așezați pe moșiile Domnului sau ale boerilor ca *vecini*“. Va să zică vecinii sunt prizonierii de războiu a Domnilor din veacul al 15-lea și al 16-lea!

Poate d. Iorga să demonstreze, cât de puțin, aceasta afirmație?

O altă cauză a *vecinătății*, pe lângă cea de sus, d. Iorga o atribuie, frumusețelor Moldovei! „De asemenea, ne zice, și Secui, care atrași, de frumusețile și toloasele Moldovei“. Cum veneau acești oameni în țara, imediat erau prefăcuți în vecini!

Va să zică vorba lui Dimitrie Cantemir, că „rusticu care să fie curat moldovan nu este nici unul“.

După aceea, d. Iorga se face foc în contra aceloră, care cu bun simț și fără idei preconcepute, constată cu tristeță, că cuvântul de *rumân* adică cuvântul neamului nostru ajunsese a avea o semnificație de deconsiderare, de vreme ce el se dădea țăranilor aserviți complet proprietarilor. Și într'o nobila indignare, d-sa scrie:

„Rumân“ e cel ce nu e alt ceva decât Român: Omul obișnuit, omul de rând, fără ca aceasta să însemne și o inferioritate socială, o scădere a întregimei drepturilor umane. Căci n'am avea precedente de o astfel de înjosire a neamului național la nici un popor.

Vezi, din potrivă, ce e *homo francus* la Germanii din Galia¹⁾ !

Ia să lăsăm declamațiile și sentimentalismul patriotic deoparte și să ne ocupăm în mod serios de această chestie eminamente cu caracter social și economic.

În capitolele precedente, am văzut că, atât Domnii când făceau dani, cât și particularii când vindeau sau și împărțeau moșiile, vorbeau în acte numai de moșii «cu tot venitul» fără să vorbească de țăranii care le locuiau. Foarte rar găsim în documente o împărțeală a unei moșii în care să se spună că se împart și oameni ; cel mult casele.

Pentru ce? Pentru că locuitorii fiind liberi, așa cum am arătat, și șezând pe moșii, fără a atârna personalmente de proprietari, ci numai prin obligațiile lor de a da dijma și a face clacă, ei nu puteau fi considerați ca făcând parte din averea proprietarului.

Dăruindu-se o moșie sau vânzându-se, ei treceau sub stăpânirea noului proprietar, atât și nimic mai mult.

De pe la jumătatea veacului al 16-lea, observăm un fapt nou. În actele de vânzare, pe lângă moșia care se vinde, găsim figurând și numărul *vecinilor* care sunt pe ea.

Iată de exemplu.

Intr'un act de vânzare cetim : „satul Dumenii la ținutul Dorohoiului pe Iubăneasa, *sat întreg și cu vecinii cât s'ar afla acolo de loc și cu heleșteu*“.²⁾

---

1) Constatări Istorice, Iorga, pag. 16 și pag. 22.

2) Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 155.

În actele de împărțeală vecinii se împart împreună cu pământul.

Așa într'un act din 1598 cetim :

*„Încă jumătate de vecini să fie a d-sale stolnicul și câți ori fi față și câți ori fi fugit“.*¹⁾

Într'un alt act din același veac cetim : „suret de pe împărțeala de moșii și *vecini* ce au luat zestre logofătul Miron Cuza dela socrul său Ion Costin hatman, care este făcută de Donici Vel logofăt cum arată moșiile de vecinii care s'au socotit și s'au dat zestre logofătului“.²⁾

Gavrilaș paharnicul, amintit în actul de mai sus, își scoate partea sa de moșie în vânzare, și cu dânsa vinde și vecinii „și au negostat cu d-lor Stefan Scarlat ce au fost armaș mare și cu fratele d-sale Dabija clucerul, drept 400 de lei, *cu vecinii ce s'au venit în partea d-sale*“.³⁾

Am văzut până acuma că țăranii erau liberi să părăsească satul și că ei nu erau urmăriți decât numai în vedere ca să-i silească a plăti partea lor contributivă la cislă.

Din veacul al 17-lea, oamenii numiți *vecini*, când fug din satul lor, sunt urmăriți de boierul proprietar în interesul lui propriu, și aduși 'napoi în sat.

Exemplu :

Moise Movilă, Domnul Moldovei, (1631) dă o carte lui Todiraș ce au fost camaraș «ca să-și strângă *vecinii săi cari au fugit din sat din Scheia, ori unde îi va afla în țara Domniei mele, ori în târg, ori în slobozie, ori în sat Domnesc, ori în sat călugăresc,*

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol VI, pag. 37.

²⁾ Ibidem, pag. 155.

³⁾ Ibidem, pag. 38.

ca să aibă a-i lua cu toate bucatele lor și să-i ducă în sat în Scheia».¹⁾

Proprietarii îi urmăreau pe asemenea fugari până și în țările vecine de unde i-aduceau 'napoi.

Intr'un act de vânzare (1627) a lui Armașu Pană a părții lui din satul Voineștii, spune că vinde «din hotar până în hotar, cu vadul de moară, cu tot venitul și cu un rumân anume Oană cu feciorii lui, jupânului Hrizea, marele logofăt, drept 4000 bani gata... *Și acești rumân Oană fost-a fugit în țara Ungurească, iar jupânul Hrizea logofătul l'au scos din țara Ungurească și l'au adus în țeară».*²⁾

Acești *vecini* sunt amestecați de multe ori cu țiganii, alături de care figurează prin acte și a căror condiții, în multe privințe, o au.

Iată un act de învoială din 1655 : «adică eu Zaharia împreună cu vărul meu Stan și Stoica scris'am aceasta al nostru zapis ca să fie de mare credință la mâna vărului meu Filip, cum să se știe că am avut multă pâră și gâlceavă pentru țiganii și *rumânii* care au rămas dela moșii noștrii 'ncoace, de aceea noi am stat toți la socoteală, etc.»³⁾

Intr'un alt act, Grigore Ghica (1630) confirmă unui boer, ca cu cartea Domniei „să țină și să stăpânească a lui dreaptă moșie și cu *vecinii* și cu *țiganii* care i s'au venit la împărțeală... deci pe izvodul ce are dela d-lor boerii să fie volnic a-și ținea și stăpânii moșiile și pe *vecini* cu tot venitul, și a-și strânge *vecinii* pe unde s'ar fi imprăștiat, *a-și strânge toți vecinii și țiganii, să-i ducă la casa lui»*.⁴⁾

¹⁾ Academia Română, Doc. IV, pag. 156.

²⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu, I, I, pag. 14.

³⁾ Surete și Isoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 71.

⁴⁾ Academia Română, XXII, pag. 42.

Ce să fie oare acești oameni care poarta numele de *vecini* sau *rumâni*? Care era condiția lor socială și juridică? Și care erau raporturile dintre proprietari și dintre ei?

Deocamdată este mai ușor de a arata *ceeace nu era vecinul*.

Prin acte găsim întâiu, ca opus vecinului, următoarele cuvinte: «om slobod», «megiaș», «cneaz», «laturaș» și «judec».

Intr'un act de judecată a lui Matei Vodă, din 1643, cetim: «Să se apuce Dumitrașcu Paharnicul de mărturii de care au fost mărturisit de Mihel, că nu iaste rumân *ci iaste om slobod*». ¹⁾

Intr'un alt act din 1667 Radu Leon, judecând tot un caz de *rumânie*, zice: «Ei au fost toți *megiași* și au avut păs pe rumânie, iar când au fost în zilele lui Constantin Vodă pe Lescu îi încalcă cu zapis mincinos ca să-i *rumânească* cu silă».

Intr'un alt act a lui Alexandru Voevod din Muntenia, prin care confirma vânzarea a unui sat Caraula, cetim: „Fiindcă satul Caraula a fost de mai 'nainte tot din oameni cneji cu ocinile lor de moși și strămoși... iar apoi s'au vândut *vecini*“. ²⁾

În actul de dezrobire a lui Constantin Mavrocordat din 1749, vorbind de vecini, se spune: «*asemenea ei slugesc ca și lăturalnicii*». Prin *lăturalnic* se înțelege țăranul care dă dijma și face clacă.

Alexandru Vodă Iliș într'o judecată pentru satul Gureanii, sat de vecini, vorbind despre trecutul acelor oameni, zice: «unde fusese toți oamenii *judeci*».

Deci acum putem să ne facem o idee de ce nu era *vecinul*.

¹⁾ Studii și documente, Iorga, pag. 473 și 481 vol. VI.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 145.

Omul slobod, judecul, megiașul și cneazul, erau mici proprietari liberi, așezați pe moșioarele lor, neatâr-nând de nimeni decât de Domn și de fisc, nefăcând nimănui clacă, de asemenea nedând dijmă, cuiva. Aceștia se mai numeau și moșneni în Muntenia și răzeși în Moldova.

Vecinul e contrarul acestora. El nu are proprie-tate, este așezat pe moșiile altora, el face clacă și dă dijmă, el atârnă cu totul de proprietar. Dar cu acestea, nu am zugrăvit pe vecin cu fizionomia lui specială. Căci mai toate trăsăturile cu care l'am caracterizat le mai întrunește și o altă categorie de lo-cuitori, numiți *țărani, săteni, clăcași, lăturași*. În ade-văr și aceștia, ca și vecinii, nu au proprietate, șed pe moșii boerești, Domnești sau mănăstirești, fac clacă, dau dijmă și sunt în oarecare atârnare de stăpânii moșilor.

Prin urmare, în al doilea rând, trebuie să facem deosebirea și între țărani, săteni, clăcași, lăturași și *vecini*.

Am văzut din cele arătate în capitolul precedent, precum și din cele zise în acesta, în ce consistă deo-sebirea. Țăranii nu se vindeau cu moșiile, numele lor nu figurau în acte, ei nu atârnau de proprietar decât numai în ceea ce privește claca și dijma. În colo ei erau liberi. Puteau să părăsească satul, am văzut în ce condiții. Proprietarii afară de obligațiile de clacă și dijmă, nu puteau dispune de aceia.

Pe când vecinii erau robii proprietarului, acela îi împărțea ca pe Țigani și cu Țigani; îi trecea în foile de zestre, îi putea muta de pe o moșie pe alta; iar ei nu puteau să părăsească moșia. Când fugeau, proprietarii îi aduceau înapoi cu sila.

Am zis că proprietarii puteau să-i vânda.

Iată exemple de toate acestea :

În 1628, Andricu dă la mâna visternicului Vlad, «acest zapis al meu, ca să fie de credință, cum că am vândut acești rumâni anume Goran și Dumitru, însă în bani gata 3400 aspri». ¹⁾

Intr'un act de împărțeală între mai multe rude, găsim : „Deci i-au venit jupănesei Tofanei, toți *vecinii* ce au fost pre cumpărătură din Șerbănești, *ce au fost mutați de unchiul nostru în Berești* ; aceia să fie toți ai dumisale.“ ²⁾

Neculai Mavrocordat autoriză pe boerul Solomon Botez, „a căuta în țara Domniei mele, unde s'ar afla ai săi *drepti vecini* din sat din Oniceni ot ținutul Sucevii, ori în sat Domnesc, ori boeresc, ori călugăresc, ori unde i-ar găsi, să aibă a-i lua cu tot ce ar avea, *să-i ducă să-i așeze unde i-ar hi voia*, însă de or avea bani să-i ia cu bani cu tot“. ³⁾

Am zis că țăranul ca și vecinul făcea clacă ; însă era o mare deosebire între dânsii, cel întâiu o facea, dacă nu în oarecare margine, cel puțin numai claca legală, pe moșia unde ședea, iar cel al doilea, la discreție, putând proprietarul să-l întrebuințeze la orice treabă, chiar casnică și să-l ducă ori unde ca să muncească necondiționat.

Mai târziu când așezămintele regulează situația țăranilor și a *vecinilor*, această deosebire o vedem la murit arătată.

Vecinul sau *rumânul* făcea mai multă clacă decât țăranul, de vreme ce el era la discreția stăpânului.

---

¹⁾ Academia Română, Doc. XLII, 43 (orig.).

²⁾ Ibidem, Doc. II, 68.

³⁾ Ibidem, Doc. IV, 218.

În așezământul țării Moldovei din 1743 a lui Const. Mavrocordat, între altele cetim : „Oamenii ce vor ședea pe moșii mănăstirești, *nefiind vecini* să fie datori a face de om 12 zile într'un an, iar *vecinii mănăstirești au boerești să dea după obicei*“.¹⁾

După obicei ! Domnul nu spune cât ; dar desigur că obiceiul era că vecinul să facă atâta clacă, să dea atâta dijmă, câtă voia boerul.

În actul de dezrobire a aceluiaș Domn, vecinul moralmente și în celelalte privințe, este ridicat la situația restului țăranilor. Cu toate acestea, când e vorba a li se determina câte zile să facă clacă, li se impune 24 de zile, pe când țăranii, am văzut, că făceau numai 12 !

Vecinii aveau pământ pe moșile stăpânilor ca și ceilalți țărani ? Pun această întrebare, căci din textul actului de dezrobire a lui Const. Mavrocordat, ar putea reeși că în Moldova, în deosebire de Muntenia, ei n'aveau pământ de cultivat în propriu, ci lucrau numai pe ogoarele proprietarilor care îi hrăneau.

Hotărârea obștească dă următoarea definiție : « *Că vecin va să zică sătean mijlocăș fără de moșie* ».

Iar cronicarul Canta reproducând scena care s'ar petrecut cu ocazia dezbaterilor, dintre proprietari și Domn, la dezrobire, pune în gura boerilor următoarea frază : „Că pe vecini nu-i putem vinde, doar că ne dau oarecare ajutor la casele noastre“.

Evident că din aceste citații rezultă că vecinii erau considerați ca *servitori*, ca oameni de curtea boerilor, de care să serveau în toate trebile domestice. Și e natural atunci ca asemenea oameni să nu fi avut păr-

---

¹⁾ Acte și legipiri, vol. I, pag. 19.

mânt de cultivat, după cum nici argații, rândașii, slugile de curte, nu aveau.

Evident că printre vecini, o mare parte, au fost în asemenea categorie. De servitori și de slujba domestică avusese mai cu seamă boerii nevoie, și vecinii raspundeau minunat la asemenea trebuința. Aceasta clasă de vecini era chiar destul de numeroasă. Sa facuse o presumpție de starea de vecinătate a cuiva din faptul că nu poseda pământ cultivabil pe moșia unde ședea. Iată un caz: Un țăran din satul Rusu să plângă Domnului, că proprietarul Ivașcu, „îl trage de vecin pe când el nu e vecin“. Domnul zice: Deci l-am întrebat pe dânsul (pe Trestian) câtă samă de vreme iaste de când șade în satul acela (în Rusu). El dă samă cum sunt vre-o 20 ani. Deci i-am luat Domnia mea samă: are moșie în acel sat? *El zise că n'are-moșie. Pentru acest lucru am socotit cu tot sfatul Domniei mele, și l'am dat rămas vecin să fie de acum înainte în veci*“.¹⁾

Nedreptatea e strigătoare, căci nu numai răzeșii care aveau moșii nu erau vecini, ci și o mulțime de sate de clăcași. Cu toate acestea, vecinătatea fiind regula, ori cine în Moldova care ședea într'un sat, proprietatea altuia, și mai cu seamă nu avea pământ, acela era presupus și tratat de vecin.

Din contra, în Muntenia, unde vecinătatea, vom vedea, bântuie mai cu seamă pe micii proprietari, s'ar părea că prezumpția este contrară, și anume faptul că cineva a avut proprietate, ar fi dovedit starea lui, actuală de *rumân*.

Dar ar fi a ne înșela dacă am conchide că toți vecinii chiar în Moldova, au fost în această categorie.

---

¹⁾ Analele Academiei, LXV, 104.

Aici, erau două categorii de vecini, a-și putea zice, *vecini domestici* și *vecini agricoli*. Actul de dezrobire la început vorbește numai de categoria întâi, și Canta de asemenea. Dar pe lângă acești vecini, simpli servitori, argați, rândași, slugi în casă și în curte, erau ceilalți, vecinii agricoli, care locuiau la casele lor în vatra satului, își aveau pământul lor pe care îl cultivau, dând dijmă și făcând clacă mai oneroasă decât ceilalți țărani.

Când știm, și e dovedit că sate întregi erau de vecini, nu pot admite că toate acele sate erau în serviciul curței boerilor. De altmintererea *actul de dezrobire* vorbește și de această categorie, la fine.

Iată textul :

«Și când se vinde moșie, oamenii să nu se vândă, ci ca niște săteni ai satelor în sat să rămâie, *făcând slujba obișnuită, însă și slujba să o facă cu nart, 24 de zile de om într'un an*, ori la ce lucru se va pune și dijma s'o dea de . . . moșie». ¹⁾

Acest pasaj dovedește că cea mai mare parte din vecini lucrau pe ogoarele boerești ca și ceilalți clăcași, nefiind numai în serviciul curților.

O altă chestiune. Vecinii plăteau bir, Domnilor, cum am zice, Statului? Întrebarea se impune din două considerente : întâi, fiindcă aiurea d. ex : în Franța servii plăteau o dare seniorilor lor; al doilea, fiindcă găsim acte (în Muntenia) prin care boerii afirmă categoric că rumânii nu erau birnicii visteriei.

Cum că în Moldova toți țăranii, fără deosebire de vecini sau nu, erau birnicii Domniei, nu încapă îndoială. E destul să reamintesc hrisovul deja citat

---

¹⁾ Vezi pag. 150.

a lui Eustratie Dabija¹⁾ din care s'a vazut că este vorba de vecinii din satul Ganeștii și totuși se vorbește în el de *cisla* lor. De asemenea vom vedea îndată că Const. Mavrocordat (1742), supune la *cislă* pe toți țărani, fără nici o deosebire.

Fost'au altminterea, în Muntenia? Desigur că nu. Cu toate acestea boerii Divanului în 1790 într'o anafora către Principele Coburg, comandantul trupelor de ocupație austriacă, afirmă contrarul. Povestind cum privilegiul *rumânilor* le-a fost luat, iată cum istorisesc faptul: „Cei după urmă Domni cu gând tirănesc voind să surpe neamul boeresc, i-au lipsit de acest mare privilegiu (al Rumânilor) și pentruca să-i mângăie oarecum, în loc de câte 500, și 1000 și mai mult, care aveau mai mulți, le-au dat, mai întâi câte 200, 300 oameni din birnicii țării (scutelnici) și celorlalți câte mai puțin după analoghie ca să le slujească la vii, la mori, la adus lemne, la bucate, întocmai ca să slujească și *locuitorilor ce îi luase și îi făcuse birnici.*“²⁾

Evident că boerii afirmând acest lucru, sau să înșală, sau voesc să inducă în eroare pe Coburg. Au putut să se înșele, căci vecinătatea sa desființase de vre-o 44 ani; puțini care fusese marturi la 1746, mai traiau în 1790.

Ceeace este sigur, e că *rumânii* au plătit totdeauna impozite Domnului. Numai scutelnicii, creați ca să înlocuiască pe rumâni, numai ei nu plăteau bir, după cum numele arata. O dovadă care sare în ochi este, între altele, hrisovul lui Const. Brâncovanu la începutul veacului al 18-lea în care enumerând pe cei ce au a fi dispensați de bir, nu numără pe rumâni.

¹⁾ Acte și legiuri, Sturdza Scheianu, vol. I, pag. 22—23.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III, pag. 329—330.

Iată ce era vecinul sau rumânul. El era robul boerului, el putea să nu aibă pământ, boerul 'l putea duce dela o moșie la alta, îl putea vinde, făcea boerescul la discreția stăpânului, nu avea voie să părăsească satul, era servul din Occident sau iobagul din Transilvania din veacul al 17-lea și al 18-lea. Șincai descrie starea țăranilor pe care o vede în 1774 în Transilvania astfel : „ba proștii la atâta ajunsese pe vremea încă că să vindea ca dobitoacele țără de loc nu cu locul pe carele locuia împreună ; afară de slujbele care lă făcea Domnilor pământești începând de Luni până Sâmbătă seara, în toată săptămâna peste tot anul, Duminecă fiindcă alta nu se putea lucra, Domnii cei pământești pe iobagii săi îi trimetea cu cărți pe la alți Domni“.¹⁾

D. Nădejde în lucrarea sa *Din dreptul vechiu român*, afirmă că vecinii puteau să părăsească satele stăpânilor, plătind însă o taxă numită, *găleata de eșire*.

Este o confuzie. Dacă vecinul ar fi putut să părăsească satul, această instituție nenorocită ar fi dispărut, căci de vreme ce unui om pe care îl poți sili să muncească tot anul, îl poți purta dintr'un loc în altul, îl poți readuce înapoi când fuge, îl poți vinde, îi este permis să părăsească satul, atunci ce foloseau proprietarului toate aceste drepturi exorbitante ?

Dar d. Nădejde adaugă : *dacă dădea găleata de eșire*. Acest lucru îl găsește d-sa într'un hrisov a lui Radu Mihnea 1613.²⁾ În acest hrisov se vorbește de doi rumâni care fugise din țară după ce dăduse găleata de eșire.

Ce era găleata de eșire ? Probabil era plata pe care

¹⁾ Șincai, vol. II, Istoria Românilor, pag. 136.

²⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 277.

vecinul, care vroia să părăsească satul, o dadea boerului pentru *a se răscumpăra*. Și atunci înțelegem de ce vecinul putea să plece din sat.

Dar din acel moment numai era vecin. În tot cazul avea permisiunea stăpânului.

Nici eu nu zic contrariul, și eu spun că, cu voia stăpânului, vecinul putea să părăsească satul. Dar putea să facă aceasta, fără voia stăpânului, platind galeata de eşire? Răspund categoric, nu, pâna la actul de dezrobire din 1746.

În trăsături generale, aceasta era situația socială și juridică a vecinilor și a rumânilor.

Fiindcă sunt oarecare deosebiri în felul cum se prezintă *vecinătatea* în Moldova și *vecinătatea* sau *rumânia* în Muntenia, voi trata separat chestiunea.

II

În Moldova. — Mai întâiu, de unde și ce însemnează cuvântul *vecin*? Câtiva deduc semnificația dela cuvântul *susead* prin care textul slavon traduce cuvântul care înseamnă, s'ar părea, că *șade cu*, adică *casă alături* de altul.¹⁾

Vecinătăței nu i se știe începutul. Unul din hrisoavele cele mai vechi, la cunoștința mea, în care găsim cuvântul, este dela Mihaiu Viteazul în calitate de Domn al Țării Moldovei, din 1597. Mihaiu Viteazul dă mănăstirii Bistrița dijma de albine „dela toți *vecinii* din toate satele sfintei mănăstiri“.

Se știe că, când întâlnești o instituție prin acte sau hrisoave ca ceva obicinuit, ea trebuie să fie mult mai veche; instituția vecinătăței a trebuit să se organizeze încetul cu încetul, mult mai 'nainte.

¹⁾ Surete și Isroade, G. Ghibănescu, vol. II, pag. 58.

Ceeace e caracteristic, e că asemenea instituții sociale apar în documente, ca să zic așa, în mod brusc, fără ca să fim, oare cum preparați, a le întâlni, măcar că ele funcționează cu mult mai 'nainte. Așa de exemplu, colonatul. De odată 'l vedem apărând într'o constituție a lui Constantin din anul 332, prin care colonul este legat de pământ. Cine ar conchide că colonatul s'a înființat odată cu constituția lui Constantin, s'ar înșela, fiindcă acea lege vorbește de colonat ca de ceva existent.¹⁾ Putem noi să fixăm data în Occident, dela care țărani, au început a fi supuși seniorilor? Nu.

Același lucru și cu *vecinii*. Îi vedem apărând prin acte la sfârșitul veacului al 16-lea, iar în cel întâiu sfert al veacului al 17-lea, *vecinătatea* are deja o întindere considerabilă.

În Moldova această instituție s'a arătat la început în mod izolat pe ici pe colea, făcând devastări în oamenii fără moșii, în țărani mai cu seamă.²⁾

Eu cred că vecinătatea s'a întemeiat, întâiu în mod sporadic asupra oamenilor noi veniți în sate, și pe care proprietarul așezându-i cu casele în jurul curții, le-a pus condițiuni mult mai grele de lucru decât sătenilor de baștină deja dijmatați și clăcași. Proprietarul avea nevoie pentru gospodăria și pentru cultura pământului său de brațe vecinic la dispoziția lui. E drept că sătenii dădeau dijmă și îi lucrau partea pe care acela 'și o rezerva. Ori cât ne am închipui că boerul dela început a căutat să abuzeze față cu țărani, dar nu e mai puțin adevărat,

---

1) Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 4.

2) Uricarul Codrescu, vol. X, pag. 133.

că aceia, plătind o dijmă anumită și zile de lucru dacă nu determinate, dar cel puțin, după trebuință, boerul, cum zic, avea nevoie și de oameni care să-i fie la dispoziție. Și se putea găsi ușor, fiind în țară o populație flotantă care umbla din loc, în loc, până se putea fixa, undeva.

De asemenea, era și un număr destul de însemnat de străini care imigrau în țară. Numai în această privință și în o măsură potrivită, s'ar putea explica părerea lui Cantemir care, am văzut, susține că toți vecinii au fost la început Unguri și Ruși.

Încă odată, veneau oameni și de peste graniță de se așezau pe moșiile boerești; pe aceia stăpânii îi făceau imediat vecini. În documente găsim urme de asemenea venituri de oameni străini.

Așa, într'un act de împărțeală din veacul al 17-lea, moștenitorii arată fiecăruia partea de avere care le-au venit, în care intra și vecinii. Jupănesei Tofanei, între altele, îi vine „așijdererea Ivan și Simion Cusul încă sunt a dumisale, ce i-au adus din țara leșească și i-a lipit pe lângă casa d-sale după moartea unchiului nostru”.¹⁾

A fost destul începutul, ca în toate, pentru ca vecinătatea să se dezvolte, repede.

Rar sat, proprietate boerească sau mănăstirească, întâlnim, în cel întâiu pătrar al veacului al 17-lea, care să nu aibe un număr de vecini.

Iată un document din 1621 către hatmanul Vasile Șeptilici, dela marele vâtaf din Suceava care sună astfel:

„Intru tot cinstitul și prea după Dumnezeu nădăjduitorul și mântuitorul părintelui nostru, logofete,

---

¹⁾ Academia Română, II, 68.

dăm știre d-tale că a venit la noi dinstita carte a Măriei sale Domnul ca să mergem la sat la Văscăuți și să strângem oameni buni de prin prejur și să întrebăm de cumpărătură ce au cumpărat Vasile Șeptilici ce a fost hatman dela Greaca, a patra parte din sat și câți *vecini* au fost de moșie într'acea parte a lui Greaca".¹⁾

Marele vâtaf constată că pe acea parte, au fost vre-o trei vecini de moșie, din care deja unul fugise și tocmai târziu se întorsese în sat.

Vecini de moșie înseamnă vecin de loc din sat, moștenit dela părinți, nu cumpărat, sau așezat de curând. Cu acest înțeles, găsim aceste cuvinte în foarte multe documente. Așa, în 1626 într'un document vorbindu-se de un vecin, se scrie: „Și fostu-mia acel vecin *de moșie* dela tatăl meu Părvu".²⁾

În alt document din 1624, Alexandru Vodă, întărește niște vecini unui boer „pentru că acești vecini fost-au *de moșie boiarului de Vlădeni de moșie*".³⁾

Am zis mai sus că în pătrarul întâi al veacului al 17-lea vecinătatea ia deja proporții întinse.

Într'un hrisov a lui Miron Vodă Barnovski, cetim: „episcopii și egumenii de prin toate mănăstirile, și mazili și feciori de boiari din țară și jupănesele sărace“ vin să se plângă Domnului, că „s'au pustiit satele și li s'au reschirat vecinii prin slobozii și satele boierești și ei au rămas numai cu siliștele“, adică cu locul gol. Din acest pasaj rezultă că deja erau sate întregi de vecini.

Cum că erau mulți *vecini*, se vede de asemenea că

---

¹⁾ Arhiva Istorică, Hajdeu, I, I, pag. 85.

²⁾ Ibidem, pag. 15.

³⁾ Academia Română, Doc. p. XXXIII, 197.

numiții jeluitori se plâng Domnului, de pârcalab «care intra în sate de le prăda *vecinii* și i o ciobătesc fără de ispravă». De țărani nu se vorbește ci numai de vecini.

Domnul se îngrijește de această stare de lucruri, care era în toată Moldova, caci plângerea e cu caracter general și fiindcă, cum am spus, numărul de vecini fugiți din sate, era considerabil, lucru de care se resimțea populația țarei, el ia două măsuri, anume : vecinii fugiți din sate înainte de războiul turco-polon din 1621 să fie emancipați de orice obligație către vechii lor stăpâni, cu alte cuvinte pe aceia îi dezrobește ; iar egumenii, mazilii, feciorii de boeri și jupănesele sărace, să caute să urmărească și să aducă la satele lor, numai pe vecinii fugiți, după anul 1621.

Acest document e de mare însemnatate, de vreme ce se vede, că încă de pe atunci, Domnii sunt nevoiți ca să dea ordonanțe de desrobire pentru vecinii fugiți numai ca aceia să se reîntoarca în țară, întocmai cum vom vedea, asemenea ordonanțe, în cea din urma jumătate a veacului al 18-lea.

Vânzări de vecini ca robi, nu întâlnim în veacul al 17-lea ; veacul următor a fost rezervat pentru asemenea consecvențe a vecinătății dusă la extrem.

Vecinătatea nu s'a întins prin sate numai prin cumpărături sau așezări de oameni noi. Dacă *vecini* ar fi rămas numai aceștia, nu ne-am putea să ne explicăm întinderea enormă ce a luat această instituție. Sate întregi de clăcași au fost, prin abuz de putere, transformate în vecini. Vecinătatea a făcut pustieri între țărani așezați de sute de ani în satele boerești și mănăstirești, a căruia condiție am analizat-o deja.

Rar întâlnim clăcași, adică oameni fără proprietate, care să se vândă, *vecini*, pentru cuxântul că pe aceștia proprietarii îi vecineau, cu dela sine putere.

Iată cu toate aceste un caz.

Niște săteni fugari se stabilesc în Tg.-Frumos. Când să plătească cîsla, n'au cu ce. Ei se dau din nou *vecini* lui Manolache comisul, proprietarul satului, „fiindcă am pățit multă nevoie de târgoveți, de ne lua vitele și ne bătea“. Manolache comisul le plătește cîsla cât a fost partea aceloră din târg.

Acei oameni iau angajamentul „că, cari dintre noi se va ispiti să se ducă de acolo (din sat) comisul să trimiată să ne ia de grumaz și să ne ducă iar la Gănești“. ¹⁾

Dar o mai repet, proprietarii își fac sate întregi de vecini, transformându-i cu deasila.

Ba ceva mai mult, pentru ca să dea o aparență de legitimitate actului lor violent, scornesc o lege din capul lor, anume că *oricine a șezut în sat boeresc 12 ani, acela devine vecin*.

Acest lucru ni-l spune Neculai Costin în cronica sa, despre Domnia lui Const. Duca Vodă. Reproduc întreg pasajul, căci este foarte important pentru chestie.

„Așijderea și la divan făcea dreptate tuturor, și mai vârtos celor ce se părau *pentru vecinătate*, nu-l dă fiecum la vecinătate și fără jurământ; ci mai cu dea-dinsul răspundea celui ce avea nevoie de vecinătate, zicându-i: pas de 'ți caută trei patru oameni jurători, cum n'au fost nici tată-său, nici moșul-său *vecin de moșie aceluia cine-l trăgea*; și așa jurând, îi da volnicie să fie slobod în veci de vecinătate; că acum

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 89.

tăcuse boerii obiceiul nou, de zicea : *cine au șezut în sat boeresc 12 ani, să rămână vecin*. Iară Constantin Duca Vodă nu se uita acolo, și încă zicea: „cu păcat este să-l robești pe frate-tău, căci păgânii își cumpără robi pe bani, și în al șaptelea an îi iartă, iară alții și mai curând le dau slobozenie; iară tu ești creștin, și neluându-l pe bani, și fiind creștin ca și tine, și tu vei în veci să-l vecinești“. ¹⁾

Principiul acestei legi scornite de boeri, îl găsim la Romani, formulat de împăratul Anastasie. «Colo-nul care va sta pe un domeniu 30 de ani, nu-l va mai putea părăsi». ²⁾ Il găsim și aiurea; mai peste tot locul.

Își poate cineva închipui câte sate de țărani, au fost transformate, în sate de vecini! Folosul boerilor proprietari era imens cu asemenea transformații.

Din ceeace țăranul până atunci nu era supus personal stăpânului, prin vecinătate, el devine rob.

În contra acestei acțiuni de cotropire a proprietarilor, Domnii, e dreptul, că se silesc ca să reacționeze.

S'a văzut cum judeca Duca Vodă.

Cronicarul Neculcea despre Domnia lui Mihaiu Racoviță Voevod în 1716, ne spune :

„Așijderea pe vecinii boerești și călugărești încă nu-i da lesne stăpânilor săi cu price zicând : că-i au adus *pe unia din raie iar altor vecini le ziceau că sunt moșneni*“. ³⁾

Acelaș lucru ne spune și spătarul Ioan Canta în Letopisețul său dela a doua și până la a patra Domnie a lui Const. Mavrocordat. ⁴⁾

¹⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. II, pag. 41.

²⁾ Recherches sur quelques problèmes d'histoire, Fustel de Coulanges, pag. 94.

³⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. II, pag. 417.

⁴⁾ Ibidem, vol. III, pag. 183.

III

Acum trec la *Muntenia* și, după ce vom vedea cum se arată acolo *vecinătatea sau rumânia*, voi trata pe urmă chestiile care sunt comune amândouor țări.

Starea de *vecinătate sau de rumânie*, desigur a existat în veacul al 16-lea. Este o eroare când se crede că *rumânia* a fost stabilită printr'un așezământ, de Mihaiu Viteazul.

Intr'un document din 1613 dela Radu Mihnea, relativ la un proces de *rumâni*, cetim următoarele : «Iar când a fost în zilele Domniei părintelui meu Mihnea Vodă iar ei (doi rumâni) au fost fugit din țară, și au dat găleata de eșire și tot au fost fugari până în zilele lui Alex. Voievod; iar când au fost în zilelele lui Alex. Voievod *rumânii* aceștia mai sus ziși, au venit, etc.“¹⁾

Deci existau *rumâni* în timpul Domniei lui Mihnea, prin urmare între 1575 și 1591.

Mihaiu Viteazu nu face decât să reguleze și să consacreze printr'un așezământ, o stare socială care exista deja înainte.

Mai mulți istorici nu-și dau seama bine de acest așezământ, ba chiar îi pun în îndoială existența, tratându-l drept o fabulă, pentru cuvântul că acel hrisov sau poruncă sau carte a lui Mihaiu, nu a ajuns până la noi.

Cu toate acestea, un asemenea așezământ a existat. Documentul lui Radu Mihnea din 1613 ne vorbește formal.

De altă parte, posedăm un număr de acte, în care

---

¹⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 277.

Domnii care au urmat lui Mihaiu, precum Radu Mihnea în 1613, Alexandru Voevod în 1626, Const. Șerban Voevod în 1656 și Grigore Ghica în 1662, dau hotărâri în Divan, a căror soluție se razimă pe *legătura lui Mihaiu Vodă*.

În ce consistă acel așezământ sau acea legătură ?

Hrisovul lui Radu Mihnea din 1613¹⁾ ne spune fără a intra, din nenorocire, în lămuriri.

Acel Domn întărește slugilor sale Pârvu și Radu postelnicul, stăpânirea a doi rumâni pe care îi reclama și unul Ghinea Diaconul; acest din urmă susținea că cei doi rumâni au fost a socrului său Chârștian.

Iată ce hotărâre dă Domnul și cu Divanul.

„Apoi au venit (Ghinea diaconul) cu pă ră înaintea Domniei mele cu slugile Domniei mele Pârvul și Radu Postelnicul de tață, iar Domnia mea am căutat și am adevărit foarte bine cu toți cinstiții dregătorii Domniei mele, cum că acești rumâni mai sus ziși *iau fost apucat așezământul lui Mihaiu Vodă*, la acești boeri mai sus ziși. *Deci Mihaiu Vodă Domnia sa, așa au fost făcut așezământ atunci, cum care pe unde va fi acela să fie rumân vecinic unde se va afla, apoi Domnia mea am căutat, și am judecat cu toți cinstiții dregătorii Domniei mele, și n'am vrut Domnia mea a strica așezământul lui Mihaiu Voevod*, ci am dat Domnia mea să fie rumânii acești mai sus ziși rumâni precum au fost și de atunci până acum în zilele Domniei mele“.

Nu știu în Domnia lui de opt ani, în care an Mihaiu Vodă a făcut acest așezământ, nici cauzele care l'au îndemnat.

---

¹⁾ Magazin Istoric, vol. II, pag 277 și 278.

Pe atunci înflorea în Transilvania iobagia în toată urăciunea ei. Probabil că Mihaiu s'a influențat de starea de acolo. Fiind în vecinice războaie, el avea nevoie de o boerime puternică și devotată lui ca să-l sprijine, vroia să-și facă o noblețe ca cea ungurească pe care o găsisese în Transilvania, și atunci cu o trăsătură de condeiu, acest Domn transformeaza în rumâni, adică în servi, întreaga populație dela satele Domnești, boerești și mănăstirești. Toți sătenii care, în momentul când Mihaiu Viteazul iscălește așezământul său, aveau situația pe care am arătat-o în capitolul : *Țăranii, dijma și claca*, toți devin, *de prin lege*, rumâni.

Așezământul lui Mihaiu avea un caracter limitativ ; numai țăranii găsiți la sate, în momentul promulgării, devin vecini, restul nu. Așa, acei care veneau și se așezau prin sate, după promulgarea acelui așezământ, își păstrau libertatea.

Din această cauză, s'au născut o mulțime de procese între proprietari și oamenii pe care aceia voiau să-i rumânească sau pretindeau că sunt rumâni. Boerul zicea : Ești rumân fiindcă te-a apucat pe moșia mea, legătura lui Mihai Vodă. Țăranul răspundea : Nu sunt rumân, eu am venit pe moșia dumitale, după legătura lui Mihaiu Vodă.

Iată, între altele, câteva procese, de această natură.

În 1656 Constantin Șerban Voevod întărește lui Dicu mare clucer, jumătate din satul Arceștii, înșirând și numărul vecinilor. Apoi hrisovul face istoricul peripecțiilor din urmă a acelui sat. El ne spune, că Dicu clucerul, îl cumpăraseră în zilele lui Matei Basarab, cu vecinii. Zece ani după, fosta proprietară reclamă că ea a vândut satul, fără ve-

cini și cere să-i ia din sat. Locuitorii amenințați sa fie luați de proprietară, din satul lor, iată cum se apară înaintea judecăței: «După aceea s'a ridicat vecinii asupra jupăniței Dumitra (reclamanta) zicând că *ei n'au fost din Arcești de moștenire, nici din legătura lui Mihaiu Vodă, nici a avut treabă cu dâșii ca să se vândă, și că ei sunt veniți acolo pe moșia ei... neavând măcar o palmă de moșie* nicăeri ¹⁾»

Acest document este foarte important din punct de vedere a modului cum cineva, era vecin sau devenea, în Muntenia.

În trei feluri :

1) Ori de moștenire sau de moșie, cum se zicea în Moldova, adică era, de mult din tată în fiu, vecin ;
2) Ori devenise, prin legătura lui Mihaiu ; 3) Ori prin vânzare, dacă vre-un moșnean se vindea împreună cu moșia.

Apărarea țăranilor din Arcești confirmă cele trei feluri de mai sus. Ei zic : Noi nu suntem din acest sat, deci nu putem fi vecini de moșie ; noi am venit în urma legăturii lui Mihaiu, deci acea legătură nu ne poate privi ; noi n'am avut niciodată proprietăți, deci n'am putut să ne vindem cu ele.

Din nenorocire martorii arătară contrariul. Iată cum continuă documentul : «Toți boerii pe rând au jurat că i-a pomenit pe toți vecini din Arcești, *apucați de legătura lui Mihaiu Vodă*».

Concluzia lui Vodă și a Divanului este : «Astfel ei au rămas vecini *de lege și de judecată*». ²⁾ Adică în puterea așezământului lui Mihaiu care era lege și în puterea judecăței Divanului.

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 217 și 218.

²⁾ Ibidem, pag. 217 și 218.

Un alt proces de asemenirea natură, s'a judecat în timpul lui Grigore Ghica Vodă în anul 1662.¹⁾ Acest Domn confirmând lui Stoichițu Vistierul și Jupănesei lui Dochia, stăpânirea satului Copăcenii, cu vre-o zece familii de vecini, face cu această ocazie istoricul satului.

În timpul lui Matei Basarab, adică cel puțin cu 10 ani sau 12 ani în urmă, egumenul dela Tismana, Nicodem cu călugării, fac reclamație că vecinii din Copăcenii sunt din două sate mănăstirești, de origină și cer ca să-i reia. Să face judecată și se dovedește, că acei vecini sunt ai moșiei Copăcenii și de moșie și de legătura lui Mihaiu Vodă, adică fusese vecini în acel sat înainte de legătura lui Mihaiu.

Dar nu numai prin legătura lui Mihaiu sau prin cumpărarea de moșneni cu proprietăți, se întindea vecinătatea, ci și cu dela sine putere a proprietarilor. Ei începuse a considera și a trata pe clăcași ca vecini și aceștia trebuiau să accepte, această nouă stare socială; proprietarii *făceau vecini, ei singuri*.

Intr'un act de împărțeală din veacul al 17-lea deja citat, citim următoarele: „Deci i-a venit jupănesei To-fanei, toți vecinii ce au fost cumpărați din Ștefănești ce au fost mutați de unchiul nostru în Berești, aceia să fie toți a d-sale, cum s'au tocmit întâi, cum avem și alte zapise împreună de împărțeală ale ocinilor cum s'au venit. *Așijderea și de vecinii cari au fost făcuți de unchiul nostru în Ionășeni, anume Holo-cel, și Onofrei și Agapie și Miron; așijderea Ivan și Simion Cusul încă sunt a d-sale ce i-au adus din țară leșească și i-a lipit pe lângă casa d-sale după moartea unchiului nostru.*“

¹⁾ Surete și Isovoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 86 și 87.

²⁾ Academia Română, II, 68.

S'ar părea că starea de preoție, adică caracterul sacerdotal, nu cruța pe cineva de vecinie. Un vecin putea să devie popă, el tot vecin rămânea, supus întocmai ca și ceilalți la ordinele și munca boerului. Iată un popă anume Tatomir din satul Somor, pe care proprietarul 'l reclamă și pe ficiorii și pe nepoții lui, ca vecini.

Îi se admite, să jure popa Tatomir „cu acești 12 megiași (jurători) de către Coandă, de către Păuna și de către Stoia (reclamanți) cum că nu le iaste rumâni dela Vâlcul nici nu le a apucat legătura lui Mihaiu Vodă, de va putea jura să fie în pace“. ¹⁾

Popa Tatomir cu cei 12 jurători jură, prin urmare câștigă procesul, și atunci, Stroe Clucerul ispravnicul Craiovei, dă o carte prin care întărește libertatea lui Tatomir, a fiilor și a nepoților lui. Motivul pe care se bazează jupân Stroia, este cum că popa Tatomir, în ziua fixată pentru jurământ „și-au adus legea deplin la scaun de au jurat, *cum că nu iaste rumân din Vâlcul, deci nu-i au apucat legătura lui Mihaiu Vodă*“. ²⁾

Observ, în treacăt, cum că puterile ispravnicilor și mai cu seamă, a aceluia a scaunului Craiova, sunt mult mai mari decât a părcălabilor și ispravnicilor din Moldova. Iată un proces destul de însemnat. Ispravnicul judecă, uzând de procedura Domnească, de vreme ce aduce 12 jurători.

Am terminat cu așezământul lui Mihaiu.

---

¹⁾ Surete și izvoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 220—221.

²⁾ Ibidem, pag. 221—222.

IV

Un fapt care dominează vecinătatea în Muntenia, sunt vinderile în massă de moșneni și de cneji. În actele de vânzare, ei figurează pe nume cu familiile lor și câte odată împreună cu vecinii pe care îi au pe moșioare, și cu suma care au luat drept preț al vânzării. Faptul, că cnejii sau moșnenii aveau *vecini* pe moșiile lor, este important.

El dovedește că proprietatea cnezească era destul de mare, încât cneazul avea nevoie, ca să se ajute în lucrarea câmpului, de unul sau doi oameni străini pe care îi vecinea și el ca ori și care boer; cu toate acestea, împins de nevoi, el se vindea pe dânsul și pe vecinii lui.

Boerii fac o adevărată vânătoare asupra proprietăților mici; ei încep, de obicei, a cumpăra ocinele a vre-o doi, trei cneji, numai ca să se vâre în sat; pe urmă, operează asupra celorlalți.

Iată un exemplu foarte curios.

Pavel postelnicul reușise a se introduce într'un sat de răzeși anume Vlădeștii, cumpărând 5 moșneni cu delnițele lor. Având nevoie de bani, el se împrumută dela Neacșu pârcălabul din Câmpulung cu 8200, de asprii și pune *zalog* pe acei 5 vecini cu delnițele lor, cu condiție că dacă până într'un an nu plătește banii, acei moșneni cu moșiile lor să-i rămână lui Neacșu.

Nu-i poate plăti, deci Neacșu pârcălabul trebuia să devie proprietar. Probabil că Neacșu nu avea o sumă disponibilă mai mare, de aceea, pitarul Tudoran, un alt proprietar, îi oferă ca să cumpere el pe acei

cinci vecini, *fiindcă având de gând să cumpere întreg satul Vlădeștii, nu voește ca în acel sat să între încă un străin proprietar*. Neacșu consimte și iată-l pe Tudoran proprietarul celor cinci vecini.

Acestea se petrec în 1603 și ni le spune Radu Voevod, în hrisovul lui de confirmare a acelei vânzări.¹⁾

Atât i-a trebuit lui Tudoran pitarul, adică să se vadă băgat în satul Vlădeștii. Peste un an, el cumpără încă 9 părți cu proprietarii lor și cu 18 vecini care lucrau la acei moșneni, iar Radu Voevod confirmă și această vânzare.²⁾

Peste opt ani găsim pe Tudoran pitarul, proprietar peste întreg satul Vlădeștii; deja mai cumparase 18 ocini cu cei 18 proprietari și cu 36 de vecini de pe ele. Un hrisov de judecată dela acelaș Domn din 1612, ne-o spune. Este interesant de citat începutul hrisovului.

«Cu mila lui Dumnezeu, Io Radul Voevod și Domn a toată țara românească, fiul marelui și prea bunului Mihnea Voevod, dă Domnia mea această poruncă a Domniei mele boerului, Domniei mele Tudoran Pitarul și cu *fiii săi, câți Dumnezeu îi va dăruia pentru ca să le fie satul Vlădeștii tot cu toate hotarele și cu toate veniturile și cu toți vecinii de pretutindeni pentru că acest sat Vlădeștii au fost toți cneji cu moșit și cu vecini pe moșii megiașe, și au venit la boierul Domniei mele Tudoran Pitarul și s'au vândut ei și moșiile lor și cu vecinii lui, de a lor bună voe ca să fie vecini împreună tot unul ca și altul*». ³⁾

Din ceeace acei oameni fusese proprietari și avu-

¹⁾ Surete și Izvoade, G. Ghibănescu, vol. I, pag. 339—340.

²⁾ Ibidem, pag. 342—344

³⁾ Ibidem, pag. 350.

sese chiar vecini, ei se vând cu „moșiile lor și cu vecinii, ca să fie vecini împreună *toți unul cu altul*“.

Motivul vânzării 'l găsim în alt document din 1654 „că au luat bani gata pe vreme de foamete și de lipsă și au fost rămas vecini“. ¹⁾

Câte odată, proprietarii mari se servesc de zapise mincinoase ca să *rumânească* pe oameni cu moșiile lor. ²⁾

Boerii când nu pot face altmintererea să mărginesc să cumpere bucăți izolate din diferite sate de răzeși.

De exemplu : Matei Basarab, în 1633, comunică marelui paharnic Vucină, cumpărarea în satul Brătești, a lui Albu cu fiii săi *și cu muierea sa Sțana* cu toate părțile lui din ocină din Brătești „pentru că a căzut Albul într'o nevoie și n'a avut cu ce să plătească și s'au vândut vecini cu toate părțile lui de ocină lui Vucină Paharnicul pentru 17 ughi aspri gata“. Vânzarea se face cu chezeși, „dacă fuge Albul, chezeșii să-i dea alt vecin în loc“. Marele paharnic mai cumpără satul Văltăneștii cu toți moșnenii pentru suma de 623 ughi aspri gata.

El mai cumpără în satul Bucșeneștii, un vecin cu fiii și cu toată partea lui de ocină, pentru 13 ughi aspri gata. Mai cumpără un alt vecin în satul Cerburenii. Mai cumpără, încă un vecin în satul Cătunul. Mai cumpără, încă câte doi sau trei moșneni în vre-o șease-șapte sate.

N'am avut răbdarea ca să adun sumele acestor cumpărături, ca să văd cât a debursat paharnicul Vucină pentru toate acestea ³⁾

---

¹⁾ Surete și Isovoade, S. Ghibănescu, vol. I. pag. 356.

²⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 481.

³⁾ Uricarul Codrescu vol. XX, pag. 122—132.

Un sat întreg de cneji se vinde pentru 160.000 aspri ; alt sat, pentru 17.000 aspri.¹⁾

Ce deveneau acești proprietari, după ce se vindeau ? Deveneau vecini și clăcași pe proprietățile lor proprii. Ei dădeau dijmă pentru locul pe care cu un an înainte fusese al lor, și făceau boeresc fără zile determinate după simpla voință și nevoie a cumpărătorului.

Însă, în afară de condiția specială a calității lor de vecini, ei se bucurau de toate drepturile pe care clăcașii aveau pe moșiile boerilor. Moșnenii își păstrau casele, livezile și pometurile, de pe care cumpărătorul, să pare că nu-i putea alunga, sau era convenit să nu-i alunge, căci, cu toată vecinătatea, cumpărătorii nu puteau să le facă, în această privință, o situațiune mai rea decât aceea a clăcașilor. Un caz cam analog îl găsim, ce e dreptul, la începutul veacului al 19-lea care totuși este luminător. Un sat de moșneni își vând moșia, unuia Stolnicul Fotino. Cumpărătorul voește să alunge pe moșneni de pe moșie. Aceștia se opun și reclamă la Cărmuire, care hotărăște că vânzătorii „din moșneni s’au făcut clăcași și dijmași și precum toți clăcașii nu să scot din livezi și curături când trece o moșie de la un stăpân la altul, zic, că nu se cade a fi scoși și ei din cuprinsurile lor, etc.”²⁾

Desigur că cazul nu e de tot analog. Moșnenii în veacul al 17-lea se vindeau împreună cu moșiile, ei deveneau *rumâni*, nu simpli clăcași. Dar din actele timpului rezultă un lucru, că ei erau tratați mai bine decât ceilalți vecini fără moșii, ba chiar le era per-

---

¹⁾ Ibidem, pag. 113 și celelalte.

²⁾ Istoria Românilor, vol XIII, p. 316.

mis a continua să șeadă pe moșioarele lor. Probabil că era convenit în mod oral aceasta, în vederea unei eventuale răscumpărări. Căci vedem foarte multe cazuri de răscumpărare de moșioare vândute. Chiar în asemenea condiții, folosul proprietarului cumpărător, se vede, cât era de însemnat. Mai întâiu el câștiga 50 până la 60 cultivatori dijmatarei. Apoi câștiga — și acest lucru era mai important — 50 de perechi de brațe pe care le punea ca să-i lucreze pe ogoarele lui.

De multe ori, cumpărătorii revindeau altora, pe foștii moșneni împreună cu delnițele lor. Iată un caz : Un oarecare Vasile, feciorul Albului, logofăt din Rativoiești, vinde lui Stroie Logofătul, un fost moșnean. „Cum să se știe că i-am vândut un rumân, anume Cârstea Sănciută și cu feciorii lui și cu delnița lui din Ștefănești, cât se va alege drept 7000 de bani gata ¹⁾).

Cum că Cârstea este fostu moșnean, în afară de alte dovezi, avem și aceea că, înainte de toate, el avea delnițe cu care stăpânul îl revinde. Numai foștii moșneni în stare de rumânie, au încă delnițe peste care de altmintererea cumpărătorii sunt stăpâni.

V

Acum că am arătat ce era vecinătatea și în Muntenia, viu la oarecare considerații generale care privesc amândouă țările.

Starea de vecinătate se întinsese în veacul al 17-lea așa de mult, încât ea devenise regulă generală și slobozenia sau starea de simplă clăcășie, excepția. De aceea când în contra cuiva se invocau drepturi de

---

¹⁾ Academia Română, XXXIX, pag. 29.

vecinătate, acela era obligat să dovedească că nu e vecin, iar nu proprietarul care formula pretențiile, cum ar fi fost drept. Oarecum prezumția legală era că orice om dela țară, e vecin, dovada contrară trebuind făcută de acel reclamat ca atare.

Încă o prezumție legală : Dacă tatăl cuiva fusese vecin, prezumția era că și fiul este, în aceeași condiție. Acesta din urmă, trebuia să dovedească contrariul.

Înainte de Vasile Lupu, vine Malcoci Pârcalabul, reclamând pe Toader, feciorul lui Ioanaș Burdușu, ca vecin, pe motiv «cum că au fost tatăl lui Toader vecin, socrului său, vornicului Irimia». Toader se apără zicând : «cum că tatăl său nu a fost vecin, ci a fost slugă».

Domnul ordonă la doi slujbași ai sai să cerceteze următoarele : «pentru aceea, dacă veți vedea cartea Domniei mele, să socotiți cu oameni buni megieși de prin prejur. De se va afla cum au zis Malcoci că au fost tatăl său vecin, lui Irimia vornicul, să-l aibă a-l lua și pe Toader feciorul lui Ioanaș, cu toate bucatele lui și să-l ducă în satele sale unde-i va fi voia, iar de va fi tatăl lui Toader numai slugă să nu-l supere pe Toader» ¹⁾

Situația vecinului este mai superioară, sclavului și mai inferioară, țăranului. Țăranul are bucata lui de pământ pe care este ereditar, o primește și o transmite; vecinul nu moștenește pământul, în tot cazul această ereditate nu îl apară de a fi mutat și dus aiurea. Țăranul nu poate fi mutat dintr'un loc într'altul. Țăranul nu e vândut cu moșia, el trece cu moșia la noul cumpărător. Vecinul poate fi vândut și fara

---

¹⁾ Analele Academiei IV, p. 234.

pământ și împreună cu pământul, și în acest din urmă caz i se pune numele în act.

Vecinul s'aseamănă cu sclavul fiindcă este la absoluta discreție a stăpânului, lucrând prin urmare cât voiește stăpânul și poate fi vândut, ca și acela ; el se deosibește de sclav, fiindcă, când se vinde el, se vinde singur sau cel mult cu feciorii, iar restul familiei, femeile și fetele rămân libere.¹⁾ Numai un caz am întâlnit în care un moșnean vânzându-se, vinde și pe femeia sa Stana.

VI

Care a fost cauza care a dat naștere *vecinătăței* ?

Întăiu este în general, mizeria și nevoia ; mizeria sub toate formele a împins pe micii proprietari, cât și pe oamenii liberi ca să se vândă singuri ; de asemenea și tot soiul de nevoi.

În 1727 un oarecare Fedor Rusul, face următorul act de vindere : „Fiind un om rău și ucigaș de oameni, am ucis un om, și Măria Sa Vodă m'au prins și era să mă omoare și pe mine moarte pentru moarte, și văzându-mă că eu sunt dat la perzare, am grăit Sfinției Sale părintelui Mitropolit *să mă scoată dela moarte să-i fiu vecin*“.²⁾

Mai mulți moșneni din satul Pârdeștii să vând fiindcă n'au cu ce plăti birul.³⁾

Un motiv pentru care, unul se vinde vecin, este că fiind văcar la un boer, la socoteală i-a lipsit mai multe vaci.⁴⁾

¹⁾ Acte și legiuri, vol. I, pag. 22.

²⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 104.

³⁾ Ibidem, pag. 183.

⁴⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. III, pag. 60 și Studii și documente, vol. VI, pag. 89.

Un țigan, om liber, se vinde ca vecin, unui boer. Motivul este «decât să mor de foame fiind slobod, mai bine să am ce mânca fiind vecin». ¹⁾

Și așa mai departe.

Vecinii sau rumânii se răscumpărau, sau câte odată erau iertați de stăpân. Iertările se faceau pentru slujbă credincioasă. Un oarecare Barbu biv-vel vornic, dă la mâna unui vecin hârtie: «ca să fie în pace și slobod de rumânie el și feciorii lui, și de către feciorii mei, fiindcă l'am ertat pentru dreaptă și credincioasă slujbă ce mi-a slujit tot timpul». ²⁾

Mulți ertau pe vecini prin testament, cum se obișnuia și pentru țigani. Într'un testament a lui Necula, după ce acela își împărțește averea, apoi zice: «rumânii câți sunt toți să fie iertați, și să le și dea și zapise de ertăciune». ³⁾

Însă, cele mai multe cazuri, sunt de răscumpărare pe bani.

Niște moșneni se vânduse jupânului Barbu biv-vel' Vornicul, în timpul lui Mihnea Vodă. După trei ani, ei găsesc parale, și iată cum se exprimă stăpânul: «Venit-au Paraschiva și Hamza și cu Matei și cu Drăghici de s'au tocmnit de a lor bună voie și ne-au dat bani ughi 23. Deci dacă ne-au dat banii, dat-am zăpisul la mâna lor pentru că ei s'au scumpărat dela noi cum s'au putut tocmi». ⁴⁾

Vecinii puteau să devie liberi fără ca să se răscumpere și fără ca să fie ertați, în urma unor oarecare întâmplări.

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 101 și vol. VI, pag. 172.

²⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 223.

³⁾ Arhiva Istorică, Hajden, I, I, pag. 62.

⁴⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. VI, pag. 81—82.

Așa, robia în țară străină 'l deslega pe vecin de vecinătate, întorcându-se în țară. E curios acest fapt; dar este așa. De multe ori vecinii invocau robia pentru a scăpa de vecinătate.

Iată două cazuri :

Un oarecare Pătru Borcan fuge peste Dunăre; reîntors, el invoacă faptul că, când Tătarii au intrat în țară, l'au luat ca rob; „iar Pătru Borcan așa părea înaintea Domniei mele cum că l'au robit Tătarii de au fost rob“.

„Între aceste, continuă hrisovul, Domnia mea am spus să scoată hogetul cum l'au slobozit (Tătarii), iar el nici hoget n'au avut. Deci Domnia mea i-am dat lege; pentru oameni să jure cum l'au robit. De va jura, să fie în pace de rumânie“.

Pătru Borcan nu găsește patru martori să jure, iar Domnul conchide astfel în hrisov : «Iar Pătru Borcan în nici într'un chip nu s'a putut apuca de lege, ci au rămas rumân de lege și de judecată înaintea Divanului Domniei mele». ¹⁾

Un oarecare Radu, tras la *rumânie* de vechiul său stăpân, invoacă faptul, cum că au fost rob la Turci multă vreme, deci a devenit liber. I se cere ca să dovedească cu martori, faptul : „Iar rumânii de moșie din Lunci așa au mărturisit cu sufletele lor înaintea Domniei mele cum că au fost Radu tot rumân de moșie cu dâșii din Lunci, și cum n'au fost rob nici odată și cum n'au putut scoate Radu nici o carte *Donnească de robie cum să fie slobod de rumânie*“. ²⁾

Fenomenul social ca oamenii liberi, fie singuri, fie împreună cu pământul lor, să se vândă unui altuia,

---

¹⁾ Academia Română, XXLIII, 203 (recte XXXIII, 209).

²⁾ Ibidem, doc. LVIII, 17.

nu e ceva caracteristic pentru țara noastră. Ca toate fenomenele sociale dintr'o anume epoca, le gasim și aiurea.

Așa, în Franța pe lângă cel ce se numea *le villain franc*, care este țaranul nostru, întâlnim pe servul, vecinul nostru.

Servul nu putea dispune de persoana sa, cu atât mai puțin putea părăsi domeniul seniorului. Dacă el fugea, seniorul exercita dreptul *de suite ou de poursuite*.

El facea parte integrantă din domeniu, pe care era un instrument de muncă. În inventariu moșiei, servii sunt trecuți întocmai ca și vecinii noștri. Vinde seniorul pământul, el face parte din actul de vânzare; el poate fi vândut și separat, întocmai ca și vecinul nostru; fiul de serv este și el serv. Această clasă în occident se trage sau din vechii sclavi, în ceeace se deosibește de țara noastră, sau din oameni liberi, care se vânduse întocmai ca la noi. Și acolo, se vindeau pentru aceleași motive ca și la noi: unii contractau datorii pe care nu le puteau plăti, alții erau condamnați să plătească o amendă pentru o faptă penală, un omor sau un delict; ei se vând, și cu banii vânzării plătesc datoria sau gloaba. Un caz curios este, că unul numit Tirolius a batut câțiva călugări dela mănăstirea de Marmontier, este condamnat să plătească amendă; n'are cu ce. El se vinde mănăstirei, devenind serv.

Și acolo, ca și la noi, servii se pot răscumpăra. Între diferite cauze care împing pe nobili ca să răscumpere sau mai cu seama, să erte pe servi, este una, asupra căreia mă voiu întinde pe larg la locul

cuvénit, anume, teama seniorului de a nu i se vedea, prin fugă, domeniul părăsit de servi.

Voiu arăta că și la noi poate singurul motiv a actelor, așa numite de dezrobire a lui Const. Mavro-cordat, este grija care cuprinsese pe Domn și chiar pe Poartă că aceste țări să nu se despopuleze.

Pe lângă această primă cauză a vecinătăței, adică mizeria, ceea ce a împins pe proprietari cum am văzut, să transforme majoritatea clăcașilor în vecini, a fost o necesitate de ordin economic.

Marii proprietari cu începutul veacului al 17-lea, își întind cultura ogoarelor lor proprii.

Pentru aceasta le trebuia brațe. Claca țăranilor așezați pe moșii nu era, probabil, suficientă. Am arătat că țăranul, deși nu avea un număr de zile de clacă fixe, dar nu lucra continuu pe ogoarele boerești; în tot cazul, proprietarii simțesc nevoia de oameni care să fie absolut la discreția lor, care să facă clacă cât li se va cere și poate să nu facă altceva decât numai clacă. Starea de vecinătate a unei părți din populație, vine să satisfacă, în mod admirabil, această nevoie.

Iată de ce proprietarii cumpără în Moldova aproape numai brațe, iar în Muntenia și brațe și pământuri.

Nu-mi dau seamă bine de această deosebire, nu pot înțelege de ce în Moldova vecinătatea consistă în subjugarea aproape numai de brațe, pe când dincoace și de brațe și de pământ. Răzeșii din Moldova rezistau ei mai energic la tendința de cotropire a proprietarilor, de cât cnejii și moșnenii din Muntenia?

În această din urmă țară, proprietatea cnezească și de moșneni, era ea oare mai întinsă decât cea răzășească în Moldova, așa că proprietarii de acolo au avut de unde să rășluiască o parte și totuși să mai

rămăie, încă una considerabilă ? Boerii moldoveni avut-au poate proprietăți mult mai întinse decât cei din Muntenia, așa că ei au simțit mai puțin nevoie de a cumpăra din mica proprietate, decât cei din Muntenia ? Sunt simple întrebări care le fac fara ca să am curajul să dau un răspuns. Căci aceasta chestie foarte importantă, merită sa fie tratată, ea singura, într'un volum.

În mod general, din documente poți să afirmi că în mâinile unui număr de boeri era concentrată o considerabilă parte din marea proprietate. Acest lucru, iarăși documentele ne arată, nu a împedecat pe marii proprietari ca să devasteze moșiile răzășești, când au putut.

Cum că întinderea *vecinătăței* în populația acestor două țări nu se poate explica decât prin întinderea culturii pământului boeresc, aceasta este aproape neevitabil. Cum să-ți explici altmintererea ? Ce servicii putea să aducă un mare număr de vecini, pe moșie, dacă nu acela de a lucra, pe ogorul boeresc ? Evident că o parte din vecini erau întrebuințați pentru gospodăria casei boerului, dar numărul nu putea să fie decât restrâns ; nu poți întrebuința 50 de oameni pentru gospodăria unei case ; trebuie, vrând, nevrând, sa conchidem, că din cei mai mulți, boerul făcea lucrători pur agricoli. Să bănuiești că boerul cumpăra vecini pentru ca să-și populeze satele, care relativ, pe acele timpuri, erau puțin populate, și să se mulțumească dela acești noi așezați, cu dijma din bucate, e tare puțin probabil.

Vom vedea, că lupta, în veacul al 18-lea, să dă între țărani și boeri, pentru clacă, pentru numărul mai mare sau mai mic a zilelor de lucru.

E drept, că în veacul al 18-lea, exportul de grâne începe a lua o dezvoltare mare. Dar eu bănuiesc, fără a avea dovezi sigure și categorice, că acea dezvoltare începuse din veacul al 17-lea.

Este sigur și se poate dovedi, că aproape întreg comerțul amândouor țărilor în acel veac, era în mâna Turcilor. Negustori armeni deja sunt, dar comerțul lor nu este încă întins, Grecii nu apar în falangă deasă decât la începutul veacului al 18-lea.

Din contra, Turcii în negoț fac de toate. Ei împrumută bani cu camătă.¹⁾ Deosebite documente ne arată ce păteau cei care împrumutau dela ei. Favorizați de Domn, debitorii erau aruncați în închisoare până ce plăteau. Ei colindau satele și arvoneau din vreme, recolta de nuci, de prune, mai cu seamă de miere. Țăranii luând banii înainte, se lăcomeau de luau pentru o recoltă pe care și-o închiptuiau, că va fi mare. Când sosea toamna, Turcii veneau ca să ceară marfa și vai de capul locuitorilor când nu puteau să dea cantitatea pentru care luase arvonă. De aici proverbul care a rămas și astăzi : „a da bani pe miere“.

Intr'un ordin Domnesc către ispravnici, Domnul spune «că au luat locuitorii bani dela Turci pe miere, pe nuci, pe perje și pe altele și acum neavând nuci sau miere sau perje să le dea, îi supură cu bașul (dobânda) fără de cale de le ia bani îndoiți». Domnul ordonă că țăranii să restituie banii cu dobândă de 12 la sută pe an.²⁾

---

1) Studii și Documente, Iorga, vol. VI, pag. 244.

2) Ibidem, aceeași pagină.

Aceeași plângere pentru abuzurile Turcilor când oamenii nu pot să dea ceeace făgăduise.¹⁾

Detailuri precise asupra comerțului acestor țări le găsim la funcționarii austriaci care vin odată cu ocupația Olteniei. Așa, iată ce spune unul din ei, în 1727 «De aici în *țările creștine* nu se exportează decât o mică cantitate de ceară la Veneția și oarecare număr de porci și de boi din turmele boerilor, la Viena.» Iată comerțul pe care-l făcea Muntenia cu țările creștine. «Restul merge în Turcia, de acolo vin zloții vechi și paralele în țară». Turcii cumpără oi, boi, brânză, miere, cai, totul în fine. Amândouă țările erau vasale Turciei nu numai politicește dar și economicește. „Să aduc din Turcia până și haine, de asemenea diferite materii de mătase, țesături albe și colorate, manufactură de bumbac, piei și altele de asemenea. Marfa de Veneția nu se prea vinde din cauza prețului ei prea scump. Din Turcia, se mai aduce undelemn de măslina, cafea, orez, migdale, stafide, alămăi, etc.” Schimbul de bani era defavorabil țărilor. Așa, ducatul era mai scump la noi decât la Constantinopole, aceasta favoriza exportul.

Funcționarul neamț, ne mai spune, „că exportul grâului în țările creștine nu aducea profit”.²⁾ Evident, fiindcă acest export se făcea pe uscat. Pe când din contra, aproape întreg comerțul cu Constantinopole făcându-se pe Dunăre, tot exportul nostru mergea acolo.

Despre relațiile noastre comerciale cu Turcia și monopolul pe care-l aveau cu privire la comerț, Turcii în țară la noi, acest lucru se arată foarte bine

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI pag. 281.

²⁾ Ibidem, vol. V, pag. 144.

în raportul boerilor din Muntenia pe care-l adresează Împăratului Austriei, Carol al VI-lea, rugându-l să ia întreaga țară Românească sub ascultarea și protecția sa, pentru a o scăpa din mâinile barbarilor de Turci.

În acest scop, delegația boerilor alăturează un memoriu prin care caută să dovedească necesitatea pentru împărăția Austriei să ia țara Românească și lovitura teribilă pe care ar aduce această anexare, atât în puterea militară cât și în comerțul Turciei.

Așa, numiții hoieri, arată ce trag Turcii din țara Românească și anume: „Ajutorul de victuale, de grâu, de vite, de unt, de sare, de miere, de ceară, de său, de cânepă, de orz, iar pe deasupra de marea cantitate de lemn pe care Turcii le iau din țară, spre a face poduri și corăbii pe Dunăre“.

Un alt avantaj al împărăției Austriei ar fi că luând țara Românească, ar lua și Dunărea „pe care se poate face traficuri însemnate și de mare importanță dela Viena și până la Constantinopole și în toate provinciile Mării Negre, fiind foarte mică distanță dela Marea Neagră până la Brăila care este tot în țara Românească.¹⁾

Această mișcare de comerț cu Turcia, care, cum se vede, era foarte activă, a trebuit ca să facă pe marii proprietari să dea avânt unei plugării mai întinse pe moșiile lor.

Iată cum îmi explic eu împlântarea în mod statornic și general a vecinătății. Robia vecinătății a avut cauze economice, de altminterlea ca toate robiile sociale.

---

¹⁾ Magazin istoric, pag. 179 și celelalte.

CARTEA V

STAREA ȚĂRANILOR ÎN VEACUL AL 18-LEA

CAPITOLUL I

DĂRI, VĂCĂRITUL, POGONĂRITUL, FUMĂRITUL, ETC.

I

În întâia jumătate a acestui veac starea țăranilor devine din ce în mai rea. Vecinătatea se întinde din ce în ce mai mult. Pe lângă aceasta, ei sunt copleșiți de dări nouă, impuse de o fiscalitate lacomă.

Vecinii cad în adevărată robie; proprietarii nu mai fac deosebire între un vecin și un rob. S'a văzut că numai bărbații, la început, se robeau. În acest veac întâlnim câte odată și nume de femei în actele de vânzare.

Se despărțeau prin vânzare copiii de părinți. O mare parte de vecini sunt luați ca slujitori în curte și chiar în casa boerului; pentru dâșii nu exista nici o limită câtă clacă să facă.

Pe lângă acestea ei plătesc bir și sunt supuși la toate angaralele către Domnie ca și ceilalți țărani.

Când puteau ei munci ca să plătească birurile, și cum puteau să facă ca să mulțumească și pe proprietari?

Deja la sfârșitul veacului al 17-lea, biruri grele și foarte apăsătoare se înființase. În cel al 18-lea, ele devin nesuportabile.

Domnii au și ei, oarecare scuze.

În veacul al 18-lea, cerința și lăcomiile Turcilor devin fără margine, intrigile și competițiile la Domnie îi fac pe cei cari ocupau tronurile, ca să ridice tot mai mult cifra haraciului și să arunce impozite grele pentru a cumpăra pe vizir și pe ceilalți mari demnitari ai Porței. Const. Brâncovanu urcă haraciul la 630 de pungi pe an, din ceeace mai înainte fusese de 300.

Birurile apăsătoare sunt cauza care aduce îngenunchierea țăranului, pe lângă acea de asupra a proprietarului, asupra vecinilor.

Și pentru ca cititorul să înțeleagă rostul reformelor lui Const. Mavrocordat, precum și mișcarea, în aparență filantropică, a Domnilor fanarioți cu privire la țărani, este nevoie ca să mă ocup întâiu de birurile noi cari se înființează.

Am văzut cât erau de simple birurile în veacurile trecute. Un singur bir era în bani, *cisla*, așezată pe o bază cu totul primitivă. Fiecare sat, am arătat, era supus la o sumă globală. Probabil că exista în mâna birarilor oarecare însemnări dela visterie, pentru a determina cotitatea contributivă a fiecărui sat.

Țăranii, dintr'un sat, hotărau cât să dea fiecare, la cislă.

Vitele mari nu erau supuse la nici un impozit deosebit.

Ele intrau în cîsla pe care locuitorii o plateau. Și în adevăr, vitele mari, precum boii, vacile și caii, nu trebuiau să formeze baza unui impozit deosebit. Această avere a țăranului nu avea un caracter special pentru ca să se poată distrage dela impozitul general. Era un impozit asupra oilor, oeritul, asupra porcilor, goștina, asupra mierei, desetina, etc. Aceste impozite își aveau rațiunea de a fi. Țăranii crescând porci, desigur că o făceau în scopul unui comerț, căci nu crește cineva zece porci pentru trebuința casei. Cu oile un gospodăru nu se ajută numai cu laptele, brînză și lână. El mai făcea și negoț. Cultura albinelor iar era o industrie casnică.

Cu totul altceva sînt boii și caii. Cu aceste animale țăranul se servește la trebuințele generale a gospodăriei sale. El ară pămîntul, își aduce lemne și fîn, el face podvezile Domnești, etc.

Iată deosebirea și justificarea pentru ce în vechiul sistem de impozite pînă în veacul al 18-lea, vitele mari nu erau în special impozate.

La sfîrșitul veacului al 17-lea vedem că apare în Moldova pentru prima oară *văcăritul*, adică impozitul asupra vitelor mari.

Neculai Costin, vorbind de Domnia lui Const. Duca Vodă (1693) se exprimă astfel:

„În zilele acestui Domn, fiind țara stricăță de tîlhari, precum s'au scris și mai sus, și mai vîrtos de Tătari, că o străbătuse peste tot locul, și neavînd Domnia puțință de aiurea cu ce plini poruncile împărătești, s'au *scornit un obicei pe vite, căruia obicei zic munteșce văcăritul, de au dat toți câte un zlot de bou, de vacă, cine câte vite au avut, de gonitor*

și de gonitoare câte un tultu, de cal, de iapă câte un leu. Și așa s'au tras acest obicei vre-o 10 ani, până la a doua Domnie a Domniei sale, precum vei citi la la rândul său acolo¹⁾

Din spusele cronicarului, se vede, că văcăritul este de origină din Muntenia unde exista mai înainte. Așa este. În cartea de așezări a birului a lui Const. Brâncoveanu din 1715 citim :

„Veni și vremea să se scoată seama a doua, s'au socotit de s'au scos iar *pe dobitoace*, după cum au eșit și între alți timpi“.

Văcăritul aruncat de Constantin Duca Vodă, era ca pentru un început, destul de greu, un zlot de bou și de vacă; de cal, de iapă, un leu și de gonitor și de gonitoare un tult, probabil ceva mai mare decât zlotul și leul.

La data când se scornește văcăritul, cîsla asupra satelor nu era tocmai oneroasă. Vom vedea îndată că Const. Mavrocordat o fixează la 4 lei și 20 de bani pe an, în care intră și plata vitelor mari. Când un om deci avea doi boi și o vacă și doi cai, era nevoit să plătească numai pentru văcărit 5 lei, afară de cislă; nedreptatea și greutatea văcăritului era evidentă.

Neculai Costin, ne spune, că odată ce Const. Duca așază acest impozit, el durează 10 ani. În adevăr, Antioh Cantemir care îi urmează (1696) menține văcăritul, ba îl și agravează. Iată în adevăr ce ne spune, tot Neculai Costin, la data Domniei acestuia. „Iar în al doilea an, neavînd cu ce să poată plini poruncile împărătești numai ce a căutat a scoate văcă-

---

¹⁾ Letopisiștele țării Moldovei, Cogălniceanu, vol. II, pag. 40.

ritul pe vite, precum s'au pomenit mai sus la domnia lui Const. Duca Vodă, *însă mai presus l-au adaus câte un ug de vită ori cai, epe, de vită mare, iar cea mică nu se punea la socoteală, adică viteii și mânji¹⁾*.

Un ug, adică un galben de vită, era enorm. Galbenul pe atunci putea să meargă doi lei. Deci iată că o vădana care avea o vacă, trebuia să plăteasca un galben pe an. Dar un gospodar, cât trebuia să plăteasca, unind cîsla împreună cu văcăritul? Deci după doi ani, dela înființarea acestui impozit, el luase un caracter apăsător. Cu atât mai mult cu cât turmele de vite a boerilor și a mănăstirilor etc., erau nesupărate; întreaga greutate, cădea asupra țăranilor.

O altă cronică atribuită lui Neculai Mustea, complectează zisele lui Neculai Costin. Iată ce ne zice cronicarul Mustea tot în privința Domniei lui Antioh Cantemir: *„Intr'a această Domnie, numai odată a scos văcăritul iar apoi a făcut legătură ca să nu fie văcărit în țară, văzând că stricăciunea țării este din văcărit și mulți ani s'au ținut legătura lui de nu s'au luat văcărit“.*²⁾

În adevăr el nu mai reînființează văcăritul, dar fără nici o sfială scornește un alt impozit care să fie loc văcăritului, anume *fumăritul*. Iată ce zice Neculai Costin în această privință: Osebit de aceasta au mai eșit și alt obicei nou, anume *fumăritul*, tot în acest an iarna, câte doi orți de casă sau de grajd cine avea, sau de poiată aceasta în târg în Iași, *iar la țară au dat oamenii fumărit câte un leu de casă, în acest obicei bun s'au isvodit în zilele lui Const. Antioh Vodă de i-au rămas pomănu³⁾*.

¹⁾ Letopisețile țării Moldovei, vol II. pag. 42.

²⁾ Ibidem vol. III, pag. 27.

Va să zică un nou impozit, Antioh Vodă înființează în locul văcăritului, *fumăritul*. Domnul, supune pe oameni la oraș numai la 2 orți, pe când la țară un leu de casă. Așa cum este așezat acest impozit la început, el nu justifică titlul de *fumărit*, este un impozit asupra clădirilor, dovadă că nu numai casele erau supuse, ci orice altă clădire, grajd, poiată, etc. Vom vedea îndată însă că el capătă caracterul de *fumărit* căci va fi transformat în impozit asupra ogeagurilor (coșurilor).

Când Const. Duca revine a doua oară Domn, (1701) agravează și mai mult văcăritul restabilindu-l, dându-l în întreprindere, prin licitație publică. Iata ce spune același cronicar:

«La această Domnie a lui Const. Duca Vodă, măcar că se împăcase toate țările, iar despre Turci era mare asupreală că au început a cere toate obiceiurile deplin cum: *Bărieamlăcul, Mucareame, Cearasăul*, și altele multe, carele pe vremea răscoalelor le lăsase Turcii, fiind țara stricată și risipită. Și lângă aceste adăogându-se adese schimbările Domnilor, s'au socotit de s'au vândut văcăritul, la Koki-veki, ca *gorstină de oi și desetina de stupi, ce poate fi, neputându-se plini poruncile Impărătești nici cu atâta, s'au mai scornit pe vin câte 2 bani pe vadră, cine pre câte buți au avut, însă numai în târg în Iași, la negustori și la târgoveți; iară boerii n'au dat.*

«*Așijderea și la vremea desetinei au mai adaus prin banii desetinei ceară și miere, osebit de banii desetinei, cea mai mare ciudă era celora ce aveau numai mascuri, că n'aveau de unde da ceară și miere.*».¹⁾

---

¹⁾ Letopisiștele țarei Moldovei, Cogălniceanu, vol. III, pag. 46.

Cronicarul nu ne spune la cât ridică Const. Duca Vodă, *văcăritul*. Ne putem însă face o idee din faptul că văcăritul fu scos la licitație, adică dat pe mâna antreprenorilor.

Oamenii încep a se plânge și a protesta; văcaritul devenea o adevărată despuire. Atunci Const. Vodă pentru ca să liniștească spiritele că percepute această dare asupritoare, înștiințează pe țărani că de acum înainte văcăritul și ceara cu miere au să fie desființate. Și pentru ca lumea să se încredințeze de acest lucru, Neculai Costin, ne povestește cum Const. Vodă, înaintea Arhierilor îmbrăcați în vestmintele lor, a cerut ertare norodului, că a scornit el, văcăritul, iar norodul l'a iertat. Apoi s'a citit chiar o carte de blestem întărită de arhieriei ca văcăritul să nu se mai înființeze niciodată,

Vom vedea că acest blestem nu împiedica mai târziu, ca unii Domni să-l reînființeze.

II

În veacul acesta o mulțime de alte dări cu caracter apăsător sunt scornite, din cauza, pe de o parte a lacomiei Domnilor, iar pe de alta, cererile din partea Turcilor devin din ce în ce mai mari și mai stăruitoare.

Rigoarea unui impozit atrăgea așezarea, altuia, ca un corectiv sau ca o sancțiune.

Iată. Indată ce Const. Vodă (1693) înființează vacaritul, consecvența a fost ca oamenii să desființeze boii, ca să scape de această nouă dajdie. Ei încep a nu mai ara țărinile lor, ci a-și face ogoarele cu sapa, pe locurile mai bune. Iată deci un impozit care pro-

mitea a fi productiv și dela care țăranii încep a se sustrage.

Duca Vodă pentru ca să pareze la asemenea învârtitură din partea locuitorilor, înființează un alt impozit suplimentar *pogonăritul*. Iată ce ne spune Neculai Costin.

*«Și s'au mai scornit și alt obicei, câte doi orți de pogon de pre popușoiu, că acum la oamenii se împuținase boii, și sărăcimea câtă era în țară se învâțase de-și făceau ogoare cu sapa, prin păduri și prin siliște, pe sub păduri, de semănau popușoiu, și cu acea hrană se țineau ; iară la plug a nimărui nu vrea să ămble. Și mai mult pentru această pricină cu tot sfatul au socotit de s'au scos pogonăritul pe popușoiu».*¹⁾

Această diabolică invenție fiscală prinde pe țărani ca într'un clește. Ei se pot sustrage dela văcărit, însă nu pot scăpa, de acum înainte, de *pogonărit*. Înainte plăteau numai *văcăritul* pentru vitele cu care-și arau ogoarele; de acum plătesc și pe pogonul de păpușoiu.

Cu alte cuvinte, până acum, vedem scornite trei nouă impozite, unul asupra vitelor mari, altul asupra întinderilor de arătură (*pogonăritul*) și al treilea asupra clădirilor (*fumăritul*). Dar seria nu se sfârșește aici. Antich Cantemir, odată cu înființarea *fumăritului*, mai aruncă pe țară și un alt impozit *vădrăritul*, pe care cronicarul îl arată în următorii termeni :

„După aceste toate, într'această toamnă s'au isvodit și vedritul pe vin în toată țara unde sunt vii, de au dat toți câte 2 bani de vadră, care acest obicei au purces de atunci ca un pojar viilor, pe cum vei citi înainte la rândul său ; ca apoi Mihaiu Vodă l'au adaus

¹⁾ Letopisețile Moldovei, Cogălniceanu, vol. II. pag. 40.

până în 4 bani de vadră, 2 bani cela ce vinde, și 2 bani cela ce cumpără, ăra carele nu vinde, plătesc singur 4 bani de toată vadră.¹⁾

Dar pentru a complecta aceste rânduri, trebuie să reproduc pasajul aceluiași cronicar dela Domnia lui Mihaiu Vodă, la care se face aluzie: „Osăbit de aceasta (Mihaiu Racoviță) au mai adaus și pogonăritul de vii într'această vară cu un zlot mai mult peste leu, de au dat bieții oameni cei cu viile câte un galben de pogon, și tare se oftau și se văitau, și ei nu știau ce li se gătea la cap. Iară când s'au trezit la vremea culesului le-au eșit și vedritul câte 4 bani de vadră și uitase pogonăritul. *Iar încă bine nu se plătise de vedrit iată că le au eșit peste toată țara și fumărit de tot omul, câte 2 ughi, de care dacă au înțeles ticăloșii pământeni mulți și-au stricat căscioarele de le-au răsipit din temelie, alții răsipiau hornurile de pen căscioare; coci câte hornuri avea omul în casele lui de tot hornul da câte 2 ughi; și măcar că era iarna, iară bieții oameni și babele și altă sărăcime pustiau casele și fugiau în lume plângând cu lacrimi suspinând, că altă căscioară nu plătea nici 2 orți.*²⁾

Va să zică sub doi Domni și în spațiu de trei ani, s'a așezat pe țară și al patrulea imposit, vadrăritul, pe toată lumea, anume și pe oamenii cu viile și pe cei cari cumpărau vinul și chiar pe cei cari păstrau vinul pentru dâșii. La acest imposit stabilit de Antioh Cantemir, Mihail Racoviță mai adaugă un zlot mai mult.

Încă ceva. Vechiului imposit fumăritul, care era aruncat pe clădiri, îi se schimba baza, el devine un imposit asupra hornurilor și este ridicat la doi gal-

---

¹⁾ Letopisețile Moldovei, vol. II, pag. 52.

²⁾ Ibidem, pag. 57.

beni. Oamenii plăteau de atâtea ori 2 galbeni, câte hornuri avea casa. De aceea, spune cronicarul, că „o mulțime de ticăloși pământeni și-au stricat căsocioarele risipindu-le din temelie, sau stricându-le hornurile“.

III

Să vedem acum ce modificări primește în acest veac, *cisla*, așa cum am arătat că funcționa în veacul al 17-lea. Din actele acestui din urmă veac, nu ne putem face idee de modul cum se percepea, nici de câte ori, nici de cum era împărțit. Ceeace e sigur, e, că birul se lua în mai multe rânduri dela sățeni. Așa, dintr'un document deja citat din veacul al 17-lea ¹⁾ locuitorii satului Goeștii din Muntenia își plătise dajdia, în opt rânduri, în cursul anului. Dar în lipsă de acte suntem nevoiți să presupunem că nu era o reglementare stabilită și nici o ținere de registre în regulă.

Cel întâiu care a introdus în Moldova hărțile și sferturile, este Dumitrașcu Vodă Cantacuzino (1675). Cronica anonimă a Moldovei, la Domnia aceluia, scrie următoarele: „Și multe greutăți punea pe țară, și hărțile el le-a scornit întâiu. Deci D-zeu voind să-i răsplătească după taptele lui, au luminat inima Împărăției, înțelegând de rea chiverniseală a lui chibzuială și l-au mazilit“. ²⁾

Dar Antioh Cantemir pare a fi cel întâiu care regulează modul de percepere precum și bazele cislei, în Domnia sa din 1696. Iată ce ne zice Neculai Costin în această privință: „*La al cincilea an al Domniei*

¹⁾ Vezi pag. 58 și 59

²⁾ Letopisețile Moldovei, vol. III, pag. 104.

lui Antioh Vodă, scos'au o socoteală peste toată țara, și pe boeri și pe mazili, și pe toate breslele, și pe țărani, ruptă, ca să se scie tot omul ce va da într'un an, dând la tot omul pecetluit Domnesc, anume și pe fața omului scris; și banii să-și dea omul în 4 sferturi, după cum era așezat la visterie, după tocma la și puțința omului; iară altă peste tot anul întru nimica să nu fie supărat la casa lui. Și cu această socoteală se vrea mai tocmi și țara; numai, nenorocirea ei nu o lasă, cu schimbările Domniilor¹⁾

Cineva care nu este obicinuit cu impozitele timpului, ar putea să creadă că e vorba de un impozit înființat nou numit, *rupta*. S'ar înșela. Nu e vorba de un impozit nou ci de vechea cislă, a cărei caractere, pe care le-am descris, cu ocazia impozitelor din veacul al 17-lea, le găsim în pasagiul lui Neculai Costin.

Când cronicarul vorbește de banii pe cari trebuie să-i dea fiecare «după tocmeală și puțința omului» evident că e vorba de cislă satelor, de acel impozit colectiv, în care fiecare sătean contribuia după tocmeala și puțința lui²⁾. Cronicarul dă acestei întocmiri numele de *ruptă*; pentru prima oară se determină, dela început cât are de plătit tot omul într'un an, „ca să știe tot omul ce va da într'un an..... iar alta într'un nimic peste tot anul să nu fie supărat la casa lui».

Ce înființează Antioh Cantemir? Întăiu, înființează pecețiile scrise pe fața omului, adică recipisa pe numele fiecărui contribuabil, în care era scris cât are de plătit pe an. Și al doilea, el fixează 4 termene

---

1) Letopisiștele țării Moldovei, vol. III, pag. 44.

2) Vezi pag. 53—55.

numite sferturi la cari contribuabilul trebuie să-și plătească dajdia.

Din vorbele cronicarului s'ar părea că la cislă, Antioh Vodă mai face o a treia inovație, când zice : „scos au o socoteală pe toată țara și pe boeri și pe mazili și pe toate breslele și pe țărani“. De unde ar urma că, în deosebire, de ceea ce fusese până la dănsul, el supune la bir și pe boeri și pe mazili.

Eu nu pot trage o asemenea concluzie, fiindcă ea este contrazisă de toate documentele posterioare, în care, cu ocazia așezării cislei de diferiți Domni, mănăstirile și boerii sunt expres scutiți. Iată deci sferturnile introduse în Moldova în 1701, de Antioh Cantemir.

Succesorul său, Mihail Racoviță în cele două Domnii ale sale (1703 și 1707) deja face abuzuri din cislă distribuită pe numele oamenilor și împărțită în sferturi. Oamenii s'ascundeau ca să nu li se dea pecetluiri pe fețele lor. Pentru ce? Cronicarul Neculcea o spune ; fiindcă deja Domnii trecuți începuse a înmulți sferturile ; nu păstrase numai cele 4, întâiu stabilite. Va să zică oamenii dela început nu s'au speriat nici nu au fugit, de pecete, de țedule și de sferturi, pe cât timp ele au fost mărginite la patru. Sătenii știau că după lege au să plătească în 4 sferturi cislă lor și se deprinsese cu această idee. Când însă Domnii încep a înmulți sferturile, adică a ridica cislă, de multe ori cu o treime și chiar cu jumătate, atunci ei încep a fugi. Iată cum se exprimă Neculcea : „Atunci au scos Mihail Vodă *rupta* pe țară, pecetluituri, roși pe față tot omul, și oamenii se temeau să iasă toți la ruptă, să nu se înmulțească sferturile precum se înmulțise la Const. Duca Vodă“. Văzând aceasta, Mihail Racoviță întreprinde în toată țara o goană ca nu

cumva să se găsească în toată țara un om îndosit care să nu aibă pecetie, dând ordine strașnice zlotașilor în consecvență, și făcând responsabili pe vornicii și vatamanii satelor. Și atunci iată ce sufereau aceștia dela zlotași : «Iar mai pe urmă unde găseau zlotașii vre-un om fără de pecetluit, îl puneau pe vornicel sau pe vataman în butuci și-l purtau la Iași și-l purtau prin uliți prin târg, căci nu au scos întâiu pe oamenii la ruptă să-și fi luat pecetluituri».

Dar toate aceste măsuri crude nu aduceau vre-un rezultat. În așa împrejurare, Mihaiu Racoviță se hotărăște ca să dea în întreprindere, *rupta*, adică cisma satelor, încât să-i lase pe oameni la discreția cruzilor antreprenori.

„Și văzând că nici cu aceia nu-i poate speria să iasă toți la ruptă, vândut-au toate ținuturile la Koki-veki, ciocoilor, ca gostina de pe oamenii cei fără de pecetluituri de ruptă, de nu putea scăpa nici un becisnic de om pre nicăieri, că nu ia pecetluit“.

Cisma împărțită în sferturi și cu pecetluituri pe numele fiecărui contribuabil, intră definitiv în deprinderile țării, iar numărul sferturilor, vom vedea, că se măresc și se micșorează după nevoile sau teama de prea mare abuz a Domnilor. Domnii înțeleg că impozitul numit cisma poate deveni cel mai productiv și poate fi urcat fără mare dificultate. Era destul ca din patru sferturi, să facă un Domn, cinci, ca să mărească birul cu a patra parte, și așa mai departe.

Când cel întâiu Dom fanariot Neculai Mavrocordat vine, (1740) el găsește, prin urmare, funcționând rupta.

Neculcea zice despre acest Domn: „Iar țării prostime

Letopisețile Moldovei, vol. II, pag. 281.

vrea să le arăte milă și dreptate și vrea să le ție de parte; scosese rupta cu pecetluituri roși să dea de 4 ori înt'un an¹.

Iată deci Domnul fanariot reintrând în marginile cum fusese rupta fixată la început, lucru foarte îmbucurător. Însă cronicarul se grăbește a adăogi următoarele cuvinte foarte semnificative: «Numai nu prea pe puțină cam încărcăți că *aveau boerii zlotași silă să îmbrace sume mari de bani.*»¹)

Iată un mijloc foarte iscusit de a ajunge la acelaș rezultat fără a mări numărul sferturilor.

În adevăr, cu sferturi mai multe, se urca suma impozitului, dacă repartiția cislei pe sate se făcea în mod rațional. Dar la acelaș rezultat, repet, se putea ajunge, chiar mărginindu-se perceperea la cele patru sferturi, dacă suma aruncată pe sate era cu desăvârșire mare și oneroasă. Iar din vorbele cronicarului, vedem, că boerii zlotași primise ordin dela Domn ca să îmbrace pe contribuabili cu sume mari de bani.

Neculai Mavrocordat în a doua sa Domnie în Moldova începe și el a abuza de sferturi, întocmai ca și predecesorii săi. Acest lucru îl constatăm dintr'un document rămas dela acel Domn.

Voiu insista, întru câtva, fiindcă vom vedea ca fiul său, Const. Mavrocordat, în așa numita lui reformă fiscală, pășește pe urmele tatălui său.

Documentul este o înștiințare a Domnului către locuitorii din județul Neamț.²) Pe atunci cislea purta încă numele de *rupta*, nume dat cum am văzut de Antioh Cantemir.

---

¹) Letopisețile Moldovei, vol. II, pag. 297.

²) Studii și Documente, Iorga, vol. XI, pag. 70—71.

Să analizez actul.

La 1 Septembrie 1714, Domnul înștiințează pe rușii din ținutul Neamțului, că a sosit timpul ca să dea birul împărătesc, haraciul, și apoi adaugă: «după obiceiul cări este în toți anii, cari știți bine că, când s'au dat banii birului, *altă dată să scotea pe țară osăbită orânduială*, afară de tocmeala ce aveți. Ce noi am făcut milă cu voi și am lăsat să lipsască alteli toate, și din tocmeala voastră să nu fiți scoși, și s'au socotit de s'au orânduit acum o parte de bir. Pentru cari am socotit Domnia mea, împreună cu tot sfatul nostru, alt să nu socoată pe voi, *fără numai un sfert din tocmeala voastră* să dați acum la Săptemvrie pentru acea o parte din bir, precum scrie mai sus».¹)

Din aceste rânduri aflăm ceva care trebuie să surprindă, anume că, haraciul—birul împărătesc—nu se plătea din venitul obicinuit al impozitelor, ci din o „*osăbită rânduială*“, și că prin urmare în mod normal(?) „oamenii plăteau cinci sferturi în loc de patru“.

Dealtmintererea Domnul o spune: «Cari știți și voi ca întâiași dată, așezarea rușii, *s'au pomenit că este cinci sferturi într'un an, adecă un sfert mai mult, cari s'au socotit să dați acum la Săptemvrie*».

Iată un curios sistem de impozite. Fixezi că un impozit se va plăti în patru sferturi. E de presupus că Domnul determinând cota impozitelor, și-a făcut calculul că, din venitul care va rezulta, va acoperi toate cheltuielile Statului, oare cum, trebuia să se echilibreze cheltuielile cu veniturile. Birul împărătesc trebuia să fie o cheltuială ordinară, de vreme ce se plătea în fie-care an, mai principală decât oricare alta. Ei bine, pentru haraciul, Domnii sco-

---

¹) Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 70.

teau un sfert suplimentar sub nume de «*osăbită rânduială*», cu care urcau numărul sferturilor la cinci, cum o mărturisește Neculai Mavrocordat.

Dacă mai aveau de aprovizionat cetatea Benderului sau Hotinului sau de îndeplinit o altă havalea împăpăratească, pentru fiecare din acestea, ei scoteau câte un sfert nou, așa că împărțeala birului în patru sferturi de plată, precum și suma pe care o arătau contribuabilului la început că avea de plătit, era absolut iluzorie. Impozitul devenea o dare arbitrară, pe care Domnul o mărea decâte ori avea trebuință.

Iată de ce *hârțiile și sferturile* erau foarte compromise, în ochii contribuabililor, și iată de ce cronicarii vorbesc cu groază de ele.

Când întâiași dată, acum 30 de ani și mai bine, am cetit cronicile Românești, neștiutor de lucruri, mă miram de ce cronicarii vorbesc cu groază de introducerea hârțiilor și a sferturilor și atribuiau această groază *ignoranței* lor și opoziției ce toți ignoranții fac la introducerea lucrurilor nouă și bune. Căci, mai la urmă în ziceam, fixarea mai de înaintea a sumei pe care un contribuabil trebuie s'o platească într'un an și împărțirea plăței la patru date a anului, este tot ce poate fi mai bun și mai raționabil. Numai după ce am văzut, cum am arătat mai sus și cum voi mai arăta încă, abuzul pe care Domnii făceau de hârții și de sferturi, sub care s'ascundea o continuă despuiare a contribuabilului, numai atunci am înțeles, de ce cronicarii vorbesc cu groază; ei nu condamnă hârțiile și sferturile, ci abuzul pe care Domnii 'l făceau de ele.

Dovadă că sferturile nu se luau la trei luni, ci mai des, este actul pe care-l analizez.

Neculai Mavrocordat îndeamnă pe ruptași sa plătească sfertul din Septembrie : «și dând banii acestui sfert ce s'a scos acum în Septembrie veți fi în odihnă până la Noembrie și altul până atunci n'a eși». ¹⁾ Bine, dar dela 1 Septembrie până la 1 Noembrie sunt numai două luni, nu trei?

O întrebare : Ce făcea Domnul cu venitul celor patru sferturi ordinare? Căci am văzut că birul împărătesc nu se plătea din ele. Pentru lista civila a Domnului erau rezervate vămile, salinele și alte câteva dări. Dealtminterea tot din banii birului se aprovizionau hambarele, chelariul, grajdurile, etc., ale Domnului. Pentru trebuințele țarei, adică pentru cheltueli de utilitate publică, nici vorbă. Avem mai târziu bugetele acestor țări în care nici o sumă nu era prevăzută pentru șosele, drumuri, poduri, etc. Pentru plata slujbașilor ei percepeau peste impozite, câte 14 parale de fiecare leu, iar de galben doi potronici, sub nume de *rășuri*. Vom vedea că Grigore Alex. Ghica, stabilește o casă a rășurilor pentru toți slujbașii țarei, iar rășurile se percepeau și sub Neculai Mavrocordat : «Și *rășurile* veți da de ug. câte 3 pt: (potronici), 2 pt. vor fi a Visterii ș'un pt. a strângătorilor ; însă pe acei 5 pt. de ug. nu-ți da *rășuri*. Și veți da cei 4 bani de leu după obicei, cosorul, cum ați dat și altă dată la banii birului ; însă *rășura* pe acei patru bani nu-ți da».

Încă odată, ce să făcea cu banii celor patru sferturi, adică adevăratul venit bugetar? Cea mai mare parte, intra în punga Domnilor și a boerilor, demnitari, iar restul mergea la Constantinopole.

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 71.

CAPITOLUL II

DARILE SUB CONST. MAVROCORDAT ȘI URMATORII ÎN MOLDOVA, ȘI SUB CONST. BRÂNCOVANU ÎN MUNTENIA

În întâia sa Domnie (1733) Const. Mavrocordat nu arată nici un spirit novator. Cronicarul Neculcea care este boerismul incarnat, ne spune că Domnul „să ispitea să se pună și împotriva boerilor, unde socotea că judecă strâmb boerii“.

Acest Domn se mai face vinovat față cu boerii că supune stupii acelora, la darea țărănească.

În privința impozitelor, cronicarul descrie în culorile cele mai negre această Domnie a lui Const. Mavrocordat: „Eară de toamnă au scos *văcărit* și *vădrărit* tot odată, și de earnă *sferturi* și *hârtii*; eară de primăvară *pogonărit* și *cunițe*, câte opt potronici de vită, ca și *văcăritul*. Aceste toate nevoi într'un an le au luat“. ¹⁾

În a doua sa Domnie (1741) Const. Mavrocordat nu se mai arată același. În loc să urmeze calea croită de predecesorii săi, el se gândește la o reformă a impozitelor, cel puțin la o așăzare mai raționată a cislei. Oricare au fost consecvențele reformei sale și vom vedea că reforma a fost o simplă încercare numai, fără nici un rezultat bun, nu putem să tăgăduim la acest Domn, intenții bune.

---

¹⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. II, pag. 337.

Ce'l împinge pe Mavrocordat ca să încerce o reformă în materie fiscală? Iubirea clasei țăranilor? Un sentiment oarecare de dreptate?

O fi fost ceva și din aceasta. Motivul principal însă a fost speranța că, fără a apăsa prea tare pe țăran, va putea face din cislă, un impozit productiv. Al doilea motiv care l'a împins, a fost grija când vedea că se disporează țara în urma impozitelor ca *văcăritul*, *pogonăritul* și *hârțiile* aruncate arbitrar. Credea că făcând o modificare în impozite, contribuabilii nu vor mai fugi, lăsând satele în mare parte deșerte.

Const. Mavrocordat își începe reforma prin a desființa impozitele a căror nedreptate era mai strigătoare și care, am văzut, că provocase fuga oamenilor din țară, adică dajdia *văcăritului* și a *cuniței*, aceasta din urmă fiind tot *văcăritul* însă perceput în timpul verei, și *pogonăritul*. Iată cum motivează desființarea :

«Pentru dajdea *văcăritului* și a *coniței*, fiind lucru știut că multă pagubă și stricăciune pricinuește țărei, până încât locuitorii, neputând să plătească *văcăritul* și *conița*, vânzându-și dobitoacele, *se micșură hrana sa, care aduce mare stricăciune săracilor s'au socotit de s'au ridicat aceste dajdi*».

«Pentru *pogonăritul*, așijdere, mulți din locuitori își părăsiau multe și nu-s mai adăugea dintr'această pricină, și vinul în toată țara se scumpise : care și această mare pagubă țărei și tuturor de obște fiind s'au socotit și această dajde de s'a redicat». ¹⁾

Apoi Domnul continuă astfel. Reproduc întreaga parte a așezământului, pe care el îl stabilește pentru

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 215.

cislă, fiindcă este foarte important și numai din textul Domnesc putem să ne facem o idee de ce însemna cislă și ce tindea să facă din ea.

„In locul acestor dăjdii, vor fi patru sferturi într'un an, adică Noemvrie, Decemvrie, Ghenar, sfertul d'întăiu, etc. Să caute tot omul să iasă, să-și ia pecete și să intre în foaia Domnească de cislă, atât casnicii cât și holteii de vârstă, slujitori, păstori, argați, slugi boerești și altora; au de se va numi mazil sau neguțitorăș sau curtian, au căpitan au oameni străini așezați în țară, au ruptași. Cămării, au vornicii i vatămanii sau ce om sau rufet vor fi,—toți să-s pue la cislă satului și să și i-a peceti pe fețele lor, *afară de hoiiarii mazili și neguțitori ce vor fi în foia Domnească pecetluită*,—aceia să nu ia pecete... Jidovii și Armenii să-și ia și ei peceti osebite și să-s cisluiască și ei între dânșii osăbit, iarăși după orânduiala aceasta, însă cii ce sânt pe lângă târguri să-s cisluiască între dânșii cu foe Domnească de cislă, iar cii ci sânt *răsipiți pensate, să-ș plătească pecetă sa și să nu-s cisluiască cu satul*. Orbii, șchiopii, ciunții, carii nu pot să-s hrănească, și holteii carii nu sunt de vârstă, *cine le va da peceti, li va plăti bani îndoiti*; holteii de vârstă, ce are casă și este *fără de părinți ca un casnic să-s cisluiască*; și să plătiască pe câte capete îl va *ajunge cislă satului*; holteii de vârstă ce are părinți și șed în casă cu tată-său, *să nu fie volnici a-i pune la cislă satului* măcar un ban mai mult decât 20 de parale,—din vreme ce casa aceuia, *cât îi vine după prilejul lor, se încarcă părinții lor la cislă*.

„Foi de cislă cu pecete Domnească s'au dat *zlo-tașilor, ca să dia pe la toate satele, să-s cisluiască*; însă cislă să-s *facă pe capitile oamienilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului, și tot prilejiul său, și fieșticare, cum îl va ajunge cislă, cu dreptate să-ș plătească dajde sa. La fieșticare sat sa'u rân-*

duit câte 2 foi de cislă : ce una dintr'aceste să rămâe iscălită de boiarii zlotași la sat, și alta să rămâe, asemenea și aceasta, iscălită de popa și de vornicel, și de vataman, la boiarii zlotaș, să o trimiță la visterie. .

„La cisla satului boiarii zlotaș sau vornicii sau vatamanii nici de cum să nu se amestice, afară de oameni locuitori ai satului; ei singuri cu toți la un loc să facă cisla între dânșii, socotindu-se în scris a fieștecărue bucate și tot prilejul, și fieștcine să-s încarce după puțința sa ; dar de nu vor face așa, se va pedepsi cu mare certare. Unde vor fi unul, doi, sau trei, au pâr la 10 oameni osăbiți; orice fel de breaslă, curteni, căpitani, slujitori, negustoraș, pe acești pe toți să-i trageți la satul unde vor fi mai pe aproape, și să-s cisluiască cu satul; și cât îi va ajunge după bucate, hrana și tot prilejul lor să-i încarce, iar nici cum strâmbătate să nu le facă... Oricare sat mari și cătuni, adică lăturaș prin prejur, cu toți în foe Domnească de cislă să-s cisluiască; iar boiarii zlotași la tabla Vist. să-și scrie osăbit satul și osăbit cătuniile fieșticarili cu numele pământului, unde și pe ce moșie șade; acolo să-ș dea dajde sa, iar nu să șadă într'un sat și să-și dea dajde la altul sat... Boiarii zlotaș nici de cum peceti la călători să nu dea; că cine va da, îi va plăti pécete întriit; ce pe tot omul la satul său să-l scrie, iar vornicelul, vatamanul, pe oamenii ce-i va avea călătoriți, pe toți aceia, atât casnicii cât și holtei, să-i dea înscris la boiarii zlotași, și să-i scrie la foe de cisla satului, cisluiindu-i după prilejul lor; și pecetele acelora să le lase la vorniciei și la vatamani; și când va veni călătorul la satul lui să-i dea pecete vornicelul și vatamanul, scrisă pe fețile lor. Că, la cercătura în urmă găsindu-se călătorul fără de pecete dela sat au nescris pe fața lui,

va plăti pecete împătrit, iar vornicelul și vatamanul satului aceuia să ia gloabă cu toată casa și să va pedepsi cu mare certare.

„Indată după cislă și împărțeala pecetilor, s'au hotărât cercătura, cu mare tărie, și oarecare nu va avea pecete, sau va avea și nu va fi scris pe fața lui, acela va plăti pecetea lui îndoită, iar vornicelul și vatamanul satului aceuia cu mare pedeapsă se va globi.

„Boiarul zlotaș mai mult decât 105 parale, adică 105, de peceți să nu ia, măcar jumătate ban, nici vornicii nici vatamanii mai mult decât banii Domnești să nu cisluiască ; că, care va lua mai mult, va plăti înzecit. Zlotașul sau vornicul sau vatamanul nici de cum să nu îndrăznească a lua bani dajdii dela un om pentru un altul ; numai fieștecare după cum îl va ajunge cislă satului, în voe Domnească să-și dia bani.

„Nici un om dintr'un sat într'altul de acum înainte să nu-s mute, că unul ca acela ce va umbla mutându-se, se va globi și se va pedepsi. Ori oamenii răzeși ce șăd pe moșiile lor, aceia nimărui să nu fie supuși, nici să lucreze, nici să clăcuiască cuiva, ce să fie pre seama gospod“. ¹⁾

Câteva explicații asupra acestui așezământ sunt necesare, fiindcă ideele noastre moderne ne-ar putea rătăci.

Mavrocordat stabilește principiul că orice locuitor, afară de invalizi, trebuie să plătească bir.

Al doilea principiu.

Toți contribuabilii fac parte din cislă veri-unei gru-

---

¹⁾ Sudii și documente, Iorga, vol. VI, partea II, pag. 215, 216 și 217.

pări de oameni din sate sau orașe. Puține excepții Mavrocordat stabilește, de exemplu, pentru Evreii sau Armenii care sunt stabiliți prin sate ; acei vor plăti de a dreptul la visterie, neintrând în cislă. Principiul e așa de riguros, încât Domnul spune, că chiar dacă se vor afla pe undeva „unul, doi sau trei au păr la 10 oameni osebiți, aceștia vor fi vărăți în cislă satului celui mai apropiat“.

Acest Domn păstrează deci vechea organizare a cislei, pe care am văzut-o, când am vorbit de veacul al 17-lea.

Boierilor zlotași li s-a da foi de cislă, pentru sate și peceți, pentru contribuabili ; zlotașii distribuiesc foile de cislă în dublu exemplar fiecărui sat, fixându-le o sumă globală de plată și lăsând liberi pe sătenii ca să se cisluiască între ei, împărțindu-și suma globală.

Al treilea principiu.

Birul nu era egal pentru toți. Acest lucru rezultă în mod foarte clar din așezământul citat. Fiecare satetan contribuia *după puterea sa* : „*Însă cislă să se facă pe capetele oamenilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului și tot privilegiul său și fiești care cum îl va ajunge cislă, cu dreptate să-si plătească dajdia sa*“. El mai rezulta și din următoarele cuvinte : „*ei singuri (sătenii) cu toții la un loc să facă cislă între dânșii socotindu-se înscris a fieșicărui bucate și tot privilegiul și fiește care să se încarce după putința sa*“.

De asemenea „holteii de vârstă ce au părinți și șadă în casă cu tatăl lor să nu fie volnici a-i pune la cislă satului măcar un ban mai mult decât 20 parale — *de vreme ce casa aceluia cât îi vine după privilegiul său se încarcă părinții lor la cislă*“.

Vorbind de cei cu locuințe izolate, Domnul spune :

„unde vor fi unul sau doi sau trei sau pâr la zece oameni osebiți, orice tel de breaslă, curteni, căpitani, slujitori, neguțitorăși, pe acêștia pe toți să-i trageți la satul unde va fi mai de aproape și să se cisluiască cu satul și *cât îi va ajunge după bucate, hrana și tot privilegiul lor să-i încarce, iar nici decum strâmbătate să nu se facă*. Iar mai jos, vorbind de ambulanți sau de sătenii care lipseau în momentul întocmirei cislei «pe oamenii ce îi va avea călătoriți pe toți aceia atât casnici cât și holtei să-i dea înscris la boiari zlotași și să-i scrie la foaia de cislă a satului, *cis-, luindu-i după privilegiul lor*».

Prin urmare fiecare sătean era trecut în foaia de cislă a satului, în urma discuțiilor și desbaterilor între ei, cu o sumă oarecare, care reprezenta puterea și venitul lui.

Și pentru ca fiscul să poată controla și să poată verifica că fiecare e taxat *după venit*, el cerea ca în foile de cislă să se pună și averea omului „singuri cu toții (sătenii) la un loc să-și facă cislă între dânșii, *socotindu-se în scris a fleștecăruia bucate și tot privilegiul*».

Al patrulea principiu.

Odată înscris în foaia de cislă partea contributivă a fiecăruia, *săteanul devenea responsabil de acea parte și numai de partea lui, iar nu și de a celorlalți*.

Domnul ordonă zlotașului sau vornicelului sau vatanului *ca nu cumva să îndrăznească a lua banii dajdiilor dela un om pentru altul „numai fleșticare cum îl va ajunge cislă satului în voia Domnească să-și dea bani*».

Numai această dispoziție era nouă în așezământul lui Const. Mavrocordat.

În colo, cîsla așezată cum vedem, este vechea cîsla din veacurile trecute.

Această nouă dispoziție era de o importanță capitală și numai prin ea singură modifica întreaga natură a vechei cîsle, punând-o pe o bază dreaptă și echitabilă.

În adevăr, ceea ce făcuse din această dajdie, un impozit nedrept și abuziv, era, după cum am arătat, responsabilitatea solidară a locuitorilor dintr'un sat, unii trebuind să plătească pentru alții.

Prin noua dispoziție, Const. Mavrocordat făcea să dispară *solidaritatea sătenilor*, introducând principiul cu totul nou, care dominează astăzi materia impozitelor, anume, că fiecare contribuabil este *el și numai el, responsabil către fisc, de partea lui contributivă*.

Voiu arăta însă că Domnul nu se ține în practică de această măsură și că revine, la vechiul sistem abuziv.

După ce locuitorii unui sat se cîsluiau și își fixau părțile lor contributive în foaia de cîslă, după suma globală pe care fiscul o arunca asupra satului, zlotășii începeau a împărți pecețile pe fețele oamenilor, adică liberau fiecărui contribuabil, țidule.

Pe ce sumă liberau acele peceți? Drept vorbind, boerii zlotășii ar fi trebuit că înainte de a libera pecețile pe fața fiecăruia contribuabil, să se informeze dela vornic sau vataman, dela sfatul satului, la cât a fost impus fiecare sătean în cîslă, iar pecețile să poarte acele sume. Așa ar fi fost logic. Numai așa distribuția cidulelor ar fi corespuns cu sistemul impozitului.

În adevăr, dacă lași la facultatea țăranilor dintr'un sat ca ei să-și fixeze cota contributivă, după putere și prilej, e logic ca pecetele fiscului, dacă sunt per-

sonale fiecărui contribuabil, să poarte suma pe care satul a convenit să plătească fiecare.

Ei bine, acest lucru nu'l găsim. Din contra, găsim că pecețile purtau o singură cifră, uniformă pentru toată lumea și anume 105 parale pe trimestru.

Iată în adevăr ce citim : „Boerul zlotaș, mai mult decât 105 parale adică mai mult de 105 de pecete să nu ia nici măcar jumătate ban, nici vornicii, nici vatamanii mai mult decât banii Domnești să nu ia“.

Ce înseamnă aceasta ?

Va să zică pecețile oamenilor erau fixate la 105 parale pe an; va să zică era un impozit de capitație! Ce înseamnă atunci instrucțiunile că fiecare trebuie să plătească după putere ?

Ce înseamnă grija Domnului ca la partida fiecărui om să fie înscris bucatele și tot privilegiul lui ?

Contradicția nu e decât aparentă.

Contribuția de 105 parale de pecete, era fixată de fisc, având în vedere un fel de contribuabil artificial, nu în carne și în oase; 105 parale pe sfert, adică 4 lei și 20 parale pe an, era o unitate fiscală, sub forma căreia fiscul arunca bir asupra țarei. Aceasta nu înseamnă însă că fiecare contribuabil trebuia să plătească 105 parale pe trimestru sau 4 lei 20 de parale pe an, în mod egal.

Boierul zlotaș în momentul când satul s'aduna ca să-și facă cîsla spunea: să știți că voi satul aveți să plătiți 50 sau 60 sau 100 de peceti pe an. Atât și nimic mai mult. Am văzut că pe urmă era afacerea sătenilor ca să-și împărțească între ei suma care reprezenta acele 50 sau 60 sau 100 de peceti.

Ce făcea pe urmă fiscul ? După ce satul își împărțea suma globală a pecetelor fixate, el scotea acele

pecete, fiecare pe o sumă egală determinată de Vis-terie, d. ex : pe suma de 105 parale pe trimestru și le împărțea pe numele fiecărui sătean până ce completa suma globală *aruncată asupra satului*.

Ar fi o eroare a crede deci că fiecare sătean plătea numai atâta cât reprezenta o *pecete*, sau că fiecare plătea *numai o pecete*.

Fiecare plătea, cât se hotărâse, între ei, ca să răspundă în cisma comună a satului, iar nu cât figura pe pecetea fiscalului. Împărțeau, între ei, reprezenta adevărata sumă contributivă, nu ceea ce era scris, nominal, pe pecete. Fiscalul nu să uita decât la numărul peceților ; suma globală îl interesa.

De aici urmează că unii săteni, cei bogați, erau supuși la cisma satului cu mai multe peceți, iar alții cu mai puține, cu una și chiar cu mai puțin de una.

De unde o scot aceasta ?

Mai întâi din natura impozitului așa cum l'am arătat. Am văzut din citațiile de mai sus, că fiecare trebuia să plătească *cisla după putere și prilej*. Dacă fiecare om trebuia să plătească după avere, desigur că trebuia să se găsească oameni a căror avere să reprezinte mai mult decât 4 lei și 20 bani pe an sau mai puțin.

Al doilea, chiar așezământul ni-l spune.

Vorbind de holtei în vârstă, cât să platească, Domnul spune : „holteii de vârstă ce are casă și este fără de părinți, ca un casnic să se cisluiască, și să plătească pe câte capete îl va ajunge cisma satului“.

Un locuitor putea deci plăti pe mai multe capete, adică de mai multe ori 4 lei și 20 de parale.

Am zis mai sus că să putea ca unii să plătească și mai puțin. Nu văd nici un motiv, examinând sis-

temul cislei, de ce un locuitor n'ar fi plătit mai puțin decât 4 lei 20 bani pe an. Nicăeri nu ni se spune că fiecare om trebnie să plătească suma de mai sus ; să vorbește „că toți să se puie la cislă satului și să-și ia peceti pe fețele lor“. Ni se spune de asemenea, că pecetile celor ce vor lipsi din sat în momentul distribuirii, „să se lase la vornici și la vatamani, și când va veni călătorul la satul lui să-i dea pecetea vornicelul sau vatamanul, scrisă pe fețele lor“. Iar mai sus am văzut că se zice : «Boerul zlotaș mai mult decât 105 parale de pecete să nu ia». Aceasta nu se referă la determinarea sumei, ci mai cu seamă înseamnă că zlotașii să nu ia peste ce este hotărât dela visterie, adică să nu comită abuzuri.

Cu alte cuvinte, sistemul de impozit al cislei a lui Const. Mavrocordat, afară de modificarea pe care am semnalat-o și de care, o mai repet, nu se ține Domnul, este tot cel vechiu : La visterie se făcea calcul de ce sumă are țara nevoie, adică la ce sumă se ridică cheltuielile, cum am zice noi modernii, ale Statului. Pe acea sumă se scotea un număr corespunzător de peceti ; în cazul de față să hotărîse pecetile să fie de 4 lei și 20 de parale pentru casnici, plătibile în patru trimestre, și de 80 bani pentru holtei pe an. Apoi se dedeau acele peceti cu foile de cislă pentru fiecare sat, la boerii zlotași și aceștia fixau, în mod arbitral, partea contributivă a fiecărui sat, cu numărul pecetelor corespunzătoare, Căci aceștia, și trebuiau să știe, măcar aproximativ, putera contributivă a satelor. Vom vedea că în veacul al 19-lea să făceau catagrafii prealabile de numărul contribuabililor, care de sigur că a trebuit să existe și în acest veac.

Cei ce nu sunt obicinuiți cu cercetarea societății

noastre vechi, le poate fi greu să înțeleagă cum era cu puțină să funcționeze, în materie de impozite, un sistem care, în aparență, prezenta o flagrantă contradicție. Așa, fiscul cerea foarte natural ca toți locuitorii valizi să fie înscrși la bir. Tuturor le împărțea pecetii cu numele lor, sau cum să zicea : «pe fețele lor». Pe acele pecete era însemnată o sumă de plătit, care era aceeași pe toate pecețile. Și cu toate acestea, locuitorii nu plăteau suma care era pe ținula lor, ci o alta la care, să hotărîse, de obștia satului, să plătească, după puterea și prilejul fiecărui ! Ținula arăta mai mult calitatea de contribuabil, dela care nu putea nimeni să se sustragă, iar nu suma de plătit.

Cum că *cisla* avea această particularitate stranie, o vedem, tot așa de lămurit, din un alt hrisov de impozite, dela Alex. Const. Mavrocordat din 1782 adică mai târziu cu 40 de ani.

Hrisovul regulează *dajdia* negustorilor din Iași. Iată dela ce principiu pleacă Domnul, în această regulare : „Toți negustorii ce dau dăjdii și sunt în izvodul visteriei cu pecete gospod cum și alții care se vor mai pune, având revași la d-sale vel Vistier care va fi, după vreme, spre încredințare că este negustor, *socotindu-se unul cu altul* câte un leu șase-zeci și șapte bani, banii visteriei și câte 14 parale de leu, obicinuită răsură“. Dacă s’ar opri aici fraza, ar fi în drept să creadă cineva, că este vorba de un imposit egal pentru fiecare neguțător, un fel de capitație, cu toate că cuvintele «*socotindu-se unul cu altul*» ți-ar da de gândit, te-ar pune la indoială și te-ar face să te întrebi : ce înseamnă ele ?

Indoiala însă dispare și sensul reiese clar când

fraza conținuă astfel : «*după cîsla ce 'și vor face ei în de ei, pe starea și puțința fecăruia*».

În urma acestor cuvinte, e clar că cifra de 1 leu 67 parale și cele 14 parale răsura, ce revin pe nume de fiecare neguțător, nu arată în realitate, că atîta trebuia să plătească fiecare, ci este o simplă diviziune fiscală, menită a face distribuția pecetilor mai ușoară și mai comodă pe numele neguțătorilor. Suma de atîtea ori 1 leu 67 de parale, cîte nume de neguțători erau înscrise la visterie, prezenta maximul dajdiei pe care Domnul o cerea dela breasla neguțătorilor. Cum această sumă și-o distribuiau între ei, aceasta nu privea pe fisc, ci pe negustorii ei însâși, unii plătind mai mult, alții mai puțin, *după putere*.

Să nu se creadă că numai la plata unei asemenea sume modeste de 1 leu și 67 parale erau supuși neguțătorii, pe an. Nu, căci iată cum continuă hrisovul : „și după acel izvod vor da într'un an, *unsprezece dajdii, adică șase dajdii, pe una lună o dajdie, și trei dajdii la vremea ajutorinței de iarnă și două dajdii la ajutorul cheltuelilor visteriei pe vară*“, adică 18 lei și 37 parale fără rasură. În definitiv, fiscul cerea dela negustori de atîtea ori 18 lei și 37 parale cîte nume se aflau înscrise la visterie. Era treaba breslei să-și împartă, între negustori, această sumă.

Numărul pecetelor nu corespundea cu numărul contribuabililor, pecetele erau, o mai repet, diviziuni fiscale.

II

Revin la Const. Mavrocordat.

Această reforma fiscală conține o parte, de o extremă importanță. Am văzut ca deja în veacul al

17-lea, țăranii din cauza *cislei*, nu erau cu totul liberi a se muta din satul lor. Consătenii care răspundeau partea contributivă a celor ce fugeau, puteau să-i aducă înapoi și să-i silească a le restitui ceea ce plătise pentru ei. Prin așezământul lui Const. Mavrocordat, ceea ce era până atunci, poate, o simplă măsură de fapt, devine lege.

Domnul ordonă : „oricare sat mari și cătuni, adică lăturaș prin prejur cu toți în foaie Domnească de cislă să-s cisluiască, iar boiarii zlotași la tabla Vist., *să li scrie osebit satul și osebit cătunili, fieșticarili cu numele pământului, unde și pe ce moșie șade : acolo să-ș dea dajde sa, iar nu să șadă într'un sat și să-și dea dajde la alt sat*“.

Ca consecvență, de vreme ce țăranul nu putea sa aibă ca ședere decât un singur loc, acela unde era înscris la cislă, și îi era oprit a șede într'un sat și a plăti dajdia, în altul, urma că el nu avea voie sa părăsească satul unde era înscris la cislă.

Acest lucru, Domnul îl spune formal : „*nici un om dintr'un sat într'altul de acuma 'nainte să nu se mai mute, că unul ca acela ce va umbla mutându-se se va globi și se va pedepsi*“.

Iată-l pe țaran lipit fiscalicește de pământ, întocmai ca iobagii.

Prin măsura nouă a lui Const. Mavrocordat, țăranul, sub nici un cuvânt, nu se mai poate muta din sat, chiar când ar arăta satul unde se mută, pentru a putea fi pus la cislă în localitatea nouă. Principiul care se stabilea în mod formal, era urmatorul : Un contribuabil odată ce e înscris în rolurile de cislă a unui sat, trebuie să rămâie acolo pentru totdeauna.

Care este explicația acestei măsuri aspre ?

O pură chestie de contabilitate.

Const. Mavrocordat stabilise la visterie rolurile contribuabililor, întocmai cum avem și astăzi.

La partida unui sat figurau toți sătenii cu numele lor. După asemenea roluri, zlotașii umblau prin țară și percepeau cîsla. Orice strămutare a unui contribuabil, dintr'o localitate într'alta, necesita o schimbare în rolurile visteriei, anume trebuia ca contribuabilul să fie șters din partida satului X. și înscris, din nou, în partida satului Y. Inchipuiți-vă nu o strămutare, ci un număr mare de strămutări. Toate acestea aduceau o turburare în roluri și partizi, și câte odată, unii din cei mutați, puteau să fie scăpați din vedere de fisc.

Cu măsura draconică arătată mai sus, se evitau orice încurcături, orice scăderi și adăugiri în roluri. Țăranul înscris într'un loc, rămânea ca să fie fixat toată viața sa, acolo unde rolul și partida visteriei l' înscrisese.

III

Iși respectă, măcar el, așeșămîntul, în ceeace avea el, de nou și de drept ? Nu.

Țăranii avuse dreptate când primise cu bănuială făgăduelile ; ei știau care este pericolul sferturilor. Din patru sferturi, tare ușor se puteau face cinci sau șase. Acest lucru părinții lor îl pășise dela Dumitrașc Cantacuzino și dela Neculai Mavrocordat, îl pășesc și ei, dela Const. Mavrocordat.

Mai întăiu, Domnul începe a lua sferturile înainte de termen. Al treilea sfert, Const. Mavrocordat îl fixase la 1 Maiu. Cu toate acestea, el dă ordin ispravnicilor și boerilor zlotași ca să-l scoată la 8 Aprilie, cu 22 de zile înainte. El pretextează,—sau poate

era adevărat, — că i-a venit ordin dela împărăție ca să trimeată o sumă de bani numai decât. Apoi continuă: „*și cari cu datorie am cercat ca să găsim bani, să luăm, să rădicăm porunca aceasta, și nici într'un chip nu s'au putut să se găsească. Ce, văzând că vremea s'au apropiat, și neputând într'alt chip, măcar că, după hotărârea așezării ce s'au făcut, vreme sfertului al triilea iaste la Mai să se scoată, dar trebuință aceasta mi-au dat pricină ca să scoatem sfertul acum care nu iaste arătat ca și păr la Mai 20 zile, mai mult n'au rămas*“.¹⁾

Douăzeci de zile nu era mare lucru, dar vorba e, că țăranilor li se cerea bani pe un sfert a cărui termen nu începuse încă și în cursul unui sfert pe care deja îl plătise, chiar după așezământ. Aceasta însemna că Domnul apuca pe căile cele rele cunoscute.

Oamenii încep a fugi, fiindcă cele ce li se cerea, era semnalul unor rele în viitor.

Domnul primește știri din toate părțile despre aceasta. Supărat, el răspunse unuia din ispravnici: „*Ne scrii dumneata precum s'ar fi rădicat de acolo dela marginea aceia, vre-o saizeci de oameni, și au fugit în cee parte, și întrebând dumneata pricina lor de ce au fugit, ar fi arătat dumitale că din pricina sfertului acestuia, scoțându-se cu ceva dzile mai 'nainte... La cari nici de cum nu socotim, ar fi de pricina aceasta a stertului; ci să cerci dumneata mai bine și să ne înștiințezi adivărul, ci i-au fost pricina... Măcar că, dumneata știi, că, de și s'au scos sfertul acesta cu 5—6 dzile mai 'nainte, ce lucru mare este? I Dar s'au scos pentru multe trebuinți... că de nu s'ar fi scos sfertul acum, trebuia să se facă carele și salahorii pe ținuturi; cari mai cu*

---

¹⁾ Studii și documente, vol. VI, pag. 355.

greu l'ar fi cădzut locuitorilor."¹⁾ Domnul care recunoștea întâiu că scosese sfertul cu 20 zile înainte, acum le reduce la 5—6!

Apoi Const. Mavrocordat explică ispravnicului că țăranii, în realitate, nu fug, ci trec dincolo, adică în altă țară pentru câteva zile și pe urmă se întorc înapoi.

Ori cum, faimoasa reformă începuse a șchiopăta.

Ceva mai grav. Încă nu trecuse un an întreg dela așezământul fiscal și Const. Mavrocordat deja luase în luna Septembrie sfertul care trebuia să-l ia la 1 Noembrie și atunci face 18 cărți la toți locuitorii din țară și caută ca să bolmăzască lucrurile. Cititorul își aduce aminte că sfertul întâiu începea dela 1 Noembrie, după așezământ. Vodă de astădată spune, locuitorilor, că sfertul întâiu începe dela 1 Septembrie, măcar că se luase banii pe sfertul al patrulea, August-Septembrie și Octombrie. Prin urmare retrogradează data dela 1 Octombrie, la 1 Septembrie. Dar el, în termeni jalnici, arată că este nevoit să facă aceasta, să supere din nou pe locuitori, pentru că a trimes salăhori și care la Ozi, și a dat 50 de pungi de bani pentru menziluri. El „cu rea inimă și mare silă e nevoit să scoată sfertul al treilea cu 15 zile înainte“. Dar nu poate face alminterelea, că trebuie să dea 60 de pungi de bani ienicerilor dela Bender, 20 de pungi de bani pentru Anatoli, pe urmă s'a schimbat și vizirul și alți mulți la Poartă cu care s'a cheltuit bani, etc.

Și Domnul era încă în luna lui August. Ce să facă? se întreabă. El spune, în cărțile sale, că a adunat pe boeri ca să se sfătuiască ce e de făcut „unia au zis că să adăugim un sfert și să le facem cinci, iar alții au zis

---

1) Studii și documente, vol. IV, pag 357.

că să le stricăm de tot și să scoatem din nou „*văcărit, cuniță și celelalte vechi obicinuite dăjdii*“.¹⁾

El zice că a respins cu indignare *ideea de a reveni la vechile dări*. El recunoaște în sine greșala cu cele două luni de care am vorbit, cu toate astea încurcă astfel cifrele și lunile ca, în definitiv, face cinci sfer-turi din patru, adică se raliază la părerea boe-rilor care susținuse acest lucru. Cu toate că pentru a domoli pe contribuabili, el îi amenințase indirect cu spectrul *văcăritului și a cuniței* orecum și cu acela a vechilor dajdii suprimate, aceia nu se decid să plătească sau nu au de unde. De aceea încep a fugi în masă; zlotașii nu știu ce să facă, ei înștiințează pe Domn despre această fugă, Domnul le răspunde ca să cerceteze pe fugari, să-i afle unde sunt și să-i aducă înapoi, ca „vom face cercătură cu mare tărie, să știți, și de vom afla (adică că sunt locuitori care n’au fost înscriși în roluri), atunci toată urgia asupra dumneavoastră voi porni, făcându-vă de-i veți plăti dumneavoastră și toți banii acelor ce-i veți arăta fugiți. Iar dumneavoastră zăpisișă dela săteni să luați, și toată gloaba ce s’au hotărit, adevă de omul fugit, și s’ar afla, câte 20 lei,—să luați: căci noi pentru acei ce-i veți arăta fugiți, dela dumneavoastră vom lua sumă, și pre dumneavoastră de acum vă știm: într’altu chip nu vom mai rădica“.²⁾

Numărul fugarilor crește tot mai mulți. Cei care nu fug peste frontieră, fug dintr’un sat într’altul ca să li se peardă urma. Domnul poruncește ca pamântu-rile celor fugiți să se dea altora. Natural, pentru ca cisma să poată funcționa. Lui îi vine de știre ca oa-

¹⁾ Studii și documente, Iorga vol. VI, pag. 383.

²⁾ Ibidem, pag. 387.

menii cari se mută dintr'un sat în altul, sau dintr'un loc în altul, sau dintr'un ținut în alt ținut, „scornesc vorovă între dâșii că ar fi voe și poroncă dela Domnia mea *ca să să mute cine unde i-a plăcea*. Ce noi pentru aceasta și în ponturi, la banii stiagului, *am dat poroncă, nime de pe la locurile lor, de unde li s'au așezat banii, să nu să mai strămute, și acum iarăși vă dăm tare poronca. . ca să păziți poronca aceasta. Să se ducă pribegii la urma lor*“.¹⁾

Oamenii continuă a fugi, cu toate aceste. Așa vedem urmărindu-se 6 fugari dintr'un sat dela Putna; încă altă urmărire pentru alți 6 fugari. Pe urmă mai fug 26 de țărani; încă 5 țărani dispar din ținutul Sucevei; alți 5 dela Cotnari. Domnul poruncește să se aducă în butuci niște săteni fugari cu vornicul împreună. El încredințează o carte unui zapciu cu un izvod de numele tuturilor oamenilor fugiți din satul Domneștii, cu ordin ca ori unde i va găsi să aibă a-i lua cu tot ce va găsi și să-i aducă la urma lor. Saisprezece fugari din ținutul Neamțului sunt de asemenea urmăriți.²⁾

Față cu asemenea exod, Const. Mavrocordat pierde orice rezervă; încep execuții teribile. „Să se urmărească vitele“, poruncește Domnul, pentru sfertul al patrulea;³⁾ și chipurile, el desființase *văcărîtul*.

În fine, mai face ultimul pas, pentru a-și călca cu totul așezământul său fiscal. Am văzut că el stabilește, ca principiu cu mare strășnicie, ca un sătean să nu plătească partea de cislă pentru altul, ci fiecare pentru dânsul. Văzând că oamenii fug, el în

¹⁾ Studii și documente, vol. VI., pag. 356.

²⁾ Ibidem, pag. 284—287.

³⁾ Ibidem, vol. VI, pag. 384.

fine ordonă : „pentru oamenii fugiți ce ne scrii dumneata și nă ceri răspuns ca să știi de nu s'o ținea în seamă, *adică ce să faci cu suma acelor oameni*», Domnul răspunde categoric: *«să plinești pe ceilalți»*.

Iată-ne întorși la vechile procedări, la vechea cislă, la solidaritatea forțată a locuitorilor din acelaș sat. Zlotașii execută ordinele Domnului, iar satenii rămăși plătesc pentru cei cari au fugit „fiindcă din 30 de lude (inși) 15 dintre dânșii au fugit, să le poartă ei birul lor“ *adică cei rămași*.¹⁾

Const. Mavrocordat se enervează de câte ori primește rapoarte dela ispravnici și boerii zlotași, ca oamenii ies din țară și se face că nu crede. „Știm Domnia *me că deși sunt fugiți, dar din țară n'or fi ieșiți*.“²⁾

Și răspunzând la un alt raport în care fi se spunea că oamenii au fugit peste hotar : „însă cercând bine mulți nu sunt ieșiți din țară, ci mulți umblă din sat, în sat și din ținut în ținut mistuindu-se după obiceiul lor.“³⁾

Urmăririle nu intimidează pe cei rămași, cari fug și ei și am văzut că nu fug câte unul sau doi ci câte 60, câte 15, cel puțin 5, *adică în grup*. Iată din nou alți 6 locuitori fug din târgul Sucevei.

Aceste grave fapte nu deschid ochii lui Const. Mavrocordat; el aruncă din nou, peste țăranii care mai rămăsese, sferturi suplimentare precum, și de asemenea, el urcă cota cislei.

Am văzut că taxa cislei pentru neînsurați (holtei) o fixase la 20 de parale pe trimestru, *adică 80 de*

¹⁾ Studii și documente, vol VI, pag. 388.

²⁾ Ibidem, vol. VI, pag. 390.

³⁾ Ibidem, vol. VI, pag. 390.

parale pe an, pe când acea a casașilor, adică a gospodarilor, era de 105 parale, pe sfert.

Domnul îndeamnă pe zlotași ca să comită o înșelăciune, adică să dea unor holtei, peceti de casași, iar pe alții, să-i înscrie chiar printre casași! Numai la holteii săraci, să le dea pecete de holteiu!

Iată în adevăr ce scrie către Răducanu biv-vel paharnicu, care se plângea ca-i lipsesc peceteile pentru holtei. «Pentru holtei, care scriia dumneata că-i mai găsești acum, pentru unii ca aceia, să faci *dumneata o chiverniseală*, de vor fi aceia care găsești acum, mai *cu puțină*, *li va da peceti de casari*, iar, de vor fi vre-unii mai cu puțină, din cei cu părinți, — după cum și dumneata ne scrii că pe unele locuri au trecut câte doi, trii, de nu e-i socotit în holtei, — *fiind mai cu puțină, îi vei socoti dumneata pe unii ca aceia în căsari și-i da peceti de aceste de holtei care-i găsești acum, ș'or fi mai sărac*; precum va socoti dumneata c'a fi mai drept (?) și mai de folos, așa să tacă¹⁾».

Această înșelăciune pe care Domnul o sfătuiește s'o comită zlotașii, o numește *chiverniseală*!

Nu se mărginește numai la aceste subterfugii, el ridică cota pecetelor.

IV

În 18 cărți, către toți locuitorii din ținuturi, Domnul spune: „*având mare trebuință de bani pentru împărăție* (niciodată pentru el) *care trebuință nepuțându-se cu alt chip a se urni, ne-au silit a scoate sfertul câte 3 lei de omul casar și de holtei*“.²⁾

¹⁾ Studii și documente, vol. VI, pag. 337.

²⁾ Ibidem, pag. 383.

Mai mult, pe lângă că ridică cîsla dela 105 parale, pe sfert pentru gospodari, la trei lei și dela 20 de parale pentru holtei, tot la trei lei, el mai impune un al 5-lea sfert suplimentar. În adevăr, după ce iarăși repetă comedia că *s'a sfăluit cu boerii ce sa facă ca să scape și de această mare datorie*, apoi urmează: «iarăși într'alt chip nu s'au putut, ci sfătuindu-ne s'au socotit, și pentru mucarel s'au scos, *acum un sfert, tot pe socoteala sfertului celui dăntăiu*, cum căsarii așa și holteii, câte trei lei. Deci măcar cunoaștem Domnia mea supărarea voastră, dar la o trebuință ca aceasta ce s'au întămplat, fiește carele ca să vă siliți, să vă nevoiți ca să dați și acești bani, cu care vom putea mîntui și această trebuință».

«*Și vă făgăduim Domnia mea că de acum 'nainte- celelalte sferturi ce sunt hotărâte peste an, adecă după unul, s'au eșit pînă la patru sferturi, vor fi numai câte 100 parale de căsăr, și holteii de vîrstă câte 50 parale mai mult nici un ban, și cei bătrîni, ce nu sunt de hrană, sau nevolnicii nu se vor supăra*». ¹⁾

Va să zică Const. Mavrocordat ajunge să scoata două sferturi pe acelaș trimestru, căci aceasta însemna *a scoate un sfert tot pe socoteala sfertului întăiu*. Pe lângă aceasta, ca făgăduială în viitor, afirma ca casașilor le va scădea 5 parale pe an din cîsla (100 parale în loc de 105), iar holteilor le va cere numai 50 parale, din 80 cît fusese fixat la început!!

În zadar o spune el că o face aceasta pentru nevoia *mucarelului*. Abia trecuse un an dela faimosul așezămînt și cîsla sporise pentru gospodari întreit, iar pentru holtei mai mult decît peste douăsprezece-ori pe an.

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 394.

Înainte de această înștiințare, de mai sus, către locuitorii tuturor ținuturilor, Domnul dă oarecare explicație unui boer ruptaș care întreabă cum să socotească sfertul dela Octombrie 1741. Domnul îi răspunde: „iar acest sfert ce s'au scos la Octombrie este *osebit pentru banii steagului*“.¹⁾

Din cele spuse reiese că Mavrocordat ridicase la 5 numărul sferturilor. Cronicarul Neculcea ne vorbește de șase sferturi pe an.

De acum înainte fug și *holteii*.

Pavlace Sardaru, un boer zlotaș, scrie Domnului următoarele: «Dar pentru starea lăcuitorilor, după poruncă li-au cetit carte pe la sate, țară pe vornicei i-au adus și fațe, și s'au iscălit; iară, cu toate aceste, *s'au foarte măhnit locuitorii, vădzind că și holtei s'au adaus câte trei lei, s'au început a se duce, și neferit dzic că n'or putea sta să poarte banii acestia*“.²⁾

Fuga locuitorilor și de astă dată și a holteilor ia proporții considerabile; cu cât rămân mai puțin contribuabili, cu atât execuțiile sunt mai nemiloase. Un flăcău din satul Cornu-Negru fuge. Domnul scrie: „De vreme ce au fugit din sat, cu toții să plătească *câți sunt la cislă într'un loc, și când îl vor găsi, atunci toți să ia banii delă dânsul*“.³⁾

Un sat se plânge că au fugit toți cei bogați și au rămas ei săracii. Domnul răspunde: „*până când s'o stabili o nouă cislă* cei rămași să plătească cislă curentă pentru ei și pentru cei fugiți“. Oamenii fug în toate părțile, fug în țara Leșască,⁴⁾ fug în Crâm, fu-

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 310.

²⁾ Ibidem, „ „ pag. 297.

³⁾ Ibidem, „ „ pag. 349.

⁴⁾ Ibidem, „ „ pag. 300.

garii sunt urmăriți cu asprime, să dă voie, „pentru vorniceii și vatamanii dela Băltătești și dela Podoleni, din ținutul Neamțului, pentru a urmări pe oamenii fugari“. ¹⁾ Altuia, ca să caute pe fugari și să-i aduca la Olănești.

Domnul mijlocește pe la autoritățile din țările unde se refugiază fugiții, ca ele să dea concurs slujbașilor săi, pentru a-i aduce înapoi.

Iată ce scrie unui sardar: „pentru oamenii Moldoveni ce sunt fugiți din pământul Moldovei *prin sate tătărești*, iată acum s'a scos și iarlăc dela Măria Sa Hanul, pentru toți aceia, ori de unde vor fi, *să se ia și să-i aducă iarăși la urmele lor*“. *Cu aceasta a fost însărcinat medelnicerul Const. Donici*“. ²⁾

Iar lui Const. Donici, îi scrie următoarele:

„Pentru oamenii *acei ce sunt printre Tătari*, iată au scris Măria Sa un mehtup la Ela-Agasi, căruia i s'au trimis dar un ceasornic de aur, că să dia un om a dumisale să meargă împreună cu Dumnealui, Donici Medelnicierul să scoată pe acei oameni ce să vor afla printre Tătari“.³⁾

Fugiții, trebuie cu orice preț, aduși înapoi, căci adaugă Domnul: „*de nu se vor redica, s'or strica și ceilalți*“.⁴⁾

Unii oameni fără a fugi din țară, s'ascundeau prin păduri și stăteau acolo până se făcea cîsla satului; dar am văzut că asemenea dosiți, dacă erau descoperiți la facerea *cercăturii*, adică la a doua revizie, trebuiau să plătească întreit cîsla și să mai dea 20 de lei zlotașilor. Domnul le dă acelor dosiți termen de

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 376.

²⁾ Ibidem, „ „ pag. 378.

³⁾ Ibidem, „ „ pag. 281.

⁴⁾ Ibidem, „ „ pag. 30.

15 zile, făgăduindu-le : „acei ce vor eși și se vor afla acum și vor lua peceti la *cercătură ce este să fie, să nu plătească întreit și iată că am mai lungi vremea aceia încă cu 15 zile*“.

Și Const. Mavrocordat într'un lirism fiscal adaugă : „Cred că puteți și voi să cunoașteți că de când cu mila lui D-zeu am venit la scaun, am fi putut lua și *răcărit* și până acuma și altele ce erea rău obicinuite asupra voastră, *câte am fi vrut* ; ce căutați dar și toți să eșiți la boerii zlotăși“. ⁸⁾

Indată ce auzea sau simțea că țăranii dintr'un sat să gătesc să fugă, lua măsuri preventive. Așa, aude că locuitorii dintr'un sat din ținutul Sucevei voesc să fugă. Domnul scrie către slujbași : „și să se aducă și vornicel aici cu vre-o 2-3 lude de acolo, *căci spus'a egumenul că vor să lipsească din sat*“⁹⁾. Domnul să supără grozav când îi se raportează că oamenii sunt nemulțumiți. Hrisoscol Stolnicul, raportase Domnului că oamenii fug anume dela data «hârtiilor lui August și păra acuma cu sfertul dintăiu și cu ploconul steagului care pricinuește stricăciuni locuitorilor». Const. Mavrocordat supărat îi răspunde : „Cari aceasta, mai mult o socotim că den nesilința dumitale iaste aceasta. Ci iată că scrim dum., de nu-ți iaste dumitale voia să ni slugești și să ne odihnești, și-ți iaste cu supărare, fă-ne știre, ca să știm. Iată acmu și căpitan mare la Coțmani am făcut Domnia mea pe Gavril Neculce, fiul dumnisale vornicului Ion ; carile, viind acolo, pe de o parte el, și pe de altă parte dumneata, să înblați, îmblânzind pe oameni, pe toți, și arătându-le *și mila Domniei mele, ce am făcut cu holteii lor acmu, de i-am lăsat ca să dea câte 5 lei într'un an* ; și cele mai înainte rău obicinite ce era asupra lor, carele

⁸⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 320.

trecea mai mult peste aieste, ce le dau acmu, precum și ei le pot cunoaște. *Și nu numai pe acești ce sunt acmu, ce și pe cei ce sintu fugiți, să te silești dum. a-i aduce, pe toți și să-i odihnești*“ ¹⁾ Mare milostenie facuse cu holteii! Aceștia la început platise 80 de parale pe an, și de odata fusese urcați la 12 lei! Și fiindcă acum îi reduse la 5 lei, Mavrocordat sa laudă că a facut mare milă!

• V

Intâiu, *dărilor* și al doilea, *vecinătatea*, iata ce faceau pe țărani să fugă. Țăranii nu să rascoala. Erau prea slabi și prea demoralizați. Scăparea lor era în fuga. Amândouă țările, mai cu seama Moldova, având o formă îngustă, prin urmare hotarele aproape pentru toți, le era ușor celor de peste Prut sa treacă Nistru și celor din Nordul Moldovei, sa fugă în țara leșeasca. Se înțelege că fuga era un act de disperare, țăranii nu se gândeau decât la dâșii facând acest lucru; mai totdeauna își lăsau familiile în țara. Ei nu se gândeau, desigur că fugind, fac un mare rău și Domnilor și boerilor și că din fuga va rezulta o îmbunătățire a soartei lor. Căci dispoporarea țărilor au silit pe Domni și pe boeri, cum voiu arata, ca sa dezrobeasca pe vecini, să mărginească zilele de lucru a boerescului și chiar ca să ușureze și dările.

M'am întins asupra încercărei de reformă fiscală a lui Const. Mavrocordat, aratând suferințele și persecuțiile țăranilor, tocmai ca sa arat la locul cuvenit ceea ce afirm mai sus.

Dacă considerăm abuzurile pe cari ceilalți Domni

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 335.

ce urmează, le fac, și de cari gândesc să mă ocup chiar acum, atunci trebuie să spunem că Const. Mavrocordat, ridicând la 12 lei cîsla de cap de lude pe an, și adăogând încă două sferturi, ceea ce venea la 18 lei pe an, nu aruncase un impozit prea greu pe țărani.

Cronicarul Neculcea, care a fost între boerii aceluia Domn, caută să-l scuizeze, arătând că cauza tuturor acestora, a fost havalelele dela Poartă și înșiră și el toate motivele pe cari le-am văzut în toate cărțile către ispravnicii din ținuturi, precum cei 800 de salahori și 150 de care pentru cetatea Chilia, pungile de bani pentru omul lui Casa Bașa, oile pentru slugeria împărătească, etc, etc, și adaugă: «Și nimica beilicuri în țară nu s'au făcut, ci tot cu bani a plătit Măria Sa Const. Vodă din suma sferturilor, numai înglodindu-se cheltulile, *n'au fost numai 4 sferturi în anul întâiu ci au fost 6 sferturi*». ¹⁾

Cu toate acestea nici Neculcea nu poate ca să ascundă adevărul în totul, căci mai departe adaugă:

„Țărei de jos le mergea prea bine, iar țărei de sus fiind prădați de oșteni și lipsiți de pâine, le mergea mai greu; *cam fugeau din cei săraci*, iară cei cu mai puținți erau mulțumiți. *Dat-au mare strânsoare de cereau pre oameni și pe unde îi aflau îi băteau; eară pre vornicii care tăgăduiau pre oameni îi dau pre ulițe și îi trimeteau la ocnă*“. ²⁾

Ioan Canta, un alt contiporan a aceluia Domn, îl judecă cu mare severitate. Iată cuvintele cronicarului: „eară într'această a doua Domnie multă supărare au făcut țărei *cu obiceiori noi*, și măcar că în doi ani ce au domnit, *văcărit nu au scos, dar au*

¹⁾ Letopisețile Cogălniceanu, vol. II, pag. 418 și 419.

²⁾ Ibidem, vol. II, pag. 416.

scos hârtii pre toată luna ; și sărac și bogat, și tânăr și bătrân, tot omul să aibă pecetă în sân, și pre toată luna cerea capuri, și mulți oameni de frică și de sărăcie fugeau prin munți și prin codri, și mulți periau de frig și de foame și mulți din fruntașii satelor s'au premejdut cu ulița și le-au ras barbele și câte 20 sferturi lua pe an». ¹⁾

Din cercetarea condicei Domniei lui Const. Mavrocordat în acești doi ani, precum și din afirmările lui Neculcea, demn de toată crezarea, constatăm că Ion Canta exagerează, când afirmă că «lua pe toată luna capuri.»!

Asemenea exagerări, să nu ne surprindă, căci mai la urmă în acele timpuri, era posibil totul.

Tot Ion Canta ne spune de succesorul lui Constantin, fratele său Ion Mavrocordat, că, «au adaus și sferturile pe an, câte 50 sferturi (?) și un rând de hârtii câte trei galbeni».

Evident că, când cronicarul zice 50 sferturi, este o eroare de expresie.

În tot cazul, ți s-ar părea la prima vedere că cronicarul desigur exagerează, când ne spune că Ion Mavrocordat a ridicat la 3 galbeni, adică la 12 lei pe sfert, cislă, ceea ce socotind 6 sferturi pe an ar face 72 de lei de lude! Vom vedea îndată că nu este o exagerare. De succesorul lui Ion Mavrocordat, Grigore Ghica, cronicarul ne spune „scos-au și peceti de câte 4 lei și de 3 și de 2 și de un leu și iarna lua vo-căritul“. ²⁾

Va să zică Grigore Ghica împărțește în patru categorii pe locuitori cu privire la *cislă*. Reformă foarte echitabilă, care îi prezenta și marele avantaj, de a-i

¹⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. III, pag. 185.

²⁾ Ibidem „ pag. 186.

produce o sumă mult mai mare decât produsese lui Const. Mavrocordat. În adevăr, fruntașii satelor, admițând că erau 6 sferturi, plăteau câte 24 lei, iar celelalte categorii câte 10—12 și 6 lei.

Când același cronicar ne vorbește de a treia Domnie a lui Const. Mavrocordat, el ne spune; «Văcărit pe vite n'a scos; *numai sferturi pe toată luna după rânduiala hârtiilor ce scosese Grigore Ghica Vodă*». ¹⁾

Ar putea să zică cineva că este o exagerare a cronicarului; pentru această Domnie nu avem condica visteriei nici corespondența Domnului cu zlotașii, cum avem pentru a doua lui Domnie. Ei bine, cercetând lucrurile, nu putem să zicem numai decât că e o exagerație, căci găsim, mai târziu, impozitul pe lude mult mai urcat, și nu mai departe decât peste 25 de ani.

Domnii fanarioți fac atâtea abuzuri cu urcarea dăjdiilor și cu înmulțirea sferturilor, încât dacă n'am afla acest lucru din acte oficiale, n'am putea crede.

Intr'un hrisov a lui Alex. Ipsilante, «Pentru așezarea dăjdiilor țarei» din 1804, vorbind despre abuzurile, care mai înainte de dânsul, alți Domni făceau, prin urmare de abuzurile petrecute în veacul al 18-lea, citim următoarele:

„Deci acum după stârșitul anului asidosii cu care au fost țeara miluită și mângăiată de prea puternica împărăție, trebuința fiind a se întocmi și a se asieda dajdiile visteriei Domnești, de unde și dela care arătat este ca se împlinescu toate dările și cheltueielile cele pentru trebuința țierei, cari dajdii din pricina celor fără de rânduială și *dese sferturi ce să urmă*

---

¹⁾ Letopiseți Cogălniceanu, vol. III, pag. 186.

până acuma amestecate drepte și îndoite, *venise la atâta catahrosis încât nu era măcar o zi întru care să fi putut ticălosul țieran să se vază pe sine slobod de către împlinatorii zapcii, că-ci încă până a nu fi unul, isprăvit, sosea celalalt cu alte cereri nouă, lucru fără de omenie și nesuferitu, și aceasta mai vartos adusesse țara la ticăloșie și stare vrednică de milă*".¹⁾

Când Domnul vorbește, în acest act, de *sferturi dese* și că țăranul abia scapă de un zapciu și vedea pe un altul intrând, la dânsul ca să-i ceară din nou dajdia, aceste mărturisiri ne îndreptățesc ca să credem că a fost posibil ca sferturile să fi fost aruncate chiar pe fiecare lună.

În tot cazul, cum că sferturile dela 4 se urcase la 6 pe an, lucru e sigur. Întâiu îl mărturisește Neculcea și pe urmă avem să vedem că până la *Regulamentul organic*, în Muntenia sunt obicinuite 6 sferturi pe an, plus încă două suplimentare, plata haraciului și o altă orânduială oarecare, ceeace fac, minimum 8.

La câtă sumă se ridică pe lude, aceste 8 sferturi?

Când, bazându-mă pe mărturia lui Ion Canta, am văzut că sub Ion Mavrocordat se plătea 72 lei pe an de lude, am adaus că voi dovedi că acela nu exagera nimic.

Iată dovadă.

Abuzul pe care Domnii, schimbându-se des, făceau cu dajdiile, au silit chiar pe Poarta ca să mărginească suma impozitelor, ca să fixeze un maximum de dajdii pe lude, peste care Domnul nou venit să nu aibă voe a trece. Va să zică chiar Turcii îm-

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, de Papiu Ilarian, vol. II, pag. 333.

boldiți, ce e drept, de Ruși căutau să pună o stavilă lăcomiei Domnilor.

Când Poarta numește în 1802 pe Const. Ipsilante, Domn în Muntenia, în hătișierul de numire, între altele, îi ordonă, ca în privința dăjdiilor, să se conformeze hătișierului din 1783.¹⁾

Dar să citez textul.

„De unde ne-au venit obscească anafora, scrisă la 20 ale trecutului Octomvrie, arătătoare că în tot chipul silindu-se cu adâncă chibzuire n’au găsit alt mijloc mai de folosul și înlesnirea locuitorilor, *de cât a se da adică la fieșticare două luni, o dajdie po tl: doisprizece de mode*, în care intră și plata lefilor care rânduială este întocmită după cuprinderea împărțescului hătișierif, prin care se poruncește ca să urmeze dajdiile ca la leatul 1783, care dajdii, *atunci șiesse fiind* într’un an și acum erăși asemenea pe șiase dajdii *să se lege*“. Peste acestea se mai plătea încă două orândueli suplimentare.

Și vom vedea că în veacul al 19-lea, înainte de *Regulamentul organic*, contribuția pe lude se urca la suma fabuloasă de 278 de lei vechi pe lude, adică 90 de lei moneda noastră!

VI

Încercarea de reformă a lui Const. Mavrocordat nu reușește, din mai multe cauze, de care el nu e vinovat. Mai întâiu, țara era prea săracă ca să se poată așeza pe ea un impozit productiv, căci aceasta a voit acest Domn să facă din cislă; un impozit care să răspundă la toate nevoile. Sub dânsul, cislă nu s’a ridicat, decât cel

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, Papiu Ilarian v. II, pag. 313.

mult la 15 lei, aruncând 5 sferturi a câte 3 lei, și aceasta nu pe fiecare birnic, ci pe lude, cum am arătat. Cel mult șease sferturi. Or, 15 lei de lude pe an sau chiar 18, nu era un bir exagerat. Impozitul lui Const. Mavrocordat era deci o jucărie față cu impozitele veacului al 19-lea. În adevăr, admitând ca dela visterie s'ar fi distribuit în țară 60.000 de lude, o cifră cu totul exagerată, pentru jumătatea veacului al 18-lea, încă impozitul nu s'ar fi ridicat peste un milion de lei, pe an. Nenorocirea a fost că țara era săracă și pustiită cu desăvârșire, iar contribuabilii neavând gospodării întemeiate, erau dispuși să fugă la fiecare pas și chiar când li se cerea pentru bir sume nu tocmai exagerate. Căci admitând chiar că erau 80.000 de contribuabili, partea fiecăruia nu venea decât ceva mai mult de 12 lei pe an, în care intra și văcăritul și pogonăritul, pe care Domnul fanariot le desființase. Sistemul lui de impozite, redus aproape la unul singur, la cislă, ar fi fost foarte productiv și de loc apăsător, dacă țara ar fi fost mai bogată, și mai așezată. Un lucru trebuie cel puțin să-i recunoaștem lui Const. Mavrocordat: e, că dacă el e nevoit ca să revină, asupra singurei reforme de seamă, așezând cislă pe baze mai serioase, adică e nevoit să se întoarcă iarăși la solidaritatea tuturor locuitorilor dintr'un sat, pentru răspunderea cislei, cel puțin se ține de cuvânt și cu toate dificultățile, în cari cererile de bani necontenite ale Turcilor îl pun, el nu reînființează nici văcăritul, nici pogonăritul. El înțelege, că văcăritul, mai cu seamă, era un impozit așa de urăcios, încât nu numai că sărăcea, de vite, țara, dar chiar împingea la depopulare.

Succesorii săi nu se sfiesc de a reînființa văcăritul.

În primul rând fratele său Ion Mavrocordat care îi urmează. Iată ce zice Enache Cogălniceanu, despre acesta: «În zilele acestui Domn (Ion Mavrocordat) au fost multe dări grele, *ales văcărituri câte 2, 3 veneau une ori pe an, că scotea unul la Ghenarie, altul la Maiu și la Dechemvrie, cât se suiau pe an câte 7 lei, 45 bani de vită, care era un mare greu țarei*». ¹⁾

Observați asupra revoltătoare! Cîsla avînd de bază întreaga avere a țăranului, cu o cotă de lei 15 pe an, nu era o dare apăsătoare. Pe cînd Ion Mavrocordat, nu numai că nu reduce cotitatea cislei, ci, după cronicarul Ion Canta, a adaus sfer-turile, deci a mai mărit-o. Dar pe lîngă cislă, a im-pus fiecare vită mare cu 2 lei 30 de bani și a luat de mai multe ori văcăritul pe an, urcînd impozitul pe cap de vită, pe an la 7 lei 45 de bani, adică atîta cît platea un sătean pentru întreaga lui avere.

Se înțelege că pentru niște Domni fără scrupule cel mai bun mijloc de a despuia pe locuitori era *văcăritul*, care avea o bază sigură și vizibilă și care nu da loc la nici o discuție. Pentru a determina partea contributivă a unui țăran, în cîsla satului, se cerea să-i faci socoteala de întreaga lui avere, pre-cum și de deosebitele lui privilegii, adică mijloace de câștig. Acest lucru dădea loc la oarecare discuții și chiar la oarecare fraudă. Pe cînd, cum putea ță-ranul să-și ascundă, vitele mari? Toată lumea îi știa vitele. Deci impozitul era, pe atîta de simplu, pe cît era de nedrept.

Ca toate însă impozitele aruncate asupra obiectelor mobile și vizibile, el s'asemăna cu găina cu ouăle

---

¹⁾ Letopisețile țării Moldovei, vol. III, pag. 206.

de aur din fabulă. Suprimând găina, suprimai ouale. Aruncând o dare enormă asupra capetelor de vite, împingeai pe țăran ca să le taie sau să le vânda. Și iată, de o dată, un impozit care producea pe an, poate mai bine de un milion, admitând că erau în țară peste 100.000 de vite, al doilea an sau al treilea, nemai-producând, decât foarte puțin.

Dar nu e numai atâta. Acest impozit silea pe locuitori să fugă din țară. În adevăr, după ce omul își desfacea vitele, cu ce era să se hrănească și să-și are ogorul? Pogonăritul venea ca să-i ceară dajdie și pentru pământul lucrat cu sapa, la care mijloc recurgeau țăranii ca să scape de arat, prin urmare de văcarit. Și atunci ei apucau lumea în cap. Dar Domnii cari erau simpli antreprenori în aceste țări, nu se uitau la acest lucru. Ei erau mulțumiți, dacă un impozit, care îl aruncau, producea ceva, anul întâiu și al doilea. Când vedeau că numai produce, îl suprimau pentru a inventa un altul. Domnia lor fiind de scurtă durată, fiecare se grăbea ca să poată stoarce cât ar putea mai mult, fiindu-le indiferent, dacă lasă țara secată și pustie. Câte odată, ei recurgeau la următorul expedient: Înțelegând că nu pot uza îndelung timp de un impozit, ei trăgeau, din el tot ce era posibil, anunțând cu mare reclamă și luând chiar jurământ, că aceasta este ultima dată și că impozitul va fi desființat. Era, pe de o parte, un expedient pentru a nu face pe contribuabil să fugă, iar pe de altă parte, era un fel de șotie pe care o jucau următorilor lor, cari se găseau fața cu măsura legată cu jurământ de Mitropolit și Episcopi.

Această manoperă a întrebuițat-o Mihail Racoviță Cehan. În întâia sa Domnie, (1749), el sleise țara cu tot felul de dări, „văcărituri mari, sferturi îndoite și

altele“. Când a revenit a doua oară la Domnie, (1755), a aruncat din nou pe țară, văcărit, iarna și cunița, vara, adică văcăritul de vară. Oamenii încep a se speria și atunci ca să-i liniștească, după ce storsese tot ce mai putea stoarce dela acest impozit pe capetele de vite, și fiind pe cale de a fi mazilit, se hotărăște, ca cu sfat mare și cu Mitropolitul și cu Episcopii, să facă jurământ de desființarea văcăritului cu blastem contra aceloră cari ar mai îndrăzni să-l reînființeze. Acest hrisov a lui Const. Mihail Racoviță Cehan intitulat : *Pentru ertarea văcăritului*, este un model, de tartufărie; cetindu-l, cineva nu și-ar închipui că un om care, în două Domnii, aruncase o mare greutate cu văcăritul, pe țară, poate să-și ia aere de revoltat și de indignat în contra acelui impozit. Ei bine, acest Domn, o face. Reproduc un lung pasaj din acest hrisov, care, cu toată duplicitatea Domnului, arată, în adevăr, în ce hal văcăritul adusesese pe oameni și țara.

«Și înprejurul țarei aceștia în părți străine multe de oameni sunt, care cer și poftesc, *cu multă poftă a veni în țară aceasta cu șiderea, dar ce este pricina, și pământenilor de mult și mare stricăciune; și străinilor de contenire a nu îndrăzni să vie aceasta, dar neputând suferi Domnia mea, adică a videa neodihnirea patriei noastre, și mai ales în vremea stăpânirii noastre, pus'am Domnia mea toată silința și nevoința ca să aflăm cel desăvârșit adivăr, și cercelând în tot chipul, ni am încredințat, că acea desăvârșită pricină este această urâtă slujbă a văcăritului, care s'au obicinuit dela o vreme încoace a fi în țara aceasta și încă vara cu nume de cuniți, asemenea tocmai ca un văcărit. Adevărat bine primim și crezut fu la auzul Domniei mele pricina aceasta, care pre amăruntul cercetând, întru adevăr niam pre-*

roforisit cu încredințare, că această dajdie urâtă este o reă pricinuire tuturor de obștie a bunei stări a pământului acestuie, într'o parte plata vitelor măcar că și aceia în câtă va vreme peste măsură de greu au fost. Dar călcare, cheltuială, supărare cu atâția oameni ce umblă cu slujba aceia, era o mare nevoe, șezind asupra săracilor cu lunile, a le face conace în cheltuială și încă cât împedeca pe săraci și de toată agonisita și hrana lor, cu adivărat că aceasta au fost toată pricina stricăciunii lor, cari acele multe și mari supărări ce se făcea peste locuitori, le mai merge săracilor încă al doile văcărit, și din pricina aceștii urâte greutăți adânci, ne mai putând lăcuiorii a mai ține dobitoace s'au împuținat din țara aceasta, și s'au lipsit și de aceia cu care avea o îndestulare, cât nici pânea de toate zilele, ce este de trebuință hranei oamenilor, neavând cu ce să o facă, și de aceia s'au fost lipsit, care lipsă pricinuește de multe ori a da sminteală și la poroncele împărătești pentru zaerele de nu se pot plini, care neconținut trebuie să miargă la Kabanul Tarigradului, pentru îndestularea norodului; așijderea, se află și mulți oameni săraci bătrâni, și nevolnici și femei sărace și cu copii mici, care neputând ține dobitoace pentru greutatea dajdiei aceștia a văcăritului, rămân și ei și copii lor lipsiți și de pâne și n'au măcar să se indulcească de puțin lapte, cu adevărat un mare lucru și peste măsură de nerăbdat a-l auzi cineva, dar încă a-l suferi, și ochii a-l privi cum pătimesc săracii și a trece cineva cu vederea și cu tăcerea este adivărat lucru a firii de tiran. Deci dar bine cunoscând Domnia mea aceasta veninoasă rană sau mai bine a zice cangrenă ce au fost asupra săracilor acestora atâția ani, din toată voința inimei noastre am poftit că să lipsească din

țara aceasta, otrăvită și urâtă dajdia a văcăritului și a cuniței pe vite». ¹⁾

De ce îl apuca pe Mihail Racoviță, atâta milă de țară și de oameni? Am spus-o și mai repet: Domnilor le plăcea să lege, succesorilor lor, oare cum, mâinile. Suprimarea cu blăstem a văcăritului, este săgeata Partului pe care Racoviță o aruncă fugind, în urmă. Motivul acestei suprimări, în fond, este, cum am zis, că aflând că va fi schimbat, știa bine, că nu va mai avea vreme ca să arunce încă un văcărit, pe țară.

În adevăr, acest hrisov este dat de Domn la 20 Februarie 1757, iar el e mazilit în mod oficial la 9 Martie, acelaș an. Prin urmare în momentul când dădea hrisovul și-l întărea cu blăstemul înaltului Cler, el deja își știa mazilia, căci lui Scarlat Vodă care îi succedează, îi eșise decretul încă din luna lui Februarie.

Const. Racoviță calculase just în răzbunarea sa. Căci cum vine Scarlat Grigore Ghica, înconjurat de o droaie de Greci, creditorii săi, începe a apuca pe Mitropolitul țării «cu tot felul de cuvinte dulci și cu multă giuruință că doar îl va putea întoarce să deslege văcăritul, dar în zadar s'a ostenit cu nimic n'a folosit» dar nu isbutește. Iată cum continuă cronicarul: «că le a răspuns că S-ția Sa nu poate să facă un lucru ce singur l'a legat cu atâtea blasteme, nu poate ca să-l deslege, rugându-le ca să nu-l silească mai mult, arătându-le Mitropolia și Cârja, zicându-le: Luați-le și faceți ce știți». ²⁾

Când Poarta numește, după un an, Domn pe Ioan Calimah Teodor, pentru a restabili *văcăritul*, acesta

¹⁾ Uriceanul Codrescu, vol. IV, pag. 7, 8, 9, 10.

²⁾ Letopiseți, vol. III, pag. 232.

cu Grecii cari îl înconjurau, recurge la un mijloc pe care îl crede infailibil. Domnul cu Grecii săi isbutise să deslege jurământul cu văcăritul dela patriarhia dela Constantinopole, ca să nu aibă nici un motiv Mitropolitul și Episcopii din țară a mai rezista. Mitropolitul și Episcopii, față cu cartea de slobozenie dela Patriarhie, n'au mai obiectat nimic. Atunci Domnul ordonă boerilor să se adune pentru ca sa hotărască reînființarea văcăritului. Aici vedem o întorsătură foarte iscusită din partea Divanului. Iată ce spune cronicarul; «Atuncea multă vreme au tăcut boerii de n'au răspuns nimică; apoi au răspuns: Noi la aceasta nu ne amestecăm, nici putem s'o facem, nici este cu putință a intra într'un blastem ca aceasta: ărá cât pentru trebuințele țarei, avem datorie să găsim chip ca să iasă acei bani ce ieșiau din văcărit».

„Și așa rămânând boerii acolo, multe ceasuri vorovind ei în de ei, au găsit cu cale să scoată o slujbă *pe casă de trei mâni, adecă unsprezece lei, și cinci i pol lei, și trei lei, însă pe ogiaguri, și să se numească ajutorință, și să iasă în an odată, și să ajute cu toți să nu fie nimene scutit de această slujbă, făcând și tahmen, că poate ca să cuprindă mare sumă de bani*».

Va să zică Divanul reînființează vechiul *fumarit* însă modificat și considerabil adăugit.

În adevăr Duca Vodă înființase un impozit pe case, cu numele de *fumărit*. Mihai Racoviță transformase acel impozit, în adevăr, în *fumărit*, percepându-l asupra hogașurilor. Acest impozit, Domnii următori sunt nevoiți să-l suprimă, fiindcă după cum am vazut, oamenii își stricău ogeagurile ca să nu-l plătească. Boerii lui Calimah Teodor sunt mai iscușiți.

Ei reînființează impozitul lui Mihail Racoviță având de bază tot hogașurile (coșurile) însă îl organizează

altmintrelea. În loc ca taxa să se perceapă pe numărul hogașurilor, ei o stabilesc pe însemnătatea și mărimea caselor făcând trei categorii și supunându-le la 11, la 5 și la trei lei pe an. În realitate, impozitul este tot pe hogașuri, dacă voiți, căci cu cât o casă este mai mare, are mai multe sobe. În aparență, i se lua impozitului, caracterul odios de dare pe gurile de căldură ale locuinței oamenilor. Acest impozit trebuia să fie foarte productiv. Fiecare casă, chiar dacă ar fi fost un bordeiu, plătea trei lei; îndată ce locuința era ceva mai omenească, plătea 5 lei. Tot omul deci plătea cel puțin trei lei, era mai la urmă un fel de capitație pe categorii, dela care nu să putea sustrage nimeni. Căci orice om sau orice vădană are un adăpost unde doarme, pe când nu ori și cine are o vită mare. El era deci și mai productiv decât *văcăritul*. Întâiu, că dela dânsul nu putea să se sustragă nimeni, având o bază statornică, locuința omului. Așa că are dreptate cronicarul când spune, «care slujbă le-au eșit mai bine decât *văcăritul* că cuprindea două semni ca *văcăritul*», adică producea de două ori mai mult decât *văcăritul*. Însă fiindcă nici această sumă îndoită nu ajungea „apoi o scotea odată iarna și apoi și vara și celelalte slujbe deosebit“.

Cu aceasta, *văcăritul* este înmormântat pentru totdeauna. Domnii din acest veac introduc *ajutorința* în sistemul lor fiscal, pe lângă cislă.

VII.

De acum înainte în Moldova vor fi două impozite principale. Este întrebarea: Aruncându-se *ajutorința* pe țară, se creaa un impozit nou pe o materie care nu fusese, nici nu era impozată? Căci totdeauna un le-

giuitor are dreptul a pune un impozit nou pentru ceva care nu fusese încă supus la nici o dare. Prin faptul că casele se puneau la o dare specială, nu se duplica, oarecum, cîsla ?

În cîslă, intra toată averea omului, afară de acea care era supusă la taxe speciale, precum oile, porcii, stupii și vitele.

Casa intra firește în acea avere. Când să facea cîsla, să avea în vedere însemnătatea gospodăriei și casa este principalul element al gospodăriei. După cum când se înființase întăiu, văcăritul, se distrăsese vitele din averea țăranului, tot așa și acum, aruncându-se un impozit asupra caselor, se scotea casa, din averea generală, pentru a fi lovită deosebit.

Întăiu, *ajutorința* păstrează caracterul de taxă specială, căci se percepe numai odată pe an. Așa hotărâsc la început boerii, dând țarei asigurări formale. Așa se începuse și cu văcăritul.

De la al doilea an, *ajutorința* începe a se percepe de două ori, pe urmă de trei ori și încetul cu încetul ea devine un impozit, tot cu caracter general, ca și cîsla, căci ea începe a se percepe în mai multe sferturi pe an.

Ca și văcăritul, *ajutorința* este, întăiu un impozit de iarnă. Pentru ce, nu-mi dau seama bine. Oare nu cumva fiindcă ea avea un raport direct cu ogeagurile, cu vechiul fumărit ?

Dar, după cum văcăritul sfârșise a se percepe și vara, sub numele de cuniță, tot așa și *ajutorința* să generalizează, și ea se percepe și iarna și vara sub numele de *ajutorință* de iarnă și *ajutorință* de vară.

Ceeace da cislei un caracter general, am văzut, că era fiindcă se percepea în mai multe sferturi, în 4

în 5 și în 6. E drept că și alte orândueli, precum lefile boerilor și menzilurile (poștele) să percepeau și ele în sferturi, dar numai în două. Nu vedem asemenea sferturi, cu destinație specială, percepându-se în 4 sau în 6 sferturi. Acest lucru, încă odată, era rezervat numai pentru cislă.

Ar fi trebuit deci ca *ajutorința* să păstreze și ea acest caracter și cel mult să se perceapă de două ori pe an, iarna și vara. Dealtmintrelea, dacă acest impozit ar fi fost, în adevăr, un impozit special, trebuia să se mărginească la cel mult, două orândueli pe an.

Dar vom vedea îndată că *ajutorința* se percepe în sferturi regulate și numeroase, întocmai ca și cisla. Pentru ce? Pentru că cu timpul ea pierde caracterul de impozit special pe case și ia pe acel al cislei, de impozit ordinar și general.

Așa, că amândouă aceste impozite se confundau, sferturi pentru *cislă*, sferturi pentru *ajutorință*. Domnii uzază și de unul și de altul în același timp.

Care era deosebirea între *cislă* și *ajutorință*?

Nu o văd tocmai bine, fiindcă nu găsesc date și lămuriri asupra celei din urmă. Un singur lucru e sigur: Cisla se plătea după averea și puterea omului, cel mult contribuabilii erau împărțiți în trei categorii generale: frunțași, mijlocași și codași. Pe când *ajutorința* păstrează totdeauna caracterul de taxă fixă și determinată. Oamenii o plătesc, nu după putere, ci după cele trei categorii în care sunt împărțite casele.

VIII.

Cât plătesc țăranii în Moldova la sfârșitul veacului al 18-lea? Ce impozite sau havalele nouă se înfiin-

țase? Cronicarii nu merg cu cronicile lor decât până în 1774 și anume spătarul Ion Canta și Enache Cogałniceanu.

Avem însă un act dela începutul veacului al 19-lea (1802) din care, dacă trebuie să punem bază absoluta pe dănsul, rezultă oarecare lămuriri, despre ceea ce s'a petrecut, în această privință, în Moldova dela tratatul dela Kuciuk Kainargi (1774) încoace.

Este un raport al consulului francez Ruffin către Taleyrand, pe lângă care alăturează nota pe care consulul general al Rusiei o înmănează lui Alex. Șutu cu privire la marele abuz care se făcea în țara cu impozitele în 1802.

Nu avem nici un motiv a ne îndoi de nota consulului rusesc, nici de traducerea pe care consulul francez o face din grecește pentru a o înainta lui Taleyrand. Consulul Rusiei din Iași, afirma că toate datele de care se servește, sunt luate din registrele țării. Pe urmă, nu putea ca să denatureze lucrurile, de vreme ce el s'adresa către Alexandru Suțu, Domnul Moldovei, făcându-i reproșuri de cele ce-i comunica și chiar cerându-i un răspuns.

După această notă, iată care erau impozitele și cotitatea lor, în urma tractatului dela Kuciuk-Kainargi. Erau tot cele două pe care le-am văzut : cisla și ajutorința. Cisla se percepea în 8 sferturi, a câte 60.000 lei fiecare în timpul verei ¹⁾, iar, în timpul ernei, se percepea ajutorința, în 4 sferturi.

Ajutorința este pe picior de egalitate cu *cisla*. Cele 8 sferturi a cislei produceau 480.000 de lei. Cât producea ajutorința? Nu ni se spune. Dar de sigur ea aducea mai mult; să punem 600.000 de lei, în total.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 3—7.

Ar rezulta că venitul țării din aceste impozite, se ridica la 1.080.000 de lei. O sumă nu exagerată, chiar pentru sărăcia țării de atunci.

Ceeace afirmă consulul rusesc e adevărat. Câteva date și seme a Visteriei din timpul lui Grigore Ghica (1773) confirmă, în mod general, lucrul.

Regretatul Ureche ne afirmă că budgetul de venituri a lui Gr. Ghica pe anul 1776 a fost de 936.000 cu răsuri cu tot ¹⁾, însă fără ruzumaturi, și dacă fixăm la 300.000 de lei ruzumaturile adică dările desetinei, vâdrăritului, vinăricului și a goștinei, dajdia generală se ridica la 1.236.000 lei.

În timpul lui Grig. Ghica a funcționat, ca și sub ceilalți Domni, și cîsla și ajutorînța. Acest lucru ni-l spune un hrisov al său intitulat pentru: *«Așezarea obiceiurilor și bunurilor orândueli»*. În acest hrisov, în care Domnul regulează lefile boerilor și răsura ce trebuie să ia dela fiecare leu, rînduește o epitropie în acest scop, cu următoarea însărcinare, *„ca să fie purtători de grijă să ia sfertul ce va eși pe țară și pe toată dajdia, negustorilor, mazililor și a ruptașilor cum și la ajutorînță.”*

Șapte ani mai târziu, impozitul deja e crescut considerabil. Sub Alex. Ipsilante (1783) birul care se lua dela țară era de 941.000 lei, fără răsuri și fără ruzumaturi.

Acest lucru îl aflăm dintr'o anafora a boerilor către Alex. Moruzi (1802): *„Deci adunându-ne cu toții la un loc, și mai întâiu din toate cercetând din condicele Visteriei, sumele birului ce da țara la 1783 după noi-*

---

¹⁾ Istoria Românilor, vol. I, p. 141 și celelalte.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag 21 și celelalte.

ma de mai sus a sfântului numit Hatihumaiun, am aflat că tot birul țării intra într'un an atunci, afară de veniturile Măriei Sale Doamnei, bez ruzumaturile, cuprindea 941.000 lei, afară de răsuri, întru care sumă se cuprindea 104.000 lei scutelnicii" ¹⁾

Ruzumaturile, le putem aprecia, ca venit, la suma de 300.000 lei și cu 400.000, rásurile, fac, 1.641.000 lei, venitul general al țării.

Dar Domnii următori cresc și mai mult birurile, făcând un mare abuz de sferturi de cislă și de ajutorință, mai mult, decât cei de care ne-am ocupat deja.

Consulul, de a cărui raport mă ocup, scrie: „*Const. Moruzi fu acela care inventă și o ajutorință de vară și așa că din una în alta, perceperea (și a cislei și a ajutorinței) se ridică la 42 sferturi pe an.*” Consulul se înșală când zice *Constantin*, trebuie sa fie vorba, de *Alex. Moruzi* (1791).

Iată abuzurile și samavolniciile care se stabilesc, după tratatul dela Kuciuk-Kainargi, ca obiceiuri în Moldova până la 1802 și pe care le semnaleaza numitul consul.

Mai întâiu oarecare lămuriri: Incă din timpul lui Gr. Ghica, întâia Domnie, (1764) găsim un sfert de bir, numit *sarhat*.

Enache Cogălniceanu, apropo de Domnia aceluia zice: „Satelor de pe la ținuturi încă le-a pus bani de pe puțința lor dându-le la ținuturi câți bani să dea într'un an și de câte ori într'un an, și pentru ce să dea acei bani, atăția pentru haraciu, și atăția pentru zaharele, pentru *sarhaturi*, cherestele, menziluri, și altele“. ²⁾

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 43.

²⁾ Letopisești, Cogălniceanu, vol. III, pag. 251.

Ce erau sarhaturile? Țara era datoare ca să trimeată o mare cantitate de bucate la Constantinople, pe socoteala Domniei. Slujbașii umblau prin țară, cumpărau dela oameni, orz, grâu și meiu, apoi tocmeau care ca să transporte acele provizii, la Galați. Pentru plata acestei podvezi, Domnul percepea un sfert, numit *sarhat*.

Așa a trebuit să se perceapă acest bir, la început.

Consulul rusesc, ne spune, că dela Alex. Calimah (1795), această rânduială s'a prefăcut în abuz. Tocmeala pentru bucatele cumpărate nu să mai făcea pe loc, nici prețul nu să mai plătea oamenilor ci îi silea ca să ducă ei singuri cu carele lor, bucatele la Galați, fără nici o plată; așa că, pe de o parte, Domnii continuau a percepe sfertul *sarhaturilor* în bani, iar, pe de altă parte, ei nu dădeau nimic cărăușilor.

Mai mult. Chiar prețul bucatelor nu se da oamenilor, măcar că însuși acel preț era fixat la Galați, după bunul plac a cumpărătorului.

Ceeace este mai odios, este că sub Mihail Suțu (1792) și Calimah (1795), când țăranii reclamau la Galați că să li se plătească bucatele, — nici nu era vorba de sarhat, adică de transport — atunci Domnii trimeteau pe țărani la Tg.-Ocnei și în loc de bani, le dădea, sare. În adevăr, iată între alte reproșuri ce adresează consulul, lui Alex. Suțu: „Este de datoria A. S. a nu mai permite ca prețurile bucatelor să fie fixat la Galați și încă într'un mod arbitrar și nici ca vânzătorul (țăranul) să fie forțat a lua în loc de bani, sare dela ocne, a cărui transport costă atât cât și sarea, mai cu seamă pentru unii din locuitori care au un lung drum de făcut și care mai la urmă se soldează în o adevărată pierdere când ei nu pot desface sarea“.

Încă un abuz. Țara plătea o contribuție în bani numită *emala*, pentru carele trebuitoare la transportul materialelor necesare pentru reparația cetăților. (Chilia, Bender și Hotin).

Ei bine, cu toate că oamenii plăteau și acest fel de sfert, erau siliți totuși ca să facă beilicul în natură cu carele lor. Pe lângă aceasta, ei plăteau o dare de 30 de lei pe an, pentru birul steagului; și alte de asemenea natură.

Evident că la sfârșitul veacului al 18 lea în Moldova fiscalitatea ia o dezvoltare enormă. Dacă punem credință pe afirmarea consulului, că dela Alex. Moruzi (1791), sferturile cislei și a ajutorinței se ridicase chiar până la 42; admițând că fiecare sfert era, așa cum spune acela, numai de 60.000 de lei, încă suma totală a birului general se ridica la peste două milioane și jumătate.

Ceeace afirmă agentul diplomatic rusesc, e foarte verosimil. Vom vedea că la începutul veacului al 19-lea, birurile au tendința a lua un caracter tot mai asupritor, ele trec peste suma de două și jumătate milioane, și numai grație controlului consulului rusesc dela Constantinopole, precum și intereselor politice ale Rusiei, se poate pune oarecare frâu, acestei tendințe.

IX

În Muntenia, dările și fiscalitatea sub Const. Brâncovanu, sunt revoltătoare.

Mulți aruncă pe Domnii fanarioți toată răspunderea fiscalității nemai auzite din veacul al 18-lea și al 19-lea. Este o eroare. Domnii Români se întrec cu cei Greci, care vor stoarce mai mult țara. Așa, în

Moldova, Const. Racoviță și Calimah Teodor, Români, exercitează o fiscalitate mai neomenoasă decât greul Const. Mavrocordat. Iar în Muntenia, Domnul prin excelență Român, descendentul familiei Basarabilor, Const. Brâncovanu, se dedă la o apăsare, cu tot felul de dări și orânduieli, în adevăr, uimitoare.

Unii caută a scuza pe Const. Brâncovanu întâmpinând, că lăcomia Turcilor l'a împins la aceasta. Este un motiv. Dar cine îl silea pe Const. Brâncovanu ca să fie la ordinele Turcilor, pe socoteala birnicilor țării? Înțeleg mai la urmă pe Domnii fanarioți, cari stând doi-trei ani pe tron, se grăbeau să acumuleze oarecare sumă de bani, înainte de a le veni mazilia. Dar Const. Brâncovanu se menține pe tronul Munteniei timp de 25 de ani, și cu cât Domnia lui se lungeste, cu atât și dările și despuierile contribuabilului, cresc tot mai mult; în ultimii ani ai Domniei lui, fiscalitatea e împinsă până la neomenie. Ni s'a păstrat cartea de porunci, socoteli, a acestui Domn, de Barbu Logofătul ¹⁾ îmbrățoșând epoca dela 1695 până la 1715.

Să vedem care erau dajdiile și birurile pe anii din veacul al 17-lea, și pe urmă, pe cei următori din veacul al 18-lea.

Mai întâiu găsim cisma cu aceiași organizație în Muntenia, pe care am văzut-o că o avea, în Moldova, Și în Muntenia cisma era un impozit global pe sate și orașe iar nu personal pe oameni. Sătenii își împărțeau suma aruncată între ei, tot după puțință, cu deosebire că boerul zlotăș făcea cisma satelor, adică el fixa partea contributivă a fiecăruia, nu lăsa ca sătenii să-și o fixeze singuri, probabil din cauză că ei nu se

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 337—375.

înțelegeau sau repartiția, dădea loc la reclamații. La 1 Decembrie 1697, iată ce instrucții dă bocriilor ispravnici, pentru cislă.

*„Să mergeți oameni de peste toate satele, să vă strângeți la boiarul Domniei Mele... ca să vă facă cislă dreaptă, să nu-s plângă nimeni cum că unii s'au încărcat peste puțină, iar alții s'au pus pre ușor : că Domnia mea așa am poruncit boiarinului Domnii mele, ca să nu facă fătărie sau voi veghietă, ce-s facă cislă dreaptă, ca să dea cu toți să nu-s scutească nimeni. Și după ce-s face cislă, să căutați să vă dați bani, fiete care sat precum se va așeza la cislă ca să-i trimiță aici la visterie Domniei mele cât mai curând și fără de zăbavă, să-s dea unde sânt trebile și poruncile împărătești. Și banii să vă dați cu zeciuală“.*¹⁾

Cu toate aceste, într'o hotărîre dată între egumenul dela Slobozia și săteni, Brâncovanu oprește pe egumen de a se amesteca în cislă satului: „iar pentru dajdiile satului ce au fost cisluiind egumenul mai înainte vreme. da acum 'nainte să nu-i mai cisluiască egumenul ci să cisluiască ei între ei cum vor știe ei“.

Cum că cislă era pe sat iar nu pe săteni, o vedem și dintr'un alt ordin al Domnului în care zice, „să vă dați fiești care sat toți banii deplini“.

În Muntenia, la această dată, încă nu eșise sferturile și pecetluiturile pe fețele oamenilor. În ordinele lui Brâncovanu nu se vorbește de sferturi, ci numai de 4 termene și anume, la vel-sama, la haraciu, sama a doua și sama a treia sau cea de toamnă. Iar aiurea, termenele sunt determinate prin sama mare,

¹⁾ Studii și documente, Iorga. vol. V, pag. 344.

²⁾ Ibidem, pag. 364.

haraciu, Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru. Exista numai o singură foaie pecetluită, aceea în care boerii zlotași înscrisau satele cu suma care trebuiau să plătească : „să vă dați fiește care sat toți banii deplini precum scrie în foaia cea pecetluită la mâna boerului Sameș“.

Răspunderea colectivă și solidară a sătenilor, unul pentru altul, în cîsla satului, există și sub Brâncovanu. Într'un ordin din 1698, Vodă acordă preoților și diaconilor *privilegiul* de a plăti darea după *rumptoare*, adică după o tocmeală cu visteria, pe o sumă determinată, *rupla*.

În acel ordin cetim : „că să nu fie supărați toată vremea cu dajdii în rînd cu țara ci să plătească cîte ughi 2000 în 4 termene, la vel sama, la haraciu, la sama doua șitoamna, și alte dajdii și orânduiele cîte ar mai eși dela visteria Domniei mele peste an în țară pe siliște și orașe să nu plătească, *nici să-și tragă bucatele lor pentru dajdiile altora*“.¹⁾

Din acest pasaj rezultă, cum vom vedea de altmin-terelea îndată, că pe lângă cele 4 dajdii, percepute în 4 termene și în care consistă propriu zis cîsla, mai erau un număr de alte orânduiele care eșau, în toată vremea, peste an în țară. Care erau acele dajdii, ași putea zice nenumărate, sau mai drept, foarte greu de numărat ?

Lista dajdiilor eșite în anul 1798, ne va da o idee.
«Vel Seama ; 10 Decembrie.

Birul mărunt dela Iulie an umblat tot pe ug 2 până la Ghen., iar dela Ghen. pe ug 3 ; I-iu Ianuarie.

Untul împărătesc ; 25 Ianuarie.

Birul haraciului ; 1 Ianuarie.

Lipsa haraciului ; 25 Februar.

---

¹⁾ Studii și documente Iorga, vol. V, pag. 346.

Bir ce au eșit pentru cheltuiala viilor Domnești ; 15 Maiu.

Birul lefilor ; 25 Mart.

Birul carălor și de salaori carii sunt să-s trimiță la Camenița ; I-iu Aprilie.

Bir ce s'au scos în toate județele ; I-iu Maiu.

Seama a doua : I-iu Iunie.

Bir ce s'au scos în 5 județe ot peste Olt... pentru cheltuiala caselor Domnești ce vor să-și facă la Scaunul Craiovei ; 8 Iunie.

Rânduiala vacilor și a oilor, care s'au scos pentru cheltuiala Slujbii ; 25 Iunie.

Birul lui Iulie, ce s'au așezat galbenii pe bani ; I-iu Iulie.

Birul lefilor ce s'au scos la luna lui Iulie ; I-iu Iulie.

Birul cărălor Cameniții ; I-iu Iulie.

Dădjia ce s'au scos pentru banii merii ; 20 August.

Rânduiala boilor ; 5 Septembrie.

Seama a 3-a ; I-iu Octombrie.

Un bir pentru poclonul Hanului cel obicinuit ; I-iu Noembrie 7208.

Un bir ce s'au pus pentru poclonul chehaialii Vizirului, care s'au pus acum chehaia nouă... de un ban, bani 10 ; 10 Noembrie». ¹⁾

Va să zică, afară de impozitul ordinar cîsla, care să plătea în patru termene, anume : Vel sama, birul haraciului, sama a doua și sama a treia, țara mai plătea încă orândueli deosebite, pe care cetitorul le poate vedea în tabloul de mai sus.

Dar nu era numai atîta. Intr'un hrisov de scutire a unuia Hagi Vasile, lumănărar din București și Târgoviștea, Domnul numără o serie de biruri, în care vedem, figurând și altele pe care nu le găsim în tabloul arătat mai sus. Iată-le :

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 355—356.

„Să fie în pace si 10 argați lumănărari, carii sunt la lumănăriia Domnească, de bir slujitorescu, *de bir mărunt de țară, de miere cu ceară, de găleată cu fân, de casă de oaste, de fum, de zahareale, de sursat, de birul lefilor și de al oștii, și al vacilor și al oilor, de poclon Hanului și a steagului ; și de dajdiile și orânduielile ce se vor pune în târg pe neguțitorii și pe mahalale, de seama a dooa, și a treia, de podvoade de meu, și de conace, de cai, de soli și de alte dajdii și mâncături, câte vor fi peste anu...* Fără cât numai să aibă aş da darea rumtoarea lor la vremea haraciului, ug, 60 și la Vel Seama, ug, 60^a.¹⁾

Dar toate aceste biruri arătate până acuma, ași putea zice, că erau imposite directe. Pe lângă ele, țăranii plăteau o serie de impozite, ca să zic așa indirecte, fiindcă le plăteau cu ocazia diferitor acte sau îndeletniciri sau negoțuri ce făceau. Să le înșir, pentru ca cetitorul să-și facă o idee. Mai întâiu erau cele întâiu trei dări indirecte principale, anume : *dijmăritul, vinăriciul și oeritul*. Pe lângă acestea mai erau : *Oluchacul*, o dare pe *străinii* care făceau negustorie de vite în țară, *Ciohotăritul*, dajdie pe cismari ; *lumănăritul, cotăritul, cantlargeritul, tutunăritul, goștinăritul, ierbăritul, fumăritul*, etc.

Iată dările dela sfârșitul veacului al 17-lea.

VIII

Cu începutul veacului al 18-lea, Const. Brâncovanu, urcă mai întâiu cîsla. Intr'o carte din 1700 adresată către căpetenia de slujitori, etc., în care vorbește de sama a doua, cetim : „să vă dați 3 biruri măcar că nu ați dat un bir jumătate“ (adică măcar că ați rămas

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 345 - 346.

datori cu un bir jumătate), iar în *ăst timp fiind un păs mare asupra țarei s'a mărit suma și la birnic și la voi cum a fost an*¹⁾

Cheltuelile și nevoile pentru Constantinopole fac așa, că chiar cu birurile acele pe care le-am văzut, deși urcate, Const. Brâncovanu nu se mulțumește, și atunci el aruncă biruri nouă și anume două : *văcăritul și capitația*.

Aceste două impozite n'au nici o bază acceptabilă, sunt pure măsuri fiscale arbitrare. Cu ocazia discuției cislei în Moldova, am arătat, că în baza acestui impozit intrând toată averea săteanului, intra dela sine și vitele mari; deci de fapt prin înființarea văcăritului, sătenii plăteau două dări asupra aceleiași materii imposabile, căci cu această înființare nu se micșura cota cislei, ceea ce ar fi fost drept de vreme ce se distrăgea din socoteala cislei, vitele mari. Din contra, am văzut că Const. Brâncovanu urcă suma cislei. Dar mai mult, în cislă intra și numele, ca să zic așa, a contribuabilului, căci dacă săteanul plătea pe toată averea lui, se înțelege că plătea și pentru capul, fața lui.

Ei bine, Const. Brâncovanu înființează și *capitația*, deosebită de cislă. Cu alte cuvinte sub Const. Brâncovanu sunt trei dări principale : 1) Pe avere (cislă) ; 2) Altul pe cap de om ; 3) Pe cap de vită.

Sa arăt aceste două din urmă.

În 1713, Brâncovanu adresează țarei, următorul așezământ de dări :

„Viind și vremea să-s scoată Seama a doua, *s'au socotit de s'au scos iar pre dobitoace*, după cum au eșit într'alți timpi, că pentru multe păsuri ce au că-

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 348.

zut asupra țarei, n'am putut găsi altă dajdie mai cu dreptate și să iasă și sumă de bani ca-s putem face trebile și poruncile. . . Cine are mult, dă și mai mult; cine are mai puțin, dă și mai puțin, și ajută cu toți după putință, cu dreptate. Deci mai înainte eșia sumă mai mare, de se putea face trebile, iar de la o seamă de vremea încoace întâmplându-se de au perit vitele, s'au micșorat suma, ce au căzut țarei supărare cu dajdiile, și nici cu aceia nu s'au putut plini poruncile, ci s'au luat atâta sumă de bani cu dobândă, de s'au plinit ce au fost porunca, — care s'au făcut datorie pân la 300 de pungi de bani, ce face numai dobânda acestor bani pre an: câte 50, 60 de pungi. Deci Domnia mea, văzând atâta păs și greu ce ne iaste asupra într'alt chip n'am avut cum am face, ce am socotit cu toț boiarii Domniei Mele, ca să *daț plătiți și dobitoacele și dați și de nume. Pentru că și mai înainte vreme, când să-s scotea seama a dooa pă siliște cu toți iar, când s'au scos pe dobitoace, da numai cei ce avea vite, iar cei ce n'avea, nu da*; ce nu era cu dreptate; iar acum s'au pus să dea și de nume, însă de cal, de bou și de tot dobitocul po bani 44, precum s'au dat și 'ntr'alți timpi, iar pripas de estimpu, să-s socotească 2 o vită. Si să dați de tot numele vostru pe ani 66, și cei cu vite și cu fără vite, veri ce fel de om va fi, afară de veliții boiarii i călugări, i din Turci i Țigan i calici: aceștia să nu dea nimic de numele lor—numai vitele să-ș plătească. Iar alalți, și mazili, etc, fustaș, căsători, păstori, străini, etc, să-și plătească numele lui, ca să-ș poată face sumă mai mare, să putem da și pe unde vor fi poruncile, și să dăm și pe unde sântem datori . . . Să vă scrieți toate dobitoacele . . . și pe toți oamenii . . . toate meșteșugurile, și blestemățiile să lăsați". Altfel se va da îndoit. „Și pe unde vor face blestămății ca aceste, să trimiță căpeteniile lor aici în butuci, ca să ia mare

pedeapsă . . . Pentru că această s'au făcut pentru folosul și ajutorul țerii, ca-s dea și de nume ; iar de acum înainte nu vor mai eși dajdii, pe numele acestea, ci vor fi tot precum au dat și până acum . . . " ¹⁾

Violențele efiine a Domnului, pe care cauta sa-și bazeze înființarea acestor două impozite, nu pot înșela pe nimeni.

Remarcați argumentarea ce face cu privire la motivele care îl silesc să reînființeze vâcărutul. Din cislă, până atunci visteria se putuse îndestula, zice Domnul „deci mai nainte eșia sumă mai mare de se putea face trebile, iar *de la o seamă de vreme încoace întâmplându-se de au perit vitele, s'au micșorat suma*“.

Apoi bine, dacă prin peirea vitelor, cislă în care vitele se socoteau, începuse a da sume mai scăzute, era un mijloc serios, ca tocmai după ce vitele pierise, să pui un impozit special, pe ele ? Consecvența naturală era disparițiunea cu totul a vitelor mari, lucru care este indiferent Domnului.

Al doilea argument : cu impozitul cislei, plateau pentru *vite* toți sătenii și cei cari aveau și cei cari n'aveau ; pe când de acum înainte n'au să platească decât cei ce vor avea vite. Absolut fals. În cislă socotindu-se vitele, se făcea o diferență între cei ce aveau sau nu aveau vite, căci impozitul era pe avere. Pentru a fi adevărat argumentul lui Brâncovanu, ar trebui să admitem că toți locuitorii dintr'un sat, fie ca aveau, fie că n'aveau vite, plăteau același impozit. Acest lucru e cu desăvârșire neexact, căci fiecare satean plătea în proporție, după averea și puterea lui.

Dar fie. Pentru ce însă Brâncovanu înființează

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 359—360.

capitația, adică plata «de tot numele locuitorilor»? Acest impozit de sigur era o inovație. Până la Regulamentul organic, în țările acestea, n'a fost *capitația*. De unde o ia Brâncovanu? Probabil dela vinăriciu, dijmărit și oerit. Și iată cum: Dijmăritul, adică taxa asupra litrilor, ocelor și vedrelor, se compunea din trei taxe: 1) din taxa asupra capacității litrei sau a vedrei sau a vasului; 2) din o alta numit plocon pe care îl plăteau oamenii când daraverile lor erau mai însemnate, și al 3-lea din o taxă *pe numele* celui care făcea comerțul cu vin sau cu vase de vin. Tot așa era și la oerit și la vinăriciu.

Evident că taxa pe numele negustorului sau a vie-rului sau a crescătorului de oi, n'avea rațiunea de a fi. Indată ce i supuneai la taxa negoțului care-l făceau sau a obiectelor de care se serveau, ce mai era nevoie ca să le mai ceri o taxă suplimentară pe numele lor, adică un fel de *capitație*? Dar mai la urmă în dijmărit, oerit și vinăriciu, cele trei taxe nu reprezintau decât una, și dacă ele erau împărțite, în detalii, în trei, aceasta se făcea în scop ca taxa generală să fie mai urcată.

Dar ce sens putea să aibă altul decât de *capitație* propriu zis, o dare pe numele tuturor locuitorilor, absolut pe numele tuturor, afară de boeri, călugări, Turci, Țigani și calici? Această taxă nu era legată de nici o întreprindere a contribuabilului, cum am văzut că avea loc în dijmărit, vinăriciu, și oerit.

Constantin Brâncovanu luase deci din aceste din urmă impozite, taxa pe nume, și făcuse din ea, o taxă deosebită, o adevărată *capitație*.

Deci, din ceeace până acuma fusese în toate timpurile un singur impozit, care lovea pe toată lumea,

cisla, Domnul mai crează încă două, *capitația* și *văcăritul*.

Cum că aceste două impozite create, având caracterul fiscal, a trebuit să ridice protestări și plângeri unanime, dovadă este, că ele n'au putut să se mențină. La sfârșitul veacului al 18-lea nu mai auzim vorbindu-se de văcărit nici de capitație. Domnii în fiscalitatea lor se întorc iar la cislă pe care neconținut o măresc, mărin și numărul sferturilor.

CAPITOLUL III

DIJMA ȘI CLACA.—ÎNTÂILE AȘEZĂMINTE ÎN PRIMĂ JUMĂTATE A VEACULUI AL 18-LEA

I

Ocupându-mă în partea întâia a acestei lucrări de dijma și claca înainte de veacul al 18-lea, n'am găsit nici o contestație din partea țăranilor, asupra legitimității dijmei.

Acelaș lucru îl constatăm și în această jumătate a veacului al 18-lea.

Ce era dijma ? Am spus-o. Era prelevarea din partea proprietarului, a zecea, din produsele pe care locuitorii așezați pe moșiile lor, făceau.

Cum că se percepea a zecea, chiar cuvântul o dovedește. De altmintererea, acest lucru este arătat lămurit, în cele mai multe acte. Intr'o carte din timpul lui Duca Vodă, cetim: «iar răzeșii le au luat de a zecea». ¹⁾ Intr'alta, din timpul lui Ștefan Vodă Lupul, cetim : „să aibă a lua de a zecea“.²⁾ Voiu arăta îndată că numai pentru oarecare produse sau obiecte nu se lua a zecea.

Din ce proprietarul percepea dijma ? Până pe la

---

¹⁾ Surete și Isvoade, G. Ghibănescu, vol. IV. pag. 232.

²⁾ Ibidem, pag. 303.

începutul veacului al 18-lea, foarte rar, se spune, ca proprietarul are dreptul ca să ia, a zecea, dela locuitori, aceasta înțelegându-se. Formula era scurtă. Prin actul de danie sau de vânzare, să dădea sau se vindea moșia, «cu tot venitul» și câte odată se adăugea: „din câmp, din apă, din pădure, din vatra satului“. Numai din veacul al 18-lea asemenea acte încep să fie mai explicite. Așa, Const. Antioh Cantemir în 1705 confirmă mănăstirii dela Solca, un sat și spune, „ca să fie volnic (egumenul) cu cartea Domniei mele, a ținea și a opri satul Ciorsacii dela ținutul Sucevei *cu tot locul și venitul acelu sat și să aibă a lua a zecea din țarină, din pâne din fână, și din grădini și din prisăci, după obicei*“. ¹⁾

Mihail Racoviță în 1723, într'o analoagă carte de confirmare, autorizează pe Ghioculeasa Visterniceasa ca ea sau pe cine va trimite dumneaiei, «să fie volnici cu cartea Domniei mele, a merge la Țigănești și la Mănești, ce de pe toate moșiile ce sunt la ținutul Tutovei, și de pe moșiile ce sunt la ținutul Covurluiului, la Gosești și la Zosiani, și să aibă a lua de a zecea din pâne și din fână, și din grădini, și din prisăci cu stupi, și din toate ce ar fi pre acele moșii, pre obicei». ²⁾

Iată încă o carte analoagă a lui Grigore Ghica din 1737, prin care autorizează pe Ghiorgescu și pe frații săi «să fie tari și puternici cu cartea Domniei mele, a-și lua de a zecea de pe a lor drepte ocine și moșii, ce ziseră că au anume la Gherghești, și la Mănoiu și la Mircești și Stângaciu, și la Corodești, și la Dracșeni, și la Răteci, și la Obârșieni și la Huși și la Ungurași, ce sunt la ținutul Tutovei: *din țarine, din fă-*

¹⁾ Uricarul Codrescu. vol. XVI, pag. 48.

²⁾ Ibidem vol. XXI, pag. 261.

*națe din prisăci cu stupi și din grădini cu legume, și din livezi cu pruni și din bălți cu pește, și din tot locul cu tot venitul moșiei după obicei».*¹⁾

Iată din ce lua proprietarul, a zecea, dela locuitori.

Ce semnificații aveau aceste cărți, prin cari Domnii autorizau pe proprietarii de moși să ia, de a zecea, dela locuitori? Asemenea autorizație era indispensabilă pentru ca ei să-și poată exercita dreptul lor de proprietari? Căci am arătat că perceperea dijmei, era un atribut inherent proprietății. Probabil că dreptul de proprietate a acelor care scoteau asemenea cărți, era, sau se temeau ca să nu fie contestat, de alții sau chiar de țăranii care ședea pe moșiile acelor. Aceste cărți erau un fel de confirmare anticipată. Domnul autoriză pe proprietar, ca, până când s'ar lichida drepturile vre-unui revindicator sau acele ale țăranilor, până atunci, locuitorii de pe acele moși, să fie obligați a plăti dijma, cunoscutului proprietar.

Acest lucru îl spun clar aceste zapise, *de dijmă*, cum se numesc ele, și nu alt ceva „iar care *ar avea a răspunde ori din răzeși ori din alții să vie să stea de față la divanul Domniei mele, și să-și aducă dres zapis cine ce ar fi având*“.

Deci era vorba de contestații asupra dreptului în suși de proprietate.

Și alt zapis de dijmă, deja citat „Și nimeni să nu stea împotriva cărței Domniei mele, iar având ceva *a răspunde, să vie la divan*“.²⁾

De asemenea „Și poruncind Domnia mea, dumnia-lor ispravnici ai ținutului, *de se vor și arăta vre-*

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVII, pag. 30—31.

²⁾ Vezi pentru toate aceste, Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 139; vol. XVII, pag. 31; vol. XXI, pag. 261, vol. XI, pag. 307.

unii împotriviitori a nu-și da venitul moșiei după obicei, și din tot locul, pe unii ca aceia să-i supuneți și să împliniți pără la cel mai puțin. Iară având cineva și mai mult a răspunde, cu scrisori ci va avea, să vie la divan“.

Câte odată însă Domnii intervin în contestațiile asupra întinderii și modalității dijmei, când era neînțelegere între proprietari și locuitori.

Iată o carte a lui Grigore Ioan, care regulamentează, între altele, dela ce să se perceapă dijma și în special, cât dela stupi, pentru un sat oarecare. «A stăpâni și a zăciui din țarini cu pâne, din fârnețe, din grădini cu legume, din livezi cu pomi, din bălți cu pește, din păduri, și din prisăci cu stupi, însă din 50 unul, iar fiind mai mulți sau mai puțin să iee câte o para de stup și din tot locul cu tot venitul, după obicei»¹⁾.

II

Despre dijmă nu este nimic de adăugit, ea rămâne aceeași, aproape în toate veacurile; cel mult, modificările care se fac, dintr'un veac în altul, sunt asupra întinderii materiei de dijmuit, a modalității, precum și a cantității. Incolo, dijma rămâne pe baza veche dela început, și am arătat de ce. Fiindcă în fapt și în drept, e justificată. În cartea lui Const. Brâncovanu din 1696 deja citată, cetim în privința dijmei:

«Iar pentru dijme, precum iau alți boiari și alte mănăstiri, așa să ia și aceasta».

Nu tot acelaș lucru pot zice și despre claca. Aceasta a luat enorme modificări în cursul veacurilor. Am

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XXII, pag. 245.

arătat care a fost sau a putut fi condiția țăranilor în veacul al 14-lea, al 15-lea, al 16-lea și în, veacul al 17-lea ¹⁾.

În veacul al 18-lea, găsim încă din 1741 așezăminte regulamentând claca țăranilor nevecini. În afară de aceasta, desigur că erau obiceiuri stabilite din vechime, învoeli încheiate, consacrate de timp.

Într'un ordin a lui Ion Mavrocordat din 1745, către ispravnicul ținutului Hârlăului, cetim: „S'au jăluit dumniei Paraschiva, fiica răposatului Alexandru Sturza, zicând că are un sat Dolnicenii pe Bașeu și nu se supun oamenii ce șed pe acel loc, *ca să-i facă slujbă*. De care lucru poruncim d-tale să ei samă și *precum or fi alți oameni care șed împrejur pe moșii a boiari, așa să-i așezi și pre aceștia, să-i dea ce a fi cu dreptul și să-i și împlinești*“ ²⁾.

Din acest document reiese, ceeace am afirmat mai sus, anume că a trebuit să fie înainte de data care poartă documentul, *un obicei, ceva admis și convenit, câtă clacă erau datori țăranii să facă*.

Țăranii nevecini, nu erau lăsați, în privința *clăcei*, la discreția proprietarilor. Căci dacă țăranii ar fi fost la discreția boerilor, atunci cum s'ar explica acest ordin Domnesc din 1745?

Dacă nu ar fi fost deja o mărginire a zilelor de clacă sau ceva analog și în oarecare condiții, cum să explică plângerea Paraschivei Sturza, că țăranii nu-i fac *slujbă*? Și cum s'ar înțelege ordinul lui Ioan Mavrocordat ca să fie supuși a lucra acei țăranii, *cât lucrează și ceilalți locuitori pe alte moșii boerești*?

Din condica lui Const. Mavrocordat, a doua lui

¹⁾ Vezi pag. 126—129 și 131—135.

²⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 243.

Domnie, din care d. Iorga a publicat extracte, se vedește că încă în 1741 exista deja un urbar cu privire la clacă și la dijmă. Așa, Domnul se adresează către locuitorii unei *slobozii Domnești* cu următoarele cuvinte : «s'a hotărît prin *ponturile rânduelii*, oamenii ce or ședea pe moșiile altora, de stăpânul aceuia cu moșia *să aibă a asculta, dând însă numai șase zile de lucru pe an și dijmă*». ¹⁾

Iată deci o *rânduială în ponturi* fixând zilele de clacă, la șase. Era un așezământ în regulă. Aceasta rezultă dintr'un alt ordin a aceuiaș Domn tot din acel an. „Către oamenii mănăstirești a lucra pe unde sunt după cum s'a hotărît cu *carte tipărită*“, ²⁾ adică șase zile.

Cum se vede, nu este vorba de un ordin întâmplător a Domnului, acela cu șase zile de clacă, ci de o hotărîre care era chiar și tipărită.

Acest așezământ cu șase zile de clacă, cine 'l făcuse ? Îl găsisse Const. Mavrocordat, deja existând ? Nu. Din actul aceuiaș Domn pe care 'l reproduc mai jos, să vede, că așezământul era nou și că el singur îl făcuse. Deci, cel mult în întâia lui Domnie, (1733) îl înființase.

Iată actul :

„Către oamenii dela Buciumi, satul mănăstirei Dăbului : „*voi mai 'nainte, pentru că șadeți pe locul mănăstirescu, faceați mănăstirii clăci și alte poslușanii, la câte vă porunciia călugării, și cu toate aceale erați mulțumiți, dar acmu Domnia Mea, pentru ușurința voastră, am rădicat aceale și am hotărât cu cartea Domniei Meale... numai 6 zile într'un an să-i lucrați, la ce v'ar pune, iar nu mai mult.*“

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 224.

²⁾ Ibidem, vol VI, pag. 241.

Dar ei nu vreau. Dacă nu, „om trimite de vă va aduce aici, și pre unii vom spânzura, pre alții v'om trimite la ocnă“.

Lucru curios, acest așezământ cu 6 zile de lucru, îl găsim în vigoare chiar și în anul 1752, adică după ce, cum voiu arăta la timp, se fixase la 12 zile claca țăranului.

Chiar mai târziu, în anul 1763, Grigore Ghica într'un document, aplică testamentul celor șase zile de lucru. În adevăr, după ce acel Domn confirmă unui boer moșiile și arată dijma pe care s'o ia, apoi adauga :

«Cum și de la oamenii ce vor fi șezători cu casa acolo, pe acele părți de moșie, încă să aibă a lua câte șase potronici de casă pe an, iar care n'ar da bani de casă să aibă a lucra câte șase zile pe an, iar care n'ar da bani de casă să aibă a lucra câte șase zile pe an, însă trei zile de vară și trei zile de iarnă, după hotărîrea testamentului ce este făcut cu sfatul de obștie. Iar cine ar avea a răspunde să vie la divan.»¹⁾

Acest lucru este cu atât mai curios cu cât, cu trei ani înainte, un alt Domn, Ion Teodor, aplicase așezământul cu 12 zile de lucru pe an. «Așijderea și oamenii ce vor fi șezători cu casa pe moșiile ce s'au zis mai sus, să aibă a lucra de boeresc stăpânilor moșiei câte 12 zile pe an, însă șase zile de vară și șase de iarnă».²⁾

Domnii când puteau aplica așezământul primitiv cu șase zile, o făceau bucuroși, considerându-l încă ca *testament* în vigoare.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XXI, pag. 271.

²⁾ Ibidem, vol. XX, pag. 95.

III

Același lucru și cu plata, în bani, a clăcei. Această măsură ca proprietarii, când nu aveau de lucru, să ceară, în bani claca, nu este nouă. Probabil că este foarte veche chiar ; cu cât ne înfundăm în cursul veacurilor trecute, cu atâta înțelegem că plata în bani a clăcei a trebuit să existe, pentru bunul cuvânt că proprietarii, în acele veacuri, nu făceau mare cultură. Numai prin veacul acesta și cel al 19-lea, proprietarii fac dificultăți țăranilor, care se îngrămădesc, fără succes însă, a plăti claca, în bani.

În întâia jumătate a veacului al 18-lea, suma cu care țăranul își răscumpăra claca, era relativ, mică. În Moldova un leu și câte odată doi lei pe an, de fiecare casă. Un boer în 1741 face o învoială cu țăranii din satele sale ca aceia să-i dea, câte doi lei pe an pentru clacă, plătită în două rate, jumătate la Sf. Gheorghe și jumătate la Sf. Dumitru.¹⁾

De asemenea în o învoială, dintre preotul bisericei catolice din Iași și locuitorii satului Trebeși, cei din urmă se obligă „să dăm de tot casarul de om câte șase polturaci (polk) și să facem și câte o clacă de casă, adică șase polturaci, 20 de bani de polturac, adică una piastra per casa într'un zi pe an”.²⁾

Asemenea avem și un act prin care țăranii din Horlești, se plâng contra noului preot catolic că le cerea *un leu de clacă* și dijmă, din semănături.

La sfârșitul jumătății acestui veac, Matei Ghica întărind mănăstirii Ețcanii stăpânirea unui sat, zice : «Așijderea de vor fi șezând oameni cu casa pe această

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, pag. 241.

²⁾ Acte relative la istoria cultului catolic în principate, Iorga, pag. 106.

moșie să aibă a da de toată casa câte doi lei pe an.¹⁾ In acest document e vorba de 12 zile de lucru, nu de șase.

IV

Const. Mavrocordat începe în Moldova, cu 7 ani înainte de dezrobirea vecinilor, a stabili condițiile de muncă a țăranilor liberi, deocamdată, pe moșiile mănăstirești. Ce-l împinge la aceasta? Vădit că țăranii de pe moșiile mănăstirești erau mai nesupuși decât cei de pe moșiile boierești: egumenii n'aveau autoritatea și puterea boerilor. Ei nu ascultau de egumeni și măcar că cu un an înainte, Domnul făcuse un așezământ general, prin care fixase numărul zilelor de lucru la 6, egumenii, cu ajutorul boerilor, vin și cer, unul nou pentru slujba țăranilor. Din expunerea de motive, se vede că egumenii nu sunt sinceri, în jalba lor, nu spun că cele 6 zile de lucru nu le sunt suficiente. Ba chiar nici nu amintesc de ele. Ei se plâng pur și simplu că locuitorii nu se supun la nici o slujbă, *că nu e fixat nici un nart în această privință*, și că, locuitorii de pe moșiile lor le aduc foarte puțin folos. „Arătat-au mare jalbă zicând că satele cu oamenii ce au avut mănăstirile, cele mai multe au fost închiriate pe la boeri *cu toată slujba lor*, de către care mănăstirile nici un folos n'au avut, și încă și cele ce nu erau închiriate, iară și oamenii ce locuiau pe acele moșii puțin folos făceau mănăstirilor, lucrând în voia lor, iar nu după dreptate ce *s'au căzut neavând un nart*, nici Egumeni voie porunci cât să cădea și la aceasta cerând dreptate sfințiile lor Episcopii a țerii și dumnealor, c'au avut mănăstirile această strămbătate.“²⁾

1) Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 138.

2) Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 17.

Era nevoie de un așezământ, numai decât ? Dacă ținem seama de faptul că majoritatea sătenilor ajunsese vecini, nu era nevoie a se reglementa munca, aceloră, ei fiind de drept cu totul la discreția proprietarilor. Dar chiar așezământul care se face nu'i privește pe vecini, ci numai pe puțini clăcași, încă liberi.

Acest lucru îl spune Domnul când zice : «pentru oamenii ce locuiesc pe moșiile mănăstirești, ceia ce nu sunt vecini, să le dea un nart de câte zile vor lucra pe an, ca și oamenii să știe care să fie slujba or pe un an, și egumenii mai mult să nu-i supere».

Dar nici pentru asemenea categorie de țărani nu era nevoie de un așezământ de muncă, căci, am arătat mai sus, că era unul prin care se fixa zilele de clacă la 6. Atunci ce scop urmărește noul așezământ ? Pur și simplu acela de a spori zilele de lucru a țăranilor liberi. Și în adevăr, Domnul ridică dela 6 zile la 12 claca țăranilor. „Socotit-am Domnia mea și cu sfatul de obștie am hotărât tot omul casnic ce va ședea pe moșia mănăstirească, ca om domnesc, or boeresc, or muncitor, orice fel de breaslă ar fi, să aibă a munci 12 zile într'un an mănăstirei, ori cu claca ori cu carul cu boi, etc».

Și dovadă că nu e vorba de vecini a căror muncă Domnii n'aveau dreptul s'o reglementeze, aceia fiind robii proprietarilor, este că Domnul urmează astfel : «Acest nart îl vor avea mănăstirile dela oamenii ce nu sunt vecini, iar pe vecinii lor să-i stăpânească pe obiceiu».

Prin așezământ, se creaa o situație mai bună țăranilor liberi, de pe moșiile mănăstirești, față cu cei de pe cele boerești ? Evident că da, fiind că, vom vedea îndată, că aceștia din urmă nu sunt încă supuși la nici un nart de muncă, ci pentru dânșii domnea

vechiul regim a tocmelilor cu` proprietarii, tocmeli probabil de o natură oneroasă; în tot cazul, poate mai asupritoare decât nartul de 12 zile fixat pe moșiile mănăstirești. O zic aceasta, fiindcă Domnul oprește pe țăranii de prin satele boerești de a se duce în satele mănăstirești, autorizându-i pe proprietari, a-i întoarce la urma lor, cu sila. „Iar oamenii de prin satele boerești de s'ar întâmpla a veni la satele mănăstirești, nici de cum egumenii să nu-i primească, dar și boerii să fie volnici a i lua de pe la satele mănăstirești și să-i ducă la urma lor».

Despre acest așezământ, cronicarul Neculcea, vorbește în modul următor: „Mănăstirilor le-au făcut obiceiul vecinic lor să le lucreze (țăranii) precum le-au lucrat și mai înainte, iar alți oameni străini cari vor șede pe moșiile lor să le lucreze câte 12 zile într'un an și să le dea și de a zecea“. ¹⁾

Prin oameni străini, Neculcea înțelege țăranii liberi, nevecini cari s'ar stabili de acum înainte.

Dar cum rămânea cu zilele de lucru a țăranilor de pe moșiile boerești?

Neculcea adaugă că și pentru aceștia, Const. Mavrocordat a făcut un așezământ. Iată ce zice: „*Boierilor și mazililor le-au făcut obiceiul să lucreze cu oamenii cari vor șede pre moșiile lor, cât le a fi voia și cât vor putea, însă numai acei oameni ce vor șede pre moșiile lor să lucreze; iar pe alte moșii a altor oameni să nu se întindă a-i stăpâni*“.

Acelaș lucru afirmă și Ion Canta, dar fiindcă cuvintele cu care se servește acest cronicar sunt identice cu acele din cronica lui Neculcea, probabil că Canta nu face decât să copieze pe cel dintâiu.

---

¹⁾ Letopiseșile Cogălniceanu, vol. II, pag. 417 și 418.

Trebue să credem pe Neculcea? Ar fi greu să nu-l credem, fiindcă cronicarul nu numai că a fost contemporan cu Const. Mavrocordat, dar a fost unul din sfetnicii lui.

Cu toate acestea, există un hrisov din aceeași Domnie, foarte scurtă, căci este numai de doi ani, hrisov care departe de a confirma zisele lui Neculcea, mai de grabă le desminte. E vorba de așezământul țarei Moldovei din 1741 a aceluia Domn.

Acest act confirmă așezământul pentru slujba oamenilor ce stau pe moșii mănăstirești: Iată ce cetim într'însul: «Oamenii ce șed pe moșii mănăstirești, nefiind vecini, să fie datori a face de om 12 zile într'un an, și dijmă se dea, iar vecinii mănăstirești au boerești să dea după obiceiul».

Dar iată cum continuă mai departe așezământul: „Zile.. câte se slujesc din cei ce șed pe moșii mănăstirești au boerești; *acele zile cât va fi tocmeala să se orânduiască mai mult în cele 6 luni de vară la fiește care lună câte; oamenii să facă slujbă pe rând, iar nu toți odată; iar cine se va tocmi cu bani asemenea de patru ori într'un an să plătească*“.¹⁾

Desmințirea e categorică. Din acest așezământ rezultă un lucru, că țăranii de pe moșiile boerești nu erau supuși la o muncă cât o vrea boerii s'o poroncească; ci că ei aveau facultatea să se învoească cu proprietarii asupra zilelor de lucru, ceeace este cu totul alt ceva. E drept că din pasajul citat, în care numărul de zile e lăsat în loc alb, nu rezultă că țăranii aveau determinate un număr de zile de lucru de ex.: 12, ca acei de pe moșiile mănăstirești. Dar nu rezultă, de asemenea, că ei puteau fi supuși la

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag. 398.

o muncă continuă, fiindcă Domnul regulează claca, însă numai aceea care se va așeza prin tocmeală. Deci, cu această ocazie, el presupune o tocmeală, ceea ce exclude, încă odată, ideea de o muncă, fără soroc.

Prin urmare e greu de împăcat cronica lui Neculcea cu așezământul țarei Moldovei, a aceluiaș Domn.

Dacă este ca să cercăm o împăcare, între aceste două texte care se contrazic, am putea s'o facem numai cu următoarea explicație.

Pasajul lui Neculcea relativ la mănăstiri, este următorul. Îl reproduc din nou : «Mănăstirilor le-a făcut obiceiul vecnic lor să le lucreze precum le au lucrat și mai înainte vreme ; iar alți oameni străini care vor șede pe moșiile lor să le lucreze câte 12 zile într'un an și să dea a zecea».

Să se noteze că în așezământul pentru slujba pe moșiile mănăstirești, mai găsim și următorul fapt :

„Iar oamenii străini ori cât de mulți ar veni să se așeze pe moșiile lor (a egumenilor) slobozi să fie și acei oameni nici odată să nu se vecinească, nici să aibă grijă de vecinie“.

Ce ar urma de aici ? Ar urma că pe moșiile mănăstirești mai numai erau țărani liberi, ci satele devenise de vecini care munceau după obicei, adică, fără soroc. Cele 12 zile fixate pentru țărani liberi, nu puteau fi aplicate decât mai mult numai pentru oamenii străini, veniți din nou, pe care Domnul ordoană egumenilor că să nu-i vecinească. Până într-o atâta se întinsese vecinătatea.

Când cronicarul Neculcea ne spune : „că boerilor și mazililor le-a făcut obiceiul ca să lucreze cu oamenii care vor șede pe moșiile lor cât le va fi voia și cât va putea“, el vorbește despre vecini, căci și satele

boerești se transformase în sate de vecini ca și cele mănăstirești. Și are dreptate, dacă înțelege Neculcea acestea, să se exprime astfel, fiindcă cu vecinii, am arătat, că atât boerii cât și egumenii lucrau *cât voiau și cât puteau*.

La ce deci se referă cuvintele din așezământul Moldovei, «iar cei șed pe moșiile boerești, aceia să facă zilele cât le va fi tocmeală»? Probabil ca este vorba numai de puținii țărani care mai erau liberi pe acele moșii, și căroră Domnul le mărginise munca pe moșiile egumenilor la 12, iar pe moșiile boerești *la câte se vor putea locmi cu proprietarii*.

Dar contradicția relevată sau de fond sau de formă, între Neculcea și așezământul țării Moldovei, la urmă ne este indiferentă. Un lucru însă rezultă lămurit, că pe țăranii nevecini de pe moșiile boerești, Const. Mavrocordat nu-i supune la o clacă, fără soroc, fiindcă ei aveau deja obiceiul de a stabili, prin tocmeală, numărul zilelor de lucru. Această părere este cu atât mai plausibilă, cu cât după cum am arătat, în același an, exista un așezământ numai cu 6 zile de muncă pentru toată țara, și cu cât chiar țăranilor liberi pe moșiile mănăstirești li se mărginise la 12, zilele de clacă.

V

Să venim la Muntenia.

Const. Mavrocordat în 1746 fixează la 12 zile claca. Într'un hrisov de întărire dat mănăstirei Hurez, cetim: „Și oamenii ce vor fi șezători pe moșiile mănăstirei să aibe *a lucra câte 12 zile într'un an la arătură, la coasă, le seceră, și să-și dea dijmă moșiei din toate bucatele după obicei*“.¹⁾ Deci o agravare de ceeace avu loc în timpul lui Matei Basarab.

¹⁾ Hârtii din Arhiva mănăstirei Hurezu, Iorga, pag. 64.

Cu toate acestea, și în Muntènia se pare că testamentul cu cele 6 zile de clacă, exista. Avem un document dela Grigore Ghica din 1752, care fusese Domn înainte și în Moldova, din care să dovedește aceasta.

Țăranii de pe moșia Breaza se plâng în contra egumenului din Mărgineni care ținea acea moșie în devălmășie cu Matei Cantacuzino și Toma Crețulescu, că sunt năpăstuiți de călugări și cu dijma și cu claca. Să urmează judecată și se constată că țăranii n'aveau dreptate, și atunci Domnul dă o hotărîre : «Și să aibă a clăcui fieștecăre după obicei, câte șase zile într'un an și cei ce sunt în partea numiților boeri și cei ce sunt în partea mănăstirei câte șase zile să clăcuiască», iar hotărîrea se sfârșește cu următoarele cuvinte : „Să aibă egumenul voie ca să strângă dijma după toată moșia și să-și facă fieșticăre clacă după cum scrie mai sus, câte șase zile într'un an, și claca să o facă după cum să arată în testamentul Domniei mele“. ¹⁾

Claca în bani este tot așa de ieftină și în Muntenia, ba poate chiar mai ieftină. Egumenul mănăstirei Hurezu să invoice cu țăranii din satul Marmure ca aceștia să plătească de casă, câte 90 de bani pe an. Am văzut, că după taxa Domnească, prețul clacei pe un an, era de un zlot.

Altă observație cu caracter mai general.

Țăranii după moșiile mănăstirești făceau viață amară călugărilor, la a căror cereri nu se supun, ei nu fac clacă, nici nu dau dijma cuvenită. Iată cazul egumenului dela Hurezu cu sătenii dela Marmure, pe care ni-l arată caimacanii din Craiova. Caimacanii zic că egumenul s'a plâns „pentru clacă ce iaste să faceți la lucrurile sfintei mănăstiri, după cum iaste ho-

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 197.

tărât dela Măria Sa Vodă prin luminată cartea Mării Sale, v'ați așezat cu sfinția Sa, să dați de casă câte bani 90 la un an, și voi ați dat numai câte bani 60, iar câte bani 30 de casă i-ați oprit.¹⁾

Pentru ce oprise țăranii câte 30 de bani de casă din tocmeală ? Documentul ne o spune. După ce să tocmise, ca munca s'o plătească țăranii, în bani, egumenul îi pusese și la lucrul ogorului, dar nu la un lucru mare; țăranii a trebuit să-i zică egumenului : Nu putem să-ți plătim 90 de bani pe an, fiindcă ți-am și muncit, prin urmare trebuie să socotești 30 de bani munca, deci ți se cuvine numai 60 de bani. Egumenul se plânge caimacanilor dela Craiova explicând, în felul lui, cauza și atunci aceia răspund la argumentul țăranilor în următorul chip : „căci ați treerat puținel grâu al mănăstirei, de s'au făcut 20 de ob. (obroace) și mălai, de s'au făcut 70 de ob., îl încărcăți cu 96 de zile, și pentru acelea opriți acei câte bani 30 de o casă. Pentru care iaste mirare că cu 96 de zile s'ar fi treerat bucate să să fie făcut 1000 de ob., de grăunțe, ci mai mult decât 10 zile am zis părintelui egumenului să nu vă ție în seamă, iar voi să pliniți la mănăstiri de toată casa câte un zlotu pentru claca ce iaste hotărâtă dela Domnie“. ²⁾

Păcat că nu știm câți săteni erau în satul Marmure și câte zile de clacă, erau obligați să facă, șease sau douăsprezece. În acest caz, am fi putut calcula cu câte zile țăranii încărcase sau nu pe egumen.

Va să zică am dreptate să afirm că munca țăranului în întâia jumătate a veacului al 18-lea s'a agra-

---

¹⁾ Hârtii din Arhiva Mănăstirei Hurezului, Iorga, p. 65 și 66.

²⁾ Ibidem.

vează. Dela 3 sau 5 zile de clacă, Domnii, o ridică, la 6 și chiar la 12. Vom vedea, că mai târziu munca de 12 zile, rămâne definitivă.

VI

O întrebare se pune în mod natural: care a fost în Moldova condiția țăranilor liberi în veacul al 18-lea, până la așezământul cu ponturi a lui Const. Mavrocordat din 1741, acel cu 6 zile de muncă? Nu știm. Cu toate aceste putem să ne facem o idee aproximativă.

Faptul că în 1741 găsim un așezământ în care munca țăranului liber e mărginită la 6 zile, este desul de sugestiv; țăranii, nu se putea, să fi fost supuși la o muncă continuă și necondiționată până atunci, căci ar fi neexplicabil ca dela o stare de muncă discreționară, impusă de stăpâni, Domnul printr'un așezământ, s'o reducă numai la 6 zile.

E drept că din hrisovul citat dela Const. Mavrocordat către locuitorii satului Buciumi aparținând unei mănăstiri, ar rezulta că țăranii lucrase mai înainte cât li se poruncise de proprietar. Trebuie însă să înțelegem în mod rațional acest document. Domnul e indignat pe țărani, cum de nu fac măcar slujba de 6 zile. Și atunci, evident, că el exagerează, când adaugă: oare era mai bine pentru dânsii când trebuiau să muncească, cât voiau egumenii?

Riguros vorbind, acest document arată un lucru sigur, că înainte de așezământul de clacă din 1741 nu erau fixate zilele de muncă a țăranului, pe ogorul proprietarului. Dar de aici nu urmează că țăranul lucra atât cât voia boerul și în toate sezoanele.

Această părere mi-o bazez și pe următorul considerent. Se știe că vecinii n'au avut niciodată un regulament de muncă, ei au lucrat după ordinele stăpânilor, cât au putut, după obicei. Se mai știe și am arătat, că totdeauna a existat o deosebire între vecini și țărani, în toate privințele chiar și în privința muncii.

Dacă țărani ar fi fost supuși la o muncă nemărginită, fără soroc și necondiționată, atunci ce deosebire ar fi fost între ei și vecini? Putem să admitem că nu a fost nici una? Deci rezultă vădit că țărani lucrau mai puțin decât vecinii, deci o muncă, dacă nu cu soroc, dară cel puțin, limitată, în oarecare condiții. Cum că aceasta a trebuit să fie situația, e dovedă, deosebirea pe care Domnii fac, până la dezrobirea vecinilor, între aceștia și țărani liberi, când e vorba de zilele de clacă. Așezământul cu ponturi din 1741, cu cele 6 zile de clacă privește numai pe țărani, nu și pe vecini. În celălalt așezământ, tot a lui Const. Mavrocordat din 1742, cu privire la slujba locuitorilor de pe moșiile mănăstirești, când e vorba de a determina claca țăranilor liberi o fixează la 12 zile, pe când vecinii continuă a fi supuși la vechiul regim a bunului plac și a bunului simț a proprietarilor. Când în 1749 se desrobesc vecinii, claca acestora e fixată la 24 de zile, pe când cea a țăranilor e mărginită la 12 zile.

Oare nu suntem în drept să conchidem că și în timpurile în cari nu avem așezăminte, a existat totdeauna, în privința muncii, o deosebire între țărani și vecini? Și fiindcă vecinii lucrau, fără soroc și necondiționat, nu este logic a conchide că condiția

țăranilor a fost mai bună și cu privire la clacă, după cum era superioară, în toate celelalte privinți ?

Concluzia naturală este, că chiar sub regimul în care lipsesc așezămintele de muncă a țăranului, el nu a lucrat tot timpul, boerului; nu a fost la discreția aceluia. Și dacă ne-am servi de ceea ce am văzut că avea loc în Muntenia în veacul al 17-lea, am fi atât mai mult în drept ca să credem aceasta.

Deci cele întâiu așezăminte agrare, nu-l scoate dintr'o stare de completă supunere în privința clacei, de sub proprietar, ci ele se mărginesc, a limita zilele de muncă. Așezămintele din veacul al 18-lea le fac țăranilor situația mai bună sau, limitând la 12 zilele de lucru, le-o fac mai rea ? În lipsă de documente este greu de răspuns. Dacă considerăm că cu câțiva ani înainte (1741) era un așezământ cu 6 zile de clacă, trebuie să conchidem că situația țăranilor în cea întâiu jumătate a veacului al 18-lea era mai bună, și acest lucru ar concorda cu ceea ce am constatat deja în Muntenia. Dacă însă, de altă parte, ținem seamă de cuvintele lui C. Mavrocordat din hrisovul său către locuitorii de la Buciumi precum și de ceea ce boerii afirmă în hrisoave posterioare, atunci ar trebui să înclinăm să credem că situația țăranilor fusese mai rea, cel puțin în cea întâi jumătate a veacului al 18-lea.

Dar să trec mai departe.

Ceea ce isbește în așezămintele, de care m'am ocupat, este că ele nu privesc decât numai pe o parte din țărani, așa putea zice pe minoritate; vecinii sunt, ca să zic așa, în afară de lege, aproape robi ai stăpânilor. Domnii nu se cred în drept să intervină între raporturile acestora cu stăpânii. Cu toate aceste in-

stituția vecinătății era o plagă socială a căreia rele se resfrângeau și asupra țării și asupra fiscului. Trebuia ca Domnii să facă ceva și în această privință.

Const. Mavrocordat procedează cu multă prudență și circumspecțiune. El nu îndrăznește să se atingă de vecinătate, ca instituție actuală, dar începe prin a o lovi, în viitor. În așezământul țării Moldovei din 1741, el ia următoarea măsură, „Oamenii străini ce vor veni să se așeze pe moșiile mănăstirești sau boeresti or cât vor vrea pe acele moșii să nu se vecinească, *afară de cei ce vor fi vechi vecini*“.

Această dispoziție o reproduce și în așezământul din 1742 privitor la moșiile mănăstirești.

Se înțelege că această măsură, alarmează pe proprietari. Isvoarele vecinătății se seacă. Protestările și plângerile boerilor au trebuit să fie energice, dovadă că în acelaș an, Const. Mavrocordat, ca compensație, înființează instituția scutelnicilor.

Atât cronicarul Ion Canta cât și Neculcea ne spun următoarele: „dat-au și boerilor mari câte 50—60 oameni de scuteală, altora boeri mazili câte 20—15—5: așijderea au dat oameni de scuteală și la jupănese să-race câte 10, câte 15, cât și după boerie“.

Scutelnicii, în multe privințe, înlocuiau, în mod avantajos, pe vecini.

Instituția vecinilor devenise, din cauza abuzurilor ce se făcuse, foarte greu de menținut. Reclamațiile erau prea mari și daunele ce aducea fiscului prea însemnate, încât Domnii se hotărâră a o desființa sau cel puțin a o atenua.

Const. Mavrocordat, am văzut, că începe a o desființa pentru viitor, hotărând că de acum nu mai este permis nimărui *a vecini pe vre-un om*. Proprie-

tarii rămâneau, deocamdată, numai cu cei cari erau deja vecini și cari erau, ce e dreptul, foarte mulți.

Se înțelege că această măsură a trebuit, cum am zis, să dea loc la multe plângeri și jalbe din partea boerilor. Ce erau să devină ei, mai târziu, când prin moarte, numărul vecinilor se va împuțina pentru a sfârși, cu încetul, să se stingă de tot ?

Iată de ce Const. Mavrocordat crează instituția scutelnicilor, cari fără a avea baza crudă și barbară a vecinătății, putea, în o măsură deocamdată mai restrânsă, să aducă boerimei aceleași foloase.

În adevăr, scutelnicul nou creat, nu era un rob, nu putea fi vândut ; dar în afară de aceasta, el înlocuia perfect pe vechiul vecin, fiindcă era și el pus la discreția stăpânului și ca muncă de câmp și ca slujbă de orice altă natură. Pe vecin, nimic nu-l atrăgea ca să devină atare, vecinătatea nu-i prezenta decât inconveniente, fără nici un folos. Fiind vecin, plătea toate dările către Domnie și da dijmă din toate, plus că era la discreția și a stăpânului de dimineață până în seară.

Noul scutelnic era, în alt caz. Mai întâiu, atârna, la început, de locuitor ca să se facă scutelnic. Mai târziu, ce e drept, boerul își alegea, ca scutelnici, pe cei mai harnici și mai destoinici din sat. Locuitorul avea interes ca să se facă scutelnic. Această calitate îl scutea de orice dare către Stat, și de orice clacă domnească precum și de orice alte angării și podvoade cari cădeau pe țărani, din ordinele împărătești. E drept că el devenea omul boerului, care îl putea întrebuința *fără soroc* la orice serviciu agrar sau domestic. Însă avantajul de a scăpa de cislă și de

toate angăriile Domnești, era o compensație îndesulătoare.

Ea este, de astă dată, creată numai în folosul boerimeii *cu rang și slujbă*. Am văzut că toată lumea putea să aibă vecini. Aveau răzeșii, aveau moșnenii în Muntenia, putea să aibă orice proprietar, cât de mic. Scutelnici, nu poate să aibă decât, am văzut din Neculcea, clasa boerească. E drept, că la început numărul lor e mărginit. Dar aceasta nu face nimic. Cu timpul, se gândeau boerii să-și mărească numărul scutelnicilor prin abuz. Vom vedea că ei transformă sate întregi, în scutelnici, după cum odată transformase sate întregi, în vecini. Am zis că la început instituția prezenta un real folos pentru scutelnici, de vreme ce ei erau scutiți de dări. Cu timpul și acest singur folos dispare. În veacul acesta al 18-lea ei plătesc dări către boeri, iar în al 19-lea, în Moldova, ei sunt aruncați în rangul birnicilor, și numai stăpânii lor profită de calitatea lor de scutelnici. Așa că mai târziu scutelnicii fac și slujbă necondiționată și plătesc boerului, dările și chiar Statului.

CAPITOLUL IV

REFORMA AGRARĂ A LUI CONST. MAVROCORDAT ÎN MUNTENIA (1746)

Istoria nu se repetă numai la acelaș popor. În împrejurări egale, ea se repetă și la diferite popoare, separate prin distanțe enorme, prin cultură deosebită, fiindcă, aceleași împrejurări, fac să nască aceleași evenimente. ,

Acest lucru îl constat odată mai mult, citind în cartea d-lui Henri Sée, *Les Classes rurales et le régime domanial en France, au moyen âge*, capitolul privitor la răscumpărarea și desrobirea țăranilor din acea țară. ¹⁾

«Cauzele de dezrobire și de ertare a servilor, zice autorul, sunt cu totul de ordine economică. Printre ele trebuie a pune în primul rang îngrijirea seniorului ca prin dezrobire să poată opri pe servii lui de a fugi. Privind clasele rurale observăm că ele încep a deveni din veacul al 12-lea, foarte mobile. *Servii încep a fugi de pe domenii*».

Și mai departe. «*Emigrările servilor cresc la un așa grad, încât proprietarii sunt obligați câte o dată*

---

¹⁾ Les Classes rurales et le régime domanial en France au moyen âge. Henri Sée, pag. 245 și celelalte.

a face să jure pe servii lor că nu vor părăsi domeniul. Iar seniorii încheie între ei convenții speciale pentru ca să combată aceste abuzuri, să se ajute reciproc».

Și mai departe. «Dealmintrelea cu toate aceste tratate de garanție pe care proprietarii încheiă, *le este foarte greu ca să mai prindă servii fugiți*».

Autorul francez pare că ar scrie istoria claselor noastre rurale din veacul al 18-lea, întru atâta asemănarea este perfectă între servul francez și rumânul nostru.

Am văzut pe țărani, fugind în massă, în Moldova, din cauza birului și a vecinătăței.

Acelaș lucru îl constatăm și în Muntenia. Țăranul nevecin fuge, din cauza dajdiilor; rumânul, din cauza robiei.

În 1728 sub dominația Austriacă a Olteniei, un sat întreg, Muereasca, se plânge «că a fost împresurat cu dajdia și cu zahareaua și le-au luat vite, boi, vaci, și niște vinuri, de le-au fost vândut cu bani»¹⁾.

În acelaș an unii moșneni din județul Vâlcea *fug peste Dunăre*. Întrebați pentru ce au fugit, oamenii, răspund: „Am fugit de dajdii“. Cărmuirea hotărește să le comunice: „au să șează unde au șezut megiași și să-și dea dajdia după cum este porunca, au dacă nu, să știe că vor fi lipsiți de moșiile lor ce se vor da la cine va plăti pentru ei“.²⁾

Față cu această fugă a birnicilor, Domnii încep a se îngriji, că nu vor mai avea de unde să strângă dările. Preocuparea Domnilor de a nu lăsa să iasă din țară pe locuitorii birnici, o vedem existând încă din timpul lui Matei Basarab. Așa, acel Domn scu-

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 147.

²⁾ Idem, vol. V, pag. 147.

tește în 1633 pe Mircea Vătaful de toate dările, ca să fie vătaf de plăși, să păzească plaiurile de hoți și de oameni răi și *oamenii birnici să nu treacă în țara ungurească*». ¹⁾

Constantin Mavrocordat față cu asemenea stare, comunică Porței consecvențele care pot decurge, iar Sultanul îi ordonă ca să recheme pe cei fugari garantându-le un număr de scutiri și ușurări.

Acest lucru ni-l spun boerii Munteni, în *cartea obșteștei adunări a țarei Românești, pentru dezrobirea țăranilor celor înstrăinați ce s'ar întoarce la locul lor*, din 1746.

«Vrând Măria Sa prea luminatul și prea înălțatul nostru Domn Ion Constantin Nicolae Voevod, ca să tragă și să adune pe toți fiii patriei cei risipiți din pământul lor, după cum este datoria stăpânească, și după *hاتی‌شاری‌ful* *prea puternicii împărății, ce cu multă milă au arătat și au poruncit, că-i este voiă, poftă, și poruncă să se adune cei înstrăinați*». ²⁾

Domnul tipărește un număr mare de cărți pentru a fi trimise în toate părțile pe unde erau fugari, Iată ce li se făgăduia: Vor fi scutiți de dajdii timp de șase luni «pentru ca să-și poată face salaș și cele pentru chiverniseala vieții».

Le reducea cisma la cinci taleri pe an, în patru sfer-turi «iar mai mult nu». Fugarii reîntorcându-se aveau facultatea să se așeze pe orice moșie pe care aveau plăcere, nu numai decât pe moșia de unde fugise. Era un mijloc ca Domnul să dezrobească pe cei reîntorși de *rumânie*. Și în fine, ceva foarte important: țăranilor reîntorși, li se făcea nart definitiv ca pe moșia pe care se vor așeza, să lucreze *claca numai șase zile pe an*.

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. V, pag. 120.

²⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 280

Iată deci cele șase zile de clacă pe care Const. Mavrocordat le îngropase în Moldova, că le dezgroapă în Muntenia, făcându-le așezământ pentru fugarii cari se vor întoarce în țară.

Aceste scutiri și ușurări decid pe țăranii nevecini ca să înceapă a se întoarce în țară; dar printre fugari era o mulțime de *rumâni*, și acelora Domnul nu le făgăduia dezrobirea doar numai în cazul când nu se vor mai reîntoarce pe moșiile de unde fugise. Atunci Const. Mavrocordat convoacă o obștească adunare a clerului și a boerilor. Cartea obșteștei adunări e foarte interesantă, în privința felului cum Domnul pune chestia înaintea boerilor. El le pune în vedere — de formă, căci aceia știau — că mulți din pământenii țării înstrăinați sunt rumâni sau la mănăstiri sau la boeri și că nu se întorc în țară de frică ca să nu cadă, din nou, sub jugul robiei. Apoi îi întreabă ce e de făcut în această situație? Dar să las cuvântul boerilor.

„Ne au întrebat Măria Sa : care din două ni se pare a fi mai cu cale ; a se zătici unii ca aceștia să fie la patria lor, au viind să fie sub jugul rumâniei ca și mai înainte». ¹⁾

Chestia fiind astfel pusă, boerii nu pot să răspundă decât că este cu cale „că acei rumâni cari vor fi înstrăinați de pământul acesta, ori ai cui ar fi, vrând să fie la pământul lor, *să fie slobozi de rumânie, și să nu se mai numească rumâni*».

Ertarea de rumânie a țăranilor fugari pune chestia întreagă a desrobirii acestei clase. În genere, scutirile și favorurile pe cari Domnii le dădeau ța-

---

¹⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 281.

ranilor fugiți pentru a-i decide ca să se reîntoarcă, îi puneau pe reîntorși într'o situație mult mai bună decât pe cei ascultători și supuși care rămăsese în țară. Era un fel de primă de încurajare care se dădea celor fugiți, față cu cei cari stătuseră la locurile lor. Dar chiar țăranii liberi erau nedreptățiți. Așa de exemplu, Const. Mavrocordat fixează pentru cei cari vor voi să se reîntoarcă, claca la șase zile pe an; evident că era o favoare.

Rezultatul era surprinzător de nedrept. Iată doi oameni dintr'un sat, unul reîntors, celalt care nu se mișcase din sat. Cel reîntors face numai șase zile de clacă proprietarului; celalt, care nu a părăsit satul și s'a supus dărilor, câte zile lucrează? Evident că mai multe, fiindcă el nu intră în categoria cărței obștești adunări întărită de Domn de care am vorbit. Așa încât, asemenea acordări de scutiri și micșorări de zile de muncă sau erau simple zgomeli trecătoare pentru a decide pe cei fugiți, să se întoarcă în țară, ori constituiau o mare nedreptate pentru cei rămași, creând două categorii și favorizând pe cea care s'abătuse dela rânduiala țării.

Dar dacă aceste inconsecvențe puteau trece, când era vorba de dări sau clacă, erau cu totul bătătoare la ochi când era vorba de rumâni și rumânie. Era imposibil ca în țară numai o parte din rumâni, cei fugiți, să fie dezrobiți, iar restul, să sufere jugul sclavagiului.

Acest lucru îl înțelege Const. Mavrocordat și imediat după dezrobirea rumânilor fugari, propune boerilor, o dezrobire generală.

Aici el întâmpină o mare rezistență și iată de ce: în Muntenia, am arătat, că vecinătatea luase un caracter mult mai grav decât în Moldova; sate în-

tregi, numeroase de moșneni, sau cum se numeau de cneji, se vânduse boerilor, ei și moșiile lor. Boerii în adevăr, îi cumpărase cu moșiile lor, cu bani *gata*; am arătat la locul convenit ¹⁾ numeroase documente de asemenea vânzări. Să mai citez vre-o câte-va pentru reîmprospătarea chestiei. Preda Brâncovanul, în timpul lui Matei Basarab, cumpără satul Muereasca cu moșneni cu tot, pe fiecare cel puțin, cu 900 de aspri *gata*. Tot acel boer mai cumpără satul Mănăilești cu moșneni și cu moșiile lor, plătind 1400 ughi *gata* sau 82.000 de aspri, fiecare familie vânzându-se cu câte 7.800, 6.600 chiar 10.000 de aspri. ²⁾

Tot Preda Brâncovanul mai cumpără alți moșneni și alte moșii moșnenești.

Prin urmare, pe boeri nu numai moșiile, dar chiar persoanele moșnenilor, îi țineau parale; nu pe dâșii, bine înțeleș, ci pe strămoșii lor.

Când boerii înstrăinau asemenea rumâni, ei luau bani ca la orice vindere; chiar când ei îi ertau de rumânie, foarte rar făceau acest lucru gratuit. Oamenii își plăteau răscumpărarea și d. Henri Sée în cartea pe care am citat-o la începutul acestui capitol, ne spune, că a doua cauză care au făcut pe seniori ca să emancipeze pe servi, a fost și profitul pecuniar pe care îl trăgeau din asemenea, așa zise, binefaceri.

Am văzut că și la noi, afară de acte izolate de dezrobire gratuită, făcute mai cu seamă cu limbă de moarte, marea majoritate a dezrobirilor individuale

---

¹⁾ Vezi pag. 176 și celelalte.

²⁾ Hârtii pentru Arhiva mănăstirii Hurezului, Iorga, pag. 319—323.

se făceau cu plată. Iată o carte de răscumpărare a patru rumâni, dintr'un sat a pòstelnicului Cârca. In actul său, postelnicul zice: «Deci eu am gândit pentru pomană de m'am tocmnit cu ei dă i-am judecit, dă mi-au dat bani 6 i galbeni 29, dă li am făcut acest zapis la mâna lor, ca să fie în pace de rumânie și slobozi de către mine și de către ficiorii mei și feciorilor și nepoților și strănepoților lor».

Aceasta era situația a o mare parte din rumânii din Muntenia. Prin urmare, când Const. Mavrocordat propune boerilor dezrobirea tuturor rumânilor, atunci ei răspund: Acest lucru nu se poate acorda gratuit fiindcă pe o parte din ei, noi am dat bani. Dezrobirea deci întâmpină dificultăți.

Cu toate acestea, ea trebuia să se facă.

Actul obșteștei adunări intitulat: „*Dezrobirea rumânilor*“, nu conține, ca cuprins, ceea ce făgăduiește ca titlu.¹⁾

In acest act, boerii declară, că în ceea ce privește moșiile cumpărate dela cneji, ei înțeleg să le păstreze; cât privește pe rumâni, ei consimt la dezrobire, însă cu bani, câte 10 lei de cap.²⁾

Iată propriile lor cuvinte:

«Așa am găsit cu cale mai mult pentru ușurarea sufletelor noastre și a părinților, a moșilor și a strămoșilor, ca ori la cine din neamul boeresc, sau la mănăstiri, vor fi rumâni cu moșiile lor; moșiile să rămâe la stăpânirea noastră, să le stăpânim ca și până acum. *Dar cât pentru capetele rumânilor fără de moșie care dintre noi va vrea din buna voința lui ca să-i iarte pentru a sa pomenire, bine va face; de nu va vrea să facă această facere de bine su-*

¹⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 285.

²⁾ Ibidem.

fletului său, să aibă a face acei rumâni cum vor putea, și să dea bani fiește cap câte tal. zece, și să se răscumpere și cu voie de va fi stăpânului său, și fără de voie. Ei să facă bani și să dea la stăpânul său, și nevrând să-i primească, va veni de va face jalbă la divan». ¹⁾

Cu alte cuvinte nimic, fără bani.

Iată de ce ziceam mai sus că titlul cărței, *Pentru dezrobirea tuturor țăranilor*, nu corespunde cuprinsului, decât în parte.

Const. Mavrocordat în rezoluția sa de întăritura a acestei cărți, este mai sincer când zice: «această hotărâre ce s'a făcut pentru *slobozirea și răscumpărarea vecinilor*».

La ce să referă cuvântul de *răscumpărare* și la ce, acela de *slobozire*? Să lămurim chestia.

Din pasajul pe care l'am citat, rezultă că boerii își mărginesc pretenția lor bănească numai pentru *rumânii* pe care îi cumpărase, împreună cu moșiile lor, păstrând tăcere pentru toți ceilalți. În adevăr, în momentul acela, erau două categorii de rumâni. De întâia, am vorbit deja; boerii cumpărase pe cneji și pe moșneni cu bani gata; în prețul cumpărături, intrase atât moșiile acelora, cât și persoanele.

Dar mai era o altă categorie de *rumâni* și cea mai numeroasă, pentru care proprietarii nu plătise nimic, fiindcă nu îi cumpărase. Așa, am văzut că printr'un singur hrisov al lui Mihaiu Viteazu, dintr'o zi intr'alta, au fost transformate, un însemnat număr de sate în sate de rumâni. Acel așezământ, sau cum i-au zis pe urmă bieții țărani, *legătura lui Mihaiu*, hotăra ca orice țăran pe care îl va găsi pe moșia unui boer,

---

¹⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 285.

acela devine *rumân* și am arătat ¹⁾ cum proprietarii au uzat de acel așezământ cu strășnicie.

Pe lângă runiânii făcuți, prin acea *legătură a lui Mihaiu Vodă*, foarte mulți oameni și chiar foarte multe sate căzuse în robie prin voința și prin puterea arbitrară a proprietarilor. Așa, devenise un obicei ca oamenii cari veneau și cereau pământ de cultivat, unui proprietar în veacul al 17-lea și al 18-lea, să fie veciniți. Nu li să dădea pământ, decât cu această condiție. Sau dacă nu-i făcea vecini la început, îi făcea mai pe urmă. Și pentru aceștia proprietarii nu dăduse nici un ban.

La aceștia se referă cuvântul de *slobozire* din rezoluția de întăritură a lui Const. Mavrocordat. Contra liberării acestora, boerii nu puteau să opună întâmpinarea că i-a costat bani, căci nu dăduse. Și măcar că actul nu vorbește clar, că toți din această categorie, vor fi liberați fără plată, dar lucrul se înțelege.

Chiar compensația pe care Const. Mavrocordat o dă clasei boerești, nu o determină a renunța la plată. Căci a avut loc o compensație; li s'a dat boerilor, sub nume de scutelnici, un număr mărginit de săteni, care să ție locul rumânilor dezrobiți, cum am văzut că Const. Mavrocordat o făcuse în Moldova, chiar înainte de dezrobire.

Când zic că Const. Mavrocordat a înființat clasă scutelnicilor în Muntenia, nu am nici un act sau povestirea vre-unui cronicar despre aceasta, după cum am văzut că avem în Moldova. Dar cu toate aceste, din actul Divanului din 1790, pe care îl voi analiza mai târziu, ar rezulta că tot Const. Mavrocordat, ar fi creat scutelnicia și în Muntenia.

---

¹⁾ Vezi pag. 176 și celelalte.

Ce erau scutelnicii și pentru ce această instituție a fost creată?

Deja am vorbit despre ei, în Moldova. Să adaug câte-va cuvinte și cu această ocazie. Boerii în actul din 1790, ne spun în ce scop fusese înființată instituția scutelnicilor: *„Cei de pe urmă Domni cu gând tirănesc vrând să surpe neamul boeresc i-au lipsit de acest mare privilegiu (adică de instituția vecinătăței) și pentru ca să-i mângâie oareși-cum în loc de câte 500 și de câte 1.000 și mai mult, care avea mulți, le-au dat mai întâiu câte 200, 300 de oameni birn'ci și celor-lalți după analogie mai câte puțin, ca să le slujească la vii, la mări, la adus de lemne, la bucate, întocmai ca să implinească cu slujba lor locul robilor, ce-i luase și îi făcuse birnici.“*¹⁾

Mai lămurit nu se poate. Domnul, dá despăgubire în natură, celor care, prin reforma arătată, perduse robii pe care-i avusese

În locul vechilor robi mai numeroși, Domnul dá un număr mai restrâns, însă mai folositor, cum am arătat, din toate privințele decât vechii robi.

Într'un singur lucru boerii aveau dreptate, este când ei declară că nu pot da înapoi moșiile cnejilor pe care le cumpărase.

A vinde și a cumpăra moși este un act pur civil, și afară de cazuri particulare, legea nu poate obliga pe cumpărători, ca să le dea înapoi moșia, vânzătorilor. Boerii ar fi suferit o pagubă reală, dacă ar fi întors moșiile, căci pe ele dăduse bani, și ar fi fost loviți în libertatea lor de a contracta, dacă ar fi fost siliți să întoarcă moșiile chiar cu bani.

---

¹⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 329 și 330.

Apoi trecuse mai bine de 100 de ani de când moșiile moșnenilor intrase în proprietatea lor.

Boerii fixează la 10 lei despăgubirea, de fiecare cap de moșnean ; este un preț exagerat pentru circumstanță.

Am văzut mai sus că postelnicul Cărcu să mulțumește cu șase galbeni și ceva, ca preț de răscumpărare a patru rumâni. ¹⁾ Va se zică un rumân se vindea, cu prețul curent, cu ceva mai mult de un galben jumătate, adică vre-o șapte lei.

Apoi bine, oare era generos din partea boerilor ca să ceară zece lei? Evident că nu. Ne vorbesc ei de Isus Christos, îi fac ei pe rumâni, frații noștri, declară ei că acest act îl fac „pentru ușurarea sufletelor noastre și a părinților, și a moșilor și a strămoșilor“. Toate aceste fraze nu însemna nimic, pe câtă vreme cer zece lei de răscumpărarea fiecărui cap de moșnean.

II

Iată în ce consistă dezrobirea țăranilor în Muntenia. Boerii nu se arată nici generoși, nici echitabili, când nu renunță la răscumpărarea moșnenilor. E drept că îi cumpărase, actele nu lasă nici o îndoială în această privință. Dar de mai bine de un veac ei să slujise cu acei oameni, la toate trebile, foștii moșneni contribuise la creșterea averei lor. Pe urmă, dezrobirea mai avea și o parte morală ; boerii o spun în act, ba chiar fac mare caz, de această parte morală. Când deci, în asemenea act solemn, care trebuia să aibă

---

¹⁾ Vezi pag 298.

caracterul măreț a unei mari desinteresări, ei să târguesc, cer bani și țin ca să fie cu orice preț plătiți, acest lucru ne aduce aminte fapta lui Syllock care cumpăraseră o bucată de carne și care nu renunță la execuția contractului, cu orice preț.

Const. Mavrocordat nu e vinovat de îngustimea și de neîndurarea actului. Când poate emancipa fără plată pe toți țărani, el o face, dovadă actul de dezrobire pe care îl va realiza peste trei ani în Moldova. E drept că condițiile vecinilor în Moldova erau altele.

Prin urmare, foștii moșneni un singur lucru câștigă : posibilitatea de a se răscumpăra și de a deveni liberi, fără de voia stăpânului. „Și cu voie de va fi stăpânului său și fără de voie. Ei să facă bani și să-i dea la stăpânul său și nevrând să-i primească, va veni de va face jalbă la divan“.

Acest lucru probabil că l'au făcut toți rumânii ; ei, în foarte scurt timp, s'au răscumpărat, fiindcă nu mai vedem pomenindu-se prin acte după câți-va ani, de rumânie în sensul în care îl avea înainte cuvântul, adică de serv.

Se înțelege că pentru boerii care cumpăraseră în vremuri sate întregi de rumâni, răscumpărarea le aduse un câștig real..

Propriu zis, chiar în urma acestui act, starea de rumâni nu este desființată pentru toată lumea. Această eroare văd că o fac foarte mulți care nu au studiat serios actul. Așa numitul act de dezrobire din 1746, nu îl pot numi pentru o parte din vecini, decât o facilitare de a se putea emancipa prin bani, chiar fără voința stăpânului.

III

Avut-a aplicație făgăduiala dată fugarilor, că reîntorcându-se, ei vor lucra numai șase zile de clacă? Ea a trebuit să se aplice în mod izolat pe ici, pe colea, și atât. Așa, am văzut că într'un proces judecat de Grigore Ghica în 1752, el aplică *obiceiul* cu șase zile într'un an de clacă.

Generalmente însă Const. Mavrocordat chiar din 1749, ordonă ca țăranii să lucreze 12 zile pe an.¹⁾

De altminterlea, el imediat după aceste două acte de dezrobire, întocmește cel întâiu urbar despre drepturile și îndatoririle țăranilor. Acest așezământ are o extremă importanță, căci lămurește oarecare idei care până atunci fusese confuze, punând pentru prima oară, bază raporturilor dintre proprietari și țărani. Domnii următori nu fac decât îl modifică în detalii, păstrând fondul.

Până acuma, în toate actele prin care Domnii ordonau ca țăranii să lucreze șase zile sau douăsprezece zile pe an clacă, nu arătau pentru ce și în virtutea căror obligații țăranii să facă acea muncă. Și era greu pentru Domni să arăte pentru ce.

De asemenea până la dânsul, nu se formulează niciăerea, cum că și țăranii au, în schimbul clăcei și a dijmii, oarecare drepturi, pe moșie. Documentele de înaintea îi tratează ca simpli șezători; nu e vorbă că și după aceea tot această calificație au. E drept că vorbindu-se de darea de dijmă, se subînțelege, ca pentruca țăranii să poată da dijmă, trebuia să li se

---

¹⁾ Privilegiul lui Const. Mavrocordat pentru mănăstirea Hurezu, Iorga, pag. 64, Hârtii din Arhiva mănăstirii Hurezului.

dea pământ de cultivat. Dar dijma în așezăminte este hotărâtă în folosul proprietarului, iar nu ca un drept pentru țăranii de a avea pământ de cultivat.

Cu toate acestea, cum am mai spus, între proprietari și țăranii, era un contract de veacuri și acel contract nu putea să fie decât sinalagmatic, adică amândouă părțile să dea și să primească ceva în schimb. Țăranii dădeau, în puterea acestui contract, dijma și făceau clacă; acest lucru îl spun actele cu prisosință. Dar, în schimb, ce primeau ei? Asupra acestui punct esențial, actele erau mute, încât rezulta, mai la urmă, că țăranii aveau numai obligații către proprietari, fără ca proprietarul să se oblige și el, la rândul lui, la ceva.

Pentru întâiași dată Const. Mavrocordat în urbanul său, probabil din anul 1747 (căci urbanul n'are dată), stabilește bazele unui contract sinalagmatic.

Să analizăm puțin acest urban.¹⁾

În fraza cu care începe articolul întâiu, el stabilește una din obligațiile principale a țăranului: „tot clăcașul trebuie să lucreze pe an 8 sau 10 sau 12 zile, după cum se va învoi cu stăpânul moșiei“.

Dar iată și obligația stăpânului: „care se îndatorează să-i dea câmp, livede, lemne de construcție și de ars și celelalte“.

Acest articol pune o cauză falsă, în îndatorirea stăpânilor și tot una falsă și în obligația țăranilor.

Este fals a se pretinde că țăranii trebuiau să facă clacă, fiindcă boerul le dădea câmp, livede, etc. În schimbul câmpului, livedei, în toate timpurile, s'a

---

¹⁾ Magazin istoric, vol. II, pag. 293.

admis că țăranii dădeau dijmă. Dijma este obligația corelativă la aceea a stăpânului de a ceda pământ de cultivat, iar nici de cum claca.

Pentru prima oară se justifică claca, atribuindu-i-se o bază de raport juridic. Zic că cauza pe care o arată Domnul, ca producând obligația de a face clacă, este falsă, căci dacă claca răsplătește proprietarului, sacrificiul care îl face, cedând pământ, atunci ce mai reprezintă dijma ?

Dovadă că Domnul se încurcă, stabilind o premisă falsă, este că în articolul al 2-lea, urbarul continuă astfel: *pentru acestea țăranul trebuie să mai dea stăpânului dijma, etc.*“

Pentru care „acestea“ țăranul trebuie să *mai* dea dijmă? Cum să *mai* dea? Va să zică două rânduri de obligații, pentru un singur fel de prestații ?

Ori cum ai privi chestia, ajungi la concluzia că claca nu iese din raporturile sinalagmatice ale proprietarului cu țăranii.

A, recunosc că articolul întâiu din urbarul lui Const. Mavrocordat e redactat cu mare abilitate, pentru a justifica claca. Căci s'ar putea zice, că dacă în schimbul cedărei de pământ de câmp și de livadă, țăranul da dijmă, apoi nu întru numai aceasta consista obligațiile proprietarului, căci el da țăranului și lemne de construcție și de ars și celelalte; ei bine, claca ar fi prețul pe care proprietarul îl evaluează pentru lemne de construcție, de ars, etc.

Este o simplă subtilitate. Când cețezi unui chirias sau unui colon, pământ de cultivat, pe un period nedeterminat, ași putea zice, pentru vecie, prin aceasta te obligi implicit ca să-i dai și materialul pentru

a-și face casa și lemnul pentru ars. Aceste nu sunt obligații deosebite, ci convenții de așezare pe moșie.

Ceeace observăm în acest urbar, este că Domnul lasă loc părților pentru o tocmeală între ele. E drept că el o limitează între 8—12 zile. Dar nu fixează țăranului acele 8—12 zile de lucru din care să nu poată eși; ci, lasă latitudinea ca după împrejurări, să se poată tocmi cu proprietarul chiar și cu mai puțin.

Dijma este obligatorie; urbarul ne spune că țăranul trebuie să dea dijmă din toate semănăturile, al cincilea din fân și al douăzecilea din roiuri dela albine. Țăranul trebuie să dea 3 parale pentru stup pe an, 2 parale pentru miel iarna și 4 parale vara, etc.

În schimb, stăpânul este obligat să dea țăranului islaz; nimeni nu poate băga vite fără voia lui.

Citind restul articolelor din acest urbar, vedem că el a fost făcut în înțelegere, cu boerii și condus de spiritul de fiscalitate a Domnului.

Iată ce zice articolul 10: „Țăranul poate a-și lăsa satul pentru pricină bine cuvântată și *cu voia stăpânirei*, altmintererea îl va întoarce la urma sa“.

O dispoziție bună, este cea prin care obligă pe proprietar ca pentru plata de 6 parale pe an, țăranul să se poată folosi de lunca ca islaz când are un număr de vite mai mare decât acela care ar încăpea în islazul lui propriu. E drept că această obligație pentru stăpân e pentru locurile de care el n'ar avea trebuință.

CAPITOLUL V

REFORMA AGRARĂ A LUI CONST. MAVROCORDAT ÎN MOLDOVA (1749)

I

În acelaș an în care Const. Mavrocordat e strămutat în Moldova, după un interval de aproape cinci ani, el reia firul reformei începute în chestia vecinilor pentru a o rezolvi definitiv.

În 1741—1742, el suprimase vecinătatea pentru viitor, oprind, întâiu, pe egumeni ca să mai vecinească oamenii și imediat după aceea și pe boeri. Prin aceasta Domnul condamnase principiul pe care era rezemată instituția. Ea nu mai putea trăi mult de vreme ce nu mai avea din ce să se poată alimenta. Îi rămânea lui Const. Mavrocordat un lucru, ca să o desființeze definitiv.

Ce a îndemnat pe Const. Mavrocordat la desființare ?

Se înțelege că dispoziția din ce în ce mai mare a țării de contribuabili ; acesta e motivul de fond.

Cel de formă, nu-i lipsea de loc ; plângerile vecinilor în contra arbitrarului stăpânilor începuse, mai cu seamă din Domnia întâia a lui. În a doua Domnie, ele se înmulțise ; sătenii îndată ce aud că acelaș

Domn a venit a treia oară, ei, care știau că deja în Domnia lui din urmă, oprise de a se mai face vecini, vin cu numeroase jalbe arătând că sunt tratați ca adevărați robi, că stăpânii s'au obicinuit a-i împărți ca pe țigani, despărțind pe părinți de copii, că-i scriu în foile de zestre, că-i aduc de fac slujbă în case, că-i mută dela un loc la altul, etc.

Domnul convoacă o obștească Adunare, compusă din boeri, cler și altă obște, bine înțeles, după ce, presupun, convenise cu boerii asupra reformei, și cere dela această obștească Adunare, să răspundă la toate plângerile vecinilor.

Boerii se fac blânzi și domoli în răspunsul lor. Ei întâmpină, că vecinii, ferească D-zeu, nu sunt robi, numai țigani sunt robi în Moldova, care cu femeile și copii lor slujesc, în toate zilele, pe stăpânii lor. Cât despre vecini, ei sunt săteni mijlocași, fără de moșie, care slujesc ca și lăturalnicii, pe când femeile lor stau acasă, nimeni cerându-le vre-un serviciu. Atât numai că vecinii nu sunt volnici să se mute dintr'un sat într'altul. Dar această măsură, adaugă obșteasca Adunare, nu e doar numai pentru vecini, căci se știe că este un ordin de la Domnie, de la Visterie și de la pravilă, că un sătean care părăsește satul trebuie adus cu de a sila la urma lui. Această afirmare este o aluzie a boerilor la măsurile fiscale ale Domnului.

Cu toate aceste, zic boerii, fiind-că unii stăpâni i-au supărat pe vecini fără de cale, cu vânzările și împărțirile și mutările, așa în cât a putut să-i facă pe aceia să creadă că sunt socotiți ca robi, ei consimt ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple și ca moșiile să nu se mai vândă cu oamenii, ci oa-

menii să fie considerați ca niște săteni ai satelor și în sat să rămâe și să facă slujba proprietarilor, să facă clacă cu nart cu 24 de zile de om într'un an, ori la ce lucru vor fi puși, și să dea dijmă.

Const. Mavrocordat aprobă acest act al obștei, însă reduce la 12 zile nartul de clacă și pentru foștii vecini așa cum 'l fixase în Domnia trecută pentru locuitorii liberi de pe moșiile mănăstirești.

Boerii Moldoveni au consimțit mai ușor, cum se vede, la desrobirea vecinilor, pentru următoarele motive : Întâi, pe dâșii vecinii nu-i costase în regulă, nimic ; ei transformase, prin placul lor, sate de clăcași, în sate de vecini. Rar s'a văzut în Moldova vânzându-se răzeșii cu moșii cu tot, boierilor. Al doilea, ei prinsese obiceiul ca să vecinească pe ori-ce om nou care venea să se așeze în satele lor, lucru care iarăși nu-i costase nimic. Al treilea, Const. Mavrocordat îi îmbuibase, în Domnia trecută, cu onoruri, demnități și slujbe plătite. Neculcea ne spune că li se făcuse boerilor câte 50 lei leafă pe lună. Apoi tot pe ei, Domnul îi trimitea ca zloțași prin ținuturi ca să ridice banii steagului sau chiar și cele-lalte sferturi, ceea ce producea un foarte bun venit.

În sfârșit, tot acest Domn înființase instituția scutelnicilor de care deja am vorbit, dând fie-cărui boer după rang, un număr de asemenea oameni, care erau adevărați vecini și de la care, voiu arăta, că ei trăgeau mai multe foloase în unele privințe de cât chiar de la vechii vecini desființați.

Ori care ar fi fost motivele interesate ale Domnului precum și motivele care au împins pe boeri

să primească reforme, actul care l'au făcut, fără nici o rezervă, este în onoarea lor.

La această adunare a boerilor și a clerului, actul ne arată, a participat și «altă obștie». Care era acea obștie? Cronicarul Ion Canta ne-o spune. Acest boer vorbește cu multă supărare despre reforma lui Const. Mavrocordat: *„Au mai scornit că nu trebuie să aibă vecini prin satele lor, dând știre pe la toate ținuturile unde vor fi vecini să vie la Iași ca să se desbată de vecinătate, poruncind și boerilor celor ce au vecini și sineturi pentru vecini, să vie, căci este să se caute această pricină cu Divanul“*.

Apoi boerul cronicar, continuă astfel: *„Și strângându-se vecinătatea de pretutindeni la divan cu o mare obrășnicie, căci îi făcuse Constantin Vodă de nu băgau pe nimeni în seamă, viind și boerimea de pe afară cei ce aveau vecini, carii după ce s'au strâns cu toții, s'au rânduit ca să se facă mare sobor la mănăstirea Trisfetitelor“*.¹⁾

Domnul, adaugă Canta, i-a pus pe vecini în fața stăpânilor, puind întrebarea boerilor: «De la cine i-au cumpărat și în cât i-au cumpărat? (pe vecini)» Boerii strânși cu ușa, având în față pe acei despre care era vorba, n'au îndrăznit să afirme alt-ceva de cât adevărul.

«Noi nu i-am cumpărat, au răspuns, ci i-am găsit vecini de la moșii și strămoșii noștri, îi stăpânim și noi, iar a-i vinde nu putem să-i vindem, ci i punem la o slujbă a casei de ne dă ajutor».²⁾

Cum se vede, în Moldova, chestia se pusese altmintrelea de cum o văzurăm în Muntenia. Acolo boerii strigă, vorbind de moșneni: I-am cumpărat

¹⁾ Letopiseși Cogălniceanu. pag. 213 Vol. III.

²⁾ Ibidem pag. 223 și 214, vol. III.

cu bani gata pe dâșii și moșile și nu-i slobozim fără plată. În Moldova, boerii nu puteau să zică acest lucru despre nici o categorie de vecini și atunci, lui Mavrocordat i-a venit ușor să-i desrobească, pe toți, regulând ca să se dea fie-cărui vecin „câte o țedulă Domnească cu pecete gospod, arătând de aci încoace să nu se mai numească vecini“.

În țară efectul desrobirii, a fost, ca să zic așa, fulgerător; știrea s'a răspândit imediat. Pentru cei însă fugiți în țări străine, pare că efectul nu a fost repede și eficace, fiind că peste nouă ani Const. Mihaiu Racoviță, prin hrisovul lui, „*pentru așezarea birului țarei pe străini*“, tot încă îndeamnă pe oamenii care ar fi fugit „*cu pricină de vecinătate*“, să reintre în țară, asigurându-i «că nu o să aibă supărare de către stăpânii lor».

Probabil că Const. Mavrocordat n'a avut vreme, Domnia lui de astă dată fiind foarte scurtă ca să facă și în Moldova un urbar pentru munca țăranului.

CUPRINSUL MATERIEI

VOLUMUL I-IU

PARTEA I-A

Pagina

INTRODUCERE

- I. Ceeace caracterizează populația rurală în toată Europa între veacul al 6-lea și cel al 19-lea . . . . . I—II
- II. Dijma și claca. — Ce reprezentau ele? — Claca în țările noastre după documente, legiuri și așezăminte.—Origina clăcei.—Urme de clacă găsim și în antichitate.—Claca la Romani sub diferiți împărați.—Ei intervin și regulează raporturile între proprietari și clăcași . . . . . II—XV
- III. Claca în veacul al 8-lea și al 9-lea în statele constituite pe ruinele Imperiului Roman de apus. — Regii barbari intervin și ei pentru a mărgini dijma și cantitatea de muncă a țăranilor . . . . . XIV—XV
- IV. Claca în țările noastre.—Ea există în veacul al 15-lea și a trebuit să

existe mult înainte. — Găsim pe Domni intervenind dela începutul veacului al 17-lea între țărani și proprietari.—Claca și dijma la început sunt moderate. — Intemeierea acestei instituții social-economice.—Și căror împrejurări se datorește.—Dela început proprietarul dă puțin în comparație cu ceea ce cere dela țăran. — Claca este mai mult fructul puterii proprietarului, decât a învoelei . .	XV—XX
V. Caracterul pur agricol al muncii țăranului la început. — Claca și dijma și celelalte obligații se măresc cu timpul. — Sarcinile țăranului francez în veacul al 11-lea.—Zilele de clacă.—Claca la noi în veacul al 17-lea. Claca în veacul al 18-lea în Muntenia.—Claca în acelaș veac în Moldova.—Claca sub Regulamentul organic. — Claca în 1851. — Alte sarcine și restricții la care sunt supuși țăranii. Situația admirabilă a proprietarilor și cea mizerabilă a țăranilor	XX—XXX
VI. Toate sarcinile și obligațiile se întemeiază prin obicei, prin convenție, prin abuzul protecției și prin violență.—Obiceiul și însemnătatea lui.—Cum să formă obi-	

	<u>Pagina</u>
ceiul.—Exemple. Cum s'a născut la noi îndatorirea de a da un car de lemne pe an și păsări de Cra-ciun. — De asemenea o zi suplimentară de plug. Îndatoriri impuse prin violență fățișă. — Exemple	xxx—xl
VII. Istoria pe scurt a lipirei țăranilor de pământ în Europa. — Ea este datorită fiscoi peste tot locul.— Censul la Romani și polipticile la Franci. Țăranii Români și Unguri în Ungaria. — Lipirea țăranilor Ruși de pământurile lor. — Când devin și țăranii noștri adscripti glebae și din ce cauză. Când ei pot a se muta din un loc în altul	xl—xlix
VIII. Servagiul în Europa.—Când s'a naște și cât durează.— Cauzele servagiului. Deosebirea între serv și sclav. — Dacă găsim pe serv în antichitate. — Servagiul în Moldova și în Muntenia sub numele de <i>vecinătate</i> și <i>rumânie</i> .—Când el bântuie și la ce epocă dispăre. Privire scurtă asupra servagiului în Anglia, Germania de Nord, Prusia și Savoia.— Servagiul în Transilvania.—Servagiul în Rusia	xlix—lviii
IX. Servagiul durează variat în deosebite țări. — Din ce cauză, — Intervenția regilor și a Domnilor	

pentru a delimita obligațiile țăranilor și pentru a desființa servagiul. — Dacă ea se face în toate țările. — Și din ce cauză nu. — Cauzele care împing pe regi și pe Domni să intervină. — Lupta șefilor de state pentru limitarea obligațiilor țăranilor și pentru suprimarea servagiului. — D. Ex. : în Franța. — Servagiul în Rusia nu să desființează de cât odată cu emanciparea completă a țăranului. — Vecinătatea și rumânia la noi.—Fazele prin care ele trec.—Silința Domnilor de a le desființa. — La noi ele sunt desființate înainte de emanciparea țăranilor	LVIII—LXX
X. Situația țăranilor din Europa la sfârșitul veacului al 18-lea.	LXX—LXXI
XI. În veacul al 18-lea să pune franc chestia legitimității sarcinilor, a clacei și a redevențelor.—Critica sistemului socialo-economic care dura de veacuri.—Incurcătura ce rezulta pentru proprietate din șederea țăranilor pe moșiile proprietarilor.—Proprietatea era grevată de dreptul de uzufruct, de servitute și de embatic. — Țăranul nu era stăpân pe întreaga lui recoltă.—Redevențele și corvezile nume-	

roase îi luau o bună parte din venit. — Situația netolerabilă în care ajunsese țăranii noștri în 1851. — Puținile foloase ce trăgeau, în comparație cu ceea-ce ei dădeau și făceau în schimb proprietarilor. . . . . , LXXI—LXXIX

XII. Incercare de emancipare a țăranilor în Rusia fără să li se alocheze și pământuri.—Era aproape o despuiere și în acelaș timp constituia și un pericol social. — Opoziția proprietarilor de a emancipa complet pe țărani.— Opoziția lor mai cu seamă de a le concede pământuri în deplină proprietate.—Desființarea drepturilor feudale în Franța. — De ce să admite a se răscumpăra sarcinele, iar nu pământurile ? Distincția care să face de la început între sarcinile țăranilor : unele sunt declarate răscumpărabile, altele suprimabile pur și simplu. — Exemplul Franței e urmat de celelalte țări. — Rusia și România sunt cele din urmă cari fac împroprietărirea țăranilor. — Împroprietărirea în Rusia și fazele prin care ea trece. Împroprietărirea în România și fazele ei. — Ostilitatea proprietarilor. — Legea rurală pe care ei

	Pagina
o votează la 1862. — Cuza refuză sancționarea. — Lovitura de stat.	LXXX—CI
XIII. Legea rurală (1864). — Pe ce bază trebuia făcută și pe ce bază se face. — Nedreptatea care să face țăranilor. — Legea răscumpără toate sarcinile fără deosebire .	CI—CIV
XIV. Deosebirea care trebuia să se facă. — Ce trebuia răscumpărat și ce suprimat fără despăgubire. Discuția acestei importante chestii. — Cât ar fi trebuit să plătească cu răscumpărarea țăranii și cât au plătit. — Țăranii nedreptățiți în privința cantității de pământ peste care li se recunoaște proprietatea. — Țăranii sunt lipsiți de imașuri și de folosința pădurilor. — Cu toate defectele și lipsurile legii rurale de la 1864, improprietățile nu să putea face pe altă bază	CV—CXII
XV. Baza nedreaptă pe care e prezentată legea rurală. — Țăranii răscumpără toate sarcinile fără a se face deosebirea între cele drepte și între cele impuse pe nedrept. — Legea rurală nu le dă nici pământul arabil la care aveau drept, nici locurile de imașuri ; nici folosința pădurilor. — Acuzări nedrepte făcute legii actuale rurale.—	

Remedii iluzorii propuse.—Legea rurală trebuia să aibă o bază istorică și nu putea nimeni să o abată de la desfășurarea ei fatală.	CXII—CXXI
CARTEA ÎNTÂIU.—Perioada de la constituirea țărilor Valahia și Moldova sub Domni până la sfârșitul veacului al 17-lea.	1—84
CAPITOLUL I. — BOERII JUDECAU SATELE? JUDECATORII DOMNEȘTI	1—49
I. Judeci, vatamani și vornici	2—7
II. Cnezii după d. Radu Rosetti. — Drep- tul lor de a judeca satele. — După acest autor, boerii înlocuiesc pe cneji în drepturile și atribuțiile acelora. — Dovezile	7—17
III. Cnejii în Muntenia după d. R. Rosetti și atribuțiile lor de judecători ai satelor	17—23
IV. Ce devin mai târziu cnejii.	23—24
V. Discutarea și comentarea Uricului lui Ștefan al II-lea din Oct.8, 1434. Boerii nu au avut niciodată drep- tul de judecată asupra locuitori- lor satelor	24—32
VI. Juzii aveau caracter judiciar-administrativ. Țăranii erau judecați de funcționarii domnești	33—44
VII. Principii penale. — Pârcălabii și Ispravnicii	45—49
CAPITOLUL II. DARI, ZECIUELI, ȘI CLACA DOMNEASCA	49—62
I. Albinăritul sau desetină, oeritul, goș-	

	Pagina
tină, vinăriciu, pripășitul, găleata de grâu, tretina, etc. — Cîsla sau birul. — Ce era cîsla în veacul al 17-lea ? Baza ei. — Podvezile : sulgiu, cai de olac, șoldă etc. . .	50—60
II. Funcționarii fiscali	60—62
CAPITOLUL III.—IMUNITAȚI ȘI LIBERALITAȚI ÎN GENERE. — IMUNITAȚI ACORDATE MĂNĂSTIRILOR ȘI BOERILOR	62—84
I. Ce erau imunitățile. — Acordarea dreptului de judecată unor mî- năstiri. Scutiri de biruri . . .	63—70
II. Scutiri de biruri acordate satelor unor boeri	71—72
III. Caracterul imunităților. — Cui folo- seau ele	73—77
IV. Imunități speciale	77—79
V. Ce foloseau țărani din ele ? . . .	79—80
VI. Exemple din alte țări	80—81
VII. Scutiri de impozite acordate ță- ranilor	81—82
VIII. Scutiri vremelnice de impozite în vederea înființării de slobozii (co- lonii)	82—83
IX. Scutiri de serviciul militar . . .	83—84
X. Privelegiul acordat unor persoane de a fi judecate numai de Domni	84
CARTEA DOUA.—Proprietatea Domnească. Daniile de moșii și confirmările de acte.	85—115
CAPITOLUL I. — PROPRIETATEA DOMNEASCĂ	
I. Întinderea proprietății Domnești.— În ce consta ea	85—95

	Pagina
CAPITOLUL II. — SISTEMUL BENEFICIAR SAU	
DANIILE DOMNETȘI	95—112
I. Făcând danii, ce dăruiau Domnii ?	
Părerea d-lui R. Rosetti	96—99
II. Combaterea părerei d-lui R. Rosetti	99—104
III. Drepturile de folosință a țăranilor	
pe moșiile boerești	104 105
IV. Domnii hărăzind moșii boerilor, dă-	
deau și un fel de drept de stă-	
pânire asupra locuitorilor . . .	105 109
V. Irevocabilitatea daniilor	109—112
CAPITOLUL III. — CONFIRMARILE DE ACTE .	113—115
CARTEA ȚREIA.—Proprietatea particulară	116—142
CAPITOLUL I.—PROPRIETATEA BOEREASCĂ, DIJMA	
ȘI CLACA	116—142
I. Veniturile proprietății particulare .	116—119
II. Ce era dijma și ce însemna ea ? —	
Pentru ce țăranii dădeau dijmă .	120—126
III. Existența clacei în veacul al 15-lea	
și al 16-lea. — Claca în veacul al	
17-lea	126—129
IV. Din ce să da dijma	129—131
V. Zilele de clacă în Transilvania în	
veacul al 16-lea. — Claca în Mol-	
dova în veacul al 17-lea. — Ea	
era limitată. — Claca în Oltenia în	
veacul al 17-lea.—Deosebirea în-	
tre munca țăranilor și cea a ru-	
mânilor. — Claca în Muntenia în	
veacul al 17-lea	132—139
VI. Proprietatea răzășească și moșne-	
nească. — Ce fel de proprietate ea	
a fost la început	139—142

	Pagina
CARTEA PATRA.—Locuitorii dela sate.	143—196
CAPITOLUL I.—ȚĂRANII PROPRIU-ZIȘI	143—151
I. In veacul al 14-lea și al 15-lea o singură categorie de țărani. — Situația țăranilor din Transilvania în veacul al 15-lea.—Situația țăranilor noștri după legiurile lui Vasile Lupu și Matei Basarab.—Ce era censul în lumea Romană și în țările din occident.	143—149
II.—Cisla împedeca pe țărani a să strămuta din sate	149—151
CAPITOLUL II.—VECINII ȘI RUMANII	152—196
I. Vecinii și Rumânii.—Origina vecinătăței după Miron Costin și Dim. Cantemir.—Când apare vecinătatea.—Deosebirea între vecini și oameni slobozi.—Deosebirea între vecini și clăcași.—Puntele de asemănare între vecini și clăcași.—Idem între vecini și robi.—Deosebirea între robi și vecini.—Vecinii agricoli și domestici.—Vecini plătesc bir	152—16
II. Vecinii în Moldova. — Inceputurile vecinătăței. — Vecinătatea amenințată a cotropi populația rurală.	169—175
III. Rumânii în Muntenia.—Hrisovul de robie a lui Mihaiu Vitcazul sau legătura lui Mihaiu. — Procesele de rumânire la care au dat naștere	176—182

	<u>Pagina</u>
IV. Căderea a o mare parte din cnezi sau moșneni în rumânie . . .	182—186
V. Considerații generale asupra veci- nătății și rumâniei. Iarăși deose- birea între clăcaș, vecin și rob .	186 188
IV. Cauzele vecinătății. — Deosebirea între Moldova și Muntenia.—Des- voltarea economică a țăranilor, mai cu seamă în Muntenia, în veacul al 17-lea. Cine avea comer- țul țării în acel veac	188—196
CARTEA CINCEA. — Starea țăranilor în veacul al 18-lea	197—312
CAPITOLUL I. — DARI : VACARIT, POGONARIT, FUMĂRIT, ETC.	197—213
I. Birurile dela sfârșitul veacului al 17-lea.—Văcăritul și fumăritu .	—203
II. Pogonăritul și vădrăritul	203—206
III. Modificările pe care le primește vechiul impozit al cislei. Rupta și înființarea pecetelor și a sfer- turilor	203 213
CAPITOLUL II. DĂRILE SUB CONST. MAVROCOR- DAT ȘI URMĂTORII ÎN MOLDOVA ȘI SUB CONST. BRÂNCOVANUL ÎN MUNTENIA .	214—269
I. Reforma fiscală a lui Const. Mavrocor- dat.—Desființarea văcăritului și a cuniței precum și a pogonări- tului. — Organizaree cislei.—Des- ființarea responsabilității soli- dare a satelor pentru cislă . .	214—226

	<u>Pagina</u>
II. Lipirea țăranilor de satele lor.— Motivul	226—228
III. Const. Mavrocordat își calcă îndată reforma. — Fuga țăranilor din cauza cislei	228 234
IV. Const. Mavrocordat urcă cîsla. — Reînființarea responsabilității so- lidare a satelor.—Țăranii conti- nuă a fugi	234—239
V. Cum judecă cronicarii reforma fis- cală a lui Mavrocordat. — Dările sub Ion Mavrocordat și Grigore Ghica	239—244
VI. Cauzele pentru care încercarea de reformă fiscală a lui Const. Ma- vrocordat nu izbutește. — Reîn- ființarea văcărîtului.— Desființa- rea lui cu blăstem.— Înființarea impositului <i>Ajutorința</i>	244—252
VII. Ce era și în ce consistă <i>ajuto- rința</i> ?	252—254
VIII. Îngreuierea dărilor.— Desele sfer- turi ale cislei și a ajutorinței.— Pentru fiecare serviciu să arunce sferturi suplimentare	254—259
IX. Dările și fiscalitatea sub Const. Brăncovanu în Muntenia.— Cîsla.— Budgetul de cheltueli sub acest Domn	259—264
X. Văcărîtul, capitația sub acel Domn	264—269
CAPITOLUL III.— DIJMA ȘI CLACA. — ÎNTĂILE AȘEZĂMINTE ÎN PRIMA JUMĂTATE A VEACULUI AL 18-LEA	269—291

CUPRINSUL MATERIEI

	Pagina
I. Dijma	270 273
II. Claca în Moldova. --- Cel întâiu așe- mânt pentru clacă	273—276
III. Plata în bani a clăcei	277—278
IV. Așezământul pentru slujba locui- torilor de pe moșiile mănăști- rești. — Situația vecinilor	278
V. Claca în Muntenia	278—286
VI. Condiția țăranilor în veacul al 18-lea înainte de cele întâi așezăminte agrară	286 291
CAPITOLUL IV.—REFORMA AGRARĂ A LUI CONST. MAVROCORDAT ÎN MUNTENIA (1746)	292—307
I. Cauzele care determină emanciparea rumânilor, sunt de ordin econo- mic.—Reforma începe prin eman- ciparea fugarilor.—Desrobirea și răscumpărarea rumânilor	292—302
II. Foștii moșneni sunt desrobiți cu plată	302—303
III. Urbarul lui Const. Mavrocordat . .	304—307
CAPITOLUL V.—REFORMA AGRARĂ A LUI CONST. MAVROCORDAT ÎN MOLDOVA (1749)	308—312
I. În ce consistă reforma.	308—312

CERCETĂRI

ASUPRA

STĂREI ȚĂRANILOR
IN VEACURILE TRECUTE

DE

GHEORGHE PANU

VOLUMUL I

PARTEA II

BUCHUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „EMINESCU“

BULEV. ELISABETA, 6 ȘI STR. SĂRINDAR, 7

1910

Domnilor

I. I. Brătianu

și

V. G. Morțun

În semn de adâncă afecțiune.

CAPITOLUL VI

ȚĂRANII ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL 18-LEA

CONSIDERAȚIUNI GENERALE

I

Din marea contrarietate de interese dintre proprietari și țăranii, acești din urmă, în a doua jumătate a veacului al 18-lea, ies, în parte, victorioși.

În adevăr, câștigarea libertății prin desființarea vecinătății constituise un succes vădit a țăranilor, asupra proprietarilor. Determinarea zilelor de muncă la 12, fost-a oare de asemenea un succes pentru țăranii? S'a văzut explicațiile pe cari le-am dat în această privință.

Eu cred că această limitare, a fost mai mult apăsătoare, în tot cazul, nu a fost cerută de țăranii liberi. Căci, după cele ce am văzut din hrisovul lui Const. Brâncovanu, țăranii în veacul al 17-lea au trebuit să lucreze mai puține zile pe an, decât 12.

Plângerile vecinilor și reclamațiile, în genere, a țăranilor precum și fuga a unei părți din ei, din țară,

silesc pe Domni, în veacul al 18-lea să intervină aproape neconținut. De ce ? Nu doară numai decât de spiritul de dreptate sau de milă pentru țărani. Vecinii și clăcașii de pe moșiile boierești erau în același timp și birnicii Domniei : cu ei Domnul trebuia să facă față la cheltuelile Statului așa cum erau pe atunci înțelese, adică să plătească banii haraciului, să mulțumească clasa boierească, să trăiască și să acumuleze și ei averi.

Și atunci Domnii intervin ca să pună capăt *vecinătății*. Și desrobind pe săteni, era natural ca să mărginească și zilele de clacă a aceluia. Căci la ce ar fi folosit, din acest punct de vedere, desrobirea, dacă foștii vecini, ar fi continuat a lucra fără soroc, foștilor lor stăpâni ?

Unul din motivele intervenției Domnilor, fu neconținutele neînțelegeri între țărani și proprietari. Al doilea motiv a fost : Domnii vedeau, că pe lângă că țăranii aveau dreptate în fond, dar acea stare constituia un pericol pentru țară sau mai bine pentru veniturile Domniei. Era pericolul de a nu putea strânge dela țară banii necesari pentru a astupa lăcomia cererilor din ce în ce mai mari a Turcilor.

II

O chestie se pune dela început pentru Domni.

Câte zile să fixeze pentru claca boierească sau egumenească ? Intâiu, am văzut că pentru țăranii liberi, Domnii fixează 6 zile, iar pentru vecini lasă lucrurile ca mai înainte. Odată însă ce vecinii sunt desrobiți și sunt puși în categoria țăranilor celorlalți,

deosebirea între ei și ceilalți nu mai avea nici o rațiune de a fi; nu se putea ca unii să lucreze 12 zile și alții 24. Și atunci se fixează termenul de 12 zile și pentru vecini. Proprietarii și egumenii reclamă; ei susțin că douăsprezece zile nu sunt de ajuns pentru gospodăria și cultura moșiilor lor; ei cer ca să li se acorde douăzeci și patru. Domnii refuză acest număr, socotindu-l excesiv, și nu știu pe ce motive, dar atât în Moldova, cât și în Muntenia, se stabilește ca acel număr să fie de douăsprezece.

Iată deci că se începe a doua jumătate a veacului al 18-lea, cu un așezământ care fixează zilele de clacă, la douăsprezece.

Dar nici țăranii care fusese liberi tot timpul, nu sunt mulțumiți deplin. Țăranii nu cer, în mod formal, micșorarea acelor zile de clacă. Dar foarte des ei caută să facă învoeli cu caracter particular, prin care să obțină dela proprietari mai puține zile, precum opt, șase, patru și chiar trei. De altă parte, iarăși foarte des, ei caută a eluda boerescul. Este oare din cauză că munca li se părea excesivă? Sau că căutau să scape de ea, chiar când nu ar fi socotită împovărătoare? Probabil și una și alta. Ei par, prin urmare, a nu fi apreciat prea mult așezământul. Ceeace poate ar arăta că munca, în veacul trecut, nu fusese tocmai împovărătoare.

Cu proprietarii însă este cu totul altceva; ei sunt dela început nemulțumiți și o arată în mod categoric și fățiș, recurgând la toate mijloacele, fie de a eluda noul așezământ, fie de a-l încurca prin interpretări favorabile lor.

Ei nu pot uita timpurile în care claca nefiind regulamentată ei supuneau pe vecini la munca de

care aveau trebuință. De altă parte, cu timpul condițiile economice a țărilor modificându-se, proprietarii simțesc, mai cu seamă față de reaua voință ce puneau țăranii la muncă, că cele douăsprezece zile nu sunt suficiente. Cu atât mai mult cu cât proprietarii, aveau oarecum un drept câștigat la cel puțin 24 de zile de clacă, care fusese determinate prin actul de desrobire pentru foștii vecini.

Dar ce zic, *cu timpul*? Dela început, proprietarii sunt nemulțumiți de noul regim al condițiilor muncii și îndată ce se prezintă ocazia, vedem că ei cer agravarea acelor condiții.

Acestea în Moldova.

III

În Muntenia, proprietarii sunt tot așa de nemulțumiți ca și în Moldova. Ei nu cer, la început, în mod formal sporirea zilelor, cum boerii Moldoveni o fac; dar dovadă că ei suportesă cu nemulțumire noul așezământ, este că cum găsesc ocazia de a-l suprima de fapt sau chiar de drept, ei nu o scapă.

În Moldova, cel mult boerii cer urcarea la 36 a zilelor de clacă și fiindcă nu o pot căpăta, se mulțumesc cu zile suplimentare de clacă servilă și cu sporirea în mod pieziș a clăcei agricole. Pe când în Muntenia încă la începutul jumătății veacului al 18-lea, constatăm că boerii reînființase un fel de vecinătate, în timpul ocupației rusești (1769-1774), iar în spre sfârșitul jumătății aceluiași veac, ei cer reînființarea iobagii, prințului Coburg, comandantul trupelor austriace, care ocupa țara.

IV

Cât durează așezământul cu cele 12 zile de clacă ? Riguros vorbind el durează în Moldova numai până la Grigore Ghica, adică 17 ani. Acest Domn în așezământul său calcă, de fapt principiul celor 12 zile de lucru, păstrându-l numai de formă.

Din contra, în Muntenia cele 12 zile de clacă fixate, odată cu desrobirea rumânilor în 1746, durează neschimbat în toată jumătatea veacului al 18-lea precum și în acel al 19-lea. Cel întâiu care îl agravează este Caragea în 1817, adăugând încă o zi de plug și un car de lemne.

Și în o țară și în cealaltă se fac multe așezăminte în veacul al 18-lea, dar pe când în Muntenia ele nu se ating de fundamentul vechilor raporturi stabilite între proprietari și țărani, adică de cele 12 zile de clacă și aceasta nici direct, nici indirect, nici pe față nici pe furis, în Moldova, Domnii găsesc în facerea de nouă așezăminte, o ocazie ca să agraveze tot mai mult munca țăranilor, păstrând, numai de formă cele 12 zile de clacă, care ajung o adevărată ironie pentru țărani întru atâta ele nu mai prezintă nici o seriozitate, chiar în formă.

În afară de această chestie fundamentală, așezămintele urmăreau și un scop practic, acela ca să lămurască drepturile și obligațiile amândouor părților. Ele mai urmăreau să facă să dispară neînțelegerile care fatal se ivise în aplicare; să interpreteze dispozițiile care puteau să dea loc la dublu înțeles și să caute a întări baza așezământului primitiv condamnând abuzurile și pornirile interesate.

Este curioasă această deosebire între cele două țări

Așezământul lui Const. Mavrocordat, în Muntenia, era sobru de detaaliuri, mărginindu-se numai în regularea, în mod general, a raporturilor dintre proprietari și țărani, iar, în Moldova, până la Grigore Ghica (1766), propriu-zis, n'a fost nici un așezământ, actul de desrobire (1749) servind de totul.

Dar odată cu funcționarea legii cu cele 12 zile de clacă, încep a se ivi, în amândouă țărilor, o mulțime de dificultăți de detail. Iată cam de ce natură :

Neînțelegerile, asupra modului cum trebuie să se facă munca, în marginile celor 12 zile, aveau un caracter delicat ; era o chestie de interpretare a dispoziției așezământului, și în această interpretare, Domnii trebuiau să păzească cumpăna, dând dreptate țăranilor când o aveau, fără a jigni prea mult interesele proprietarilor, chiar când nu aveau dreptate.

Se stabilise prin așezăminte că țăranul este obligat să facă 12 zile de clacă. Dar acesta era un simplu principiu. Rămânea ca, în practică, cum să fie aplicat el ?

Tocmelile cu caracter particular în mai mult sau în mai puțin, trebuiau respectate ?

Așezământul zicea că numai casașii să facă clacă. Întrebarea era : Dar când, în locul șefului familiei mort, era holteiul care conducea casa, acel holteiu, trebuia sau nu să facă clacă ? E ușor să zici 12 zile de lucru ; dar ce înțelegi prin *ziuă* ? De când începe ea și când sfârșește ? Iată încă o chestie. Se stabilise că tot casașul să facă clacă ; dar dacă unul este bolnav sau neputincios ? Se întâmpla ca un gospodar să fie nevoit cu căraușia sau cu alte întreprinderi, să lipsească în timpul zilelor fixate pentru boeresc ; cum rămânea în acest caz, dreptul proprietarului ?

Puteau să ceară proprietarii dela oameni ca să facă acele zile pe o altă moșie, decât pe aceea pe care ședeau ? Și dacă da, până la ce depărtare erau datori să meargă pentru a lucra ? Și în acest caz, timpul pierdut pe drum, la ducere și la întoarcere, trebuia sau nu să se socotească, în cele 12 zile ?

Era stabilit prin așezământ că claca se poate face în bani sau în natură. Cât să se socotească în bani ? Omul pe care casașul 'l va trimite în locul lui fiind absent, ce fel să fie, un băietan, un bătrân, sau un om voinic ?

Iată o serie de neînțelegeri.

Nu erau numai acestea. Când zici o zi de lucru, încă nu însemnează nimic precis. Un om poate să muncească, a lene, fără spor, și altul, poate lucra harnic și cu folos. De aici plângeri din partea proprietarilor că țăranii nu pun nici o silință în muncă și reclamații din partea țăranilor, că proprietarii îi silesc să muncească peste puțința lor. Deci iată următoarele chestii care se puneau : Cât trebuie să are un plug, pe zi ? Dar pământul nu este de aceeași calitate și atunci altă chestie : Cât să are un plug, în ogor deja făcut și cât în țelină ?

Odată Domnii intrați pe această cale, trebuiau să meargă cu regulamentarea mai departe. Era nevoie ca să se fixeze întinderea, deci să stabilească câți pași clăcașul să are pe zi, câte prăjini să prășească, câte clăi să facă secerând, etc. Pentru aceasta trebuia să determine prăjinile, firtele, falcile, etc., de lucrat pe zi. Să merge mai departe : să determină de ce lungime să fie pasul d : ex : să fie de șease palme, etc., căci un pas poate fi mare, poate fi mic, după cum 'l face omul, și omul 'l face după interes.

În regulamentările acestor chestiuni, Domnii ar fi trebuit să pună cea mai strictă imparțialitate și să determine cantitatea de lucru cerută dela țăranii într-o zi, așa, ca acele regulamentări să nu ducă, în mod indirect, la sporirea numărului zilelor de lucru.

Căci îndată ce ceri țăranului ca să facă într-o zi, o muncă pe care el nu o poate îndeplini decât în două, cu aceasta ai îndoit zilele vechiului așezământ, deci indirect îl calci.

Ei bine, acest lucru nedrept l'au făcut Domnii în Moldova. Regulamentând întinderea de arat sau de secerat, sau de cosit, ei fixează cantitatea de muncă, așa în cât țăranul trebuia să pună, pentru îndeplinire, îndoit și întreit timp. Cu alte cuvinte, noile așezăminte, sunt mai mult o ocazie ca să agraveze obligațiile țăranilor și să sporească zilele de clacă și acest lucru Domnii îl fac cu bună știință. Căci fiecare știa că d. ex: un om, în mijlociu, nu poate să cosească, pe zi, o jumătate de falce. Când deci să pun în așezăminte asemenea obligații, nimeni nu poate să nu bănuiască reaua credință a Domnșilor.

Dijma a dat naștere, ca mod de percepere, la foarte multe dificultăți și foarte multe plângeri și reclamații.

Mai întâiu asupra ce, să se perceapă dijma? Oamenii aveau împrejurul caselor lor, grădini cu legume. Avea proprietarul dreptul să perceapă dijma din acele grădini? Porcii intrau în categoria animalelor de dijmuir? Câte clăi să perceapă din grâu și orz? Țăranul e obligat să ducă dijma la aria stăpânului sau să aștepte pe oamenii stăpânului ca s'o ia? Câtă dijma să se ia, din fân? Oamenii proprietarilor când dijmuiau, alegeau bucatele cele mai bune.

Energice reclamații: cum să se facă dijma bucatelor ? La ce epocă să se dijmuiască ?

Porumbul trebuia ca să fie dijmuit în ciocălăie sau în grăunțe ? Clăcașul cum să-și dea dijma, după pogon sau după cantitatea recoltei ? Și, în acest din urmă caz, banița de câte ocă să fie ? Era determinat că proprietarul are drept să perceapă dijmă dela stupi. Dar dela matcă ? Și câte parale să plătească de matcă ? Câtă dijmă să dea oamenii pe cap de capră ? Ce dijmă să plătească stânele ? În natură sau în bani ?

Iată dificultăți cari necesitau deslegări.

Încă o serie de greutăți.

Proprietarul avea monopolul vinului. El își vindea vinul la crășme și țăranii erau opriți de a nu cumpăra aiurea. Dar vechiă rânduială cu ponturi nu vorbea și de monopolul rachiului ; deci contestație. Țăranii aveau sau nu, dreptul să aibe crășme cu rachi ? Băcăniile s'au introdus prin sate după așezământul fundamental al lui Const. Mavrocordat. Constituiau și ele monopolul proprietarilor ? Iată o altă cauză de reclamații, fie din partea proprietarului, fie din partea țăranilor. Cevă mai mult. După ce proprietarul își vindea vinul său la crășmă, aveau voe țăranii să debiteze pe al lor ? Aceasta era o chestie însemnată pentru satele cu podgorii.

Pe lângă acestea sau mai ivit și alte conflicte între amândouă aceste clase, privitoare chiar la respectarea așezământului.

În adevăr, așezământul prescria că cele 12 zile de clacă să le facă țăranul în patru rânduri : 3 zile primăvara, 3 vara, 3 toamna, 3 iarna. Unii din proprietari îi sileau ca să le facă toate de odată când aveau

ei nevoie de lucru. Eră un abuz care trebuia *stârpit*. Dijma trebuia percepută după zeciuiala fixată. Proprietarii luau mai mult sau o percepeau numai din fruntea bucatelor. Altă dată proprietarii nu se mulțumeau cu cele 12 zile, ci impuneau țăranilor mai multe. Era un tarif determinat pentru clacă, dacă ea se făcea în bani, un leu pe an. Stăpânii cereau și luau dela oameni o sumă mai mare. Iată deci așezământul călcat, iată pe proprietari eșiți afară din el. Domnii, cel puțin pe hârtie, își fac datoria și caută să aducă pe călcători la respectarea așezământului.

Mai mult, boerii încep a pune la clacă și pe femei, trimițind prin vătafii lor, și „aruncând la fiecare casă jărăbii, torturi și alte lucruri angărioase pe soțiile acelorora“. Această abatere este și mai gravă. Căci obligațiile din așezământ priveau numai pe bărbați și de loc pe femei. Proprietarii prin abuz supuneau la clacă servilă și femeile clăcașilor.

Încă ceva. Plugarii, voind să aibe loc bun de arat, cereau dela proprietari ca să desfunde o parte din pădure, să o curețe făcând'o țelină pentru ogorul lor. Era o muncă grea; dar pământul în schimb era virgin, deci foarte productiv. Ce făceau unii din proprietari? După ce omul se strădănuia de'și făcea *curdura*, apoi proprietarul i-o lua și-l silea să primească aiurea pământ de proastă calitate. Aceasta era o nedreptate care trebuia împedecată.

Întâlnim, de asemenea, foarte multe plângeri și din partea proprietarilor contra călcărilor și nesupunerilor unor țărani, la prescripțiile ponturilor. Așa, era regulat că un țăran nu poate sădi vie fără știrea stăpânului. Vedem, în Muntenia mai cu seamă, plângeri că țăranii nu respectă această dispoziție, ci că sădesc vii și le exploatează.

Altă dată, când țăranii n'aveau pe moșia pe care locuiau destul loc pentru fânețele lor, treceau pe moșia vecină și făceau fânul, însă refuzau să plătească proprietarului moșiei, dijma, susținând, că ei nu pot plăti la doi stăpâni. Rânduiala ponturilor mai prescria ceva cu totul în favoarea proprietarului anume ca plata clăcei, în bani, să nu o poată efectua țăranul de cât în cazul când ar cere-o proprietarul, lăsându-l stăpân ca să-și chibzuiască interesele. Țăranilor nu le convenea natural, această dispoziție, deci se opuneau să facă clacă în natură.

În contra tuturor acestor încălcări și de o parte și de alta, Domnii zilnic intervin și dau aspre porunci și trimit numeroase *pilace* sau *cărți*.

Când vorbesc de încălcări, de nesupunere, fac rezerve asupra gravității acestor cuvinte.

Voiu arăta la locul convenit, că încălcările și nesupunerea din partea țăranilor, nu se arată de cât asupra interpretării obligațiilor lor. Elenii constituiau o rezistență fățișă la principiul însăși a clăcei pe care de alminterea îl admit de nevoie.

Trebuie să spun că Domnii, câte odată, interveneau pe lângă țăranii, în interesul cu desăvârșire numai a acelor. Așa, deja în această jumătate a veacului îi vedem pe unii Domni poruncind ispravnicilor, ca îndată ce se va desprimăvara, să scoată cu deasila, oamenii să are ogorul lor și în caz când ei vor spune că nu au sămânță, ispravnicii, să facă ce vor putea, ca să le dea.

O singură întrebare cu care termin : Cum se poartă Domnii în mijlocul acestor neînțelegeri și reclamații ?

Ca să răspund, trebuie să fac o deosebire. În ge-

nere toate așezămintele pe cari ei le fac în Moldova sunt din ce în ce mai apăsătoare pentru țărani : fiecare din ei căută a adăugi la greutatea sarcinilor, afară poate de Mihaiu Suțu (1792).

În Muntenia, până la Ioan Caragea, acele așezăminte păstrează vechea situație de la început stabilită și sunt făcute mai cu seamă, în scopul ca vechiul așezământ să fie aplicat și respectat.

Aceeași observație e de făcut cu privire la ordinile, cărțile și pitacele ce ies din cancelaria Domnească. Ba ași putea zice că în acestea se arată un spirit de dreptate mai mare ; Domnii pun, în rezolvirea neînțelegerilor dintre cele două clase destul spirit de imparțialitate și de multe ori dau dreptate țăranilor, cu toate că situația lor era delicată. Ei guvernau cu boerii, dar aveau mare interes și de țărani.

CAPITOLUL VII

AȘEZĂMÎNTURILE DETERMINĂ NATURA BOERESCULUI ÎN
MARGINELE CELOR 12 ZILE.

FIXAREA MODULUI DE PERCEPERE A DIJMEI.

I

Moldova stă 17 ani, adică de la 1749, data actului de desrobire până la 1766, fără un urbar dezvoltător a modului cum țăranul să lucreze cele 12 zile de boeresc. În acest timp, probabil, s'a urmat obiceiul care era 'nainte.

Am văzut, cu oceaia descrierii reformei fiscale a lui Const. Mavrocordat din 1741, cum locuitorii fugeau în mare număr din țară, vecinii, din cauza robiei și clăcașii, din cauza birurilor.

Trei ani după actul de desrobire, Const. Racoviță (1752) scoate și răspândește în toate părțile un hrisov, intitulat : „*Pentru așezarea birului pe străini*“. El îndeamnă pe locuitorii fugiți ca să se întoarcă, înștiințându-i că s'a desființat vecinătatea și că „care din acei oameni o fi lipsit cu *pricină de vecinătate* să n'aibă supărare cu stăpânii lor“. Apoi le mai fa-

găduia, între altele, scutiri de biruri, pentru câțva timp sau micșorare ¹⁾).

Dar se pare că acest hrișov sau nu a ajuns în des-tul la cunoștința fugarilor, sau oamenii deprinși cu făgădueli înșelătoare, nu s'au potrivit; ei au rămas în mare număr tot în țările vecine. Acest lucru ni-l spune Const. Rccoviță în a doua sa Domnie, (1756) într'un brisov intitulat: „*Pentru bejănari*“ ²⁾).

„Am cercetat și pentru părțile străine cu care se megieșește țara aceasta, cum și în ce chip se află pentru mulțimea de noroadе; și am aflat adevărul că în toate părțile și mulțime de noroadе se află, și *Moldoveni foarte mulți*“.

La acea dată, vecinătatea deja nu mai exista, prin urmare, bejănarii nu se mai temeau de robie, ci, îi reținea peste graniță, dările grele. Atunci Domnul trimete slujbași care să-i aducă reprezentanți a fugarilor cu care să stabilească condițiile, cu împlinirea cărora, aceia să consimtă a reintra în țară. Urmează o negociare între Domn și fugari, ca dela putere la putere. Fugarii trimit o delegație compusă din 3 preoți și 4 țărani. Această delegație pune două condiții: întâiu, ca cîsla de casaș să fie de 10 lei pe an și de holteiu 5. Cititorii 'și aduc aminte că sub Const. Mavrocordat ea ajunsese la 12 lei, fără deosebire de casaș sau de holteiu și că Domnii urmatori, mai cu seamă Dumitrașcu Cantacuzin, făcând-o pe categorii, nu o scăzuse, din contra. A doua condiție a fugarilor este următoarea: „Așezarea lor să fie pe moșie, ori a cui și unde li va plăcea locul să fie de trebuință, și hrana lor și acelaia ce va fi stă-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV pag. 1.

²⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol I pag. 23-25.

pân moșiei să dea dijma obicinuită din țarini și din fânețe, iar din grădinile de pe acasă nimic să nu le ia, *nici boeresc nimic să nu lucreze, nici cu clăci să nu-i supere nime, atât stăpânitorii moșiilor, cât și dregătorii ținuturilor. Numai pentru boerescul stăpânului moșiei să dea, de toată casa, într'un un, câte șase potronici, însă trei potronici la sfântul Dimitrie și trei potronici la sfântul Gheorghe*“.

Aceste din urmă cerințe a fugarilor erau grele. Pe lângă că ei cer ca să fie liberi a se așeza pe orice moșie, apoi pun condiția ca să nu facă clacă în natură, ci numai în bani. Adică cer tocmai contrarul de ceea ce era stabilit. Se stabilise—am văzut—ca țăranii să răscumpere cu bani, munca pe ogorul boeresc, numai când aceasta va conveni proprietarului și să nu aibe dreptul a o oferi ei, după placul lor. Pe lângă aceasta, munca în bani, era de un leu și câte odată chiar de doi. Iată ce zice un hrisov contimporan :

«Să aibă a lucra de boeresc stăpânilor moșiei *câte 12 zile pe an*, însă 6 zile de iarnă, 6 zile de vară. Iar care n'ar vrea ca să lucreze să dea tot casașul *câte un leu după hotărîrea testamentului*. Și poruncim Domnia mea și dumniilor sale ispravnici ai ținutului, pentru aceia care nu s'ar supune a-și da *venitul moșiei după obicei*, să le faci zapt, supuindu-i și împlinind dela dânsii tot venitul moșiei după obicei». ¹⁾

Din această carte Domnească a lui Ion Teodor Voevod din 1760 cu un caracter general, rezultă că pe toate moșiile, claca în bani era de cel puțin un leu pe an.

Găsim un leu de casaș pe an în o altă carte tot a aceluiași Domn, dată relativ la neînțelegerile egumenului mănăstirei Solca cu țăranii din satul Fara-

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 95.

oani. Din cuprinsul acestei cărți Domnești, se vede că acei locuitori, plătise odată 2 lei de casaș, pe an, claca. Egumenul le scoborâse la un leu; și țăranii tot se plâng că un leu e prea mult și cer să plătească numai câte 4 potronici pe an de casă. De aici neînțelegeri. Domnul rezolvă neînțelegerea ordonând ca țăranii să plătească câte un leu de casă, după regulă.

Peste 3 ani, Matei Ghica Voevod, ordonă locuitorilor din Ețcani, sat aparținând mănăstirei cu acel nume, ca să lucreze tot 12 zile pe an, iar în bani dacă vor să dea câte doi lei.¹⁾

Va să zică fugarii cer lui Mihai Racoviță ca claca în bani să fie redusă la câțiva gologani, la ceva mai puțin de 50 de parale și totuși Domnul acceptă.

Aceste concesiuni arată însemnătatea ce, cu drept cuvânt, puneau Domnii, pentru reîntoarcerea contribuabililor în țară.

Am văzut în capitolul III ²⁾ că înainte de *actul de desrobire* fusese un așezământ, sau cum se mai numea, un testament cu 6 zile de clacă. Acest așezământ pare că continuă a fi în vigoare și după 1749. Iată ce cetim într-o carte a lui Grigore Ghica din 1763 :

„Să aibă a lucra *câte 6 zile pre an*, însă trei zile de vară și trei de iarnă după *hotărîrea testamentului ce este făcut cu sfatul de obștie*. Iar cine va avea a răspunde să vie la Divan.” ³⁾

Acest hrisov e interesant. Din el aflăm că ordinul Domnului ca clăcașii să lucreze *șase zile pe an, este dat în puterea unui testament făcut cu sfatul de obștie*,

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 138.

²⁾ Vezi pag. 274—275.

³⁾ Uricarul Codrescu, vol. XXI, pag. 271.

adică în urma unei adunări solemne a boerilor, a clerului și a negustorilor. Și nu trebuie să ne surprindă. Nu era în acea epocă încă în Moldova nici un așezământ statornic care să fixeze în mod definitiv zilele de clacă a țăranilor, ci erau simple *hotărîri Domnești* sau chiar *rândueli cu ponturi* cu caracter mai mult sau mai puțin ocazional. Am văzut că ele variaza, ca zile de lucru, între 6 și 12 zile. *Actul de desrobire* după cum numele lui arată, nu fusese un așezământ agrar propriu-zis, căci numai la sfârșit, cu totul la sfârșit, se spune că de acum foștii vecini vor lucra 24 zile pe an. Această dispoziție nu era aplicabilă și celorlalți țărani. Numai munca țăranilor *nevecini*, de pe moșiile mănăstirești fusese fixată de Const. Mavrocordat (1742) la 12 zile, iar a acelor de pe moșiile boerești, am văzut, că rămăsese neregulamentată. Chiar cu cele 24 zile la care *actul de desrobire*, fixează munca vecinilor emancipați, nu se știe pe urmă ce se face. Această dispoziție nu o întâlnim că se aplică. Dealtmintrelea ar fi fost și nedrept.

În adevăr, prin actul dela 1749, vecinii fiind emancipați, erau puși, prin aceasta, în aceeași condiție ca și restul țăranilor rămași liberi. Acestora li se facuse, cu câți-va ani înainte cel puțin celor de pe moșiile mănăstirești *un nart* de 12 zile de clacă. Era deci nedrept ca noilor emancipați să li se impuna o muncă îndoită. Deosebirea nu mai avea nici o rațiune. Așa că până la 1866 când Gr. Ghica face întâiul așezământ, nefiind încă nici unul definitiv și statornic, vedem pe deosebiții Domni oscilând, când e vorba de a rezolvi, plângerile țăranilor, sau a boerilor și a egumenilor, în ordinile lor, între cele 6 și 12 zile de clacă, ba chiar, unii, precum Gr. Ghica (1763)

făcuse chiar *testament* cu concursul *obștiei*. Zic, că Domnii oscilează în limița celor 12 zile. În adevăr, am arătat mai sus o *carte* a lui Ioan Teodor Voevod, cu trei ani posterioară celei a lui Gr. Ghica, într'un caz de neînțelegere de asemenea natură, în care Domnul ordonă ca țăranii *să lucreze 12 zile*.

Față cu această diversitate de prescripții a zilelor de lucru, unii Domni ordonând numai 6 zile de lucru, alții 12, era nevoie de un nou așezământ, ca pe de o parte să fixeze statornic, câte zile de lucru să fie de clacă, iar pe de altă parte, să rezolvească toate dificultățile pe care deja le-am semnalat în capitolul precedent.

II

Acest așezământ 'l face Grigore Ghica în 1766.

Ce 'l împinge pe Domn să-l facă, ne-o spune în introducere. Sunt plângerile neconținute pe care le primește din partea țăranilor că sunt asupriți cu lucru, și din partea stăpânilor moșiilor, că oamenii „nu se supun la nici o slujbă, sau deși se supun, când le este voia și cât le este voia.”¹⁾

Cum, adică oamenii respingeau orice fel de clacă, refuzau orice fel de dijmă? Dacă am lua în sens literar plângerile proprietarilor, reproduse în hrisov, atunci aceasta ar trebui să credem, și cu atât mai mult cu cât în numeroase documente, cu privire la neînțelegerile dintre proprietari și țărani, proprietarii repetă vecinic învinovățirea că țăranii *nu se supun* la

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 25-26.

clacă sau la dijmă. Va să zică, ar fi vorba de un fel de revoltă, dacă nu cu mâna armată, dar cel puțin morală ; o rezistență pasivă.

Am cădea în eroare, dacă am crede acest lucru. Din totalul actelor timpului reiese că țăranii nu se împotriveau a face clacă sau să dea dijmă. Dar discutau și resistau, când era vorba de interpretarea ponturilor. Ei înțelegeau să facă clacă sau să dea dijmă, dar nu așa cum proprietarii, le impuneau. În acest sens trebuie să înțelegem cuvintele că nu se supun la nici o slujbă.

Domnul continuând a reproduce plângerile proprietarilor, adaugă : *„sau deși se supun, când le este voia și cât le este voia“*.

Din aceste cuvinte iar ar trebui să înțelegem, că țăranii deveniseră stăpâni pe moșiile boerilor și că făceau munca numai când voiau și cât le plăceau.

Deja această idee pe care o exprimă Domnul, este cel puțin curioasă. Țăranii lucrând când le era voia și cât le era voia ! Atunci ar fi fost o adevărată anarhie. Putem să admitem acest lucru, în lipsă de orice dovezi ? În realitate, proprietarii nu erau mulțumiți cât munceau țăranii în timpul unei zile. Ei pretindeau chiar că aceia, deși pot să muncească mai mult și mai cu spor, însă nu voesc. La care țăranii răspundeau, că mai mult decât ei lucrează, nu se poate. În aceasta consista neînțelegerile.

Domnul ca să curme, zice el, aceste neînțelegeri, s'a hotărît ca să stabilească în acest așezământ, *„ce au să lucreze stăpânilor moșiei, cât și stăpânii ce au a nădăjdui a avea venitul de pe moșiile lor, ca să nu se asuprească nici o parte, nici alta, mai mult peste cât s'au socotit a fi cu dreptate“*.

El înțelege să zică, că de vreme ce proprietarii nu se mulțumesc cu cantitatea de lucru pe care țăranii o fac într'o zi, s'a hotărît ca să o determine prin așezământ, așa că de acum înainte stăpânii să nu le ceară mai mult decât va fi fixată, pentru ca să nu fie *asuprită nici o parte nici alta*.

Aceste din urmă cuvinte sunt o pură viclenie. Vom vedea îndată, că Gr. Ghica, fixează în așa fel cantitatea de muncă a țăranului în cât îl asuprește în mod îngrozitor, urcând, de fapt, numărul celor 12 zile de lucru pe care, de formă, are aerul a le respecta.

Are aerul a le respecta când zice în articolul I al ponturilor : „Douăsprezece zile să lucreze fiește care sătean într'un an stăpânului moșiei, însă patru zile de primăvară, patru zile de vară și patru zile de toamnă“.

De asemenea când definește ce înseamnă o zi de muncă la câmp „*din răsăritul soarelui și până la apus, cu odihna ce i s'ar cădea cu dreptate*“.

Iată ziua de lucru determinată !

Când însă el determină cantitatea de lucru pe care țăranul trebuie să o facă în cursul unei astfel de zile, atunci el cere aceuia o muncă imposibil de efectuat.

Reproduc textual :

„Art. XI. De va fi trebuință de arat, câte pluguri vor ieși în sat, să are *tot plugul pe zi zece pași, și pasul să fie de șase palme* ; iar de va fi arătura în țelină, să are opt pași, și câți oameni vor fi părtași la acel plug, arând pașii rânduiți, să se socotească fieștecăre de o zi din acele douăsprezece zile, atât acel ce va avea un bou, cât și cel ce va avea doi boi sau mai mulți, cât și cel ce va fi numai cu capul ;

iar care nu va fi părtaş la acel plug, va lucra acele rânduite douăsprezece zile la alte slujbe ce va vroi stăpânul.“

„XII. De va fi trebuință de prășit, să prășească fieștecăre om pe zi o firtă, adică o patra parte din pogon, socotindu-se pogonul 48 prăjini fâlcești.“

„XIII. De va fi trebuință de secerat, să se ceară fieștecărui om pe zi trei clăi.“

„XIV. De va fi trebuință de cosit de fân, să cosească fieștecăre pe zi jumătate falce.“

„XV. De va fi trebuință de adunat și de clădit, să adune și să clădească fieștecăre om, pe zi jumătate falce.“

„Aceste ponturi ce s'au hotărît cu nart, lucrându-le fieștecine după hotărîre, să i se țină în samă din cele douăsprezece zile rânduite pe an, cum și la alt lucru, lucrând fieștecine după cum s'a arătat prin ponturi, iarăș să i se țină în samă din rânduitele douăsprezece zile ale anului.“

Cu aceste dispoziții Gr. Ghica, o repet, îngreuiaza pur și simplu, munca țăranilor fără nici o jenă.

În adevăr, dacă fixezi unui om, cu ziua, un lucru pe care nu-l poate face și pentru care el trebuie să întrebuițeze două zile, aceasta înseamnă, că deși în principiu îi fixezi o zi de lucru, în realitate 'l silești să facă două. Așa, Domnul stabilește, că țăranul are să prășească pe zi, o firtă sau 12 prăjini. Or, aceasta este imposibil. Un om harnic și voinic nu poate prăși pe zi mai mult de 6 prăjini.

Domnul mai fixează ca țăranul să cosească jumătate de falce, pe zi. Este cu totul exorbitant. Cel mai bun cosaș nu poate face mai mult de 15-20 de prăjini. Gr. Ghica îi impune 40.

Tot același lucru cu adunatul și cu clăditul. Când așezământul cere omului ca să adune și să clădească

jumătate falce, pe cât se știe și în această privință, un om nu poate aduna și clădi în stog de cât dela 20-25 de prăjini pe zi. Nu pot să mă pronunț asupra seceratului, pe care Grigore Ghica 'l stabilește la trei clăi, fiindcă nu știu ce fel de clăi se obicinuiau pe atunci.

Așezământul lui Grigore Ghica era deci asupritor; el călca numărul de zile care fusese fixat de Const. Mavrocordat la 12, căci cerând dela țărani ca să muncească într'o zi mai mult de cât poate în mijlociu un om chiar harnic să facă, cu aceasta implicit sporea numărul acelor zile.

Ia să facem o mică socoteală :

Un om neputând prăși de cât 6 prăjini și fiind la păpușoiu nevoe de două prășile, lucrul pe care Vodă 'l fixează ca pentru o zi, îi cerea în realitate aceluia, 4, deci iată-l încărcat cu 3 zile. Când îi cerea țăranului ca să cosească jumătate de falce, în realitate 'l obliga să lucreze 2 zile în loc de una, iată-l deci încărcat, încă cu una. Așezământul 'l mai încarcă încă cu o zi la adunatul și clăditul în stog.

Iată că numai pentru aceste trei munci, zilele de lucru a lui se ridică la 8, care adunate cu cele 9, îi făcea 17 zile sau 18, în loc de 12, chiar admitând că măsura seceratului precum și cea a aratului, ar fi fost potrivite, lucru de care mă îndoiesc.

O dispoziție cu deosebire nedreaptă care figurează în acest așezământ, și pe care o vedem trecută pe urmă în acte atât în Moldova cât și în Muntenia, este că țăranii, erau obligați, când proprietarul nu avea de lucru pe moșia unde aceia ședeau, să meargă să facă claca, la alte moșii ale aceluia, numai depărtarea să nu fie mai mare de 2 3 ceasuri !

Această dispoziție da clacei agricole, caracterul de clacă servilă și o îndepărta dela principiul și temeiul ei, constituind un abuz strigător din partea proprietarilor.

În adevăr, pentru ce țărani datorau clacă, puindu-ne din chiar punctul de vedere al stăpânilor ? Așezământul lui Const. Mavrocordat din Muntenia ni-l spune : *în schimbul* pământului de hrană, a lemnelor de construcție și de foc, ce *proprietarii dădeau țăranilor*. Foarte bine. Dar unde ? Este elementar a răspunde : acolo *unde* proprietarul le punea la dispoziție pământul, lemnele de foc și de construcție. *Acolo și nu aiurea*.

Obligațiile țăranului fiind corelative cu acele a proprietarului, ele isvorau *din faptul șederei locuitorilor pe o anume proprietate a stăpânului*. Ele nu aveau, nici puteau să aibă nici o corelație cu celelalte moșii ale stăpânului, pe care erau așezați alți locuitori și unde existau între aceștia și proprietar obligații de aceeași natură.

Încă ceva. Deși claca chiar agricolă, avea un caracter până la oarecare punct personal, nefiind ea isvorâtă, ca dijma din calitatea de cultivator a locuitorului pe pământul proprietarului, totuși ea își păstra caracterul general agricol pe câtă vreme țăranul dădea munca sa tot pe moșia unde ședea. Cu oarecare bună voință, să putea oarecum explica, cum face Mavrocordat în *urbarul* său, că *și claca* este una din obligațiile țăranului șezător pe o moșie.

Dar ce raport puteau țăranii să aibă cu moșiile străine ale proprietarului ? Cum să putea justifica obligația țăranului ca să facă boeresc pe o moșie

unde nu locuia și încă în depărtare de 2-3 ceasuri? Va să zică, clăcei, chiar adînițînd teoria pe care am combătut-o deja, i se păstra obligația de agricolă isvorâtă din șederea locuitorului pe o moșie, cât timp nu sileai pe țăran a munci pe altă moșie. În-dată ce 'l silești, atunci claca este transformată în o obligație personală către proprietar, obligație pe care acesta din urmă, putea să-i ceară execuția *ori unde, indiferent, pe o moșie sau pe alta!*

Era a reduce, în această privință, pe țăran la condiția foștilor vecini, pe care proprietarii îi puteau să-i mute, îi puteau să-i ducă ca să muncească ori unde! Va să zică Domnii, introducând în așezăminte o asemenea dispoziție și făcând din împlinirea unei asemenea obligații o simplă chestie de depărtare între două moșii, îl reducea pe țăranii în parte, la starea de vecinătate.

Vădit că această dispoziție constituia un abuz de putere a Domnului și a clasei boerești față cu clasa muncitoare!

Așezămîntul regula și chestia dijmei precum și altele:

Dijma s'o dea locuitorul de a zecea din toate, țăranul nu are voie să ridice de pe țărină bucatele, până nu va veni stăpînul moșiei sau omul său ca să-și ia dijma. Dar de asemenea și stăpînul moșiei să aibă grijă a merge sau a trinite pe om, la vreme. Din grădinile de legume, dacă ele sunt numai pentru trebuința casei, dijma să nu se ia. Dar dacă el face negustorie cu dănsule, atunci să dea dijma. Vinul numai stăpînul moșiei are dreptul să vîndă, iar rachiul și celelalte și sătenii. După ce stăpînul își va vinde vinul, sătenii, punându-se în înțelegere cu stăpînul moșiei, pot să vîndă și ei.

III

Peste doi ani (1768) Grigore Calimah, se vede, simtește nevoia a reîmprospăta și a întări regulile stabilite în raporturile proprietarilor cu țăranii. De aceea el face un nou așezământ¹⁾ care nu este decât reeditarea așezământului lui Grigore Ghica, cu două adăugiri favorabile țăranilor.

În așezământul lui Grigore Ghica se prevedea prescripția că stăpânul e dator ca să nu facă pe țăranii să aștepte cu bucatele pe câmp până ce va veni sau va trimite pe omul său ca să ia dijma. Însă dispoziția nu avea sancțiune. Dar dacă stăpânul nu venea la timp, așa că i se strica, țăranului, bucatele? Grigore Calimah prevede: „dar de nu va avea purtare de grijă, ca îndată să-și strângă dijma, și din zăbava ce va face va pricinui acelui cu pâne vre-o pagubă, dator să fie stăpânul moșiei a plăti acea pagubă“.

În așezământul lui Grigore Ghica nu se vorbea nimic de obligația stăpânului *de a da țăranilor pământ necesar, pentru trebuința hranei, nici defensiva către stăpâni ca să nu cumva să-i împedice a se hrăni pe moșie*. Așezământul din 1768 pune obligații formale, în această privință, proprietarilor. Ba mai adaugă încă un lucru care și acesta îi scăpase din vedere predecesorului său, anume, cazul când proprietarul ar arenda moșia sau, cum se zicea pe atunci, ar vinde venitul unei moșii.

Grigore Calimah ordonă în art. 15 din așezământul său următoarele: „și stăpânii moșiilor cari vor avea moșii de vândut cu anul, să le vândă cu această tocmeală, *ca locuitorii acestei moșii să aibe voie de*

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 30.

a'și face toată hrana lor, neoprindu-se despre cum-părător și vor da locuitorii obișnuita dijmă din cele ce vor avea pe acea moșie cum și pentru slujbă vor urma după cum pe larg se hotărește mai sus*.

IV

În Muntenia cele 12 zile de lucru stabilite, cu o mică agravare făcută de Ioan Caragea, au continuat a fi în vigoare; chiar și Regulamentul organic le păstrează de formă.

O mică eclipsă suferă acel așezământ.

Proprietarii profită de ocupația rusească (1769-1774) și îl suprimă de fapt, reintroducând stărea de vecinătate, fără numele de vecin. Acest lucru nu l'am fi putut cunoaște, dacă nu ni l'ar spune însuși boerii Divanului din Muntenia în 1790, într'un act oficial. Iată în ce împrejurări.

Austriacii, după ce sleise țara cu rechizițiuni, respectând pe boeri și pe scutelnicii lor, cer Divanului mai târziu ca să-i supue și pe scutelnicii boerești la rechiziție de un car de fân pentru armată. Divanul indignat se opune, Cum se poate ca Austriacii să se atingă de scutelnici!

Cu această ocazie, boerii fac istoricul vechilor lor privilegii desființate, adăugând, că în momentul de față, ei au rămas numai cu *privilegiul scutelnicilor*. Apoi continuă astfel referindu-se la epoca ocupației rusești (1769-1774).

«Care din acest privilegiu (privilegiu scutelnicilor) l'am avut totdeauna, deplin mai vârtos în vremea răsmieritei celelalte, am avut și cel din urmă privilegiu spre a avea scutelnici, și am dobândit și cel

dintâiu privilegiu spre a avea salgardia, osebit sate întregi, precum avem la această și dovezi în scris».

Prin aceste fraze încurcate și ipretențioase, amestecate cu neologisme, Divanul voește să spună, că pe lângă privilegiul scutelnicilor ei isbutiseră, în timpul ocupației rusești din urmă, (în vremea răsmieritei ceilalte), ca să recâștige și vechiul privilegiu ce le fusese luat mai de mult adecă de *Rumânie*. «Și am dobândit cel dintâiu privilegiu spre a avea salgardia (?) osebit sate întregi precum avem la aceasta și dovezi în scris».

Iar mai jos, ei sunt mai clari, căci ne spun, că s'au bucurat în timpul ocupației rusești și de *dreptul de vecinătate până la tractatul dela Kuciuk-Cainargi (1774)*, când *dreptul de a avea vecini li s'au răpit din nou*.

Iată textual cuvintele lor :

«După încheierea păcei dela Cainargi, cu toate că era în tractat să avem toate privilegiuirile, dar Domnii iarăși după tirănească râvnă care avea, ne-au stricat privilegiul de o sumă mare de oameni a nedajnicilor satului ; cu toate aceste ne-au lăsat celalt privilegiu, adică a avea scutelnici și poslujnici, până la Domnia lui Mavrogheni Vodă».¹⁾

În adevăr, îndată ce Alex. Ispilante venise Domn în Muntenia (1774), el restabilise așezământul lui Mavrocordat prin urmare suprimase din nou rumânia. Boerii ne-o spun în actul citat, căci la acest act ei să referă, când zic, că după încheierea tractatului de la Kuciug-Cainargi Domnii *iarăși după tirănească râvnă care avea, ne-a stricat privilegiul de o sumă mare de oameni a nedajnicilor satului*.

Iată ce dispoziție nouă ¹⁾ introduce acest Domn,

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I (1774-1784) pag. 40 și 41.

pentru a curma neînțelegerile care se ivise în cursul timpului :

Holteii să nu facă clacă, claca să se facă rânduri-rânduri «de la începutul primăverii până la sfârșitul iernei în 9 luni, iar nu toată odată». Claca pe zi plătită în bani, o fixează la un zlot, cum era și mai 'nainte. Din grădinile oamenilor, să nu se ia dijmă, când ele sunt pentru treaba caselor.

Ipsilante, în deosebire de Grigore Ghica, în Moldova, face și din rachiul, un monopol al stăpânului ; în aceasta el se conformează urbarului lui Const. Mavrocordat. Dispoziția că sătenii pot să vândă și ei vinu cu voia stăpânului, când acesta a sfârșit să vândă pe al său, este comună și Moldovei și Munteniei. Pentru capre, Ipsilante fixează dijma la 2 bani pe an. Const. Mavrocordat. făcea pe săteni să plătească 4 parale.

Porcii erau scutiți în Moldova de dijmă, Const. Mavrocordat îi supunea la o dijmă de 5 parale de porc ; Ipsilante îi scutește cu totul.

Așezământul lui agrar propriu-zis, Ipsilante 'l scoate tocmai peste 6 ani, adică în 1782 : el face parte din condica lui de legiuiri ¹⁾.

Titlul capitolului privitor este semnificativ : „*Drepturile și îndatoririle locuitorilor săteni*“.

De la începutul jumătăței veacului acestuia, sătenii încep a avea și ei *drepturi*. Cititorii își aduc aminte că pentru întâia oară Const. Mavrocordat în urbarul său, pronunțase cuvântul de : *îndatoririle proprietarilor*.

---

¹⁾ Vezi colecția de legi a lui Boz'aru.

Iată și alte dispoziții a lui Ipsilante. El declară că locmeala între țărani și proprietar, cu mai puține zile de clacă, este bună și trebuie respectată, cu condiție ca ea să se facă în scris, pentru a se putea dovedi. Se regulează dreptul celor cari sădesc vii și dijma pe care să o dea, o vadră la 20. Apoi urmează o serie de măsuri privitoare la dijma ovâzului și a orzului, a stupilor; apoi dijma pentru capre, pentru stâne, pentru „perdelele de oi ce sunt cu fătăciune pe moșii“.

Dijma porumbului este prevăzută într'un mic capitol deosebit. Ipsilante ne spune de ce. Iată :

„Măcar că după la celelalte roduri, asemenea și pentru dijma porumbului s'a hotărât într'această condică a se lua din zece una după dreptate, dar fiindcă se întâmplă neînlesnire atât locuitorilor cât și stăpânilor moșiiilor, de vreme ce culesul de porumb nu se întâmplă a se face numai odată, nici locuitorii n'au putere a-l redica de odată, și stăpânii moșiiilor a avea oameni să'și piardă vremea păzind până la vremea culesului de porumb să păgubească, pentru aceea cu al douilea mai cuviincioasă socoteală urmând și obiceiul celui din vechime : *hotărâm a se lua de pogon câte patru banițe de porumb grăunțe, însă banița de oca două zeci și două*“ ¹⁾.

Această dispoziție a lui Ipsilante rămâne ca obicei : o întâlnim într'un act din 1794. Un funcționar răspunzând egumenului mănăstirii Hurezu, într'o neînțelegere a mănăstirii cu locuitorii din satul Baia, după ce vorbește de alte puncte a învoelei făcute, adaugă :

„Fără de cât numai madeeoă porumbului are a să urmă după vechiul obicei, adecă a se lua dijma : *din zece baniți, una, pentru că a intră cu prăjina*

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 87 și 88.

să măsoare și să facă pogoane, se vor speria locuitorii și poate să facă vre-o strămutare" ¹⁾.

Iată încă și câteva alte dispoziții ale așezământului lui Ipsilante, unele în favoarea stăpânului, altele însă, în cea a țăranului: Stăpânul moșiei alege cel mai bun loc al moșiei pentru trebuința lui⁴.

Iar în favoarea țăranului: „Stăpânul nu are voie să ia locul ce *s'a deschis* și *s'a lucrat* mai 'nainte de locuitori“.

Și o alta: „Locul ce'l va curăți nemernicul (adică locuitorul) ca să-l semene sau să-l facă grădină sau fân, nu poate stăpânul moșiei să-l ia“.

Am văzut deja din urbarul lui Grigore Ghica din Moldova, că se făcea mare abuz de proprietari, luând pe clăcași dela o moșie și ducându-i în depărtare ca să lucreze, la o alta. Alex. Ipsilante, ca și Grigore Ghica, oprește aceste duceri, când distanța e mai mare de 2 sau 3 ceasuri. Dar chiar în această margine, Domnul nu permitea strămutarea, decât numai în caz când stăpânul nu a avut lucrători destui pe moșia unde voește a duce pe țărani. Această măsură rămânea, *chiar așa atenuată*, nedreaptă și arbitrară.

Vădit, că acest urbar este mai protegitor țăranilor decât acela a lui Grigore Ghica.

Lipsește din el cea regulamentare a câtă muncă să facă țăranul pe zi, regulamentare care, am arătat, constituită de fapt, o împovărare și o sporire a numărului zilelor de clacă. Această parte care în Moldova, vom vedea, cuprinde tot mai mult un loc însemnat în diferitele urbare posterioare, nu o vom întâlni în nici unul din așezămintele Domnilor din Muntenia.

---

¹⁾ Arhiva mănăstirii Hurezului, Iorga, pag. 149.

V

Aceste așezăminte constituiau ele în genere o garanție pentru țărani ?

Din nefericire proprietarii călcau aceste dispoziții de lege, fără nici un risc. Plângerile țăranilor ajungeau foarte greu până la Domn, și când ajungeau, chiar dacă Domnul dădea ordine strașnice ispravnicilor ca să facă dreptate, aceia, cari erau proprietari și ei, le puneau la dosar.

Un contimporan a lui Ipsilante, într'un memoriu foarte amănunțit, scris din văzute, ne arată, cât acele dispoziții, erau de neputincioase. Așa, el ne spune, ¹⁾ că orânduiala din codul legilor lui Ipsilante, privitoare la cele 12 zile pe an și la dijma, cu încetul au căzut, *„căci stăpânii moșilor au început puțin câte puțin să supună pe țărani și să-i apese silindu-i ca să le facă clacă după voință și trebuința lor. De asemenea și dijma să le ia mult mai mult de cât se cuvenea și mai ales boerii mari și ispravnicii și aceia ce se aflau în serviciul curței pe afară, încât țăranii strămtorați prin tot felul de siluire și zeciuală începuseră (din timpul ce cunosc) alții să fugă la moșiile și alții să emigreze din sat în sat cătând să afle odihna și mângâierea. Dar în zadar și fără folos. Pentru că ori unde mergeau nu găseau de cât siluire și apăsare“.*

Ceea ce mă împinge să cred, că acest străin spune adevărul, este, mai întâiu, melancolia cu care constată că reformele lui Alex. Ipsilante nu a schimbat în nimic, abuzurile ce existau. Și, al doilea, repe-

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, Vol. II, p. 38

țitele ordine pe care Domnul le dă pentru stârpirea acelor abuzuri.

Anonimul grec arată foarte mare milă de țăranii noștri; el spune, că aceia erau încărcăți cu toată povara dăjdiilor Domniei și a angaralelor; pe când stăpânii de moșii, care nu plătesc nimic, se folosesc de țărani, «în chipul acesta (arătat mai sus) făcându-le atât rău în aceste două feluri, de care atârnă toată starea lor, desigur că nu pot nici pe jumătate să se ocupe de munca pentru viața lor proprie și pentru plățirea dăjdiilor.»

Lucru curios, măcar că anonimul constată inutilitatea poruncilor Domnești, totuși soluția lui este «să se reîmputerniceze acest capitol despre clacă și dijmă fără nici o schimbare, ca să se stavilească de toți stăpânii de moșii de a nu mai silui și a mai apăsa pe țărani.»

VI

După încheierea păcii dela Kiuciuk-Kainargi (1774), în Moldova este trimis Domn Grigore Alex. Ghica, în a doua Domnie.

Și aici se petrecuse cam aceleași lucruri ca și în Muntenia, în cei cinci ani de ocupație rusească. Boerii profitase de această ocupație și de lipsa de Domn, în țară, pentru ca să se întărească ca clasă. Pentru aceasta voiu arăta un caz.

Un țăran din ținutul Cârligătura, împreună cu feciorul lui luase plugul cu boi a boerului și își arase ogorul. Boerul se plânge Divanului *cnejiei* Moldovei (așa se întitulează Divanul în tot interegnul). Mare scandal între boerii Divanului de acest fapt. Ei ordonă ispravnicului din Cârligătura să

facă cercetarea «*pentru această obrăznicie*». Pe lângă alte despăgubiri care se dau jignicerului Vasile Tănase, Divanul ordonă „pentru îndrăzneala ce au făcut (țăranul luând plugul boerului) cu nebăgare de seamă, *să se certe spre pilda lor și a altor țărani, asemenea lor, fiindcă să nu îndrăznească altădată a lua lucru boeresc în slujba lor*“.¹⁾

Proprietarii nu erau mulțumiți de ceea ce Grigore Ghica, în întâia sa Domnie, le acordase prin așezământ. Și după explicațiile, cari deja am dat mai sus, nu trebuie să luăm în sens literal acușările pe cari ei continuă a le aduce țăranilor. Așa, un proprietar se plânge că țăranii de pe moșia Telineștii din județul Iași, *nu se supun* ca să lucreze zilele obicinuite de boeresc²⁾. Am văzut ce trebuie să înțelegem prin cuvintele: *nu se supun*.

Boierii pun din nou Domnului chestiunea raporturilor dintre ei și țărani, plângându-se că sunt nedreptățiți prin așezământul în vigoare. Domnul ordonă Divanului să întocmească o anafora, în care să i se arate în ce chip au fost din vechiu obiceiul între stăpânii moșiilor și între locuitori, cum s'au urmat mai pe urmă și cum socotește Divanul, să se urmeze de acum înainte.

În afară de afirmările cu caracter general din acea anafora, mai toate neexacte, și de care mă voiu ocupa, îmi pun întrebarea prealabilă: Ce scop urmăresc boierii ?

Boerii, prin anafora cer, în formă, 36 de zile de lucru, în locul celor 12. Dar de ceea ce se plâng ei, în realitate, este mai cu seamă, că, prin așezământ-

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. II pag. 276.

²⁾ Uricarul Th. Codrescu, vol. XXII, pag. 276, și 218

tul în vigoare, țăranii nu sunt obligați, pe lângă claca de la câmp, să le mai facă și clacă pentru trebuințele gospodăriei lor. Și scopul adevărat pe care îl urmăresc este ca să capete zile suplimentare de clacă domestică.

În adevăr, până atunci, cele 12 zile de clacă, chiar sporite în mod deghizat, avusese caracterul pur agrar: era claca la câmp.

Dar claca pe care o avusese odată proprietarii, înainte de reforma lui Const. Mavrocordat, adică pentru reparatul acaretelor, pentru lucrarea la iezături, pentru căratul de lemne, etc., sau cum am zice, claca servilă, aceasta nu era prevăzută în așezământ.

Înainte, când funcționa vecinătatea, proprietarii își îndeplineau asemenea servicii cu *vecinii*. La acest fel de slujbă aceia erau mai cu seamă întrebuințați. Acest lucru îl spune, între alții, și cronicarul Canta. Când Domnul a întrebat, pe boeri „de la cine i-au cumpărat (pe vecini) și în cât i-a cumpărat”? Canta pretinde că boerii ar fi răspuns «îi stăpânim și noi dela moșii și strămoșii noștri, iar a-i vinde nu-i putem vinde, *că îi punem la câte o slujbă a casei de ne dă ajutor*».

Desființându-se *vecinătatea*, boerii rămaseră lipsiți de oameni care, în mod gratuit, *să le facă slujbă pentru ajutorul casei*.

E drept că țăranii erau obligați să facă orice fel de slujbă. Așezământul lui Gr. Ghica o spune în mod formal: «la lucrul câmpului *cum și la alt lucru*». Dar tot așezământul continuă: «lucrând fiește care dupu cum s'a rânduit prin ponturi, *iarăși să se țină în samă de rânduitele douăsprezece zile ale anului*».

Prin urmare când stăpânii puneau pe țărani la deosebite slujbe pentru nevoile gospodăriei, ei erau

obligați să scadă toate zilele astfel întrebuințate, din cele douăsprezece rânduite. Așa că zilele de muncă la câmp se reduceau la câteva!

Cele 12 zile abia le ajungeau pentru munca câm-ului (ei să plâng continuu că chiar le sunt puține). Le mai trebuia peste acele, încă un număr de zile cu care să-și îndeplinească și nevoile caselor lor.

Acest lucru Divanul în substanță cere.

Iată:

După ce constată că raporturile dintre dânsii boerii și țăranii, sunt foarte rele, «jeluindu-se de strămbătate unii asupra altora, și așa din an în an mergând această rânduială tot spre cădere», apoi continuă că cei ce se hrănesc pe moșii, către stăpânii moșiilor au rămas până acum de prea puțin folos, *și slujbă pot să aibă dela cei ce locuiesc pe dânsele și putem zice mai multă pagubă, de vreme ce numai cât calcă și lucrează moșiile*¹⁾.

Va să zică boerii se plâng că țăranii numai moșiile le lucrează, dar alt ajutor nu le dau, lucru care ei 'l socotesc că le aduce mai multă pagubă.

Am zis că în actul acesta, găsim multe afirmații, cu caracter general, greșite.

Așa, Divanul începe prin a spune: «că în vremea trecută a fericirilor și întru pomenire răposaților Domni ce au stătut în pământul acesta, toate mănăstirile și neamurile boerești, *aveau pe moșiile lor vecini, dați danie și miluire împreună cu moșiile de către stăpânitorii Domni, precum adeverează hrisoavele vechi, și pe acești vecini îi stăpâneau din neam în neam, slujindu-se cu dânsii la toate trebuințele și în fieștecare vreme și loc, întocmai ca și cu robii țigani.*»

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 33.

Afirmație neexactă. Când Domnii fac danii de moșii, în veacul al 15 și al 16-lea, fără să mai vorbesc de acela al 14, nu existau vecini; în tot cazul ei apar, în acte, la sfârșitul veacului al 16-lea și nu există din acele timpuri nici un act de danie din care să se dedească că moșiile dăruite se dăduse cu vecinii. Ori cum, nu găsim acte de danii Domnești în care împreună cu moșia să se dăruiască și vecinii, și chiar dacă ar fi, acest lucru, ar constitui o excepție. Hrisoavele adeverează numai un lucru, că Domnul dădea o moșie cu satul cutare, dând și tot venitul. De unde scoteau boerii că Domnii le dădeau și oamenii cu care se puteau servi întocmai ca și cu robii „*figani*”? În acele veacuri, am văzut, că oamenii dădeau numai dijmă și făceau clacă. E drept că ei făceau clacă fără soroc sau cum zice anaforaua: „*slujindu-se cu dânșii la toate trebuințele.*” Dar acest lucru îl făceau numai vecinii.

Adevărul, după cum s'a văzut, e că proprietarii transformase pe unii locuitori șezători de moșii, în vecini; apoi prefăcuse sate întregi de clăcași, în robi. Vecinătatea nu fusese opera Domnilor, cum are aerul de a spune anaforaua, ci a proprietarilor.

Dar boerii mai fac următoarea afirmație: „Iar ceilalți locuitori câți erau trăitori pe moșii stăpânești de se hrăneau, deși nu erau vecini, *dar la toate trebuințele ce aveau stăpânii moșiei fără soroc slujeau*”.

Am arătat că această afirmație nu este exactă, de cât poate pentru epoca imediat înainte de actul de desrobire.

Boerii continuând cu istoricul chestiunii, ne fac o mărturisire prețioasă, anume că și în urma întocmirei așezământului lui *Const. Mavrocordat*, care li-

milase numărul de zile de clacă a foștilor vecini, toluși ei s'au servit de locuitori ca și mai 'nainte ba chiar și de ceilalți țărani, în mod vădit abusiv „Cu toate ceste slujba lor neconținut ca și mai 'nainte, la toate trebuințele ce aveau stăpânii moșiilor cum și ceilalți locuitori ce nu erau la numărul vecinilor, măcar că iarăș din porunca gospodinească, li s'a hotărât atunci ca să aibă a lucra la stăpânii moșiilor câte 24 de zile într'un an, dând și de a zecea din toate rodurile lor; dar fiind obișnuiți de mai înainte a fi supuși stăpânilor moșiei la toate slujbele, iarăș fără de soroc slujeau și pentru rânduițele zile până la o vreme“.

Nu se poate o recunoaștere mai fără perdea, a unui abuz strigător. Va să zică boerii mărturisesc că mult timp reforma lui Const. Mavrocordat rămăsese numai pe hârtie!

Dar e nevoie încă de o mică rectificare. Boerii afirmă că la început, după reformă, țăranii lucrase câte 24 zile.

Nici un singur moment nu vedem din acte că s'ar fi practicat dispoziția cu cele 24 de zile de clacă. Este drept că hotărârea din 1749 a boerilor, a clerului și a altei obște, fixase la acest număr zilele de clacă, dar aceasta numai pentru vecinii desrobiți. În rezoluția de întăritură a lui Const. Mavrocordat, aceasta nu schimbă oficial, acest număr. Cu toate acestea, a doua zi, după ce actul de desrobire devine lege, nu se mai vorbește de acel număr de zile, nici nu întâlnim un singur document în care să se vadă că claca a fost vreodată de 24 de zile. Documentele ne vorbesc numai de 6 zile și pe urmă de 12.

Când Divanul ajunge, în anafora pe care o analizez, la a arăta motivele pentru care cer sporirea zilelor de clacă, el este slab cu desăvârșire. Căci eu în-

țeleg ca boerii să se fi mărginit în jalba lor a susține că sporirea zilelor de clacă „va aduce îmbelșugarea și fericirea țării și a tuturor de obște“. Evident că supunând pe țărani la o întreită muncă, din câtă ei erau obligați să facă pentru proprietari, aceștia și-ar fi întreit producția lor, așa că în țară ar fi fost de trei ori mai multe bucate pentru vânzare și exportare. Dar să mai adaugi, cum face anaforaua, că această rânduială de 36 de zile de slujbă a locuitorilor, „nu va filor de stricăciune“, asta însemnează a trece peste argumentare și a cădea în fantazie. Poate susținea cineva, în mod serios, că unui țăran deprins să facă 12 zile pe an de clacă, «nu-i va fi de stricăciune» făcând 36 ?

Ce face Domnul țării față cu această anafora ? Ce s'a petrecut ? Actele nu ne spun. Constatăm însă că Grigore Ghica nu dă nici o soluție, deocamdată, acestei cereri a boerilor, ci se mărginește a reînoi pur și simplu vechiul său așezământ. Numai mai târziu, peste un an și mai bine, cu câteva zile înainte de a fi ucis de trimisul Porței, în casele din Beilic, în Iași, el satisface cererea boerilor acordându-le un număr foarte însemnat de concesiuni, peste cele deja existente în așezământul său din 1766.

El decide ca țăranii, pe lângă claca agricolă de 12 zile, așa cum așezământul o stabilise, să mai facă pe an încă două clăci la ce va avea trebuință stăpânul moșiei ; să ajute la întocmirea iazurilor și morilor proprietarului și la repararea acareturilor de pe moșii, să mai facă o podvadă proprietarului, „aducându-i lucruri trebuincioase pentru îndestularea casei, însă cu îndepărtare măsurată ca să nu cadă locuitorilor cu îngreuiere». În fine, să mai aducă la

casa stăpânului și câte două care de lemne pe an.

S'ar părea că o înțelegere se stabilise între Domn și boeri în cursul anului.

Cu alte cuvinte, Grigore Ghica, prin hrisovul *«al doilea așezământ pentru îndatoririle locuitorilor către stăpânii moșilor»* din 1777, urcă încă cu un număr de zile, zilele de clacă. Cu câte?

Să punem trei zile pentru repararea iazurilor și a morilor, căci toată lumea știe ce înseamnă a repara o iezătură. Să mai punem două zile pentru repararea acareturilor, anume, coșere, hambare și chiar casele proprietarului.

Îndeplinirea unei podvoade, probabil, că consuma cel puțin o zi, când distanța nu era prea mare; când însă săteanul era trimis la oraș, atunci ea putea să-l facă să piardă două zile. Timpul ce omul perdea cu adusul unui car de lemne, era relativ, după cum pădurea era mai departe sau mai aproape. Prin urmare să punem o zi. Iată deci că ne urcăm la 7 zile. La care dacă adăugim cele 2 zile de clacă din nou regulate, fac 9. Presupunând că până atunci țăranul n'ar fi muncit mai mult de cât 12, iată-l având de suportat 21. Dar am văzut, că în întâiul așezământ Grigore Ghica ridicase, de fapt, claca la 18 zile deci cu cele 9 adăugate de astădată, făceau 27. Boerii ceruse 36.

Dar nu e numai atâta.

Faptul grav este că așezămintele până atunci a-vusesse un caracter pur agrar. Claca era instituită mai cu seamă în privința *muncei câmpului*. Prin noua orânduială a lui Grigore Ghica, ia un caracter servil. Clăcașii sunt la porunca proprietarului, nu numai pentru munca câmpului, ci ei sunt obligați să facă

proprietății, servicii pe care înainte numai vecinii le făceau, adică să repareze zăgazarile și morile, să repareze acareturile de pe moșii, să aducă proprietarului cele necesare pentru îndestularea casei, să transporte și chiar să taie lemne din pădure. Grigore Ghica, transformează pe clăcașii lui Const. Mavrocordat, în parte, în vecini.

Prin acest supliment de așezământ, Domnul deschide ușa abuzurilor, larg. Până acum zilele de lucru fiind circumscrise numai la munca câmpului, abuzurile puteau avea loc numai în acea privință.

De acum ele capătă o întindere generală.

Mai mult. Grigore Ghica revine în mod formal asupra unei dispozițiuni bune și drepte din așezământul său dela 1766. El făcuse din vinderea vinului un monopol al proprietarului, justificând acest monopol, probabil, că de vreme ce proprietarul are vii pe moșii, este drept ca să-și poată desface rodul și să nu fie concurat de țărani. Debitarea rachiului o lăsase liberă, precum și ori care altfel de comerț

Dar proprietarii voesc să nu fie numai agricultori ci și negustori de rachiu, de băcănii, etc.

De aceea Grigore Ghica retrage țăranilor acest drept făcând și din el, un monopol tot pentru proprietari. Iată ce zice el, *„măcar de s'au și zis în ponturi, că afară de vin la vânzarea celorlalte băuturi să fie slobozi și locuitorii, dar fiindcă aceasta în urmă poate aduce iarăși păgubire stăpânilor de moșii... etc. etc. întru prefacerea la vânzarea băuturilor.“*

Domnul dă două motive : întâi paguba stăpânilor ; și al 2-lea, în crășmele țăranilor să vând băuturi prefăcute ! Dar, cu toate acestea, la sfârșitul așezământului, dă ordin ca nu cumva și unii din stăpânii moșiilor sau vechilii lor «să urmeze chipuri

asupritoare către locuitorii lor *cu băutura necuvincioasă sau de vânzare de prețuri nemăsurate* fără să dicteze vre-o sancțiune!

Constituirea în monopol a debitărei rachiului, o face Domnul, tot în urma stăruințelor proprietarilor. Iată de ce. În 1766 când întocmise întâiul așezământ, proprietarii nu aveau încă *velnițe*, la moșii. În 1775 deja velnițele începuse a funcționa și atunci ei cer și obțin ca vânzarea rachiului să le aparțină lor. Vom vedea că Moruzi oprește chiar importul rachiului din Polonia tot în favoarea velnițelor Moldovenești, ceea ce face că acea țară să protesteze către Poartă.

Domnia lui Grigore Ghica este, în cea mai mare parte, consacrată pentru întărirea clasei boerești, înzestrând-o cu privilegii și foloase.

Nu degeaba Divanul la auzul vestei că el fusese, din nou, numit Domn, trimesese prin ambasadorul Rusiei, un arz înaltei Porți prin care îi mulțumea cu lacrimi de această nemerită numire.

Și Grigore Alex. Ghica ca și Ipsilante, întocmise o condică.

Acea condică mai toată e consacrată intereselor boerilor, sabilește venitul fiecărei boerii și fiecărei slujbe începând cu logofeția cea mare și până la cel mai mic boer.

Logofătul cel mare avea 3000 de lei pe an, și așa mai departe cu toate slujbele. Lefile tuturor boerilor și a slujbașilor mici, a căror budget 'l întocmește Domnul, se urcă la suma de 243.000 de lei pe an!¹⁾

---

¹⁾ Condica lui Alex. Grigore Ghica. În Istoria Românilor de Ureche, vol. II, pag. 222-265.

De unde ia Domnul această sumă însemnată ?

Toți acești boeri funcționari nu sunt plătiți din budget, ci plătiți, deosebit, de contribuabili.

Acest Domn printr'un hrisov din 1774 intitulat „*Pentru așezarea obiceiturilor și a bunelor rândueli*”¹⁾ organizează casa răsurilor, care să servească de fond, veniturilor boerilor. Această casă se alimentează din o percepere de 14 parale numită *răsură* de la tot leul, de la toți contribuabili.

Tot acest Domn face un așezământ pentru regularea privilegiilor mazililor, adică a celor de neam de boer.

Să nu uităm că boerii aveau, fiecare după rangul lor, stabilit un număr de scutelnici încă dela Const. Mavrocordat, țărani scutiți de orice dare către Domnie, la dispoziția stăpânilor lor, întocmai ca și foștii vecini.

În acest timp, plângeri continuă de neexecutarea așezământului și de nesupunerea țăranilor.

Așa, iată un hrisov din 1776 Septembrie 9, prin care Grigore Ghica dă ordin ispravnicilor din ținutul Iașului ca să execute pe niște țărani „*care nu se supun ca să lucreze zilele obicinuite de boeresc după cum mai pe larg veți înțelege toată pricina, din jalba ce am dat la Domnia mea, care vi s'au trimis, pentru care cerșind dreptate, scriem Domnia voastră ca să dați tare poruncă acelor pașiri ca după hotărîrea ponturilor să aibă deplin a lucra zilele rămase stăpânului moșiei*”²⁾.

Și aici, nesupunerea țăranilor trebuie să o luăm cu explicațiile deja date asupra chestiunei.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu. vol. IV, pag 21.

²⁾ Ibidem, vol. XXII, pag. 217 218.

Proprietarul, probabil că le cerea cele 12 zile de clacă, înțelese în felul așezământului, adică numărate nu după ziua solară, ci după cantitatea de muncă fixată de Domn, iar țăranii protestau, fiindcă ei știau că ponturile din vechiu, îi obligau a lucra numai 12 zile.

Aceste cărți și toate ordinele de asemenea natură, se executau asupra țăranilor, manu militari. Ei erau aduși și puși cu sila ca să muncească.

Acest lucru îl vedem într'un act de aceeași natură în care cetim ca concluzie :

„Și care nu ar urma după ponturi poruncim Domnia mea dumneavoastră ispravnici ai ținutului, pe unii ca acela să-i supuneți *dând mână de ajutor numitei jupâneze și vechilului său*“.

Aceste executări se făceau ele fără judecată pe simpla plângere sau denunțare a proprietarului ? Pun această întrebare fiindcă, vom vedea, că în Muntenia, lucrurile se petrec pe o cale mai regulată. Acolo plângerile sunt cercetate, trimise chiar înaintea Divanurilor din provincie și hotărâte judecătorește de Domn. Este drept că pentru această țară, avem marele avantaj, că condicile ocârmuirii Domnilor, începând cu aceea a lui Alex. Ipsilante (1774) ni s'au păstrat, pe când cele din Moldova, nu.¹⁾

VI

În Muntenia situația țăranilor, în acest timp, este relativ mai bună, în sensul că Domnii nu îngreuiază prin ordini sau prin ponturi nouă, situația veche

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XXIII, pag. 413.

stabilită de Const. Mavrocordat. Ba din contra, caută a împiedica abuzurile proprietarilor.¹⁾

Intre aceste abuzuri unul, nou, era revoltător. Proprietarii dădeau țăranilor, crânguri, păduri, mărăcinături, cu condiție ca să le curețe, și să le stăpânească, plătind dijmă. După ce locuitorii, cu mare muncă, făceau din acele locuri ogoare bune de arat, apoi stăpânii moșiilor îi alungau de pe ele, dându-le în schimb locuri proaste. Caragea care vine după Alex. Ipsilante, dă în 1782 un pitac către județe, în care spune că a primit plângeri că egumenii, boerii, archireii și alți boernași comit abuzurile pe care le-am arătat. El ordonă ispravnicilor *„ca să se respecte dreptul sătenilor care au făcut curătură și să-i arăte moșiile precum și numele stăpânilor care comiteau asemenea nelegiuri.”*²⁾

Dreptul de proprietate emfiteotică a țăranilor asupra pământurilor curățite, fie grădini de arat sau de fânațe, era din vechiu recunoscut. Și ca să se vadă lăcomia proprietarilor pentru asemenea locuri bune și fertile, mă mărginesc, deocamdată, a spune că mai toți Domnii erau nevoiți ca să repete, în ponturile lor, acest ordin, fără a putea împiedica, cu desăvârșire, abuzul.

Tot acest Domn ordonă ispravnicilor ca să scoată pe săteni cu plugurile la semănat meu, iar pentru cei ce nu vor *sămânța* mai vârtos *cari până acum nu se obicinuesc a semăna meu fiind foști învățați numai cu porumburi, vă poruncim să fiți d-voastră ispravnicilor datori a căuta și orice mijloc și de*

---

1) Uricarul Codresen, vol. XV, pag. 317-320.

2) Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 256.

unde veți ști să le găsiți sămânță, negreșit ca să nu rămână fără de arătură».¹⁾

Din acest act aflăm că cultivarea meiului, era de curând introdusă.

Abuzurile slujbașilor sunt neînchipuite. Un percep-tor a dărei *fumăritului*, dare care era, de 20 de pa-rale, de horn, se duce la două femei vădane pentru a percepe această taxă. Ele lipseau de acasă; acel sălbatec s'apucă și le dărâmă bordeele „fără, zice Domnul, de a nu le da vreme nimic (a găsi paralele) la întoarcerea lor sau a două oară a mai cerca».

Această faptă a zapciului, «care s'a arătat ca nemi-lostivire și cu vrăsmășie asupra două sărace văduve» făcută în contra a atâta rânduri de porunci ai Dom-niei — a se purta cu blândețe către locuitori — o pe-depsește Domnul *cu ocnă*.

Sub Domnia de 5 ani a lui Mihaiu Șuțu (1785—1789), o adevărată anarhie domnește în raporturile dintre proprietari și țărani: nici unii, nici alții nu respectă așezământul cu 12 zile de clacă. Domnul intervine, la fiecare pas, fie pentru a aminti proprie-tarilor ponturile stabilite și a-i îndemna să se ție în limitele lor, fie pentru a ordona țăranilor ca să nu le calce nici ei, ci să lucreze, după acele ponturi.

Țăranii chiar când au prin tocmeală, mai puține zile de lucru, nici atunci nu se țin de învoială.

Așa, găsim o plângere a unei vornicese, că ea s'a tocmît cu locuitorii de pe moșia Posul, cu opt zile de clacă pe an, iar locuitorii nu s'au ținut de cuvânt și că are rămășite de trei ani, pe lângă alte neorân-dueli, pe care acei țărani îi fac. Se trimite ispravnicul în cercetare.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag 256.

Iată ce răspund țăranii, după ceea ce acela spune în raport: «însăși ei au arătat că *vre-o pricină de împotrivire nu au, fiindcă șederea i toată hrana lor în pădure, de dobitoacele lor și grădinile sunt pe moșia dumnea-ei, și cum că au așezământ cu dumnea-ei a-i clăcui câte opt zile pe an, dar nu au putut a clăcui din neîndemănare*». ¹⁾

Altă dată ei șicanează și pretind că au tocmele ușoare pe care nu le pot dovedi.

În 1785, Mitropolitul Târgoviștei se plânge că locuitorii din satul Săcueni refuză să lucreze cele 12 zile de lucru pe an.

Se rânduiesc Vel logofătul Scarlat Greceanu și Vel Ispravnicul Ienache Văcărescu să cerceteze cazul. La cercetare, țăranii zic, că au avut tocmeală cu Mitropolia numai pe 6 zile pe an, de clacă, iar carul de fân 6 parale dijmă. Întrebați, dacă au vre-o dovadă și vre-un așezământ în scris de această tocmeală, ei răspund că nu au. Întrebat, la rândul său și omul Mitropoliei, acesta afirmă că niciodată Mitropolia nu a avut o asemenea tocmeală; decât, că i-a pus pe oameni să lucreze, *după lucru*; dacă au avut mai multă treabă, aceia au lucrat mai multe zile, iar dacă au avut mai puțin, mai puține, *în marginile ponturilor*; iar fiindcă, data asta, Mitropolia are trebuință de mai mult lucru, „pentru aceea le cere *claca deplin după obicei și după cum clăcuese și alți lăcuiitori pe alte moșii după obicei*”. ²⁾

Evident că, în cazul acesta, sătenii din Săcueni n'au dreptate. O simplă păsuire din partea Mitropoliei, în anii când nu avea prea mult de lucru, nu

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 431.

²⁾ Ibidem, pag. 432—433

era un motiv plauzibil ca să-i facă să refuze claca de 12 zile, când era nevoe. Domnul, conform avizului boerilor cercetători, ordoană țăranilor să lucreze cele 12 zile și nu se mulțumește numai cu atâta; el alăturează în copie, o carte de clacă trimisă la toate județele încă din anul 1784, în care se pune în vedere, din nou, atât proprietarilor cât și țăranilor, obligațiile și datoriile lor, pe cari le-am văzut deja, stabilite în așezământul lui Alex. Ipsilante cu doi ani în urmă.

În anul viitor, Șuțu este nevoit ca să facă un pitac către cinci județe de peste Olt, unde, *proprietarii nu mai respectau ponturile așezământului*.

Atât vătafi mănăstirești cât și cei boerești, sileau pe țărani să lucreze mai multe zile decât cele orânduie; iar când claca era în bani, atunci luau mai mult decât un zlot de casă. Cele 12 zile, — îi sileau pe țărani să le facă, — de odată, nu rând, rând; ei puneau pe femeile din sat ca să țese, ca să toarcă și la alte angării. Țăranii cari avusese tocmeli deosebite, cu proprietarii sunt nesocotite, ei le schimbă „și tac și alte supărări și necazuri fără de nici o milă, lucruri care ne turbură foarte mult și pe care nu le putem suferi Domnia mea nici de cum“.

Iar Domnul, mai adaugă cu mare dreptate: «fiindcă Domnia mea nici pe stăpânii moșiilor nu voim a-i isterisi de cele drepte ale moșiei, sau a-i păgubi, într'un nimica *ci încă și ajutor dăm spre împlinirea dreptului lor, dar nici pe săracii locuitorii, a-i necăji mai mult și a-i sfărâma fără de orânduială nu suferim*». ¹⁾

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 428.

Din aceste, vedem, că relațiile se încordase între amândouă clasele. E drept că și țăranii căutau să scape de obligațiile ponturilor și nesocoteau chiar învoielile făcute de desuptul maximului de muncă legal.

Dar și proprietarii nu să lăsau mai pe jos; din contra. Căci abuzurile cari ei le comiteau sunt arătate de însuși Domnul. După ponturi, femeile clăcașilor nu erau supuse la nici o slujbă. Ei le sileau să toarcă și să țese pentru curte. Introduceau claca domestică chiar pentru familia clăcașului. Apoi de ce să ne mirăm că și țăranii șicanau asupra celor 12 zile le-giuite, când proprietarii nu se sfiau ca să le ceară mai multe?

O scuză aveau țăranii în faptul că unele din dispozițiile ponturilor erau prea păgubitoare pentru ei, precum d. ex.: acea privitoare la monopolul proprietarilor pentru vinderea vinului.

Foarte multe sate erau înconjurate de vii. Așeză-mântul oprind pe țăranii, în folosul proprietarilor, a vinde vinul, ce puteau face cu el? Unde să-l vândă? Incât, ne explicăm foarte bine, pentru ce sunt atâtea plângeri din partea proprietarilor în această pri-vință. Și cu toate aceste, ordinele Domnești nu-i împiedica pe țăranii ca să vândă vin. Preferau ca să se expuie la urmăriri, decât să arunce vinul în mijlocul drumului.

Dar abaterile țăranilor dela ponturi sunt și de altă natură.

Țăranii, desigur priveau cu ochi răi numărul de 12 zile de clacă pe care îl considerau ca excesiv. Ei însă nu puteau să înlătureze claca, ori cât de ne-

dreaptă ar fi fost în principiu. Printr'o revoluție, n'ar fi ajuns la aceasta. Dovadă că, în alte țări, s'au făcut revoluții contra clăcei și țăranii la urma, tot ei au suferit.

Dar când ei se tocmeau în mod deosebit cu proprietarul care se mulțumea cu 6 zile sau în cazul citat cu vorniceasa, tocmeala era cu 8 zile, pentru ce nu respectau învoiala? Țăranii erau așa de rău deprinși, în starea de demoralizare în care se aflau, încât nu respectau nici chiar învoielile cari erau în favoarea lor. Așa, încât proprietarii ajunseser, când făceau învoeli cu mai puține zile decât cele 12 a așezământului, să pună condiție, că dacă țăranii nu se vor ținea de învoială, atunci învoiala să fie nulă, iar aceia să fie obligați a lucra *maximul zilelor orânduelii*.

Acest lucru îl găsim într'o învoială a egumenului mănăstirei Hurezu făcută cu oamenii din satul Baia-de-Fer pe 4 zile de clacă pe an, iar în învoială citim: „când nu se vor ținea de acel așezământ să aibă a clăcui câte 12 zile și a plăti toate cheltuielile“. ¹⁾

În acele timpuri de anarhie morală, nu sunt vinovați totdeauna numai proprietarii.

Iată încă un caz în care țăranii n'au nici o dreptate.

Locuitorii din prejurul a două moșii de a Mitropoliei, neavând, probabil, destul loc de pășune pe moșiile unde erau așezați, veneau cu vitele de pășteau iarba și crângurile acelor moșii străine, ba chiar tăiau și lemne din pădurile Mitropoliei. Era foarte de înțeles cum că țăranii erau datori să dea dijmă din fânul care făceau sau să plătească în bani, iarba,

---

¹⁾ Arhiva mănăstirei Hurezu, Iorga, pag 154.

și chiar să dea zeciuală din lemnele tăete, fiindcă ei nu aveau nici un drept, pe acele moșii, pe care nu ședeau. Ei bine, ei refuzau orice fel de plată sau despăgubire, încât Domnul fu nevoit ca să intervină și să-i silească.¹⁾

În privința nesupunerei țăranilor la clacă să observăm un lucru. Desigur că a fost și rea voință. Dar a putut ca țăranii să nu facă clacă și dintr'un motiv foarte bine cuvântat, anume din cauza podvezilor și angaralelor Domnești și celor împărătești. Țăranul cu vitele lui, era singurul mijloc de transport a tuturor sarcinilor pe care Domnul le ordona.

Când citești actele și documentele timpului, te înspăimânți de numărul acestora.

Ca să-și facă cetitorul o idee de proporția care luau aceste sarcini, voiu cita un ordin a Sultanului din 1783, ca Domnii să ducă, zicea ordinul, la schelele Brăila și Galați între 700 și 800 de mii de stamboale de zaharea și să trimeată la celatea Ozun, pentru a o repara, o mie de oameni cu 500 de care, afară de meșteri ferari, cărămidari și vărniceri și din cuie și din cărbuni.

De cine erau să fie transportate cele 800 mii de stamboale? De țărani. Câte care, era nevoie, să fie rechiziționate? Evaluând la 500 de ocă greutatea ce se putea pune într'un car, eșia, că Domnul ar fi trebuit să rechiziționeze vre-o 2.500 de care!

Toți acești 2.500 de clăcași, cum puteau ei să facă și acest *beilic* și în același timp să lucreze și boerilor cele 12 zile? Așa se poate explica, multe abateri și nesupuneri.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 430.

Să nu uităm că cazurile pe cari le găsim, sunt notate de clasa boerească, iar cele pe care le vedem arătate de Domni, sunt relatate tot de boeri care erau însărcinați cu toate anchetele. Așa, am citat, ceeace niște ispravnici arăta anchetând reclamația unei vornicese. Țăranii, zice raportul, după ce au recunoscut că sunt în culpă, s'au mulțumit a zice că nu au putut să facă slujbă, «*din neîndemănare*». De sigur ca ei au arătat și *cazul neîndemănării*, pe care ispravnicii nu ne 'l indică. Cine știe dacă *neîndemănarea* aceloră nu avea de motiv una din acele podvoade și rechiziții de care vorbesc. Prin urmare și în această privință, suntem datori să fim în mare rezervă și să nu luăm totdeauna ad-litteram ceeace întâlnim prin actele Domniei.

Revin la ordinul Sultanului. Boerii din Divan, de astădată, îndrăznesc ca să răspundă, că cererile trec peste puterile țarei. Ei arată următoarea socoteală de beilicul ce se făcuse în cei doi ani din urmă.

«Cea adevărată dare a zaharelei este aceasta : Stambul 216.508 în primăvară a veleatului 1782—455.642 în toamna acestui veleat ; 40.000, *care s'au făcut acum la iarna veleatului 1783 ; 50.000 la grâu care s'a măcinat acum în primăvara veleatului 1783 ; 80.000 în primăvara veleatului 1783*, ce s'au trimis în Țarigrad, afară din ce am luat din zahareaua dela magazinele Brăilei, din zahareaua de an : *care se face toată suma datului zaharelei, Stambol chile 842.150. Când se vor da încă 260.000 chile orz și 80.000 chile făină ce se cer acum, fac chile 1.182.150.*» Toată aceasă însemnată cantitate de zaharea fusese transportată la Brăila tot de țărani în cei doi ani de înainte!¹⁾

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 277 și pag. 313 și Tezaur istoric, pag 333.

Când voiu arăta, la locul convenit, desvoltarea care luase, în această jumătate a seacului al 18-lea, exportul de grâne, atunci se va înțelege de ce boerii cereau sporirea zilelor de clacă și pentru ce țăranii erau apăsați din ce în ce mai mult. Proprietarii, începuse a cunoaște ce profite pot trage din întinsele lor moșii, lucrate de brațele clăcașilor. Era un îndemn general la a produce pentru export și pentru trebuințele Turciei, care făcuse din aceste țări, grânarul ei, sau, cum zic actele timpului, „*chelerul ei*”. Domnii îndemnau pe țăranii și îi sileau chiar să producă cât mai mult, în folosul lor și a fiscului, mai cu seamă a fiscului. Boerii, sileau pe țăranii ca să lucreze cât mai mult pe ogoarele lor, în interesul exportului; totul și toate se așteptau dela brațele țăranului.

VI

Dintre toți Domnii fanarioți ai epocii, desigur că Mavrogheni a fost acel care, nu numai că a protejat pe țăranii, dar aproape le-a luat apărarea, față cu proprietarii. Acest Domn viteaz, singurul rășboinic dintre fanarioți, este antiteza lui Grigore Ghica din Moldova.

Cel întâiu lucru care îl face când ajunge în București în 1786, este să dea către ispravnicii un pitac despre *clacă și religie*. El începe astfel pitacul, adresat egumenilor, stărișilor, boerilor mari, boernașilor, mazișilor, etc. «fieșcare stăpân de moșie să nu supere pe locuitori peste poruncile Domnești și preste dreptul acela ce este al moșiei obicinuit și scris prin con-dici, nici la clacă, nici la dijmă, *nici să metachirisească pe locuitori ca pe țigani sau ca pe niște*

robi, a-i frământa și a-i sfărâma fără de milă, nici să-i căznească, să-i bată, sau să-i ocărăască cu înjurături nesuferite, pe dânsii, sau pe soțiile lor, socotindu-vă fleșticare, că toți zidirea lui Dumnezeu și toți frați întru Christos ne numim, după cum zice și sfânta Evanghelie, și aceia ne sunt dați ca un amanet de la care ne folosim și ne îndestulăm.”¹⁾

Om groaznic, el inspiră spaima în boeri și în egumeni. Pentru dânsul, cele 12 zile de claca este excepția; regula, sunt zile mai puține. Am văzut mai sus că sătenii din Săcuieni de pe moșiile Mitropoliei, fiindcă nu putuse dovedi că avusese tocmeala în scris de 6 zile de clacă pe an, Domnul de pe atunci le ordonase ca să se conformeze așezământului. Același caz se prezintă și lui Mavrogheni anume cu Mitropolia Târgoviștei și cu satul Săcuieni, ai cărui locuitori vin din nou la Domn ca să susțină, ca și mai 'nainte, că deși nu au act scris, dar așa a fost învoiala cu vorba. Mavrogheni, contrar hotărârii predecesorului lui, Șuțu, recunoaște învoiala verbală și obligă pe săteni ca să facă clacă numai 6 zile, iar nu 12.

De câte ori poate, el intervine între egumeni și țărani, și micșorează zilele de claca.

Cu boerii lucru era mai greu. Boerimea era o instituție în aceste țări și foarte puternică în Muntenia; a lovi în interesele unuia, însemna a lovi în drepturile, tuturor. Dar cu moșiile Mitropoliei și mai cu seamă cu acele ale egumenilor, Mavrogheni face ce vroește; el scade, în genere, pe acele moșii numărul zilelor de clacă. Iată un caz foarte curios. În urma unor plângeri a locuitorilor de pe moșia mănastirei

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III pag. 75.

Slobozia din Ialomița, că egumenii îi silește la o clacă și dijmă mare, Mavrogheni chiamă pe egumen și pe câțiva reprezentanți ai țăranilor și îi pune ca să se învoiască înaintea lui chiar. Țăranii încurajați, arată pretențiile lor. Egumenul, în fața lui Mavrogheni, este cu desăvârșire intimidat. Se încheiă o învoială pe care Mavrogheni pune pecetea sa Domnească. Iată în ce consista învoiala : *«oamenii să nu facă de cât 3 zile de clacă sau să plătească câte un leu de casă. Din fânul, cât vor face pentru trebuința vitelor lor, dijmă să nu dea, mănăstirei ; lemne uscate de foc și verzi de construcție să poată lua țăranii, fără nici o dare. La moară, să dea numai 3 parale de sac, îndatorindu-se că dacă să strică zăgăzul morei să sară să-l dreagă ; vinul pentru praznice și nunți să-l poată cumpăra țăranii de ori unde ; paznicii și dijmuitorii moșiei să nu țină mănăstirea.»*¹⁾

Care era ideea sau planul lui Mavrogheni, în chestia agrară ? Nu-l pot pătrunde, căci imediat preocupările politice precum și pregătirile de războiu în contra Austriacilor, îi absoarbe toată activitatea. Nu știu dacă avea de gând ca să micșoreze zilele de clacă. S'ar părea, din puținele acte de această natură care le avem de la dânsul, că aceasta îi era ideea. Sau actele lui, au fost simple exploziuni provocate de nedreptățile ce vedea că se fac, țăranilor ? E curios un lucru ; în ordinele lui posterioare despre clacă nu mai pomeneste, ca alți Domni, că țăranul trebuie să facă clacă 12 zile, ci se mărginește a recomanda boerilor ca să nu se servească de măsuri false sau de baniți mai mari.

---

¹⁾ Istoria Românilor Ureche, vol. IV pag. 325-327.

În tot cazul, Domnia lui rămâne ca o trasătură curioasă de dreptate, chiar de părtinire, pentru țărani.

Și vom vedea că imediat după ce în 1792, în urma retragerii trupelor austriace, Poarta numește Domn, din nou, pe Mihaiu Șuțu, o reacțiune puternică în contra tuturor măsurilor, cu caracter agrar a lui Mavrogheni, se face.

CAPITOLUL VIII

ȚĂRILE SUB OCUPAȚIA AUSTRIACĂ (1789—1792)

O INCERCARE DE RESTABILIRE A VECINĂȚĂȚII S C U T E L N I C I I

I

Austriacii ocupă, doi ani întreaga Muntenie, iar Moldova, dela munți până la Siret.

Când ei intră în Muntenia, au deja intenția ca să nu mai iasă. Numai grație intervenției diplomatice a Prusiei și a Angliei, la începutul anului 1792, trupele lor se retrag.

Urmărind acest scop, ei caută a se purta bine cu clasa boerescă, respectând întreaga organizație a țarei, cu Divanul, cu ispravnicii, băgând în Divan numai doi reprezentanți ai lor. Direct, ei nu administrează țara, ci prin organele țarei, adică prin Divan. Numai la nevoie, ei se amestică. În majoritatea cazurilor, Divanul execută poruncile comandantului suprem al trupelor, a prințului Coburg.

Soarta țăranilor devine mizerabilă de tot. Mai întâiu lipsește Domnul; am văzut, că era singurul care mai intervenea, când plugarii erau apăsați sau nedreptățiți,

de proprietari. Acum era Domnia Divanului, prin urmare a proprietarilor.

Pe lângă cea ce ei suportaseră în timpurile normale, vin trupele austriace, cari prin rechizițiunile ordonate și executate de Divan și de ispravnici, pun vârf mizeriei. Armatei austriace îi trebuie continuu, sute de care de transportat provizii, mii de oameni ca să facă poduri și să dreagă drumurile pentru artilerie. Întâlnim la fiecare pas, în acest interval, ordine date la câte 5, 6, 7 județe «pentru carele și salahorii ce au fost poruncit etc.»¹⁾

Erau județe care rămăsese fără vite; toate fusese luate sau pentru hrana ostașilor sau rechiziționate. Această dispariție totală a vitelor, nu scapă pe țăranii de sarcine. Divanul ordonă, ca locuitorii să plătească în bani, ceea ce trebuiau să dea, în vite.

Iată : „După înștiințarea ispravnicilor județului Ilfov și după raportul d-lui Vel. Vist. *pentru trebuința ce este de vite a se tăia la ostași din cvartir dela acest județ, căci vite nu se mai găsesc în județul Ilfov, s'au dat răspuns la d-lui Vel Vist. ca suma ce va găsi cu cale și în care județe va socoti din Dâmbovița, Argeș, i Saac, să cisluiască care cislă să o arăte și Divanului.*“²⁾

Ca vitele lor să nu fie rechiziționate, țăranii căutau a le vinde, cu preț de nimic. Divanul, după intervenția Austriacilor, oprește țăranilor exportarea vitelor, ba ceea ce e ne mai auzit, oprește vânzarea și cumpărarea de vite între ei. Acest lucru îl au voie să-l facă numai boerii.

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III, pag. 187.

²⁾ Ibidem, vol. III, pag. 385.

Iată acel ordin :

„Măria Sa prea Înălțatul Prințip, poruncește prin luminat orderul Înălțimei Sale, *că nimene din locuitori să nu aibe voie a vinde vite, căci cu aceasta se pricinuește mare stingereală la trebuincioase care și vite de slujbă, și cum că această voie este să o aibă numai partea boerească și bisericască, care nu dau care la trebuința oștirilor, a-și vinde vitele lor ce avea de prisos, și cum că pentru ca să fie îndestulare în țară atât pentru hrana oștirilor, cât și pentru trebuința țarei, poruncește Înălțimea Sa, ca de azi întâiu a lunei viitoare, după cărindariu nou, să fie oprit a nu mai trece de aici, nici la Ardeal, nici la Banat niscareva vite : boi, vaci, oi sau capre.*»¹⁾

Să poruncesc rechiziții de câte 800 de care deodată. Divanul le execută : „De acea dar zicem (Divanul) că trebuie ca și poruncile să se facă cu strășnicie și cu mare grabă să pornească, spre a nu se zăbovi lucrarea ispravnicilor, etc.

Coburg cere ca carele să fie legale cu fer. Unde să se găsească asemenea care ? Și atunci se dă ordin:

„Că de nu se pot găsi care legate cu fer, și din cele nelegate cu fer, numai să fie țepene și sănătoase fiindcă se cer cu grabă“.²⁾

Oamenii exasperați lasă carele în drum. Nu se mai găsesc meșteri în țară. Toți sunt luați la lucrul podurilor.³⁾ Măcar că Austriacii făgăduiesc întâiu că au să plătească rechizițiile, însă oamenii rămân numai cu făgăduelile. Ei apucă pe ispravnicii de județe, zicând, că ei i-au rechiziționat.

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III pag. 339.

²⁾ Ibidem " " " " 334.

³⁾ Ibidem " * " " 340.

Față cu această stare de lucruri, țaranii încep a fugi. Ba chiar sate întregi fug, unele în Moldova, altele, peste Dunăre. ¹⁾ Când oamenii sunt prinși, ei sunt aduși la urma lor. ²⁾

Austriacii merg până a arunca asupra țărilor, impozite de războiu. Așa, nu mult înaintea evacuării, ei pretind aproape jumătate de milion de lei dela douăsprezece județe, exceptând pe cele din Oltenia.

Afara de acest impozit de războiu, la care Divanul se opune, încolo, el, cum am văzut, execută ordinele prințului Coburg.

Mai este un lucru la care boerii se opun cu energie, anume când Coburg, prin rechizițiile lui, atinge privilegiile lor. Toate rechizițiile fusese îndeplinite de bieții țărani. Când însă Coburg cere ca și *scutelnicii* boerilor să ia parte, nu la transporturi și salahorii, dar să contribuiască, fiecare, cu câte un car de fân pentru armata, atunci Divanul se rescoala, ca să zic așa și caută a rezista cu energie.

Asupra acestei chestii, care este în legătură cu cererea pe care o face Divanul către prințul Coburg, ca sa restabilească *vecinătatea*, mă opresc puțin.

Am arătat pe scurt ce erau scutelnicii când am vorbit de actul de dezrobire a lui Const. Mavrocordat în Moldova.

Ce erau scutelnicii, ne spune chiar Divanul în adresa lui către prințul Coburg.

„De a avea boerii scutelnicii razimă la un mai mare, mai vechiu privelegiu, care-l dobândise din slujbele și din vitejia lor, adică cei vechi Domni într-o răsplătirea vre-unei mari slujbe ce au săvârșit că-

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III, pag. 375 și 498, etc.

²⁾ Idem „ „ „ „ 426.

tre dânzii și către patrie, le au hărăzit sate întregi robi, care se numea vesini și rumâni; cei după urmă Domni, cu gând tirănesc vrând să surpe neamul boeresc i-au lipsit de acest mare privilegiu și pentru ca să-i mângâie oareșicum, în loc de câte 500 și de câte 1000 și mai mult, care aveau mulți le au dat mai întâin câte 200, 300 oameni din birnici și celorlalți, după analogie mai câte puțin, ca să le slujească la vii, la mori, lu adus de lemne, la bucate, întocmai ca să îndeplinească cu slujba lor locul robilor ce îi luase și îi făcuse birnici¹⁾

Și în acest act boerii Munteni dau vecinătăței o *origină falsă*; lucru care am arătat și cu ocazia anaforalei Divanului din Moldova din 1775. Domnii, am dovedit, nu au hărăzit sate întregi de robi nici odată, nici unui boer, în nici un veac. Cu atâta mai puțin pentru vitejie nu au făcut danii decât foarte rar și aceasta în veacul al 15-lea, și încă și mai rar în veacul al 16-lea.

Domnii, am arătat, că au făcut danii numai favoriților sau slujitorilor lor. Prin urmare, când Divanul din 1793 vorbește de vitejie, este o simplă laudă, cu care își acopăr strămoșii și care, o spun, către un principe străin și de țară și de istoria ei.

Este adevărat că, când Const. Mavrocordat dezrobește pe țărani, acest act dă o lovitură mare, în drepturile boerilor. Dar acela nu o face pentru a stârpi neamul boeresc, cum zice Divanul, ci pentru motive și de fiscalitate și poate de dreptate și de umanitate. Ceeace e de netăgăduit, este că acel Domn, întocmind instituția scutelnicilor, a voit să dea o com-

---

¹⁾ Istoria Românilor Ureche, vol. III, pag. 329-330.

pensație boerilor pentru desființarea vecinilor, ceea ce dovedește încă odată mai mult că Const. Mavrocordat n'avut niciodată un gând tiranic în contra *neamului boeresc*.

Însă acel Domn, instituind scutelnicii, cauta a le determina ființa lor. Spătarul Ion Canta ne spune la cât se fixase numărul scutelnicilor în Moldova de fiecare boer după gradul lui, începând cu boerii cei mari cărora le-a dat 60 de scutelnici și așa în grad descendent un număr mai mic până și jupânselor sărace câte 15 sau 20 de scutelnici.

Acelaș lucru a trebuit să se facă și în Muntenia; zic, a trebuit, fiindcă nu ne-a rămas actul referitor.

Oarecum Const. Mavrocordat și-a zis și acolo : Desființez vecinătatea și rumânia, fiindcă considerații de ordine socială și fiscală, îmi impun acest lucru ; dar nu voesc să lipsesc clasa boerească, cu totul, de oameni care să fie la dispoziția și trebuința ei. Și a determinat acel număr. Dar nu s'a gândit niciodată Const. Mavrocordat, ca să reînființeze complet vecinătatea, sub o altă formă, după ce o desființase sub forma ei cea rea și supărătoare.

Nu a fost în intenția lui ca boerii, să posedeze sate întregi, ca și mai înainte, cu deosebire că, oamenii să se numească scutelnici, în loc de ceea ce înainte, se numeau vecini.

Ei bine, boerii abuzează și de această instituție cum abuzase și de cea a vecinătății.

La început, numărul scutelnicilor fiecărui boer, era determinat ; ei trebuiau să fie luați dintre oamenii cu avere mijlocie. Stăpânii puteau să-i supui la orice muncă și în orice timp.

În 1791, când boerii fac lui Coburg răspunsul de

care mă ocup, sub diferite pretexte, își mărise nemăsurat numărul scutelnilor. Și iată cum, între altele: După regula instituției, când murea un scutelnic, stăpânul înștiința visteria ca să-i dea altul în loc sau să-l înscrie cu o sumă care reprezenta pierderea de muncă pe care o suferise, prin moarte. Boerii, în conivență cu ispravnicii, făceau acte de moarte simulate și pe baza lor cereau scutelnici noi. Pe urmă alegeau din sat pe fruntași și înmulțindu-le cu diferite mijloace numărul, ajunsese că sate întregi să fie prefăcute în scutelnici, așa că visteria prin multe sate nu mai avea nici un birnic.

Acest lucru se adevărește prin ponturile pentru scutelnici din 1792.

«Parte din locuitorii dela veri ce sat să se dee scutelnici după analogia ludelor, adică din cei ce se află cu locuința într'acel sat, iar să nu se dee satul cu totul; pentru care poruncim strașnic la visteria Domniei mele să se puie toată silința ca să nu se afle birnici în visteria Domniei mele, fiindcă nu numai ispravnicii se vor pedepsi tare, ci și dumnealui Vel Vist, va cădea în urgia Domniei mele când împotriva va urma». ¹⁾

Scutelnicii fusese dați pentru slujba din casă, din curte, și de pe câmp a boerilor. Aceștia îi transformă în adevărați contribuabili ai lor. Având mulți, ei se servesc numai de o parte la trebuințele lor, iar dela rest, iau bani. Acest abuz îl opresc Domnii. Se hotărăște, că boerii nu se pot servi decât la muncă, de scutelnici, iar nu să dea banii *fiindcă nu pot locuitorii a fi birnici la altă parte decât numai și numai la visteria Domniei mele*. Deci cu

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. IV, pag. 205.

hotărîre poruncim: *nimenia să nu aibe voie să tocmească scutelnici pe bani sau pe alte dări*».

Ei își alegeau din sate — când satele întregi nu deveneau de scutelnici — «pe fruntași, iar visteriei rămânea cei neputincioși», și din această cauza satele se *spărgeau*, adică oamenii se risipeau.

De aceea, adaugă ponturile făcute pentru stărpirea abuzurilor cu scutelnicii «și în urmă câte sate întregi se vor găsi date cu cuvânt de scutelnici să se strice, și înștiințându-se la visteria Domniei mele să se dea și dintr'acei scutelnici după analoghie».

Măcar că, în formă, scutelnicii se băgau singuri la stăpân, în realitate ei erau luați și aleși de boeri și odată intrați în stăpânirea aceloră, nu mai puteau scăpa decât cu cea mai mare greutate. «Căci numai pentru nedreptate li se va da voie să se lepede, iar nu așa fie-șcum după scurgerea voinței lui».

Când fugeau scutelnicii erau aduși înapoi de boeri întocmai, cum odată, ei făceau cu vecinii. Visteria nu se însărcinează cu această treabă, ea aducea la urma lor numai pe birnicii țarei iar scutelnicii erau birnicii boerilor. Stăpânul «are datoria să se silească ca să-l găsească», zice așezămîntul.

Acest privilegiu, pe lângă că era o nedreptate socială, dar el îngreua budgetul Statului cu cheltueli enorme, căci boerii își creiau, în puterea acestor instituții, venituri anuale dela visterie. Iată cum Mihaiu Șuțu regulează în ponturile sale, această chestie.

„Pentru câți nu vor putea să găsească scutelnicii lor, sau pentru cei ce nu au trebuință să aibă om scutit pentru slujbă, am hotărât Domnia mea să li se dea banii dela visterie după analagonu al banilor ce se va hotărî la fleșcare lude.* 1)

1) Istoria Românilor, Ureche vol. IV, pag. 206.

La această dată boerii, în Moldova, luau 227.000 de lei pentru drepturile lor la scutelnicie, iar din casa răsurilor ca lefi luau 323.000 de lei, deci peste jumătate de milion.

Ei bine, pe acești țărani birnici și slujbași ai lor, Divanul, în timpul ocupației austriace, îi apăra cu energie în contra oricărei rechiziții.

Țăranii, am văzut, că erau copleșiți de rechiziții. Era natural ca prințul Coburg să ceară și dela acești slujitori ai boerilor, țărani ca și ceilalți, o mică contribuție, adică măcar câte un car de fân, fără a-i supăra altmintererea.

Divanul răspunde, că o asemenea cerere atacă privilegiile boerești.

Dar să analizez actul.

Mai întâiu boerii din Divan, încep prin a face o declarație de principii.

„Toată lumea știe că la fiesce țară o parte care se numește boeri neamuri, *au privileghiuri cu care să se deosibească dintre țărani, ce nu au, și aceste privileghiuri, razimă la hierbințcală ce au și la ostenelile ce fac cu sângele lor aceștia, ca să păzească forma oblăduirei*“.

Ei arată apoi, lucru care am citat deja cu o altă ocazie, că privilegiul scutelnicilor se reazimă pe un privilegiu mai vechiu și mai mare pe care l-a avut boerimea, acela de a fi avut țărani robi care se numeau vecini și rumâni. Domnii tirani (Const. Mavrocordat) le-a răpit acel mare privilegiu și le-a dat pe acest al doilea, acela al scutelnicilor. Drept ar fi, zice Divanul în esență, ca boerii să cumuleze amândouă aceste privilegii. Acest lucru a existat în timpul celei întâi rezmierițe, adică a războiului 1769—1774. Domnii cari au urmat după acest războiu, iar

au restabilit starea de lucruri de înainte, așa că boerii iarăși au rămas numai cu un singur privilegiu, cu acela al scutelnicilor. Voește prințul Coburg să-l ia și pe acesta? Căci la aceasta vine ordinul care ni s'a dat, zic boerii.

Iată cuvintele textuale ale Divanului: „Deci ca să dăm porunca Divanului către d-lui Vel Vistieru *spre a pune pe scutelnici a da câte un car de fân și câte un car de lemne, aceasta este tocmai a strica privilegiul boerilor**.

Și când vine știrbirea privilegiului scutelnicilor? Tocmai când boerii erau hotărâți ca să ceară *restabilirea vecinătăței*, „care lucru datoria și adevărul ne silesc a arăta Măriei tale, în vreme ce noi avem nădejde să cerem dela Înălțimea Ta ca să înnoiești cel mai vechiu privelegiu spre a ne da sate întregi precum am avut dela cei mai vechi Domni, și o aveam în vremea resmeriței celeilalte și totodată nădăduim să ne întărească Înălțimea Măriei Tale și cel de al doilea privelegiu, spre a nu se supăra scutelnicii și poșlușnicii de către ispravnici și de către pâlcurile ostășești“.¹⁾

Boerii pare că nu trăiau la frontiera imperiului Austriac și nici nu știau de ce se petrecuse cu 5 ani în urmă, în acel imperiu, de vreme ce nădăduiau, că împăratul Austriei ar fi fost dispus să restabilească vecinătatea.

Apoi cu 5 ani în urmă în 1785 împăratul Iosef II desființase în imperiul austriac, iobăgia. Cum era cu putință deci, ca acelaș împărat să o restabilească în Muntenia, numai pentru placul boerimei?

Dar chiar spiritul care se degajează din adminis-

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. III pag. 330.

trația austriacă, denotă că acea administrație vedea, simțea, abuzurile pe care boerii le comiteau față cu țăranii și era indignată, iar câte odată, făcea mustrări Divanului, pentru asemenea lucruri.

Iată câteva cazuri :

Autoritățile militare raportează Divanului cum că, pe unele moșii, proprietarii cer țăranilor ca să facă și clacă în natură și să plătească și câte *12 lei de casă pe an*.

Divanul răspunde și se vede din răspunsul înțepat că nu-i convenise că Austriacii se amestecase în dăruirile dintre ei și țărani. El arată generalului Ențemberg că „obiceiul pământului și privilegiul moșiiilor care s’au urmat din vechime, cum și dela venirea oștirilor chesaricesci până acum, este că fieșcarele locuitor de obște, fără deosebire, măcar *postaș, sau oricine să lucreze pământul moșiei 12 zile pe an clacă*.”

Foarte bine. Dar proprietarul acelei moșii *ceruse țăranilor și 12 lei pe an adică de douăsprezece ori claca și în bani?* Ce explicație dă Divanul la acest din urmă fapt? El este nevoit ca să recunoască că aceasta este un abuz. „Iar cât pentru *cererea de tal. 12, aceasta este fără de cale*, de care s’au făcut porunca Divanului către medel. Filipescu stăpânul moșiei, *ca să nu-i supere de bani ; ci să-și caute claca de 12 zile*.” ¹⁾

Nu e numai acest caz, în care generalul Ențemberg, denunță abuzurile boerilor funcționari. Așa, el se informează că mai mulți ispravnici și zapcii au luat pentru rechiziți, *și obiecte în natură și bani*, cerând dela Divan lămuriri.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. IV pag. 503.

Divanul răspunzând generalului, e nevoit ca să recunoască exactitatea faptelor, de vreme ce însuși țăranii din Ialomița și din Dâmbovița, venise să se plângă. Deci boerii îi fac cunoscut generalului că au destituit atât pe Colceac ispravnicul Ialomiței și pe Const. Căpitanul zapciu, cât și pe vataful Stere, găsiți vinovați și care 'și vor primi pedeapsa cuvenită.

În acest timp de interegn, boerii execută pe țărani de câte ori primesc plângeri că aceștia nu ar lucra după ponturi.

Așa, în cărțile către ispravnicii județului Dâmbovița li se ordonă, ca pe locuitorii moșiei mănăstirei Dealul *să-i supuie* la muncă după condică.

II

Austriacii ocupase Moldova numai până la Siret ; dela Siret până la Nistru, țara era ocupată de Ruși, aliații Austriei.

Acești din urmă, în partea din Moldova pe care o ocupase, administrează singuri de a dreptul, pe când Rușii, în cuprinderea cărora era capitala țarei, Iașii, guvernează cu Divanul, a căror hotărâri poarta titlul de hotărâri a *Cnejiei Moldovei*. Nu găsesc urme despre administrația comandanților trupelor de ocupație. Dela Austriaci am găsit numai două, fără nici o însemnătate. Iată-le :

„*Dela Kesaro-Kraiescă Administrație a Romanului**.

No. 5218.

Cătră cinstită isprăvnicie a ținutului Bacău.

„Celor ce au jăluit cerând protimisirea la părțile lui Ioniță Cimbru, ce s'au vândut la mezat, să dai răs-

puns, că nu au nici o dreptate să ceie aceasta, după hrisovul din 28 Decembrie 1785, și să se astâmpere de a mai jelui.

„De care să dă știre și isprăvniciei.

Roman 24 (13) August 1790.“¹⁾

Cellalt ordin este tot din Roman, tot din 1790, apropo de o plată de fân²⁾.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVII pag. 285.

²⁾ Ibidem vol. XXV, pag. 217.

CAPITOLUL IX.

ȚĂRANII ÎN CEI DIN URMĂ ANI AI VEACULUI AL 18-LEA

I

După retragerea Rușilor și a Austriacilor, la sfârșitul anului 1791, Poarta numește în Moldova întâiu pe Alex. Moruzi și pe urmă pe Mihail Șuțu. Și unul și altul urmează după ponturile rânduite a așezământului lui Grigore Ghica. Însă se ivise chestiuni nouă și nouă dificultăți între proprietari și țărani. Era nevoie ca Domnii să le dea o soluție. Acest lucru 'l face Șuțu în 1794 printr'un supliment de așezământ, intitulat : «*Ponturi asupra îndatoririlor dintre locuitori și stăpânii de moșii*».

De câți-va ani, proprietarii de moșii începuse a-și face concurență, căutând să atragă, dacă nu cu șederea — se știe că țăranii nu se puteau muta dintr'un sat într'altul decât cu voia visteriei — dar cel puțin cu munca, pe țărani de pe o moșie pe alta. De foarte multe ori, țăranii ședeau pe o moșie și aveau ogorul și fânașul, pe o alta. În asemenea cazuri era discuție și neînțelegeri căruia din cei doi proprietari, *ei să facă clacă?* Să o facă celui pe moșia căruia se hrăneau, sau celui pe a cărui moșie își aveau casele ?

Plugarii găseau ușor motive pentru justificare ; ei în-
tâmpinau că dacă ară și fac fân pe moșii străine, este
că proprietarii pe a căror moșii stau, nu le dau des-
tul loc de hrană și de fânaț. Câte odată, ei pretextau
că moșia fiind îngustă, chiar dacă proprietarul ar voi
să le dea pământ cât le trebuie, nu avea de unde. De
altă parte, stăpânii de moșii se plâng Domnului, că
țărani lucărând pe moșii străine, îi lasă fără brațe pe
a lor proprii, lipsindu-i de clacă.

Mai aduceau locuitorii încă un motiv : că acolo
unde șed, proprietarii le cer claca și dijma peste cele
cuvinite.

Mihail Șuțu regulează toate aceste chestii, prin a-
șezământul său.¹⁾

El începe prin a ordona ca proprietarii să dea lo-
cuitorilor șezători pe moșiile lor pământul cât va fi
pentru trebuința lor „*ca să are și să semene în-
destul precum și pentru fânaț*“. Iar „*arând loc în-
destul la moșia unde șed, să nu fie îngăduiți a
merge pe moșii străine să are și să facă fânaț,
ci numai pe moșia care se află cu șederea*“. Cu alte
cuvinte, Șuțu oprește pe locuitori a mai ara și a-și
mai face fânațe pe moșii străine, când proprietarul
le da în de ajuns, locuri de trebuință.

Dar cum rămânea plângerea locuitorilor că ei ar
sta bucuroși cu adietul pe moșia unde șed, *însă sunt
asupriți de acei proprietari?*

Intr'un articol din acel așezământ, Domnul recoman-
dă aspru ca la luatul dijmei și a altor venituri ale mo-
șiei să nu să asuprească locuitorii, ci din contră, pro-
prietarii să se conformeze ponturilor gospod (Dom-

---

¹⁾ Acto și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 46 și urmă-
toarele.

nești) iar locuitorii, cari se vor vedea năpăstuiți, să se plângă isprăvniceii „și ispravniciei prin cercetarea ce vor face, nici într'un chip să nu-i îngăduiască măcar orice stare de om ar fi; *dar care nu ar vrea să înțeleagă, pentru unul ca acela îndată ispravniciei ținutului să înștiințeze pe Domnie, ca să se facă punere la cale*“.

Rămânea chestia, ce să facă țărani, când moșia fiind îngustă, ei nu aveau destul loc de hrană și de nutreț?

Mihail Șuțu într'un articol din acel așezământ, regulează astfel cazul: Când locuitorii dintr'un sat, au asemenea lipsă, să trimeată pe vornicel la ispravniciei ținutului. Aceștia să facă cercetare și dacă constata că faptul este exact, atunci să caute prin prejur pe la alte moșii megieșe, unde ar găsi locuri libere, și înștiințând pe stăpânul acelei moșii „*să le dea o bucată de loc de o parte, cât le va fi îndestul pentru trebuința lor, unde să nu facă stricăciune și pagubă stăpânului moșiei, și să-i puie să are unul lângă altul iar nu reschirat*“.

Această dispoziție vădit că este o călcare a dreptului de proprietate și a ordinii sociale, chiar de pe atunci. Era, sau e presupus că exista între țărani și proprietarul unei moșii, o legătură juridică veche, care născuse obligații reciproce. Dar între țărani de pe o moșie, și între proprietarul moșiei vecine, nu era nici un raport juridic. Când Domnul hotărește ca țărani care nu vor avea pământ de hrană și de fână destul pe moșia unde șed, să fie în drept a ocupa asemenea locuri, chiar fără voia proprietarului, pe moșiile vecine, acest lucru constituia un drept de servitute perpetuu asupra acelor moșii. Cum rămânea cu dreptul de proprietate? Dacă boerii nu formulase încă sfințenia acestui drept, am văzut, cu toate aceste, la

capitolele *Proprietatea domnească și proprietate particulară* că dreptul de proprietate existase în totdeauna în această țară și fusese totdeauna respectat.

Cum se explică măsura lui Mihaiu Suțu? Ea este o necesitate dictată de o considerație de ordine imperioasă, menită a evita tulburarea organizației sociale. Ce ar fi putut dispune Domnul ca să dea satisfacție lipsei țăranilor de pământ de pe moșii? Un lucru numai. Să le dea voie ca să se mute pe alte moșii unde ar fi găsit loc de hrană și fână. Dar aceasta ar fi fost ceva contrar tuturor regulilor stabilite în mod neclintit. Întâiu, ar fi păgubit pe proprietarii cu moșii strâmte de un număr de clăcași. Acest lucru nu putea un Domn să-l facă fără a nu stârni protestări energice. Al doilea, cu astfel de dispoziție ar fi stricat rândul obicinuit al țarei. Își poate închipui cineva ce dezordine ar fi produs în spiritele țăranilor și ce răsturnare în așezarea obicinuită de veacuri, dacă li s'ar fi dat voie ca pentru motivul de lipsă de pământ, să-și caute fiecare, moșii cu locuri mai largi? Al treilea, era un principiu riguros aplicat în interesul fiscului, acela că țăranii nu se pot muta dintr'un loc în altul. Ce răsturnare ar fi adus în catastrițele visteriei, revocarea, măcar în parte, a unei asemenea măsuri! Așa că față cu aceste dificultăți, Mihaiu Suțu preferă ca să aducă o scrîntitură în dreptul de proprietate a proprietarilor vecini celor cu moșii înguste, de cât să calce așezământul vechiu și să aducă o turburare în ordinea socială.

El regulează în acelaș timp atât dijma cât și claca celor care vor fi în condițiile prevăzute de dispoziția lui. Vom vedea îndată că Ioniță Sturza dă acestei di-

ficultăți o altă soluție, păgubitoare țăranilor, dar conformă cu respectarea dreptului de proprietate.

Domnul regulează ast-fel această chestie : „*și să-și ia stăpânul moșiei numai dijma, iar cu claca sau cu alta să nu se supere*“.

Dar claca cui să o facă ? Domnul nu spune în mod formal, cui; dar să înțelege dela sine că ei trebuie să o facă stăpânului moșiei pe care sunt șezători. Acest lucru, îl vom vedea, regulamentat minuțios, în Muntenia.

Prin urmare, Mihail Șuțu, intervenind, caută ca nici stăpânii de moșie, unde șed locuitorii, să nu fie păgubiți în totul, dar, în acelaș timp și proprietarul megieș să se folosească de rodul pământurilor cedate; și atunci regulează, cum reiese din citația făcută, anume : stăpânului de moșie megieș, locuitorii să-i dea numai dijmă, iar claca să o facă, vechiului proprietar.

Acest lucru arată, încă odată, enormitatea clăcei.

Dijma o dau locuitorii, proprietarului moșiei vecine, fiindcă ei, fac cultura acolo; nimic mai legitim. Dar de ce să facă clacă, celuilalt ? Pentru că șed pe moșie ?

Apoi șezând pe moșie, ei nu trag nici un profit. Ei să hrănesc, din cultura ce fac pe moșia vecină, pentru care dau acolo dijmă. Va să zică, claca, în ultima analiză, nu se poate justifica decât numai prin faptul ca un locuitor șade pe o moșie, chiar când el nu se hrănește din ea.

Tot aceeași prescripție o stabilește Domnul și pentru fânaț.

Două soluții însă foarte importante aduce Mihail Șuțu cu totul în favoarea țăranilor ; el dispune ca ță-

ranii cărora li să acorde loc de hrană, de fânaț și de iarbă pe o moșie vecină, să nu fie scoși de pe ea de proprietar, „*până când vor lăsa ei singuri*“.

A doua dispoziție rezolveste următoarea întrebare: Dar când proprietarul megieș, în urma înștiințării ispravnicilor, s'ar opune a da pământ, locuitorilor? În acest caz, Domnul ordonă ca proprietarul să fie obligat a da. Iată textual : «*Iar când vor vedea pe un stăpân al moșiei îndărătnic, și nu va voi să dea loc de arat, în vremea când numai pricinuește stricăciune și păgubire : pe unul ca acela ori de ce stare va fi să nu-l îngăduiască, ci să-l facă să înțeleagă a le da loc de arat și de cosit*“.

Mihail Șuțu stabilește deci o servitute forțată pe moșiile megieșe, în favoarea locuitorilor.

Alex. Moruzi cu doi ani înainte întocmise un așezământ pentru păduri, rediuri și dumbrăvi.¹⁾

În așezământul său, Mihail Șuțu intercalează acele dispoziții, și anume :

Locuitorii au dreptul *să ia gratis*: lemnele necesare pentru facerea caselor și lemnele de foc; iar pentru cele de negoț, aveau a da zeciuială.

Ispravnicilor li se ordonează în special ca să îndemne pe locuitori să are și să semene *cât se poate mai mult* „iar care din locuitori nu-și va cunoaște folosul său și asemenea să-i silească și *peste voia lor*“.

Iată un așezământ bun și drept, rezolvind chestii delicate dar imperioase, care se născuse în cursul timpului.

În timpul acesta, țăranii continuau a nu putea, și în Moldova, să se mute de pe o moșie pe alta, iar

---

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 41 și celelalte.

când fugeau, ereau readuși la urma lor. Iată un ordin a lui Alex. Calimah Voevod din 1795.

«De vreme ce după înștiințarea ce au luat Domnia mea din locuitorii strămutați dela țin. Sorocei, se află o seamă fugiți și la ținut. Orheiului, iată să volnicesc pe Carp Opre i Ion Opre, să aibă a merge la țin. Orheiului și pe toți câți va afla din cei strămutați de la țin Sorocei *să-i ridice cu toate ale lor și să-i ducă la urma lor și poruncim Domnia Mea D-tră Ispravnicilor de țin. Orheiului ca să dați trimesului Zapciu ajutorul și oameni în destul ca pe toți acei strămutați să-i ridice și să-i aducă să-i așeze la urma lor, fără sminteală.* »¹⁾

II

Ceeace caracterizează, în Muntenia, raporturile dintre proprietari și țărani în ultimii opt ani ai veacului al 18-lea (1792—1800) sub diferiții Domni vremelnici, Mihaiu Șuțu, Alex. Moruzi, Ipsilante în a doua Domnie și Hangerli, sunt plângerile continue din partea celor întâiu contra celor al doilea și vice-versa.

Condicile pe care regretatul V. A. Ureche le-a găsit în arhivele Munteniei, relativ la Domnia acestei epoci, sunt pline de asemenea reclamațiuni. Cum să le luăm? Erau țăranii așa de răi și de recalcitranți, în cât să nu voiască a se supune ponturilor? Din studierea actelor timpului nu vedem aceasta.

Nu găsim nici un act de răscoală fațășă, ci cel mult, din când în când, oarecare burzuluire prin sate, nu din partea tuturor, ci a câtorva țărani, în mod izolat.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VII, pag. 271.

Așa, în 1793, se găsesec în satul Rușăvățul, plaiul Buzăului, „patru zurbagii și neastâmpărători“ care deja sub Mihail Suțu fusese aduși la București și puși la închisoare din care fugise. Și măcar că consătenii lor se fac chezeși față de Domnie, că se vor liniști, ei iar reîncep agitațiile. Boerul însărcinat cu această anchetă, opinează că pe acei oameni să-i ducă în satul lor și acolo *să-i bată punându-i și dându-le dela 20 și până la 30 toiage, ca să fie spre pildă și altora* și apoi să iee orânduital mumbașir pe câte patru, cu nevestele lor și ca tot cuprinsul ce vor avea și să-l ducă iarăși la D-lor ispravnicii și dumnealor să-i așeze la satele dela vale, însă nu toți la un sat, ci să-i împartă la patru sate dându-i pe chezășie pârcălabilor, i a sătenilor.“ ¹⁾

Dar cum am zis, aceste *zurbave* izolate, nu pot să justifice generalitatea plângerilor reciproce a țăranilor și a proprietarilor.

Deja m'am pronunțat asupra cararacterului a ceea ce actele și documentele, califică cu numele de nesupunere.

Ia să examinăm din nou chestiunea după fapte concrete. Mai întâiu, să vedem care era interpretarea ce de obicinuit se dă asupra obligației țăranilor de a face cele 12 zile de clacă.

Mitropolitul Ungro-Vlahiei într'o anafora către Const. Moruzi, 1793, ne arată.

„Obiceiul moșiilor la rândul clăcei este într'acest chip, adică când stăpânul moșiei nu are trebuință de lucru și va ca să iele bani, atunci ie de casă câte un zlot, iar când are trebuință de lucru, datori sunt locuitorii a lucra zile 12 pe an, *și pentru căci au luat*

---

¹⁾ Istoria Românilor, Urecho, vol: V, pag. 104.

într'alți ani bani nu-și pierde dreptatca cererei de lucru, fiind aceasta lăsată la slobodă în voia și primirea stăpânului moșiei, ca din două să fie volnic ori care îi va da mâna a cere și a lua de la locuitori, sau bani sau lucru, fără numai de se vor așeza locuitorii cu stăpânul moșiei pe mai puține zile, și va fi această dovedită în scris atunci nu-i poate silii cu cererea de douăsprezece zile¹⁾

Această alegere lăsată la facultatea numai a proprietarului, figurează în toate așezămintele. Este unul din acele drepturi menite a asigura, pe de o parte, efectuarea muncii în natură, când proprietarul are nevoie de ea, precum, de altă parte, a nu pierde echivalentul ei în bani, când acela nu avea necesitate de muncă.

Acest lucru nu-l înțeleg țărani, ei nu pricep în mintea lor simplistă, de ce proprietarul să le ceară câte odată, munca în natură, iar altă dată, în bani. De ce, chiar cerându-le-o în natură, să se mulțumească cu mai puține zile, iar altă dată, să le ceară toate zilele, după lege. Ei nu înțeleg de asemenea, în aceste limite, varietatea învoielilor; de ce o învoială cu mai puține zile de lucru într'un an, să nu mai aibă valoare, în altul. Așa că, când proprietarii voesc să uzeze de dreptul pe care *așezămintele* le acordase, atunci țărani strigă că sunt asupriți, că li s'au călcat învoielile, că li se cere muncă la câmp, pe când obiceiul era să o plătească în bani, etc., etc.

Ei bine, dela interpretarea acestui obicei, rezultau cea mai mare parte de neînțelegeri.

Iată :

Țărani se învoise, bunăoară, cu proprietarul ca

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V pag. 110.

să plătească claca în bani; ei se conformează. Dar proprietarul peste câți-va ani face cultură și atunci, le cere claca în natură. Refuz din partea țăranilor, fiindcă ei se tocmise să o plătească în bani. Neavând de lucru câți-va ani, egumenul sau boerul nu cere de lucru țăranilor decât câteva zile de clacă, d, ex.: 4, 5 sau 6. În anul următor, având mult de lucru îi silește ca să lucreze cele 12 zile a ponturilor. Mare plângere din partea țăranilor cum că ei au avut învoială cu proprietarul numai pentru 4, 5 sau 6 zile de clacă, și acum acela îi supune la 12. Țăranilor, având și ei locuri mari, câte odată de cultivat, le convine ca să plătească claca în bani; dar și proprietarii au interes de muncă deci ei refuză banii; țăranii refuză și ei claca; din nou plângeri.

Trebuie să facem însă o corectură. De multe ori proprietarii pentru a căpăta adeziunea locuitorilor sau nu se explicau asupra naturei vremelnice a învoielilor, care nu se făceau mai niciodată în scris, sau chiar asigurau pe țărani, că ele sunt pentru mai mulți ani, poate chiar cu bună credință. La anul următor, nevoile îi silesc să schimbe acele învoieli și să ceară munca, în zile în loc de bani. Se înțelege că în asemenea cazuri țăranii, aveau dreptate să protesteze, ei aveau în partea lor *învoiala* care din nenorocire, era mai totdeauna, *verbală*.

O altă serie de neînțelegeri, se nasc, din așa cum era întocmit așezământul cu douăsprezece zile, în Muntenia.

Acele 12 zile erau destinate numai pentru munca câmpului și nici de cum pentru vre-o altă treabă a proprietarului.

În deosebire de ceea ce am văzut că prevedeau așezămintele din Moldova, proprietarii Munteni nu aveau dreptul să ceară țăranului decât *munca agricolă*. Acest lucru rezultă nu numai din spiritul, dar chiar din aplicarea în practică.

Intr'un raport către Domn, cetim : „la care acele 12 zile să aveți a vă face datoria și a le *lucra cu protimie, fără a trimite copii nevrednici de lucru, ci însuși casnicii cei vrednici de muncă, să se mânece de dimineață luând ziua de căpătâiu.*“ ¹⁾

Intr'o altă rezoluție a lui Const. Suțu, cetim : «să supuneți pe numiții săteni *a-și face claca în lucru.*“

În o plângere, tot a Mitropolitului Ungro-Vlahiei către Mihail Suțu, să spună că locuitorii din oare care sat au refuzat claca, „Iar cel orânduit purtător de grijă acolo ca să nu rămâie trebile jos, au pus oamenii cu bani *de au lucrat cele ce au fost de trebuință.*“ ²⁾

De altmintrelea, evident că de vreme ce claca să putea răscumpăra cu bani, eră o clacă *de muncă pe ogor*.

Prin urmare, proprietarii erau în următoarea situație grea: sau să-și facă clacă pentru gospodăria lor, precum, adusul fânului, căratul lemnului, reparatul acareturilor, etc., prin poșlușnici, scutelnici, ori oamenii străini tocmiți cu hac; sau, dacă voiau ca țăranii să le facă asemenea lucruri, atunci trebuiau ca toată această muncă să le o socotească în cele 12 zile. Prin aceasta, forțat se micșorau zilele de muncă la câmp.

Acestea dau loc la un mare număr de plângeri și

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol, IV, pag. 129.

²⁾ Ibidem vol, IV, pag. 126.

reclamațiuni. Unii proprietari impun țăranilor, că pe lângă cele 12 zile de clacă, să le mai aducă și un car cu lemne, fie la București, fie la moșie și să le mai dea și câte o găină de Crăciun, iar femeile acelora să mai toarcă câlți sau lână. Evident că proprietarii căutau să-și instituiască o clacă domestică, pe lângă cea agricolă legală.

Nevoiți, țăranii primesc deocamdată; dar mai la urmă reclamă, spunând că sunt apăsați peste obiceiul cu claca. Alți proprietari, să învoesc cu țăranii ca aceștia să le facă, bunăoară, 6 sau 8 zile munca la câmp, însă să le mai facă oare care clacă gospodărească pentru restul zilelor. Câte odată țăranii se tocmesc, să dea bani în loc de clacă. Boerii le cer în parte, în bani, claca, iar parte, în muncă. Țăranii protestează spunând că învoiala a fost numai pe bani iar nu și pe muncă.

Cam de această natură sunt reclamațiile pe care le întâlnim la sfârșitul veacului al 18-lea.

Domnul este chemat ca să le rezolvească și să dea dreptate cui o are. În genere, Domnii, cu deosebire Mihaiu Suțu și Alex. Moruzi, dau hotărâri destul de drepte, când patima politică sau interesul de a menaja pe boeri nu sunt prea în joc. Când se amestecă acestea, este altceva.

Așa, Mihaiu Suțu imediat după suirea sa pe tron în 1792, strică învoiala egumenului mănăstirii Slobozia cu sătenii de acolo, prin care învoială, am văzut, că egumenul consimțise la o mulțime de reduceri, de toate felurile, din cerințele așezământului, admitând ca țăranii să facă numai cinci zile de clacă sau să plătească un leu pe an, iar din fânul pentru trebuința vitelor, ei să nu dea dijmă. De asemenea vinul ce

le va trebui la praznice și la nunți să-l poata lua de ori unde.

Mihail Șuțu anulează această învoială și obligă pe țărani ca să intre în prescripțiile așezământului¹⁾. Pe ce motiv? Pe motivul foarte îndoielnic cum că Mavrogheni ar fi smuls prin violență această învoială, egumenului. Învoiala purta pecetia Domnitorului Mavrogheni.

Altă dată, cum am spus, Domnii judecă drept sau iau toate măsurile pentru ca să dea o hotărâre dreaptă. Sub Moruzi, câțiva locuitori din satul Prisăcenii, se plâng în contra proprietarului postelnicu Prisăceanu, că au fost bătuți cu ciomegile de ȣigani proprietarului pentru că s'ar fi opus la vâtașii boerului care dădea nevestelor câte un caier de călți, de tors. Dar în acelaș timp și postelnicul face o jalbă către Domn, în care arată, cum stă pricina.

Intru în detaieri, fiindcă ele sunt foarte interesante și ilustrează cele stabilite mai sus.

Postelnicul spune că de mult a avut învoială cu sâtenii de pe moșia lui ca să-i facă numai 6 zile pe an; pentru celelalte 6 la care el are drept, a cerut locuitorilor ca să-i care «*câte un car de fân pe an la fânărie și să-i are și câte o jumătate de zi cu plugul lor și să toarcă și nevestele lor câte un caer de călți și pentru aceea, zice că nu-i supără câte 12 zile cum poruncește pravilniceasca condică*»²⁾.

Iată cum se naște pe nesimțite și în Muntenia și cealaltă clacă cu caracter servil, claca în adevăr boerească fiindcă ea este prestată nevoilor gospodăriei proprietarului.

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. IV, pag. 127—128.

²⁾ Ibidem, vol. V, pag. 105.

Dovadă că Domnii nu permit chiar în mod indirect și prin interpretare, sporul zilelor de clacă, 'l găsim în următorul caz întâmplat tot în timpul Domniei lui Moruzi.

Locuitorii din satul Novaci, jud. Vlașca, se plâng contra arendașului moșiei, Petre Sufragiul, „pentru că i-a apucat de au făcut clacă în zilele de vară, iar nu rânduri după obicei, și nu 12 zile după poruncă, ci 13 și i-a mai obligat să facă și o zi cu carul, că le cere câte o găină de Crăciun și să facă o zi cu carul, etc“. Arendașul se apără zicând, că, dacă le-a cerut care de lemne și o găină, este că după învoială, el le-a ertat 8 zile, făcându-i să lucreze numai 4, plus un car de lemne și o găină la Crăciun. Însă, adaugă arendașul, fiindcă e vorba pe judecată, apoi atunci el cere locuitorilor să-i facă cele 12 zile după așezământ, renunțând la carul cu lemne și la găină.

Boerul însărcinat cu cercetarea îi dă dreptatea arendașului; însă adaugă, că în cele 12 zile trebuia să se socotească și carele de lemne aduse la București, pentru Crăciun. Carul cu lemne se introducea încetul, cu încetul în obicei. Vom vedea că Caragea îl face obligator.

De câte ori învoiala trece peste numărul de 12 zile, Domnul o anulează, iar toate clăcile cu caracter servil pentru gospodăria boerului, se socotesc totdeauna în cele 12 zile stabilite.

Aceasta arată încă odată marea deosebire între ce am văzut că se petreceau în Moldova, cu ceea ce vedem în Muntenia. Cu nici un preț Domnii până la Caragea, nu consimt să sporească cele 12 zile de clacă nici să permită alătura și deosebit, clacă domestică.

Din aceste exemple ne putem face o idee de ceea ce

însemnează prin documente plângerea proprietarilor că „țărani nu se supun ponturilor“ și chiar și acea din partea țăranilor că proprietarii îi apasa peste cele de cuviință.

Au trebuit să fie desigur asupriri; actele timpului sunt pline de plângerile plugarilor. Insa țăranii nu se lasă să fie ușor încălcați; ei reclamă și, ceea ce e mai caracteristic, e că aceste neînțelegeri între ambele clase sunt duse înaintea judecătorilor, a Divanului, pe lângă că ele vin în ultima instanță, înaintea Domnului. Neînțelegerile erau rezolvite pe cale legală. Să dădeau hotărâri judecătorești și ori cât, să presupunem, ele erau parțiale, dar în fine, din actele ce întâlnim, nu putem conchide, în mod absolut, că țăranii erau lăsați totdeauna la bunul plac al proprietarilor. Aceștia nu puteau să comită continue nedreptăți, fără ca să nu fie, făcuți din când în când, responsabili, dacă nu de fapt, dar cel puțin de drept.

Domnii puneau adevărate rezoluții judecătorești pe anaforale sau plângeri, după ce cazul se cerceta și ambele părți își arătau îndreptățile.

Să dau exemple.

Mai întâiu, trebuie să arăt un fapt foarte curios, care denotă starea precară a lucrurilor în aceste țări. Atât în Moldova cât și în Muntenia județele de frontieră erau tratate în mod mai favorabil decât celelalte. Așa, în așezământul lui Grigore Ghica din 1766 găsim următorul articol:

„Satele ce vor fi pe marginile hotarelor Moldovei să lucreze pe jumătate, *adică 6 zile să lucreze într'un an* în trei vremi, cum și bani de a fi să dea

pentru slujbă, pe jumătate să dea, adică câte 10 bani pe zi, iar dijma să dea fiște cinè din toate pe obicei¹⁾. Explicația acestei favorii e următoarea: Fiind aproape de frontieră, Domnia să temea ca țăranii să nu fugă. De aceea ca să fie reținuți în țară, le acorda un regim de favoare.

Mai era și o altă explicație. Satele de frontieră erau tot timpul expuse la incursiuni și prădăciuni.

Același lucru l constatăm și în Muntenia pentru satele de a lungul Dunărei. Li se acorda sătenilor din ele să nu facă clacă în zile ci să o plătească în bani, favoare care a dat loc la multe procese între săteni și proprietari. Iată unul:

Sătenii din satul Grojdibodul de pe marginea Dunărei, să plâng în contra lui Grigore Jianu proprietarul moșiei, că ei totdeauna au plătit un zlot *de vatră* claca, iar nu au făcut-o în zile. Acuma, stăpânul îi silește să facă munca în natură, adică să lucreze 12 zile pe an. Această neînțelegere dura de mult. Deja proprietarul să judecase cu sătenii în două rânduri înaintea Divanului de Craiova, care îi condamnase să facă obicinuita clacă. De astă dată proprietarul arăta două zapise dela săteni prin care aceia să obligau să facă claca în zile.

La aceste dovezi iată sătenii ce răspunseră: „că cel dintâiu zapis l'au dat siliți fiind la închisoare, iar cel al doilea care l-au dat acuma înaintea ispravnicilor ziseră că l-au dat de frică“.

Bóerul însărcinat cu ancheta cheamă amândouă părțile. Sătenii susțin următoarele: „că acest sat fiind în malul Dunării, ca și celelalte sate, fie mănăsti-

---

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, Vol. I, pag. 27

rești mai vârtos și bocrești..... (țăranii le enumără pe toate) la toate aceste sate să ia zlot de vatră iar nu clacă în zile“.

La aceste proprietarul răspunde: „dovadă că ceace susțineți, zice țăranilor, *nu este adevărat, este că ați făcut tatălui meu, clacă în zile“*, La care satenii, partea adversă, replică cu mult apropo:

„Căci pentru slugerul Amza le făcea bine de îi împrumuta cu bani la trebuințele lor, de aceia și ei făceau ajutor de îi lucrau și îi slugeau la câte o treabă cu carul sau cu boii lor, iar nu doar că acel ajutor îl ținea cu nume de clacă a moșiei“.

În sfârșit, Jianu se oferă să dovedească faptul clăcci în natură, cu martori. Cum se vede, țăranii își apăra cu mare energie, pretențiile lor.

Ce face Domnul Moruzi? Deocamdată dă dreptate țăranilor ordonând „că satul Crojdibod asemenea să urmeze spre a da zlotul de casă iar nu să se supere în lucru“. Pe de altă parte, hotărăște ca să se cerceteze, dacă în adevăr satele de pe malul Dunărei invocate de țărani, unul din susul moșiei și altul din josul ei, dau și ele zlot de casă și nu muncesc în zile. O hotărîre foarte dreaptă.

Se vede că țăranii și atunci erau buclucași și le plăceau procesele.

Iată un caz.

Mitropolitul Ungro-Vlahiei se plînge lui Moruzi Vodă că cu locuitorii din satul Acsintea are un zapis prin care aceia se obligă a face clacă 6 zile pe an din care 4 plătite în bani și două în lucru, „și măcar că au învoială așa de ușoară, ei refuză să facă în zile cele 2 după învoială, ci pretind ca să plătească, în bani, toate cele 6“.

Domnul orânduiește o cercetare. Înaintea anchetei,

vechilul Mitropoliei scoate zăpissul țăranilor iar ispravnicul întreabă ce au de zis.

Știți ce răspund țăranii ? Cum că vechilii lor care au încheiat zăpissul în numele satului și anume preotul și cu alți trei săteni, «n'au fost volnici ca să făgăduiască atâta, ci mai puțin !».¹⁾

Evident că țăranii n'aveau dreptate.

Iată rezoluția Domnului :

„De vreme ce locuitorii nici un așezământ în scris n'au de la stăpânii moșiilor, de vre un alt obicei, datorii sunt de a urma condicei Divanului și nu au nici un cuvânt de apelație; deci vă poruncim ispravnicilor ca și *fără de voia lor* să-i supuneți a clăcui în lucru acele orânduite 12 zile, negreșit“.²⁾

Această hotărâre a lui Moruzi nu e dreaptă. *Țăranii trebuiau să fie obligați să facă munca după zăpiss, căci așa zicea legea*, iar nu să-i oblige a face *maximum* după lege.

Iarăși un proces între Mitropolit, cu țăranii din alt sat. Țăranii voesc să dea claca, în bani. Mitropolitul cere muncă, «fiindcă avem trebuință de lucru acolo.»

Domnul, conform așezământului, condamnă pe săteni să facă cele 12 zile de clacă.

Găsim un fel de tocmeală între proprietari și țărani cu totul deosebită de cele ce am arătat până acum și care ne amintește învoielile care se obicinuesc astăzi. Am văzut că claca să putea face ori, în bani, ori, în zile. Iată un caz în care ea să plătea, în *bucate*. Locuitorii din Căzănești se plâng că, pe când trăia proprietarul, Ienache Văcărescu, ei aveau învo-

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V, pag. 110.

²⁾ Ibidem, Vol. V, pag. 109.

ială, ca în locul clăcei să dea „câte trei banițe de bucate, una de grâu, alta de orz și alta de mei“ și ca acum «după moartea lui, sunt supărați de către orândușii casei a da și acele bucate cu încărcătură de a face și clacă».

Domnitorul Ipsilante (1797) hotărăște : « că locuitorii să fie datori a face claca numai după pont, adică câte 12 zile pe an, în patru vremi ; iar primind casa răposatului Văcărescu a lua cele câte trei banițe de bucate în loc de clacă, locuitorii nu vor fi supuși și la clacă. El ordonă ispravnicilor să nu îngăduie ca locuitorii să fie supărați peste această poruncă. ¹⁾

O hotărîre foarte dreaptă.

Am zis că țaranii, în genere vorbind, știau să-și apere drepturile, ba chiar pretențiile lor.

Iată încă un caz :

Egumenul Hurezului după mai multe «prigoniri și judecăți atât aici (la Craiova) cât și la București», ce au avut cu țaranii după moșia Baia-de-Fer, sfârșește prin a se învoi astfel : „să clăcuiască (țaranii) *câte patru zile* pe an și să plătească câte un zlot *de vatră*“. Iar la caz când țaranii nu se vor ținea de învoiala «să aibă a clăcui câte 12 zile și să plătească și toate cheltuielile mănăstirei».

Pe lângă învoiala în bani, am văzut, acea pe bucate, făcută cu Enache Văcărescu ; acum vedem cu egumenul Hurezului, o învoială parte pe bani, iar a patra parte (patru zile) în zile. ²⁾

Această învoială vădită că e oneroasă pentru țărani, căci așezământul zicea : ori bani, un zlot pe an, ori, clacă. Dacă țaranii plăteau un zlot de vatra pe an,

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VII, pag. 71.

²⁾ Hârtii din Arhiva Mănăstirei Hurezului, Iorga, pag. 154.

aveau dreptul să fie scutiți complet de munca în zile. Înaintea judecăței această învoială trebuia să se anuleze ca contrară așezământului. Nu văd soluția procesului.

Un lucru însă rezultă din acest act, precum și din mai toate cât le-am citat până acum: țăranii preferau, cu mult, ca să plătească claca în bani. Mai întâiu ea era ieftină. Muncei de 12 zile, corespundea numai un zlot pe an.

Proprietarii nu aveau preferință, în această privință; totul atârna de la nevoile lor anuale; câte o dată, când nu era mult de lucru, primeau cu plăcere ca țăranii să le plătească claca, în bani; când făceau mai multă arătură, atunci refuzau banii. Proprietarii, aveau cu ei, legea. Dar și țăranilor li se părea nesuferit lucru ca să se schimbe natura plăței clăcei, după trebuințele proprietarului, când în bani, când în zile, când în bani și zile, când în bucate.

De aceea o mai repet, de câte ori citim generalități, precum că țăranii nu se supun să facă adietul obicinuit etc. să le primim sub beneficiul de inventar și să căutăm să cercetăm cazurile, în specie.

Iată, de exemplu, în o altă plângere a egumenului dela Hurezu, către Divanul din Craiova ¹⁾ (1789). Reclamantul pretinde că locuitorii din satul Corbu «nu se supun ași da adietul moșiilor după obicei, zicând că obiceiul ce ar fi fost s'ar fi stricat la toate moșiile mănăstirești și bocrești.»

Reclamație vagă, motiv îndoealnic. Cine știe ce susținuse țăranii față cu egumenul. Claca nu era numai pentru lucru ogorului, ea se aplica și la lucratul vi-

---

¹⁾ Hârtii din arhivele mănăstirii Hurezului, Iorga, pag. 126-127.

lor; aceasta o vedem, dintr'un act tot a egumenului, din Hurez. ¹⁾

Măsurile de ordin general din partea Domnului se luau cu multă îngrijire, chiar cele privitoare la animale. Aşa, în 1797, întâmplându-se o mare secetă în unele judeţe şi fânul lipsind, moşierii care aveau disponibil, încep a cere şi chiar a lua preţuri exorbitante dela locuitori. Mai ales vitele din judeţul Buzău suferă. Domnul însărcinează pe un boer să vadă, cu ochii lui însuşi, trebuinţa de fân ce este acolo, apoi să se ducă în celelalte judeţe unde se făcuse fân, să cumpere şi să împartă la satele unde este lipsă. Din anaforaua Divanului aflăm că aşa se făcuse şi în anul 1794. Cei care aveau fân cereau dela 20 până la 30 de lei carul de măsură, socotit 8 lei galbenul; vedeţi ce preţ era! Iar un egumen a îndrăznit ca să ceară 10.000 de lei pentru 10 care de fân vechiu. Domnul hotărăşte ca preţul carului de fân să fie fixat conform unei măsuri chibzuite în Divan. Țăranilor li se dă un termen de plată pentru fânul distribuit, apoi Domnul adaugă „iar pe acel egumen ce au cerut 10.000 lei pentru 10 care fân vechiu, rădicându-l, să-l aducă la Domnia mea“. ²⁾

Aceleaşi plângeri şi neînțelegeri continuă până la sfârşitul veacului.

Iată un act din 1799 de sub a doua Domnie a lui Alex. Moruzi. ³⁾

---

¹⁾ Hârtii din Arhiva Mănăstirii Hurezului, pag. 148

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V.I, pag. 72.

³⁾ Studii şi documente, Iorga, vol. V, pag. 203.

Locuitorii din satul Breaza se plâng contra arendașului unei moșii—care aparținuse răposatului Constantin Hangerliu — că acela le-a stricat obiceiul vechiu care consista în următoarele: „au avut obiceiul a vinde vin și rachiu pe la casele lor, și da ha-vaet de bute de vin câte t-l, doi, iar pentru rachiu nu da nimic, și pentru dijma fânului câte bani 30 de car, i din porumb de un pogon câte t-l 1 pol, i pentru clacă de casă câte tl. 1 pe an, iar din pometuri ce au pe moșii i de stupi, de rămători, de capre, de oi, nici o dată n'am dat nimic“.

Arendașul învoca în contra acestei pretenții „condica Divanului unde sunt trecute dreptățile stăpânilor de moșii ce au asupra locuitorilor care locuiesc pe moșiile lor“.

Domnul condamnă pe locuitori să clăcuiască obicinuitele 12 zile pe an.

Nu pot preciza data de când se stabilise dreptul de *protimisis* a țăranilor cu privire la arendarea moșiilor pe care ei locuiau. Se știe că acest drept de *protimisis* era un drept de preferință acordat rudelor vecinilor, în materie de vânzare și locuitorilor, în materie de arendare. Era o măsură bună fiindcă, deja am văzut câte-va cazuri, neînțelegerile dintre țărani și arendași erau mai dese decât între aceia și proprietari.

Luând țăranii în arendă moșia, totul se împăca; nu mai putea să fie vorbă, pentru câți-va ani, nici de clacă, nici de dijmă.

Iată un caz în care țăranii își exercită dreptul lor de *protimisis*.

Un oarecare Leondari Gelep cumpără venitul (ia cu arendă) a trei moșii a mănăstirei Viaroșu. Țăranii

de pe acele moșii îl trag în judecată înaintea caimacanului dela Craiova și cer anularea contractului de arendă în puterea dreptului de protimisis. Judecătorul anulează contractul și dă moșiile cu arendă sătenilor.¹⁾

---

¹⁾ (Vol. 1763—1796) Istoria Românilor, Ureche, pag. 135.

CARTEA IV

ȚĂRANII ÎN VEACUL AL 19-LEA PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC
(1834)

CAPITOLUL I

CONSIDERAȚII GENERALE

I

Șase fenomene sociale însemnate caracterizează această epocă :

Țăranii sunt îngreuiați cu claca și cu dijma.

Alex. Moruzi (1805) îngreuiază munca țăranilor încă cu două zile de clacă. Ioniță Sturza în 1828 menține acel spor, așa că *Regulamentul organic* găsește pe țăranii făcând clacă în Moldova, cel puțin 29 de zile pe an, din ceea ce Const. Mavrocordat, o fixase la 12 zile în 1749.

Am văzut că în Muntenia cu toate încercările boerilor în cursul veacului al 18-lea, zilele de clacă rămân neschimbate.

Chiar situația țăranului muntean în acest veac se îngreuiază ; carul de lemn de Crăciun, care în veacul al 18-lea figurase, prin abuz în învoelile proprietarului cu țăranii, Ion Caragea în 1817 îl pune ca o obligație legală peste cele 12 zile. Și mai adaugă încă o zi de

plug de toamnă sau de primăvară; așa că claca ajunge la numărul de 14 zile. Pe aceste 14 zile Caragea le face obligatorii, căci oprește în mod formal ca să se mai poată face învoeli cu mai puține zile de lucru, declarând asemenea învoeli, nule de drept.

Regulamentul organic pune vârf acestei îngreuieri a clăcei.

II

Al doilea fenomen social ce se remarcă în acest veac, este că țăranului îi se mai înrăutățește soarta în mod general fără ca vechile abuzuri, obiceiurile și orânduelile dăunătoare să fie suprimate, ceea ce ar fi fost natural față de desvoltarea culturai și a civilizației în păturile superioare precum și în Europa. Ii se înrăutățește, fiindcă el este lipit de satul său, nu numai fiscalicește, după cum am văzut aceasta, ci socialminte: nepărăsirea satului constituind un drept în favoarea proprietarului.

În așezământul din 1828 prezentat de Divan și întărit de Ioniță Sturza, cetim pentru prima oară: «Locuitorii ce vor fi pe moșiile boerești, mănăstirești și a altora, *nu pot avea voie a se ridica fără voia stăpânului și pururea fugarii de acest fel se vor ridica fără voie, să fie aduși la urmă și cercetați.*»¹⁾ Mai mult, în veacurile trecute, dacă țăranul era lipit de sat fiscalicește, cel puțin el nu putea fi alungat de proprietar. În întâia jumătate a acestui veac *sub Regulamentul organic* i se dă dreptu proprietarului de a alunga pe clăcaș de pe moșie, așa că șederea lui

¹⁾ Legiuirea Caragea de Brăiloiu, cap. 6, art. 2 și 3 partea III-a

²⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 68.

pe moșia unde își avea casă, grădină și pământ, devine cu totul precară.

Nu i se îmbunătățește soartă în alte privințe, am zis, fiindcă el continuă a fi supus la cîsla comună a satului și la odioasa responsabilitate solidară. De asemenea continuă a-l apăsa, vechile orânduiți barbare de responsabilitate penală, locuitorii satului din prejurul locului unde s'a comis o crimă, continuând a fi responsabili cu averea lor.

Un caz.

Se pune foc la fânul și la păturele unor frunțași țărani. Const. Ipsilante (1803) se hotărăște a trece de astă dată cu vederea, însă în ordinul lui adaugă: „de aceeați poruncim strașnic ca această Domnească carte să o citești, tu vătășe al plaiului, *în toate satele și cătunele plaiului și la toți de obște în plaiu* ca să auză, să o înțeleagă bine, și să știe că toții că de se va mai întâmpla de aci înainte să auzim iarăși o faptă ca aceasta, că s'au ars fânurile, sau casa cui-vași, *acel sat și cu cele de împrejur vor fi osândite cu hotărâre a plăți toată paguba ce se va întâmpla*».¹⁾

Ba țăranii perd foloase care figurau chiar în așezăminte, precum dreptul de *protimisis* în materie de arendare a moșiilor unde ei șed. Scarlat Calimah în Moldova desființează acest drept. În același timp și Caragea, îl reduce aproape la nimic, în Muntenia.

III

Al treilea fenomen social de o mare însemnătate, este că în acest veac să începe a se discuta țăranului, locurile de fânațe, de imașuri sau islazuri, precum și chiar acelea de arătură pe care *Regula-*

---

1) Istoria Românilor Ureche, vol. VIII pag. 264.

mentul organic în urmă le reduce în mod considerabil. În veacurile trecute multe soiuri de plângeri, am văzut, aduse de țărani; nu întâlnim însă plângeri de lipsă de pământ de hrană sau de locuri de fânaț. Țăranul a avut acestea totdeauna cu belșug; era singura compensație pentru toate îngreunările și corvezile. Țăranul fusese supus la biruri grele, făcuse clacă fără soroc, ca vecin, dăduse dijmă din toate; dar avusese locuri de fânațe și de islaz în abundență, în mod discreționar, așa putea zice.

Această punere la dispoziție în mod discreționar, a locurilor de hrană pentru el și pentru vitele sale, fusese singurul argument pe care boerii 'l putuse invoca, cu oarecare temeii, când ei ceruse, în deosebite ocazii, sporirea clăcei.

Desigur, locurile de hrană sunt îndestulătoare până la *Regulamentul organic*. Așezămintele anterioare ordonau să se dea țăranilor *cu îndestulare*, fără a li se determina porțiunea.

Dar nu este mai puțin adevărat, că Ioniță Sturza restrânge locul de fânaț și chiar de arătură la două părți din întinderea moșiilor, pe când Moruzi (1805), le recunoscuse țăranilor un asemenea drept, la trei părți din patru numai pentru pășune, iar locurile de arătură nu le limitase. *Regulamentul organic* determină, pentru întâia oară porțiunea de pământ a țăranilor, reducând-o, cum am zis, în mod considerabil.

Observați fenomenul: obligațiile țăranului sporesc adăugându-se zilele de clacă; dar foloasele de pe moșiile unde șed se micșorează, prin faptul limitării locurilor de arătură și *în tot cazul*, cele de fânaț.

Ași putea zice că fenomenul principal care domină veacul al 19-lea, este limitarea și strâmtorarea

locurilor de hrană, mai cu seamă de fânațe ale clăcașilor.

De sigur că fenomenul este explicabil: proprietarii încep a face cultură mare, populația se înmulțește. Dar un fapt fiind că e explicabil, nu rămâne mai puțin un fapt, mai ales când este dăunător.

Cultura și creșterea vitelor iau, atât la proprietari cât și la țărani, o dezvoltare extraordinară. Contrarietatea de interese asupra acestui punct, între amândouă clasele, izbucnește pe față. Și proprietarii și țăranii cresc multe vite; și unii și alții au nevoie de fânațe și de loc de imăș. Proprietarii văd că țăranii le fac concurență în această privință; vitele se vindeau cu preț bun desfăcându-se peste graniță. Fânațele țăranilor încep a deveni un obstacol pentru dezvoltarea nemărginită a cultivei și a creșterei vitelor proprietarilor. De aici neînțelegeri și animosități cu ceracter ascuțit. Acest lucru ni-l arată anaforaua Divanului din 1805 din Moldova, adresată lui Alex. Moruzi, pentru pontul boerescului.

Iată cum boerii se exprimă acolo :

«Ei (locuitorii) urmează alijverișul cel mai tolositor pe moșiile noastre, hrănindu-se pe moșiile noastre cu îndestulare, *hrănind dobitoacele lor, dintr'insele vânzând cu prețuri bune și printr'insele săvârșind toate dobândirile lor.* »¹⁾

. În urma acestei anaforale, Moruzi limitează locurile de fânaț și de imăș, după numărul capetelor de vite mari a locuitorilor, iar ca normă generală, împarte în patru părți cum s'a văzut, tot fânațul de pe o moșie, din care a patra parte s'o ia stăpânul pentru

---

¹⁾ Acte și legiuiiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 51.

trebuința sa, iar trei părți să ia sătenii. Cât nu le va ajunge, să cumpere din altă parte.

În Muntenia observăm același lucru. Nu găsim, e dreptul, un așezământ cu caracter general ca în Moldova, dar toate poruncile, dispozițiile și soluțiile pe care le dau Domnii în diferite procese și neînțelegeri dintre proprietari și țărani, arată că chestia izlazurilor devenise și acolo principală. Fiind-că oamenii nu se puteau strămuta de pe o moșie pe alta, ei recurgeau la următorul mijloc: când nu aveau destul fânaț sau islaz, cu toate că ședeau pe o moșie, își făcea fânațul sau aveau islazul, pe altele; ei creiază câte odată islazuri speciale pentru prisosul de vite care nu mai încăpeau în islazul comun. Așa, niște locuitori își dărâmă casele din vatră și se așează în număr de 40 împrăștiați pe moșia unei mănăstiri. Pentru ce? Pentru ca fiecare să-și creeze astfel imaș și fânaț pentru vite, deosebit de cel comun.

Proprietarii și acolo luptă cu energie, căutând să-și păstreze pentru ei, locurile de fânaț și de islaz.

IV

Al patrulea fenomen: o fiscalitate ne mai auzită în Muntenia și un abuz fără de margini care se face, în ambele țări, cu instituția scutelnicilor.

Sistemul impozitului, pe *lude* constituia, pe de o altă parte, o apăsare pentru cei săraci și un mijloc de extorsiune față cu toată lumea, de către fisc.

V

Al cincilea fenomen de o mare însemnătate este afirmarea clasei boierești și formularea dreptului ei

de proprietate dus până la extrem, după alungarea Domnilor Fanarioți.

Din punct de vedere a lor, ca clasă, faptul se explică. Un veac jumătate ei suferise umilința de a fi la ordinele străinilor, jucând numai prin toleranță, un rol în Stat.

În fiscalitatea pe care trebuințele de a satisface cerințele Turcilor o împinsese până la capăt, Domnia străină supusese de multe ori la dări, clasa boerească. Cronicile Moldovenești, scrise tot de boeri, sunt pline de doleanțe, în această privință. Tot sub Domnii Fanarioți, se întâmplase că se luase boerilor vechile privilegii; se desființase vecinătatea, se mărginise zilele de clacă; chiar proprietatea nu fusese riguros respectată, dovadă servitutea pe care Mihail Șuțu o stabilise pe moșiile megieșe în favoarea țăranilor cari n'aveau destul loc de hrană și de fânaț, pe moșiile unde ședeau.

Acum iată că Domnia pământească este restabilită.

Era natural ca o reacțiune să se facă, ca clasa boerească să-și afirme, cu energie, existența și să caute a stabili drepturile și privilegiile ei pe cât timpul mai permitea. Căci să nu se uite că suntem deja în veacul al 19-lea, între 1821—1828.

De aceea, boerii din Moldova cât și cei din Muntenia, prin deosebite memorii sau anaforale, își arată dorințele lor sau își formulează pretențiile.

Anafora Divanului Moldovei din 1827 este, un fel de proiect de constituție pe care boerii îl propun lui Ioniță Sturdza.

Așa, în privința birului, iată ce propun boerii.

Birul să-l dea țăranii și alte trepte sociale, căci

ele sunt datoare a păzi legiuite dăjdii. «Iar neamul boeresc și toți boerii în veci să nu fie supărați cu nici un fel de dare sau îndatorire sub orice cuvânt, nume și închipuire, căci nu numai persoanele lor sunt slobode de orice îndatorire, dar încă și casele lor și dobitoacele lor toate, și viile și livezile cu pomăt; n'au să dea ocărmuirii nimic, nici supusă la nici un fel de plată, precum din vechime s'au urmat și s'au legiuit». ¹⁾

Proprietatea este sacră și inviolabilă; nimeni nu se poate atinge de ea pentru nici un motiv — utilitatea publică o stabilește întâiu *Regulamentul organic*— „fără amestecătura a ocărmuirii sau a ori cărui altuia în nimic în veci,” zice anaforaua.

Proprietatea este exclusivă a stăpânilor, nu numai aceea a solului dar și a subsolului, «ce încă tot sub cuvântul dreptății și acele ce vor fi sub pământ sunt toate ale stăpânului moșiei, atât metalele cât și toate alte aflări.»

Boerii să aibă o jurisdicție specială, și să se bucure de principiul inviolabilității domiciliului. «Boerii, neamurile și acei cinstiți pământeni, nu pot fi ridicați de zapcii și de trecători, căci casele lor nu pot fi călcate până nu se vor dovedi mai întâiu de Divan vina lor și a se hotări ridicarea lor», afară de flagrantul delict.

Tot ce vor construi sau vor întreprinde pe moșiile lor, fabrici, etc., să fie scutite de orice dare către ocărmuire «fiind toate aceste lucruri pentru îndulcirea boerilor din neam în neam».

Făcând aluziune la așezământul lui Mihai Șuțu din

---

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 63 și următoarele.

veacul trecut, pe care l'am pomenit mai sus, Divanul după ce proclamă, că tot ce se produce pe moșii este venitul proprietarului, adaugă : *«și nimeni altul pe moșia stăpânului nu poate păscui sau a vâna fără învoire, dar nu poate nici a ara sau a cosi sub orice cuvânt»*.

Domnul Ioan Sturza Voevod întărește această anafora dându-i caracterul de lege, am putea zice, de legea legilor.

Acelaș lucru întâlnim și în Muntenia. O mare parte din boeri, din cauza ocupației turcești în 1821, se retrag la Brașov, mai cu seamă elementele tinere. Ei gândesc să profite de alungarea Domnilor greci, ca să-și afirme drepturile și privilegiile lor, lucru care îl fac printr'o petiție adresată împăratului Rusiei.

Guvernul, zic ei, trebuie să fie a boerilor. Privilegiul scutelnicilor să-l continue a-l avea numai ei, iar nu și boerii greci.

Ei învoacă, în această privință, ca argument, ceea ce am văzut că părinții lor invocase către principele de Coburg în 1791,

«Căci nu în har sau fără de cuvânt au dobândit pământeni din vechime privilegiul de scutelnici, ci căci era desăvârșit stăpânitori de ocini de moșie, cu toți locuitorii după dănsule, și slobozindu-i din acea robie, ca să fie dajnici ai visteriei țarei, ca un chip de răsplătire acestei pagube și pentru iubirea de oameni căci i-au slobozit, li s'au dat acest privilegiu să aibă scutelnici.»

„Tagma boerească până la cel mai mic cin să fie scutită de orice fel de dare» zice petiția. Boerii cer prin urmare, desființarea vinăriciului, cu care fusese apăsați de Domnii Fanarioți.

Pentru lucrurile politicești și cele folositoare patriei

„la ale buneii oblăduiri ale țării numai noi, zic boerii pământeni, să avem deplină putere a le chibzui cu sfat de obște și a le legini ca să se urmeze». ¹⁾

Douăsprezece de zile pe an de clacă, zic petiționarii, era potrivit cu sarcina pentru locuitorii în vremea când aceia erau copleșiți de biruri; stăpânii moșiilor însă sufereau. Acum însă când dajdiile s'au ușurat — boerii presupun că dările se vor micșora prin modificarea cislei, propusă de ei, „cu cuvîntă este să dobândească stăpânii moșiilor acest drept al pământului, întocmai după cum se urma în zilele vechi, adică câte 24 de zile pe an de ficște care locuitor al moșiei“. ²⁾

În esență și ca spirit general, boerii din amândouă țările dominați de aceleași motive, ajung la aceleași concluzii, adică toate tind la afirmarea drepturilor și privilegiilor lor și la ingenuchiarea tot mai mult a țăranilor.

VI

Al șaselea fapt social de o destulă de mare importanță, care caracterizează veacul al 19-lea, este un oarecare spirit de agitație și de deșteptare printre țăranii. Populația rurală începe a simți nedreptatea și apăsarea, care sunt consecințele sistemului economic al întocmirii sociale. Ei încep a suferi greu nedreptățile care rezultă din contractul secular de muncă între ei și stăpânitorii de moșii. Un spirit de revoltă începe a se manifesta. Actele și documentele ni-l arată. Așa, în Muntenia prin oarecare sate se ivesc răsvră-

---

¹⁾ Studii și documente. Iorga, vol. XI, pag. 199.

²⁾ Ibidem pag. 202.

titori sau zurbagii, în contra cărora guvernul ia măsuri severe. În satul Rușăvațul patru țărani sunt semnalați ocârmuirii ca răsvrătitori. ¹⁾ Întâia dată ei sunt puși în închisoare ; consătenii lor intervin, rugând ocârmuirea să-i ierte luându-i ei pe garanție. Liberați, ei reîncep din nou agitația și atunci ispravnicul printr'un raport propune Domnului ca să mute pe acești țărani în patru sate deosebite după ce le va aplica fiecăruia câte 30 de toiage. Ceea ce se și face. Documentul nu ne spune de ce natură era propaganda și agitația pe care acești țărani o făceau. Desigur însă, că ea era privitoare la situația locuitorilor de pe moșiile boerești. Ocârmuirea îi pedepsește pentru ca să facă un exemplu și fi împrăstie prin alte sate pentru ca restul locuitorilor să nu fie contaminat de ideile lor.

În Moldova, agitația ia un caracter și mai pronunțat. Cu ocazia Eteriei, locuitorii încep a căpăta idei de independență și chiar de resvrătire. Acest lucru îl aflăm dintr'o corespondență a unui boer Melinescu cu Mitropolitul Veniamin Costake. Incepe a se pune în discuție chiar legitimitatea clacei, dovadă că Melinescu este adânc impresionat de o asemenea mișcare și propune în corespondența sa că ar fi bine ca proprietarii să intereseze pe țărani la munca ogorului stăpânului, plătindu-le ceva sau făcându-i părtași la roade.

Pe când în spiritul populației rurale începuse o astfel de frământare, preocupăția boerilor se reducea la rezolvirea următoarei chestiuni : Cum să guverneze ei țara, după alungarea fanarioților. Cu Domni

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V, pag. 104.

sau fără ? „Să luăm noi trăile ocârmuirii sau să facem alegerea de Domn?” se întreabă vornicul Negel. Chestia care îngrijește pe Melinescu cu privire la agitația țărănilor, nu era o simplă temere personală, dovadă că visternicul Sandu Sturza, într'o altă scrisoare adresată tot către Mitropolitul Veniamin, arătând pentru ce boerii și cu dânsul amână plecarea la Constantinopol, aduce între altele și motivul: „*până vom îndemna pe locuitorii satelor ca să se întoarcă ca să fie spre slujbă.*” ¹⁾

Va să zică agitația în sate mersese până acolo în cât țăranii refuzau de a face boeresc.

Agitația nu are un caracter trecător, dovadă că câți-va ani după aceea, găsim iarăși urme de existența ei. În adevăr, peste șase ani, dintr'o corespondență a Vornicului Negel tot cu Mitropolitul Veniamin Costake, constatăm că țăranii se învrăjbise până într'atâta, încât refuzau să facă clacă. Iată propriile cuvinte din scrisoarea celui vornic: ²⁾

După ce vornicul Negel sfătuiește să se chibzuiască foarte bine lucrurile, între boeri, înaiete de a face un demers la Poartă, aduce și motivul pentru ce: «fiindcă răsvrățitorii, ce au fost pricina afanisării, Patriei noastre, au semănat duhul resvrătirii și a neascultărei în sufletele a multora din cei proși crai și neamurile cele mai de jos împotriva noastră a celor întâiu pământeni, și dar de vom merge fără nici o punere la cale, nu numai că viața noastră va fi deapururea sub tot felul de primejdii, dar încă nici nîzami pentru chelierul împărătesc ce ni se poruncește să se facă nu este cu puțință”. ³⁾

¹⁾ Istoria Mitropoliei Moldovei și a Sucevei, Erbiceanu, p. 384.

²⁾ ibidem.

³⁾ Ibidem, pag. 232—233.

Cu alte cuvinte vornicul e preocupat de starea spiritelor țăranilor și se îngrijește ca nu cum-va din această cauză, să se pericliteze producția agricolă de exportatie la Constantinopol.

Această mișcare care era destul de însemnată încă sub regimul vechiu în care am arătat că țăranii aveau destul pământ arabil, devine foarte intensă când, cu ocazia Regulamentului organic, li se reduce pământul lor de hrană, la o porțiune determinată și mică. Cu mare dificultate țăranii primesc să li se reducă pământurile, și pentru aceasta Kisseleff recomandă ca să se procedeze cu cea mai mare moderație și înțelepciune. Iată în adevăr, ce scrie Kisseleff către Mircovici într'o adresă confidențială :

„Consiliul administrativ extraordinar în deliberațiile sale asupra acestui subiect (noua distribuire de pământuri și claca) *va trebui să ție în samă dispoziția spiritelor țăranilor, care pot considera inovațiile chiar cele mai salutare ca fiindu-le oneroase ; prin urmare trebuie mult menajament. Pe lângă aceasta consiliul trebuie să se gândească serios cât condițiile muncii și determinarea unei anume întinderi de pământ poate să fie foarte displăcut și foarte dificil de suportat de țărani, deprinși până acuma — cu mici excepții — de a avea pământuri de care au trebuință*“.¹⁾

Iar Mircovici, scrie și el sfatului ocârmuitor, apropo de hotărîrea pe care sfatul o luase ca să publice prin sate dispozițiile noi ale Regulamentului organic: „Obligațiile și redevențele către boeri — zice Mircovici — *care cu privire la zilele de muncă a țăranilor, trebuind să rămână aceleași ca înainte, pe când din*

---

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 100

contra porțiunea de pământ care li se lasă a fost considerabil redusă, aceste două lucruri fac pe d-l President plenipotențiar (general Kisseleff) ca să creadă că publicarea, în momentul actual a dispozițiilor nouă nu va putea să facă să dispară inconvenientele pe care însuși consiliul administrativ le știe și că această publicare, departe de a face să înceteze nemulțumirile țăranilor, este în stare ca să le mărească». ¹⁾

Țăranii încep prin urmare a avea conștiință de situația lor și arată în mod destul de sgomotos că ei, în acelaș timp, vâd că a sosit timpul ca o reformă radicală să se facă — dacă nu în situația lor față de proprietari — cel puțin în raporturile dintre ei și aceia.

---

¹⁾ Ibidem, pag. 101 și 102.

CAPITOLUL II

CLACA ȘI DIJMĂ SUB LEGIUIREA LUI CARAGEA

AȘEZĂMINTELE LUI SCARLAT CALIMAH ȘI A LUI IONIȚA STURZA

I

Am zis că locuitorii așezați pe moșiile boerești sau mănăstirești nu-și găseau totdeauna hrana lor și a vitelor pe cuprinsul acelor moșii.¹⁾

Câte odată moșiile erau strâmpte față cu numărul locuitorilor.

Patru cazuri se puteau ivi :

1) Locuitorii moșiei X. aveau destul pământ de semănătură, dar nu aveau, de pășune sau de fânațe ;

2) Ei puteau avea loc de imaș, fără să aibă de arătură și de fânaț ;

3) Puteau să aibă loc de fânaț și de imaș, fără a avea de semănătură.

4) Ei nu aveau pe moșia unde ședeau nici loc de arătură, nici de fânaț, nici de imaș, cu alte cuvinte, își aveau numai casele cu grădinele din jur.

Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 57 și 58 și pag. 75, 78, 79, etc.

Se știe că orice locuitor era dator să facă clacă și să dea dijmă proprietarului. În schimb, acesta era obligat să-i dea pământ de arat, loc de fânațe pentru iarnă și de imaș pentru vara.

De altă parte, proprietarul vecin care da locuitorului megieș pământul de care avea trebuința, nu putea să i-l dea gratis.

Se puna deci chestia: ce datorea, în asemenea cazuri, țăranii, proprietarului moșiei unde ședeau, și ce, celuilalt, pe pământul căruia își gaseau loc de hrană, fie pentru dâșii numai, fie și pentru vitele lor, în cele patru cazuri de mai sus?

Așezămintele precum și deosebitele hotărâri care Domnii dau ne vor ajuta să răspundem.

Mihail Șuțu s'a ocupat în Moldova prin așezământul lui din 1794 de cazul prevăzut mai sus la No. 2, adică când locuitorilor de pe o moșie le lipseau locurile de arătură și de fânaț. Iată ce zice așezământul:

„De se vor încredința (ispravnicii) cum că cu ade-vărat ei (locuitorii) nu au loc îndestul pe moșia unde șed, *de arat și de fânaț*, să caute pe alte moșii, care se megieșesc și prin știrea stăpânului acelei moșii să le dea o parte de loc . . . și să-și ia stăpânul numai dijma și cu claca iar cu alte să nu se supere“.

Deci, în acest caz, stăpânului moșiei pe care locuitorii ședeau, nu-i dădeau nici o dijmă ci îi făceau numai clacă.

Cu atât mai mult aceeași soluție se impunea, când locuitorii aveau pe moșie străină numai locuri de fânațe. În acest caz, ei plăteau dijmă, câte odată o căpiță la zece, altă dată, una, la cinci.

Dar când era vorba numai de *pășcutul vitelor* pe

o moșie străină, adică numai de locuri de imaș ? Din vechime se aplica tot zeciuiala : la un număr de vite, pe vară, una sau două. Această soluție presupunea cârduri sau turme. Dar ce zeciuială să iei dela câteva vite a unui clăcaș ? Fatalmente se ajungea la soluția ca dreptul de pășune să se plătească sau în bani sau în muncă. De obiceiuit, pentru pășunea vitelor, țăranii făceau patru zile de clacă proprietarului. Iată un exemplu. Un oarecare Pană Condicaru avea o moșie în indiviziune cu moșia Domniței Ecaterina, soția răposatului Enache Văcărescu. Pe partea lui Pană Condicaru ședea vre-o 20 de oameni din care, unii își pășteau vitele pe restul moșiei care aparținea Văcăreascăi. Domnița cerea tuturor celor 20 de oameni, fără deosebire, clacă, și anume 4 zile. Sătenii reclamă la Vodă, arătând că nu toți își pasc vitele pe moșia Văcăreascăi. Acela hotărăște ca claca de 4 zile s'o facă numai acei care își pasc vitele acolo, iar nu și ceilalți.¹⁾

Cu toate acestea, în Muntenia găsim că se facea clacă proprietarului vecin chiar și pentru locurile de fânaț când el da și imașul în timpul verei.

Iată o hotărîre Domnească :

«Așijderea am cercetat Domnia mea de obiceiul ce se urmează, când adică un stăpân de moșie nu are pe moșia sa loc ca să îndeustuleze pe locuitorii săteni, ce șed pe dânsa, cu pășune de vite vara și cu locuri de cosit pentru iarna, și-și fac acei săteni hrana pre alte moșii, de poate cere stăpânul moșiei clacă de 12 zile deplin, și luarăm pliroforie, că la acel fel de moșii se scad sătenii din 12 zile de către stăpânul moșiei pe care locuiesc cu zilele ce

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII pag. 75.

clăcuiesc la stăpânul moşiei, unde'şi paşte şi unde'şi hrăneşte vitele». ¹⁾

Dar în cazul când locuitorii de pe o moşie au şi locurile de arătură şi semănătură tot pe moşii străine, ce obligaţii au faţă de proprietar ? Am văzut că pentru locurile de imaş ei făceau câte-va zile de clacă proprietarului megieş ; am văzut mai sus că dădeau câte-va zile de clacă aceluiaşi proprietar chiar şi pentru cositul fânului.

Documentul mai sus citat, ne mai spune că pentru locurile de arătură şi de semănătură, ţăranii nu trebuie să facă clacă proprietarului vecin ci să dea dijmă. Iată în adevăr cum continuă: *„iar pentru arătură şi semănături ce-şi fac pe alte moşii, cu acestea nu se scad nimic din zilele clăcei, fiindcă pentru semănături dau dijmă, şi acolo unde'şi fac semănăturile 'şi dau şi dijmă“*.

Ar fi urmat că în cazul când ţăranii aşezaţi pe o moşie se hrănesc atât ei cât şi vitele lor pe moşii străine, ei să nu facă de loc clacă nici chiar proprietarului satului lor. Ei bine, nu. Din actul de mai sus precum şi din alte, urmează, că, în tot cazul, ei făceau clacă acestuia sau întreagă sau cel puţin o parte.

Cum se poate justifica această clacă ? Pentru ce locuitorii să facă clacă dacă nu se hrănesc nici ei nici vitele lor pe moşie ? Pe cât claca, în zile, este strict vorbind, nelegitimă, tot atât ea este exorbitantă când reprezintă preţul şederei pe moşie.

Căci claca este plata şederei pe moşie, este chiria perpetuă şi obligatorie pentru că proprietarul per-

---

¹⁾ Istoria Românilor, vol. VIII, pag. 603.

mite locuitorului să-și facă pe locul său o casă, împrejur cu o grădină de legume.

Dacă mai la urmă nu poți cere unui proprietar ca să permită gratuit, cuiva, șederea pe moșia lui, este totuși exorbitant, ca drept plată să-i ceri 12 zile de muncă pe ogor, cum era în Muntenia, și 29, cum era în Moldova. În asemenea, caz, *claca în bani*, fixată la un zlot pe an, ar fi fost mai dreaptă și mai rezonabilă; oarecum țăranul ar fi plătit o chirie de un leu pe an, pentru casă și grădină.

Această părere cum că un zlot de clăcaș — când acela nu făcea clacă în natură — reprezintă chiria șederei lui pe moșie, în vatra satului, s'ar părea că rezultă din când în când, din oarecare documente, cu toate că în cea mai mare parte din cazuri, leul reprezintă echivalența muncii de 12 zile la câmp. Ceeace te izbește este disproporția între prețul în bani, față cu munca în natură, proprietarul luând mult mai puțin în bani, decât în zile. Așa, transformând leul în munca de 12 zile, o zi de muncă de dimineața până în seară venea la 2 parale și o lețcaie. Or, este știut că munca liberă se plătea mai mult. Din acelaș raport de unde iau prețul în bani a muncii, vedem că un muncitor liber tocmit, era plătit dela 20 până la 45 parale pe zi. Deci munca de 12 zile a clăcașului prețuia între 2 lei și 40 parale și cinci lei ! De ce era așa de eftină răscumpărată în bani ? Pentrucă, probabil, când claca era plătită în bani, ea își pierdea mult din caracterul ei de muncă la câmp, păstrând mai mult pe acela de chirie a șederei pe moșie. Do-

vadă pentru aceasta, este că în multe acte, zlotul acest lucru reprezintă. Exemple :

Intr'o contestație între sătenii din Grojdibodul cu proprietarul, cetim următoarele : «aceste sate să ia *zlot de vatră*, iar nu claca în zile».

În un proces între egumenul dela Hurezu și țăranii din Baia cetim : „să clăcuiască (țăranii) câte patru zile de clacă și să *plătească câte un zlot de vatră* expresie care ar designa mai mult șederea locuitorului în *vatra* satului. Chiar și expresia mai obișnuită care o întâlnim prin așezăminte, *un leu de casă*, încă mai la urmă nu înseamnă alt ceva.

E drept însă că aiurea plata în bani nu-și pierde caracterul de răscumpărarea muncii în zile. Așa într'o plângere a locuitorilor dela Breaza, contra arendașului cetim : «*pentru clacă, de casă câte un leu*».

Ori cum, până la Caragea putea să fie îndoială, din cauzele arătate mai sus, asupra caracterului plății în bani. Dela acest Domn nu mai poate fi nici o îndoială, de oarece acela ridică răscumpărarea, la valoarea muncii în zile, ba o prețuește mai urcat, hotărînd că plata în bani să fie de 12 lei pe an, adică câte un leu pe zi de fiecare zi de muncă la câmp.

II

Egumenii de multe ori erau mai lacomi decât boerii, impunând sătenilor condiții neprevăzute de ponturi. Citez un caz pentru ca să se vadă cum stăpânii de moșii în genere, când voiau, găseau la fiecare pas

mijloace ca să comită apăsări și să facă nedreptăți. Mănăstirea Cozia avea o proprietate numită Zeblea în județul Argeș. Locuitorii de pe acea moșie se plâng lui Alex. Moruzi, 1) că ei erau învoiți cu șase zile de clacă și mănăstirea le impune, opt ; 2) că pentru porumb, pe lângă banița legiuită, le mai ia câte opt știulețe ; 3) fiindcă egumenul a împrumutat cu bani pe unii locuitori, le-a luat, drept zălog, fiarele dela plug.

Panaite, vătaful mănăstirii, e chemat înaintea Divanului, unde recunoscă faptul de la No. 2 alegând : «fără numai, pricinui, că așa a găsit obiceiul». Îi se recunoscă vina și cu fiarele de la plug și ceea ce este mai monstruos, la judecată se descoperi un al 4-lea abuz, anume, că acest vechil lua de la țărani, câte 4 parale „pentru dusul dijmei la coșarele mănăstirești“

Domnul (1800) dă următoarea hotărâre : „că nimeni nu este volnic a lua de la locuitori zălog fiare de plug, nici măcar de la împrumutătorul datornic, în vremea ce luarea fiarelor plugului pricinuește locuitorului acei cunoscuta zăticnire la lucrarea pământului, a rămânea fără de arături și fără de hrană trebuincioasă. Așijderea și pentru cele 4 parale la dusul dijmei de porumb, fiindcă acest obicei nici în condica Divanului nu este, *nici cu dreptate este a li se mai lua și paralelele deosebit după ce-și dau dreapta dijmei deplin, poruncim să li se întoarcă.*“ ¹⁾

Claca pentru gospodăria proprietarului, măcar că nu era pusă în ponturi, ca în Moldova, dar în realitate, am arătat, exista și în Muntenia ; ea era

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 66.

impusă țăranilor pentru cele mai mici îngăduiri sau foloase.

Tot egumenii sunt acei care inventează zile de clacă pentru toate nimicurile; țăranii primesc, căci asemenea clăcuiri peste ponturi, îi îndreptățesc ca să ceară în schimb o scădere din cele 12 zile de clacă legiuită. Inșă după ce obțineau acest lucru, ei reclamau.

Iată un exemplu :

Țăranii din mai multe sate s'au înfătoșat înaintea Domnului Moruzi (1801) arătând schimbările pe care egumenul le face în obiceiul de mai înainte și plângându-se în special de următoarele :

- 1) le ia dijma pentru topirea în baltă a inului;
- 2) pentru adăpatul vitelor în iazul proprietății îi silește să facă două zile de lucru;
- 3) pentru păscuitul în iaz, le impune o zi de clacă la repararea zăgazurilor

Două zile de clacă pentru adăpatul vitelor! O zi de clacă pentru păscuit în iaz! În ponturi nu era prevăzut dijma asupra inului, această plantă fiind cultivată de locuitori în grădinele lor particulare.

Domnul hotărăște, ca să nu se facă nici o clacă pentru adăparea vitelor, ba chiar autorizează pe săteni să-și întocmească și ei un heleșteu; admite dijma din in, și permite, fără nici o clacă, locuitorilor, ca să prinză pește cu undița. ¹⁾

Ca să justifice egumenul cererea de dijmă pentru simplu topirea inului în heleșteul mănăstirei, invocase argumentul, care n'a trecut, că putrezitul inului în heleșteu, ucide peștele!

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 72.

Intre ale prestațiuni peste ponturi, găsim că fiecare casă era obligată ca să dea pentru ziua de Crăciun câte o găină proprietarului. Așa, locuitorii din mai multe sate se plâng toți contra unui egumen de mănăstire *«cum că la Crăciun li se ia 2 găini în loc de una după obicei»*.¹⁾ Acest lucru dovedește că darea unei găini la Crăciun, intrase așa în obicei, încât țăranii nu protestau de cât când li se cerea două.

III

Felurile de tocmeli pe care le întâlnim sunt nenumărate. Iată una foarte originală. Logofătul Neculai Brâncovanul nu voește ca să se încurce cu cererea dijmii și cu zile de clacă de la fiecare locuitor din satul său Obileștii. El se tocmește cu toți ca drept preț al dijmii și al clăcei satul să-i dea „pe fieștecare an 75 kile grâu bun curat și 75 kile orz bun iar curat, vânturându-l ei bine și aducându-l în București la căsa mea.”²⁾

Neștiind numărul sătenilor, nu se poate aprecia dacă această învoială era oneroasă sau nu. Ceea ce constat, e că Neculai Brâncovanu avea de la țăranii un frumos venit pe acele vremi de pe moșia sa; căci, tot numitul boer, în jalba sa prin care reclamă că sătenii nu s’au ținut de cuvânt, spune că kila de grâu ajunsese la 50 de taleri, nu știu cât cea de orz, și că ar fi putut să ia, pe grâu și pe orz șapte pungi și jumătate. O pungă era de 500 de lei.

Ceeace e de observat, e că fiecare Domn cum se

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VI, pag. 389.

²⁾ Ibidem, vol. VIII, pag. 72 și 73.

instalează, reamintește proprietarilor și țărnilor așezământul privitor și care nu e decât acela a lui Alex. Ipsilante din 1774.

Reeditarea obligațiilor și a datoriilor țăranilor pe moșii era aproape de prisos. De 25 de ani, toată lumea le cunoștea; nu din neștiință se comiteau abuzuri sau se nășteau neînțelegeri. Am arătat că cele mai multe neînțelegeri și procese se nășteau din învoelile ce să făceau între țărani și proprietari și pe care părțile, sau una sau alta, nu le respectau, și al doilea pentru că acele învoeli nu se făceau în scris. Țăranii riscau să fie obligați de Domn a lucra după pont cele 12 zile, chiar când aveau învoeli cu un număr de zile mai puțin. De ce? Pentru că așezământul spunea că învoelile în mai puțin sunt permise, însă trebuiau dovedite cu acte scrise. Țăranii mai niciodată nu aveau asemenea dovezi. Neglijau, ei ca să ceară ca să fi puse pe hârtie, când faceau învoelile? De sigur că nu. Din toate actele veacului trecut și a acestuia de care mă ocup, rezultă un lucru: că țăranii cunoșteau foarte bine drepturile lor și știau admirabil a le apăra. Actele ne dovedesc că, în aceiași chestiune, ei se judecă câte de trei și patru ori înaintea tuturor instanțelor.

Adevărul este că proprietarii nu voiau să iscălească zapise de tocmeală, căci știau că învoelile scrise îi leagă. Mai cu seamă vechilii, fie a boerilor, fie a mănăstirilor, care reprezentau interesele proprietarilor pe lângă țărani, erau de o rapacitate și de o lipsă, de scrupule extraordinare.

La judecăți, rar apăreau proprietarii sau egumenii în persoană; în genere vechilii veneau și aveau curaj să susțină tot felul de neadevaruri, de vreme ce știau,

că țăranii n'au nici un act scris. Afirmărei țăranilor, ei opuneau contra afirmarea lor. Condica, scriind, că orice afirmare de această natură trebuie dovedită în scris, pe cine să creadă Divanul și mai cu seamă Domnul? Hotărârea trebuia să fie dată după lege, și legea zicea că în lipsă de dovadă în scris, trebuie aplicate cele 12 zile ale ponturilor. Țăranii perdeau.

De aceea vechilii boerilor și mănăstirilor se jucau ca să zic așa, cu țăranii, cum le plăceau. Aceștia cereau o tocmeală de 6 zile pe an. Dacă moșia nu avea mult de lucru, în anul în care țăranii făceau cererea, vechilul le o acorda, dar nu da în scris. Anul viitor, vechilul îi obliga să lucreze opt zile sau chiar 12; țăranii protestau și făceau jalbă. Înaintea Domnului vechilii se apărau zicând că învoiala pe care o invoacă țăranii n'a fost, măcar că în realitate fusese verbală și dovadă că nu a fost, adăugea vechilul, este că țăranii nu pot arăta nimic scris. Tot ce a fost, a fost o simplă toleranță. Domnul trebuia să aplice legea în contra dreptăței de fapt a țăranilor.

Câte odată negligența acestora de a-și procura actele rezultate dintr'un proces câștigat, îi făcea să peardă, mai târziu, cauza. Așa, într'un caz, față cu o proprietară, țăranii din oarecare sat, câștigă procesul la Divan; ei nu scot însă actele doveditoare. Proprietara îi lasă un an, ca să lucreze după cum poruncise Domnitorul; în al doilea an, ea îi obligă din nou să lucreze contra hotărârei, pe care o invocau țăranii ca definitivă; iar proprietara replică, că mai întâi țăranii nu pot arăta acea hotărâre și în al doilea loc, că a intervenit o nouă învoială.

E drept că și țăranii se arată câteodată destul de cărciogari, iar Domnii dovedesc o longanimitate mare:

Iată un caz caracteristic. Locuitorii unei moșii a mănăstirei Dealul, după multe înfățișări ce au avut la diferite judecăți, cu egumenul, pentru zilele de clacă, vin din nou înaintea Domnului. Acesta hotărăște ca aceia să facă mănăstirei, numai 6 zile pe an. Amândouă părțile s'au retras mulțumite. Dar iată că țărani imediat refuză și pretind să facă numai trei. Din nou proces. Țăranii susțin înaintea Divanului că e drept că se hotărâse la judecată ca ei să facă șase zile de clacă, însă adaugă: „că în urmă s'au învoit cu mănăstirea să facă clacă de om câte trei zile pe an, fiind aceasta și cu mulțumita lor“.

Divanul le cere să arăte vre-o învoiălă scrisă cu trei zile. Iată cum urmează actul: «au răspuns (țărani) că înscris n'au; după aceasta s'au întrebat și vechilul mănăstirei de au apucat cei după vremi egumeni ca să facă clacă câte 6 zile pe an după porunca ce se vede dată în urmă, și au răspuns că le au făcut cerere a clăcui câte 6 zile, dar nesupunându-se nu au fost următori.»

Evident că țărani nu spuneau adevărul și căutau să rupă din cele 6 zile la care fusese condamnați, încă trei. Căci este la mintea fiecăruia că egumenul, după ce se judecase amar de vreme cu țărani ca să obție 6 zile de clacă, era imposibil, că a doua zi să consimtă a le reduce acele zile, la trei.

Acum ca să se vadă cât era de greu ca să mulțumești pe țărani, citez un lung pasaj, căci prin cuvintele mele n'ași putea reproduce așa de exact ceea ce voesc să arăt: «s'au zis dar numiților săteni, că de vreme ce de a lor bună voie primesc să facă clacă trei zile pe an, să mai lucreze alte trei zile ca să se facă 6 zile pe an, și pentru acelea trei zile până la 6 să le plătească mănăstirei câte 5 parale de zi, ca să

contineze prigonirea de la mijloc, și au răspuns că fiind șezători la loc de munte strâmt, le este peste putință, li s'au mai zis iarăși ca să facă dar cinci zile de clacă pe an fiindu-le destul scăzământul ce li se face de 7 zile până la 12, care lucrează ceilalți de obște locuitori, mai vârtos fiind și pentru al lor folos sufletec, a făcut acest ajutor de clacă câte 5 zile pe an la un Dumnezeesc locaș pre a căruia moșie își au odihna și hrana lor, și nici aceasta primind-o sătenii, din Divan i-am orânduit Domnia mea la Dumnealui cinstit și credincios boerul Domniei mele Biv vel Ban Constantin Ghica, Epistatul logofeților mari, ca să-și ia seama, și să-și aleagă una din două mijloace ce s'au zis, după care fiindcă Dumnealui Banul făcu arătare Domniei mele, ca în celea de pe urmă s'au înduplecat și numiții săteni și s'au mulțumit a clăcui câte 5 zile pe an, rămânând la aceasta amândouă părțile învoiți și împăcați, întărim dar și Domnia mea învoirea aceasta, și poruncim că de acum numiții săteni ot Ocnița să clăcuiască la mănăstire câte 5 zile pe an, iar nu mai mult. 1804, Iulie 10.¹⁾

Prin denegarea lor încăpălânată, țăranii izbutesc ca să mai zmulgă din tocmeală, încă o zi.

De altmintrelea cititorul a trebuit să observe că, în genere, în satele mănăstirești, numărul zilelor de clacă era redus mai totdeauna. Domnii considerau moșiile mănăstirești pe un picior inferior, în privința clăcei, celor boerești. Când era vorba de aceste din urmă, rar Divanul reducea, la mai puțin, cele 12 zile. Pe când cele mănăstirești erau asimilate moșilor de munte, unde claca pentru ogor era natural mai puțină.

Iată o dovadă :

Intr'un raport către Domn din 1804, iscălit de marii

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII pag. 595 și 596.

boeri ai țării, anume, Vel Ban Manolache Crețulescu, Vel Vornic Constantin Ghica, Vel Vornic Ștefan Văcărescu, Vel Vornic Dumitru Racoviță și Nistor Caminaru, însărcinați ca să cerceteze neînțelegerile mănăstirei Dealul cu locuitorii, cetim: «obiceiul și testamentul la toți locuitorii țării de obște este ori de 12 zile ori un zlot, care obicei are a se urma și la dâșșii, *dar fiind șezători la locuri de munte și pe moșii mănăstirești...*» conchide «că fiecare casnic să lucreze mănăstirei pe an câte 6 zile de om¹⁾.

În toate neînțelegerile de felul acesta, Domnii însărcinau cu cercetare tot pe boeri. Pe cine era să însărcineze? Domnii guvernau țara cu boerii, aceștia erau slujbașii țării. Se înțelege că boerii nu puteau să se desbrace, în cercetările lor, de interesul și chiar de patima clasei la care aparțineau. Așa, adesea transpiră în referatele lor, oarecare ostilitate sau indignare asupra pretențiilor sătenilor sau ajungeau la concluzii pe care Domnul nu le aproba totdeauna.

Următorii boeri, Nicu Brâncovanu, Constantin Știrbei, Radu Golescu, Scarlat Căminaru, Barbu Văcărescu Vornicu, Istrate Crețulescu, Vel Logofătul, sunt însărcinați ca să cerceteze iarăși o pricină de claca între un boer și săteni, complicată cu plângerea acestora, că unii din ei fuseseiă chiar bătuți de proprietarul Neculai Rucăreanu. Boerii conchid în raport, că de vreme ce sătenii n'au vre-o adeverință, să dea fiecare câte un zlot pe an pentru cele 12 zile de clacă, apoi ei adaugă: «măcar că cu aceasta se face nedreptate stăpânitorilor de moșii a lua câte un zlot când nu va avea trebuință de lucru, căci vine pe zi numai câte 2 parale și o lițcaie, *iar noi plătim la alți*

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 594.

oameni ce ne lucrează câte 20 parale pe zi uneori câte 45, ci să bine voești Măria Ta a se face pentru toți de obște îndreptare, să dea măcar câte 10 parale pre zi care fac pre 12 zile taleri 3 cum și pentru păriți să fie luminată porunca Măriei tale către ispravnicii județului ca să-i supuie și fără de voia lor a clăcuși acele 12 zile pre an după cum se orânduiesc în pravilnicească condică“.

Aceeași condică pe care boerii o invoacă pentru cele 12 zile de clacă, ei o critică în privința zlotului de casă, considerând prețul prea mic și zicând că drept ar fi ca țăranii, care preferă să plătească zilele de lucru în bani, să nu plătească un zlot ci trei taleri pe an.

Am spus că proprietarul Neculai Rucăreanu mai era acuzat de săteni că a scos șișul din teacă și a rănit pe unul din ei. Iată în ce mod blând și meșteșugit boerii se rostesc asupra acestui caz, care alarmase pe Vodă: *„când a mers Niculae Rucăreanu la Nămăești și zicând oamenilor ca să facă clacă, au început Bustea și un Mihail al Fianului a-l înjura, de care necăjindu-se Niculae a cerut la sluga lui un băț iar sluga a dat teaca cu șișul într'însa, și a dat Niculae odată într'însul (Bustea) ca cu un băț fără a-l vătăma nimic și Ioan Albescu și Niculae Vălimăreanu că n'au fost de față la prigonire dar din spusa altor săteni și după cum l'au văzut și pe Bustea în urma prigonirii, nu era vătămat nicădere, după cum și de noi se văzu că nu are vr'o vindecătură și semne de lovire la gât, unde zicea el că l'au lovit și nici ispravnicii prin mai sus numita carte de judecată vedem că nu pomenesc nimic de această pricină a gâlcevei“.*¹⁾

¹ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 601.

Dacă astfel de neînțelegeri se nășteau cu proprietarii; își poate cine-va închipui ce era cu arendașii. Aceștia fără nici o rușine, înșelau la măsura stânjenu-lui, înșelau la ocă, la baniță etc. Ba mai mult, comiteau chiar falșuri în acte publice. Acest lucru îl găsim în o hotărîre a lui Constantin Ipsilante. Judecând Dom-nul un proces între un arendaș și locuitori, găsește, printre actele invocate de arendaș, o hotărîre a ta-tălui său Alex. Ipsilante *falșificată*: Iată propriile cuvinte ale Domnului: „că nu este făcută de Măria sa părintele Domniei Mele, ci este o *adăugire din urmă ce nu se cuprinde la cele tipărite și întărite de Măria sa părintele nostru*“.¹⁾

IV

Const. Ipsilante scoate și el un așezământ agrar, sau mai bine, reeditează pe acela a părintelui său, cu o singură modificare. El schimbă modul de percepere a dijmei porumbului. Cititorii poate își aduc aminte că Alex. Ipsilante stabilise dijma porumbului de pogon câte 4 baniți, iar banița o determinase la 22 ocă.

Mai înainte dijma se percepuse din 10 baniți, una, adică pe cantitatea porumbului, nu pe pogon. Moti-vul care-l făcuse pe acel Domn să schimbe baza a-cestei dijme, era destul de întemeiat. El zicea că de vreme ce culesul de porumb nu se face la toți odată și nici stăpânii de moșii n’au oameni ca să-și piardă vremea păzind culesul fiecărui clăcaș, apoi stabilește dijma pe întinderea culturii porumbului.

Această măsură dăduse loc la abuzuri foarte mari,

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche vol. VIII, pag. 596.

pe care fiul său în 1804 le semnalează în așezământul pe care l-am pomenit.

Iată acele abuzuri: Arendașii și stăpânii moșiilor măsurau întinderea ogorului cu prăjina falsă. Se făcea ori nu se făcea porumb, ei cereau tot 4 baniți de pogon dela țărani, iar banița de care se serveau era mai mare decât 22 de ocă. Aceasta constatând Const. Ipsilante și *cercetând și condica rânduelilor celor drepte a stăpânilor de moșii* a găsit la cap. 9, că se zice, că dijma pentru porumb să se dea din zece, una. Așa se percepuse înainte de Alex. Ipsilante. Deci el ordonă prin hrisov, ca să se revină la vechinl mod de percepere și să nu se mai ia dijma, pe pogon, ci pe grăunțe, „din zece baniți una și cu banița cu pecetea Domnească. ¹⁾

Această dispoziție a lui Const. Ipsilante rămâne și în viitor, lege. În adevăr în timpul ocupației rusești, *Divanul principatului țarei românești*, dojenește pe un zapciu cum că a împlinit dela niște locuitori, pe socoteala unor proprietari, dijma de porumb, pe pogon câte 4 baniți, oca 22; pe când după noua hotărîre a fostului Domn Ipsilante, el trebuia să ia zeciuiala din porumb, adică din zece baniți, una. ²⁾

Ca curiozitate voi cită, în treacăt faptul, care dovedește anarhia ce domnea în țară în timpul ocupației rusești, anume, Divanul țarei Muntenesti aplică, în 1811 locuitorilor unei moșii din județul Mehedinți ponturile așezământului lui Grigore Ghica din Moldova!

¹⁾ Vezi hrisovul deja citat.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, p. 688.

V

După ce Rușii evacuează țările, minus Basarabia pe care o rețin pentru ei, în Muntenia se numește Domn Ion Caragea. Domnia acestuia este lungă, durează aproape 7 ani; dela dânsul avem o mulțime de acte care privesc soarta țăranului.

Ceeace caracterizează această Domnie, este mai întâiu îngreuierea clăcei, atât în zile cât și în bani. Caragea păstrează și el cum făcuse și Grigore Ghica în Moldova (1766) principiul celor 12 zile de clacă, însă în codul lui — cunoscutul cod a lui Caragea care a fost în vigoare în țară până la codul Napoleon a lui Cuza Vodă—la art. 4, cap. 6 *pentru clacă* partea III-a, cetim următoarele:

Clăcașul, *„bezi claca de 12 zile, să are stăpânului moșiei încă o zi primăvara sau toamna, să-i dea și un car de lemne la Crăciun, cărându-l la moșia lui sau aiurea, unde are stăpânul trebuință de dânsule, până la un loc cu depărtare de 6 ceasuri“*.¹⁾

Iată deci claca servilă introdusă în legislația Munteniei sub formă de obligație a țăranilor ca să aducă un car de lemne de Crăciun, proprietarului. La cele 12 zile de muncă la câmp, Caragea adaugă încă o zi de plug, primăvara sau toamna.

De mult am văzut figurând prin acte, zile de clacă servilă, mai cu seamă carul de lemne, la Crăciun; până la Caragea, această obligație, când proprietarii o impuneau, intra în zilele obicinuite. Caragea o impune țăranilor, peste.

Acest Domn merge mai departe, el declară nule pentru viitor toate învoelile dintre proprietari și ță-

¹⁾ Colecția Bozianu, pag. 270.

rani, pe un număr mai puțin de zile. În adevăr iată ce zice în art. 2 a legiurii deja citate : „Dator este clăcașul să lucreze stăpânului moșiei 12 zile pe an și de se va tocmi de acum înainte vreunul din stăpânii moșiilor cu clăcașul pe mai puține zile, tocmeala aceea să nu aibă tărie ; iar câte tocmele sunt făcute până acum pe mai puține zile decât 12, acele să se păzească“.

Această dispoziție Caragea o aplică, cu câți-va ani înainte de promulgarea codului său, printr'un hrisov deosebit, de care mă voiu ocupa îndată.

Ba chiar edictează la art. 3 pedepse în contra stăpânilor moșiilor „care cu vicleșug se va tocmi cu clăcașul altuia să-i facă lui clacă mai puține zile decât 12 și-l trage pe moșia sa“.

Această măsură nedreaptă pentru țărani, și mai la urmă și pentru oarecare categorie de proprietari, pentru ce o ia Vodă Caragea ?

În hrisovul său invoacă de motiv că concurența care se stârnise între proprietari, «dădeau pricină locuitorilor a umbla fugari din sat în sat și că mulți proprietari reduceau pe moșia lor numărul de zile de clacă, ca să-și îmulțească satul». Cu aceasta ei erau adevărați „împotrivitori așezământului țării“, ¹⁾ adică acelor 12 zile de clacă.

Motivul invocat de Caragea nu are nici o valoare intrensecă ; măsura lui este pur și simplu arbitrară și rău făcătoare.

Am văzut că pentru satele de pe malul Dunărei, în Muntenia, și pentru ținuturile megieșe cu frontiera, în Moldova, numărul zilelor de clacă era numai de 6. Rațiunea, era între altele, că numai astfel Domnii

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B, pag. 201.

puteau să împiedice pe țărani din acele părți a emigra, fie peste Dunăre, fie în Transilvania. Va să zică cele 12 zile de clacă executate cu rigoare, determinau pe mulți țărani ca să fugă nu numai dintr'un sat într'altul, ci chiar peste frontieră. La acest lucru nu s'a gândit Caragea, făcând obligatoare cele 12 zile de clacă.

De altă parte, evident că sub regimul liberilor învoeli dedesubtul zilelor de clacă, proprietarii își făceau concurență. Dar această concurență, pe lângă că nu era defavorabilă celor omenoși dintre ei, dar era cu totul binefăcătoare pentru țărani.

Ce putea să strice unui proprietar că un altul ar fi redus pe moșia sa claca, la 6 sau 8 zile? Acel care reducea claca la un număr mai puțin, nu se poate pretinde că lucra în contra interesului său; el chibzuia că și cu 6 sau 8 zile poate să-și facă munca trebuincioasă; cu alte cuvinte, el se folosea de munca redusă, în același timp și țăranii profitau. Vechiul așezământ a lui Const. Mavrocordat nu fixase munca riguros la 12 zile, ci zicea «că tot clăcașul trebuie să lucreze pe an 8, 10 și 12 zile pe an». Deci acel așezământ nu numai permitea, dar chiar încuraja învoelile cu mai puține zile.

Toți Domnii așa înțelesese acel așezământ: atât proprietarii cât și mănăstirile uzase de această facultate, ceea ce dovedește că cultura pe moșii putea să fie remunerătoare și cu mai puține zile de clacă.

E drept că aceste învoeli dădeau loc la multe neînțelegeri. Am arătat însă că cauza nu erau învoelile în ele, ci mai cu seamă fiindcă ele nu se făceau în scris.

Dacă toate învoelile sub cele 12 zile legale s'ar fi făcut în scris, s'ar fi curmat era neînțelegerilor.

Douăsprezece zile erau prea mult în sarcina țăranului. De acest lucru m'am convins cetind numeroasele acte și documente a timpului. Nu-mi pot închipui că țăranii ar fi căutat să se sustragă cu orice chip dela claca de 12 zile, dacă ea ar fi fost justă și întemeiată. Ușurarea și scăparea țăranului erau în învoelile cu mai puține zile, ele îl rețineau în sat. Grație lor vedem pe țărani cu oare care stare materială putând să răscumpere claca în bani și făcând o mare creștere de vite.

Caragea deja urcase cu 2 zile claca cu ziua de plug și cu carul de lemne. Dacă însă învoelile sub numărul legiuit de zile le-ar fi lăsat permise, această urcare nu ar fi lovit prea mult în interesele țăranilor; căci rămânând libertatea învoelilor, cele 14 zile puteau să fie reduse și ele după cum până atunci fusese reduse cele 12. Edictând însă măsura de care mă ocup, el face ca claca să fie ridicată în realitate la 14 zile.

Am arătat că Domnul pentru a schimba, în această privință, vechiul așezământ, aduce ca motiv că oamenii fugeau de prin sate unde munca era de 12 zile, în altele, unde era mai redusă. Motivul nu este fondat; nu găsesc urme de fugari și strămutări pentru asemenea cauză, și slavă Domnului, numai de lipsă de documente pentru această epocă nu ne putem plânge, de vreme ce răposatul Ureche a găsit și a publicat în prețioasa sa *Istoria Românilor* cea mai mare parte din condicile de ocărmuire a Domnilor Fanarioți, începând cu Alex. Ipsilante (1774) până la cei întâi Domni Români în 1821.

Nu prea puteau țăranii să fugă dintr'un sat într'al-tul. Am văzut că ei erau urmăriți de fisc și readuși înapoi, de unde urmează că asemenea fugiri, țăranii le știau că le încercau fără succes.

Pe lângă aceasta, țăranii isbuteau mai totdeauna să se înțeleagă cu proprietarii și cu egumenii asupra zilelor de lucru. Lipsa de loc de hrană și de fânate o puteau suplini făcând semănături și pășunând pe moșiile vecine. Numai cîsla îi hotăra să fugă, și în acest caz, o mai repet, fiscul îi urmărea fără de milă și îi aducea înapoi.

O dovadă că țăranii fugind în alte sate nu scăpau de urmărirea fiscului, nici de a fi readuși din nou în satele lor, o găsim chiar sub Domnia lui Caragea. Niște țărani de prin satele județului Vlașca se împrăștie în alte sate. În actul din care iau acest fapt, nu văd motivul care îi îndemnase să fugă. Fiscul, cu ocazia cîslei satelor unde se refugiase, îi găsește și îi întreabă de unde sunt; ei, pentru a scăpa de a fi întorși la urma lor, răspund, *că sunt* străini de peste Dunăre și că au venit pentru prima oară să se stabilească în țară. Slujbașii visteriei nu se mulțumesc cu acest răspuns, ei fac cercetare și constată «că nici unul nu s'a dovedit străin, ci toți strămutați de prin satele județului Vlașca, încă unii și slujitori dela căpitănia Hodivai; numai trei dintr'înșii s'au dovedit a fi din hazul Giurgiului, dar nu străini, ci și aceștia după vremi fugiți de aci în țară».¹⁾ Visteria ordonă ca o parte din aceia să fie readuși în satele de unde fugise.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B, pag. 177.

Chiar când țăranii fug în țările vecine, încă și acolo îi găsește autoritatea și îi aduce înapoi. Așa dintr'un sat Mânzăleștii, plaiul Buzău, fug mai mulți locuitori în Moldova. Vătaful plaiului pleacă după dânșii și îi readuce de acolo la urma lor. ¹⁾ Prin urmare țăranii neputând fugi, motivul pe care îl invoacă Caragea ca să justifice măsura sa aspră, nu era fundat. Pe lângă aceasta, se știe, că țăranii nu se puteau strămuta chiar cerând învoirea visteriei. Am văzut câte formalități se cerea pentru strămutarea unui locuitor și cum visteria refuza totdeauna învoirea.

Dar să admitem că țăranii puteau să fugă și chiar fugeau de pe moșiile unde li se cerea o muncă mai grea, pe altele unde claca era mai ușoară.

Dacă ar fi voit Caragea să facă să înceteze aceste emigrări, putea să ia o măsură mult mai eficace în afară de chestia celor 12 zile de clacă. N'avea decât să edicteze pedepse severe pentru proprietarii care ar fi primit în, satul lor, oameni din sate străine.

Dar Domnul închidea ochii asupra acestui abuz.

Prin urmare, nu motivul adus de Caragea, în hrisovul citat, l'a determinat să ia această măsură severă, nedreaptă, ba chiar barbară, mai ales din partea unui legiuitor. Căci este barbar din partea unui legiuitor ca să edicteze o lege în care maximum zilelor de lucru să nu poată fi redus prin învoeli; este ca și cum în legislația noastră penală ai lua judecătorilor dreptul, în materie de delikte, să acorde circumstanțe atenuante și să scadă în mai puțin, maximum pedepsei.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B pag. 196.

Un alt motiv l'a împins pe Caragea la această anume, ca să sporească în mod efectiv zilele de clacă. Luând această măsură, el răspundea la îndemnurile marilor proprietari care simțeau nevoia de a-și întinde tot mai mult terenurile de cultură și pe care facultatea învoielilor sub numărul celor 12 zile legiuite, îi încurca, ba chiar îi cam paraliza.

Această legiuire nedreaptă și absurdă a rămas ea în vigoare? Putea ea să rămâie? Evident că nu. Înainte de toate, ea nu se putea aplica.

Cum ar fi putut Domnul să se informeze dacă un proprietar impune țăranilor cele 12 zile sau îi păsuește? Dealtmintrelea cum să împedici pe un proprietar să ceară mai puțin țăranilor decât cele 12 zile? Dar când n'avea de lucru, la ce îi putea să-i întrebuițeze?

Ca toate legile severe până la absurditate, ea nu putea să aibă sancțiune. De aceea 5 ani după, găsim că această dispoziție nu se mai aplică. În formă ramâne, însă în realitate sub numire de excepție, ea este călcată.

Așa în timpul ocupației turcești a țării în 1822, ocârmuirea Valahiei se ocupă de rezolvirea unei neînțelegeri a țăranilor din satul Budișteni cu egumenul mănăstirii Cotroceni. Țăranii se roagă egumenului ca să consimtă să nu facă mai mult decât 8 zile de clacă pe an. Egumenul consimte, însă adaugă că această învoială fiind contra legii este nevoie ca Divanul s'o ratifice. Deci ambele părți cer autorizarea. Ocârmuirea aprobă și ea „fiindcă ocârmuirea și luminăția sa Pașa nu numai că nu strică pravila și obiceiurile pământului, ci încă mai vârtos le întărește.” Apoi continuă astfel *însă de astă dată*, fiindcă oamenii

au suferit și ei din răsvrătirea anului trecut, «ca s'o cunoască ca un har și musadea de la judecată și *numai acum* pentru destoinicile cuvinte ce zic d-lor boerii de judecători, iar nu *pentru totdeauna*, fiindcă pravile are și avea întru toți fără deosebire puterea și dreptatea sa.»¹⁾

Cu alte cuvinte guvernul Valahiei călca dispoziția lui Caragea, *prin excepție*.

O altă hotărâre, a caimacanilor țarei Românești, pe care Grigore Ghica îi numise până la sosirea lui în țară, confirmă o învoială a unui arendaș cu țăranii din satul Palanca, ca să nu facă mai multă clacă decât 6 zile pe an. Iată cum se exprimă caimacanii :

„Asupra cărora provlimi s'au dat locuitorilor să înțeleagă că ocărmuirea și Luminăția Sa Pașa na numai că nu strică pravila și obiceiul pământului, ci încă mai vârtos le întărește, pe care îi hotărâm și-i osândim ca tocmai după aceasta Anafora a judecăței să fie următori, atât pentru obiceiul pravilei, cât și pentru răspunderea celor în natură să le dea cu repaus pentru că au pățimit și ei în răsvrătirea anului trecut, care aceasta să o cunoască ca un har și musadea de la judecată, și numai acum pentru destoinicile cuvinte zic dumnealor boerii judecători, etc.»²⁾

Scopul lui Caragea, este, o mai repet, a spori zilele de lucru. El face, ceeace în Moldova Domnii făcuse, sporind atât în mod pieziș cât și chiar direct acel număr de zile. În adevăr, făcând obligatorii cele 12 zile, în mod pieziș el le sporește. Iar în mod direct el adaugă o zi de plug și un car de lemne.

Aceste din urmă adausuri rămân.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 318.

²⁾ Ibidem, vol. XIII, pag. 384.

Caragea agravează și mai mult, munca.

Până la dânsul, plata în bani a clăcei era de un leu pe an; această cifră o găsim încă de la jumătatea veacului al 18-lea neschimbată. El o fixează la *un leu pe fiecare zi*, ¹⁾ prin urmare o ridică la 12 lei pe an; o urcare enormă.

Pentru a se vedea enormitatea acestei taxe, e destul să amintesc că în într'un hrisov, de care am vorbit deja, boerii Divanului din timpul lui Moruzi spun că ziua de lucru a țăranului se plătea de la 20—45 parale. Iar Caragea o fixează la un leu!

Țăranii așa erau de mulțumiți când puteau ca să răscumpere claca cu bani, încât consimțeau a plăti mai mult decât un zlot, prețul legiuit, și aceasta înainte de legiuirea lui Caragea. Într'un proces, iarăși de neînțelegeri, între proprietari și țărani, vedem că aceștia plăteau boerului încă cu doi ani înainte câte 2 taleri și jumătate pe an (1814). ²⁾

Urcarea prețului clăcei în bani, de Caragea, în mod așa de exorbitant, este făcută pentru ca să pună o sancțiune legii lui nedrepte prin care oprea ori ce transacție asupra celor 12 zile de lucru și ca să-i silească pe țărani să facă clacă în natură.

În adevăr, un leu pe an era aproape nimic chiar pe acele timpuri, la niște țărani care deja făceau mare creștere de vite. Urcând claca în bani, la 12 lei pe an, lucru se schimba, căci le era greu țăranilor să plătească o asemenea sumă.

---

¹⁾ Legiuirea Caragea, partea III, cartea 6, art. 3, pag. 270.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B, pag. 189.

VI

Intreaga lui legislație, în trăsături generale, tinde a veni în ajutorul proprietarilor și a nu se ocupa de cât întâmplător de interesele țăranilor, fără să voiască să se gândească măcar la consecvențele rele pe care măsurile lui puteau să aducă.

În legătură cu art. 12 și 4 din partea III, cap. 8, pentru clacă, din legiuire, Caragea mai ia o măsură, tot în favoarea proprietarilor și în detrimentul țăranilor. Voesc să vorbesc de hrisovul relativ la dreptul de *protimisis* a țăranilor, în materie de arendare a moșiilor.

Am văzut în ce consista acel drept. Era o dispoziție pur în favoarea țăranilor. La condiții egale, țăranii erau preferați față de alți doritori de a lua în arendă moșiile. Caragea nu îndrăznește ca să suprimе formal acest drept, dar îl reglementează așa în cât devine aproape iluzoriu.

Iată ce zice Domnul în hrisovul său din 1816: ¹⁾
«De aceea și hotărâm, că de acum înainte stăpânii de moșii când vor vrea a-și vinde veniturile moșiilor, ori pe un an, sau pe mai mulți, să dea de știre prin ispravnicii județului locuitorilor acei moșii, arătându-le prețul venitului și chipul simfoniei că de vor voi să-l cumpere cu acel preț și simfonie să vie numai decât la stăpânii moșiei ca să săvârșească cumpărătoarea, fără a putea să ceară câtuși de puțin soroc, măcar cu pricinuire de a-și lua sama sau în vr'un alt chip.»

Cine cunoaște, cât timp îi trebuie unui țăran ca să ia o hotărâre și mai cu seamă când un întreg sat

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol, X, partea B, pag. 200.

trebuie să se decidă a face ceva, acela înțelege, că, când Caragea punea țăranilor, ca condiție pentru a-și putea exercita dreptul lor de protimisis, ca să se decidă la moment „pentru săvârșirea cumpărătoarei fără a putea să-și ceară cătu-și de puțin soroc“, însemna a-i exclude dela arendarea moșiilor.

Dar Caragea nu se sfiște a arăta pe față că măsura este luată în favoarea proprietarilor și că într'adins pune dificultăți țăranilor, pentru a-i exclude.

Iată expunerea de motive, ca să spun așa, din hrisov : „zicem întâiu pentru pontul de protimisis, că atunci s'au făcut această întocmire în pravilniceasca Condică, fiind veniturile moșiilor mult mai eftine decât acum, adică analoghisite cu starea și puterea locuitorilor spre a putea să le cumpere, a avut cuvânt acel răposat Domn a hărăzi locuitorilor acest pronomion de protimisis, iar acum ajungând arenzile moșiilor la un mult mai mare preț decât cel de atunci, precum este văzut, nu este cătuși de puțin îndoiială că prea puțini din locuitori ar putea să aibă stare de prilej și de a cumpăra arenda chiar pentru trebuința sa și chiar în norocul său de pagubă sau câștig“.

Faptul pe care 'l invoacă Caragea în același hrisov, cum că de multe ori țăranii în asemenea arendări sunt simple persoane interpuse, este o simplă afirmațiune care nu se poate lua în seamă.

VII.

Dacă lași de o parte tendința generală a lui Caragea—am văzut ce caracter are—și intrăm în analiza măsurilor de detail, găsim câte odată lucruri destul de bune, iar pe țărani destul de apărați, când dreptatea lor era evidentă.

Așa, el mărginește la un an dreptul stăpânilor de a urmări pe țăranii pentru clacă, după expirarea cărui termen, declară acel drept prescrist¹⁾.

Deja începuse abuzurile cu rămășițele clăcei. Mai cu seamă arendașii făceau din acele rămășițe o armă prigonitoare. Nefiind mărginit dreptul de a urmări rămășițele, arendașii uzau de acest drept cu cruzime, urmărind pe țăranii pentru rămășițe din toți anii trecuți.

Caragea în 6 cărți, adresate ispravnicilor a 6 județe, ca să pună capăt acestor asupriri, mărginește termenul de prescripție la 8 luni.

În acele cărți Domnul ordonă ispravnicilor să cheme „pe acei arendași, și care dintr'ânșii vor arăta că au să iau rămășițuri dijmă, clacă și altele, și nu vor fi tăgăduite nici de locuitori și după ce veți alege cât are să ia, să dați strașnice porunci, că de acum înainte, cu soroc de 8 luni să plătească locuitorii cu încetul rămășița ce vor fi datori, îngrijind D-v. apururea aceasta a nu se face smăcinări locuitorilor cu tragerea prin judecăți și supărări de către arendași, că așa este porunca Domniei mele“.

Termenul de 8 luni de prescripție 'l fixează Caragea mai târziu definitiv, la un an.

Deja arendașii începuse a fi asupritori. Dreptul de protimisis al țăranilor era un corectiv al răului pe care arendașia o producea. Domnii sunt nevoiți ca să intervină des pentru a reprima abuzurile acelor. Vom vedea că unii din ei voiau să alunge pe clacășii de pe moșii.

---

1) Legiuirea Caragea, partea 6, cap. I, art. 1 aliniatul 10.

2) Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B, pag. 198.

Unul se servește cu acte falsificate. ¹⁾ Alții luau dijmă cu banițe false.

Iată un caz și mai grav. Un arendaș este dovedit după o cercetare, ne spune Domnul, „că la dijmuirea porumbului a încărcat numitul arendaș pe jeluitori *la 500 de pogoane de porumb câte o oacă de 62 de pogon care fac peste tot oacă 31 de mii.*»

Domnul ordonă ispravnicilor, ca „fără altă prelungire să împliniți negreșit jeluitorilor de la pârâțul arendaș ori în natură suma porumbului mai sus arătată sau în bani, socotindu-se oca pe parale 4.“ ²⁾

Multe neînțelegeri și discuții se nasc din pricina măsurilor de capacitate și de măsurătoare. Domnii sunt nevoiți ca să determine acele măsuri și să le stampileze ; acele neînțelegeri se ivesc mai cu seamă cu ocazia dijmuirei porumbului. Când dijma se percepea pe grăunțe la 10 baniți, una, atunci vechii proprietari sau arendași căutau să se servească de banița cu un număr mai mare de oca în loc de cea legală de 22.

Din contră, când dijma de porumb se percepea pe pogon, atunci țăranii pretindeau că sunt nedreptățiți la măsurătoare, proprietarii servindu-se de stânjen mai mic decât cel obicinuit. Așa, iată un caz în care Mitropolia cere dela Domn lămuriri care este adevăratul stânjen, fiindcă țăranii pretind că e cel de 24 de palme. Caragea rânduește pe un boer să cerceteze, iar Divanul în referatul său scrie următoarele : «prăjina obicinuită noi știm că este de 18 palme Domnești și un pumn precum scrie cercetătorul că s'a adevărit și de la alți străini, i de la chiar unii din

---

¹⁾ Vezi pag 433.

²⁾ Istoria Românilor, vol. X partea B pag. 191 și 192.

locuitorii adiaforii, iar nu este de palme 24, precum arată cercetătorul, că cu acest fel de prăjină mare și neobicinuită cer locuitorii să se facă măsurătoarea pogoanelor, care cerere a lor fiind nedreaptă nu se cuvine a primi, ci să se dea luminată poruncă a Măriei Tale către orânduitul cercetător, ca cu prăjina cea obicinuită de 18 palme Domnești și un pumn să se facă măsurătoarea pogoanelor pe porumb.»¹⁾ Cine avea dreptate țăranii sau boerii cercetători?

Din dispozițiile de lege a lui Caragea, am spus, că rămâne sporirea clăcei precum și prețul urcat al muncii în bani. În adevăr în 1822 Hagi Ahmet Pașa, guvernatorul țării Românești care primise o plângere a unor locuitori, poruncește ocârmuirii țării Românești „ca jeluitorii să fie următori după pravila pământului, însă claca de 12 zile să o facă în lucru iar nu în bani, *cum și pentru carul de lemne, să dea iar nu bani, asemenea și o zi cu plugul să facă*, dându-i-se și izlazuri care le au avut pentru vitele lor și cu acest chip să urmați odihnind pe jeluitori a nu se mai jelui.“²⁾

Iar ocârmuirea Valahiei dă ordin către ispravnicul județului ca să se execute porunca Luminăției Sale Pașa *cu carul de lemne și cu ziua de plug.*³⁾

E de observat că chestia islazurilor continuă a fi un obiect de plângere din partea locuitorilor, cum am arătat deja. Proprietarii caută din ce în ce să restrângă islazurile clăcașilor. În porunca ocârmuirii Valahiei amintită mai sus, se zice „și islazurile care din vechime au avut (locuitorii) *să li se dea*”, ceea ce înseamnă că proprietarul le luase sau le împușinase.

¹⁾ Istoria Românilor Ureche, vol. X, partea B, pag. 184.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VIII, pag. 313.

³⁾ Ibidem pag. 314.

Proprietarii, mai cu seamă arendașii urcă tot mai mult prețul de rescumpărare în bani, a diferitor obligații ale clăcei. Dintr'un raport către boerii caimacani în 1822, privitor la abuzurile unui arendaș, pentru carul cu lemne, rezultă, că arendașul ceruse țăranilor 2 lei, pe când mai înainte era 20 de parale. Pentru ziua de plug, acelaș arendaș lua țăranilor 5 taleri; pentru un car cu fân, 2 taleri, etc.

Dela Grigore Ghica care domnește până la 1828, când Rușii ocupă amândouă principatele, nu avem vr'un așezământ agrar.

Se aplică acela a condicei lui Caragea din 1817.

VIII

În Moldova, la începutul acestui veac, constatăm o mare agitație în spiritele țăranilor și o animositate dusă până la tensiune între proprietari și țărani.

Țăranii erau loviți în propria lor existență, căci li se punea de proprietari în discuție întinderea pământurilor de hrană și li se mărginea acelea de fânețe sau imașuri.

Cât timp neînțelegerea avusese de obiect numai îngreuierea țăranului cu claca și cu dijma, acea stare fusese suportabilă; țăranul găsea o compensație în pășune abondente pentru vitele sale și în loc de arătură.

Dar cu veacul al 19-lea, pe lângă că ei sunt împovărați cu claca, apoi proprietarii încep a le discuta pământul de hrană pentru ei și mai cu seamă pentru vite.

În adevăr, justificarea care o aduceau boerii când cereau neconținut sporul zilelor de lucru și al clăcei servile, era că țăranii pot să dea acest supliment de muncă în schimbul pământului de hrană pentru ei și pentru vitele lor.

Dar când proprietarii încep a le mărgini acele pământuri? Atunci cu ce drept mai cer adăogirea de zile de clacă?

Sub Domnia lui Moruzi, din corespondența unui boer Milinescu cu Mitropolitul Veniamin Costache, de care am vorbit, aflăm că unii proprietari alungau pe țăranii de pe moșii, „pentru că stăpânii moșiilor socoteau mai cu folos a se pășuna dobitoacele pe moșiile lor de cât a se hrăni țăranii”.¹⁾

Și dovadă că acel Milinescu spune adevărul, este că Divanul în anaforaua către Alex. Moruzi din 1805, spune și el același lucru „încât tot cei ce au moșii fără locuințe de săteni aceia au ajuns a rămânea mai mult mulțumiți”.

Va să zică chestia se pune pe un nou teren. Proprietarii cereau, pe deoparte, sporul zilelor de clacă, iar pe de alta ei micșorau locul de hrană și mai cu seamă acele de înașuri și fânațe.

Pentru Moldova nu avem acea abundență de documente pe care o găsim în arhivele Munteniei. Dar din câte documente de această natură ne-au rămas, încă cea ce susțin reiese cu deplină evidență. Locuitorii satelor Faraonii, Valea-Mare și Cleja din ținutul Bacăului adresează lui Moruzi (1805) o jalbă. Las deoparte chestia clăcei și a dijmei de care aceia se plâng. Dar iată ce, mai cu seamă, ei reclamă: „Și noi milostive Doamne, loc de arat de ajuns nu

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 24.

avem, fânaț nici că cum, și cumpărăm de la alte moșii străine câte 10 lei falcea; pentru imașul vitelor de tot anul dăm câte 100 de lei la vechilul d-sale Gheorghe Bogdan¹⁾

Va să zică pe moșia fostului Visternic Iordache Roșeti, țărani din satele amintite nu aveau loc de arat în de ajuns; iar fânaț de loc; ei trebuiau să cumpere asemenea locuri cu 10 lei falcea pe moșii străine. Această sumă e colosală pentru timpuri, căci zece lei umbla pe atunci galbenul, iar satul Faraonii plătea proprietarului, imașul 100 de lei pe an.

Cum că spiretele erau foarte agitate și boerii nu-și prea dădeau seama, este că Melinescu ne spune că se dăduse ordine ca prin toate bisericile să se citească moliftele Sfântului Vasile pentru țărani.²⁾ Se știe că moliftele Sfântului Vasile se citesc la nebuni. Prin urmare, boerii îi socoteau pe țărani de nebuni, când aceia nu făceau altceva decât să se plângă de lipsa la care ei erau reduși.

Cum că fânațul și imașul erau cauza animosității, ne-o spun boerii tot în anaforaua din 1805 către Alex. Moruzi, vorbindu-ne de „prigonirile ce urmează neconținut între stăpânii moșiilor și între săteni... și să se știe și stăpânul moșiei *cât fân și imaș are să dea săteanului, etc., etc.*”.

Hrisovul lui Alex. Moruzi intitulat pentru *Pontul Boerescului* din 3 Ianuarie 1805, motivat de anaforaua Divanului, are două scopuri: întâi de a rezolvi chestia fânațului și a imașului și al doilea, de a spori claca.

Boerii nu cred că este suficient numai concursul

---

1) Uricarul Codrescu, vol. XX, pag. 227 și 228.

2) Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 25.

lui Moruzi, pe care și-l făcuse deja partizanul lor. Ei încearcă ca să capete și dela Poartă aprobarea sporului de zile de clacă. De aceia ei adresează un magzar, tot în anul 1805, către Inalta Poartă.

Dar pentru ce boerii, având aprobarea Domnului, se adresează și Sultanului, rugându-l ca să invoiască a spori numărul zilelor de clacă? Pentrucă Domnii și boerii abuzase atât de mult în cursul timpului de puterea lor pentru a apăsa pe țărani, încât Poarta, în hatiserifurile ei, cu ocazia numirilor de Domni, fusese nevoită a recomanda expres și unora și altora ca să nu meargă mai departe cu asupririle asupra raialelor, nici să schimbe obiceiurile cunoscute. În adevăr, chiar în 1802, Sultanul în hatiseriful de numire a lui Const. Ipsilante ca Domn în Muntenia, scrisese următoarele: «Să poruncește boerilor numitei țări, să se lase de cererile fără cuvânt și fără cuviință și mai vârtos de acele *cereri care nu pot suferi raialele din pricina prăpădeniei la care a căzut în vremea rășboiului*». ¹⁾

Față cu asemenea ordine exprese, care probabil fusese adresate și lui Moruzi în Moldova, Domnul nu îndrăznește ca să facă pe placul boerilor fără invoirea Porței. Iată de ce Divanul se adresează și Sultanului. Iată de ce, chiar când Domnii sporesc zilele de lucru, le sporesc, cum am văzut și cum vom vedea îndată, în mod indirect și foarte rar pe față.

Dar să vii la analiza anaforalei către Domn și a magzarului către Poartă.

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, Paplu Ilarian, Tom. II, pag. 312 și 313.

Când Alex. Moruzi vine pentru a doua oară Domn în 1799 în Moldova, era în vigoare al doilea așezământ al lui Grigore Ghica, prin care claca în formă era menținută tot la 12 zile pe an. Însă prin faptul că Domnul regulamenta cât trebuie ca țăranul să are, să prăsească, să secere, să cosească, să adune în cele 12 zile, proprietarilor, am văzut că în realitate, această muncă cu bucata ridica cele 12 zile la 18, iar claca servilă din nou introdusă impunând țăranilor încă un spor de 11 zile, în total munca țăranului se ridicase la 29 zile pe an.

Boerii nu sunt mulțumiți nici cu acest spor, ei ar fi voit ca să aibă în mod formal 36 de zile de clacă. Cele 12 zile ideale a lui Gr. Ghica nu mulțumeau în totul pe boeri.

Pentru ce? Pentru că în zadar proprietarii cereau țăranilor să le cosească d. ex: pe zi, câte jumătate de falce; lucru fiind imposibil; țăranii, în tot cazul se mărgineau a munci cât puteau, dar nu voiau să facă mai mult de 12 zile obiectând că așa zicea așezământul. De aci pornea o nouă agitație, certă și discuții, boerii cerându-le lucrul cu bucata, țăranii invocând numărul de zile.

Le trebuia deci un număr mai mare de zile reale iar nu cele 12 ideale. Căpătând 36 de zile ei ar fi putut să-i facă pe țărani să lucreze cât așezământul lui Grigore Ghica stabilea ca cantitatea de muncă, fără ca să poată întâmpina din partea acestora, rezistență.

Dar Domnii toți, fără deosebire, n'au curajul ca să urce, în mod pe față, zilele oficial stabilit de peste jumătate de veac pentru munca câmpului.

De aceea boerii numai în măgzarul lor către Poartă, cer urcarea la 36 a zilelor de lucru. În anaforaua lor către Domn vedem că nu mai insistă asupra acestei chestii, știind mai dinainte că Domnul nu este dispus ca să le-o acorde.

Ce cere Divanul, Domnului ? ¹⁾ El are două nemulțumiri: 1) Determinarea lucrului pe zi, așa cum îl stabilise Grigore Ghica, nu-l satisface, cum am văzut. 2) : El se plânge că cele două zile de clacă servilă, acordate de Grigore Ghica, nu erau suficiente.

Divanul propune, întâi urcarea de la 2 zile la 4, zilele clăcei suplimentare. Al doilea, *inlocuirea cantității de lucru pe zi prin o cantitate de muncă pe an*. Iată textual:

„1) Câte pluguri se vor afla în sat, datoare să fie a ara și a grăpa 80 prăjini gospod fâlcești fiește care plug pe an, primăvara sau toamna, când va cere trebuința stăpânului moșiei.

2) Cincisprezece prăjini gospod fâlcești să prășească fieștecăre gospodar pe an, asemenea să strângă și să care la coșerele stăpânului zvada acelor 15 prăjini de păpușoi iar cei neputincioși să nu se supere.

3) Treizeci prăjini gospod fâlcești să secere și să care la aria stăpânului moșiei fieștecăre căsaș pe tot anul.

4) O falce de fân să cosească și să o clădească stog pe tot anul fieștecăre căsaș.

5) Patru clăci să lucreze pe an fieștecăre sătean stăpânului moșiei, patru zile ca acele, care și până acum se obicinuiău, la orice slujbă se va întâmpla a avea trebuință pe moșia acea asupra căreia locuiesc săteni.”

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. III, pag. 52.

Să înțelege că carurile de lemne, meremeturile, etc., rămân în vigoare.

Cu această întocmire boerii ridică numărul zilelor de lucru agrar la 30, iar cele de clacă servilă la 13. Cu alte cuvinte la 43 !!

Socoteala este ușoară și simplă.

Optzeci de prăjini nu le poate ara un om decât în 5 zile și una de grăpat, fac 6. Prășitul de 2 ori și strânsul recoltei pentru 15 prăjini ocupă 10 zile munca unui țăran; seceratul a treizeci de prăjini 5 zile, și cu una de cărat 6. Unui om îi trebuie pentru cositul unei fălci 6 zile și cu adunatul și clăditul încă 3, fac 8.

Cum justifică Divanul aceste cereri exorbitante?

Boerii ne spun în anafora, că în epoca când s'a fixat 12 zile claca, moșiile erau fără preț, țara nelocuită, cheltuelile micșorate și toate «întru eștinătate». Al doilea argument, astăzi, adaogă Divanul, țăranii numai din vânzarea cu prețuri bune a dobitoacelor își răscumpără claca la care sunt supuși pe moșii. Al treilea, că în toate părțile megieșe țăranii fac mai multe zile de clacă decât în Moldova. Și în fine ultimul argument: boerimea este atât la serviciul înaltelor porunci împărătești și la acele ale Domnului „cât și ale pă-mântului și ale locuitorilor țării trebuință.”

Nu voiesc să discut aceste argumente. O singură observație. E drept că atât populația cât mai cu seamă întinderea culturai, se mărise față cu necesitățile din întâia jumătate a veacului al 18-lea în care se fixase claca la 12 zile.

Dar ȧra o chestie. Aveau dreptul proprietarii ca să sporească neconținut zilele de clacă în mărime cu trebuințele culturai lor ?

Claca la început s'a p'utut explica prin trebuințele familiei și a gospodăriei proprietarului. Aceste trebuințe se mărise, e drept. Dar numai pentru împăcarea acelor trebuințe cereau sporul de zile ? Nu. Ei invocau ca argument necesitatea de a produce multe grâne pentru export și aceasta în adevăr era ținta. Apoi de când țăranii trebuiau ca să fie supuși la o muncă de robi, pentru a produce proprietarilor recolte de exportare ?

Moruzi totuși aprobă și întărește această anaforă. Prin ea un singur lucru căpătau și țăranii : li se determina locul de fânațe și de imășuri.

În privința fânațelor, anaforaua care devine prin aprobarea lui Moruzi, noul așezământ al țării, împarte pe locuitori în trei categorii ; de asemenea și țara. Locuitorii dintre Prut și Nistru unde pășunile erau abondente, sunt avantajați ; celora dintre Prut și Siret, li se dă locuri de imăș și fânaț convenabile. Celor însă dintre Siret și munți, li se acordă câte 3, 5, și o falce pentru 16—12 vite, ceea ce este absolut insuficient. Aceași proporție se păstrează și pentru imășuri.

Pentru moșiile în care locurile de imăș și de fânaț ar fi înguste, anaforaua decide ca trei părți să fie afectate trebuințelor țăranilor, iar o parte să fie rezervată proprietății.

Ori cum ar fi, această chestie este regulată. Se fixează și plata pentru imăș când țăranii ar avea mai mult decât numărul de vite convenit. Ei vor plăti câte zece parale de vită mare, pe an.

Pentru locurile de arătură se pun numai principii conducătoare ; așa proprietarii sunt obligați ca să dea locuitorilor, țarine cu îndestulare, fără să aibă dreptul

ca să le ia locurile vechi apucate de mult, ci numai dacă ei le vor părăsi. În caz când un proprietar îndărătnicindu-se ar refuza să dea locuitorilor destul loc pentru arătură, aceia, se vor plânge ispravnicilor și aceștia sunt autorizați ca să dea reclamanților țarină, „atâta parte încât să fie după analogia mărimii moșiei.” Iar când în adevăr proprietarul nu are destul loc chiar când ar mai lua din prisosul locului de fânaț, „atunci locuitorii pot să se înlesnească dela moșiile megieșe, precum au fost obicinuit și de mai înainte, dându-le loc de arat într-o parte prin știința și a stăpânilor moșiei, și acei locuitori să dea obicinuita dijmă cărând-o la coșarele stăpânului.”

În acestea constă așezământul agrar a lui Alex. Moruzi.

În magzarul către Poartă, boerii cer pe față 36 zile de clacă. Aici ei se laudă că țăranii au și loc de semănat și de fânațe etc., cu prisosință, ba chiar să plângă că Domnii îi obligă la aceasta „fiind *noi supuși* a le da țăranilor loc îndestul pentru arat și semănat, loc de imaș pentru pășunea vitelor, și loc de fânaț pentru dânsese, în vreme ce după prețurile curgătoare, fânațul nu mai covârșește prețul slujbei.”

IX

După evacuarea țărilor de Ruși în 1812, nu mai auzim vorbindu-se de așezământul lui Moruzi. Pentru ce? Probabil fiindcă determinarea lucrului în cantități pe an, îl îndepărta cu totul de principiul celor 12 zile făcându-l foarte greu aplicabil în practică. Cu doi ani de zile înainte, (1802) boerii adresase

aceluiași Domn și acesta aprobase, o anafora prin care recunoșteau locuitorilor dreptul de *protimisis*, la arenda moșiilor. Sau mai bine zis se regula, în mod restrictiv, acel drept.

Până atunci țăranii putuse uza de dreptul de *protimisis* în tot timpul arendei unei moșii. Așa bunăoară, un arendaș era în al treilea an al contractului său și mai avea încă doi ani sau mai mulți de arendă; locuitorii, dacă se înțelegeau între ei, puteau să-i rezilieze contractul.

Acest obicei nu era juridic, căci el călca stabilitatea contractelor în materie de arendă; avea însă marele avantaj de a fi pentru țăranii o armă de apărare în contra abuzurilor arendașilor. Indată ce arendașul abuza față cu țăranii, aceștia puteau să-i rezilieze contractul.

Boerii prin o anafora, arată Domnitorului Moruzi inconvenientele acestui drept excesiv acordat țăranilor, „din care se pricinuesc multe judecăți și pagube acelor arendatori, scoțându-i din moșie fără vreme“. Moruzi limitează dreptul de cumpărare a veniturilor moșiilor pentru locuitorii ce șed pe dânsese, numai înainte de ziua de Sf. Gheorghe, adică înainte de încheierea contractelor. Odată contractul încheiat, țăranii nu-l mai pot rezilia.

După tratatul de pace încheiat în 1812 la București între Ruși și Turci, prin care Moldova perde Basarabia, Scarlat Calimah venind Domn, desființează cu totul acest drept de *protimisis* al țăranilor, în urma unei anaforale a Divanului.

Scarlat Calimah aprobând această cerere a Divanului se bazează pe multele procese la care dădea naștere acest drept de *protimisis* aducând pagubă „nu numai stăpânilor moșiilor *ci și arendatorilor*.“ El declară

«că fieştecare din stăpânii moşilor de acum înainte să fie slobod şi întru deplină stăpânire a-şi vinde venitul moşiei oricum va voi şi oricui va vrea, şi contractul dintre cumpărător şi vânzător să aibă tărie».¹⁾

Cum am zis în *Consideraţii generale*, drepturile de toate felurile ale țăranilor se suprimă sau se mărginesc din ce în ce mai mult.

Tot Scarlat Calimah restabileşte aşezământul lui Grigore Ghica din 1766.

De cât, el adaugă un articol explicator. Grigore Ghica determina pur şi simplu cât era obligat un țăran să lucreze pe zi, fără vre-o altă lămurire. Scarlat Calimah după ce stabileşte din nou toate acestea, adaugă următoarele : „Acele 15 ponturi ce s'au hotărât cu nart, lucrându-le fieştecare după hotărâre să i se țină în seamă din cele 12 zile rânduite pe an cum şi la alt lucru lucrând fieştecare după cum s'a arătat prin ponturi“.²⁾

Cu alte cuvinte numai dacă țăranul va lucra cât îi este fixat pe zi, numai în acest caz să i se țină în seamă o zi din cele 12; iar dacă ar pune 2 sau 3 zile pentru ca să cosească o jumătate de falce sau să prăsească o firtă, în acest caz tot o zi de lucru să i se socotească,

Asupra adausului de clacă servilă pe care Grigore Ghica o stabilise în 1777, Scarlat Calimah nu zice nici o vorbă. Rămâne şi acel supliment în vigoare? Adică trebuie să-l socotim şi pe acela ca continuând a exista? Sau îl desfiinţează după cum desfiinţase aşezământul lui Alex. Moruzi? Nu avem nici un document din care să ne facem o idee dacă zilele de clacă suplimentară,

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B, pag. 429.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag. 194—198.

cele două care de lemne, podvada, etc., continuă a fi în vigoare. De sigur însă că da.

Dealtmintelea, o dovadă că zilele suplimentare de clacă servilă stabilite atât de Grigore Ghica în 1777, cât și de Moruzi în 1805 au continuat a fi în vigoare, este că ele figurează în așezământul pentru boeresc al lui Ioniță Sturza din 1828.

X

În intervalul Domniei lui Scarlat Calimach și anul 1828, un mare eveniment are loc în aceste țări, eveniment care aduce o însemnată schimbare în Domnia acestor țări. Revoluția Grecilor în Moldova și Muntenia pentru a servi de diversiune celei mari a poporului grec din Elada contra Turcilor, aduce alungarea pentru totdeauna a Domnilor Fanarioți și restabilirea Domniei pământene.

După retragerea trupelor turcești din principate, sunt numiți Domni Grigore Ghica în Muntenia și Ioniță Sturza în Moldova.

Ca întrebare generală, faptul că Domnii străini sunt alungați și că Domni pământeni se suie pe vechile tronuri a acestor țări, aduce vr'o schimbare în situația țăranului ? Nici una.

Revoluția care provoacă această schimbare are un caracter cu totul străin. E drept, că clasa boerească în amândouă țările profită de acest eveniment și învoacă atât către Poartă cât și către Ruși, drepturile și privilegiile vechi ale țării, opunând naționalismul în politică, străinismul fanariotic. Dar acest lucru îl

face clasa boerească pentru a lua ea succesiunea Domnilor Fanarioți.

Boerii fugiți atât din` Moldova cât și din Valahia, fie în Bucovină sau Basarabia, fie în Transilvania, concep planuri de o nouă organizare politică și redactează petiții pe care unii le adresează Inaltei Porți alții împărăției Rusiei.

Dar cum am arătat în *Considerații generale* nici boerii bătrâni, nici boerii tineri, nu se gândesc să facă cea mai mică schimbare în situația clăcașului. Ba din contra, ei cred că pot profita de alungarea Domnilor fanarioți, fie ca să scape cu desăvârșire de Domnie și să guverneze ei clasa boerească, țările, cu puterile Domniei, fie ca să capete dela eventualii Domni pământeni, în caz când s'ar numi din nou, o îngreuiare a clăcei ¹⁾.

Și nici putea fi altmintrelea. Unii, ocupându-se de asemenea chestii califică purtarea din acele timpuri a boerilor față de țărani, de tiranică și nepatriotică. Este o acuzare nedreaptă. În chestiile economice nu poate fi vorba nici de patriotism, nici de tiranie în sensul odios al cuvântului. E o chestie de interese contrare și de dominarea unei clase asupra celeilalte economicește. Interesul unei clase o orbește, o face nedreaptă și apăsătoare, gândind, când ea asuprește pe cealaltă, că nu face de cât să-și exercite drepturile și privilegiile meritate.

Readucerea Domnilor pământeni pe tronurile acestor țări putea să schimbe întru ceva ordinea eco-

---

¹⁾ Vezi Arz. Magzarul boerilor Moldovei către Prea Inalta Poartă. Letopisiți Cogălniceanu, vol. III, pag. 465 și următoarele. Vezi de asemenea petiția boerilor munteni adresată împărăției Rusiei— Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 190 și celelalte.

conomică stabilită, între proprietari și clăcași ? Pentru aceasta ar fi trebuit ca schimbarea să fi fost datorită unei revoluții de jos în sus cu caracter economic și social, lucru care se cerea să se face mai târziu. În tot cazul, cel puțin trebuia o mișcare politică cu tendințe nouă, căci și mișcările politice pot provoca și aduce schimbări economice, de exemplu mișcarea politică dela 1848.

În 1821 nu vedem nimic de așa ceva. Mișcarea boerilor de atunci se mărginește a fi naționalistă în sens vag și redeșteptătoare a culturii naționale. Aici se oprește ea ; mai în adâncul păturilor sociale nu se scoboară.

Actul care rezumă mai bine acea agitație este anaforapa boerilor Moldovei către Ioniță Sturza din 1827 de care am vorbit deja.

Am spus că Domnia pământeană nu aduce nici o schimbare în bine pentru țărani în raporturile lor cu proprietarii. Așezământul pentru boeresc a lui Ioniță Sturza din 1828, o dovedește.

În acest așezământ el consacră toate agravările pe care, în veacul al 18-lea și în al 19-lea, diferiți Domni le aruncase asupra țăranilor, mai restrângând chiar unele măsuri date în favoarea acelor.

Am spus că Ioniță Sturza consacră toate vechile obligații ale țăranilor în așezământul său.

În adevăr, în cele 16 ponturi ale așezământului, el rezumă toate concesiunile pe care diferiții Domni începând cu acelea pe care Grigore Ghica în 1766 și în 1777, le acordase proprietarilor și sfârșind cu adausul de zile de clacă servilă a lui Moruzi.¹⁾

---

¹⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 69—70.

Să se noteze că Ioniță Sturza trecuse un moment, înainte de 1824, drept candidatul la Domnie a partidului revoluționar și întâmpinase o foarte mare rezistență din partea boerilor de rangul întâiu.

În adevăr, Ioniță Sturza nu era din cei câți-va boeri mari. Devenit Domn, el se înconjoară de boeri de rangul al doilea, ba chiar ridicase la boerie un număr de vre-o 400 de inși din clasa de jos, ceea ce provoacă în rândurile boerilor mari, lăsați deoparte, o mare indignare. Indignarea se traduce în 1824 și 1825 prin multe petiții la Constantinopol în contra aceluia.¹⁾ Aprobarea pe care Domnul o dă anaforei prin sobornicescul hrisov precum și așezământul agrar de care am vorbit, era în realitate o capitulare față de boerimea mare a țării.

Deci o mai repet, din punct de vedere al clasei țărănești, nici o deosebire în mersul timpului între Domnii fanarioți și cei Români. Și ar fi temerar ca să o cerem. E drept că dacă am judeca lucrurile, fără să ținem seamă de împrejurările cari intervin în cursul timpului, ar trebui să zicem că Const. Mavrocordat în 1749 a fost mult mai omenos și mai cruțător pentru munca țăranului când o fixează necondiționat la 12 zile, decât Ioniță Sturza în 1828, care o fixează realminte la 29.

A judeca însă astfel, ar fi a ne rătăci. Nu știu dacă Ioniță Sturza în 1749 n'ar fi fixat și el la 12 zile, claca țăranilor, și nu știu, de asemenea, dacă Const. Mavrocordat n'ar fi ridicat-o și el la 29 în 1828. Împrejurările cârmuesc faptele oamenilor și trebuie oa-

---

¹⁾ Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor, vol. II, pag. 678—679.

meni mari de o forță intelectuală și de o energie extraordinară, ca să împrime ideile lor, împrejurărilor.

Noul Domn român nu putea să nu se ocupe și el de chestia fânațelor și a imașurilor, pe care o rezolvase Alex. Moruzi în 1805. Dar și aici așezământul acestui Domn este un pas înapoi, din punct de vedere țărănesc. Nici el nu determină întinderea locurilor de arătură, pe care trebuie să aibă un țăran. El se mărginește a reedita principiul pe care deja l'am văzut că îl introdusese în așezăminte încă Mihail Șuțu (1794).

Proprietarul e dator, zicea așezământul, să dea locuitorilor „loc de semănătură, de hrană cu *indestulare și după gloata ce va avea fiește care locuitor.*”¹⁾

Cuvintele: că stăpânii moșiilor sunr datori să dea cu *indestulare locuitorilor pământ de arătură*, sunt vage, căci la întrebarea: cât loc trebuie cu *indestulare* unui țăran? se poate răspunde și în mai mult și în mai puțin.

Dar ca nu cumva fixarea fălcilor de fânaț și pășune precum și îndatorirea proprietarilor de a da loc de arătură *indestul*, să atingă drepturile de mare cultură a stăpânului moșiei, Ioniță Sturdza stabilește o normă. Iată ce zice:

„*Aceste pentru moșiile ce vor fi mai largi, iar pentru moșiile ce nu vor fi încăpătoare de a se da locuitorilor locuri de hrană după analogon arătat mai sus, ca să nu rămâie veșnicul stăpân lipsit de trebuinciosul fân și arătură, se vor împărți, atât locul cât și fânațul, intrând în măsură, și curăturile cari se*

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheiauu, vol. I, pag. 70.

vor fi făcut din codri, și două părți loc de hrană și de fânaț se vor da locuitorilor, iar a treia parte să rămâie neapărat veșnicului stăpân“.

Dar această dispoziție mai are încă un scop. Prin ea se revine asupra măsurii antiproprietară a lui Mihaiu Șuțu (1794) și să intră în respectarea deplină a dreptului de proprietate.

În adevăr, am arătat la locul cuvenit, cum măsura lui Mihail Șuțu prin care țăranii de pe o moșie îngustă, aveau dreptul ca să ia locuri de arătură și de fânaț, pe moșii vecine, chiar fără învoirea proprietarilor, ci numai cu acea a ispravnicilor, lovea în dreptul de proprietate.

Ioniță Sturza chemat, peste 34 de ani, ca să rezolve aceeași chestie, îi dă soluția arătată mai sus. Țăranilor nu li se permite cu nici un preț, când moșia pe care stau este îngustă, să-și facă cultura și fânațul pe moșia vecină, fără voia proprietarului. Deja Domnul aprobase în 1827 anaforaua boerilor în care se zicea clar «că nimeni altul pe moșia stăpânului, nici poate păscui sau semăna și a cosi sub ori care cuvânt». Domnul dispune că în cazul când o moșie este îngustă, așa că nu se poate da locuri de hrană țăranilor cu îndestulare, atunci să se împărtaşcă moșia în trei și două părți să se dea țăranilor. Rămânea ca aceștia să-și o împartă între ei și să se strâmtoreze cum vor putea.

Pământurile devenise scumpe și pentru proprietari și pentru țărani. Între aceste două clase, o nouă contrarietate de interese se ivise, pe piața țării și pe cea a Constantinopolului.

Și proprietarii și clăcașii creșteau vite, și unii și alții cultivau grâu, orz și păpușoiu; și unii și alții

creșteau oi; și unii și alții erau exportatori. Așezământul lui Ioniță Sturza, copiind în aceasta, dispoziția celui din 1805, permite locuitorilor, în ceea ce privește vitele mici, ca să aibă imasă gratis numai pentru 15 oi de fiecare, nu mai mult.

În adevăr, o mai repet, toată lumea începuse a lucra pentru exportatie, atât boerii cât și țăranii. Proprietarii o spun în magzarul lor din 1805 către Înalta Poartă. Ei cer sporirea zilelor de lucru a țăranilor, *«ca să putem face zaharele de ajuns și pentru casele noastre, să le prisosească și pentru vânzarea la negustorii Împărătescului Capan unde soțotim de datorie neapărată a trimite zaharele»*.

În petiția boerilor Moldoveni adresată puterii suzerane (1821), între alte învinuiri pe care aduc ei, foștilor Domni fanarioți, cetim următoarele:

„În scurt toate era pentru ei și nimic pentru pământeni, se neguțătoarea și cu zaharelele ce se cumpăra pentru miriia împărătească, plătind săracilor locuitori plugari uneori cu mult mai puțin decât prețul ce lua ei de la prea înălțatul Devlet, și alte ori nedându-le nici un ban, încât păgubindu-se ticăloșii plugari, au ajuns să-și părăsească lucrarea pământului, de a nu face mai multă zaharea decât trebuința Capanului“.

Va să zică și țăranii lucrau pentru exportatie.

Atât în anaforaua boerilor Moldoveni către Domnul Ioniță Sturza, cât și în petiția boerilor Munteni către împăratul Rusiei, vedem că unul din punctele la cari ei țin mai mult, este libertatea comerțului.

Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că vămile aparținând, ca venit, Domnilor, aceștia puneau taxe pe obiectele și produsele ce se exportau, împiedicând exportul sau îngreindu-l.

Iată ce zice aceiași petiție din care am citat mai sus :
„Adică pânea cea obștească a păpușoiului locuitorilor, care ticăloșii pământeni prin multe trudă și osteneli o lucra și o semăna, Domnii o neguțătorea și numai cu plată da voe de eșea din țară peste hotar, pentru alișveriușul de obște. Iar alt chip era peste puțină să îndrăznească pământeanul să se împărtășească de rodul ostenelilor lui, fără dare“. ¹⁾

De asemenea și articolul 14 din anaforaua boerilor Moldoveni din 1827 :

„Fitece vor avea de tot felul atât boerii, cât toți de obște lăcuitorii de vânduți, cum și zaharele, (peste câte zaharele vor merge la Galați ca să se vînză) și toate celelalte metaluri, și producturi a țării sunt slobode a se vinde ori în ce parte de loc megieșii cu Moldavia, după vechiul obicei fără să fie supărați pentru trecere peste hotar cu vre-o altă dare supt ori ce cuvânt fără numai cu vama acea legiuită dar și acea precum au fost din vechime, fără nici o sporire de un ban mai mult“.

În adevăr, o mare schimbare se produsese la sfârșitul veacului al 18-lea și la începutul veacului de care mă ocup. Moldova și Muntenia deveniseră țări exportatoare de produse și acest lucru, cum am arătat, adusese scumpirea pământului pentru proprietari și apăsarea lui în mod deosebit și pentru țărani.

Avem documente prețioase pentru a dovedi această schimbare. Un oarecare Aristarch, care a fost Capu chehaia Domnului Alex. Ghica, în 1822, precum și a celorlalți Domni următori în Muntenia, ne-a lăsat dovezi de enorma desvoltare pe care exportul de grâne și de celelalte produse animale, luase, Așa,

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 208.

în corespondența avută cu toți acești Domni,¹⁾ cetim «că deși puțini sunt Munteni negustori, iar *negoțul muntean e mare*». Fiind reprezentantul țării românești la Țarigrad, el luptă și reușește ca să se aplice tariful vamal de 3% pentru produsele românești în loc de 5% aplicabil țărilor străine, Și iată ce zice :

«Și pentru aceasta să dai Înălțimea Ta poruncile ce trebuie la vămi și unde se mai cuvine, *ca să dea și și să trimeată la negustorii de acolo un act cuprinzând cifra produsului Muntean exportat cu destinație la Constantinopol*, pecetluit cu pecetia vămii, prin care ajungând negustorii la robul Înălțimii Tale, să ia ca mărturie la vama turcească teșchereaua mea».

Anuarul statisticei oficiale din acel timp ne arată pe anul 1839—1840 mișcarea de export a țării Românești. Din el aflăm că în 1839 s'a exportat următoarele : grâu pentru 8.400.000 lei ; seu de 7.000.000 ; lână de 6.000.000 ; fasole de 4.100.000 ; porci de 3.000.000 ; porumb de 2.000.000 ; piei de vită de 2.000.000 ; piei de oaie de 1.500.000 ; vite mari de 1.500.000 ; sare de 1.300.000 ; orz și ovăz de 2.000.000 ; oi de 700.000 ; unt de 700.000 ; cai de 650.000 ; miere de 400.000 lei, etc., în total produse în valoare de 42.000.000 lei.

În 1840 prin portul Brăila s'a exportat grâu de 26.000.000 lei ; orz de 17.000.000 ; porumb de 10.500.000, prin următorul număr de corăbii : 321 corăbii turcești ; 197 grecești : 48 corăbii sarde ; 39 corăbii rușești și 32 vase austriace.

Mișcarea de export nu se mărginește numai cu Austria, Turcia și Rusia, țările vecine ; ci deja țara exportă grâne în Franța și în Anglia.

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 7—43.

Această mișcare de export care în 1839 are așa de mare importanță, a trebuit de sigur să fie puternică și cu 11 ani în urmă în epoca de care mă ocup.

Iată ce explică scumpetea pământului și antagoinismul din ce în ce mai mare între proprietari și țărani.

CAPITOLUL III

FINANȚELE LA INCEPUTUL VEACULUI AL 19-LEA.

I

Cred că este folositor, ca cu ocazia dărilor din veacul al 19-lea, să fac o privire generală asupra dărilor din veacurile trecute.

Am văzut că în veacul al 15-lea și cele următoare, erau o sumă de dări, care se percepeau asupra diferitelor produse ale țăranilor. Fiecărui produs a muncii lui, corespundea o dare, precum oeritul pentru oi, desetina pentru miere, goștina pentru porci, etc.

Am zis că aceste dări se percepeau în natură; nu avem documente din care ar rezulta contrarul. Dealtmintrelea acesta e sistemul de impozite primitiv pe care-l găsim la toate popoarele.

Aceste impozite erau de obicei date în antrepriză, și antreprenorii plăteau în bani, Domniei. Pe lângă sau peste aceste impozite, era unul cu caracter general, și care se plătea în bani, anume *cisla sau birul*. Zic că era general, fiindcă el avea la bază întreaga avere a țăranului, bine înțeles mai puțin acea bogăție pentru care el plătea impozite speciale. Cisla avea

de bază gospodăria țăranului, bucatele sau recolta lui, diferite mijloace de câștig sau, cum se zicea, „prilegiurile lui.“ În cislă se socotea și vitele sale mari: boii, vacile și caii.

Acest impozit *cisla*, păstrează în fond același caracter în toate veacurile și îl găsim tot așa funcționând și în acesta al 19-lea. Spiritul de fiscalitate a Domnilor lărgeste sau îngustează baza cislei, dar ea rămâne vecinic cu același caracter general. Așa, am văzut că dela o vreme, Domnii scot vitele mari din baza cislei, făcând din ele un impozit special cu nume de *văcărit*. Domnii însă înființându-l, au aerul de a spune că prin aceasta repărează o nedreptate care se făcea unora din contribuabili. Meșterul în vorbe iscusite, Const. Brâncovanu, este acela care pentru a restabili și el din nou *văcăritul* în Muntenia, recurge la asemenea sofisme. El zice ¹⁾ cum că era o nedreptate ca vitele să nu fie impozate în mod deosebit, căci socotindu-le în cislă, consecvența era că tuturor contribuabililor li se ținea vitele în seamă chiar celor care nu aveau.

De fapt, *văcăritul* a fost totdeauna un impozit nedrept. Vitele mari trebuiau să rămână ca avere mobilă de luat în băgare de seamă numai la așezarea impozitului general, adică a cislei. În adevăr, vitele mari, boii, vacile și caii, nu constituiau o avere specială, o activitate deosebită a țăranului cum era, de ex.: creșterea de oi, de porci sau cultivarea stupilor de miere. Boii, vacile și caii aveau pentru țăran o întrebuințare generală, aceste animale îi serveau pentru trebuințele lui, fie casnice, fie de afaceri, fie

---

¹⁾ Vezi pag. 265—266.

de munca câmpului. Era natural ca numărul și importanța lor să fie socotită în puterea de producție și de contribuție generală a sătenilor și să nu se facă din ele, un impozit special. De aceea, cu mai multă dreptate Const. Mavrocordat, desființează văcăritul făcând să reintre vitele mari, ca și înainte, în așezarea cislei. Și o dovadă că Domnii pot ca să țină seama de această avere a țăranului, fără ca din ea să facă un impozit special, e că la sfârșitul veacului al 18-lea nu se mai vorbește de *văcărit*, și totuși nimeni nu poate pretinde că boii, vacile, caii, rămân scutiți de orice dare. Dar până la dispariția *văcăritului*, am văzut prin câte faze dramatice acest impozit a trecut și cum numai prin legătură bisericească de blestem, s'a putut împedica reînființarea lui și numai după ce a fost scornit, un altul, *ajutorința*, mult mai productiv.

Am zis că cisla suferă diferite modificări. Chiar cronicarii, deși câte odată contimporani ai evenimentelor pe care le descriu, fac confuzie în această privință. Așa, unul ne spune, că cel dintâiu care a scornit *hârtiile sau peceturile* au fost Dumitrașcu Cantacuzin în 1695. Cine n'ar fi în curent cu asemenea lucruri, ar putea crede că Dumitrașcu Cantacuzin scornind *hârtiile și peceturile*, a scornit un nou impozit. Eroare. Acel Domn n'a făcut altceva decât să dea o nouă regulamentare a vechiului impozit, *cisla*. Cum că cisla, fiind un impozit în bani, perceperea ei a fost totdeauna mai mult sau mai puțin regulămentată, acest lucru rezultă și dintr'un document al lui Barnovschi Vodă (1628) în care după ce scutește pe un sat oarecare de dări, apoi adaugă : „Numai să aibă ei a-și plăti cisla lor *cât va fi scrisă în visteria*

Domniei mele." ¹⁾ Va să zică era o organizare scrisă a acestui impozit. La ce se mărginește reforma lui Dumitrașcu Cantacuzin ? Pur și simplu ca să scornească *hârtii și peceturi* prin care se determina quantumul cislei, precum și termenile în care să fie plătită în cursul anului.

Propriu zis ceeace face Dumitrașcu Cantacuzin, nu era o inovație; cisma n'a putut niciodată să se plătească odată întreagă pentru tot anul. Acest lucru este dela sine înțeles. Dar îmi închipuesc că până la acel Domn, poate nu erau termene fixe în care, părți determinate din acest impozit, să fie plătite. Birarii, probabil, treceau din când în când prin sate și ce puteau, adunau, iar pentru rest, se înturnau de mai multe ori de sileau pe contribuabili să-l plătească. Acest lucru îl vedem în Muntenia într'un act din 1605. Locuitorii din satul Goeștii plătesc în 8 rânduri cisma lor, începând cu luna Martie. ²⁾

Sferturile și pecețile au degenerat ușor, îmbrăcând forma unui adevărat abuz. Mai întâiu, ele n'au putut să fie decât bine făcătoare, cel puțin în intenția primitivă a Domnilor. Ce este mai drept, decât ca fiecare contribuabil să-și aibă pecetia sa și conform acelei pecete să-și plătească birul în 4 sferturi ? Cum că sferturile ar fi trebuit să rămâe la 4, însuși cuvântul o spune. Ce se întâmplă însă ? Dela un sfert la altul, Domnii cheltuiau banii strânși, așa că simțeau mare nevoie de bani înainte de sosirea termenului unui alt sfert. La început ei iau banii sfertului, prin anticipație. Am văzut că acest lucru îl face Const. Mavrocordat. Pe urmă când venea adevăratul termen al sfertului, chiar banii percepuți înainte de termen, erau cheltuiți. Și

---

¹⁾ Vezi pag. 57.

²⁾ Vezi pag. 58 și 59.

atunci ce era mai natural, pentru niște Domni fără scrupule, a tot puternici și care erau siguri mai din nainte de răbdarea contribuabililor, decât ca ei să arunce un nou sfert suplimentar, să facă din 4 sferturi 5. Atât a fost greu; pe urmă sferturile au început a se înmulți în mod uimitor, s'au făcut 6 sferturi, 8 sferturi; chiar cronicarii ne spun că ele se luau câte odată în toată luna și altă dată de două ori pe lună. Iar Alex. Ipsilante, într'o carte a sa către locuitorii țării, spune că sub predecesorii săi sferturile se îndesise așa de mult, *incât abia un birar eșea din casa omului și un altul intra*. Toată greutatea cheltuelilor și a bugetului Statului era rezemată pe cislă; ca impozit general, cislă era impozitul de rezistență. Celelalte impozite, am arătat, că erau numai ajutătoare, menite a acoperi golurile pe care însuși cislă nu le putea acoperi, de aceea impozitului care înlocuiește *văcăritul*, i s'a dat chiar numele de *ajutorință*.

Această organizare a cislei împărțită în sferturi, cu încetul căpătă un caracter nou. E drept că sferturile rămân stabilite la un număr restrâns în ceea ce privește cislă propriu zisă, pentru nevoile și cheltuelile ordinare a bugetului. Dar toate celelalte cheltueli, tot ordinare, dar cu un caracter mai special, toate acele fură cerute dela contribuabili, tot în numele cislei, purtând, fiecare sfert suplimentar, un nume particular.

Așa, cititorii au văzut că sub Const. Brâncovanu pe lângă cele 4 sferturi (sama întâiu, haraciul, sama a doua și sama a treia) erau încă 16 orândueli pe an pentru toate cheltuelile variate întâmplătoare sau obicinuite, ale Domnului și ale visteriei.

Și această stare de lucruri nu era considerată ca fructul abuzurilor. Din contra, ea intră în organizația financiară a timpului. Cronicarii ne vorbesc, ca de ceva foarte natural și normal. Exemplu: Grigore Alex. Ghica nu a fost un Domn lacom și despuitor, și cu toate acestea el organizase pe baza de mai sus, viniturile țării în vederea cheltuelilor ce aveau visteria și Domnul de făcut. Iată ce ne spune cronicarul Enache Cogălniceanu :

„Satelor de pe la ținuturi, încă le au pus bani după putința lor, dându-le țidule de câți bani să deie pe *an*, și de câte ori într'un *an* și pentru ca să deie acei bani, *atâția pentru haraciu, atâția pentru sârhaturi și atâția pentru zaherele, cherestele, menziluri și altele*, dându-le poruncă ca să-și strângă fieștecare sat, câți oameni vor putea, și între ei să se ușureze, și ispravnicii să nu aibă voie nici a-i scădea, nici a-i adăugi, nici să vândă nimăruî un cap de ață.“ ¹⁾

Cu timpul orice sumă însemnată de cheltuit, provoacă necesitatea unui nou sfert. În vechea organizație a acestor țări, ca capitol de cheltueli de utilitate publică, nu găsim decât *poștele*. Cuvintele de *utilitate publică*, sunt o simplă frază, căci poștele în timpurile de care mă ocup, nu funcționau decât în vederea și în interesul Domnilor, a boerilor și a Turcilor, mai cu seamă. Mai mult, chiar pentru datoriile visteriei, am văzut, că sub Brâncovanu să aruncă sferaturi, și vom vedea acest lucru des repetându-se.

E drept că cele 16 sferturi extraordinare din timpul lui Brâncovanu, se reduc în veacul al 19-lea la 6 sau la 7, cel mult la 9. Iar ceeace e mai surprinzător, e că bugetul, așa zis ordinar, în care nu intrau nici

---

¹⁾ Letopiseți, Cogălniceanu, vol. III, pag. 251.

poștele, nici lefurile boerilor, nici împrumuturile, etc., și care reprezenta totuși o sumă însemnată, avea cam aceeași destinație ca și banii percepuți pe sferturi cu scop, chipurile, deosebit.

Iată ce întrebuintare se făcea sub Alex. Ipsilante (1804) de budgetul oarecum ordinar al țării.

„Și câți (bani) au a veni la Domneasca Măriei Tale Visterie, adică cu câte parale 4 la leu, care fac 8 bani 96. *Aceștia au să se dea la Visterie, din care bani se dau simbriile ispravnicilor, zapciilor și havaeturile visteriei.*“

Va să zică veniturile ordinare ale visteriei erau absorbite, în cea mai mare parte, de simbriile ispravnicilor, zapciilor și alte havaeturi,

Cu toate aceste restul de 8 lei și 16 bani, care se defalca din dajdie ca parale *de răsură* și care se trimetea direct la casa rásurilor avea aceeași destinație. Așa că lefi se plăteau și din veniturile ordinare a visteriei și din veniturile casei rásurilor.

Cisla în Moldova se desface încă din veacul al 18-lea, în două, în cislă propriu zisă și în *ajutorință*; iar în veacul al 19-lea această dedublare e intrată definitiv în moravurile fiscale ale țării. Am văzut ce era acest din urmă impozit în veacul al 18-lea și ce întrebuintare să făcea din el. Vom vedea că și în al 19-lea, *ajutorința* este un mijloc deghizat de a cere dela contribuabili îndoit și întreit decât s'ar fi putut cere numai dela cislă.

Pe lângă *cislă* și *ajutorință* în veacul al 18-lea și al 19-lea întâlnim alte câteva impozite cu caracter special. Cele mai principale sunt: *dijmăritul*, *vinăriciul* și *oe-ritul*, numite în Muntenia *huzmeturi* iar în Moldova *ruzumaturi*. În această din urmă țară ele poartă numele de *goștină*, *desetină* și *vădrărit*.

Dijmăritul era o taxă asupra măsurilor de capacitate și de întindere, ea să percepea întâiu asupra litrurilor; al doilea asupra pogoanelor de vie; în această împrejurare taxa se numea *pogonăritul*; al treilea, pentru întinderile de pământ unde se cultivau tutunurile, numită *tutunărit*.

În taxă intră trei cifre, una pentru numărătoare, de fieștecare nume, a doua, pentru revaș, și a treia pentru poclon. Dijmăritul era deci aruncat pe litre, pe pogoanele de vin și de tutun.

Vinăriciul era taxa aruncată asupra vedrelor cu care se măsura sau se debita vinul și această taxă era compusă tot din trei cifre.

Oeritul, după cum numele îl arată, era taxa pentru fiecare oaie și pentru fiecare nume a contribuabilului.

De aceste taxe am spus că se serveau Divanul și Domnul la nevoie, ca să acopere golurile pe care nu le putea împlini cîșla. Ele serveau la acoperirea lipsurilor visteriei, la îndeplinirea *deficitelor casei lefilor* și chiar la plata *datoriilor visteriei*. Să dau câteva exemple :

În anul 1815 sub Caragea, casa lefilor boerilor era în deficit; lipsea pentru acel an 213.000 lei. Divanul propune Domnului, după o așa numită deliberare, pentru a acoperi golul, următorul mijloc: „Și alt mijloc nu puturăm găsi decât să se vîndă *vinăriciul anul viitor (1816) cu adaus de 22 de bani peste cei canonisiți din anii trecuți 5 bani de vadră, adică din banii 31 ce au fost ăst timp de vadră să se scadă bani 4 ca să cunoască locuitorii ușurința, și la anul viitor să se vîndă peste tot 27 bani care fuc 9 i părșărul după obicei* și vînzându-se întru

acest chip după asemănarea vânzării acestui an urmează să prinză adausul de taleri 225.000 lei.“ ¹⁾

Să se observe în treacăt că taxa care era în vechime cinci «bani de vadră» boerii, deja o ridicase la 31 de bani.

Altădată aceste trei impozite serveau la acoperirea împrumuturilor visteriei rămase în suferință. În 1816, visteria avea o datorie de 1.400.000 lei în cifre rotunde, în care intra dobânzi și *agiul*. Divanul propune Domnului ca să se acopere acest deficit urcându-se taxele acestor 3 impozite :

„Și să se răspundă de oaie parale 26, și dijmăritul parale 18 pe litru și vinăritul de vadră 10 parale, etc. » ²⁾

Și în 1814 visteria avusese o datorie de aproape 1.000.000 lei. Boerii propusese și atunci iarăși urcarea taxei acestor impozite, adică datoria să fie plătită «tot din adausurile la huzmeturile cămărei spre a fi țara odată limpede de tot și spre a-și putea purta cheltue-lile de peste an.» ³⁾

Aceste 3 taxe erau un fel de inometax, la care Domnul recurgea la nevoie. Dijmăritul, oeritul și vinăriciul erau aruncate asupra clasei țărănești cele mai bogate, căci nu toată lumea avea vii și turme de oi.

Așa, Domnii nu se sfiau a spori taxa oeritului dela 4 la 8 bani pe oaie, taxa vinăriciului dela 10 la 25 pe vadră într'un an, pentru ca la anul viitor dacă se simțea nevoe, să le mai urce din nou.

Reîntorcându-mă la sferturile birului, am zis, că numărul lor se determina după nevoe. Așa iată câte

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 11f.

²⁾ Ibidem vol. X, pag. 116.

³⁾ Ibidem, pag. 88.

sferturi erau în timpul lui Caragea, pentru plata cislei.

Mai întâiu birul pentru cheltuelile ordinare ale visteriei se plătește în 6 sferturi câte 22 de lei unul, apoi locuitorii mai plăteau *pentru haraciu* 29 de lei, mai erau două rândueli ale *menzilurilor* (poșta) a 12 lei; apoi *sfertul lefilor boerilor* 16 lei pe an, ceeace făceau 9 sferturi pe an, în afară de sferturile extra-ordinare pentru plata datoriilor visteriei sau lipsurilor casei răsurilor.

În Moldova, a fost timpuri în care numărul sferturilor se ridicase la 12 pe an și anume 8 sferturi pe vară, și 4 pe iarnă, purtând aceste din urmă numele de *ajutorință*. Dacă trebuie să credem pe ministru francez Ruffin, Const. Moruzi a mai adăugit sferturile de vară așa încât în totalitate numărul lor se ridicase în 1802 la 42.¹⁾

Drept vorbind numai *dijmăritul* și *vinăriciul* puteau să formeze impozite speciale, consistând în taxe asupra măsurilor de capacitate și asupra producțiunei și debitărei vinului. Cel mult, și goștina sau desetina asupra stupilor de miere și a rămătoarelor. Aceste impozite erau, relativ, destul de productive. În timpul lui Caragea, *dijmăritul*, *vinăriciul* și *oeritul* produceau un milion de lei pe an; iar în Moldova, la aceeași dată aproape 450.000 de lei. Și cu aceste impozite speciale se făceau abuzuri mari. Când Divanul nu știa cum să acopere o lipsă în visterie, la aceste impozite se adresa, după ce storsese bine înțeles cisle.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 4.

II

Fără a mai reveni asupra asietei tuturor acestor dajdii și chiar dacă am admite ipotetic că asieta lor era relativ dreaptă și întemeiată, încă uzul care se făcea, precum și modul cum se practicau, erau așa de nedrepte și revoltătoare, încât ne putem foarte ușor explica, pe de o parte, de ce țăranii strigau contra acestor impozite, iar, pe de altă parte, de ce cîsla era, relativ, puțin productivă.

Iată în adevăr cauzele : Mai întîiu aceste dajdii erau urcate la cifre scandaloase pe care populația nu le putea solda. Creșterea din ce în ce a dajdiilor sfârșise prin a preocupa pe însăși Poarta, mai ales după ce Rusia victorioasă impusese Porței dreptul de a se amesteca și ea în afacerile generale ale acestor țări.

Iată cum se exprimă hatîșeriful trimis de Poartă cu ocazia numirii lui Ipsilante ca Domn al Munteniei (1802).

„Dajdiile, havaeturile și cererile ce s'au isvodit, din nou în urma sinetului ce s'au făcut la leat 1198 (1783), să lipsească, și după acest temei să rînduiască și să așeze Domnii țării, împreună cu boerii dările dupeste an, și să le cisluiască după dreptate, și să aibă luare aminte cei după vremi Domnii Tieri Românești a avea ipolipsis la anaforalile și arătările ce va face după vremi solul Rusii, atît după aceasta madé a dajdiilor cît și de privilegiurile țerii și mai vîrtos pentru paza siarturilor ce se cuprind la aceasta, prea înaltă împărătească poruncă“¹⁾

În 1818, când dajdiile se ridică la un grad exor-

---

¹⁾ Tezaur de mîonumente istorice, vol. II, pag. 313—314.

bitant, Sultanul iarăși intervine ordonând lui Caragea ca să reducă dăile așa cum fusese la 1804. Iată ce zice acest Domn într'un hrisov de dajdii: «strângându-se cu toții la Domnească noastră Curte (boerii) au făcut sfat de obște și cugetând cu deamănnutu întru ușurarea locuitorilor, au chibzuit că se cuvine ca să urmeze cu hotărîrea, *după asemănarea așezământului din leat 1804, fiind acel așezământ după soglăsuirea prea înaltului împărătesc hatișerif*». ¹⁾

Dela aceste ordine formale Domnii, prin diferite mijloace, caută să se sustragă, îmbrobodind lucrurile. Așa, Ipsilante fixează șease sferturi pentru dajdie întocmai cum era la 1783, ne spune. Dar nu ne spune dacă și fixarea impozitului la 72 lei pe lude, este luată tot din acel an. Apoi mai mărește și numărul ludelor.

Iar Caragea, spune lămurit că, în ceea ce privește banii menzilorilor, este nevoie ca suma să fie mărită fiindcă cea care se percepea în 1804, nu mai este suficientă.

O altă cauză a discreditării acestor dajdii erau abuzul și nedreptatea care se comiteau în întocmirea cislei în sate. Visteria, am arătat cu altă ocazie, nu intervenea ca să fixeze ea partea contributivă a fiecăruia sătean în cislă comună, lăsând pe săteni ca să-și o determine ei singuri. Nu mai în timpul lui Const. Brâncovanu boerii dajdieri sunt autorizați a fixa ei partea fiecăruia în cislă.

Asemenea dispoziție, vom vedea îndată, că o ia și Caragea.

În genere cei mai bogați și mai puternici căutau să plătească mai puțin, aruncând greutatea pe cei mai

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 135.

mulți și mai săraci, ceea ce aducea plângeri continue și protestări energice.

Poarta și în această privință făcea recomandății formale Domnilor, însă fără nici un rezultat. Domnii își făceau și ei datoria ca să recomande expres boerilor zlotăși ca să caute ca fiecare dintre săteni să nu fie năpăstuit și încărcat. Iată ce zice un ordin a lui Caragea (1814) :

*«Fiindcă ne-am însciințat Domnia mea că și prin sate chiar printre locuitori se urmează îndestulă năpăstuire la cislele ce fac între dânsii asuprindu-se unii mai mult peste starea și puterea lor și alții mai puțin».*¹⁾

Și aceste ordine rămâneau fără efect.

Cauza însă principală care făcea, ca cu aceste dajdii, să nu se poată acoperi cheltuielile visteriei, era că nu toți cei ce puteau plăti birul erau birnici. O mare parte din contribuabili, erau scutiți de orice dare.

Așa, mai întâiu boerii până la clucer, jupânesele văduve, Mitropolia, episcopiile, mănăstirile, mitoa-cele, erau scutite de orice fel de dare. *Pe lângă aceea, mazilii și breslașii erau ruplași* adică plăteau după tocmeală. Dar chiar din birnicii ordinari, toți cei care erau în serviciul clasei boerești sau a mănăstirilor, erau scutiți de dare ; pentru aceia ei chiar se numeau *scutelnici*.

Abuzul cu scutelnicii poate a fost unul din cele care au constituit o pată în istoria noastră trecută. Toate încercările chiar cele cu bune intenții, nu au reușit. Hatiserifurile din veacul al 18-lea și mai cu seamă al 19-lea nu lipsesc să vorbească de acest abuz. Așa în acela din 1802, Sultanul scrie : «Pentru ca să

---

¹⁾ Tezaur de documente istorice. vol. II, pag. 379.

se rădice și să lipsească catachrisis ce s'au întâmplat adecă la madeoa raelilor ce nu dau bir, la scutelnicii boerilor, și așa ca să se ușureze greutatea acestor dări fără de orânduială, să nu rămâie slobod de bir nici unul din raele, afară din su na scutelnicilor *ce sunt scriși din vechime ia visterie, ci toți de o potrivă să rădice greutatea dării, și să se zăticnească cu totul fiesci care supărare și neodihnă către raele despre partea tacsildarilor dăjdilor.*» ¹⁾

Această recomandăție a Sultanului nu avea nici o valoare practică. Instituția însuși a scutelnicilor era de vină, căci în dosul ei s'ascundeau toate abuzurile și cât timp a existat, abuzurile n'au putut fi stârpite. Iata dovezi în sprijinul acestor păreri.

Ioan Caragea cum ajunge Domn dă ordin ca să se adune Divanul, pentru ca luând cunoștință de numărul scutelnicilor, să-i facă un raport detaliat. Divanul s'adună la Visterie și iată ce comunică Domnului :

„După luminata poruncă a Măriei Tale ce prin pitac ni s'a dat spre a chibzui un cuviincios nizam pentru poslujnici, adunându-ne cu toții la sf. Mitropolie, am cerut de la dumne-lui Vel Vistierul să ne arăte catastihul de câți poslușnici are fieșcare și zise, că nu sunt cunoscuți Visteriei toți poslușnicii, căci încă până acum n'au venit catastise de la toate județele, de aceea, n'au avut după ce face chibzuire, ci vor rămânea poslușnicii tot în orânduiala ce sunt, ca pe o vreme ce este și ne dajnică, până vor veni catastise de la toate județele și atunci vom chibzui.“ ²⁾

Acest raport nu a fost prezentat niciodată. Peste

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, vol. II, pag. 314.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 86.

doi ani, vel logofătul arată că în catastisele visteriei ar fi înscriși peste 14.000 de lude. ¹⁾

Dar nu trece un an și vel vistierul, într'un alt raport către Domn, declară că s'a înșelat și că numărul poslușnicilor e de 16.000. Nu trece mult timp și din nou, printr'un al treilea raport, comunică Domnului cu oarecare jenă, că nu de curând a aflat de existența încă a unui număr de poslușnici de care nu avusese cunoștință.

Cu toate aceste, nevoia de a se spori numărul contribuabililor era foarte mare; boerii se hotărăsc ca să facă un mare sacrificiu: să păstreze numai 10.000 de poslușnici iar restul pe care-l evaluează la 3609, să fie aruncați în rândul birnicilor. Această eroică hotărâre o iau în 1814. Când colo, peste un an se constată că numărul contribuabililor în loc să crească, se redusese. ²⁾ Ce se întâmplase? Se întâmplase că acea eroică hotărâre nu fusese executată. Ba mai mult, în acest interval de timp, numărul poslușnicilor crescuse, dovadă că ajunsese la 16.000 acei înscriși în catastisele Visteriei. De altă parte, Domnul în fiecare an înzestra pe favoriți cu un număr nou de poslușnici. Așa, chiar în anul în care toți aveau aerul de a fi preocupați de reducerea numărului poslușnicilor, Caragea dăruiește clucerului Stefan Belu 45 de scutelnici. ³⁾

Ca să se vadă la ce grad ajunsese abuzul cu scutirile de bir în favoarea boerimei, voi arăta următoarele: După regulă, scutelnicii erau dăruiți de Domn prin hrisoave. Ei bine, afară de aceștia, o mulțime

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 99.

²⁾ Ibidem, vol. X, pag. 103.

³⁾ Tezaur de monumente istorice, vol. II, pag. 367.

de boeri aveau scutelnici făcuți din birnicii țarei, „prin hatărurile și economiile dregătorilor dela județe“. Din această cauză ajunsese sate întregi numai de scutelnici. Iată ce zice Divanul: *«În vremile trecute pe la unele sate s'a urmat un nesuferit catahris, scăzându-se un sat cu o sumă de scutelnici și rămânând o bagatelă de lude a răspunde dajdiile la Visterie, care și acea bagatelă să ridică de câte unul altul, și rămăneau sate a posluși de a valma, fără a se ști care este scutelnic și care birnic, lucru cu totul în potriiva caidului Visteriei»*.¹⁾

Divanul spune că acestea aveau loc *în vremile trecute!!* Ii este rușine să spună că acestea să petreceau în timpurile de față.

Divanul hotărăște ca să înceteze asemenea abuzuri. Hotărârea lui rămâne literă moartă, căci cel întâiu Divanul era interesat ca să nu-și peardă scutelnicii cei de contrabandă, și care făceau numărul cel mai însemnat.

În Moldova același abuz. În 1807 numărul scutelnicilor era de 18.000 în cifre rotunde, iar în 1818 scutelnicii se ridicau la cifra de 26.000.²⁾ Dar vom vedea la timp, că aici, de la o vreme, scutelnicii plătesc toate ruzumaturile și sunt scutiți numai de cislă, iar mai târziu sunt aruncați între birnicii țarei, iar stăpânilor, visteria le plătește câte 2 lei pe an, de fiecare scutire.

Această instituție care aducea o turburare așa de mare în mersul regulat a impozitelor și în numărul normal a contribuabililor, este desființată de Regulamentul organic și încă într'un mod solemn.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 101.

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. VII, pag. 137 și celelalte.

La art. 64 din secția I, cetim : „Toți scutelnicii și poslușnicii *fără nici o deosebire se vor strica pentru totdeauna și se vor așeza în rândul dajnicilor. Domnii nu vor mai avea putere de a da de acum înainte scutelnici veri căruia măcari, asemenea nu vor putea să scoată sau să sloboadă a se scoate din orânduiala dajnicilor vre un om pentru slujba boerilor, sau a altor particulari, vor fi răspunzători pentru orice faptă împotriva acestei hotărâri.*“ ¹⁾

Ar fi o eroare a crede că această desființare s'a făcut fără nici o compensație. Scutelnicii nu sunt desființați de fapt, ci numai în principiu, căci la art. 143, cetim:

„Fiindcă locuitorii ce hălăduesc în moșiile proprietarilor se hrănesc, se negustoresc pe aceste moșii, sunt și ei deopotrivă datori să îndeplinească de a parte trebuință de slujbă ce vor avea proprietarii pe a lor moșii, *precum a urmat obiceiul din vechi.* Pe acest temei dar tot satul să îndatorează să dea pe tot anul pe slujba proprietarului și pe aceeași moșie unde va locui, *câte 4 oameni la 100 de familii, etc.*“

În Moldova însă boerii nu renunță în mod gratuit la ceea ce numesc ei „drepturi câștigate“. Pe lângă că și aici se hotărăște a se da proprietarilor un om din 10 familii, ca slujbaș, adică poslușnic, apoi la art. 71 se prevede ca boerilor care n'ar avea proprietăți teritoriale și care nu au poslușnici, aceloră să li se servească o pensie pe viață sub numele de banii *scutelnicilor*.

Mai era încă o cauză care ajuta a reduce numărul contribuabililor. Existau sate protejate de boeri care plăteau mai puțin decât celelalte. Visteria convenea cu proprietarul cât să plătească, așa

---

¹⁾ Regulamentul organic, pag. 28.

încât chiar printre birnici era o populație care platea mai puțin decât ar fi trebuit.

Iată ce citim la No. 4 în anafora, prin care Divanul propune mijloace ca numărul contribuabililor să se mărească :

„Satele cele redicate să lipsească cu totul din ocrotirea unuia și altuia, fiindcă ocrotindu-se cu chipul ce s'a urmat până acum și se urmează pe alocurea și astăzi, nu numai pricinuesc scăderi ludei visteriei, nefiind încărcate după starea și puterea lor, plătindu-se răspunderile lor de către stăpânii ce au, și acelor stăpâni se fac hatâruri de către dregătorii județelor, ci încă și de se întâmplă vre-o rânduială dela Visterie, cu ocrotirea ce se face acelor sate, apărându-se de acea orânduială, cade toată sarcina pe celelalte sate, și pe alocurea dintr'această pricină și numai cearcă îndestulă greutate locuitorii la veri ce angarea le vine după trebuință.»¹⁾

III

Cu ocazia cercetării dărilor în veacul al 17-lea și al 18-lea am arătat în ce constă vechia cislă.

Fiindcă atât sistemul de impozite cât și cel financiar de aruncare a acestor impozite pe țară, diferesc de cele actuale, este necesar ca să revin din nou, asupra chestiunii, mai cu seamă că în veacul al 19-lea, găsim documente abondente care o lămuresc cu deservărire.

Mai întâi o deosebire între ideile noastre asupra impozitelor, și cele vechi. Legile noastre privesc pe

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, vol. II pag. 375.

contribuabil direct, impozitul este personal și nominal. Noi nu cunoaștem colectivități; satele și orașele ca atare, nu există pentru legiuitor.

Din contra, în sistemul vechiu de dăjdii, colectivitatea, satele și orașele, jucau primul rol, impositul se arunca pe sate și orașe, nu pe indivizi; indivizii ca birnici veneau în ordinea a doua.

Între cărțile gospod ce Caragea dă boerilor așezământari a dajdiilor (1814) după ce el recomandă un număr de instrucții, apoi urmează:

„Și într'acest chip urmând să facă așezământ fiecărui sat după starea și puterea ce va avea, și după suma ludelor ce-l va așeza să dea extract iscălit de amândoi pe fiești care plasă în mâna zapciului, cum și țedulă pe fieșcare sat în mâna părcălabului ca să se știe că pe acele lude au să se împlinescă banii, ce cu osebite porunci ale Domniei mele va fi să răspundă locuitorii birnici. Deci poruncim Domnia mea cu străjnicie orânduitorilor așezământări, să vă feriți foarte din voi veghiată, hatăruri și interesuri, nesfîindu vă de loc asupra drepturilor și să așiezați fieșcare sat după starea ce va avea, căutând și la numărul oamenilor și la negoțul lor i locul unde se hrănesc, ca nici să încărcați mai mult peste puterea satelor și în urmă să fie silită visteria Domniei mele a scade din ludele ce veți așeza, nici să așiezați pre un sat cu lude mai puține decât cerea ce se cuvine». ¹⁾

Va să zică impozitul era aruncat pe sate. Dar cum?

Pasajul ne vorbește că boerii așezământari erau datori ca să considere numărul oamenilor din sat, negoțul lor și locul unde să hrănesc. Cine determină

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, vol. II pag. 382—383.

partea fiecărui locuitor în cîsla satului? În vechime locuitorii, ei între ei. Visteria nu se amesteca. La dînsa se făcea apel numai la caz de neînțelegeri sau plîngerii dintre săteni, adică cînd unii din ei reclama-
 mau că sunt nedreptățiți de ceilalți. Numai în acest caz visteria intervenea, prin zloțași și zapcii, pentru ca să facă dreptate. Sub Caragea însă o modificare să face. Părcălabii satelor, hotărâsc, între săteni, partea contributivă a fie-căruia.

„După aceasta părcălabul satului *de acum 'nainte* să fie îndatorat cînd se va face cisle în *vreun sat*, ori pentru dajdiile Visteriei, sau pentru cea mai puțină cheltuială, să strângă pe toți cîslașii și pe toți lăcuiitorii *ce se vor afla pe la casele lor, cum și pe preotul satului, și de față cu toți să facă cîsla cu dreaptă analoghie ca să nu se năpăstuească nimeni dintr'ânșii, ear cînd vreunul se va cunoaște năpăstuit, orică l'au ajuns cîsla banilor visteriei mai mult peste a sa putere, sau că au cunoscut că prețul lucrurilor ce au răspuns satului în cheltueli s'au trecut în cath : i rabojul cislei cu încărcătură decît ceea ce se cuvine, unul ca acela fără cătuși de puțină sfială să jeluiască la zapciu plășii și să-și ceară îndestulare la năpăstuirea ce au cer-
 cat și atunci zapciu va fi îndatorat să cerceteze cîsla satului și să îndrepteze cele ce va fi cu năpăstuire, și cînd nici de hotărârea zapciului nu va fi mulțămîți, iarăși fără sfială să jeluiască la ispravnicat de unde negreșit urmează să se afle îndestularea după poruncile ce avem date Domnia mea». ¹⁾*

Dar zapciul și chiar ispravnicul pentru ca să facă

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, tom II, pag. 379.

dreptate trebuiau să aibă o normă după care să judece. Care era acea normă? În genere era *după puterea și privilegiul fiecărui*, cuvinte vagi și care puteau să dea loc la multe interpretări. Dacă ne am mulțumi numai cu sensul acestor cuvinte, ar trebui să credem că sătenii se împărțeau ei între ei în zeci de categorii după averea mai mare sau mai mică, a fiecărui, așa că zapcii și ispravnicii s'ar fi vârat în încurcături inextricabile. Ei bine, nu. Chiar pe terenul vag al principiului amintit, fiscul impune sătenilor o normă după care ei să se clasifice, și anume 3 categorii : *în frunțași, mijlocași și codași*, și după această normă urma ca fiecare categorie să contribuiască la cîsla satului.

În adevăr, înainte ca zapcii și boerii așezămîntari să hotărască partea contributivă a fiecărui sat în impozit, ei erau datori să facă următoarele cercetări prealabile. Reproduc pasajul care nu are nevoie de nici un comentariu.

«Boerii ce s'au orînduit cu așezămîntul la sud (loc alb) eșind mai întîiu în judeciu și umblînd prin sate să facă scumpă cercetare de câți locuitori se află în fieși care sat, puind înaintea ochilor catagrafiile ce sunt de dumnealor ispravnicii de mai înainte, și câți vor găsi nescrîși între acele catagrafii, ori birnici, sau din ori-ce breaslă vor fi măcar, să adaoge numărul lor la cînul catagrafii, și să ție osebite foi de numele lor, fiindcă în urma așezării are să dea de isnoavă catagrafii la Visterie, arătătoare de cuprinderea fieșicărui sat, adică câte familii are întrînsul, în câte felurimi de oameni se împarte, și cu câte lude s'au asiezat birnicii locuitorii, arătîndu-se într'aceștia și câți vor fi *frunțași, câți mijlocași și câți codași*».

Din acest pasaj rezultă că la Visterie nu era fixat

nimic în privința sumei ce trebuia să se arunce pe fiecare sat, aceasta fiind lăsată la autoritatea boerilor așezământari. E drept că înainte de această revizie a zlotaşilor și a zapciilor, ispravnicii județelor făceau catagrafii pe care le trimeteau Visteriei. Pe baza acelor catagrafii se determina în mod aproximativ, cifra generală a birului. Dar această determinare păstra caracterul provizor și suma birului de aruncat asupra țării nu era definitivă decât după ce boerii zloțași și zapcii, hotărau la fața locului în toată țara, ce anume parte se cuvine fiecărui sat.

Această împărțire a sătenilor în categorii: frunțași, mijlocași și codași, făcea din cislă un izvor de necontenite nedreptăți și plângeri. Mulți frunțași căutau să treacă printre mijlocași, și prin tot felul de intrigi pe cei cu o avere mai mică, îi ridicau la rangul de frunțași, supunându-i la o cotă mai mare.

Caragea, cum am vazut, pentru a stârpi tirania sătenilor în fixarea acestor categorii, dă mai multă autoritate părcălabilor satelor decum o aveau mai înainte și mai multă independență, căci aceia sunt numiți de ispravnici, dar numirea lor totuși e făcută cu știerea și alegerea satului. Această modificare nu schimbă starea de lucruri. Cîsla continuă a fi un obiect de discuții și de certe între săteni.

De altă parte, cîsla așa cum era așezată fatal aducea nesiguranță în budgetul de venituri a Statului, provocând deficit și dând loc la mari despuieri și nedreptăți.

Catagrafiile pe care ispravnicii le trimeteau visteriei pentru ca aceasta să-și fixeze cifra cheltuelilor, din cauza naturei cîslei nu puteau să servească riguros de bază. În adevăr ispravnicii trimeteau nu-

mărul birnicilor din țară. Așa sub sub Caragea (1814) acel număr, Divanul într'o anafora ne spune, era de 91.400. Dionisie Fotino, în cartea sa ¹⁾ reproduce chiar însăși catagrafia din care vedem că între ceeace afirmă Divanul și catagrafia la care se referă, este o deosebire de aproape 4.000 de contribuabili, numărul birnicilor din catagrafie urcându-se la 95.000 în cifră rotundă. Zic că catagrafiile, dacă birul ar fi fost un impozit de capitație, ar fi servit la întocmirea bugetului, Visteria ne având în acest caz decât să înmulțească numărul birnicilor cu cifra fixată de fiecare cap. Dar cum am văzut deja, birnicii nu plăteau egal dajdia ci fiecare după putere, prin urmare ca să se știe la ce cifră să se oprească visteria fixând bugetul veniturilor, ar fi trebuit ca să cunoască puterea și averea fiecărui contribuabil, ceeace era foarte migălos. De aceea visteria, nu se ocupa de acest lucru. Era deci fatal ca suma pe care visteria se hotăra s'o ceară dela contribuabil să aibă un caracter nesigur și aproximativ.

Cine erau însărcinați ca să cerceteze puterea de contribuție a fiecărui birnic? Erau, am văzut, boerii așezământari a dajdiilor.

Dar când ei voiau să facă aceasta se găseau în nedumerire și sufereau desiluzie; satele nu prezentau, după o nouă cercetare, starea financiară pe care visteria credea că o au. Cîsla nu producea cecace dorea visteria. Și atunci din două una: ori boerii zlotași treceau peste reclamațiile țăranilor și le impuneau suma de care avea trebuință visteria, asu-

---

¹⁾ Vezi istoria generală a țării Munteneste și Moldovenești partea IV, pag. 150 și celelalte.

prindu-i și extorcându-i, ori budgetul așa cum fusese întocmit se vedea dela început în deficit, birul nedând suma prevăzută în budgetul de cheltueli.

Această organizare curioasă a cislei, aducea în mod firesc o altă repartitie artificială a budgetului într'un număr de diviziuni fiscale numite *lude*.

În adevăr, visteria nu putea să-și întocmească budgetul pe persoane și pe numărul birnicilor, fiindcă ea nu putea să știe cât anume putea să plătească fiecare contribuabil dintr'un sat sau dintr'un oraș. Fatalmente ea trebuia să arunce birul pe colectivități adică pe sate și orașe, făcându-le pe ele responsabile de sumă. De altă parte, cum am zis, neștiind cum au să-și împartă satele și orașele, cisla, ea era nevoită ca să adopte un fel de diviziuni fiscale numite *lude* și să se mărginească a arunca de fiecare sat un număr de acele împărțiri fiscale pe care sătenii sau orășenii și-le împărțiau între ei.

Aceasta era încă o cauză, poate cea mai principală, care aducea tulburare în impozitul de dinainte de Regulament. Ce însemna ludele ? La întâia privire, cetind documentele, ai crede că ludele sunt adevărați contribuabili și că numărul lor corespunde numărului birnicilor.

O simplă privire mai serioasă te face să înțelegi că este o eroare. Ludele variază aproape dela un Domn la altul. Așa, sub Alex. Ipsilante erau la Visterie 40.620 de lude ; sub Caragea, Divanul fixează în anul întâiu, numărul ludelor la cifra de 25.000. Când se puse în aplicare budgetul, adică când să caută a se percepe impozitul, același Divan ne spune că s'a înșelat, că nu a putut să se realizeze asupra țării decât 18.000 de lude. Iar un an mai târziu, vedem că este vorba numai de 17.000

de lude. De altă parte în anaforaua pomenită, Di-
vanul ne spune că „*s'au pîroforisit din catagrafile
ce sunt venite la visterie de prin județe că toată
suma familiilor birnice abia se adună la 91.400*“.
Prin urmare vădit este că altceva erau birnicii și al-
tceva ludele.

De altă parte, când vedem cât fixa visteria partea
unei lude, înțelegem îndată că nu poate fi vorba de
contribuabili reali.

Sub Alex. Ipsilante, o lude trebuia să plătească 78
de lei. Sub Caragea, partea de dajdie a unei lude se
ridica întâiu la 163 de lei, apoi la 200 lei, iar mai
târziu la 278 lei și chiar pentru, un moment, la 312 lei.

Vădit că nu poate fi vorba de contribuabili, căci
ar fi fost imposibil ca să se găsească în țara Româ-
nească 40.000 de contribuabili sub Ipsilante, care să
fie în stare a plăti 78 de lei pe an ; 25.000 de con-
tribuabili care sub Caragea să poată plăti 200 lei
sau 278.

Ce erau ludele și cum numărul lor nu corespon-
deau contribuabililor în carne și oase, ne o spun
însuși așezământurile de dăjdii din timpul lui Cara-
gea. În unul din ponturile de așezământ a dăjdiilor
din 1811, Domnul dând instrucții, boerilor zlotași,
cum să procedeze, la art. 3 cetim următoarele : In-
destulându-se deci adevărata ființă a fieșcăruia sat, pe
câți locuitori birnici va găsi să-i așeze la bir *cu lude*,
după starea și puterea lor căutând *drept matcă a
ludelor ca în tot județul să se soco'ească unul cu
altul câte 4 oameni la lude, cumpănindu-se în-
suși starea fiecăruia și făcând bună cumpănire la
aceasta după locul și halăduința satului, ca să nu
cerce nimeni năpăstuire nimic peste a sa putere*“.¹⁾

---

1) Tezaur de monumente istorice, vol. II, pag. 376.

Tot în acel așezământ Domnul recomandă ca să se ia măsuri aspre, ca scutelnicii de prin sate să nu fie luați din oamenii cei mai bogați. Iată textual : „Findcă la darea scutelnicilor din pricina neîngrijirii au ajuns unele sate cu totul în derăpănare. luându-se cei mai buni săteni scutnici și *rămânând câte 3—4 de cea mai proastă stare, pe câte o jumătate lude, și o lude...*“.

Va să zică ludele erau niște diviziuni fiscale, sub forma cărora visteria arunca pe țară suma de cheltuieli a bugetului, diviziuni făcute în vederea unei facilitari pentru ca să se poată ține socoteala mai ușor, de suma cu care satele erau încărcate.

Dacă toți sătenii ar fi plătit aceiași dare, adică ar fi fost supuși la o capitație, ludele n'ar fi avut nici un sens, căci s'ar fi ținut seama la visterie de câți contribuabili are fiecare sat, reprezentând o sumă egală. Dar am văzut că sătenii erau împărțiți în 3 categorii în Muntenia, și nu știu dacă ei nu se subdivizau câteodată și în mai multe. A face din dajdia satelor o dare personală, ar fi fost un lucru greu de ținut socoteală ; ar fi trebuit, în adevăr, o contabilitate extraordinară ca fiecare sătean să fie însemnat cu partea lui variată, în cislă. Pe când cu sistemul ludelor, acest inconvenient dispărea. Visteria se mărgea să arunce asupra unui sat un număr oarecare de lude. Să admitem 10 lude a 78 de lei una pe an, cum era sub Alex. Ipsilante, aceasta reprezenta 780 de lei. Era treaba sătenilor, fie sub conducerea pârcălabului, fie între dânșii, ca să-și împartă această sumă, fruntașii fiind supuși la o parte mai mare, mijlocașii la una mai mică, iar codașii la ce mai rămânea până la complectare.

Am văzut mai sus că de la Visterie se fixează a-

proximativ participarea a 4 birnici la plata unei lude. Era o combinație dificilă. În acești 4 birnici desigur că intrau în mod foarte divers sau un fruntaș cu un mijlocaș și cu doi codași, sau trei mijlocași cu un codaș sau poate chiar numai 4 codași. Dar puteau să fie oameni săraci, așa de săraci, încât 4 din ei să nu poată complecta o lude, adică să nu fie în stare a plăti 78 lei pe an. Acest lucru ni-l spune Caragea când zice ceeace am citat mai sus „rămânând câte 3—4 de cea mai proastă stare *de câte o jumătate lude*“.

Acum cetitorul cred că înțelege mai bine, ce ne înțelegeri și certe producea cisma, împărțită pe lude, fiecare aruncând partea cea mai mare dintr'o lude asupra vecinului său, fiecare căutând să încarce pe consătenii săi și să scape cu o contribuție cât se poate de ușoară.

Acum iarăși înțelege cetitorul de ce 91.000 de familii birnice puteau să plătească 25.000 de lude sau chiar numai 18.000.

O chestie. De unde noi am luat acest curios sistem de *lude*? Nu știu. Probabil că el a trebuit să existe și aiurea. Ceeace e straniu e că îl găsim funcționând la Romani în veacul al treilea al Imperiului. Iată ce zice Fustel de Coulanges vorbind de *cens*: „Regulele diverse și multiple a sistemului de repartitie a impozitului fonciar ne sunt foarte puțin cunoscute. *Atâta știm că unitatea impozitelor se chema caput, că cele de mai multe ori, un bărbat era socotit un caput iar femeia pe jumătate. Iar altă dată, guvernul număra doi bărbați sau patru femei pentru un singur caput* ¹⁾. Evident că *ludea* noastră nu este decât *caput* al Romanilor.

---

¹⁾ Recherches sur quelques problèmes d'Histoire, Fustel de Coulanges pag. 80

După ce cu mare necaz, sătenii își împărțeau între ei numărul ludelor este întrebarea : fiecare rămânea responsabil numai de partea lui sau era solidar și pentru partea celorlalți ? Sau, cu alte cuvinte, solidaritatea obligatorie din veacul al 17-lea și al 18-lea a locuitorilor pentru cislă continuă a fi în lucrare și în veacul al 19-lea ? Sau ea se desființează, rămânând ca fiecare locuitor să fie responsabil numai de partea lui din bir ? Măcar că avem o mare abundență de acte, care merg până în detaluri, această chestiune nu o vedem rezolvită.

Cu toate acestea, din însuși constituirea acestui impozit, trebuie să admit că solidaritatea și responsabilitatea continuă a fi în vigoare și în veacul al 19-lea. În adevăr instrucțiile pe care le dau Domnii tind la 2 lucruri : întâiu, ca satele să nu fie încărcate «mai mult peste puterea lor și în urmă să fie silită Visteria Domniei mele, a scădea din ludele ce veți așeza».

Această înseamnă că boerii așezământari a dajdiilor, erau opriți a pune mai multe lude decât puteau sătenii să plătească, în totalitate. A doua recomandăție era ca la împărțirea cislei, sătenii să nu-și facă nedreptate uniia, altora, ci fiecare să-și împărțească numărul de lude după putere. Dar când după o împărțeală dreaptă și rezonabilă unul din săteni, fie prin moarte, fie prin fugă, lăsa neplătită partea sa, rămânea păgubașă Visteria ? Nu. Satul era dator să plătească și partea aceuia, *de vreme ce ludele erau aruncate pe sat, iar nu pe indivizi*.

Aceasta cu atâta mai mult cu cât o asemenea nedreptate, strigătoare, continuă a fi în vigoare

și după Regulamentul organic, măcar că se desființase cîsla cu lude cu tot, înlocuindu-se cu o dare fixă pe fiecare familie (capitație). Iată ce zice art. 110 din *Regulamentul organic* al Moldovei. „Bunul traiu și ușurința contribuabililor provine dela repartitia dreaptă a dărilor, ci încă și dela modul de percepere a lor, de vreme ce până acum ocolașii comiteau tot felul de abuzuri. Pentru a suprima aceste abuzuri cu desăvârșire și pentru totdeauna să se distribuie fiecărui sat foi tipărite arătătoare de numărul familiilor contribuabililor și conținând întreaga sumă a capitației anuale, conform sumei fixată la art. 79. *Bine înțeles că toți locuitorii aceluiași sat sunt solidari responsabili de quantumul comunei lor*”.

Cum totul se leagă în instituțiile unei țări! Cu ideile noastre moderne, cine ar putea crede că poate să fie vre-o legătură între natura și așezarea unui impozit și între libertatea sau șerbirea unui om! Și cu toate aceste, sub vechiul regim din aceste țări, o asemenea legătură exista.

Din cauza cislei și a naturei ei colectivă și solidară, locuitorii unui sat nu puteau să-l părăsească pentru a se muta aiurea, iar când fugeau erau aduși cu sila, înapoi. Pentru ce? Pentrucă cîsla îi lega indisolubil unul de altul; lipsa unuia făcea să cadă partea de cislă pe ceilalți.

IV

Cum se făceau bugetele și ce părți esențiale cuprindeau ele? Din ceeace am arătat, cu privire la cei ce nu contribuiau la biruri, rezultă deja, că mai toată greutatea cheltuelilor țărilor cădea pe țărani. Boerii

și mănăstirile erau scutite de dări; mazilii când plăteau, plăteau o dare ușoară. Pe lângă aceste era o categorie de contribuabili numiți *ruptași*, care se tocneau cu visteria, și plăteau o sumă mai mică de dare decât cea determinată. Printre aceștia figurau toate breslele și preoțimea. Chiar dintre țărani o parte numiți scutelnici, erau apărați de dări sau plăteau numai unele. Apoi mai erau sate întregi protejate de boerii influenți care nu răspundeau decât o dare redusă. Darea breslașilor sub Caragea, întreagă se ridica la 300.000 de lei pe an, iar în Moldova sub Moruzi nu se suia la 200.000 de lei, și cu toate aceste bugetele, mai cu seamă acela al Munteniei, erau foarte mari. Vom vedea îndată că sub Caragea ele se ridică până la 6.000.000 de lei pe an. Cine plătea această sumă colosală? Aproape numai țăranii și încă nu toți țăranii ci numai, cum am văzut, o parte din ei. Această sumă colosală era adunată dela cislă și dela cele trei impozite ajutătoare: dijmăritul, vinăriciul și oeritul care erau plătite tot de țăranii. Căci și de aceste trei impozite boerii și mănăstirile erau scutite plătindu-le numai țăranii cari aveau vii, cari făceau negoț cu vin și cei cari posedau oi.

Sistemul întocmirei și a aplicării bugetelor era deosebit de cel care se practică astăzi.

Pentru noi contribuabili moderni, nu există decât impozite, noi nu știm nici nu ni se spune în chitanțele noastre de plată ce întrebuițare fiscal are să facă cu ele. Sub regimul vechiu era altmintererea. La visterie se împărțea bugetul în atâtea părți câte cheltueli principale Statul avea. Pentru fiecare din aceste cheltueli se fixa o sumă de contribuție și apoi se arunca asupra țării toate aceste, purtând fiecare numirea cheltuelilor la

care erau destinate. Așa, contribuabilii plăteau sferturi pentru sumele destinate la cheltuelile propriu zis ale Statului și a Visteriei, apoi rând pe rând pentru toate celelalte cheltueli. Ei plăteau o *orânduială* pentru plata haraciului; o altă *orânduială* pentru menzili sau poștă, o alta pentru lefile boerilor, o alta pentru datoriile Visteriei ș. a. m. d. Din aceste articole se compunea budgetul întreg al țarei. Prin această împărțea, la fiecare pas erau molestați, ca să zic așa, de fisc. La fiecare două luni în Muntenia plăteau sfertul birului propriu zis, odată pe an plăteau haraciul; de două ori plăteau banii menziliurilor; câte odată în două rânduri plăteau lefile boerilor, plus din când în când datoriile Statului. Va să zică ceea ce face în total vre-o 12 rânduri de dări.

Iată-l deci pe țăran, plătind în fiecare lună contribuție, neavând deci nici un răstimp sau repaus. Ba ceva mai mult, câte odată Domnii, tot în interesul fiscului, îl scutea de a plăti sferturile în timpul lunilor neproductive; dar în schimb sferturile se înmulțeau unul peste altul după adunatul recoltei și în lunile cele bune.

Ce destinație aveau sferturile propriu zis, adică birul pentru cheltuelile generale? Am citat deja o anafora a Divanului către Alex. Ipsilante (1804) din care aflăm întrebuințarea: „Acești (banii sferturilor) să se dea la visterie *din care să dau simbriile ispravnicilor, zapciilor, havaeturile Visteriei, etc*“. Va să zică 3.600.000 de lei erau cheltuiți cu lefi și pe havaeturile visteriei, nu ni se spune care havaeturi. Plus cumpărarea fânului și a orzului pentru grajdurile Domnești și întreținerea unui început de armată națională.

Un articol important al bugetului coprindea lefile boe-

rilor. Observați că deja visteria plătea din banii orânduiri pentru visterie pe ispravnicii și zapcii. Mai erau însă de plătit și boerii. Însă de mult în Moldova, din timpul lui Gr. Ghica și în Muntenia, cam dela aceeași dată, se fixase o sumă în budget, pentru lefile boerilor și a funcționarilor. Se știe că în veacul al 16-lea și al 17-lea funcționarii nu erau plătiți de Stat, ci îi plăteau sau impricinații sau aveau o parte din încasările Statului, d. ex : câte-va parale de leu.

În veacul al 18-lea se regulează ca banii *răsurilor* — așa se numeau — să fie de 14 parale la leu și chiar se înființează o *casă* specială a răsurilor. Asemenea casă o vedem funcționând și în veacul al 19-lea, dar mult mai îmbogățită și adăugită. Câte odată găsim practicându-se și în acest veac adăugirea de 14 sau 16 bani la leu, pentru casa lefurilor boerilor.

Altă dată se aruncă sferturi speciale pe țară pentru lefurile boerilor care cumulează cu banii răsurilor. În tot cazul, de câte ori această *casă* se afla în deficit, să arunca sferturi nouă pe contribuabili, pentru a astupa acel deficit. Lefile boerilor, în afară de acele ale ispravnicilor și a zapciilor, era un articol foarte important din budget. Acest lucru îl voi arăta mai pe larg când mă voi ocupa în special de câte-va bugete din Muntenia și din Moldova.

Un alt articol important și care îți cauzează chiar surprindere prin însemnătatea lui, este acel al *menzilorilor* sau a *poștelor*.

În cele trei veacuri a istoriei noastre, serviciul poștelor se reducea la a lua *cai de olac* din diferitele sate, pe unde era drumul stafetelor sau a boerilor trimiși în afaceri, a solilor, sau alți însărcinați împărătești. Acest serviciu cu totul modest la început,

ia din ce în ce o importanță mare în cursul veacurilor. În acesta de care mă ocup, el este covârșitor. În 1815 Muntenia plătea 1.250.000 de lei pentru poște pe an, iar anaforaia care fixează această sumă, ne spune lucruri surprinzătoare cu privire la sumele care se plăteau pentru acest serviciu. Se miră însuși și Divanul : „Deosebit am cerut să mi se arate și cheltuelile ce are țara în trebuința menzilorilor. Și mi s'a arătat o socoteală vrednică de mirare care nici odată nu s'a mai pomenit aici în țară noastră, adecă că peste an tae până la taleri 935.796 plata cailor i a bicigașilor și a inamurilor, bez altele ce se dau în natură, adecă rotari, dărvari, fân și orz care și aceasta socotindu-se în bani rotarii i darvarii pe taleri 40, fânul și orzul chila i carul pe taleri 20 fac taleri 579.380 care va să zică peste tot, după socoteala ce văzurăm, se urcă cheltuelile poștelor într'un an până la taleri 1.515.176 bez meremeturile poștelor, care și acelea cu destulă greutate cad pe sarcina locuitorilor“. ¹⁾

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 95.

CAPITOLUL IV

DĂRI ȘI BUDGETE

(1800—1818)

I

Să dau câteva lămuriri scurte asupra schimbărei care se face cu începutul veacului, în situațiile acestor țări.

Deja prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi, Rusia își rezervase dreptul de priveghere asupra administrației acestor țări. Dar în acel tratat era mai mult pus principiul, așa că de fapt, Rusia nu se amestecase. În 1802 se încheie o convenție între Turcia și Imperiul Rusiei, prin care aceasta stipulează în mod formal dreptul ei de a se amesteca în afacerile țării prin solul dela Constantinopol. Și pentru ca țările să ia cunoștință de acest drept, Rusia silește pe Poartă ca să trimită un hâtșerif Moldovei și Munteniei în care să se facă expresă mențiune de aceasta. Acest hâtșerif Poartă îl dă cu ocazia numirii de Domni a lui Alex. Ipsilante în Muntenia și Alex. Moruzi în Moldova.

Iată ce cetim în acel hâtșerif: „De asemenea să aibă luare *aminte* *cei după vreme Domni ai țării Românești și a Moldovei a avea ipolipi la anasora-*

lele și arătările ce va face după vreme solul Rusiei, atât după această madea a dajdiilor cât și de privilegiile țarei."

Sub presiunea solului Rusiei, Poarta e nevoită să fixeze odată pentru totdeauna haraciul, și să recunoască oarecare privilegii țărilor angajându-se, că de acum înainte, să nu mai schimbe Domnii cum făcea până acum. Se fixează durata Domniei la 7 ani.

În asemenea condiții vine Alex. Ipsilante Domn în Muntenia. Țara era datoare din timpul lui Alex. și Mihail Suțu la Grecii din Constantinopole; ea plătea dobânzi mari. Debitorii stăruesc pe lângă Poartă ca să fie plătiți. Însă cum și de unde? Visteria era secată. Alex. Ipsilante nu ia asupra lui singur sarcina de a arunca impozite pentru plata datoriei, ci preferă ca să vină inițiativa dela însuși Poarta. Sultanul trimite un *hatihumaiun* în 1803 prin care ordonă lui Ipsilante ca să arunce un bir pe țară pentru a plăti datoriile către Grecii din Constantinopole, în suma de mai bine de un milion.

Iată cum începe acel împărătesc *hatihumaiun* :

*„Alesule dintre Domni din neamul Mesii, îndată ce vei primi prea înalta împărătească a noastră poruncă să-ți fie cunoscut, că din cele până acum trimise de către tine scrise către prea înaltă noastră Poartă, sau cunoscut cum că din pricina trecutelor răsvrățiri și următoarelor întâmplări, ajungând suma ce este datoare Tiera Rumânească a o răspunde, la două mii de pungi de bani poate și mai mult și pentru următoarele de multe feluri cheltuieli ajungând starea țărilor la o ticăloasă schimbare, mai vârtos ca din pricina mai sus numitei datorii cea mai mare sumă s'au redicat cu grele dobânzi, care și curgând spre sporire."*¹⁾

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, Tom. II, pag. 318

Poarta recomandă ca să se pue o dajdie de 2 sau 3 lei pe contribuabil. Dar cu această dajdie nu se putea plăti datoria. Atunci Poarta merge mai departe și ordonă ca să ia *dijmăritul* și *vinăriciul* chiar dela mănăstiri și boeri, „cu stat de obsce s’au găsit cu cale, ca din pământenii țierii ce sunt din vechime miluiți supt umbrirea prea puternicii noastre împărății cu nedare de ori ce fel de dajdii, atât mitropolii și episcopii cât și ceilalți boeri, și cu un cuvânt și toate mănăstirile, ce cu nume de mili sunt nădajnici, câți adică sunt slobozi de dajdie, să dea într’acest următor an dijmărit și vinăriciu, însă dijmăritul să se răspundă de către toți după mijlocul ce din vechime s’au obicinuit, ear vinăriciul să se răspundă de către locuitorii după vechiul obicei adică câte 5 bani de vadră, iar de către mitropolitu, episcopii, boerii și mănăstiri, și toți ceilalți nădajnici câte 9 bani de vadră.“

Mare emoție și alarmă printre boerii Ei să fie supuși ca și tȃranii la dajdia *dijmăritului* și a *vinăriciului* !

Cu toate aceste n’aveau în cotro, fiind ordinul Sultanului. Ei se duc la Domn și declară, că sunt gata a se supune, însă îi cer, ca prin hrisov să se angajeze ca nu cumva această plată a dijmăritului și a vinăriciului să servească de precedent pentru viitor.

Domnul acceptă și iată cum se exprimă el în hrisovul pentru dijmăritul și vinăriciul privilegiaților :

«Și văzând (boerii) că într’alt chip nu poate lua sfârșit răspunderea acestor datorii care de ce mergea mai mult se înmulțea, însăși de sine au chibzuit să a-ute *asta una dată țara* și cu din privilegiul d-lor spre a se mântui această mare sarcină.»

Domnul mai repetă acest lucru :

„Fiind însă că această dare, de a plăti adică estimpu și mănăstirile și boerii vinăriciu și dijmărit s’au făcut cu aceasta hotărâre ca numai acum odată într’acest an să se urmeze la această mare și deosebită trebuință ce s’au întâmplat țierii, cunoscută și sciută de toți, iar nu și altă dată într’alți ani, pentru ca nu care cumvași să se mai ceară și altă dată dela privilegiați această dare, ori cu cuvânt de ajutor sau cu pricină că s’au mai luat șt altădată, tăcuneau rugăciune de obsce sfinția lor părinții arhieriei și cu dumnealor boerii prin numita anafora, ca să se lege aceasta prin Domnescul nostru crisov cum și prin puterea de blestem și afurisanie de a se păzi, și către această să mijlocim a se întări și cu înalta împărătească poruncă, ca să nu fie privilegiații altă dată băntuții.“ ¹⁾

În schimb însă Divanul arată că și casa lefilor boerilor *este în deficit* cu 190.000 de lei și printr’o anafora propune ca să se arunce un bir și pentru a acoperi deficitul, ceeace Domnul face.

Țara fusese scutită de haraciu pe 2 ani. Îndată ce expiră acest termen, Ipsilante se hotărăște a așeza dajdiile pe țară.

Prin hătișeriful împărătesc i se ordoanase ca să nu pună mai multe dajdii de cât au fost în 1783. Era deci nevoit ca să se conformeze măcar de formă acestui ordin expres. Domnul înțelege că hătișeriful îl oprește numai de un lucru, ca să nu pună mai multe sferturi de cât au fost în 1783, fără a-l obliga ca însuși dajdia să nu fie mai mare. Iată ce cetim în anaforaua Divanului : „n’am găsit alt mijloc mai de folosul și înlesnirea locuitorilor, *de cât a se urma acel de înălțimea ta so-*

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, Papiu Ilarian, vol. II, pag. 320.

cotit chip, precum s'au întocmit și s'au orânduit a da, adică la două luni o dajdie pe tl, doispre-ziece de mode, care întocmire este întocmai după cuprinderea sf-tului hatiserif, unde se poruncește să se urmeze dajdiile ca la leatul 1783 care dajdii atunci era siese într'un an, și acum iarăși asemenea pe siese dajdii să se lege, care această folositoare hotărâre și rânduială socotim a fi cu destulă ușurință, după catastasis ce într'această vreme se afla țiera."

Și Domnul în hrisovul lui spune același lucru: „Că de acum'nainte renumele dajdiilor de la modele țarei cu ajutoarele lor să nu iasă mai mulți ori peste an decât de 6 ori."

Oare aceasta fusese intenția Porței când recomandase Domnului ca dajdiile să nu fie mai mari decât cele din 1783? Evident că nu. Desigur că se făcuse mare abuz cu înmulțirea neconținută a sferturilor iar sferturile multe aduceau creșterea dajdiilor. Dar, cum am observat deja, era posibil ca țăranii să fie apăsați chiar decă visteria s'ar fi mărginit la 4 sau 6 sferturi. Era destul ca să se mărească impozitul pe lude, de 2 ori cât fusese în 1783, sau să se restrângă numărul ludelor, pentru ca cu 6 sferturi să se ia mai mult decât la acea dată. Asupra acestui lucru se păzește Alex. Ipsilante de a se explica. El are aerul de a crede, că recomandăția Porței consista numai în privința numărului sferturilor. Greutatea impozitelor atârna o mai repet, nu numai de numărul sferturilor ci de cota determinată pe lude și de numărul ludelor. Ipsilante stabilește numărul ludelor la 40.620, determinând suma de fiecare lude la 78 lei pe an. Așa era și în 1783? Tot 40.620 de lude erau a 78 de lei pe an? Domnul se păzește a ne da lămuriri.

Mai mult, numai acesta era impozitul pe care-l

aruncă Ipsilante pe țară adică de 78 de lei pe an pe lude ? De loc. Întâmplător aflăm, din hrisovul pentru așezarea dajdiilor, că locuitorii mai plăteau 2 sferturi pentru banii menzilhanelelor, adică a poștelor. Și Ipsilante și în această privință e foarte sobru de detaluri, fiindcă nu ne spune cât plăteau locuitorii pentru această deosebită orânduială, și mi se pare că într'un așezământ a dajdiilor țării, era elementar ca să se spună la cât se ridică totalul dăjdiilor. Prin urmare, vădit că Domnul cu Divanul căutau să bolmujească lucrurile și să ascundă adevărata sumă pe care o aruncau asupra țării.

Care este budgetul de cheltuieli a lui Ipsilante ? Mai întâi cele 6 sferturi produceau 3.243.000 de lei în cifre rotunde. Din această sumă 831.000 de lei era afectată pentru lefii boerilor. Dar mai erau și banii menzilorilor. La cât se ridică această sumă ? Nu o știm fiindcă Domnul nu o spune. Dar am văzut că capitolul poștelor era cel mai principal din budgetul cheltuelilor. Admițând că contribuabili plăteau numai 12 lei pe an pentru poște, încă budgetul cheltuelilor se ridică la aproape 3.800.000 lei, și ținând seamă că locuitorii țării plătise 200.000 deficitul casei lefilor, iată deci că budgetul cheltuielilor se ridică la 4.000.000. O sumă foarte respectabilă. Această sumă, minus 300.000 destinați pentru întreținerea unui început de armată națională, era cheltuită în lefi, boerilor, în întreținerea grajdurilor și a Camerei Domnești, etc. Cât venea, în mijlociu, partea unui contribuabil ? La fiecare lude se punem 4 contribuabili, acesta era calculul chiar a visteriei. Din diferite motive suntem în drept să presupunem că sub Ipsilante erau vre-o 150.000 de contribuabili, ceeace revenea pentru fiecare, în mijlociu,

suma destul de însemnată de aproape 27 de lei. Zic sumă destul de însemnată, și iată de ce : Dacă țărării ar fi plătit capitație, suma de 27 de lei n'ar fi fost excesivă : Regulamentul organic fixează capitația la 30 de lei. Dar am văzut că țărării erau împărțiți cel puțin în 3 categorii în privința impozitului : fruntași, mijlocași și codași. Acestora din urmă nu le venea cîsla pe 27 de lei, fiind cei mai săraci dintr'un sat. Prin urmare fruntașilor le venea partea lor poate până la 50—60 de franci și mijlocașilor peste 30 de lei.

II

Ioan Caragea ocupă Tronul Munteniei în cele din urmă zile al anului 1812, după o ocupație rusească a țării de 6 ani (1806—1812). Pe la Țarigrad se vorbea că Domnia 'l costase 8.000 de pungi, adică 4.000.000 de lei. Ca în urma oricărei ocupațiuni, Poarta scutise de dări, pe timp de 2 ani, aceste țări. Cum ajunge noul Domn, ordoană ca să se facă o catagrafie, ca să poată afla câți birnici sunt în țară. Dionisie Fotino, publică în mod detaliat aceasta lucrare. ¹⁾ Din ea aflăm că birnici erau 95.000 în cifre rotunde, iar locuitorii care nu plăteau nici un bir peste 63.000. Acest lucru ni-l spune și Divanul în anafora lui din 10 Maiu 1814.

Domnul ordonă de asemenea să se facă cercetare câte lude s'ar putea arunca asupra celor 95.000 de birnici, și constată cu îngrijire că mai mult de 13.434 de lude nu poate suporta țara : „de odată cu toții într'o glăsuire ne-am aflat silitori a face o întocmire

---

¹⁾ Vezi Istoria Remânilor, Dionisie Fotino.

asupra aceste pricini cu cât este prin putință mai folositoare și cu mulțumită tuturor, având însă mai întâiu înaintea ochilor nepotrivirea stărei de mai nainte cu a celei de acum după care am cerut să mi se arăte suma ludelor ce sunt astăzi în țară și am văzut că abia să adună până la 12 424 lude ; aesmenea ni s'au arătat și catagrafiile ce sunt în visterie venit după la județe și ne au pliroforisit, că toată suma familiilor birnici abia se adună la 91.400.» ¹⁾

Cu 12 ani în urmă sub Alex. Ipsilante birul să putuse distribui cu peste 40.000 de lude.

Divanul ne spune că două sunt cauzele acestei împuținări :

Războiul trecut și călcarea testamentelor obștești și a hotărârei hrisoavelor în ceea ce privește pe scutelnici.

«S'a văzut, zice Divanul, că suma ludelor Visteriei a ajuns la o foarte mare împuținare care aceasta a odrăzlit și din întâmplarea trecutei răsmeriței mărginindu-se mulți din locuitori, dar mai cu seamă din catahrisis ce se urmează la stările obșteiei nepăzindu-se cele de pe vremuri întocmite testamenturi obștești i hrisoave a multor luminați Domni, etc.»

Față cu împuținarea birnicilor și sărăcia lor, de vreme ce nu se putuse stabili mai mulți de 13.434 de lude în țară, situația era critică. Mai întâiu țara era datoare cu peste 1.300.000 lei. De altă parte, cheltuelile ordinare erau foarte urcate. Ce era de făcut ? Domnul și cu Divanul caută cu orice preț să urce numărul ludelor și-l fixează la 25.000 punând de fiecare lude câte 5 birnici, ceea ce făcea 120.000 de birnici. Dar de unde să scoată 30.000 de noi birnici de vreme ce, am văzut, că catagrafia constatase că

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 95.

erau numai 95.000 de mii ? Iata ce propune Divanul. „Să se alcătuiască cel puțin și negreșit suma dajnicilor în 25.000 de birnici, socotindu-se aici drept matcă la visterie cinci la un lude“ adăogându-se însa în suma catagrafiilor la 10 două: „adică familiile ce nu se vor fi scris la felurile de pricini ce urmează cad să fac catagrafiile i prisoasele ce se vor găsi în toate celelalte stări când se va face scumpa alegere și poslușnicii ce s'au găsit a se da cu cale în dajdii precum în jos pe larg s'arată“. ¹⁾

Va să zică Divanul sperează că se va putea spori numărul ludelor prin două mijloace: întâiu, să se facă o catagrafie mai serioasă și atunci sigur că se vor mai descoperi familii care nu fusese înscrise în cea întâiu catagrafie. El crede că această nouă cercetare va ridica cu 2 la 10 numărul familiilor.

Al doilea, am văzut că afară de birnici existau încă 63.000 de locuitori care nu plăteau dajdii, între care de sigur că erau vre-o 20.000 de scutelnici și poslușnici de a boerilor. Divanul propune ca o parte din aceia să fie aruncați în birul țarei. Cu aceste două mijloace el crede că se va putea ridica la 25.000 numărul ludelor. O bază foarte șubredă, pentru așezarea unui budget, căci poți presupune că catagrafia se făcuse așa de neregulat încât se lăsase 20% din familii fără să fie înscrise la bir ? De alta parte, al doilea mijloc acela ca să se dea o parte din scutelnici în birul țarei, era foarte problematic. Cum era de închipuit că boerii se vor desezisa dela ceeace ei numeau privilegiul lor, adică dela o parte din scutelnici ? Și cu toate aceste, pe această bază șubredă Divanul propune Domnului ca să se întoc-

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 96.

mească budgetul, care trebuia să înceapă la 1 August 1814, la care dată, pretind boerii, că expira cei doi ani de iertarea birului. În adevăr iată ce zice Divanul în luna lui Main 1814. „Apropriindu-se vremea de a pune în orânduială dajdiile țarei“ apoi vorbind de 1 August, anaforaua zice „data când are să se puie în orânduială dajdiile țarei, trecând peste sorocul așidoșiei (iertarea birului)“. Cu toate aceste mi se pare că Divanul nu numai că nu lasă să treacă sorocul așidoșiei, dar chiar nu așteaptă expirarea lui. În adevăr doi ani expirau la 24 Decembrie 1814, iar birul, Divanul hotărește împreună cu Domnul, ca să înceapă dela 1 August. Am zis că situația financiară era critică. Țara era datoare cu 1.300.000 de lei care, spune Divanul, trebuia plătiți până la 1 August 1814, adică înainte de a se arunca birul pe țară, prin urmare din resurse extraordinare. Divanul întocmește budgetul de cheltueli care trebuie să fie aplicat dela 1 August încolo, destul de amănunțit.

Iatăl :

- 2.588.660 catastihul ce s'a arătat Măriei Tale de către dumnealui fratele Vel Vister pentru trebuincioasele cheltueli pe an.
- 1.515 176 cheltuelile poștelor ce s'a adună într'un an precum se urmează astăzi.
- 1.990.253 cei ce sunt trebuincioși până la zi 'ntâiu de August, în cheltuieli și alte mărunte datorii ale Visteriei.
- 382.048 alte împrumuturi ce s'au făcut la trebuințele Visteriei și s'au trecut la datorii în socotelile ce s'au teorisit, însă :
- 92 084 de la dumnelui Vel spătarul Mihalache Suțul

în socoteala Camării Domnești, din taler
212.048.

140 000 de la d-lui biv vel Vistierul Ion Moscu.

150.000 dela d-lui chir Constantin Belu.

8.476.136 ¹⁾

Observați ce budget încărcat ! O cifră de peste 4 milioane jumătate, despre care nu se spune decât „trebuincioasele cheltuieli de peste an“. Care ? Haraciul ? Era 750.000 de lei. Altă cheltuială nu văd, căci cheltuiala poștelor e pusă într'un articol deosebit. Prin urmare la ce putea să se întrebuițeze suma de 3.838.00 de lei ?

Mai mult, acest budget era dela început neechilibrat. În adevăr, Divanul fixează 200 de lei pe an de lude, plătibili în 8 sferturi, care sunt următoarele :

„De lude pe taleri

24 sfertul ot August și Septembrie.

24 sfertu ot Octombrie și Noembrie.

30 Haraciul de Decembrie și Ianuarie.

24 Sfertul lui Februarie și Martie,

24 Sfertul lui Aprilie și Maiu.

24 Sfertul lui Iunie și Iulie.

25 Orânduiala menzilorilor i a grajdului gpd. de primăvara, socotindu-se pe 6 luni.

25 Orânduiala menzilorilor de toamnă.

200

25.000 de lude a 200 de lei făceau 5 milioane de dajdii pe an.

Dacă adaugi la această sumă 150.000 lei dajdia breslelor și 80.000 acea a străinilor, budgetul veniturilor se ridică la 5.230.000.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, partea B, pag. 96.

Un budget exorbitant de urcat. Căci să nu se uite, că catagrafia găsisese numai 94.000 de contribuabili, ceea ce ar fi făcut, în mijlociu 55 de lei și mai bine, dajdie pe an de fiecare. Dar Divanul presupune că va găsi 125.000 de birnici. Ei bine, chiar pe acest număr de contribuabili partea fiecăruia se ridică la 40 lei pe an. Și dacă ținem seama că țăranii erau împărțiți în trei categorii, frunțași, mijlocași și codași, trebuie să conchidem că frunțașilor le venea 60—70 de lei de cap și mijlocașilor 50 și mai bine. Dar cu aceasta budgetul cheltuelilor tot rămânea în deficit cu 980.000 în cifre rotunde de vreme ce el se ridică în total la suma de 6.103.000 lei.

Să se noteze că chiar dela început se făcea un viriment de fonduri. În adevăr, din tabloul sferturilor de mai sus, se vede că se destina 1.250.000 lei menzilor (poștelor) iar Divanul în calculele sale rezervă poștelor numai 641.000 de lei !

Dar era ceva mai grav. Acest budget, dela început era destinat să se soldeze cu un mare deficit, din cauza că baza pe care se rezema, era cu desăvârșire falsă. Insist asupra acestui caz, fiindcă el arată starea de destrăbălare, de neglijență și nepăsare care domnea.

Am arătat că după calculele Visteriei, în momentul când s'așează aceste dajdii, țara nu putea suporta mai mult de 13.431 de lude. Am văzut că birul să întocmește totuși pe 25.000 de lude. De unde putea să scoată din nou Divanul încă 11.560 de lude care a 200 de lei trebuiau să dea 2.312.000 de lei? Divanul se razină, am văzut, pe două lucruri. El spera, că făcând o nouă *cercătură*, adică o revizie a catagrafiei, va găsi un număr de oameni netrecuți în rândul birnicilor, iar, de

altă parte, spera ca să mai dea printre birnici o parte din scutelnici. Să vedem dacă aceste mijloace puteau să completeze suma ludelor cu 11.560 adică cu încă 56.000 de birnici noi în cifre rotunde, presupunând câte 5 birnici de ludă. Să admitem că cu o *cercătură* riguroasă s'ar fi putut descoperi încă 30.000 de oameni în stare de a plăti birul și care fusese lăsați de o parte, deci 6000 de lude. Mai trebuia deci încă aproape 26.000 de alți contribuabili, până a se putea ajunge la suma de 11.560 de lude. Unde să se găsească acești oameni ? Am văzut că după catagrafie s'aflau 62.000 de locuitori care erau scutiți de bir. Printre aceștia, de sigur că erau cel puțin 20.000 de scutelnici boerești, restul era compus de nedajnici : postelnicei, neamuri, mazili, preoți, diaconi.

Boerii ne spusese în anafora că sunt gata a renunța la 3.600 de scutelnici, care nu făceau decât cel mult 1000 de lude. Rămânea deci chiar după propriu calcul al Divanului, dela început un deficit de mai bine de 4000 de lude, adică de mai bine de 800.000 de lei.

Dar mai mult, chiar dacă ar fi renunțat—o simplă ipoteză,—boerii la toți scutelnicii, încă budgetul s'ar fi soldat tot cu deficit, căci tot nu s'ar fi putut completa suma de 11.560 de lude nouă. Dar această ipoteză este absolut de fantazie, căci Divanul ar fi preferat orice, decât de a renunța la privilegiul boeresc.

De altă parte, afară de scutelnici am văzut că restul până la 62.000 de nebirnici se compuneau și ei din privilegiați, cari niciodată nu plătise bir, precum poslușnicii și slujitorii, iar preoții și diaconii chiar când plăteau bir aveau o cislă deosebită.

Iată deci un budget destinat dela început la faliment, ceea ce se și întâmplă.

Dar mai era de regulat chestia celor mai bine de un milion trei sute mii lei datorie. Divanul propune ca aceasta să se plătească din venitul celor 3 huzmeturi, oeritul, dijmăritul și vinăriciul. Taxele acestor impozite fusese deja ridicate anul trecut în mod extraordinar. Divanul propune ca să se mențină acea ridicare de taxă și pe anul acesta și, vom vedea, căse va menține chiar pe mai mulți ani.

Dar să vedem întâiu ce să alege de budgetul întocmit.

Nu trecuse încă 6 luni de la data când budgetul se pusese în aplicare și Caragea care se interesa de încasările fiscului, află că budgetul schiopătează rău. De acea adresându-se către Divan și cinstiții boeri, între altele, spune : că numărul ludelor departe de a co-răspunde la prevederile budgetare, din contră nu s'au putut găsi decât 18.000 și încă din an în an și din acest număr scad câte 1000 de lude.

Lucru în realitate așa era. Oamenii începuse a fugi față cu aceste dări exorbitante. Caragea care se temea de controlul solului rusesc precum și de încurcături ce ar putea să-i cauzeze la Constantinopole fiscalitatea lui, propune boerilor o serie de degrevări între care și degrevarea cislei, care să se aplice dela 1 Februarie 1815. Aceste le scrie Domnul la 1 Ianuarie. Actul e scris în grecește, probabil de mâna lui Caragea.

Divanul este nevoit să recunoască faptul. Iată în adevăr cum răspunde :

„După luminata poruncă a Măriei Tale, ce prin pitacni s'a dat, adunându-ne cu toții la sf. Mitropolie, am văzut lipsa ce are visteria, neputând să întâmpine tre-

buincioasele de peste an cheltueli, din pricină căci la întocmirea dajdiilor țerei, ce s'a fost făcut prin obșteasca noastră anafora dela Maiu din anul trecut și la August, *când s'au așezat dajdiile se socotise la 25.000, iar acum isprăvindu-se așezământul de abia a ajuns suma ludelor la 18.000.*" ¹⁾

Ce se întâmplase ? Se întâmplase că revizuiuându-se din nou catagrafia, se izbutise a se mai găsi încă vre-o 35.000 de contribuabili care făceau vre-o 4.500 de lude. Așa că numărul acestora se ridica dela 13.440 până la 18.000. Dar atâta. Cu toate făgăduințele formale ale Divanului că se va face o cercetare asupra scutelnicilor precum și că boerii vor ceda 3600 de scutelnici Visteriei, nimic din acestea nu se făcuse. Nu se revizuiseră hrisoavele prin care se stabilise drepturile boerilor asupra scutelnicilor. Nu se cedase Visteriei, nici un scutelnic. Iată de ce numărul ludelor nu se ridicase mai mult decât la 18.000. Ba din contra, numărul scutelnicilor și a poslușnicilor crescuse în fiecare zi. În 1814 Maiu, Divanul declarase că cei înscriși la visterie, erau 14.000. Ar fi fost natural, în urma măsurilor chipurile care se făgăduise a se lua pentru reducerea lor, ca în 1815, numărul să fie mai mic. Din contra, în 29 Noembrie 1815, Vel Vistierul declară într'o anafora către Vodă că nu știe cum s'a făcut, dar că numărul scutelnicilor pe care îl găsește la visteire, este de 16.000.

„Intr'această alegere și hotărâre puind temeiul și Visteria, și-au întocmit ponturile așezământului cu asemenea cuprindere zicând la fieșticare judeciu, suma poslușnicilor aceleia judeciu are să rămâie atâția, după

---

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, vol II, pag. 387.

osebit cath. ce se trimite, și acești atăția dela toate județele i polithia Bucureșcilor se cuvenia să coprindă numărul cel de obsce hdtărât, *dar în ce chip s'au lucrât această urmare, nu știu, că în loc de 10.546 ce se cuvenia să rămâie după venirea catastișilor așezământarilor s'au pomenit Visteria cu 13.630 care va să zică, nu numai prisos peste cei hotărâți, ci și cei știuți Visteriei mai mult, și ce de mai mirare lucru este, că între aceste catastive se cuprinde și obraze care nici cum nu au fost cunoscuți visteriei că au poslușnici.*"¹⁾

Ce îndreptare se putea aștepta dela asemenea stare de lucruri?

Caragea față cu un asemenea deficit de 7.000 de lude, să recunoaștem, înțelege că nu mai poate face apel la generalitatea țăranilor pentru a acoperi deficitul, și printr'un hrisov adresat Divanului, el propune între alte ușurări, următorul mijloc de acoperiri:

„Din cele 5 sferturi ce sunt a se percepe de la 1 Februarie anul curent 1815, până la finele lui Noembrie: cinci dimonii, formând un total de 2.112.000 lei să se ierte locuitorilor birnici 1.112.900 lei și să se încaseze un milion lei în acest interval de zece luni ale anului curent, *iar fiindcă din abrogarea orânduierilor de mai sus rezultă pentru stăpânire o pagubă de peste 200.000 lei pe an, prin care din propria voință și inițiativă o luăm asupra-ne pentru totdeauna spre ușurarea și liniștea locuitorilor și scăparea lor de exacțiunile ce li se fac mereu din cauza sus ziselor două orânduieri, iar din ertarea acelor 1.112.000 lei pe anul curent*“²⁾

Propunerea lui Caragea, în lipsă de ceva mai bun,

¹⁾ Tezaur de monumente istorice, vol. II, pag. 396.

²⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 101-102.

era acceptabilă. E drept că oeritul, dijmăritul, și vină-riciul, tot țăranii le plăteau, dar nu toți țăranii, ci numai acei care aveau vii, oi multe, făceau comerț și se serveau în daraveri cu diferite capacități, precum litra, oca, vadra, etc. Numai o parte deci din cei care plăteau cislă, plăteau și aceste trei huzmeturi.

Prin urmare Domnul propunând ca deficitul să fie acoperit pe această cale, se adresa numai la pungile celor mai bogați țărani, iar nu la a tuturor fără nici o deosebire.

La sfârșitul hrisovului Domnul invită Divanul ca să-și dea părerea.

Boerii sunt cu totul de altă părere. Iată ce răspund : *„Fiindcă cheltuelile țerii de peste an ce s'au îmbrăcat de 35.000 de lude, sunt neapărate și mijloc de împuținare nu este, cu sfat de obștie am găsit cu cale să se adaugă dăjdiile după suma de 18.000 de lude ce s'au putut întocmi acum la așezământ».*

Nimic mai simplu. Ludele care se găsesc, să plătească pentru acele care nu se găsesc. Este sistemul care se întrebuința în cislă; cei prezenți plătind pentru cei absenți. Iși închipuise visteria că va găsi în țară 25.000 de lude. Găsește numai 18.000. Ei bine, cei 18.000 vor plăti și partea celor 7000 de lude care lipsesc. Prin lipsa acestor 7000 de lude se cauză un deficit de 1.400.000 de lei. Divanul propune urcarea dajdei fiecărui lude încă cu 78 de lei pe an, ceea ce face 1.400.00 de lei, adică cât lipsea.

Și aceasta o propune cu atâta mai mult, cu cât Divanul destină acești 1.400.000 de lei pentru plata lefilor boerilor. Iată ce zice:

„Iar pentru toată suma lefilor celor ce slujesc

țarei, să se ia deosebiți bani din țară pe lude tl. 78 din care să nu ia visteria nici un ban cu numele de havaet».

Nu știu pentru ce motive Caragea renunță la propunerea sa și admite pe acea a boerilor. Prin hrisovul său din 1815 Februarie 20, el confirmă noua așezare a dajdiilor, neluându-și răspunderea, cel puțin înscris, căci vorbind de adausul de 78 lei pe lude, iată ce reproș delicat face lăcomiei boerilor. *«Iar pentru tl. 78 ce se găsesc cu cale să se adauge la lude peste an în 6 diminii, începându-se cu următorul Februarie tl, 13 noi de lude, care bani strângându-se în osebită casă, să se dea în plata lefilor slujitorilor țarei, cu toate că este în destulă sumă peste ceea ce s'au hotărât a se da, dar cunoscând și Domnia mea ființa neputinței din pricina neajungerii ludelor la ceea ce a fost nădăjduit, primim chibzuința aceasta, etc».*

Pentru ce boerii nu primesc chibzuirea financiară a lui Caragea ? O spun. Fiindcă ei rezervă venitul celor 3 huzmeturi pentru plata datoriei de un milion trei sute mii lei a visteriei. Cu toate că ei fac chiar o anafora în această privință Domnului, acesta nu răspunde nimic, păstrează tăcere, ceea ce înseamnă că chiar Caragea a cărui lăcomie este cunoscută și dovedită, încă nu are curajul că rădicând cislă generală a țarei în 6 luni, încă cu 1.400.000 lei, să mai arunce tot în acel an, asupra unei părți tot din săteni, încă un impozit de un milion trei sute mii lei. El înțelegea că urcând dijmăritul, oeritul, vinăriciul, să degreveză cel puțin pe cislași, dar nu mergea cu curagiul până acolo, în cât să încarce de 2 ori pe țăranii cei bogați și odată pe cei săraci. Căci propunerea Divanului la aceasta revinea. Urcând și

cisla și cele 3 huzmeturi, erau de 2 ori loviți o parte din țărani, cei care aveau oi, vii, etc., în calitate de contribuabili la cislă, și de proprietari, de oi, de crâșme și de vii.

Acest buget nou, care intră în curs la 1 Februarie funcționează și în cursul anului 1816.

Dar datoria de care am vorbit, devinea strigătoare prin dobânzile care se acumulau. Boerii revin din nou cu cerere către Vodă, propunând, ca măcar în anul acesta să se admită ca ea să fie plătită din veniturile acelor 3 huzmeturi. Ei adaugă chiar că s'a și găsit antreprenori care dau pentru aceste 3 venituri tocmai suma de 1.400.000 în cifre rotunde cu care să poată plăti mai toată datoria. Domnul aprobă această chibzuire¹⁾.

Rămânea vecinic însă chestia împuținării numărului ludelor în țară, din cauză că boerii nu voiau cu nici un preț să renunțe nu numai la scutelnicii legiuți, dar chiar la cei pe care îi țineau în mod abuziv.

Încă din 1814 Caragea spusese adevăruri foarte crude asupra acestui abuz, boerilor. După ce să plângea că numărul ludelor scăzuse la o sumă ridiculă din ceea ce fusese mai 'nainte și adăugea, că mai la urmă, țara nu este mai despopulată în timpul lui decât sub Const. Ipsilante la 1804, apoi continua în hrisovul său.

«Cum dar este prin putință și o sumă așa mare a țării să o iconosim și orânduitele dajdii să le strângem și cele din toate zilele ale Domniei noastre Visterii (care s'au îndoit) să le întâmpinăm, de nu vom încărca toate acele sarcini, cu dreaptă compănire, pe ale multora spinări? *Adevăr invede-*

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 115, 116 și 117.

rat este, că cu cât greutatea se împarte la mulți, cu atâta se face mai ușoară și mai lesne purtătoare. Cum se poate însă a se pune în faptă această dreaptă ușurare a grăutății prin mulțimea spinărilor, când cea mai multă parte din cei ce ar putea să poartă greutățile, prin catahrisis prefăcându-se în poslușnici, abia se adună ludele Domneștii noastre Visteriei până la treisprezece mii? Suma locuitorilor Domneștii noastre țări este de o potrivă (ca să nu zicem mai mult) cu suma locuitorilor din vremea celui din'naintea noastră Domn: iată dar de unde a ajuns răul catahrisisului poslușnicilor, în cât din 50.000 de lude numai 13.000 au rămas, iar 31.000, unii au sărăcit, alții s'au făcut poslușnici. Este dar al poslușnicilor catahrisis, care a ajuns la cel din urmă punct al necuviinței și al obstestiei stricăciuni. ¹⁾

III

În anul 1816, țăranii plătesc 278 de lei de lude, ceea ce face cel puțin 50 de lei de cap de contribuabil în carne și oase. Acest lucru provoacă o mare nemulțumire în țară. Mulți oameni fug, așa că cu începutul anului 1817 se constată că numărul ludelor se redusese la 17.000 ceea ce dovedea, sau că 5.000 de contribuabili fugise, sau că vre-o 10—15 mii sărăcise așa că o lude de 278 de lei nu mai putea fi împărțită între 4 sau 5 contribuabili ci cel puțin între 10.

Această nemulțumire ajunsese și la urechile celor interesați dela Țarigrad, încât Caragea începe a se îngriji.

În Ianuarie 1817 Caragea revine din nou la ideea

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 118.

pe care o emisese în 1815 ca să scadă din birul țarei 1.112.000 lei, plus să mai supprime două orânduiele, aceea a untului și aceea a carelor de sare. Și aceasta cu începere dela 1 Februarie. Boerii, de astă dată, împărtășesc și ei părerea lui Vodă recurgând la oarecare economii și chibzuiele. Suma cu care birul general este scăzut se aruncă asupra slujbelor : dijmăritul, vinăriciul și oeritul.

Domnul prin cărți adresate tuturor județelor înștiințează pe țărani de această scădere. Iată ce le spune : «Din 5 sferturi de peste an ale Visteriei (bez banii haraciului, fiind dajdie împărâtească, și bez banii lefilor cu un puțin adaus de parale șarizeci, și al mizilhanelii fiind netăgăduite cheltueli ale țării) vă scădem pe anul acesta lui 1817, mai mult decât cu banii jumătate ; adică din tl, douăzeci și două ce erați îndatorați să răspundeți la un sfert, carii cu răsura ior să făcea tl, douăzeci și șase și șaisprezece parale, acum aveți să-mi răspundeți numai tl. zece și jumătate și osăbită *răsura*, pe parale opt la leu». ¹⁾

Cititorul a trebuit să observe un fapt care denotă, odată mai mult, spiritul de lăcomie a boerilor.

În acest act și în altele mai multe este vorba și de *răsură* și de *sfertul lefilor*. În pasajul citat, cetim : «bez bani lefilor» și mai jos «osăbită *răsură*». Și încă și mai jos cetim : „în luna lui Februarie și Martie aveți să răspundeți numai banii lefilor de 2 luni“ etc.

Ei bine, *răsura* și *banii lefilor* însemnează același lucru. Pe țărani se aruncă 2 impozite pentru lefile boerilor, unul care purta numele de *banii lefilor* și pe

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. VI, part. II pag. 515.

lângă aceasta, se mai percepea încă 8 parale la leu, numit *răsură*, tot pentru lefii boerilor. Am văzut că în veacul al 18-lea se lua câte 14 sau 15 parale de leu pentru plata lefilor boerilor și a celorlalți slujbași, dar nu erau și sferturi pentru acele lefi. Mai târziu se face o casă specială pentru lefi și se aruncă chiar pe țară sferturi în acest scop. Ei bine, era natural că odată înființată casa lefilor cu sferturile lor speciale, să se desființeze *răsură*. Țăranii continuă totuși a plăti *răsură* pe care Divanul o reduce la 8 parale de leu ceea ce raporta suma respectabilă 280.000.

Numai în 1818 Caragea se hotărăște ca să desființeze acest impozit abuziv, numit *răsură*, care era în dublu cu impozitul lefilor. Iată în adevăr ce zice într'un hrisov al său din Sept. în 4 : «Am înțeles câte printr'ansa (prin anafora) ați găsit cu cale pentru cea ghenichi întocmirea dajdiilor, împărțind-o în 8, adică în banii visterii de șase semni, de peste tot anul, în banii menzilhanelor și în banii lefilor, *lipsind răsură cu totul din toate aceste felurimi de dări*»,

Până în luna lui Iulie 1818, Caragea merge cu bugetele și cu impozitul pe care le-am arătat. De o dată în luna lui Septembrie, Domnul se schimbă. Își lasă apucăturile sale de lacom strângător de bani, încalcă pe principiile de dreptate, devine ocrotitor al țăranilor și ușurător de dări, reduce lefurile, suprimă *răsură*. În adevăr, el hotărăște ca așezarea dajdiilor să se facă de acum înainte după așezământul din 1804 a lui Const. Ipsilante, pe care cititorii îl cunosc.

Să explicăm această schimbare la față a lui Caragea. Am văzut deja că suprimase *răsură*. Într'un alt hrisov din 14 Septembrie Domnul mai scade cele 5 sferturi ordinare încă cu 4 lei. Apoi

adaugă „Am făcut un simțitor scăzământ chiar la lefile slujbașilor Domniei Mele». Apoi continuă astfel : „Această hotărâre a Domniei Mele, arătându-le boerilor, că precum la această răspundere a lefilor s'a găsit de scădere, asemenea *poate să fie și alte îndemnări care socotindu-le mai bine să se chibzuiască cu deamănuntul bine obștei și să ni se arăte iarăși prin anafora, etc., etc.* ¹⁾)

Ce înseamnă aceste cuvinte ? Înseamnă că Divanul prezentase un budget de cheltuieli pentru anul viitor prin care redica dajdia de lude la 304 lei 24 parale, sumă la care încă nu se urcase această diviziune fiscală. Domnul trimesese inapoi Divanului, anaforaua cu recomandatie ca să scadă sfertul lefilor, să scadă ceva și din cele 4 sferturi ordinare a veniturilor Visteriei, să facă și alte reduceri, prezentând chiar și următorul proiect de budgete de cheltuieli :

«Taleri	1.938.000	de la 17.000 lude câte 19 taleri
	<u>300.000</u>	din banii breslelor pe an,
	2.238.000	total bani pe seama cheltuielilor Domniei și a țarei.
	<u>595.000</u>	
	2.833.000	Total, banii poștelor dela 17.000 lude câte 35 taleri pe an.
La suma	2.833.000	
se adaugă	1.071.000	banii lefilor câte 10 taleri 60 bani la diminie,
	3.904.000	taleri«.

Ce se întâmplase ? Deja din luna lui Iunie, situația lui Caragea începuse a fi amenințată. Eră în al șaselea an al Domniei și luase cunoștință că nu va fi păstrat până la împlinirea termenului de 7 ani. Evenimentele se precipitează așa în luna lui Septem-

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, pag. 135, vol. X.

brie, în cât el se hotărăște să lase tronul și să fugă în Transilvania. De această hotărâre nu a avut cunoștință nimeni. El lucrează cu boerii în toate zilele, ca de obicei, dar tocmai fiindcă știe că are să părăsească țara, de aceea devine bun pentru țărani, dificil la întocmirea bugetului pe care nu-l aprobă decât cu scădere. Lovind în interesele boerului, era săgeata Partului pe care o arunca în urmă. Și în adevăr la 14 Septembrie, el întocmește bugetul pe anul viitor iar după 15 zile, după ce ia parte la înmormântarea lui Radu Golescu, pretextând că voiește să facă o plimbare afară din București, pleacă înspre Câmpina și trece la Brașov.

Fiscalitatea pe care o găsim în Muntenia, e drept că era încurajată și de sistemul detestabil a impozitului pe lude, iar nu pe persoane.

Să ne închipuim că sistemul de impozite ar fi fost bazat ca și astăzi, chiar ca și sub Regulamentul organic, direct pe contribuabili. De ex : ar fi fost capitația, sau oricare altfel de impozit direct. Puteau Domnii să stabilească o capitație de 70—80 de lei pe an de contribuabil ? Ar fi fost greu, dacă nu imposibil. Exacțiunea ar fi sărit în ochii tuturor. Cum ar fi fost cu puțință ca să impui pe toți țărani la un impozit de 70—80 de lei ? Dovadă că sub Regulamentul organic nu s'a avut curajul ca să se puie mai mult decât 30 de lei pe cap de familie.

Să ne închipuim că Domnii ar fi gradat capitația, așa cum unul a încercat să facă în Moldova în veacul al 18-lea, împărțind dela visterie pe contribuabili în 3 categorii. Și în acest caz, ar fi fost greu. Căci ce sumă trebuia să fixeze visteria pentru țărani codăși ? Putea să-i impue cu 40 de le și pe fruntași cu 70 ? Ar fi

fost imposibil. Sătenii ar fi fugit în toate părțile; despuiarea ar fi fost pe față. Pe când cu sistemul ludelor, puteau să fie țăranii încărcăți cu sume exorbitante fără ca, în aparență, lucrul să se observe prea tare. Așa în mod arbitrar, s'arunca pe un sat, să zicem, 20 de lude a 278 de lei una, care făcea 5560. Visteria le spunea țăranilor : împărțiți-vă între voi suma, eu nu mă amestec. Și atunci bieții țărani erau nevoiți să se cisluiască și să-și împartă suma. Din împărțeală, unora le venea ca parte 70 sau chiar 80; altora care nu aveau mai nimic, le venea 20 și așa mai departe. Am văzut că sub Caragea, Divanul fixază în mod general 5 contribuabili la o lude. Era o simplă apreciere fără nici o bază serioasă. Totul atârna de starea materială a fiecărui țăran prin urmare de bogăția satului. Erau sate așa de sărace, în cât ca să completezi acolo o lude trebuia să socotești poate 7 sau 9 contribuabili; alte sate erau unde 2 sau 3 contribuabili puteau să plătească o lude. Așa încât faptul că visteria putea să arunce o sumă globală, fără ca să aibă în vedere pe contribuabili direct și în persoană, o împingea la abuz și arbitrar. Capitația poate și ea să ia forma abuzivă. S'a văzut capitații ridicându-se la sume excesive. Dar niciodată capitația nu poate împinge la gradul de fățișă exacțiune, ca sistemul ludelor.

Am arătat că Regulamentul organic desființează sistemul ludelor. Toate spiritele luminate și drepte reclamau de mult acest lucru, chiar și boerii imparțiali.

O parte din tinerii boeri Munteni într'o petiție care prin 1822 o adresează Impăratului Rusiei, între al-

tele reforme ce cer pentru țara lor, în întâia linie este suprimarea ludelor.

*„Ludele țarei să se strice fiind și aceasta o pricină de nenumărate jafuri și mîncătorii, căci mulți din locuitori să apăsă, mulți să năpăstuia, căzând toată greutatea pe cei slabi și neputincioși și mai vîrtos pe satele care nu avea norocirea să fie sub apărarea celor mari și celor în putere, și cu toate așezămînturile, ce după vreme s'au făcut ca să întocmească o bună cumpănire, n'au stătut puțină să ceară locuitorilor cei împovărați ușurință, ci, acele așezămînturi născându-se din casa (cauza) lăcomiei a Domnilor, să făcea o pricină de câștig și celor orînduiți, între care erau mai mulți Greci; n'au fost îndreptări ci la unii apăsări pentru a lor în parte folos sau hatâruri și la alții împovorări. De aceia dar stricându-se ludele, să hotărească de acum înainte ce are să plătească la visteria țarei fiești care locuitor, în trei stări de oameni.“*¹⁾

IV

Totdeauna Moldova a fost mai săracă decât Muntenia, chiar când a fost mare, adică înainte de a fi știrbită. Domnii fanarioți, cărora numai simțul fin de fiscalitate nu li se poate nega, au preferat tronul Mînteniei celui al Moldovei; și când erau siliți să primească pe acest din urmă, se considerau ca exilați și de a doua zi intrigau ca să capete pe acel al Munteniei. Un cronicar vorbind de graba cu care Const. Mavrocordat în una din cele 4 Domnii ale sale părăsește Iașii pentru București, zice : «Și n'a

---

¹⁾ Studii și documente, Iorga, vol. XI, pag. 201 - 202.

stat mult în țară, fiindcă era deprins cu *locmală* mai mare.»

Cauza sărăciei o înțelege oricine. Mai întâiu vecinătatea periculoasă a Tătarilor și a Cazacilor a căror incursiuni și prădăciuni sunt știute. Chiar și Leșii, din cauza anarhiei ce domnea la ei, nu erau niște vecini modeli. Pe când Muntenia având la apus și nord regatul Ungariei și mai târziu imperiul Austriei, și de vecine țări așezate ca Banatul și Transilvania, nu încerca nici un risc de incursiune și prădăciune. Rămâneau Turcii. Dar țara Românească fiind vasală imperiului, prin acest fapt era protejată. Bunele relații puteau fi întreținute cu Pașii fortărețelor de pe Dunăre prin darurile și peșcheșurile pe care Domnii la dădeau regulat și numai când vre-unul din Pași se răscula contra Sultanului precum Pazvantoglu, numai atunci țara suferea.

Din cauza arătată mai sus, Moldova în spre răsărit sud, avea o populație rară, și flotantă, proprietatea era foarte nesigură iar cultura se făcea la noroc și pe riscul celor ce o întreprindeau. Const. Mavrocordat în așezământul său din 1744 scrie următoarele :

„Moșiile din cele 2 ceasuri latul și 32 ceasuri lungul unde locuiesc Tătarii, cine va dovedi cu drese înaintea Divanului moșia sa, s'au hotărât ca să stăpânească fiește cine moșia sa și să-și ia tot venitul pe obiceiul.

„Moșiile afară din cele 2 ceasuri, cine va avea să le păzească să nu are pe vară, adică să ne facă nouă știre să-i oprim, căci carele nu va face știre se va păgubi de venitul moșiei.”

Pe lângă aceasta, ocupația cetățitorilor Chilia și Benderul și mai cu seamă a Hotinului din nordul Mol-

dovei, de Turci, nu puțină stricăciune făcea Basarabiei, iar războaiele deso între Turci și Leși pentru ocuparea Cameniței transformase Moldova pentru mult timp în șleahul oștirilor Turcești și Tătărăști. Mai târziu, ivirea puterii Rusești îngreunează situația Moldovei, din cauză că dese războaie a acestei puteri cu Turcii încep totdeauna prin ocupația ei și numai mai târziu, prin acea a Munteniei. De sigur că și Braila prefăcută în fortăreță Turcească, aducea mult rău Munteniei, dar ea era la marginea imperiului turcesc; nu era nevoie ca trupele să traverseze țara.

Această deosebire în starea materială a amânduror țărilor, aduce deosebire și în impozite. Impozitele sunt mai mari în Muntenia decât în Moldova.

Desigur că fiscalitatea se desfășura totdeauna mai ușor în țările cu oarecare bogăție. Următorul proverb francez e adevărat: „Ou il n'y a rien, le roi y perd ses droits.” Starea de bogăție relativă a Munteniei a încurajat pe Domni ca să exerciteze dispuieri. Așa Const. Mavrocordat în Moldova, dacă judecăm după condica lui de dări, poate trece drept un mare desbrăcător de oameni, măcar că în definitiv, el nu urcă cîsla decât la 15 lei de lude pe an, iar numărul sferturilor cel mult la 6. Pentru ce? Pentru că Moldova era săracă. Pe când Const. Brâncovanu, am văzut, ce fiscalitate desfășură în Muntenia la sfârșitul veacului al 17-lea, și la începutul celui al 18-lea, fără a provoca fuga contribuabililor. Mai este un motiv pentru care Moldova pare — la prima vedere — că a fost mai stoarsă fiscalmente în veacul al 18-lea, pe lângă acela pe care l'am arătat.

În Moldova avem cronicari care se complac a arata prădăciunile fiscale ale Domnilor. Le-am aratat și eu după dâșii. Dar trebuie să mai ținem seama, când cetim cronicarii și de sărăcia Moldovei. Dările aruncate puteau să pară excesive, fără ca să fi fost astfel, dacă populația ar fi fost mai cuprinsă.

Dacă țărani din Moldova încep a fugi în masă, îndată ce Const. Mavrocordat fixează pe an birul pe lude la 4 lei și 20 parale, și ia 2 sferturi pentru unul, trebuie să conchidem că țara era foarte săracă și nestabilă. Căci faptul că s'asvârlea un impozit de doi sau 3 lei pe un trimestru în loc de 4 lei și 5 parale pe an, nu poate determina niciodată pe o populație relativ bogată și așezată ca să fugă în toată lumea.

În Muntenia nu avem cronicari contemporani. Dacă această din urmă parte a țării ar fi avut pe un Neculai Costin, Neculcea, Canta și Enache Cogălniceanu cine știe câte asupriri și exacțiuni ne ar fi arătat ei.

V

Un fapt este necontestat. În veacul al 19-lea fiscalitatea este desigur mai mare în Muntenia. Finantele sunt mai bine așezate în Moldova, ba chiar, am să arăt, că se face o reformă atât în dări cât și în perceperea lor.

Am văzut ce se petrece, în Muntenia, între 1802—1818.

Să venim acum la Moldova.

Alex. Suțu este revocat mai cu seamă în urma plângerilor consulului rusesc, pe motiv de asuprire și de despuiere a locuitorilor (1802).

Alex. Moruzi e numit în locul lui cu instrucțiuni speciale în această privință. De aceea cum primește firmanul dela Constantinople, trimite Divanului ordin ca să chibzuiască așezarea dărilor pe o bază moderată. Divanul se adună în 12 Noembrie 1802 și întocmește budgetul. Iată cum răspunde Domnului.

„Primind cu plecăciune Luminata carte a Domniei Tale, cuprinzătoare tuturor povătuirilor ce se cuvin la chibzuirea și socotința birului țarei, ca fiind aceste cunoscute și bine alcătuite, *să poată lipsi de acum înainte isvodirile din nou a acelor fără rânduială neconținute biruri*“.¹⁾

Divanul fixează budgetul veniturilor la 3500 pungi bani adică 1.750.000 lei, afară de banii răsurilor, afară de rusumaturile Camarei gospod și afară de banii trebuincioși pentru ținerea menzilor.

Iată budgetul.

1.750.000	birul țarei
800.000	răsura
180.000	menzile
400.000	ruzumaturile, adică dijmăritul, vinăriciul și goștina.
<u>3.130.000</u>	

Budgetul e destul de urcat. Domnul nu-l primește. Cum sosește în țară, dă ordin Divanului, ca să se adune din nou pentru a-i prezenta un budget mai scăzut.

Aici ceva foarte caracteristic. Se începe o luptă între Divan și Moruzi, acesta insistând ca budgetul să fie cât se poate de redus, iar boerii luptând ca să-l menție cât se poate de urcat, noul Domn având

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vo. I, pag. 1.

instrucții ca să nu pună dări mari pe țară, boerii având interes ca cifra bugetului să fie urcată, pentru ca și răsura, adică fondul lefilor lor să fie mai productiv.

Hatișeriful în puterea căruia fusese investit Moruzi, ordona ca pentru așezarea birului să se ia de bază sumele pe care țara le plătitese în 1783. Acest lucru îl pusese în vedere Domnul, Divanului. Moruzi face mai mult, el cere Divanului ca să-și dea părerea și asupra unui nou chip de așezare a dărilor, actualul fiind constatat ca provocând abuzuri și despueri. Acest lucru îl înțelegem din răspunsul Divanului :

„După a doua luminată poruncă a înălțimei tale ce prin ȋtidulă ni s'a dat ca să ne adunăm iarăși la un loc și cu toți din preună să socotim pentru suma birului ce poate țara după starea de față, ca să dea la visteria Înălțimei tale, *nefiind primită suma* ce s'au arătat prin cea dintâi Anafora, arătându-se de către noi că ar fi cu îngreuierea țarei suma aceia, adică : 3500 pungi de bani“¹⁾

Iar mai jos Divanul zice că Vodă îi dăduse însărcinarea ca să facă o dreaptă cumpăneală „atât la suma birului ce poate acum țara să dea, *cum și chipul așezărei în țară și prin două anaforale, adică una cuprinzătoare în suma birului și alta de chipul așezărei să arătăm Înălțimei tale*“.

Prin această anafora Divanul se rostește numai în privința sumei birului. Iată ce propune din nou :

„Acum dară cu adâncă luare aminte, și starea de acum puind înaintea noastră și alișverișul țării, cu

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. I, pag. 10.

toți într'un cuget am socotit că poate țara să dea fără de prea simțitoare greutate, 1.600.000 lei îmbrăcându-se pe toate stările țării ce dau bir, întru care să se cuprinză, și 238.638 lei, scutelnicii. Afară de veniturile obicinuite a Măriei Sale Doamnei, și afară de banii menzelurilor, și afară de cele 15 parale de leu răsura, ce sunt pentru lefile celor ce slujesc țării, și afară de rusumaturi, însă suma aceasta puindu-se alături pe lângă suma anului 1783, să mai încarcă țara cu 658.721 lei, dar mai întâi am socotit (după cum mai sus s'au pomenit) alișverișul țării și starea ei de acum».

Ceeace e mai curios și mai semnificativ, este că boerii dau, în mod indirect, o lecție Domnului, ca să nu se alunece prea tare pe povârnișul ușurării dărilor, *căci ușurările de dări pot strica țăranilor*. Dar să citez întreg pasajul căci el arată mentalitatea clasei diriginte de atunci, precum și ideile care domneau în materie de îngreuiare a impozitelor.

«Este știut Înălțimei tale, și tutulor celor ce înalta pronie iau rânduit să ocârmuiască, și să oblânduiască noroade, a nu se atinge de două margini, de care atingându-se pricinuesc lor zdrobire și sfărâmare neapărată, adică, nici le impilează cu povoară, încât să nu poată rădica puțința lor, ca să le aducă la peire și la deznădăjduire; dar nici le lasă întru ușurința atât de nemăsurată, în cât să uite datoria și supunerea și să se deprinză în zburdăciune, în lenevire și în trândăvire, căci amândouă pricinuesc lor de istov pierzare și deznădăjduirea naște răsiptrea și pustiirea țări, și uitare de datoriile sale, lenevirea și trândăvirea pricinuește întâi încetarea de tot felul de lucrare a pământului, din care spânzură cea întâi ticăloșie la toată starea, și mai ales lipsește și chipul prin care poate țara aceasta a implini neapărata sa

datorie cătră prea puternica și mult milostivă împărăție, cu dare de zahare pentru hrana nordului Țarigradului“.

Dar scăderea dărilor nu aduce numai această nenorocire, pe capul țăranilor adică lenevirea, ci încă alte urmări rele, zice, Divanul : *«al doilea încetează tot felul de negustorie prin scumpirea chiriilor, la eșirea peste hotar la toate metahurile ce țara aceasta le scoate».*

Observați raționamentul : Țăranii fiind apăsați de dări, vor fi nevoiți să facă căraușie cu prețuri eftine, ca să poată câștiga banii birului, pe când având biruri ușoare, nu o să aibe nevoie de a face căraușie numai de cât, deci vor scumpi prețul chiriilor !!.

Dar mai este, zice Divanul, și a treia urmare care atinge pe boeri în mod deosebit : „al treilea lipsește slujba, atât de starea boerească, cât și de starea negătorească, și birnicească și mazilească *negăsind nici cu bani la trebuințele cele neapărate ce cere fiești care stare și așa toată alcătuirea politicească iese din hotarele sale*“.

Iată pentru ce motive Divanul nu crede că poate să reducă mai mult suma de 1.600.000 de lei birul țarei.

Cu toate aceste Domnul insistă ca să se mai scadă birurile, cel puțin cu 50.000 de lei; așa că mai la urmă boerii consimt a fixa birul țarei la 1.550.000 de lei pe an, afară de răsurile obicinuite și afară de hotărâta sumă a îndatului : „cu toată luarea aminte, cetind întărirea ce s'a făcut de către înălțimea Ta la prea plecata noastră anafora, pentru hotărâta sumă a birnicilor țarei am văzut și am înțeles cu *mulțumitor cuget* (!) Milostivirea Înălțimei Tale către locuitorii țarei, de a se ridica lei 50.000 din suma de lei 1.600.000

din anul acesta, ce s'a socotit cu sfaturile obștei ca să fie dările anului».

Iată budgetul pe ziua de 1 Aprilie până la sfârșitul lui Septembrie pe anul 1803 :

719.185 lei 78	bani de la Ianuarie până la sfârșitul lui Martie deja percepuți.
192.235	Cinci sterturi după urmarea ce au fost și până acum, adică Aprilie, Mai, Iunie, August, Septembrie la orânduite vremi.
180.000	Să se împlinească și rânduiască la 23 Aprilie după stertul lui Aprilie în vreme ce se strânge banii cheltuielii Visteriei care dare este mai jos decât suma anului trecut a cheltuielilor de 35.472 lei.
405.361,12	Ajutorință de vară cu 11.257 lei mai jos decât suma anului trecut socotindu-se și aceasta la vremea orânduită.
24.474.60	Șase . . . dajdii a mazililor și a ruptașilor.
10.189,90	Ruptele Cămariei și neguțătorii la Sf. Gheorghe.
18.554,—	Jidovii pe șase luni.
<u>1.550.000,20</u>	

Dacă la această sumă adăugim 800.000 lei răsura pentru lefile boerilor și 400.000 lei rusumaturile, adică taxele pentru dijmărit și vinăriciu și goștina, birul țarei se ridică la 2.750.000 lei, din care numai 53.000 de lei, dajdiile mazililor, a jidovilor și a ruptelor Cămariei, nu sunt plătiți de țărani.

Acesta este ultimul budget așezat pe baza birurilor și a modului vechiu de percepere. În adevăr din tabloul de mai sus, observăm că Alex. Moruzi în anul întâiu și al doilea al Domniei sale, urmează vechile obiceiuri rele din veacul al 18-lea. Așa, găsim că cîsla

se percepea din 7 sferturi a 38.000 lei în cifre rotunde, sfertul. Apoi, pe lângă cîsla, funcționa ajutorința care era mult mai spornică ; fie care din cele 2 ajuto-
rinți producea peste 400.000 de lei. În câte sferturi se
percepea ea ? Probabil că în mai multe decât 7. Se
percepea de asemenea deosebit, banii menzilorilor, plus
răsurile. Banii menzilorilor se strîngeau cel puțin de
două ori pe an, fiindcă vedem că se vorbește despre
sfertul lui Aprilie. Așa că dacă am presupune că ajuto-
rința se aduna în 10 sferturi, atunci ajungem la în-
semnatul număr de 17 sferturi cîsla și ajutorința, două
menziliuri, plus banii răsurilor.

Dar am văzut că nu era numai atîta. Mai era banii
zaharelelor și imdatul țarei, ceeace făcea cel puțin
21 de dajdii pe an.

Această stare devenise intolerabilă. Mai cu seamă
înființarea de sferturi pentru fiecare condei mai în-
semnat de cheltuieli, ducea din ce în ce la ridicarea
tot mai mare a birului. De sigur că se făcuse un abuz
cu sferturile cîslei, care din 4 câte erau la început,
se redicase la 12, adică câte unu la fie care lună și
chiar și mai multe. Numai sub Moruzi am văzut
că erau 7. Dar pe lângă sferturile cîslei, Domnii și
boerii își făcuse un mijloc, prin aruncarea a tot felul
de orânduiei deosebite pe țară, ca să păstreze pen-
tru ei, ași putea zice, sferturile cîslei.

De aceea am zis că încă fiind la Țarigrad, Moruzi
poruncește Divanului ca să se ocupe de o nouă a-
șezare a birului. În Iulie 1804 Divanul adresează Dom-
nului o anafora, în care regulează aceea așezare pre-
cum și birul pe acel an.

Boerii recunosc și arată și ei câtă daună aduceau
locuitorilor multele sferturi și orânduiei.

„Că cu chipul cu care până acum s'a urmat darea și strângerea birului (măcar că în luminatele zile ale Înălțimei Tale, nu s'au urmat cele de mai înainte urmări și asuprele) *nu numai că este nealcătuit și pricinuitoriu de greutate pentru necurmarea sferturilor, dar și aducătoriu de pagubă locuitorilor, cerșind trebuința a se afla printre dânșii de apurarea zapcii și alți orânduți slujbași, pentru aceasta socotim că este de trebuință a se face de iznoavă așezarea și strângerea birului.*“ ¹⁾

Divanul propune un fel de unificare a budgetului, *reduce toate încasările la patru sferturi*: „tăcându-se socoteală pentru toată suma cheltuielile visteriei, pentru cheltuielile Domniei și a țarei, coprinzându-se și aceasta pentru trebuințele pământului și din vechi și acum hotărâte cu care împreună luându-se și obicinuită răsura să împartă această sumă în 4 sferturi deopotrivă pe an, socotindu-se fiecare sfert, ca să umble pe tri luni, începându-se anul dela 1 Octombrie și până la sfârșitul lui Septembrie.»

Se desființează sfertul special al poștelor «iar acum fiind că se face de isnoavă așezare, am socotit de folos ca să se numească și banii menzilului cu banii hotărâți ai birului, împărțindu-se între arătatele 4 sferturi, fără a se mai adăugi o deosebită dare pentru menziluri,»

Se desființează de asemenea și orânduiala zaharelei, „osăbit se va mai opri în suma birului țarei și banii cheltuieli obicinuitei zaharele.“

✓ *Numai răsura să păstrează deosebit.*

Va să zică unificația nu e complectă, boerii nu

---

²⁾ Uricarul Codrescu, vol. I, pag. 22.

renunțau la a avea un fond deosebit pentru lefile lor pe care să-l poată alimenta oricând ar avea nevoie, din birul țarei. Cifra budgetului pe care-l prezintă este de 1.916.000 lei.

Cât plăteau țăranii din această sumă ? Divanul ne o spune : 1.756.611 lei, la care adăugându-se rasura de 800.000 de lei, birul lor se ridica la 2.556.612 lei, o sumă destul de însemnată.

Dar cel puțin se curmase abuzul cu sferturile și cu orânduiele multiple și nesfârșite.

Domnul aprobă acest budget.

Va să zică țăranii trebuiau să plătească de sfert 429.000 lei în cifre rotunde.

Cu această ocazie aflăm că scutelnicii nu erau scuțiți decât numai de cislă și de menzil ; toate celelalte orânduiele precum răsura, zaharelele, ruzumaturile le plăteau ca și ceilalți contribuabili.

Reforma aceasta are o mare însemnătate, mai ales dacă ne gândim că la aceeași dată în Muntenia se urma încă după vechea tradiție de abuzuri, cu sferturile și cu orânduile, cu toate că i se dăduse și lui Ipsilante ordin dela Țarigrad ca să modifice așezarea birului. De formă și acolo Ipsilante pusese la chibzuirea boerilor chestia așezării birului țarei ; boerii însă refuzase a aduce vre-o modificare.

Intr'adevăr, într'o anafora din 1804 luna Noembrie, Divanul spune lui Ipsilante că avusese, însărcinarea, «să socotim, să chibzuim cele se se cuvinia spre buna întocmire și așezare a dajdiilor și la ce cale și rânduială, adică, trebue să se așeze dăjdiile, spre mai multă ușurință și odihna locuitorilor, și de este bun mijlocul acesta ale diminiilor (un stert pe două luni) sau de cunoaștem un altul mai de folos pentru repausul

locuitorilor și să arătăm Înălțimei Tale părerea noastră la această."

La care întrebare boerii răspund că *n'au găsit alt mijloc mai bun decât să se păstreze cele 6 sferturi pe an, plus menzilirile, plus răsura și celelalte.*

Să ne întoarcem în Moldova.

Înainte de a pune în lucrare noua așezare a dajdiilor, Moruzi ordonase ca să se facă o catagrafie în toată țara pe baza noiei împărțiri în 4 sferturi a birnicilor pentru ca să vadă la ce sumă s'ar putea urca darea. Acea catagrafie ne-a rămas. ¹⁾ Ea e făcută în vederea așezării noului bir, de vreme ce este lucrată pe două rubrici; pe cea întâi, cetim „banii unui sfert nou de 3 luni“ și pe cealaltă „suma peste tot a birului a anului“. Suma totală care iese de pe țară e de 1.894.512 lei, care cu răsura de 800.000 lei face 2.694.512 lei, în care, ce e dreptul intră și breslele și ruptașii.

Din această catagrafie aflăm că în 1803, erau 117.000 de birnici, din care 96.000 birnici ordinari, iar restul mazili și ruptași. Prin urmare, în mijlociu, țăranii plăteau peste 25 de lei, pe an fiecare. Suntem departe de ceea ce am văzut că țăranii plăteau în Muntenia.

Această nouă așezare a lui Moruzi, ține ? Deprinderile rele vechi, erau așa de înrădăcinate, încât cele bune cu care erau înlocuite, puteau cu greu a se menține. Așa, nu mai departe, în anul 1805 se mențin ce e dreptul, cele 4 sferturi stabilite, însă se aruncă pe țară din nouă cheltuiala *menzilirilor* în mod deosebit, plus banii lefilor boerilor (răsurilor) care am văzut că rămăsese neatinși. Acest lucru îl aflăm

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. VII și VIII, pag. 241—377 și pag. 342—368 precum și Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, p. 50—65.

din o anafora a Divanului, adresată Domnitorului Scarlat Calimah (1812) după ce trupele rusești sere-tiag din principate și Basarabia e anexată Rusiei.

Scarlat Calimah încă fiind la Constantinopole, in-vită pe boerii Moldoveni, ca să'l înștiințeze de cele urmate mai înainte în pământul Moldovei, precum și de orânduielile ce se cuvin a se așeza după ce vor trece cei doi ani de ertare a birului țării.

Iată cum se exprimă Divanul: «de trebuință am socotit a împlini datoria noastră și prin această ple-cată anafora a-i arăta înălțimei Tale, că mai 'nainte războiului acestuia alcătuirea birului din țară când era toate împreună, afară din rusumaturi, era 1.695.000 lei, care se lua dela locuitorii birnici, de la mazilii ruptași, ruptele visteriei, jidovi și negu-țătorii hrisoveliți, luându-se osebit și 180.000 lei pentru ținerea menzilor, mile și orfanotropii, și pe toată suma acestor bani se lua și răsura obici-nuită câte 15 parale de tot leul care se strângea la casa răsurilor; și se da lefi celor ce slujia țării, adică boerilor Divanului și boerilor Departamentului scriitorilor Divanului, și a visteriei, ispravnicilor, judecătorilor, comisilor, slujitorilor pământești apoi și beslegilor și în sfârșit și boerilor Kapikihailor din Tarigrad și altor a Domniei slujitori.

«Suma toată a casei răsurilor se aduna atunci peste 800.000 lei pe an și într'un acest chip se coprinde toată suma lefilor după isvoadele cu pe-cete Domnească».

«Această rânduială a strângerei banilor birului și a răsurilor urmând câteva luni și după intrarea oștilor Rusiei până când au avut ocârmuirea Domnul Ipsilante, apoi din poruncă s'au rădicat numai banii birului de asupra locuitorilor satelor, iar rásurile câte 15 parale de leu pe acel bir de

la sate s'au luat până în sfârșit adecă până la luna lui Septembrie trecut¹⁾.

Așezarea nouă a birurilor, după cum hrisovul chiar arată, s'a continuat cât va timp și după ce trupele intră în Moldova în 1806.

Cât timp? Anaforaua ne spune *„din porunca s'a redicat numai banii birului de asupra locuitorilor satelor, care nu au mai plătit bir“*, rămânând la dajdii numai mazilii și ruptașii, până la 1812. Iar birnicii n'au plătit, în acest timp, decât numai răsura de 15 parale de leu.

Un lucru rămâne constant, desființarea numeroaselor sferturi. Cîsla continuă a fi percepută numai în 4 termene până la Regulamentul organic.

V

Ceeace mai deosibește pe Moldova de Muntenia, în acest veac, este că în cea întâiu numai găsim ca bază a impositului unitatea fiscală numită lude. Am văzut că în veacul al 18-lea această diviziune fiscală a existat în amîndouă țările. În Moldova am putut o urmări până la Alexandru Mavrocordat (1785). Domnii din veacul al 19-lea atît în hrisoavele lor de așezarea birurilor, cât și în bugete, numai pomenesc de ludele fiscale.

Cu toate acestea cîsla continuă a avea și în acest veac același caracter, care l'avuse înainte și l'am văzut că l'avea și în Muntenia. Sătenii continuă a fixa ei părțile contributive. În anaforaua din 1804, către Domnitorul Moruzi, cetim: *„Pentru această sumă arătată (suma bugetului) cîsluindu-se în toată țara și îmbrăcându-se pe toate stările birnice cu buna și*

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag 11.

dreaptă cîmpăneală, nu numai după putința fieși căruia ținut, ci încă și după putința fiecărui sat“.

Și într'altă anafora, tot cu aceiași dată, găsim : «Să adaugi milostive, a se da cele mai puternice porunci către dregătorii ținuturilor, spre a urma cumpăna dreptății la strângerea banilor, ajutorinței de vară și a rîndatului, potrivit din vreme în vreme puterea cea adevărată a satelor, fără interes și hatâr ferindu-se prin înțeleaptă adîncă cercetare de starea cea adevărată a ținutului, iar prin neadevărata și prin pîrtinitoare arătări a unora și a altora, să se înșele încărcînd peste cuviință unele din sate cu care chip poate să le aducă stricăciune.»

Acest pasagiu are o importanță deosebită, pentru a caracteriza natura *ajutorinței*.

S'ar părea din aceste cuvinte că baza ajutorinței ajunsesese a se confunda cu totul cu acea a cislei, și că ea nu se mai plătea pe case (ogeacuri) ci se plătea întocmai ca cislea după puterea și putința sătenilor și a satelor. Dacă ajutorința ar fi avut, cel puțin în veacul al 19-lea, caracterul de taxă fixă, cum a avut la început, atunci n'am înțelege pentru ce Divanul roagă pe Domn, ca la așezarea *ajutorinței* ispravniciei să nu facă nedreptăți apăsînd unele sate, față cu altele, ceea ce am văzut că se întîmpla cu cislea.

Prin urmare atrag în această privință atenția cititorului, pentru ca să pună în legătură aceste ce le scriu acum, cu ceea ce am scris aiurea în privința caracterului acestui impozit.

Am văzut cât plăteau țăranii, în mijlociu, sub Moruzi.

Acum când cunoaștem caracterul cislei, nimeni nu poate să mă întrebe cât platea fiecare țăran în rea-

litate, fiindcă cîsla se plătea după sat, nu după locuitori.

În catagrafia dela 1807 pe care am amintit-o deja, găsim ceea ce n'am putut găsi în Muntenia, în catagrafia făcută sub Caragea. Catagrafia din Moldova, nu ne dă numai numărul locuitorilor din fiecare sat, dar ne arată și banii pe care satele le plăteau pe sfert, precum și pe întregul an.

Și cu toate aceste, din aceste date atît de precise nu ne putem face idee cît plătea fiecare contribuabil în parte. Ba mai mult, nu putem să ne rostim, după ce normă țăranii se cîsluiau între ei.

În Muntenia am văzut că ei să împărțeau în 3 categorii: în frunțași, mijlocași și codași. Din studiarea amănunțită a catagrafiei, făcută sub Moruzi, nu reiese că această normă s'ar fi practicat și în Moldova cu rigoare, sau că numai această normă ar fi călăuzit pe săteni în întocmirea cîslei în sate. Ba mai mult, din studiarea catagrafiei, ar eși tocmai contrarul, adică că cîsluirea nu se făcea numai decît după oarecare categorii fixe.

Nu erau împărțiți țăranii de exemplu în 4 sau în 5 categorii după starea lor, nici nu era o sumă determinată pentru fiecare categorie. Totul era lăsat la buna înțelegere, iar norma după care sătenii se impuneau, nu era dictată de visterie.

Acest lucru reiese foarte clar din condica birurilor din 1803. Găsim o mulțime de indivizi scriși pe nume, țărani, lude, argați, breslași, jidovi, etc., cu birul care 'l plăteau pe an, fiecare. Cea mai mare variație domnește în privința sumei. Cifra maximă pe care o întîlnim că plătesc unii birnici izolați, este de 52 de lei, iar cel mai mic bir de om, găsim de

2 lei. Intre 52 și 2 lei, variază suma pe care birnicii izolați plătesc.

Așa, găsim pe unii plătind 48, 40, 36, 24, de lei. Pe alți plătind 20, 18, 16, 14, 12, 8, 6, 4, și chiar 2 lei. Am căutat să-i clasez după oare care categorii, ca să văd nu cum va voiu găsi vre-o normă ; mi-a fost imposibil. Am constatat aceeași variație în plata birului la jidovi ca și la luzi, la breslași ca și la plugari, etc.

S'ar părea însă că oamenii cari atârnau de proprietari precum vierii, argații, etc., plăteau ceva mai puțin, decât sătenii și breslașii.

Această variație de cotă a birului de la individ la individ, începând cu suma de 52 lei, pentru a sfârși cu 2 lei, dovedește cu prisosință, cea ce am afirmat mai sus, că la visterie nu erau fixate nici un fel de categorii de contribuabili și că, mai că-mi vine a afirma că nu era fixată nici o sumă maximală pe care locuitorii bogați trebuiau să plătească.

Cum că cei care plăteau 52 de lei, și cei care plăteau 48 de lei, erau oameni cuprinși, lucru e clar. Dar de ce plăteau unii 52 de lei — foarte puțini de almintrelea, vre-o opt — și, de ce plăteau alții 48, alții 44 și alții 42 ? Lucru rămâne pentru noi inexplicabil, căci toți acești oameni să presupune că erau locuitori cuprinși, cu stare. De ce dar aceste nuanțe de bir, câte odată de 4 lei (48 și 44), câte odată de 2 lei (36 și 34) ? Găsim în condica de bir, de unde iau aceste date, câte odată, un șir de zece oameni înscriși cu numele lor, unii plătind 24 de lei alții 12, alții 8, alții 6, alții 2. La ce fel de categorii pot răspunde o variație așa mare de cotă ? Poți admite că erau 10 sau 12 categorii de contribuabili ?

Să știe că categoriile când se fixează de lege, nu pot să fie prea numeroase, dacă pe lângă că dau foarte mult de muncă, dar apoi ele devin nerentabile în dată ce mergi cu distincțiunile și cu nuanțările prea departe. Ași putea zice, că rar întâlnim pe locuitori plătind uniform, când îi vedem grupați în număr de 5 sau 6, cifră ușor de delsegat din cauza simplității. Dacă nu este arbitrarul, cel puțin este obscurul și haosul.

Pentru a ne explica acest lucru trebuie să ținem seamă, în parte, de hatărul și protecția care domniau în plata impozitului ca și în toate. Probabil că birnici, se taxau și în considerația proprietarilor și după influența stăpânilor de moșii. Așa, în această condică, de multe ori birnicii sunt designați sub următoarele cuvinte: „liuzii spătarului Rozetti“ sau „liuzii logofătului Canta“, etc.

Aceste lucruri rezultă din studiarea condicei cu privire la birnicii izolați sau cei grupați în număr de 4 sau 5. Tot același lucru găsim și la sate. Poate mai puțină variație, din cauză că locuitorii unui sat prezintă mai multă uniformitate în avere, în felul de muncă și de hrană.

Dar cum că exista o mare variație între cele două cifre extreme de bir, între maximum și minimum și că dela sat la sat, din această cauză, se schimbă cifra globală a cislei, și acest lucru ni-l dovedește cu prisosință condica de biruri de care vorbesc.

În adevăr, dacă faci mijlocia birului pe care diferite sate îl plăteau, niciodată acea mijlocie nu se potrivește.

Să dau câteva exemple.

Aşa, satul Stănileşti din judeţul Fălciu, aparţinând episcopiei de Huşi, compus din 161 de birnici, plătea 18 lei de fiecare locuitor în mijlociu; pe când în Răşeştii, proprietatea aceleiaşi episcopii cu 71 de locuitori, partea fiecăruia venea numai 13 şi jumătate lei.¹⁾

Alt exemplu :

Moşia Micleştii a spătarului Manolache Donici, însemnată chereştea şi loc puţin, din Judeţul Orheiului, avea 33 de locuitori. Pe ea venea fiecărui locuitor partea la cislă, în mijlociu, 23 de lei, pe an; pe când la moşia Hârjoaca însemnată tot chereştea şi loc puţin, mijlocia cislei locuitorilor este de 14 lei. Pe moşia Tuzara a stolnicului Matei Răşcanu acelaş judeţ, cisla venea locuitorilor 10 lei, în mijlociu. Iar locuitorii moşiei Tudora a stolnicului Ioniţă Vârnav plăteau 12 lei, în mijlociu.

Am luat de asemenea sate cu o populaţie de birnici egală, de ex.: cu 90 sau cu 70 şi am constatat că pe moşia Simnice a visternicului Iordache Balş, însemnată, ca cultivându-se şi tutun, pe lângă plugărie, locuitorilor le venea în mijlociu 17 lei cislă; iar pe moşia Băloşeni a lui Vasile Stamate, cu aceiaşi populaţie, locuitorilor le venea contribuţia la cislă numai 15 lei.²⁾

Mijlocia o mai repet este departe de a reprezenta realitatea, căci într'un sat unde, în mijlociu, sătenii plăteau 15 lei sau 10 lei sau 9 lei, putea să fi fost contribuabili care să fi plătit 30 lei sau chiar 40 lei, iar alţii numai 8 lei, 10 lei sau 12 lei. Căci aşa era baza impositului.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu. vol. VIII, pag. 242.

²⁾ Ibidem, vol. V, pag. 244, 245, 247, etc.

Acest impozit cîsla, care avea ca bază ceva de pură apreciere, cu totul subiectiv, și putînd da loc la abuzuri, ar fi putut avea un temei mai rațional.

S'ar fi putut împărți dela visterie țăranii în 3 sau 4 categorii. Am văzut, că boerii tineri refugiați la Brașov, propun acest lucru.

Am mai văzut că în veacul al 18-lea Grigore Ghica în Moldova chiar realizează o astfel de reformă împărțind pe contribuabili în 4 categorii, unii plătind 4 lei pe sfert, alții 3, alții 2 și alții un leu.¹⁾

Dar în acelaș timp, am mai văzut că această reformă a cislei nu durează mult. Se revine la vechiul obicei, acela ca locuitorii să se cisluiască între ei *după putere*. Chiar Regulamentul organic care desființează și în Moldova, ca și în Muntenia cîsla, o înlocuește nu prin un impozit proporțional sau împărțit în mai multe categorii, ci pur și simplu prin o capitație: în Muntenia de 30 lei pe an pentru orice familie de plugar, în Moldova iarăși de 30 lei. Însă, în cea ce privește determinarea numărului familiilor, Regulamentul organic, lasă în Moldova, tot după vechiul obicei, adică ca sătenii să decidă mulțămindu-se a institui un tribunal de apel, în persoana proprietarului, către care țăranul nedreptățit să reclame.²⁾

În 1806 Rusia declarînd războiul Turcilor, trupele ei ocupă țara, de unde nu ies decît la sfîrșitul anului 1812, când anexează Basarabia.

Este întrebarea: În timpul deselor ocupației stră-

---

1) Letopiseți Cogălniceanu. vol. III. pag. 186.

2) Regulamentul organic al Moldovei, pag. 41 și 42.

ine, în veacul al 18-lea și al 19-lea, când nu sunt Domni ci Divanul se mărginește a expedui afacerile curente sub ordinele comandanților austriaci sau ruși, țăranii plăteau bir ca în timpurile normale? Un hrisov din 1813 ne răspunde la această întrebare. După plecarea lui Moruzi (1806) țăranii au mai plătit câțva timp birul. După aceea li s'au luat numai banii răsurilor, pentru lefile boerilor, iar încolo nu au mai fost supărați.

„Apoi din poruncă s'a ridicat numai banii birului d'asupra locuitorilor satelor, iar măsurile câte 15 patele de leu, pe acel bir de la sate s'a luat până în sfârșit adică până la luna lui Septembrie trecut (1812) iar de la mazili și ruptași s'au luat în toată curgerea vremei¹⁾).

Nu se lua țăranilor bir, fiindcă erau supuși la tot felul de transporturi și de beilicuri pentru nevoile armatelor. Ei îndreptau drumurile pentru artilerie, ei transportau proviziile și munițiile, întovărășind armatele în toate mișcările lor, așa că ar fi fost imposibil ca să mai plătească și birul. Mazilii, adică boernașii și ruptașii — negustori, nefiind supuși la beilicuri și podvoade, se înțelege, continuau a plăti birul.

Cu ce se îndeplineau nevoile Visteriei, căci Divanul avea cheltueli măcar că Domnul lipsea? Cu venitul ruzumaturilor, adică cu produsul taxelor goștinei, a dijmăritului și a vădrăritului. Va să zică numai țăranii care aveau oi, porci, vii, stupi, etc., numai aceia plăteau bir sub forma acestor imposite.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. IV, pag. 114.

Deși țărani în timpul ocupațiilor străine nu plăteau bir, însă beilicurile la care erau supuși precum și prădăciunile la care erau supuși, erau așa de mari, în cât totdeauna după încheierea păcei se simțea nevoia ca aceste țări să fie ertate de bir pe 2 ani. Așa se făcu în 1774, așa în 1802, tot așa și în 1812.

Scarlat Calimah, venind în Moldova, la sfârșitul anului 1812, țării i se făcuse iertare de bir pe timp de 2 ani, până la 10 Iunie 1814. Moldova fusese desmembrată. Prin pierderea Basarabiei, 5 județe anume Grecenii, Hotărnicenii, Codru, Orheiul și Soroca, fuseseră deslipite de țară. După catagrafia din timpul lui Moruzi, de care ne-am ocupat, în aceste 5 județe, fusese 26.600 contribuabili, pe care țara perzându-i perdea un venit de 638.000 de lei pe an, în cifre rotunde, adică a treia parte din întregul venit al țării. Pe această bază nouă trebuie ca Divanul și Calimah să așeze birul țării.

Dar până la 10 Iunie 1814 nevoile țării necesitau oare care cheltuieli. Pentru lefii funcționarilor, am văzut, că în orice timp și sub ocupația străină, se percepea 15 parale la leu. Dar serviciul poștelor sau a menzilor ?

Pe lângă aceste, mai erau oarecare datorii a țării care rămăneau totdeauna pe urma evacuării țărilor de trupele Rusești sau Austriace.

Cum am spus, taxele dijmăritul, goștina și vădrăritul, trebuiau să acopere toate cheltuielile în lipsa birului țării. Din venitul lor deci se plăteau menzile, precum și cheltuielile curente ale visteriei. Dar taxele rusumaturile, se vede, că nu erau suficiente. Calimah constată că visteria Moldovei era datoare aproape un milion, deficit rezultat din insuficiența veniturilor

ruzumaturilor. Măcar că țăranii erau scutiți de darea birului până la 10 Iunie 1814, cu toate aceste Calimah aruncă o dare provizorie pentru acoperirea deficitului visteriei. Și ceea ce este mai extraordinar chiar și pentru acoperirea lipsei casei răsurilor, măcar că în tot timpul ocupației, cum am zis, țăranii nu încetase un minut a plăti banii lefilor.

În sfârșit în luna lui Maiu 1814, termenul *așidoșiei*, adică a ertării birului, expirând la începutul lunei viitoare, Domnul se gândește a așeza birurile pe țară.

Iată cum scrie Divanului: „Veți alcătui cele mai adevărate și cuviincioase socotinți, pentru cea neapărată sumă a birului, care se cuvine să se așeze atât asupra locuitorilor a fieștecărui sat, cum și asupra tuturor celorlalte trepte *cu aceeaș alcătuire a sferturilor, precum s'au urmat până la 1806, socotind cu luare aminte, pentru ca prin bună și dreaptă alcătuire, să poată visteria a'și întâmpina neapăratele cheltueli*, dar și locuitorii țării întru bună petrecere cu liniștire și mulțumire să urmeze împlinind datoriile lor”.¹⁾

Divanul după ce se adună la Mitropolie și chibzuește, răspunde la 15 Maiu 1814 lui Calimah:

„Drept aceea alcătuiți noi pe temeiul părinteștii iubiri a Înălțimei tale, înfățișându-ne Visteria Înălțimei tale, cuviincioasele înștiințări pentru suma locuitorilor țării, a fieștecărui sat și târg, și câte altele au cerut trebuință, spre dovada aceștii de acum stări a locuitorilor ne-au înfățoșat și extract în sumă de 1.354.540 lei, care după așezarea fă-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. I pag. 187.

cută la 1804, cu urmare de 4 sferturi într'un an, se află darea birului țării până la anul 1806, când s'a deschis războiul¹⁾.

Această cifră de 1.354.540 lei, nu este exactă, dacă ținem în seamă anaforaua acelorași boeri din 1813, în care să vorbește la câtă sumă se ridică birul țării în 1804—1806. În adevăr, țară pierduse, cum am spus, prin luarea Basarabiei, 26.600 de contribuabili și o sumă de 638.000 de lei cifre rotunde din venitul anual al țării.

Prin urmare, exact ar fi trebuit ca Divanul să evalueze numai la 1.070.000 de lei, cifra pe care contribuabilii rămași Moldovei puteau să plătească în conformitate cu așezarea birului din 1804. Dar Divanul urcă într'adins cifra, pentru ca Domnul să mai poată scădea ceva, după obicei, pentru a'și arăta mila ; de aceea, Calimah face o scădere, având, zice el, în vedere „acele grele pătimiri din vremea războiului, ci și cu despărțire a hotarului, care pricinuește lor (locuitorilor) lipsă de locuri de hrană trebuincioase pentru dânșii și dobitoacele lor și cu potrivire starea locuitorilor de acum, socotim ca să fie fără simțire de greutate a se așeza pe an suma birului țării de 1.260 000, afară de răsurile obișnuite câte 15 parale la leu“.

Răsurile, Divanul le evaluează la suma de 532.000 de lei în cifre rotunde. Deci birul care trebuia să'l plătească țăranii se ridică la suma de 1.800.000 de lei.

Alex Calimah în aceeași zi chiar, când primește anaforaua Divanului, enite hrisovul de așezarea biru-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. I, pag. 39.

rilor "cu scăzământul obicinuit „primim cu bucurie a se așeza către toți locuitorii țării, *numai suma de 1.260.000 lei*, de care scăzându-se : 140.000 lei, suma ce se cuprinde asupra treptelor ce au așezarea lor cu deosebire împreună și dare într'un an a dughe-nilor, ramâne să fie asupra locuitorilor satelor și cu târgurile numai 1.120.000 lei care sumă după așezarea făcută la 1804, alcătuindu-se cu dreaptă cumpănire în *patru sferturi, câte pe trei luni*, se cuvine să fie sfertul de 280.000 lei, iar începerea așezării birului, *dela 10 a viitoarei luni Iunie*".

Deci budgetul Moldovei pe anul 1814 10 Iunie până la 1815 aceeași lună, împreună cu răsura pe care am arătat-o deja, se ridică la 1.620.000 de lei, ceea ce face ceva aproape 25 de lei, în mijlociu, pe cap de contribuabil.

Posedăm de asemenea budgetul de sub Scarlat Calimah și pe anul 1817—1818. El nu se deosibește mult.

În adevăr țărani plătesc în anii din urmă a domniei lui Scarlat Calimah, 1.060.000 bir, la care dacă adăugim 534.000 răsura face 1.590.000 lei iar pe cap de contribuabil vine ceva mai puțin de 25 de lei, în mijlociu.

Nu sunt publicate sumele visteriei din timpul lui Ioniță Sturza, ultimul Domn înainte de Regulamentul organic.

Dacă ne-am potrivi acuzațiilor vagi a clasei boe-rești pe care le formulează într'o petiție către Sultan, ar trebui să conchidem că Ioniță Sturza stoarce cu

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVII, pag. 345.

cruzime țara impunând impozite nouă și nouă desbrăcări. Ba mai mult ar trebui să conchidem că Ioniță Sturza a înființat din nou văcăritul, desființat încă din veacul al 18-lea.

Iată în adevăr ce cetim în petiția adresată de boerii mari în Februarie 1824 către Sublima Poartă: «Nenorociții locuitori prăpădiți încă de relele trecutului și cu totul sărăciți, gem astăzi sub greutatea de nouă impozite și nouă exacțiuni. Boerimea și toate celelalte stări care au privilegiul lor acordat de milostivirea ta, sunt acum supuși la dări care se percep cu brutalitate. Clerul, chiar Mitropolia și Episcopul țării au fost supuse la asemenea dări. Domnul a pus mâna chiar pe lefii boerilor și a slujbașilor și chiar pe acele a doctorilor orașelor. A confiscat venitul mănăstirilor închinat, și nu ne-a lăsat nici măcar pentru trebuinciosul religiei, și a reparației bisericilor. Casa milelor a fost violată, s'au pus chiar un impozit nou, așezat pe vitele mari, singura ramură de comerț a nenorocitei noastre țări. Beilicurile exercitate în țară n'au nici termeni nici margine și toate se fac fără bani.»

Și mai jos boerii continuă astfel :

„Toate aceste impozite au fost și sunt încă stoarse de la țară sub pretext că încă din timpurile când trupele imperiale ocupau țara, măcar că este cunoscut și se poate chiar dovedi că cu ceeace s'a luat atunci dela țară s'ar fi plătit de 2 ori și de 3 ori cele trebuincioase pentru trupele ce ocupau țara.“¹⁾

Ce e adevărat în tot acest rechizitor pe care boerii revoltați, în contra lui Ioniță Sturza, îl formulează către Poartă? Documentele care sunt la cunoștința mea, nu mă îndrituiesc ca să dau o deslegare. S'ar părea însă

---

¹⁾ Acte și fragmente, Iorga, partea II, pag. 688—689.

că boerii care erau furioși de numirea lui Ioniță Sturza și începuse deja intrigile lor pe față contra în-tâiului Domn pământean după 100 și mai bine de ani a ocupării tronului de străini, cel puțin exagerează, dacă nu inventează multe din capetele de acuzare.

Așa, una din acuzații, este că Ioniță Sturza, supusese pe țărani la beilicuri nesfârșite. Avem din contra un document din care rezultă că Domnul ia măsuri ca țărani care umblau în cărăușie, să fie apărați contra lăcomiei proprietarilor. Mulți țărani se duceau la Tg.-Ocna, încărcau cu sare carele lor, și făceau comerț. În drum ei întâmpinau tot felul de neajunsuri și strâmtorări din partea orândarilor și vătăfilor moșiilor. Aceștia le luau taxe la trecătoarea podurilor, și le cereau pentru pășunarea vitelor prețuri despuitoare.

Domnul dă ordine ca asemenea dispuieri și acte lacome să înceteze. Iată ce cetim în porunca pe care Ioniță Sturza o dă dregătorilor ținuturilor :

„Inadins rânduim Domnia me pe D-lui paharnicul Constantin Sion ot Visterie, care să meargă pe drumul cel mare de la Ocna, până la Sculeni, și la fiești care 2 ceasuri să alcătuiască imaș îndestul pentru popasu locuitorilor cărăuși, făcând izvod anume de fiești care popas la acel loc. pe a cui moșie și de câtă mărime. Pentru care să-și facă cunoscut stăpânilor, și orândatorilor, moșiilor acelora, că mai mult să nu îndrăsească a face cât de puțin supărare locuitorilor pentru pășunatul vitelor precum asemenea și pe la trecătoarele de ape să nu cuteze cineva a lua un ban măcar mai mult peste hotărârea dată de către Domnia mea.“¹⁾

Acuzarea cum că Ioniță Sturza a aruncat dări pe

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XIV, pag. 289.

țară, sub pretext de a plăti închipuite datorii făcute de oștirile turcești, este nefondată. Avem dovada.

În 1822 August, Moldova este ocupată încă de trupele turcești care intrase pentru a înăduși Eteria Grecească. Lui Ioniță Sturza i se spune de la Țarigrad că până când țara nu va plăti un rest de datorie de peste jumătate milion pentru cheltuiala trupelor turcești, nu se va da ordin de retragerea aceloră. Domnul scrie de la Silistra, următoarea țedulă către Caimacanii țarei :

„Din două mehtupuri a dumneavoastră ce ați scris către pre Inaltul Silistra Valesi, stăpânul nostru, am înțeles că din 542.620 lei, ce au ramas datorie asupra țarei, să plătească în lefiile oștenilor, ați pus la cale împlinirea a 401.640 lei, din care 182.349 lei. ați și răspuns la dumnealui Kiuciuc Mehmet, iar ceilalți făgăduiți că în 5—6 zile, se vor împlini, și se vor răspunde, nepomenind nimic pentru cusurul de 140.981 lei, ce mai trebuie, pân la împlinirea de 542.620 lei, ce cuprinde datoria toată până la sfârșitul lunei aceștia, la ce cale ați pus. Deci fiindcă banii trebuie a se plăti toți până a nu se sfârși lumina aceasta, căci până când toată suma arătată nu se va plăti, oștile de acolo nu se pot rădica și numai o zi de vor păși în luna viitoare, cu hotărâre să știți că pe luna aceea toată, rămâne datoare țara a plăti leafă.

„Pentru acea dar dumneavoastră prin toate chipurile vă sărguiți până a nu se săvârși lumina aceasta să istoviți plata a toți banii și să luați sinetul domniei-sale Kiuciuc Mehmet și până în 4—5 zile să mi-i proftacșiți, ca să se poată scoate porunca de redicarea oștilor de acolo.

„Boeri nu vă pară șagă. Numai decât aștept până în 5—6 zile, sinetul dumisale Kiuciuc Mehmet, de

primirea deplin a 542.620 lei, prin orice chip veți ști, pentru ca să se poată redica greutatea deasupra țerei “¹⁾

Fost-au și alte datorii pentru a căroră plată Sturza venind în țară, a aruncat biruri? E mai mult decât probabil. Totdeauna, am arătat, că în urma ocupațiilor țării de armate străine, visteria rămânea datoare cu sume pentru întreținerea armatelor și chiar câte odată cu sume care se rechiziționau. Am văzut că atât Ipsilante cât și Moruzi plătesc în 1806 datorii ocazionate cu întreținerea trupelor Rusești. Moldova rămăsese atunci datoare aproape cu un milion.

Am arătat mai sus că și Scarlat Calimah în 1812 găsisese o datorie de vre-un milion lei din timpul ocupației Rusești. Prin urmare nu este nimic extraordinar dacă și Ioniță Sturza a fost nevoit să plătească datorii analoage și iar nimic extraordinar, cunoscând vechile obiceiuri a clasei dirigente, dacă boerii au căutat să exploteze chiar de la început greutățile financiare ale lui Ioniță Sturza.

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. XVII, pag. 345.

CAPITOLUL V

CONDIȚIA JURIDICĂ A ȚĂRANILOR

I

După ce am văzut starea țăranilor în toate veacurile, vine importanta întrebare : care era condiția juridică a acelor pe moșiile unde erau așezați ?

Datoriile țăranilor către proprietari consistau în a da dijmă din toate, a face clacă și alte angarale.

Care însă erau și drepturile lor ? Căci, în principiu, nu poți presupune datorii, fără drepturi.

În adevăr și ei au avut drepturi, din care, pe o parte le-am semnalat. Însă este necesar ca să le rezum și să le formulez, de astă dată, în totalitatea lor.

Cea întâiu întrebare care se pune, este următoarea : țăranii erau ei legați, *față de proprietari*, prin obligația de a nu părăsi satul, de a nu se muta din el, aiurea ?

Deja am răspuns, în parte, la această întrebare.

Țăranii fuseseră opriți, din motive de fiscalitate, de a părăsi satele dela jumătatea veacului al 18-lea, anume din cauza impozitului cislei pe care fiecare sat îl plătea în comun și în mod global. Nu fuseseră opriți și *din cauza legăturilor cu proprietatea.*

Proprietarii nu aveau dreptul ca să reție pe țărani ce voiau să se mute, cel puțin nu-i vedem nici odată exercitând un asemenea drept, decât numai față de vecinii și rumânii, a căror condiție, am arătat, că fusese alta decât a celorlalți țărani.

Caragea cel întâiu în Muntenia oprește pe țăran de a părăsi satul pentru a *asigura facerea clăcei către proprietar* și chiar pedepsește pe stăpânul care l'ar atrage pe altă moșie, făcându-i condiții mai bune la lucru. ¹⁾

Iar în Moldova Ioniță Sturza în sobornicescul hrisov din 1827, dispune: „locuitorii ce vor fi pe moșiile boerești, mănăstirești și a altora, nu pot avea voie a se ridica *fără voia stăpânului* și pururea fugarii de acest fel ce se vor ridica fără voie să fie aduși la urmă și cercetați». ²⁾

Numai voia Domnului fusese necesară până la aceste date, pentru ca un țăran să parăsească satul, iar nici de cum și aceea a proprietarilor.

Pe lângă dovezile aduse deja iată încă un caz doveditor.

În 1793 niște locuitori din jud. Muscel, din satul Slănicul, fac o petiție către Vodă Moruzi, în care «cer a fi slobozi, zic ei, ca să ne așezăm cu locuința la sud Dâmbovița, fiind că unde ședem până acum la sud Muscel, D-zeu știe cu cât necaz ne petrecem viața, neavând loc de hrană fiind munte și piatră, care trei ani sunt de când suntem muritori de foame, cumpărăm bucate dela altă parte, mai ales că astă vară a venit potop mare din munte și au înecat tot locul, cu care jalbă *fiind orânduți* la d-lui Vel Vist., ni s'au făcut

¹⁾ Legiuirea Caragea part. III, cap. 6, art. 3. pag. 270.

²⁾ Acte și legiuri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 68.

luminată poruncă către domnii d-lor ispravnicii aceluia județ ca să cerceteze și să înștiințeze și mergând după înștiințarea ce au făcut, vedem că nu sunt slobozi, etc.» ¹⁾

Pe proprietarul satului Slănicul-Ungureni, în care ședeau locuitorii petiționari, nu-l vedem amestecat, nici nu este chemat să-și dea avizul.

Domnul însărcinează pe ispravnici, între altele, să cerceteze «de ce nu pot (numiții locuitori) a mai fi cu locuința acolo într'acea moșie, și dacă mai sunt pe acea moșie și alți locuitori oameni pământeni și cum acei pot locui pe dânsa?»

Raportul pe care-l primește Domnul, îl înaintează vel visternicului, adică ministrului de finanțe, de care atârna, din cauza cislei, strămutarea locuitorilor. Iată referatul vel visternicului către Domn: „După luminata poruncă Măriei Tale am cercetat jalba și cererea lor; aceștia sunt cei ce caută a se așeza pe moșia lui Hagi Dumitrache Papazolu ot. Sud Dâmbovița; *cercerea lor este împotriva ponturilor ce sunt date la așezământ, de vreme ce așezământul i-au apucat în Sud Muscel, ci rămâne la milostivirea și hotărârea Măriei Tale. 1793 Maiu 14. Vel Vist.*» ²⁾

Așezământul prevedea că acolo unde un contribuabil era înscris la cislă, acolo trebuia să rămână.

Acum cetitorul poate înțelege însemnătatea dispozițiilor lui Caragea și Ioniță Sturza, care fac ca strămutarea țăranilor de pe un loc pe altul, să atârne și de voința proprietarului, pe când până atunci atârnase numai de a fiscului.

Cum că părăsirea unui sat de o parte din locuitori, lovea în interesele proprietarului, aceasta dela

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V, pag. 113—114.

²⁾ Ibidem.

sine se înțelege. Proprietarul însă n'avea dreptul ca să-i aducă, cu sila, înapoi, ci trebuia să reclame Domnului, iar acesta hotăra, dacă oamenii fugiți trebuiau aduși sau nu, chiar când interesele fiscului nu erau în joc.

Iată un caz :

Egumenul mănăstirii Mărcuța, se plânge tot în 1793 lui Vodă Moruzi, «din pricina a doi săteni revrătitori, anume Dobrinu și Lupul, ar fi fugit opt oameni, și s'ar fi mutat în satul Spanțov, pe moșia sfintei M-ri Mihaiu-Vodă care este departe de un stert de ceas, și această mutare a lor nu o fac din altă, ci că locul siliștii Catinile să se strice și să *rămâie pe jumătate vitelor*, cerând de a fi aduși la urmă-le, ca să nu se spargă satul». ¹⁾

Dacă dreptul proprietarului a aduce înapoi pe țărani fugiți, ar fi fost consacrat prin vre-un obicei sau lege, Domnul s'ar fi mărginit să dea ordine în consecvență. Moruzi însă ordonă o cercetare și ancheta constată că satul nu are biserică și că prin urmare locuitorii sunt nevoiți să se ducă la biserica altui sat vecin, că satul nu are nici puțuri de apă.

Moruzi pune următoarea rezoluție : ca mai întâiu egumenul «să facă biserici și puțuri de apă» și numai după ce va face aceasta, atunci «se vor aduna sătenii la urma lor ca să le găsească *pe aceste gata*» ¹⁾

Iată deci dreptul săteanului de a părăsi un sat, recunoscut, de câte ori are cauze bine cuvântate și de câte ori fiscul nu să opune.

Dealmintrelea Const. Mavrocordat spune acest lucru în urbaru lui (1794).

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche vol. V, pag. 108.

²⁾ Ibidem vol. X, pag. 116.

„Țăranul poate a-și lăsa satul pentru o pricină bine cuvântată și cu voia stăpânirei, altmintrele *stăpânirea* îl întoarce la urma sa“ ¹⁾ Prin *stăpânirea* se înțelege Domnul.

De sigur că, în asemenea condiții, libertatea țăranului a fost limitată în toate veacurile. Căci nu mai este libertate, când ea atârână de autorizarea Domnului, pentru a uza de ea, chiar când ar fi fost numai o chestie fiscală la mijloc.

În veacul al 17-lea, dacă proprietarul nu avea dreptul să împiedice pe țăran de a pleca, și nici fiscul nu avea interes prea mare ca să-l oprească, totuși consătenii lui, solidari responsabili, pentru suma globală a cislei satului, aveau ei dreptul și interesul ca să-l urmărească și să-l readucă la sat, cu carte Domnească; cel puțin ca să-l facă, unde l'ar fi găsit, să-și plătească partea lui din cislă.

Așa că în definitiv țăranul nu s'a bucurat în nici un veac de libertatea completă de a se muta dintr'un loc, într'altul.

Faptul însă că în veacul al 19-lea el nu poate părăsi satul și *din cauza legăturilor lui față de proprietar*, are importanța lui, juridicește vorbind, căci el arată că până la Caragea și Ioniță Sturza, nu exista, cel puțin sub formă de legiuire, dreptul stăpânului de moșie *asupra persoanei țăranului clăcaș*.

Această situație nu se schimbă, în esență, cu punerea în vigoare a Regulamentului organic. Zic în esență, de vreme ce noua legiuire nu face decât să stabilească, în mod amănunțit, condițiile care și înainte existau de fapt, pe care numai după ce săteanul le împlinea, putea să părăsească satul.

---

¹⁾ Magazin Istoric, vol. II. pag. 294.

În adevăr, conform art. 27 din Regulamentul organic, în Moldova, autorizarea din partea atât a stăpânirii cât și a proprietarului erau necesare : „Săteanul — zice acest articol — nu se va putea muta de cât *prin știrea stăpânirii și a proprietarului*“.

Iată și condițiile cerute :

Mai întâi el nu putea să se mute decât numai „în anul cel din urmă a vremii orânduite pentru catagrafie“, Catagrafia făcându-se cel puțin, pentru cinci ani, țăranul nu putea să se mute din sat de cât împlinind următoarele cerințe, în cel din urmă an.

1-îu, el trebuia cu un an înainte să facă cunoscut hotărârea de a se muta, judecătorilor sătești atât a satului pe care voia să-l părăsească cât și aceluia din satul unde voia să se mute. Această formalitate se cerea, zice articolul citat, „pentru ca, numele lor (adică a țăranilor) să fie șterse din izvodul satului unde ei locuiau, primind o adeverință după forma ce se va orândui și să se treacă în izvodul satului unde ei ar voi să se mute cu locuința“.

Țăranii puteau să se mute și în perioada dintr'o catagrafie și alta, dar în acest caz, pe lângă formalitățile semnalate mai sus, li se cereau ca să plătească birul *pentru toți anii câți vor fi până la viitoarea catagrafie* și stăpânului, prețul clacei pe un an întreg. Își poate închipui acum cineva, cum aceste formalități aproape puneau în neputința pe un sătean ca să părăsească satul; mai cu seamă îndeplinirea condiției celei din urmă. Care dintre țărani putea să plătească deodată birul pe mai mulți ani înainte, și în acelaș timp să dea stăpânului prețul clacei pe un an întreg? Este drept că acel sătean — zice art. 127 — „nu va mai fi îndatorit a plăti birul pe anii viitori până la sosirea viitoarei catagrafii“.

Ceeace făcea imposibilă mutarea care ar fi atârnat numai de placul săteanului, este că el nu se putea muta decât într'un singur caz și anume *«dacă proprietarul nu ar putea da la vre-unii din săteni numărul de fălci orânduite»* în orcare alt caz, nu.

Acciași dispoziție este prevăzută și în *Regulamentul organic* din Muntenia la art. 143 cu două condiții mai agravante. Iată chiar textul articolului: *«Pentru moșiile ce ar avea o întindere mărginită și la care proprietarul va putea să dea sătenilor săi pogoanele de loc ce să îndatorează și să împarte întinderea moșiei în trei părți deopotrivă din care două se vor da pe seama proprietarului. Și dacă după această împărțire se vor găsi locuitori de ajuns, asemenea locuitori vor putea să se mute pe alte moșii însă la șapte ani odată și anume în curgera celui din urmă an al catagrafiei, pentru ca noua catagrafie să-i poată găsi și să-i înscrie între dajnicii așezării lor ce vor dobândi din nou.»* Urmează apoi formalități cerute pentru mutare, care sunt aproape aceleași ca și în Moldova.

II

A doua întrebare însemnată :

Dar proprietarul putea să alunge pe țărani de pe moșie ? La această răspund categoric : Nu.

S'ar părea că întrebarea n'are importanță, fiindcă la prima vedere, ai crede că cazuri în care să se fi pus asemenea chestie, n'au putut să aibe loc, proprietarii având tot interesul să aibă cât se poate mai multe brațe pe moșii, pentru dijmă și pentru clacă.

În realitate nu e așa. A fost un moment — am a-

rătat întâmplarea — în care unii proprietari se vedeau oare cum jigniți de prezența țăranilor, față cu pretențiile acestora asupra locurilor de fânaț mai cu seamă, și cel puțin într'un moment de supărare, ei declarară că dacă ar avea destule locuri de fânaț și de imașuri ca să facă o mare cultură de vite, le ar fi mai folositor decât brațele, de multe ori îndărăt-nice, ale clăcașilor.

Am citat deja din magzarul boerilor Moldoveni către Inalta Poartă, din 1805 următorul pasaj: „In vreme ce după prețurile curgătoare fânațul nu mai covârșește prețul slujbei lor și văzută pagubă pricinuesc (locuitorii) *rămând a fi folositoare moșiile acele nelocuite, vânzându-și fânul cu prețuri bune la alții, nefiind supuși să-l dea la săteni, numai pentru o slujbă neschimbătoare, etc.*»

Dar afară de generalități, s'au întâmplat cazuri concrete. Așa, câte odată proprietarul și arendașul cereau țăranilor atâtea zile de lucru sau atâtea dijmă. Aceștia refuzau și atunci stăpânii moșilor fi amenințau că au să-i gonească și se încercau chiar. Țăranii imediat supuneau cazul Domnului, care totdeauna hotărea că proprietarii n'au dreptul a alunga pe locuitorii șezători.

Iată un caz: Sătenii din statul Novaci, județul Vlașca (1793) se plâng Domnitorului Moruzi contra arendașului, între altele că acela *«caută să-i isgonească din căminurile pârîntești unde s'au pomenit»*. Domnul orânduiește pe un boer ca să facă cercetare. Acesta face un raport foarte defavorabil țăranilor și găsește natural ca țăranii, când nu sunt supuși, să fie alungați de pe moșie. Iată propriile cuvinte: „Și deosebit jăluesc (țăranii) că umblă să-i gonească

din căminurile lor părintești unde s'au *pomenit, punând temeiul la jalbă ca când ar fi ei stăpâni*" ¹⁾. Adică fiindcă țăranii nu erau proprietarii moșiei, arendașul putea să-i alunge.

Moruzi însă este de altă părere. Iată ordinul care-l dă ispravnicilor județelor :

«Vă poruncim ca numai cele ce sunt orânduie după condica Divanului, acelea să se împlinescă, iar celelalte fiind împotriva și peste orânduiala condicei, *au să fie nesupărați locuitorii*» ²⁾.

Un alt caz din Moldova. În satul Horlești, noul preot jesuit caută să schimbe condițiile muncii și a dijmii, de cum fusese până atunci. Țăranii să opun. Preotul îi amenință că-i va alunga de pe moșie. Aceștia se plâng Domnului. Acesta după ce judecă cazul, dă următoarea hotărâre :

„Că el (preotul) nu poate ca să strămute oamenii birnici de pe moșia sa, *fiind trăitori acolo și așezați de multă vreme*“ ³⁾. Dar chiar așezământul lui Const. Mavrocordat prevede cazul în care proprietarul poate dispune de casa clăcașului și prin aceasta rezolvă și chestia de care mă ocup. În adevăr iată ce citim în acel așezământ: „Când un țăran va fugi pe ascuns din sat și nu se va întoarce până la trei săptămâni, *stăpânul are voie a da casa lui, altuia*“.

Prin faptul că stăpânul, numai în acest singur caz poate dispune de casa unui țăran, se înțelege dela sine că el nu-l poate alunga.

Regulamentul organic ia țăranilor și acest drept de

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V, pag. 122.

²⁾ Ibidem, vol. V, pag. 105.

³⁾ Acte relative la cultul catolic în principate. Studii și Documente, Iorga pag. 10.

a nu putea fi alungați de pe moșie, făcând pe proprietar stăpân absolut de a ținea sau nu ținea pe moșia lui pe țăranii care nu iar fi plăcut.

Iată ce zice art. 126 din Regulamentul Moldovei : „*proprietarul va putea să ceară depărtarea țăranilor îndărătnici care ar pricinui neînvoire și nesupunere între ceilalți locuitori săteni*“. Urmează oarecare formalități.

În Muntenia *Regulamentul* înscrie aceiași facultate a proprietarului de a alunga pe țăran de pe moșie, mai prevăzând la art. 143 încă următorul caz : „*Asemenea va fi slobod și proprietarul la întâmplarea prevăzută la paragraful întâiu al acestui articol (paragraf pe care l'am reprodus mai sus) că în curgerea celui din urmă an al sorocirei catagrafiei, să depărteze pe locuitorii ce ar avea prea mulți după asemănarea întinderei moșiei sale, va da însă de știre cu un an înainte atât locuitorului cât și stăpânirii*“.

III

O dată ce am văzut acestea, se pune o treia întrebare de o mai mare însemnătate decât cele două rezolvite până acum : *Ce drepturi aveau țăranii pe moșile boerești și mănăstirești ?*

Locuitorii aveau dreptul să aibă pe moșia pe care ședeau *loc de hrană, de fânaș și de imaș ; lemne de construcție pentru a-și face case, loc de grădină împrejur și lemne de ars*.

Urbarul lui Const. Mavrocordat (în Muntenia) începe cu următorul articol :

„*Tot clăcașul trebuie să lucreze pe an 8—10 și 12 zile, după cum se va învoi cu stăpânul moșiei, care se îndatorează să-i dea câmp, livede, lemne de construcție și de ars*“.

Cum că acest contract între țărani și proprietari era de natură sinalagmatică, nu încape nici o îndoială. Dacă una din părți, nu presta celeilalte ceea ce era obligată, partea avea dreptul să refuze a-și executa și ea la rândul ei, obligațiile.

Așa, să presupunem că un proprietar ar fi refuzat a da, unui țăran loc de hrană și de nutreț, acesta putea refuza să facă clacă, ba chiar era în drept să părăsească moșia. Acelaș lucru cu locul de casă și de grădină, și cu lemnele de foc. Sub Moruzi în Muntenia (1797) niște locuitori să plâng că proprietarul nu le dă loc destul de hrană și de nutreț și totuși le cere claca întreagă. Domnul hotărește că întru cât proprietarul nu le dă tot ce le trebuie, și țăranii să nu facă de cât o parte din legiuita clacă.

Vom vedea îndată că motivul pentru care țăranilor de pe moșii le este permis a lua lemne din pădurea stăpânului, este fiindcă ei fac clacă și dau dijmă.

IV

Să încep cu *lemnele de construcție și de foc* pe care proprietarii erau obligați să dea.

În Moldova o mare parte din pământul arabil și cultivabil, a fost, ca să zic așa, cucerit asupra imenselor păduri care acopereau aceste țări. Acest lucru rezultă din acte, cronici și documente.

În veacul al 18-lea, foarte multe păduri dispăruse. În anaforaua Divanului către Alex. Moruzi în 1792 găsim semnalate dispariții de păduri și codri.

La acea dată nu mai era ca păduri seculare decât pădurile Iașilor în partea despre *Prut*. *Anaforaua continuă astfel* constatând scumpirea cherestelei: «care scumpete nu urmează dintr'alta fără numai

de îndepărtarea pădurilor», și mai jos : «mai sunt și alte îndrăzneli ale locuitorilor *de strică pomeți și livezile pricinuindu-se tot din nepază care nefiind voie și păduri și merei (codri seculari) au rămas numai câmpii precum este știut și văzuți de toți* ; că întâiu la ținutul Sorocăi a fost dumbrăvi ca niște codrii și acum mai nici nu se cunosc unde au fost. Asemenea și la ținutul Covurluiului au fost câțiva codrii merei care erau foarte de trebuință,... iar acum au rămas câmpii numai abea se cunosc ciritei și asemenea au rămas și alte păduri mari și lunci de pe la ținuturi».

Care a fost regimul asupra pădurilor din veacurile dintâiu ? A fost aceeași lipsă de orice regim care a domnit în timpurile primitive, în toate țările cu o populație rară. Ași putea zice, că pădurile mult timp au fost a tuturor, de vreme ce fiecare putea să taie lemne de construcție și de foc, din orice pădure cât îi plăcea. Proprietatea mult timp nu-și afirmă drepturile ei de limitare, nici stăpânii dreptul lor de privilegere. Pădurile ținându-se lanț unele de altele și trecând fără soluție de continuitate de pe o proprietate pe alta, era prin natura lucrurilor imposibil ca să se delimiteze. Căci, cum observă foarte bine d-l Flach în lucrarea sa, ¹⁾ cum se putea determina limitele între păduri nesfârșite unde omul nu putea străbate ușor și cum să puteau împărți, când totul era lăsat la efectul naturei ? Pădurea oare cum, rămâne în afară de comerț mult timp ca și aerul pe care omul îl respiră, ca și apa din care se adapă.

Această stare de lucruri durează mult timp, durează până la sfârșitul veacului al 18-lea. Lucru îl

---

¹⁾ Les origines de l'ancienne France, vol. II pag. 140 și celelalte.

aflăm dintr'o anafora a Dîvanului adresat lui .Alex. Moruzi în 1792 în care cerând un așezămînt Domnului pentru regimul pădurilor, rediurilor și dumbrăvilor, ne spune că,—relativ de curînd, anaforaua nu fixează data — visteria se hotărîse *ca să pună sub ocrotire și apărare în contra devastărilor fiecăruia însă numai rediurile și dumbrăvile; cât despre lunci și păduri „adică codrii erau neapărați și slobozi a tăia fiște cine orice fel de lemn ar vrea și mai ales lunca Prutului până acuma n'a fost poprită nici odată*», deci cea ce am spus mai sus. Și anaforaua arată motivul pentru ce luncile și pădurile merei, (adică seculare) nu erau oprite, *adică aparțineau domeniului comun. «Fiindcă într'un început erau păduri și lunci mai multe decît acum (după cum este știut) și la facerea condicilor (a visteriei) nu au fost socotit bine cîtă stricăciune de obște au putut să pricinuiască în vremea viitoare nepaza și neapărarea pădurilor»*.¹⁾

Va să zică, cînd visteria în veacul al 18-lea se hotărîște a reglementa regimul pădurilor în genere, ea să mărginește a opri și apăra, *adică a recunoaște proprietarilor dreptul lor exclusiv asupra aceloră, numai cu privire la rediuri și dumbrăvi, adică numai pentru pădurile tinere care aveau nevoie pentru a se desvolta, să nu fie devastate. Cât despre lunci și codri seculari, aceștia continuă a aparține domeniului comun, de vreme ce oricine — spune anaforaua — putea să intre în ele și să taie lemne de construcție și de foc, ba chiar să le și devasteze.*

Anaforaua arată cum de această stare de lucruri

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 42 și celelalte.

uzau locuitorii. Reproduc întreaga parte din anafora :
căci este foarte sugestivă :

„Întâiu că prin păduri se află mulțime de lemne pentru ars în foc, de vânzare, nefiind pădurile poprite, (locuitorii) caută care copaciu este mai bun și mai drept și-l taie pentru lemne de foc, despicându-l ca să arate trumoase ca să poată lua prețul cel mai bun (după cum și iau), iar nu caută să-și încarce carele din lemnele cele uscate ce sunt oborâte la pământ, fiind și mai bune de ars dar mai nearătoase ; și mai ales unii oboară copaci din cei mari și numai crengile le încarcă în care și le aduc de le vând în târg lemne de ars în foc, iar tulpina rămâne de putrezește în pădure în zadar, iar dintr'o tulpină ca aceea poate să încarce 10 și 20 care ; dar pentru ca să nu se ostenească a încărca care numai cu crengi. Al doilea, pentru tăiatul cherestelei ce vând locuitorii în târguri și fac plute de vând la corăbii, acei locuitori ce vând acea cheresten taie câte 10 sau 15 copaci până află un lemn bun de le vine la măsura ce au trebuință, și pentru un lemn strică 10 și 15 copaci și acele lemne ce rămân oborâte jos, putrezesc și se perd. Al treilea, de multe ori locuitorii ce sunt trăitori pe lângă păduri nu poartă de grijă să-și facă tîn de cu vară, și iarna își iernează girezi de vite numai cu pădurea, de rămân copacii cei mai de treabă și dumbrăvile, care și acestea nu puțină stricăciune fac pădurilor, și osebit de aceasta fac păgubire celor cu dumbrăvile, că acei copaci dărâmați până în 20 sau 30 de ani nu fac ghindă cu care se hrănesc oile și mascurii care pe acea ghindă stăpânii moșiilor în toți anii ar lua venit dela neguțătorii ce fac turme de neguțătorie ; și într'atâta sumă de ani rămân stăpânii păgubași de acel venit ce pot avea de pe ghindă“.

Propunerile pe care boerii prin această anafora le fac Domnului, sunt moderate și destul de raționa-

bile. Mai întâiu, ei cer ca rediurile și dumbrăvile adică pădurea tânără să nu se strice sub nici un nume; ele trebuiesc respectate și cel mult să se poată tăia din ele numai copaci buni pentru cherestea.

În tot cazul, când se vor lua din asemenea păduri, nuele, araci sau lemne pentru ciubuce, să se plătească proprietarului zeciuală.

Prin urmare pentru prima oară se introduce zeciuală în exploatarea pădurilor și au dreptate boerii din Divan când justifică în modul următor propunerea :

«Pentru că precum iau stăpânii moșiilor dijmuri de pe moșiile ce au la câmp, așa se cade și cei ce au moșii cu păduri.»

Această oprire de a nu fi stricate rediurile și dumbrăvile nu merge până a lovi în libertatea pe care țăranii o avusese până atunci, de a lua gratuit lemnele de foc.

Din contra, ea este consfințită prin acest așezământ, căci iată ce zice anaforaua : *«iar din copacii ce vor fi căzuți la pământ să nu fie nimene popriți fără a da nici o zăciuală.»*

În privința luncilor în genere și a pădurilor, acestea continuă a rămânea aproape în domeniul comun, căci este voie pentru fiecare ca să taie lemne pentru foc. Ceeace oprește anaforaua în propunerile ei, este ca norodul cel prost „să nu aibă a tăia copaci mari și să ia numai crengile ca să-și încarce carele cu lemne, ci să le încarce cu lemnele căzute la pământ căci și acele sunt bune de ars în foc“.

Să dă voie, de asemenea a se tăia copaci, de foc, copacii netrebuincioși și chiar, dacă nu se găsesc lemne căzute jos, de asemenea și copacii de fag.

Deci și din lunci și păduri se putea lua lemne de

foc, fără nici o zăciuială. Numai pădurile mari și codrii seculari sunt puși sub priveghere și pază din partea proprietarilor. Din aceste păduri, oamenii care nu stau pe moșie, dacă vor tăia cherestea, sunt obligați să dea zeciuială din zece lemne unul, însă locuitorii șezători pe moșie pot să taie lemne de construcție pentru ca să facă casă, fără nici o zeciuială.

Domnul Alexandru Moruzi întărește acest așezământ, care cum se vede e foarte favorabil țăranilor, pentru că din păduri și codri merei ori și cine poate lua lemne de foc, fiindcă din lunci și alte păduri nu se cerea zeciuială pentru lemnele de foc, de asemenea nu se cerea nici dela rediuri și dumbrăvi.

Zeciuiala este cerută numai pentru lemne de construcție și cherestele *și nu de la oamenii șezători pe moșie ci de la cei de la altele.*

Acest așezământ a lui Alex. Moruzi devine baza regimului silvic în Moldova și Domnii următori îl respectă și caută ca să-l aplice întocmai. Așa Mihail Suțu peste doi ani, în ponturile sale asupra îndatoririlor dintre locuitori și stăpânii de moșii, reînnoește acest așezământ și caută a pedepsi abuzurile ce deja începuse a se face cu el. În adevăr, proprietarii de păduri caută să transforme zeciuiala, în bani, lucru care provoacă protestări din partea țăranilor; de asemenea supun pe țărani la zeciuială chiar pentru lemnele de foc. Mihail Suțu semnalează plângerile locuitorilor *«și fiindcă neconținut jăluiesc locuitorii fiindcă nu urmează stăpânitorii de moșii cei cu pădurile și în potrivă îi opresc și zăciuesc pentru aceia făcându-se ponturi asemenea cu pecete gospod s'au trimis la ispravnicii ținuturilor de pe care scoțând Dumealor copii să trimeată ca să citească prin toate*

satele atât locuitorilor cât și stăpânilor de păduri întru auzul tuturor ca cu toții să se supule poruncii și să urmeze întocmai și să nu îngăduiască isprăvnicia nici pe locuitorii a urma în potrivă, nici pe acei cu pădurile să ia bani fiind în potriva ponturilor ca să ia zăciuială dele fiecare lemn.»

In Muntenia aceleași principii și aceiași practică însă cu mai multe restricții.

Desigur, în veacurile trecute, pădurile au fost în dreptul comun adică, toată lumea putea să intre în ele și să ia atât lemne de foc cât și de construcție și de vânzare, câte voia.

Regule asupra regimului silvic precum și afirmarea dreptului proprietarului de păduri față cu țăranii șezători pe moșii și cu străinii, le găsim stabilite ca și în Moldova, tot în a doua jumătate a veacului al 18-lea. E drept, că într-o anafora din 1773 marele logofăt zice următoarele : „Fiindcă și din conda Di-
vanului *pentru obiceiurile moșiilor scrieri*“, de unde ar putea să urmeze că regulamentul regimului pădurilor, ar fi vechiă. Totuși cetind bine această anafora, vezi că ea se raportează numai la *cărțile depopreală* ale pădurilor, anterioare care, cum am zis, nu sunt mai vechi decât anul 1770 cel mult.

Ce dispoziție cuprinde așezămintele cu privire la păduri ?

Mai întâiu se stabilește dreptul locuitorilor șezători pe moșie de a lua gratuit lemnul de foc și cel de construcție pentru casele lor, fiind obligați a plăti zeciuială numai pentru lemnele ce ar lua pentru vânzare. Al doilea, locuitorii nu pot să ia aceste lemne din toate pădurile. Erau dumbrăvi și păduri oprite și anume pădurile mari destinate pentru cherestelele Tarigradului, dumbrăvile în creștere precum și pădu-

rile roditoare de ghindă. Din aceste păduri locuitorii nu aveau dreptul să ia decât copacii căzuți la pământ sau lemnele uscate pentru foc.

În 1785 Mihailu Suțu apropo de o plângere a boierului Constantin Crețulescu care reclamă că locuitorii îi taie și îi strică pădurile fără nici o socoteală, dă o carte de pădure poprită către ispravnicii județului Ilfov în care cetim următoarele : „vă poruncim să cercetați și de va fi dăbravă din cele ținute, aceea după obicei și după dreptate are a fi păzită și locuitorii opriți a nu tăia nimic dintrânsa, cum și de va fi poiene roditoare de ghindă, asemenea are a fi ferită ; afară numai din lemnele uscate, dărâmturi căzute care nu vor fi de altă treabă ci numai pentru foc ; iar de va fi pădure neroditoare sau crânguri mărunte, la aceia nu sunt opriți locuitorii cei ce vor fi însuși șezători pe moșia aceia atât lemnele ce vor fi trebuincioase caselor lor, lemne pentru foc, că pentru aceia clăduiesc, fără numai cherestea de vânzare de vor vrea să taie sau alte lemne de neguțătorie, pentru aceia au a se așeza întâiu locuitorii cu stăpânul moșiei, ca să dea dijmă obișnuită, și așa vor fi slobozi¹⁾“.

E drept că cu doi ani înainte dintr'o altă carte de pădure poprită reînnoită mănăstirei Căldărușani ar rezulta că locuitorii trebuiau să plătească zeciuială chiar pentru lemnele de care aveau ei nevoie. În adevăr iată ce zice cartea : «cu care să aibă volnicie (Episcopul Râmnicului) a apăra acea pădure și a nu îngădui pe nimeni a tăia și a face stricăciuni, iar când va avea cineva și trebuință să meargă să se așeze cu omul mănăstirei cel orânduit și dându-i cea ce este

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 425.

obiceiul pământului sau să fie volnic a o tăia însă din lemnele ce nu vor fi poprite pentru treaba mănăstirei.¹⁾ Dar aici nu e vorba despre țărani de pe moșia Căldărușani ci de oricine, în genere vorbind, prin urmare de oamenii de pe alte moșii; și nici nu e vorba de lemne de foc sau construcții casnice ci de lemnele pentru comerț. Cu toate acestea mai găsim și un caz din care să vede că țăranii chiar cei așezați, pe moșii, trebuiau să dea *zeciuială* pentru lemnele de construcție trebuincioase lor.

Prin urmare, în genere vorbind, și în Muntenia găsim următorul principiu, în această materie. Lemnele de construcție și de foc erau gratuite pentru țărani șezători pe moșii. Cât pentru lemnele de vânzare, atât țăranii de pe moșie cât și cei străini, când pădurile nu erau expres poprite, puteau să ia, însă trebuiau să plătească *zeciuială*. Acest lucru ni-l confirmă o altă carte pentru pădurea Afumașilor din 1791.

Proprietarul se plânge lui Mihai Suțu „cum că locuitorii din Afumași nu-și urmează a-și tăia lemnele trebuincioase caselor lor din tufișuri și mărunțișuri, ce au împrejur, ci intrând înlăuntru Afumașilor, o taie și o sfărâmă fără nici o rânduială.» Domnul dă o carte acelui boer de apărarea pădurei și zice „prin care poruncim Domnia mea și vouă locuitori din Afumași și altor locuitori din împrejur să aveți a vă feri și a nu tăia mai mult sau a sfărâma pentru care poruncim și D-voastră ispravnicii județului să nu faceți zat să le dați nizamul cel cuviincios de a nu fi opriți a tăia tufele și mărunțișuri din prejur“.²⁾ De aici

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 425.

²⁾ Ibidem vol. V, pag. 130 și 131.

ar urma că nu numai locuitorii din Afumați dar chiar și alții de prin împrejurimi puteau să ia gratuit lemne de foc pentru trebuința caselor.

Cu toate aceste un hrisov a lui Constantin Moruzi stabilește lămurit drepturile cu privire la păduri, permițând gratuitatea numai pentru șezători și arată motivul pentru ce. Motivul este că acei locuitori *fac clacă și dau dijmă*. Iată cum se exprimă Vodă: «Fiindcă și din condica divanului pentru obiceiurile moșilor, scrie, cum că locuitorii ce sunt șezători înșiși pe acea moșie care clăcuiesc și dau dijma, au voie numai pentru cele ce sunt de trebuința caselor lor cum nuiete, pari și alte mărunțișuri fără plată, iară cele sunt pentru vânzare pe bani nu sunt volnici, fără de voie de la stăpâni și fără de plată, cum și de copacii cei ce fac roadă, sunt opriți, iar alți locuitori de pe moșie, care clăcuiesc și-și dau dijmă unde șed nu au voie fără de voie și slobozenia stăpânului, nu pot, dar după această orânduială a condicei nici locuitorii împrejurași, cum nici înșiși cei șezători pe această moșie a culege pațachinia acelu crâng, ca lucru ce este de alișveriș, care se cuvine stăpânului moșiei precum nici altul ca unul ce face rodă de alișveriș¹⁾».

Deci locuitorii șezători pe moșie trebuiau să plătească pentru lemnele de alișveriș, zeciuială, iar locuitorii de pe alte moșii nu aveau dreptul să ia nici lemne de foc gratis, căci zice ordinul Domnesc *aceia clăcuiesc și-și dau dijma unde șed*.

Era greu ca prin așezămintele aceste să se stârpească obiceiuri vechi, vechi de tot, după care țăranii de pe ori ce moșie puteau să intre în ori ce pădure

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. V, pag. 116,

ca să taie lemne și pentru nevoile lor și pentru vânzare. Pentru dâșii dreptul de proprietate a pădurilor li se părea ceva straniu. De aceea îl nesocoteau. Mitropolia se plânge cum că locuitorii de prin alte sate vecine cu proprietatea ei, Izvoarele, au intrat cu sila în pădure de au tăiat lemne de cherestea pentru comerț. Domnul dă ordine severe ispravnicilor ca să facă să înceteze asemenea încălcări.

IV

Cu începutul veacului al 19-lea, în care am arătat că drepturile proprietății se afirmă și se precizează, vedem preocuparea Divanului ca să aibă o idee lămurită de întinderea și valoarea pădurilor din țară, și ceea ce e mai caracteristic, pentru prima oară întâlnim vorbindu-se de *păduri ale țării* în deosebire de cele *boerești*. Această lămurire Divanul o cere în 1908, în urma intervenției generalului Kușnicof, președintele Divanurilor Moldovei și a Valahiei în timpul ocupației rusești.

Iată textual :

„Măria Sa Prea Înălțatul Feldmareșal, Prințul Prozorofski cere ca să aibă o prea întreagă pliroforie a cele ce la fiecare județe și în ce locuri să află păduri și fieșcare pădure de câți stânjeni este lungă și lată și ce felurime de sunt, și *ale cui păduri sunt acele, ale țării, adică, sau sunt boerești ?*“

Ce înțeles are acest ordin ? Știm că la aceea dată, Statul, adică Domnul, nu mai avea aproape nici o proprietate, prin urmare nici păduri. Să fie o greșală a cărmuitorului Rus, care crede că în aceste țări, era un domeniu al Statului precum era în Rusia ? Probabil. În tot cazul, dacă ordinul e dat în cunoștiință

de cauză, nu putem să ne închipuim de cât că doar e vorba de pădurile de pe moșiile mănăstirești, care erau în definitiv a țării, egumenii nefiind decât administratori.

Ordinul continuă astfel: „și în grabă să trimiață Divanului însemnare pe larg, și lângă acestea să îngrijească Divanul, ca să se păzească pădurile în vreme ce sunt un lucru de mare preț, care se dobândește numai cu îndelungată vreme ci dar strașnic poruncește Divanul ca îndată după primirea acestei porunci numai decât să faceți Domnia Voastră scumpă cercetare ca să aflați, să dovediți câte păduri sunt într'acel județ, câte însă sunt mănăstirești, boerești și câte sunt megieșești adică țărănești? Fie care pădure de câți stângenii este lungul și câți stângenii este latul și ce felurimi de lemne se atla anume în fie care pădure? și să trimeteți Divanului *catastih curat cu acest fel de deslășire*“.¹⁾

Așezămintele până acum, aveau în vedere protejarea pădurilor ca proprietate particulară. Regimul silvic pe care l'am arătat, fusese întocmit după cererea și plângerile proprietarilor. Alt scop nu aveau.

La începutul acestui veac un nou principiu cu totul modern să invoacă pentru păstrarea și protejarea pădurilor. Acestea nu sunt considerate ca proprietate particulară numai, ci ca o *bogăție a țării* și dintr'acel punct de vedere să dau ordine de strașnică păzire. Și ca consecvență, nu să iau măsuri numai contra devastării sau a exploatării destructive a țărănilor și a străinilor, ci *chiar contra stăpanilor însuși a moșilor*.

Iată un ordin a Divanului din 1807 adresat tuturor

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 692.

ispravnicilor în care aceștia sunt dojeniți pentru neglijență.

„Invinovățirea este a D-voastră pentru neîngrijirea cu care vă purtați pentru cele ce sunt *de trebuință și folosul patriei*, întru care este și aceasta una pentru a nu se stinge odată pădurile *veri ale căruia vor fi, de a căror pază și purtare este datornica îngrijire iusuși a stăpânirii că unde sunt păduri merei vechi întemeiate și mari să se facă dindrânsele împlinirea trebuințelor cu bună socoteală și cumpănire iar cele care sunt dumbrăvi mai mici sau păduri trebuie să fie apărate și anu se tăia nici un lemn pentru a veni în stare a se face pădure întemeiată*“.¹⁾

Să începe a se pedepsi aspru tăierea pădurilor oprite. Episcopul de Argeș plângându-se că locuitorii de pe moșie au tăiat copacii din pădnrea poprită, Divanul ordonă ispravnicilor „să numere copacii tăiați și să-i măsoare de grosimea lor obligându-i a plăti de pomul gros dela 10 palme în sus pe taleri 1 și jumătate și dela 10 palme în jos până la 7 taleri 1 iar dela 7 taleri în jos parale 30“.²⁾

Se înțelege că cu cât pădurile încep a avea un preț mai mare, cu atât dreptul de folosință a țăranilor se reduce. Sub Caragea (1813) acest drept este mărginit la simplele trebuințe ale casei. Iată un ordin, motivat de o plângere a unui proprietar: „Pentru care poruncim Domnia mea să cercetați și păzind orânduiala pădurilor să dați nizam la cel necuviincios, după obiceiul locului, ca locuitorii care sunt șezători pe acea moșie *care clăduesc și dau dijmă dela care se folosește stăpânul moșiei*, să aibă voie a tăia numai pentru trebuința caselor lor fără de plată lemne de foc pentru încălzitul caselor

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. XI, pag. 693.

²⁾ Ibidem. pag. 693.

lor, nuele și pari și alte mărunțișuri pentru trebuința caselor lor». ¹⁾

Deci țăranii nu mai au dreptul să ia din păduri lemne de construcție! Când aveau trebuință ca să-și construiască casă, sau trebuiau să plătească zeciuială sau să aibă o învoire specială dela proprietar.

Aceste drepturi reduse ale țăranilor sunt consacrate prin *Regulamentul organic*. În textul primitiv al secției 7 cap. III-lea, al. 5 a art. 140 se zice : «pe acele moșii unde vor fi păduri *proprietarul va slobozi sătenilor săi să ia lemne de foc pentru a lor neapărată trebuință tot cu acelaș chip precum se urmează și acuma*».

Intr'o circulară a visternicului Villara pentru punerea în aplicare a dispozițiunilor Regulamentului organic, el spune : „Pe acele moșii unde vor fi păduri, *proprietarul va da voie clăcașilor săi a lua lemne de foc din crânguri, din păduri pe care ei însuși le va arăta și penra a lor trebuință în același chip cum s'a obicinuit până acum*».

V

În Moldova, nici acest drept nu este consacrat prin vre-un text din *Regulamentul organic*, dar probabil ca a trebuit să existe de fapt. Dovadă că locuitorii sunt lipsiți de drepturile antice, este următoarea dispoziție de la art. 123 din proiectul primitiv : „Cât pentru îngrădituri *sătenii sunt slobozi a se învoi cu proprietarii pentru nuelele și parii trebuincioși ori să-i aducă de pe aiurea, sau a'și face șanțuri în locul lor*“.

) Istoria Românilor, Ureche, vol. X, pag. 172.

Iată dar pe locuitorii siliți a plăti chiar nuelele și parii pentru îngrădituri.

În textul definitiv al *Regulamentului organic*, aceeași dispoziție dispare fără a fi înlocuită cu vre-o alta. Am văzut că Regulamentul organic al Munteniei recunoaște clăcașilor dreptul de a lua lemne de foc din păduri. Iată ce zicea articolul 138 al. 5 din textul primitiv : «Pe acele moșii unde vor fi păduri, proprietarul va slobozi sătenilor săi să ia la lemne de foc pentru a lor neapărată trebuință tot cu acelaș chip precum se urmează și acum ; după care și paza pădurilor rămâne pe sarcina locuitorilor, orânduind însuși ei dintre dâșii, câte unul, doi sau trei pădurari, după trebuință și după mărimea pădurilor».

În textul modificator, dreptul țăranului la lemne de foc e menținut : «pe acele moșii—zice art. 140 al. IV—unde vor fi păduri, proprietarul va da voie clăcașilor săi a lua lemne de foc din crângurile și pădurile pe care însuși le va arăta și numai pentru a lor neapărată trebuință și după acelaș chip cu care s'a urmat până acuma.»

VI

Să venim la a doua obligație a proprietarilor.

În așezământul pentru boeresc a lui Grigore Calimah din 1768 (Moldova), cetim în art. 15. «Locuitorii ce se vor afla ori pe a cui moșie cu șederea, să aibă voie a-și face toată trebuința hranei pe acea moșie și neoprindu-se de către stăpânii moșiei». ¹⁾

Mihai Suțu în ponturile sale din 1794 în Moldova începe cu următoarele cuvinte : «toți locuitorii de prin sate pe moșia unde se află cu locuința, acolo să are și să

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 31.

semene cum și fânaț să-și facă pe moșia aceea cât le va fi pentru trebuința lor“. ¹⁾

Iar Ioniță Sturza în așzământul său din 1828, sub titlu : „*Ce se îndatorește a da locuitorilor, stăpânul moșiei*“, obligă pe proprietari ca să dea locuitorilor loc de sămănătură, de hrană după îndestulare și după gloata ce va avea fiecare locuitor. „*De asemenea să-i dea loc de hrană de toată vita și de coasă*“ ²⁾

Câtă întindere de loc de arat, de loc de fânațe și de cosit, erau obligați proprietarii să dea țăranilor ?

Atât în Muntenia cât și în Moldova, până la *Regulamentul organic*, nu se fixează, nici nu se determinează porțiunea de pământ a țăranilor ; ba chiar, în cele întâiu așezăminte, aproape nu se vorbește de acest lucru, ceea ce înseamnă că chestia pământului de arat și de fânaț nu a fost, la început, un obiect de discutat și de ceartă între proprietari și locuitori.

În Moldova însă, fără a se determina întinderea locurilor de hrană și de pășune, așezămintele dela sfârșitul veclui al 18-lea vorbesc, ca constituind un drept pentru țărani, și o obligație pentru proprietari, a se da locuitorilor *pământul trebuincios pentru hrană*.

Prin urmare nu numai în veacul al 15-lea al 16-lea și al 17-lea, țăranii au avut pământ de hrană pentru ei și pentru vitele lor cât le-au trebuit, ași putea zice cât au voit, dar chiar și în veacul al 18-lea, în care condițiile economice se schimbaseră, încă starea de lucruri din veacurile trecute continuă. Așa, diferiți Domni, precum Neculai Caragea, Mihai Suțu, Const. Moruzi, dau ordine ispravnicilor ca să îndemne pe țărani a ara și a semăna cât mai mult, ba chiar să-i

¹⁾ Acte și Legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 31

²⁾ Ibidem.

scoată cu de a sila pe ogoarele lor, ceea ce încă odată arată, că numai de lipsă de pământ țăranii nu puteau să se plângă și că nici proprietarii nu se refuzau a le da.

Era o măsură, o normă după care proprietarii acordau țăranilor pământuri ? Acest lucru nu reiese din acte, nu ne putem face o idee de întindere. Probabil că nu era o regulă stabilită care prezida la distribuția pământurilor. Nu se împărțea egal fiecărui țăran pământul de folosință. Întinderea varia dela o moșie la alta după lărgimea sau îngustimea ei și, mai cu seamă, după trebuințele fiecărei familii. O familie numeroasă poseda o mai mare întindere decât o alta. Acest lucru pe car simplu judecata ne face să-l admitem, îl găsim prevăzut în *așezământul pentru boerisc* a lui Ioniță Sturza din 1828, „și loc de semănătură de hrană (să se dea) cu îndeustulare și după gloata ce va avea fieștecare locuitor.“

Un lucru e sigur, ei aveau pământ îndeustul. Cum că țăranii aveau îndeustul pământ la dispoziția lor, prin urmare puteau să facă multă cultură, rezulta dintr'un act cu privire la dijmă. În 1796 locuitorii din Ogrezeni, Malu-Spart, Tucutava, Bolintinu și alte sate din județul Vlașca, se plâng lui Vodă de o serie de năpăstuiiri. Intr'acei locuitori este o femeie anume Despa, care zice « că are 4 pogoane de porumb și o asuprește zicând că are 7 și au și bătut-o încă. » ¹⁾

Faptul că o vădană are numai de porumb, 4 pogoane, arată însemnătatea pământului țăărănesc, căci din plângere rezultă că ea ar fi putut să aibă 7 pogoane, lucru care în realitate, zice ea, nu are.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. VI, pag. 389.

Dacă ținem seamă că locuitorii de pe atunci nu făceau numai porumb ci și alte bucate, aceasta ne conduce să conchidem că numita vădană avea cel puțin în totalitate 12 pogoane, sau dacă nu avea, putea să aibă. O zic aceasta fiindcă, tot în acest an, găsim o publicație a lui Moruzi către ispravnicii celor 17 județe ca să îndemne pe locuitori, să iasă cu plugurile fiind că a sosit primăvara și a-i sili chiar să facă arături pentru *grâu, porumb, meiu*, etc. „pentru ca să aibă nu numai de hrană, *dar chiar și de comerț*.” ¹⁾

Ion Caragea în veacul al 19-lea, deși fece un așezământ foarte îngrăditor pentru libertatea și drepturile țăranilor, nu restrânge însă locurile de hrană ale țăranilor.

Trebue să conchid deci că până la *Regulamentul organic*, obligația pentru proprietari de a da țăranilor loc de hrană pentru ei și pentru vite, a rămas pur și simplu o obligație de principiu, nesimțindu-se nevoia de a fi regulamentată în practică.

Aceasta în Muntenia.

Și în Moldova același lucru a existat până în 1768 sub Alex. Calimah. Nu găsim în urbare vorbindu-se de obligația proprietarilor de a da loc de hrană și de pășune țăranilor. Ea este subînțeleasă. Și faptul că aceia percepeau dijmă dela locuitori, dovedește, în afară de orice considerente, că erau obligați să dea pământ locuitorilor, căci altmintrelea nu s'ar explica dreptul lor asupra recoltei țăranilor.

Dela 1768 încep dificultăți de diferite feluri în chestia pământurilor de hrană și de pășune și îndată așezământurile agrare prind a vorbi de această chestie.

---

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche vol. VI, pag 384.

Ele recunosc locuitorilor dreptul de folosință asupra unei porțiuni din moșiile pe care ședeau.

Chestia se pune cu ocazia arendărilor de moșii.

Arendașii nu voiau să recunoască—decât probabil cerând condiții grele, în schimb—dreptul locuitorilor de a avea pământ de cultivat și de fânaț; sătenii se plâng Domnului și atunci acela face un așezământ. în care stabilește, cum am văzut, obligația pentru proprietar și pentru arendaș de a da locuitorilor pământul pentru toată trebuința hranei.

În 1794 se ivește alt conflict între proprietari și locuitori. Mulți din aceștia ședeau pe o moșie și arau și făceau fânețe pe alta. Iar ca motiv aduceau, că proprietarul moșiei pe care ședeau nu le dă destul loc pentru hrana lor și a vitelor.

Mihail Suțu face așezământul său pentru a împiedica acest abuz, și ca așezământul să-și ajungă scopul, obligă pe proprietari ca să dea locuitorilor locul de hrană și de pășune necesar. Și iată cum acest drept a locuitorilor este înscris formal.

Mai târziu (1805), am văzut că se nasce conflict între proprietari și săteni pentru locurile de fânețe, pe care cei întâiu le micșorează tot mai mult și cu această ocazie se stabilește din nou dreptul locuitorilor asupra locurilor de hrană, de pășune și de fânaț pe moșie.

• Iată ce zice hrisovul lui Alex. Moruzi în această privință : «Când locuitorii vre-unui sat, vor arăta că nu au loc îndestul pentru arături și stăpânul moșiei îndărătnicindu-se nu va voi să le dea loc spre îndestulare, să fie datori a arăta ispravnicilor, și făcându-se cu amănuntul cercetare, atunci să le dea ispravnicul din loc de țelină, atâta parte din loc în

cât să fie după analoghia mărimei moșiei; și asemenea când se va încredința ispravnicul că stăpânul moșiei asupra căreia locuiesc acei săteni nu are destul loc să le dea lor pentru arat, nici pentru prisosul locului de fânaț, atunci să se înlesnească locuitorii dela moșiile megieșite precum au fost obicinuite și mai înainte.»

În sfârșit mai târziu Ioniță Sturza recunoaște dreptul locuitorilor pentru folosința lor și hrana vitelor, asupra două părți din întinderea moșiei. A treia, zice așezământul, «să rămâie neapărat, veșnicului stăpân.»

Regulamentul organic cel întâi fixează întinderea de pământ de arat, de fânaț și de imaș de dat locuitorilor, pe care întindere o reduce în mod considerabil. Vom vedea în cursul acestei lucrări că această reducere deștepta mari nemulțumiri printre țărani provocând chiar o vie agitație. Acest lucru îl aflăm din o adresă confidențială a generalului Kisseleff și din alta a lui Mircovici către sfatul ocârmuitor al Valahiei.¹⁾

Din această cauză, între altele, să simțise nevoie ca să se modifice în Moldova textul primitiv al capitolului privitor din *Regulamentul organic* și să se pună o dispoziție conciliantă în art. 12 din proiectul modificator și care suna în modul următor: *«legiuirile atingătoare de pământul cuvenit locuitorilor nu privesc decât pe aceia ce după publicarea acestor pravile s'ar așeza pe o moșie sau prin căsătorie sau prin bejanarii; cât pentru cei ce se găsesc statorniciți vor urma curgerea vieții lor a avea aceleiași locuri de care se folosesc până astăzi».*

Cu toate aceste, acest articol din proiect nu trece

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 81—103.

în textul definitiv. Redacția nouă constituie o favoare numai pentru *căleva județe-privilegiate*. Iată articolul definitiv:

«Art 119. Pământul hotărât să se deie tuturor locuitorilor după acest așezământ, iar apoi la semănăturile din jos și anume Covurlui, Tecuci, Falciu și Tutova, în curgerea de șase ani locuitorii fiște căruia sat să se folosească de pământurile pentru hrană ce au avut și până acum, aceasta adică în privire către întregimea sumei satului, iar cel ce se atinge de împărțirea unor asemenea pământuri între locuitori, proprietarul avînd de datorie a priveghia ca să nu urmeze în strămbătăți între dînșii va avea dreptate a adăogi pământ acelor ce ar avea mai puțin, cu luare de la acei ce vor avea de prisos, prin știrea Ispravnicei, după șase ani însă și locuitorii acestori patru ținuturi arătate mai sus vor avea numai pământul legiuit prin acest așezământ obștește pentru toți locuitorii».

VII

A patra întrebare :

Asupra pământului de arat și de fânaț precum și asupra casei și grădinei din jur, ce drept aveau țăranii? De ce natură ? Era transmisibil sau nu, moștenitorilor? Și puteau sau nu să-l transmită și altora ?

Mai întâi o obiecție s'ar putea face. Locuitorii nu erau proprietari pe pământurile lor, ci se bucurau numai de dreptul de folosință. Cum poate fi vorba deci de drepturi reale? Cum poate fi vorba de dreptul de moștenire și de transmișiune ?

Căci în regulă generală numai cine are proprietate are și dreptul de moștenire. Ei bine, așa era condiția ță-

ranilor pe moșiile stăpânilor, încât macar că ei nu erau proprietari, totuși întrebarea care am pus-o este perfect la locul ei.

Să fac întâi o deosebire între casă și grădină și între pământul de arat, de fânaț și de pășune.

Proprietarul dădea fiecărui locuitor lemnul de construcție necesar ca să 'și facă casă. Am văzut că acest lucru ni-l spune Const. Mavrocordat în urbarul său. Toate așezămintele următoare îl consacrează. Casa era opera, fructul muncii țaranului. Proprietarul îi mai dădea în piejur un loc oarecare, ca să-și poată face grădina de legume și livadă în care planta pomi roditori. Această grădină și livadă erau iarăși fructul muncii lui. Cu alte cuvinte, totul afară de pământul pe care erau casa și grădina, aparținea muncitorului.

În asemenea condiții evident că el avea un drept de posesiune emfiteotică, drept pe care îl transmitea moștenitorilor sau rudelor mai de aproape.

Numai când familia șezătorului în acea casă, se stingea în linie succesibilă, numai atunci casa și grădina se reîntorceau stăpânului solului.

Acest lucru, adică dreptul de moștenire a sateanului și reîntoarcerea în stăpânirea proprietarului, în cazul când succesorii nu erau, este cu desăvârșire dovedit.

Iată o mărturie din anul 1723 dată de locuitorii din Bosancea și Lămășani în mâinile egumenului mănăstirii Slatina (Moldova) în care ceeace am arătat mai sus este perfect și lămurit spus. Reproducem textual, deocamdată numai partea întâia.

«Adecă noi oamenii de Bosanca și de Lămășani făcut-am mărturia noastră la mâna sf-sale părintelui.

egumen de Slatina, precum știm că am apucat din moși din strămoșii noștri, *pentru livezi și pomi cini ar fi făcut la sat, au fost volnici aș stăpânii livezile cu pomii, cât trăesc și după ci se trec bătrânii rămân la feciori, la nepoți la strănepoți, de le stăpînesc, pînă în cît neam s'ar trage dintr'acei ce ar fi făcut livezi, însă cari șed în sat de poartă bir și lucrează boeresc, dar care lipsesc din sat, și se duc pe aiurile, pomeții acelor duși îi iau stăpînii, pentru că locul iaste stăpînesc*".¹⁾

Să se observe o rezervă importantă care fac numiții locuitori; dreptul de moștenire era consacrat rudelor în grad succesibil însă numai celor care ședeau în sat, iar cei care părăseau satul, erau excluși. Și stînd în sat trebuiau să poarte bir și să facă boeresc, altmintererea nu erau primiți la moștenire. Și aceasta se înțelege de la sine, de vreme ce casa și grădina erau ale săteanului clăcaș.

Deci sătenii nu puteau să cedeze casele sau grădinele lor străinilor nici chiar rudelor care nu făceau parte din sat.

Acest drept de stăpînire a săteanului asupra casei și grădinei, îl găsim mai în toate așezămintele agrare.

Așa, deja am reprodus mai sus următorul articol din așezămîntul lui Mavrocordat.

Dînd un țăran va fugi pe ascuns din sat și nu se va întoarce pînă la trei săptămîni, *stăpînul are voie a da casa lui altuia* ²⁾.

Deci în nici un alt caz, stăpînul nu putea să dispună de casa lui.

În pravilniceasca condică a lui Alex. Ipsilante (1782) la capitolul : *Cele drepte ale stăpînilor moșilor ce au asupra locuitorilor*, art. 14 sună astfel :

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. X pag. 179.

²⁾ Magazin istoric. vol. II pag. 294.

Locuitorul de va fugi sau *de va muri fără de a avea moștenitori de aproape sau de departe*, de nu va fi dator la visterie, stăpânește cel cu moșia grădinele aceluia cu toți copacii cei roditori ¹⁾

De aici rezultă că dacă clăcașul datorea fiscului darea, în acest caz, visteria avea dreptul să se despăgubească din grădina cu pomi roditori. Altmintrelea, proprietarul intra în stăpânire.

Aceiași dispoziție o găsim în legiuirea Caragea, la capitolul 6, pentru clacă. ²⁾ Iată cum se exprimă art. 15.

„Clăcașul fugind de pe moșie sau murind fără moștenitori, de nu e dator visteriei, să stăpânească stăpânul casa lui, grădina lui și cur ile lui“.

Tot ce posedă țăranul în casă și împrejurul casei, precum mobila, vitele, zestrea femeii, etc., erau proprietatea lui și a moștenitorilor.

Asupra unei asemenea spețe, Mihai Șutu în Muntenia, a avut privilegiul ca să se pronunțe în 1802. Iată în ce împrejurări : Din satul Ciulnița fug mai mulți țărani ; proprietara Safta Isvoranu, ia în stăpânire nu numai casele aceloră cu grădinele, dar chiar și averea mobilă, avere care consista în obiecte de casă și vite, pe motiv că țăranii fugiți îi rămăsese datori. O țărancă Despa, soacra unuia dintre fugiți, reclamă restituirea averei mobile a ginerelei, pentru cuvântul că acea avere este zestrea fetei sale. Domnul rânduește o cercetare din 3 mari boeri, anume Ban Brâncovanu și vornicii Crețulescu și Câmpineanu, care dau dreptate Saftai Isvoranu. Afacerea vine înaintea Domnului, care este de părere contrară. El hotărăște ca vitele și averea ginerelei

---

¹⁾ Colecția Bozianu, pag. 792.

²⁾ Legiuirea Caragea, pag. 271.

să se restituie de proprietară, fiindcă ca nu este în drept să-și facă singură dreptate, și dacă fugiții îi dătoresc ceva, n'are decât să reclame le justiție.

Vatra satului fiind ocupată de case și de grădini, asupra cărora țăranii aveau dreptul pe care l'am arătat, ea nu suferea nici o schimbare ori în câte mâini moșia ar fi trecut prin vânzare, etc.

Un oare care Tudosie Vrana, cumpără satul Căineni și cearcă a dispune și de vatra satului. Locuitorii se plâng ocârmuirii Valahiei în contra acelei pretenții iar ocârmuirea scrie lui Tudosie Vrana, într'alte următoarele : „Că locuitorii arată că te-ai ivit d-ta cumpărător și că le iei și vatra *satului ce nu este vândută*“. Ocârmuirea ar fi putut adăugi : „și nici să poate vinde“.

În adevăr, din acest act rezultă că vânzându-se o moșie, nimeni nu se gândea să vândă sau să cumpere *vatra satului*, asupra căreia locuitorii aveau un drept de posesiune perpetuă.

VIII

În privința *curăturilor*, țăranii aveau același drept de folosință emfiteotică ca și asupra caselor și grădinelor. *Curătura* se numea pământul de arat, de fânate, de cosit sau de livadă, pe care locuitorii îl făceau desfundând o pădure, tăind și curățind crânguri, mărăcinături etc.

Iată ce cetim în anafora din 1792 către Domnul Alex. Moruzi : «mulți din locuitori obicinuesc de fac *curături* pentru arat și pentru cosit tân tăind copacii din pădurile merei, de o fac câmp, care acestea s'a obicinuit peste tot locul de strică pădurile numai

pentru că nu vor să meargă la câmp pentru depărtarea locului ¹⁾).

O fi fost și acest motiv care o fi îndemnat, câte odată, pe locuitori să facă curături; dar nu acesta a fost principalul. Ceea ce împingea pe locuitori să facă curături, independent de depărtarea locurilor arabile, era un alt motiv, cum vom vedea îndată. E drept că țăranul își dădea foarte multă osteneală pentru a curăți o pădure, transformând-o în loc arabil. Dar pe lângă că acel loc era de prima calitate pentru arat și semănat sau pentru livezi, el devenea proprietatea lui emfiteotică căci proprietarul moșiei nu putea, pentru nici un motiv, să-l scoată de acolo.

În adevăr, asupra acestor pământuri în care țăranii imagazinau multă muncă și trudă, li se recunoștea, cum am afirmat, dreptul de stăpânire emfiteotică. Curăturile erau transmisibile moștenitorilor din tată în fiu, în perpetuu.

În sprijinul acestora voi cita câteva acte.

De câte ori unii proprietari cercau ca să ia *curăturile* făcute de țărani, pentru a le da în schimb alte locuri, aceștia protestau și Domnul le da totdeauna dreptate.

Neculai Caragea în 1782 dă o circulare către patru județe în următoarea cuprindere :

„Am luat Domnia mea înștiințare, cum că unii din stăpânii moșiilor, adică, egumenii de pe la mănăstiri, boeri, arhierci și alți boernași după ce s’au tocmnit mai de înainte vreme cu unii din locuitori de le au dat crânguri, păduri, mărăcinături, prin așezământ ca să le curețe, să le facă livezi de fânețe, să și le stăpânească acei muncitori, și ei să ia numai dijma... și după ce s’au ostenit și le-au destupat și le-au curățit

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I pag. 43.

acele locuri cu multă trudă până le-au adus la stare de le-au făcut livezi de fân.“¹⁾

Caragea ordonă să se respecte dreptul sătenilor care au făcut curături și cere chiar să-i trimeată o statistică cuprinzătoare de moșiile pe care sunt curături cu numele stăpânilor.

Intr'o împăcare făcută între egumenul mănăstirii Hurezu cu locuitorii unei moșii, citim :

„Și livezile ce sunt *curățite* de dâșii (locuitorii) să le aibe a-și le ținea nepoprite.» (1786).

Intr'un ordin tot din acel an către ispravnicii din Vlașca, cetim : «Cât despre *curături și locuri de hrană care vor fi destupate și lucrate de dâșii* (de locuitori) aveți a urma după hotărâre, *după condica Divanului*, ca să se dea acelora ce le-au lucrat și le-au destupat *dela care să-și ia numai dijma obicinuită după condică*»²⁾

Intr'un proces dintre niște moșneni deveniți clăcași și noii cumpărători (1822) cetim în hotărârea Divanului : „Și precum toți clăcașii nu se scot *din livezi și curături când trece o moșie dela un stăpân la altul*“³⁾.

Acest drept al țăranilor este pus și în diferite legiuri.

În condica lui Alex. Ipsilante, art. 20 spune următoarele :

«Locul *ce-l va curăți nemernicul adică locuitorul* ca să-l semene, sau să tacă fân, sau grădină, *nu poate stăpânul moșiei să-l ia*».⁴⁾

În legiuirea lui Caragea, capitolul *despre clacă*, art. 7 zice : «Stăpânul să nu poată *să ia curătura clă-*

¹⁾ Istoria Românilor, Ureche, vol. I, pag. 256.

²⁾ Ibidem, vol. VI, pag. 356 și 386.

³⁾ Ibidem, vol. XIII, pag. 316.

⁴⁾ Colecția Bozianu, pag. 792.

caşului ce o are dela părinţii săi, sau ce o face cu voia stăpânului».

Dreptul de moştenire este formal recunoscut.

Însă pentru a restrânge această stăpânire a țăranilor cu caracter perpetuu, un art. precedent stabilea :

«Clăcaşul să nu poată să facă curătură fără voia înscrisă a stăpânului, coprinzătoare unde şi cât loc să cure ; iar urmând în potrivă, să-şi pearză oste-neala şi să ia curătura stăpânului moşiei».

Acelaş drept de moştenire asupra curăturilor îl gasim şi în Moldova.

Când în 1828 Ioniţă Sturza stabileşte obligaţiile stapânilor către locuitorii satelor şi determină că, două părţi din trei a moşiilor, să fie pentru trebuinţa de fân şi de arătură a țăranilor, *curăturile* sunt socotite în acele două treimi.

Iată textual.

„Ca să nu rămâie vecinicul stăpân lipsit de trebuinciosul fân şi arătură, se vor împărţi în trei părţi atât locul de arătură cât şi de fânaţ *intrând în măsură şi curăturile care s'or fi făcut din pădure*, şi două părţi loc se va da locuitorilor de hrană, etc“.

Regulamentul organic consacrează şi el dreptul sătenilor asupra curăturilor supuind asemenea pământuri la condiţii speciale, în deosebire de celelalte locuri de arătură sau de fânaţ. Aşa, în textul definitiv a art. 132 lit. D. citim : „Acei dintre locuitori birnici care *au vii sau curături* pe moşii, au să urmeze tocmelile ce aveau cu proprietarii moşiilor la vremea când au luat acele locuri pentru vii şi curătură, iar neavând tocmai, să lucreze zilele boerescului întocmai ca ceilalţi locuitori». Ba mai mult, dreptul sătenilor asupra curăturilor li se recunoaşte chiar când ele sunt făcute pe o moşie pe care ei nu şed.

În Muntenia când fu a să aplica Regulamentul organic se ivise următoarea dificultate, cu ocazia noiei distribuții de pământuri țăranilor. Unora clăcași le lipsea pământul ce proprietarul era dator să dea din cauză că alți săteni de pe moșii vecine aveau *curături* făcute pe acea moșie. Sfatul țarei pune vornicului trebei din lăuntru, următoarea întrebare : „de sunt proprietari ce nu au locuri îndestule pentru clăcașii săi, a lăsa pe alți locuitori de pe alte moșii a se folosi de curăturile și livezile de fân ce din vechi și-au făcut pe moșiile și în pădurea lor ?“.

La care vornicul răspunde: *In pricina aceasta trebuie să se facă obștesc așezământ pe temeiul dreptății care ca să se îndestuleze acei care s'au trudit pentru a lor osteneli au dat bani* . Vornicul propune mai la urmă ca „în cazul cel mai rău să. li se pună (acelor locuitori care stăpâneau curături) mada de stăpânire pe vr'o câți va ani cu hotărârea numărului anilor“.

IX

Acelaș lucru și cu *viile și cu livezile de pomi roditori*. În urbarul lui Const. Mavrocordat, cetim : «nimeni nu poate sădi vie pe moșie străină sau liveze de pomi roditori fără voia stăpânului ei“.

Pentru ce ? Pentru că ele odată sădite, nu mai pot fi luate de proprietarul solului.

Atât Alex. Ipsilante, cât și Ion Caragea *fac din stăpânirea viilor ce țăranii sădesc pe moșiile unde stau, un adevărat drept de embalic* ; stăpânii neputând lipsi pe țăranii de folosința viei, decât în oare care condiții. În adevăr, iată ce zice art. 5 din condica lui Ipsilante. „Când nemernicul, adică locuitorul ce șade pe moșia altuia, își va părăsi via lui în trei ani deplini nelu-

crată, atunci stăpânul moșii să arăte Domniei mele și dându-ne scire și încă de un an soroc, de nu o va lucra nici în acel an, atunci să-o stăpânească stăpânul moșiei. Însă aceste soroace de trei ani și de unul, să se caute când nu se va întâmpla vr'o întâmplare de mare nevoie“.

Motivul pentru care țăranul risca ca să piardă viața în timpul unui referat al logofatului relativ la o plângere a unui proprietar (1793).

Iată ce zice actul:

„Cum că locuitorii ce au vie pe moșia d-sale, ce se numește Islazul din Sud Romanăți le au lăsat de s'au părăginit, nelucrându-le câte 6 și 8 ani și se păgubește de dreaptă otaștină“.¹⁾

Proprietarii luau de la viile locuitorilor o dijmă numită *otaștină*. Prin faptul că locuitorii lăsau viile părăginite, aceia numai aveau nici un folos de la acel pământ, căci el nefiind cultivabil, ei nu puteau lua dijma, iar de altă parte, neproducând nici struguri, nu percepeau nici *otaștină*. De aceea ei obligau pe săteni ca să-și cultive viile, iar în caz contrar, le luau paraginile pentru a le replanta sau a face semnături.

De asemenea și Caragea în legiuirea lui.

„Când clăcașul va lăsa via să nelucrată în trei ani să se tragă la judecată, și atunci dându-i judecata încă un an soroc, de nu o va lucra și într'acel an, să o piardă și să o ia stăpânul“.

Aspru și nemilos ca în totdeauna, când e vorba de țărani, într'un articol precedent, Caragea ordonă:

„Care din clăcași fără de voia stăpânului va sădi vie pe locul lui, să o piardă“.

Îpsilante în legiuirea (1786) lui fusese mult mai

---

¹⁾ Istoria Românilor Ureche, vol. VI, pag. 349.

blând și echitabil în această chestie; căci iată ce zice la art. 3 din *cele drepte ale stăpânilor moșilor ce au asupra locuitorilor* :

„Nu poate sădi cineva via fără voia stăpânului moșiei. Iar când, fără a nu lua voie va sădi cineva un loc ce era ales de stăpânul moșiei mai dinainte pentru trebuința lui, atunci să-și pearză osteneala. Iar când va sădi în loc ce nu era de trebuința stăpânului, atunci nu se vinuiește atât acela ce a sădit fără de voie, pentru că stăpânul moșiei are a se folosi de obicinuita otaștină“.

Ipsilante presupune două cazuri : unul, când locuitorul sădește pe un loc trebuincios stăpânului ; în acest caz proprietarul are dreptul a confisca via. În cazul contrar, de ce să exproprieze pe sătean, pentru un loc care nu-i era de nici un folos, mai ales că poate să ia otaștină ?

Regulamentul organic nu numai că consacră aceste drepturi ale țăranilor asupra viilor și livezilor, dar le recunoaște dreptul de emfiteoză asupra lor asemănând pe săditorul de vie și de livadă cu embațicarul, împuternicindu-l ca să poată, în ori care împrejurări, vinde cu știrea proprietarului via și livada chiar altui cultivator din sat, lucru pe care legiurile anterioare nu-l admitea cel puțin în mod fățiș.

La art. 25 din proiectul modificator al secției a VII-a cap. III în *Regulamentul organic* al Moldovei, după ce să arată formalitățile în urma cărora un locuitor poate să părăsească satul mutându-se pe altă moșie, apoi să adauge: „*La așa împrejurări locuitorul este slobod așî vinde sădirile sale adică viile sau livezile celorlalți locuitori a acelu sat protimisându-se pe proprietar tot cu acelaș preț*“.

Articolul vorbește numai de vii și livezi dar eu

cred că trebuie să se cuprindă în aceasta permisiune vinderea și a casei din vatra satului care era în accleși condiții ca și via și livada. Ceea ce mă face să cred acest lucru, e următoarea împrejurare. În art. 26 se vorbește de cazul când un locuitor s'ar muta *împins numai de particularnicile sale interesuri*. În acest caz, legea îl pedepsește lipsindu-l de toate fructele ostenelelor sale. Iată la ce pedeapsă al. d. îl supune fiind că părăsește satul.

„*Casa sa, toate sădirile și alte lucruri ce le ar fi adus pe moșia lucrătoare pe care se mută vor rămânea în folosul proprietarului fără vr'o despăgubire*“. Aici casa e pusă pe un picior de egalitate cu livada și via. Din contră, de câte ori un țăran este alungat de pe moșie de proprietar, Regulamentul obligă pe acesta din urmă ca să'l despăgubească atât de casă cât și de vie și livadă. „La asemenea întâmplare (adică când proprietarul alungă pe un țăran) el 'l va despăgubi despre sădirile ce va putea să aibă precum pomi și altele“.

Aceste dispoziții intră în textul definitiv al secției VII cap. III al *Regulamentului* și anume la art. 123 al. din urmă, ba chiar constituie un drept pe care noua legiuire îl pune între obligațiile stăpânului față de clăcaș. Și iată cum. Proprietarii erau obligați să dea zece prăjini fâlcești fiecărui cap de familie pentru casă, grădină etc. Se puneă întrebarea ce să se facă în caz când vechii clăcași ar avea mai mult decât zece prăjini fâlcești pentru livezi, pentru casă, grădină sau vie? Iată cum regulează art. 118 la al. I cazul: Locuitorii care se vor găsi acum având livezi sau vii alcătuiind parte de locuri a locuitorilor și a căroră cuprindere va trece peste zece prăjini ce să dau după acest așezământ le vor păstra fără nici o dijmă dacă

a fost învoială între ei și între proprietar, acolo însă unde nu vor fi asemenea învoeli, locuitorii pentru acest singur prisos vor fi îndatoriți către proprietar a da dijmă din roduri.“

Aceleași drepturi sunt consacrate în *Règlementul organic* din Muntenia la art. 144, al. din urmă. După ce se acordă proprietarului dreptul ca să poată îndepărta de pe moșie pe sătenii îndărătnici sau care vor face zizanie, se adaugă; „Iar la această întâmplare proprietarul îi vor despăgubi de sădirile ce vor avea (locuitorii alungați) precum pomi și altele.“

X

Ultima întrebare : Dar asupra pământurilor de hrană și de fânaț, în afară de cele desfundate și curățite de dâșii, ce drept aveau sătenii? Aceste pământuri se puteau transmite prin drept de ereditate în familia săteanului?

Din cele arătate mai sus, cu privire la casa și grădina din vatra satului și la locurile de curătură și la vii, se degajează principiul că proprietarii precum și legislațiile, cel puțin începând cu veacul al 18 lea, recunoșteau un fel de drept de emfiteoză a țăranului asupra tuturor imobililor în care acesta punea munca, truda și osteneala, pentru a le aduce în stare de a putea servi. Prin muncă, trudă și osteneală, el își apropria imobilul, întrucât se poate apropria un imobil a cărui fond aparține unui altuia sau, cum am zice, nudului proprietar. De aici ar urma prin a contraria, că țăranii nu aveau drept de asemenea natură asupra locurilor de hrană și de fânaț necurățite de dâșii și în care nu fusese imaginată nici o muncă stă-

ruitoare cu un caracter mai permanent. Ar fi a merge, cu rigoare deducției, prea departe.

Orice imobil pe care o familie, în condițiile familiilor țărănești, îl stăpânește și îl cultivează continuu, în privința folosinței, un caracter personal, o formă de apropiere a acelei folosințe. Așa încât, macar că țăranul nu punea în cultivarea ogorului și în pământul de fânaț și de cosit, aceeași muncă prealabilă pe care o pusese în pământurile de curatura, totuși nu e mai puțin adevărat, că cultivând același pământ în fiecare an, dreptul lui de folosință perdea caracterul de precară posesiune și capăta pe acela de permanență. Fiind așa, în principiu nu văd de ce țăranii n'ar fi avut dreptul de a transmite moștenitorilor lor pământurile cultivabile și cele de pășune, cum transmiteau casa, grădina, locurile de arat și de livadă desfundate și viile.

Pentru ce, în adevăr țăranul cultivând, în un lung curs, același pământ, n'ar fi putut căpăta dreptul negativ de a nu putea fi alungat de pe el, precum și acela pozitiv de a-l transmite moștenitorilor, care erau în aceleași condiții juridice ca și dânsul, adică șezatori pe moșii dând dijmă și făcând clacă ?

Ei bine, ceea ce principiile ne fac să conchidem, faptele vin să confirme. Dreptul de apropiere permanentă a pământurilor arabile, îl găsim în Moldova, consacrat în mărturia locuitorilor dela Bosancea și Lămașani.

Am reprodus deja partea întâia a acestei mărturii «precum știm, zic acei locuitori, că am apucat *din moși din strămoșii noștri*.»

Iată ce spun ei că se obicinuia în privința pământurilor clăcășilor :

„Așijderea si fetele ce se mărită și le iau bărbații, de le duc printr'alte sate, nu's volnici ginerii aceia a lua părți *de moșie dela socrii, ci părțile acelor feti măritati pe la alti sati rămân la frați, sau la ci neam va fi mai aproape celor cu livezile, și ar fi șezători în sat*, așa știm și așa mărturisim cu sufletele noastre și această mărturie, s'au făcut dinaintea a mulți boeri și mazili care mai jos s'au iscălit.»

„Din Suceava lët (7231) 1723 Ioni 20. Stefan iscălit Gheorge post.“¹⁾

Este o pagină prețioasă asupra vechiului drept țăranesc.

Importanța documentului, în această privință, nu poate scăpa nimănui. Clăcașii din sus numitele sate dau o mărturie la mâna egumenului de la Slatina. În ce scop? Nu știm. Probabil că se ivise pretenții cu caracter de proprietate, asupra unei alte moșii a mănăstirei. Ceeace este sigur, e că ceeace mărturisesc țăranii, este un minimum a dreptului clăcașilor. Lucrurile să petreceau așa, dovadă este că ele sunt confirmate, întâi de egumen—proprietarul—și al doilea, de un boer de la scaunul din Suceava, de Gheorghe Postelnicul.

Ce ne spune acest act? Întâi, el proclamă dreptul clăcașului de a putea dispune de pământul său de folosință în timpul vieții în următoarele margini: Țăranul poate împărți pământul copiilor, nepoților și rudelor în grad succesibil fără ca proprietarul să fie în drept a interveni să-l împedice.

Această facultate presupunea un drept de care el putea uza. În adevăr, proprietarul ar fi putut, dacă dreptul pentru țăran de a uza de pământul de fo-

---

¹⁾ Uricarul Codrescu, vol. X, pag. 179—180.

losință nu ar fi existat, să zică clăcașului: Ți-am dat pământ de arat și de fânațe, numai pentru tine și folosința ta. De vreme însa ce'l cedezi altora, asta înseamnă, că ai mai mult decât îți trebuie, deci îți iau înapoi tot ce recunoști că îți prisosește, căci nu poți să faci liberalități din ceca ce este proprietatea mea.

Acest lucru nu putea să-l zică proprietarul. Cedând pământ de semănat și de hranit vitele clăcașului, să subînțeleaga că-l cedează și familiei și că, în marginile pe care le voiu arăta, șeful putea dispune. În ce margini? Actul ne spune: putea să cedeze pământul tuturor rudelor în grad succesibil cu o rezervă: ca acelea să locuiască în acelaș sat. Unei rude din un sat străin, clăcașul nu putea să-i dea nici o porțiune din pământ. Legea îl împedeca și proprietarul putea să se opună și să anuleze cesiunea.

După moartea clăcașului, pământul nu se întorcea la proprietar, după cum s'ar fi întâmplat dacă usufructul ar fi fost viager și personal. Rudele succesibile își împărțeau, odată cu averea mobilă a șefului familiei, și pământul. Și îl împărțea în părți egale: surorile, luau parte egală cu frații, nepoții de asemenea; în lipsă de moștenitori direcți, veneau collateralii. Prin urmare, ginerii, în numele soțiilor lor, veneau la parte dreaptă cu ceilalți copii. Cu o singură condiție, ca ei să fie din sat, adică să fie clăcașii aceluiasi proprietar. Indată însă ce fetele, ne zice mărturia, măritându-se, luau bărbați din alte sate, ele erau excluse dela moștenire, partea lor revenea moștenitorilor din sat. Se înțelege că excluderea era numai în ceeace privea pământul, nu și

averea mobilă care era proprietatea deplină a mor-tului.

Actul de care vorbesc să pune în ipoteza, când fetele să mărită în alte sate. Dar când băieții pără-seau satul ? Evidend că același lucru se întâmpla și cu ei ; ei perdeau dreptul de moștenire asupra pământului defunctului.

Și lucru se explică.

Locuitorii dintr'un sat aveau pamânt în calitate de clăcașii proprietarului. Un om străin, un ginere din alt sat, era clăcașul altui proprietar ; cu ce drept putea să reclame o parte din pământul, de exemplu, a socrului, de vreme ce n'avea nici casă, nici grădină și nu făcea nici clacă proprietarului, nici dădea dijmă ?

Dreptul țăranilor de a nu putea fi scoși fără voia lor de pe pământul de folosință, îl găsim consacrat și prin lege. Mihai Suțu în 1794, în ponturile sale, dupa ce regulează ca locuitorii care n'au loc de hrană și de pășune pe moșiile unde sunt așezați, să poată face arături și fânațe pe moșiile vecine, plă-tind dijmă, adaugă : «și pământurile ce le pot ara lo-cuitorii *atât pe moșia ce șed cât și pe locul ce li se dă de pe moșia megieșită luându-și stăpânii mo-șiei dijma obicinuită, să nu fie a le lua pământul, până când vor lăsa ei singuri din vechi*». ¹⁾

Iar Alex. Moruzi (1805), în hrisovul său pentru bo-eresc, revine asupra acestei chestiuni și consacră, din nou, dreptul de ereditate a țăranilor asupra pământurilor de arătură.

Art. 21 din acel hrisov zice :

---

¹⁾ Acte și legiuiri, Sturza Scheianu, vol. I, pag. 46.

„Pentru arături și semănături să nu fie slobozi locuitorii a face împrăștiate arături pricinuind cu aceasta stricăciuni la fânețe și moșii, ce cu îndestulare să-și aibă ei țarinile lor într'o parte a moșiei, semănând unul lângă altul; și pământurile cele vechi, care au apucat a avea locuitorii, să nu le ia stăpânul moșiei până nu le vor părăsi ei de învechite și netrebnice“.

Din acest din urmă pasagiu urmează că țăranii puteau să părăsească locurile de hrană, când ele erau învechite și netrebnice și aveau dreptul să ceara de la proprietar, alte mai bune, asupra cărora capatau imediat aceleași drepturi. Proprietarul, în acest caz, era obligat să le dea altele bune.

În genere, locuitorii își aveau pe moșii pământurile de arat și cele de fânețe deosebite de acelea ale proprietarului; li se hotărea partea în care sa-și aibă locurile lor de hrană și de pășune. De acele locuri proprietarul nu se mai ocupă decât ca să ia dijma.

Această împărțea convenea proprietarilor, caci cu ea nu li se stricau pământurile de pe moșie.

Acest lucru era stabilit și de lege chiar.

Am văzut din citațiile de mai sus că Moruzi face din aceasta o obligație pentru țărani. Acelaș lucru îl dispusesese și Mihai Suțu mai înainte.

„Și prin știrea stăpânului acelei moșii să le dea (locuitorilor) o bucată de loc de parte cât le va fi îndestul pentru trebuința lor, unde să nu se facă stricăciuni și pagubă stăpânului moșiei și să-i poată să are unul lângă altul iar nu reschirat și să-și ia stăpânul moșiei numai dijmă“.

Tot Suțu ordonase, ca măsură generală, „să silească pe locuitori ca să-si poată și jitări oameni vrednici pe locurile ce va fi trebuință, și pentru ca să fie mai păzite țarinele și să nu se întâmple păgubire, să chib-

zuiască pe moșiile ce va fi cu puțință de ași face satele țarina și fânațul, cum și imașul unul despre altul. adică imașul unui sat despre imașul altui sat cum și țarina și fânațul unuia despre țarina și tînațul altuia.“

În asemenea condiții se înțelege că pămînturile se moșteneau din tată în fiu, și chiar se împărțeau între frați în timpul vieții, când se căsătoreau. Când pămîntul nu era destul pentru hrana unei familii întregi, numai atunci noul căsătorit, care cerea îndată loc de casă și de grădină în vatra satului, devenit și el șef de familie și casaș, căpăta dela stăpînul moșiei o altă bucată de pămînt care și ea devenea ereditară.

Iar proprietarul nu putea să nu-i satisfacă cererea noului șef de familie, căci era obligat după lege.

Dar în Muntenia? Același lucru a trebuit să aibă loc. Zic a trebuit, fiindcă nu avem acte formale, cum am văzut, că există pentru Moldova.

În acea parte a țării așezămintele sunt mai favorabile stăpînilor de moșii. Așa în urbarul lui Const. Mavrocordat (1742) la art. 8 cetim :

„Nimeni nu poate avea cîmp, livede sau loc de semănături, decât acele ce i va alege stăpînul“.

Această dispoziție avea de scop, între altele, ca țăranii să nu ocupe locuri reschirate pe toată întinderea moșiei, de unde deducem că și aici ei ocupau o parte anumită din moșie ca și în Moldova și că prin urmare locurile lor erau transmisibile la copii și nepoții, neavînd nici un amestec cu partea din moșie pe care proprietarul și-o rezerva pentru cultura sa. Acest articol mai avea o semnificație pe care Const. Ispilante în pravilniceasca lui condică o spune lămurit.

„Stăpânul moșiei alege cel mai bun loc al moșiei pentru trebuința lui, dar, n'are voie a lua locul ce s'a deschis și s'a lucrat mai'nainte de locuitori”.

Rezerva din urmă este privitoare iarăși la locurile de *curătură*.

După ce proprietarul 'și alegea locurile cele mai bune și da pe celelalte, țăranilor, aceștia deveneau stăpâni pe acele locuri, fără ca stăpânul să le mai poata schimba.

Dealtmintrelea de ce le-ar fi schimbat ? În ce scop ? El își alegea locurile cele mai bune și îndestulătoare. Ce putea câștiga un proprietar dacă ar fi schimbat locul deja dat unei familii ? Un singur motiv l-ar fi putut împinge, acela ca să ia locurile de țelină, curăturile proaspete desfundate de țărani. Acest lucru, am văzut, că îi era oprit prin lege. Prin urmare chiar bunul simț ne face să conchidem ca țăranii, în genere, rămâneau stăpâni din tată în fiu pe locurile pe care proprietarii le acordau.

Ba chiar vedem pe proprietari silind pe locuitori ca să nu-și părăsească locurile și mai cu seama fânatele, întinzându-se în mod reschirat pe moșie, ceeace le aducea pagubă. Așa am citat deja plângerea unui egumen în contra a 40 de țărani care părăsesc vatra satului și-și fac casă reschirat pe întinderea moșiei, pentru a putea avea mai mult loc de fânaț. Boerul însărcinat cu cercetarea, conchide ca să li se strice casele acelora și să-i aducă la vatra satului. Domnul însă decide într'un mod mai milos ; el hotărăște ca casele locuitorilor să nu fie stricate ci să rămâe acolo unde s'au așezat ; dar vi-

tele lor să nu aibe voie a pășuna pe acea parte a locului ci tot pe vechiul îmaș al satului.

XI

Să caut acum a caracteriza din punct de vedere juridic, raporturile pe care le am văzut existând între proprietari și țărani.

Legiuirea lui Caragea definește claca ast-fel :

„Claca este un chip de clădire (un embatic obicinuit în țara Românească) și se întocmește când stăpânul moșiei primește pe clăcaș adică pe sădător, să șadă pe moșia lui“¹⁾.

Iar la cap. 5 unde se vorbește despre sădire sau clădire (embatic) ni se spune că „sădirea este un chip de închiriere și se zice când închiriem pământul nostru la altul ca să clădească sau să zidească, plătind un c. (quantumul)*.

Aceasta este singura definiție juridică formulată în vechea noastră legislație asupra situației țăranilor pe pământurile proprietarilor. Va să zică chiar Caragea, a cărui spirit reacționar l'am arătat, recunoaște prin definiția lui că țăranul nu este un chiriaș, ci este un fel de embaticar, și că un proprietar când primește pe un clăcaș pe moșia lui, când îi dă pământ de cultivat și celelalte, încheie un fel de contract de embatic cu el.

Am zis că nu poate fi vorba de închiriere. Iată cum definește acest contract, tot Caragea: «Inchirierea sau orânduirea este o tocmeală prin care o parte se îndatorează a da ceilalte folosul unui lucru, *pe un soroc oarecare*, și cu un preț la care se îndatorează

---

¹⁾ Legiuirea Caragea, part. III, cap. 6, pag. 269.

cealaltă parte ¹⁾. Totul deosebește situația țăranului de cea a unui simplu chiriaș. Mai întâiu contractul nu are termen, este perpetuu, particularitate care îl deosebește chiar de toate contractele din legislația noastră modernă.

Al doilea, în contractul de închiriere trebuie să fie un preț; el nu există în contractul țărănesc. Dar să admitem, cum găsim la Romani, că prețul se poate stipula în fructe, ceea ce se numea un contract de arendă parțiar. În această privință contractul parțiar s'ar asemana mult cu acela țărănesc. Dar este o chestie dacă dijma reprezintă plata unei chirii ca în contractul de închiriere. Fructele, în contractul parțiar sunt echivalentul chiriei, și prin aceasta, să aseamănă cu acel de închiriere. Pe când în contractul țărănesc *dijma* nu este o chirie propriu zis. Ea, am putea zice, reprezintă renta perpetuă a pământului. Așa că chiar contractul de închiriere parțiar măcar că are un punct de comun cu acel țărănesc, plata chiriei în produse, în fond rămâne tot un contract de închiriere. Acest lucru îl depărtează de contractul țărănesc, și nu se poate confunda cu el, fiindcă dijma la țărani, mai repet, nu reprezintă o chirie, ci o redevență perpetuă pentru cultivarea de pământ concedat perpetuu.

Când în cursul acestei lucrări, m'am servit cu cuvântul de colon parțiar, cu care am designat pe țărani, a fost o expresie apropiată numai, dar nu una care să determine exact, condiția juridică a țăranului.

---

¹⁾ Legiuirea Caragea, partea III, cap. IV art. 1.

Are dreptate Caragea când definește șederea țăranului pe moșie străină, un fel de embatic și claca un fel de clădire, adică având tot natura embatică. Căci contractul țăranului, nu este embaticul propriu-zis, ci numai un fel de embatic, de care se deosibește adânc.

Este drept că embaticul are și el o natură perpetuă; nu dai cu embatic cuiva, un loc pentru un termen oarecare, ci pentru totdeauna. În această privință nu este nici o deosebire între contracul țăărănesc și cel de embatic. Dar numai acest punct este comun între aceste 2 contracte, în colo totul le deosibește. În contractul de embatic, există un preț și un preț în bani, iar nu în produse. Apoi proprietarul poate să expulzeze pe embaticar, dacă acesta nu-i va plăti suma stipulată timp de 3 ani. „Când stăpânul clădirei sau a sădii nu va da în trei ani *ceea ce s'a tocmit a da*.” Observați că Caragea nu întrebuințează pentru acel preț cuvântul de chirie, căci embaticul exclude plata unui preț numit chirie, care e întrebuințată numai pentru locațiune. El întrebuințează cuvintele „*ceea ce s'a tocmit a da*” ca să asigneze obligației în bani a embaticarului, o altă natură decât aceea a chiriei. Mai sunt și alte deosebiri între aceste două contracte.

Proprietarul nu poate să expulzeze pe țăran, fiindcă contractul are un caracter perpetuu. Proprietarul poate expulza pe embaticar.

Obligațiile țăranului sunt de o natură pe care nu le întâlnim în nici un altfel de contract. Pentru șederea pe moșie și cultivarea unui petic de pământ, el e dator să facă clacă și să dea dijmă, condiții care îl deosibesc și de contractul de închiriere și

de acel de embatic. În aceste două contracte, obligația embaticarului precum și cea a chiriașului consistă numai în *a da*. Acea a țăranului în *a da* și în *a face*. Această natură a contractului țărănesc îl face unic.

Obligația țăranului *de a face* îl garantează pe proprietar în contra a ori ce fel de pierdere. Proprietarul nu-l poate, am zis, expulza pe țăran, fiindcă natura perpetuă a contractului îl oprește. El poate însă să-l silească să-i facă clacă și îl poate pune chiar cu de a sila ca să-și cultiveze pământul pentru a putea să-și dea dijma legiuită. Am arătat în cursul acestei lucrări că Domnii ordonă ispravnicilor să scoată pe țărani cu de a sila ca să lucreze fie ogorul boeresc, fie cel propriu al lor.

Mai este un punct comun între contractul țărănesc și cel de embatic. Ca și pe embaticar, descendenții îl pot și pe clăcaș moșteni. Locul dat cu embatic, ca și cel dat pentru folosința țăranului, se perpetuă în familie.

Este însă și aici o deosebire. Embaticarul poate vinde imobilul unui străin, cu știrea și învoirea proprietarului. Țăranul nu poate înstrăina casa și locul cultivabil de cât cel mult unui alt clăcaș din satul lui.

Din această analiză reiese că contractul țărănesc are două atribuții: o durată nedefinită, prin urmare o stăpânire continuă, și o dominitate utilă aproape completă, căci agricolește vorbind, numai sub forma de dijmă i se ă țăranului o parte din fructul muncii sale. Cu alte cuvinte, țăranul are pe moșia stăpânului o *detențiune emfiteotică*, care exclude ori ce caracter de precaritate. Și cine zice detențiune emfiteotică, zice aproape coproprietate.

Iată de ce șederea țăranilor pe pământuri străine aduce o modificare profundă în ideea de proprietate.

Situația juridică care să creiasse țăranului în genere, a preocupat și pe jurisconșulții Francezi care au examinat pe acea a țăranului din Franța. Și acolo, cum am arătat în *Introducere*, țăranul stă pe proprietatea nobililor, aceștia având asupra petecului de pământ cam aceleași drepturi ca și la noi.

Desmoulin definește dreptul țăranului „*jus in praedio alieno*». Posesiunea emfiteotică a țăranului grevând pământul proprietarului, Cujas o definește *un fel de servitute „quasi servitute“*. Această situație juridică face pe Chopin în 1700 să o definească „*ingenui alienorum arborum coloni*“ adică cei care lucrează pământul altora.¹⁾

Situația țăranului român e mult mai bună decât a mare parte a celor francezi, engleji și germani. Acolo, pe lângă cea ce găsim la noi, mai exista și alte forme de contracte cu caracter vremelnic. Așa, erau deosebite feluri de fermieri (arendăși) având contracte cu termene diverse care puteau foarte ușor fi expulzați, fără nici un motiv întemeiat, ci prin simplu caprițiul sau interesul proprietarului.

În Anglia s'a făcut și se face încă un mare abuz din cauza stărei de arendași a țăranilor pe pământurile nobililor.

În condițiile organizației sociale pe care am descris-o, stabilitatea țăranului pe pământul pe care îl cultiva, era una din cerințele principale, poate cea mai principală.

De aceea vedem că pentru a pune la adăpost pe țărani contra nestabilității, juriștii caută chiar să tragă concluzii extreme din contractele de în-

---

¹⁾ Histoire des classes rurales en France, par Doniol, pag. 313—314.

chiriere, pentru a le transforma în contracte perpetue.

Să dau un exemplu.

În Franța, am spus, o parte din țărani ședea pe anume pământuri ale seniorilor, în puterea unor contracte cu termene diverse. Era deja admis principiul, că un contract de 30 de ani, prin acest *lungum tempus* se transforma într'un contract de ade-vărată vânzare de fructe a pământului închiriat, așa că tenancierul numai putea fi alungat de pe el, fiindcă era cumpărătorul dreptului de a profita indefinit de fructele imobilului. Jurisconsulții dominați de ideea de a conserva țăranilor chiriași pământurile, merseră încetul cu încetul cu interpretarea, până a reduce lungum tempus a posesiunii liberatoare, la 10 ani. Așa că ori ce țăran care ținea timp de 10 ani în arendă un pământ, nu mai putea fi expulzat de pe el dacă plătea arendă. Ba ceva mai mult. El devenea coproprietar seniorului, acesta fiind proprietarul solului, iar tenancierul, proprietarul fructelor. ¹⁾

Dacă ținem seama de caracterul emfiteotic a pământurilor țăranilor noștri, evident că aceștia puteau să pretindă că sunt și ei proprietari, în înțelesul unui emfiteutar. Dar desigur că ei erau coproprietari cel puțin în privința fructelor de care se foloseau.

XII

Sunt însă câțiva istorici care susțin că sătenii au fost, odată, proprietari asupra pământurilor pe moșiile pe care erau așezați.

¹⁾ Histoire des classes rurales, Doniol, pag. 285—286.

Acest lucru îl susține și d. A. D. Xenopol în lucrarea sa *Domnia lui Cuza-Vodă*.

Iată ce zice:

După ce citează următoarele cuvinte din așezământul de dezrobire a lui Const. Mavrocordat din Moldova, anume că *«nu se puteau schimba vecinii fără de moșii»* — fie zis în treacăt citația nu este exactă, probabil că e făcută din memorie —

Apoi întreabă :

„Ce înseamnă acest de pe urmă drept al vecinilor a căruia călcare, același așezământ, îl declară că nu este cu cale ?“

„*El înseamnă că vecinul și rumânul, prin intrarea lor în acea stare (cu atât mai mult deci țăranul supus) nu-și perdea proprietatea asupra peticului său de pământ, ci își înstrăina numai o parte din libertatea lui, îndatorându-se a munci stăpânului, un număr de zile pe an, a-i da dijmă din recoltele culese pe bucata lui de pământ, și, mai târziu după întemeierea șărbirei a nu se îndepărta din satul în care trăia. Atâta tot, însă dreptul său de proprietate asupra moșioarei lui nu-l perdea prin ajungerea lui în stare de țăran supus sau mai târziu din vecin sau rumân. Numai așa se poate explica dreptul său de a nu putea fi deslipit de moșia pe care trăia*». ¹⁾

Și ceva mai departe.

«Era peste puțină de stărpit din cugetul țăranului ideea, că pământul este a lui, chiar în cazul când îi era împărțit de iznoavă de boier ; căci fiecare din țărani fusese proprietar sau fiu de proprietar și dacă el perduse proprietatea, privise totdeauna

---

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă. Xenopol, pag. 419—420.

această pierdere ca rezultatul unei nedreptăți, unei asupriri, după cum și fusese lucrul în nesfârșită majoritate a cazurilor. Apoi cei mai mulți din țărani se coborau din foștii proprietari ai ocinilor». ¹⁾

Și într-o notiță, autorul amintind părerea d-lui R. Rosetti «că țăranii ar fi fost numai usufructuarii locurilor cultivate de ei», adaugă «că o asemenea părere nu se poate susține față cu dovezile pe care le aduc în text». ²⁾

D. Xenopol este în eroare. Citirea repede a documentelor precum și interpretarea unor cuvinte găsite în ele, îl fac să ajungă la o concluzie care, îmi permit și eu la rândul meu să spun, că nu se poate susține.

Am citit cu atenție acele 38 de acte din Arhiva Academiei, pe care distinsul autor se razima a-și susține părerea, și tocmai din acele acte, m'am convins încă mai mult că nu are dreptate.

Să încep cu erorile de tălmăcire a cuvântului *moșie*.

Când d. Xenopol citește în actul de dezrobire a vecinilor din Moldova (1749) că rău să făcea « a se schimba numai oamenii fără de moșie » și înțelege cuvântul de *moșie*, *nu moșia proprietarului pe care erau așezați țăranii, ci pământul pe care'l ocupa fiecare din ei, eroarea este evidentă*. Hrisovul reprobează faptul abuziv a proprietarilor care deslipeau pe țăranii de pe moșiile unde erau născuți, și-i mulau pe *allele*.

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă, Xenopol, pag. 432.

²⁾ Ibidem, pag. 425 (Nota).

Cum că țăranii nu erau proprietari pe acele moșii, o spune însăși actul pe care voește d. Xenopol a-l tălmăci în sensul ideii sale.

Iată cum începe Irișovul : „Părilor de pricină vecinilor și la alți luminați Domni cum și la Domniile Măriei Tale prea înălțatul și prea luminatul Domnul nostru Const. Neculai Voevod n'au lipsit iar la a treia Domnie *și mai multe jalbe făcând oamenii săteni ce șad pe moșiile boerești și mănăstirești, făcând pără asupra stăpânilor satelor că-i supără cu vecinătate*“. Deci poziția sătenilor față de stăpânii moșiilor nu lasă nici o îndoială. Cei întâi sunt simpli *șezători*, cei din urmă *proprietarii moșiilor*. Eroarea d-lui Xenopol este manifestă.

Țăranii se plâng, nu că boerii îi despărțesc de proprietățile lor, acest lucru nu ar fi fost cu putință. Nici un proprietar nu putea cădea în stare de vecinătate decât doar dacă își perdea moșia sau dacă să vindea, vânzându-se împreună cu ea.

Iată de ce să plâng ei : „adică părăndu-le oamenilor că acest nume de *vecinie* n'are osebite de *robie* și să silească să găsească îndreptare și mântuire de numele de vecinie arătând și pricini *că unii din stăpânii satelor s'au obicinuit a vinde pe vecini ca pe robi și a-i împărți cu împărțeala ca pe țigani și a da numele lor în foi de zestre și a-i despărți pe copii dela părinți, luându-i în casă la slujbele lor și a-i muta de la un loc la altul*“.

Nici vorbă nu e de proprietatea vecinilor.

Și iată acum ce hotărăște obșteasca Adunare :

«Numai îndrăzneala unora din stăpânii moșiilor i-au supărat fără de cale, cu *vânzările și împărțirile, și mutările ce s'au purtat dela un loc la altul, li-au dat pricini de jalobe, părăndu-le lor o supunere*

ca de robie, care lucru a se vinde vecinii, sau a se da în foi de zestre pe frați, sau a se muta dintr'un sat într'altul, sau a se schimba numai pe oameni fără de moșie, sau pe copii a-i despărți de părinți, n'au fost volnici stăpânii satelor și nici de acum înainte această volnicie asupra lor nimeni să nu aibă. că nu este cu cale. Și când se vinde moșie, oamenii să nu se vânză, ci ca niște săteni ai satelor în sat să rămâie, făcând slujba obișnuită“.

Dovadă că țăranii nu erau proprietari ci simpli șezători pe moșii, mai este faptul că stăpânii puteau să vândă moșiile ; lor le aparținea, proprietatea. Ce le era oprit ? Două lucruri : 1) Să nu vândă pe locuitori fără moșia pe care erau așezați. Al 2-lea, ei nu aveau voce, de asemenea, să-i vândă *nici cu moșia*. Pentru ce ? Pentru că țăranii ședeau pe moșii în condiții cu totul altele, decât țiganii și robii. Aceasta înseamnă cuvintele «și când se vinde moșia, oamenii să nu se vânză, ci ca niște săteni ai satelor în sat se rămâie făcând slujba obicinuită.“

Am arătat chiar în acest capitol, că pentru țărani, șederea pe moșia unde se născuse, constituia un drept de care proprietarul nu-l putea lipsi. Sub regimul vecinătăței, proprietarii ajunsese până a nesocoti și acest drept al țăranilor. Actul dezrobirei nu face alt ceva decât să-l restituie.

Pe d. Xenopol îl mai induce în eroare cuvintele de „rumâni de moșie“ pe care le întâlnește în deosebitele documente, precum „Rumâni de moșie din Hohnești“ sau „Rumâni de moșie din Lunci“ etc., înțelegând prin ele, că acei rumâni aveau moșie în Hohnești, sau în localitatea arătată. Cuvintele «de moșie» indică pur și simplu localitatea în care ru-

mânii se născuse, sau satul din care erau și nimic alt ceva.

Să dovedesc acest lucru.

Mai întâiu în actele originale cetim altmintererea de cum citează d. Xenopol. În cel din 12 Aprilie 1624, Mateiu Basarab întărește jupânei Maria din Albești și fiului, Preda Postelnicul, „ca să fie volnici cu această carte a Domniei mele, ca să-și ție niște *rumâni din Hohnesti*, anume Opre feciorul Radului și Stanislav feciorul lui Văsiu; și *din Bănești*, Oancea feciorul lui Dragomir.“ ¹⁾ Cuvintele „de moșie“ nu figurează.

Dar chiar de ar fi — ceea ce nu este — în document cuvintele „de moșie“, încă este inadmisibilă susținerea d-lui Xenopol.

Dovadă este că hrisovul continuă mai departe cu aceste cuvinte: „pentru că acești rumâni *fost-au de moșie a boiarilor de Vlădeni*, ce i-a pus zălog la Cepariul. Apoi Cepariul au vândut acești rumâni jupânei Maria și fiului său Preda Postelnicului în zilele Domniei Sale Radu Voevod.»

Documentul mai departe devine de toată claritatea. Povestind Matei Basarab procesul pe care l'a avut jupâneasa Maria ca călugării din Robaia și cu satul Cerburenii apropo de acești rumâni, se exprimă astfel: „Iar când au fost acum în zilele Domniei mele se-au rădicat cu pără călugării din Robaia și cu satul Cerburenii, ca să scoată pe acești rumâni den mâna jupânei Maria și neavând ei nici un lucru, și-au venit de s'au părât de față înaintea Domniei mele la Divan și așa părăia călugării și satul Cerburenii cum acești rumâni

---

¹⁾ Academia Română, doc. p. XXXIII. 197.

s'au născut pre moșia lor de la Hohnești și de în Bănești.»

Dacă rumânii în chestiune ar fi avut proprietăți în Hohnești și Bănești, călugării de la Robaia și locuitorii din Cerbureni ar fi spus-o, nu ar fi vorbit numai de locul nașterii lor. Dar aceia fiind simpli rumâni fără moșie, le era ușor reclamanților să caute a dovedi că numai *de loc* sunt de acolo și ca nu sunt de aiurea, cum partea adversă susține ca sunt de loc *dela Vlădeni*. Ceeace în adevăr se afirmă de vreme ce actul zice: «cum ei au fost *de moșie* rumâni boiarilor de la Vlădeni.» Prin urmare aici semnificația «*de moșie*» este clară. Deci din citirea mai cu atenție a documentului nu rezultă că rumânii de care e vorba, ar fi avut moșie în Hohnești.

Acelaș lucru și cu documentul al doilea. ¹⁾ Acelaș Domn autoriză pe o jupâneasă Caterina Visteriasa „ca să fie volnică cu această carte a Domniei mele, ca să ție pe Radu și să fie rumân și să l ducă la sat la Lunci, *de unde i-a fost moșia*“ (nu cum citează d. Xenopol, „rumâni de moșie din Lunci.“)

Aici cuvântul „*de unde i-a fost moșia*“ evident înseamnă *de unde este de loc* Radu, iar nu *unde acela avea proprietate*. Căci nu se zice de un proprietar că *este de moșie*, din cutare sat, ci, că *are moșie* în cutare sat. Iar semnificația cuvântului *de moșie* reiese și mai clar din cuvintele următoare din textul documentului care zice mai la vale: „Și au mărturisit cu sufletele lor (martorii invocați) înaintea

---

¹⁾ Academia Română, p. XVIII, 17.

Domniei mele, cum au fost Radu *tot rumân de moșie* cu dâșii din Lunci.“

Nici poate fi vorba de oarecare moșie a lui Radu în Lunci, ci numai că acel Radu împreună cu martorii aduși *erau de loc din Lunci*.

Ași putea cita o mulțime de documente pentru a ilustra această interpretare a cuvântului «de moșie». Mă mărginesc a mă mai servi numai încă de unul singur, din Moldova.

Intr'o carte a marelui vătaf din districtul Suceava și a altora, se raportează logofătului mare, că fusese însărcinați de Domn „ca să mergem la sat la Căscăuț și să strângem oameni buni din prejur să întrebăm de o cumpărătură ce au cumpărat Vasile Septilici, ce au fost Hatman, de la Greaca, a patra *parte din sat, și câți vecini au fost de moșie într'acea parte a Greacăi.*»

Făcând cercetarea ei află „că au fost un vecin del chiamă Danciu în partea Greacăi“. ¹⁾

Nu cred că d. Xenopol poate să pretindă că Danciul avea moșie în parte Greacăi.

D. Xenopol mai zice : „În 1662 Dragomir a fost vândut rumân lui Stoichițu visternicu *cu ocină cu tot*“.

D-sa crede că Dragomir era un simplu țăran și că cine l'a vândut, l'a vândut cu partea lui de moșie. Iarăși eroare. Cuvintele „cu ocină cu tot“ se referă la moșia întreagă pe care proprietarul popa Sahat o vinde cu rumâni cu totul lui Neculaie visternicul. Cetind însuși declarația lui Dragomir, de care se servește autorul, ne convingem, că satul Stoineștii, din care era de loc Dragomir, era un sat de clăcași și că

---

¹⁾ Academia Română, doc. p. XI, 164.

prin urmare Dragomir nu a posedat nici un fel de ocină acolo, ci a fost, o mai repet, vândut cu toți ceilalți săteni, toți rumâni, odată împreună cu moșia.

În adevăr ce spune Dragomir în declarația sa ?¹⁾

Sunt nevoit să reproduc aproape întregul document, căci sperez să-l pot scoate din eroare pe însuși d-l Xenopl.

„ Eu Dragomir dă Stoenesti dă în plasa popei lui Sahat rumân, scris-am această al meu zapis la mână jupânului Nicula Vist, să se știe că am *fost rumân popei lui Sahat, ci ne-au vândut Stoichiții vist, cu ocină cu tot să-i fim rumâni*. După aceia dacă se au tâmplat moarte Stoicăi Vistiarul, iar el au dat la moarte lui satul lui Dlăbănești dă lângă noi părintelui patriarhului pentru sufletul lui, să-i fie pomană, după aceia săteni din Dlăbănești *au mers la Gavrilă Vodă să se răscumpere, să fie judece, și am mers eu să dau bani pre ocină ca să fiu judeciu în Dlăbănești ca să scap de rumânie de în Stoenesti, Gavrilă Vodă n'au vrut să le ia banii să-i judeciască ci au lăsat să fie pre mână patriarhului*. După aceia dacă au venit Domnu nostru Domnul Radu-Vodă, Dlăbăneștii au mers de au dat 500 de galbeni de s'au cumpărat *să fie megüiași*. Deci am mers și eu de am dat bani cinci mii și trei sute *pre ocină* ca să fiu și eu *judeciu* acolo, că am socotit că doar voi scăpa de rumânie de în Stoenesti. După aceia jupăneasă Dochia a Stoică Vist, au vândut *acea plasă de ocină cu noi de în Stoenesti* jupânului Neula Vist. să-i fim rumâni cum am fost. Deci eu dacă am văzut așa eu m'am socotit că cu pace nu-mi

---

¹⁾ Academia Română, Doc. XLI, 102.

va fi, nici nu mi se cade să fiu judec în Dlăblănești, că *dă moșia săntu rumân de în Stoinești*, deci eu am mers la jupânul Nicula Vist. *dă i am spus cum am fost și cum am cumpărat ocina în Dlăbănești, ci m'am rugat să nu mă lasă atâta bani pagubă*“.

Cazul lui Dragomir, așa cum îl istorisește singur, este foarte simplu. Fiind de loc din Stoinești, sat de vecini, alături de satul Dlăbănești, sat de moșneni care se vânduse lui Stoica vistierul și având oarecare avere, îi vine în gând, ca să cumpere o ocină în Dlăbănești ca să ajungă și el judec, adică om liber și să scape de rumânie. A și cumpărat ocina. Dar noul proprietar a Stoineștilor, Necula Vistiernicul, n'a voit să ierte de rumânie pe Dragomir, și atunci bietul om roagă pe boer ca să-i dea banii care dăduse pe ocina cumpărată în Dlăbănești și să o păstreze acela. El deci rămâne ca și'nainte, adică fără nici un fel de proprietate cum erau toți clăcașii.

Deci nu poate fi nici în acest caz, vorba de un țăran cu ocină, cum crede d. Xenopol.

Autorul *Domniei lui Cuza Vodă* nu e mai fericit nici cu celelalte așa numite dovezi. Așa, d-sa ne spune: „prin un act din 1619 se vând 10 delniți de pământ. Mărzei păharnicul, iar rumânii care vor fi pe acele delniți, să aibă a-i trage ca să-i fie rumâni.“¹⁾

Cetind actul la care se referă autorul, vezi că Vlăduță Mărza, și cu frații lui moșneni cu toții, vând paharnicului 5 delnițe, partea lor de moșie, adăugând: „cu livezile și cu veniturile de moară și cu rumânii

---

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă, Xenopol pag. 421.

care pe unde vor fi și vor veni pe acele delnițe să aibă a-i trage să fie rumâni.»

Proprietarii acelor delnițe erau Vlăduță și cu frații lui *moșneni*.

Ei nu vând propriu zis nici un rumân, ci vând «pe rumânii care pe unde vor fi ori pe unde vor veni pe acele delnițe», adică pe sătenii care sunt *stabiliți sau se vor stabili pe acele părți de moșie*.

Unde vede d. Xenopol că țăranii aveau proprietăți și că stăpânii când îi vindeau, îi vindeau cu ele?

A doua eroare a d-lui Xenopol, este că, acte de vânzare care emană de la moșneni și răzeși, le crede încheiate de țăranii clăcași. Moșnenii și răzeșii erau proprietari, prin urmare puteau să vândă moșiile și delnițele lor. Țăranii nefiind decât clăcași pe moșiile altora, nu aveau ce vinde.

Să arăt și aceasta a doua eroare a distinsului istoric :

D-l Xenopol, mă mir, că n'a fost izbit de calitatea de moșneni a vânzătorilor din satul Polovinți, când citează textual:¹⁾ pentru că noi acești *moșneni*, ai satului Polovineți, fost-am *toți megieși* pe ocinile noastre, însă după aceea venit-am cu toții la jupânul Necula Vistier de ne-am vândut rumâni noi și feciorii noștri și toate moșiile noastre.“

Evident că ei avuse moșii și fusese proprietari ; dar nu fiindcă fusese clăcași sau țărani ci fiindcă fusese moșneni, cum o zic ei, chiar în pasagiul citat de autor. Cuvântul de *megieș* care se află rostit, este sinonim cu moșnean, cu proprietar, cu om liber nesupus nimănui.

---

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă, Xenopol, pag 421.

Și mai departe.

Prin un zăpis din 1619, zice d. Xenopol,¹⁾ Nelea din Polovani se vinde ca rumân cu toată moșia lui, aceluiasi vister.

Documentul e citat greșit, este vorba de un Miloș de Polovin.²⁾ Și acest Miloș nu e țăran, ci moșnean. De unde scot aceasta? Din documentul citat mai sus, de unde se vede că satul Polovini este sat de moșneni „adică noi satul Polovini, moșnenii satului». Era natural deci ca Miloș să aibă moșie.

D. Xenopol mai citează un document a lui Matei Basarab, prin care acel Domn întărește lui Stroia vistierul mai multe cumpărături de rumâni.

«Stanciul cu partea lui de moșie din Răscăeți, Dragomir din Potlogi, cu feciorii lui și cu moșia lui de peste hotarul, Voicu și cu fratele său Stroia și cu feciorii lui și cu părțile lor de moșii câte se vor alege, *pentru că s'au vândut ei megieși, rumâni lui Stroia.*»³⁾ Apoi toți aceștia declară singuri *că sunt megieși*.

Simplu cuvântul de *megieși* ar fi trebuit, să deștepte pe autor că și aici este vorba de moșneni, iar nu de țărani.

În documente cuvintele de *moșnean, megieș, judec, cneaz*, să întrebuițează numai pentru oamenii liberi pe proprietățile lor, nici odată pentru țăranii clăcași care se numesc câte odată *lăturași*, precum în actul de dezrobire al lui Const. Mavrocordat din Moldova.

---

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă pag. 421.

²⁾ Academia Română, Doc. pag. XXXI, 140.

³⁾ Domnia lui Cuza Vodă, Xenopol, pag. 421

De altminterlea de câte ori întâlnim în acte de vânzare, cuvintele «*câte se vor alege*», e sigur că e vorba de moșneni sau răzeși, chiar când ei nu spun aceasta. Pentru ce? Pentru că numai moșnenii și răzeșii trăiau în devălmășie fiecare cultivându-și bine înțeles partea lui nediviză. Când moșnenii vindeau cuiva străin de sat partea lor, atunci evident că cumpărătorul căuta ca să iasă din indiviziune, de aceea găsim cuvintele „*cu partea de moșie cât se va alege*”.

Autorul *Domniei lui Cuza-Vodă* mergând mai departe, cu așa numitele dovezi cum că țărani de pe moșiile boerești erau proprietari, continuă : Un document din 1699 constată, că, „satul Hurezul fiind mai din'nainte vreme de rumâni de moșie ai Buzeștilor și ei răscumpărându-se de rumânie de la stăpânii lor de la Buzești *cu toate părțile lor de moșie și fiind niște oameni judeci și slobozi*, sculatu-s'au și de a lor bună voie s'au vândut rumâni lui Dumitru Chiurci-bașa cu toate părțile lor de moșie”. ¹⁾

Cum că sătenii din Hurezu fusese odată moșneni, și în această calitate avusese proprietăți, acest lucru 'l spun ei singuri, în document când zic „fiind niște oameni judeci și slobozi”. Prin urmare ce este extraordinar că se vânduse cu părțile lor de moșie, întâi, Buzeștilor, apoi răscumpărându-se cu părțile lor de proprietate, să vând din nou lui Dumitru Chiurci bașa ? Chestia este unde vedem pe țăranul clăcaș vânzându-se cu moșia lui ? Căci acest lucru era de dovedit.

A treia eroare în care cade distinsul nostru istoric, este când întâlnește documente prin care cineva vinde un rumân cu delnița lui, ceea ce-l face să creadă că

¹⁾ Domnia lui Cuza-Vodă, Xenopol pag. 422.

toți rumânii aveau delnițe, prin urmare și țăranii. Când citești bine aceste documente, îndată vezi că e vorba de foști moșneni, care se vânduse cu delnițele lor unui boer, și acesta îi revinde din nou altuia; prin urmare e vorba tot de moșneni și de moșiile acelora.

Iată un caz pe care îl citează d. Xenopol: „Așa, ne zice d-sa, un document din 1635 arată că unul Vasile din Rativoești vinde lui Stroia Logofătul un rumân Cristea Smăcioc din Ștefănești cu feciorii lui și cu *delnița lui din Ștefănești*, drept 9000 de bani“. ¹⁾

Apoi Cristea Smăcioc fusese moșnean, de aceea avea delniță. Am arătat mai sus că satul Ștefănești era sat de moșneni și Cristea e din acel sat.

Chiar dacă n'am ști acest lucru, încă din documentul citat întreg s'ar vedea, după cele explicate, că omul vândut fusese moșnean. În adevăr iată textul actului: „Cum să știe că i-am vândut un rumân Christea Sănciută din Ștefănești și cu feciorii lui și cu delnița lui din Ștefănești, *cât se va alege*“ ²⁾

Tot așa se explică de ce acest Christea fiind în stare de rumânie, vinde cu toate acestea, jupânului Stroia, via sa din dealul Ștefăneștilor. ³⁾ Cum? Un rumân posedând vie în deplină proprietate? Am arătat în acest capitol în ce condiții țăranii clăcași posedau vie pe care ei nu le puteau înstrăina ci numai transmite prin moștenire. Cazul cu Christea se explică, și iată cum. Am văzut deja că el fiind din sat dela

---

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă, Xenopol, pag. 423.

²⁾ Academia Română, Doc. p. XXIX, 29.

³⁾ Ibidem p. XXIX, 260.

Ștefănești, *sat de moșneni*, întâiu se vânduse cu delnița și își păstrase numai via, lucru care putea foarte bine să-l facă. În stare de rumânie, el e nevoit, de mizerie, să-și vândă și via.

Și așa mai departe cu toate actele pe care le citează d. Xenopol și asupra cărora nu cred de nevoie să mă mai întind, căci ar fi fastidios.

Asupra unui singur act, voi zice încă câteva cuvinte.

Iată ce mai zice d. Xenopol :

Cât de deștept era simținântul în rumâni că ei păstrase dreptul de a avea proprietăți, se constată din faptul că niște rumâni pretind a poseda încă niște mori pe Bogdănești, moșie a mănăstirei Arnota. Egumenul pune să le strice morile. Rumânii se jăluiesc. Comisia de judecată rânduită hotărăște, „că nu s'a căzut să facă mori pe moșia mănăstirei, fiind rumâni ca să întoarcă egumenul cheltuiala acestori mori și să rămână ele pe sama mănăstirei“. ¹⁾

Cetind documentul la care autorul *Domniei lui Cuza* se referă, ²⁾ aflăm că lucrurile stau astfel.

În ce calitate rumânii din Bogdănești susțin că cele două mori din râul Hurezelor sunt ale lor ? Pe motivul, zice documentul „*cum au jeluît ei (locuitorii) că sunt moșneni și au moșia lor osăbită megieșească*“.

Va să zică în calitatea de foști proprietari neclăcași ei reclamă. Iată chiar plângerea lor : „că având ei două mori în râul Hurezelor în hotarul

¹⁾ Domnia lui Cuza Vodă, Xenopol, pag. 424.

²⁾ Academia Română, Condica mănăstirei Arnota, pag. 85.

Bogdăneștilor Arnotei, în care au și ei *moșie megieșească*“. Ei pretind că sunt moșneni. Acești rumâni din Bogdănești perd procesul. Pentru ce ? Pentru că li se dovedește la judecată că ei n’au fost nici odata proprietari în Bogdănești și că totdeauna au fost „rumâni cu moșie cu tot“. Prin urmare n’au putut sa aibe proprietăți.

Și pe aceste motive judecata hotărăște «Deci văzând noi că n’au nimic a răspunde în potrivă, și au fost ca niște oameni răi supărând pe Măria sa Vodă, i-am dat rămași că nu s-au căzut ei să facă mori pe moșia mănăstirei fiind rumâni, ci să le întoarcă Egu-menu cheltuiala pe ce se va adeveri prețul acelor mori să rămâie pe seama mănăstirei“.

XIII

Eu nu zic că țăranii având dreptul de a transmite prin moștenire casa cu grădinile, curăturile, viile, și chiar pământul arabil, nu ar fi putut mai la urma să creadă și să-și închipuie că sunt adevărați proprietari pe acele pământuri. O îndelungată stăpânire din tată în fiu poate să nască o astfel de idee. Acest lucru s’a întâmplat aiurea, în Franța bunăoară.

Iată ce cetim în *Les Classes rurales* a d-lui Henri Sée :

«Voilà donc le paysan fixé sur sa tenure. Il en est comme la dépendance et l’instrument nécessaire ; mais la longue jouissance, l’usufruit viager et même héréditaire de la parcelle de terre, que le maître lui a assignée, lui donne le sentiment qu’il possède certains droits sur le petit domaine qu’il cultive. Rien d’étonnant si l’on se laisse aller, dès le IX-e siècle, à s’en

*«considerer comme le propriétaire : un capitulaire de 862 nous montre des colons qui ont vendu leur tenure, ou tout au moins, la possession de leur tenure, pour ne garder que la maison qu'ils habitent».*¹⁾

Dar autorul francez ne spune imediat ca împăratul, apropo de asemenea vânzări ilegale, ordona agenților săi ca să nuse mai repete asemenea abuzuri, adică ca să se împedice asemenea vânzări care vor fi făcute fără autorizația proprietarului, pe motiv, între altele, că moșiile se strică și fiscul nu știe la cine să se adreseze pentru a percepe darea : „*Ut quoniam in quibusdam locis coloni, tam fiscales quam et de casis Dei, suas hereditates, id est mansia suae, tenent, non solum suis paribus, sed et clericis, canonicis ac villanis presbyteris et aliis quibuscumque hominibus vendunt et tantumodo sellam retinent et hac occasione sic destructae fiunt villae, ut non solum census debitus inde non possit exigi, sed etiam quae terrae de singulis mansia fuerunt, jam non possint agnosci*“ .. (Capitul., No. 273, Boretius, t. II, p. 323.)²⁾

La noi niciodată țăranul clăcaș nu s'a crezut proprietar pe pământul pe care 'l cultiva. Ar fi a mai întinde prea mult ca să arăt din ce cauză n'a putut să se înșele. Totdeauna a știut că pământul pe care 'l cultivă este a stăpânului moșiei. Am arătat mărturia oamenilor din Bosancea și Lămășani, din care se vede lămurit că țărani știau foarte bine că nu sunt proprietari, când spun că de aceea casele precum și pământurile se întorc în lipsa de moștenitori, proprietarului „pentru că locul este stăpânesc».

¹⁾ Opera citată, pag. 69—70.

²⁾ Acciași pagină.

De câte ori întâlnim — și întâlnim — cazuri de țărani care revindcă nășii dela boeri, ei totdeauna fac asemenea revendicări, fie pe motivul că sunt răzeși sau moșneni, fie că strămoșii lor au fost răzeși sau moșneni. Nu găsim un caz măcar, în care ei să revindece vre-o moșie pe motiv că au dreptul de proprietar pe pământurile pe care stau.

CAPITOLUL V

CONCLUZIE

I

Aruncând o privire asupra celor cinci veacuri, un fapt le dominează. Dela cele întâi găsim pe țărani așezați pe moșii bocrești, mănăstirești și domnești. În cele din urmă, acelaș lucru. Foarte puțini din ei devin proprietari. Din contră mulți dintre răzeși și moșneni, își perd proprietățile.

În veacul al 15-lea țăranii dăduse dijmă și facuse clacă; în veacul al 19-lea îi găsim tot facând clacă și dând dijmă.

Fost-au vre'odată țăranii proprietari ? Proprietari pe moșiile lor ? Istoricește nu se poate dovedi. Am văzut în capitolul precedent, cu ocazia discuției părerii d-lui Alex. Xenopol, că acest autor se înșală când crede a găsi în timpurile istorice și anume în veacul al 17-lea, urme de faptul că țăranii clacași fuseseră odată toți proprietari pe moșiile pe care erau stabiliți.

Dar, oare în timpurile cele mai vechi, adică înainte de veacul al 15-lea, țăările Moldova și Muntenia, fost-au țări de mici proprietari, adică clăcașii, fost-au și ei proprietari alături de răzeși și moșneni ? Și în acest caz cum și-au pierdut proprietățile și au devenit clăcași ?

Venit-au peste ei, mai târziu, o clasă dominantă punând stăpânire peste ei și șupuiindu-i la dijmă și clacă ? Sau din contră, pământurile acestora fost-au ele din timpurile cele mai primitive ocupate numai de un număr restrâns de proprietari pe locurile cărorora țăranii, cine știe de când stabiliți, plăteau dijmă și clacă ?

Iată o chestiune la care desigur nu se poate răspunde, cum deja am spus, istoricește, cu documente sprijinitoare. Din starea în care găsim pe țăranii în veacul al 15-lea, dacă e vorba să facem ipoteze — în cazul când am admite ideea că țăranii au fost odata proprietari — o ipoteză foarte admisibilă — acest lucru a trebuit să fi avut loc în timpurile cele mai depărtate. O deposedare în masă, dacă a putut să aiba loc, nu a lăsat nici o urmă istorică.

Din studierea istoriei țăranilor în celelalte țări rezultă sigur un lucru : că a fost o epocă în care în occidentul Europei, a existat o pătură însemnată de mici proprietari și că clasa dominantă, nobilii, i-au deposedat, în cele mai multe cazuri, cu violență. Am indicat acest fapt în *Introducere*.

Așa a trebuit să se petreacă probabil și la noi. Și noi am trebuit să avem din vechiu, și o mică proprietate alături cu cea mare. Sau poate la început de tot, toată proprietatea a fost mică, iar cea mare a putut să se întocmească pe ruinile aceleia. Dar aceasta este o simplă ipoteză. Ceeace e sigur, e că dacă țărilor au trecut prin o astfel de fază, apoi ele au trebuit să treacă cu mult mai înainte de epoca istorică.

Ceeace mă face să înclin a crede acest lucru sunt următoarele considerații.

Am văzut că, când te scobori la origina istorică a proprietății noastre nu găsim decât un fel de proprietate, cea mare, de vreme ce am arătat, bazându-mă pe cercetările d-lui Radu Rosseti, că mica proprietate răzășească și prin urmare și cea moșnenească, a fost și ea la început o mare proprietate.

În cursul veacurilor istorice nu vedem formându-se o mică proprietate. Din contra, cea mare crește pe ruinele celei mici.

Un izvor a micii proprietăți ar fi putut să fie daniile Domnești. Domnii ar fi putut să facă o distribuție de mici loturi de moșii, țăranilor sau grupărilor sătenești din proprietatea lor. Acest lucru nu-l vedem, din contra. Daniile se fac în genere clasei boerești sau slugilor domnești și foarte rar la persoane străine de clasa boerească. Acest lucru s'a petrecut de sigur și în timpurile anti-istorice din partea acelor care, sub un nume sau sub altul, stăpâneau aceste țări. Cum putea dar să se formeze o mica proprietate?

A treia considerație este: Desigur că proprietatea cea mare și prin urmare și cea mică, în timpurile cele întâiu ar fi putut să se formeze prin ocupația locurilor libere. Iată un izvor posibil al micii proprietăți. Dar ideea pe care Domnii, prin urmare și vechii stăpânitori a acestor țări, idee în genere răspândită în toată Europa, au avut și practicat, a împedecat asemenea constituire de mică proprietate. În adevăr, am văzut care era ideea admisă în chestie de proprietate. Orice loc neocupat era, de drept, domnesc, prin urmare aceste țări, măcar că la început au avut o populație foarte rară și a existat imense locuri deșerte, totuși conform ideei în puterea căreia Domnul

era stăpân pe orice loc neocupat, nimeni nu s'a putut așeza sau forma vre-un sat decât în condițiile locuitorilor așezați pe moșii străine, adică în condiție de dijmari și clăcași. Prin urmare nu a fost posibil o constituire de proprietate cuiritară.

Am zis că, în tot cazul, dacă o deposedare a micilor proprietari a avut loc, ea a trebuit să se întâmple cu mult înainte de epoca istorică. Am arătat în cursul acestui studiu cum sentimentul de proprietate la noi a fost foarte viu și cum lupta pentru pământ a fost foarte aprinsă. Țăranii când sunt proprietari, ca și boerii, se luptă să-și păstreze pământurile, iar clăcașii nu scapă o ocazie, când cred că sunt nedreptățiți, să facă revendicări de moșiele pe care sunt așezați, invocând cum că strămoșii lor, ar fi fost stăpâni pe ele. Procese de asemenea natură întâlnim, în care țăranii invocă stăpânirea vre-unui îndepărtat strămoș al lor ca titlu de proprietate și mai în toate aceste cazuri vedem pe intimați, fie boeri fie egumeni de mănăstiri, producând acte de cumpărare de la acel strămoș, sau de danie de la vre-un Domn.

Dacă țăranii ar fi fost deposezați de pe proprietățile lor în timpuri mai apropiate de cele istorice, de sigur că am găsi urme.

Mai mult; dacă am întâlni, în cursul istoriei, un număr însemnat de reclamații ale clăcașilor, invocând ca titlu de proprietate, stăpânirea strămoșilor lor, încă măcar acest lucru ar dovedi o deposedare cu caracter mai general din partea clasei stăpânitoare. Adevărul ne face să spunem că asemenea procese de revendicare întâlnim, relativ foarte puține, ceea ce

ne face a nu da un caracter de universalitate la depozedări de asemenea natură care a putut să aiba loc în cursul veacurilor. Desigur că cotropiri au avut loc, dar cotropire și depozedare în masă, sunt doua lucruri deosebite.

Faptul istoric că o parte din răzeși și moșneni și-au pierdut proprietățile, fie prin vinderi de bună voie, fie prin vinderi silite sau prin cotropire, ar fi un indiciu, dacă am găsi că marea proprietate s'a format, în cele mai multe cazuri, pe asemenea cale, pe socoteala celei mici.

Dar nici acest lucru nu e exact.

O mare proprietate exista deja de mult înainte. Proprietățile mici răzăsești și moșnenești, nu o creaza.

Cum că în marea proprietate, pământurile răzeșilor și ale moșnenilor, joacă un rol secundar, dovedește următorul fapt. Sentimentul de proprietate era așa de adânc la răzeși și moșneni în cât el supra-viețuește chiar după ce aceia și-o perd. Vinderile pe care moșnenii le fac, vânzându-se împreună și ei ca vecini și rumâni, ne arată că în asemenea cazuri, ocinile moșnenilor nu se confundau totdeauna nici nu se pierdeau în întinderea moșiilor cumpărătorilor; ele își păstrau fisionomia lor și la cea întâi ocazie, când puteau, vânzătorii își rescumpărau moșioarele lor.

În fine, un ultim considerent. Din timpurile cele mai vechi istorice găsim populația satelor plătind fără a murmura, dijmă.

Dijma era semnul după care cineva recunoștea că stă pe o proprietate străină. Dacă, țăranii ar fi fost depozedați, relativ de curând, de sigur că am fi găsit oarecare murmure sau oarecare rea voință în plata dijmei, mai ales dacă depozedarea ar fi fost violentă.

Un exemplu cam analog îl găsim în veacul al 18-lea. Niște moșneni își vând moșia unui boer. Acesta caută să-i alunge de pe moșie după ce intră în posesiune, lucru care mai la urmă, era dreptul lui. Moșnenii protestează și se opun a părăsi moșia. Ei învoacă că vânzând moșia n'au înțeles ca să o și părăsească, ei oferă a rămânea ca simplii clăcași să dea dijmă cumpărătorului și să facă clacă. Iată deci, cum țăranii știau, chiar când își vindeau moșiile cu acte în regulă să-și apere drepturile ce le mai rămâneau.

II

În legătură cu aceste chestiuni se impune o altă întrebare: fost-au țăranii liberi cu totul, în vre-o epocă din cursul acestor cinci veacuri? Răspund nu. Libertatea lor a fost totdeauna limitată și condiționată. O scurtă privire de ansamblu va dovedi aceasta.

În veacul al 16-lea și al 17-lea, am văzut că situația țăranilor e relativ bună. Ei se bucură de oarecare independență personală căci pot să se mute de la un loc la altul, numai cu învoirea stăpânirii care le-o dă cu ușurință; ei nu sunt lipiți de pământ, nici stăpânii moșiilor nu-i pot reține.

Dar această libertate, chiar așa cum este, adică limitată, încă nu provine de la aplicarea principiului după care omul are dreptul să fie liber, ci ea este mai mult fructul unor împrejurări care nu implicau de loc recunoașterea formală a ideii de libertate.

Țăranii pot, în aceste veacuri, să părăsească satul

fără voia proprietarului. Cu toate aceste, am văzut de altă parte, că ei au obligații de claca ce dătoresc proprietarilor. Cum se explică aceste două lucruri care par, în aparență, contrarii? Pe deoparte obligațiile de muncă proprietarilor, iar, pe de alta parte, libertatea de a părăsi moșia? Lucrul să explica prin lipsa de dezvoltare a organizației sociale și printr'o desfășurare nedesăvârșită a fenomenelor economice.

Proprietarii aveau la dispoziția lor brațele țăranilor, într'o limită determinată, însă nu aveau totdeauna ce să facă cu ele pentru cuvântul că ei faceau puțină cultură. Prin urmare faptul că țăranii parasiteau, câte odată moșia unde ședeau, nu le aduceau tocmai daune serioase, iar din cauză ca organizația clăcei nu luase o consistență serioasă și severă, să lăsa țăranului o libertate relativă de care acela uza când simțea nevoia.

De altă parte fiscalul totdeauna sever până la cruzime în toate țările și în toate timpurile, nu-și organizase încă în mod draconic și meticulos, mecanismul lui de percepere și de stoarcere a contribuabilului. Drept vorbind, Domnul ar fi avut interes și în veacul al 17-lea ca să nu-i scape din mână nici un contribuabil. Acolo unde organizația fiscală este perfectă, găsim pe țăran lipit de satul său cu multe secole înainte.

La noi însă în acele veacuri, țăranul se putea muta cu învoirea Domniei.

Ce condiții punea fiscalul pentru ca să învoiască mutările de la un sat, la altul? Am văzut că, riguros vorbind, numai una, anume că acel care voia să părăsească un sat, să fi plătit contribuția sa la cislă...

Rar vedem cerută în mod strict și a doua condiție care asigură în adevăr continuitatea plăței cislei și în viitor, anume declarația arătătoare unde țăranul, mutându-se, gândește a se stabili. Pentru ce fiscul are acru de a nu-și înțelege interesele și nu le apără cu vigoare? Am văzut: motivul este că sătenii, odată suma cislei stabilită, erau responsabili de ea, prin urmare era indiferent pentru fisc dacă un contribuabil îi plătea sau nu partea sa, dacă era în sat sau plecase, în momentul perceperei.

Strict vorbind, acest motiv nu era serios. Fiscul se îndestula, ce e dreptul, din spinarea celorlalți consăteni când lipsea unii din ei, dar, pe lângă că acest lucru aducea supărări și protestări printre cei rămași, mai la urmă această responsabilitate solidară dura numai până la întocmirea din nouă a cislei pe un alt period. La o nouă întocmire, consătenii excludeau pe cel plecat sau dispărut cu partea lui contributivă și prin urmare suma globală a cislei satului fatal se micșora. Fiscul în definitiv, care acorda ca țăranii să se mute sfârșea prin a fi în pierdere. Căci dacă prin o asemenea învoire perdea desigur un contribuabil din satul în care acela șezuse, nu era totdeauna sigur că-l va regăsi în satul unde acela declara că are a se stabili. Acest lucru dovedește ceea ce am zis mai sus, o lipsă de organizație complectă și draconică a perceperei dărilor. Iată de ce țăranul în veacul de care mă ocup, se bucură de o libertate relativă.

Este faza întâia și cea mai bună pentru el.

Dela finele veacului al 16-lea, în cursul celui al 17-lea și până aproape de jumătatea celui al 18-lea, situația țăranului se înrăutățește și aceasta se dato-

rește noilor condiții economice izvorâte din noua necesități de cultură a proprietarilor.

Proprietarii începând a simți prețul real al brațelor de muncă țărănești, încep a căuta nu numai să uzeze dar chiar să abuzeze de ele în profitul unei culturi mai dezvoltate. Așa se explică cum o mare parte din țărani sunt transformați în vecini și rumâni. Tot așa se explică de ce mare parte din proprietarii răzeși și moșneni cad și ei în robie economică vânzându-se cu moșioarele lor. Țăranii rămași liberi pot încă să uzeze de libertatea personală relativă căci tot numai dela Domn atârnă învoirea de a se muta de pe un loc pe altul, dar restul cazut în complectă supunere către proprietari, independent pe motivele fiscale, nu mai pot părăsi moșia. Situația lor, am văzut, că ajunge astfel încât Domnii sunt nevoiți să intervină și prin deosebite măsuri să reușească a reda țăranilor libertatea individuală perdută și a-i scoate, în parte, din robia economică în care căzuse, limitând zilele de muncă la un număr determinat. Această delimitare desigur că a fost un mare bine pentru țăranii vecini dezrobiți, dar pentru cei cari își păstrase totdeauna, independența?

Aceasta este faza a doua și cea mai rea pentru țărani.

Cu începutul jumătății veacului al 18-lea țăranii intră într'o fază destul de rea. Ei nu mai sunt — ce e dreptul — servii proprietarilor, li se fixează la toți fără deosebire un număr determinat de zile de clacă.

Dar în Moldova, acel număr de zile să ridica până la 29, lucru ce nu a trebuit să existe nici-o dată.

În schimb însă, ei perd cu desăvârșire libertatea față cu fiscul. Constantin Mavrocordat ordonă, ca de acum înainte, țăranii să nu se mai poată strămuta de la un loc la altul pentru nici un fel de motiv. Fiscul înțelege că numai cu asemenea măsură drastică poate, pe cât e cu putință, să-și asigure contribuabili și mai cu seamă, să nu-i piardă. Era consecvența finală a sistemului de impozite de atunci într-o societate slab organizată. Am zis că proprietarii n'au încă dreptul de a reține pe țăranii pe moșii, în calitatea lor de stăpânitori, dar mai la urmă nici nu aveau nevoie. Fiscul se însărcina ca să le păstreze până la unul pe toți clăcașii. În adevăr, îndată ce fiscul oprea ori ce părăsire a satelor de către țăranii, proprietarii profitau și ei de această defensă și pentru ce mai era nevoie ca și ei să urmărească pe cei fugiți, pe câtă vreme fiscul se însărcina să facă această urmărire pe contul și în interesul lui? Domnii fanarioți care au un simț de fiscalitate foarte dezvoltat, înțeleg că orice învoire acordată țăranilor de a se schimba din un sat în altul, e dăunătoare pentru perceperea dărilor.

De aceea ei nu mai acordă asemenea învoiri. Ei nu riscă ca să piardă un contribuabil sigur pentru a-l găsi într'alt sat, în mod foarte puțin probabil, cum am văzut că făceau Domnii din veacurile trecute. Fiscul înțelege că numai fixând pe țăran pe moșia unde s'a născut, numai așa îl poate găsi în totdeauna să-l poată cislui. Fiscul păstrează responsabilitatea solidară din veacul al 18-lea: era o garanție în contra oricărei eventualități. Dar conform proverbului «ce-i în mână nu-i minciună» fiscul preferă să aibă pe con-

tribuabilul fixat în satul din a cărei cislă deja face parte.

Aceasta este a treia fază.

A patra fază. S'ar părea în aparență, că este cea mai apăsătoare. Am analizat-o în detalii. Condițiile de muncă devin mai îngreuitoare, țăranul în jumătatea din urmă a veacului al 18-lea precum și în jumătatea întâi a veacului al 19-lea, clăcuește o cantitate mai mare de muncă și cade în supunerea și a proprietarului, pe lângă cea a fiscului.

Am văzut în așezămintele din această perioadă că se prescrie în mod formal că țăranii nu pot părăsi locurile unde sunt așezați, nu numai fără voia fiscului, dar chiar fără aceia a proprietarilor. De asemenea în această fază să ivește chestia îngustimei locurilor de hrană și mai cu seamă de fânățe.

Și cu toate aceste, măcar că această din urmă fază are, în aparență, aerul unui pas înapoi în viața și dezvoltarea țăranimei, totuși, dacă ne punem a judeca lucrurile din un punct de vedere mai superior, mai general, trebuie să constatăm un real progres.

Situația materială a țăranilor se îmbunătățește. Ei fac cultură îndestulă și variată, cresc un număr însemnat de vite, făcând comerț și exportând atât cereale cât și vite. O dovadă, afară de cele deja arătate la locul convenit, de acest lucru, este că țăranii nu mai fug din sate și chiar din țară, cum am văzut că ei făceau în veacul al 18-lea. Ei suportă mari și grele biruri, fără a părăsi casele și gospodăria lor.

Dovadă că situația lor materială este mai bună, e că ei capătă gustul muncii și al îmbogățirii, e că pun un mai mare preț pe locurile de ară-

tură și de fânaț și se plâng energic când asemenea locuri li se reduc.

Mai mult; ei își dau seamă de drepturile lor precum și de obligațiile proprietarilor și sunt foarte sensibili la încălcările și la abuzurile celor din urmă. Evident că fixarea și determinarea clacei și a dijmei au fost un mare progres pentru țăranii, măcar că numărul de zile a fost neconținut sporit, devenind cu mult superior celor câte țăranii lucrase în veacurile anterioare. Niște obligații ori cât de oneroase ar fi ele, când sunt determinate și precise, sunt preferabile simplului bun plac sau a bunei voinți discreționare chiar când bunul plac și buna voință nu iau un caracter îngreunător.

Ca să se vadă acest lucru, să fac o ipoteză. Să ne închipuim că în această epocă, nu ar fi fost, de Domni, determinate zilele de clacă. Cu trebuințele tot mai mari a marei proprietăți, ce ar fi devenit țăranii în mâinile proprietarilor? La câte zile de clacă i-ar fi supus? Dacă chiar în veacul al 17-lea s'a simțit nevoia unei limitări de muncă, cu atât mai mult această nevoie ar fi fost simțită în veacul al 18-lea și al 19-lea. Pentru a apăra pe țăran contra trebuințelor tot crescânde ale proprietarilor, fusese nevoie numai decât de o regulamentare a zilelor de clacă.

De acest lucru țăranii se bucură în a doua jumătate a veacului al 18-lea și în acel al 19-lea. Orice abatere dela așezămintele, care stabilesc condițiile de muncă, provoacă din partea lor protestări și plângeri. Am văzut că această epocă e plină de reclamații de asemenea natură și o mare parte din ho-

tărârile pe care Domnii le dau sunt relative la asemenea plângeri.

Tot în această epocă se cristalizează — ca să zic, așa — condiția și situația juridică a țăranilor pe moșiile pe care ședeau și cu toate silințele proprietarilor, de a reduce la puțin lucru, drepturile țăranilor pe acele moșii, ele sunt reale și destul de importante.

Aceasta era o consecvență naturală a șederei lor de veacuri pe proprietățile boerești.

Trecut-au ei prin diverse faze; lucrat-au greu pe moșiile stăpânilor; fost-au robi, sub numele de *vecini și rumâni*; fost-au supuși la o muncă grea și excesivă prin așezămintele din veacul al 18-lea și al 19-lea; fost-au de asemenea lipsiți de libertatea personală. Dar prin faptul că au șezut pe aceleași moșii, timpul și împrejurările le au creat drepturi față cu proprietarii, drepturi care mai târziu au fost formulate în legi sau în obiceiuri.

În capitolul *Condiția juridică a țăranilor*, am arătat acele drepturi, considerându-le numai din punct de vedere juridic. Să le judecăm acum din punct de vedere social.

Am arătat cum sentimentul de proprietate *cuiritară* să afirmă în clasa proprietarilor cu mare tărie la începutul veacului al 19-lea, între altele, prin anaforaua boerilor Moldoveni dela 1827.

Cu toată această energică afirmare și cu toată nesocotința cu care proprietarii tratează pe țărani numindu-i, cu oare care dispreț, „*simpli hrănitoresi și șezători pe moșiile noastre*“, totuși acești șezători și hrănitoresi aduceau o mare încurcătură ideei

de proprietate cuitară invocată de boeri și transformau; în liniamente generale, caracterul acelei proprietăți.

Cu toate susținerile boerilor, proprietatea din veacurile trecute și din acel al 19-lea până la 1864, a avut alt caracter decât cel ce are astăzi. Astăzi proprietarul e stăpân absolut pe întregul său imobil, de care poate dispune în marginile legii, cum voește. Iar formele de folosință a cuiva pe un imobil străin nu sunt altele decât închirierea și arendarea pe timp mărginit, iar ca grevare, uzufructul.

De altă natură era proprietatea din veecul al 19-lea înainte de 1864. Desigur că, cum am arătat, asupra întregii moșii, stăpânul era proprietar, dar pe acea moșie erau locuitorii pe care acela nu-i putea alunga. Nu-i putea deposea de casele, grădinile, curăturile, viile, și chiar de locurile de arătură și de fânaș. Ce fel de proprietari cuitari erau deci stăpânii moșiilor, în aceste condiții ?

Proprietatea lor era știrbită de fapt prin drepturile de uzufruct, de servitute și de emfiteoză ale țăranilor.

Mai mult, oricare ar fi calificarea juridică a șederei țăranilor pe moșiile stăpânilor—și am dat această calificare — dacă considerăm moșiile din punct de vedere social, deja găsim în liniamentele lor, desemnate cele două proprietăți care există astăzi: proprietatea boerului și mica proprietate a țăranului.

Am văzut că locurile cultivabile ale țăranilor făceau un bloc în o parte a moșiei, separate de acele ale proprietărilor. Ce înseamnă aceasta alt-ceva, decât că erau deja socialmente două feluri de proprietari, proprietarii mari și proprietarii mici ? Această delimitație capătă și mai multă putere în fapt când Alex.

Moruzi în 1804 determină pentru fânaț și hrană, trei părți de moșie, locuitorilor, rezervând proprietarului numai a patra parte. O asemenea delimitație e din nou confirmată de Ioniță Sturza, când și el, prin sobornicescul hrisov, alochează țăranilor două părți de moșie, rezervând stăpânului, proprietatea absolută și folosința, numai peste cea a treia parte.

Regulamentul organic întărește această idee de separațiune în două a moșiilor; ba el chiar face mai mult. Creează, ca să zic așa, cel întâiu mica proprietate individuală, prin faptul că dă în folosință fiecăru-i țăran un anume număr de pogoane sau de fâlcii de pământ și de fânaț.

Evident că proprietatea înainte de 1864 avea un caracter hibrid. Ea nu putea să continue astfel. Nu puteau aceste două feluri de proprietăți, una de drept, generală, alta de fapt, specială, să dureze împreună. Fatal trebuia să se despărțească definitiv, zdrobind legăturile istorice și economice care produsese un asemenea fel de proprietate.

Am arătat că asupra unui singur lucru situația țăranilor devine mai rea, lăsând deoparte cea a fixității lui pe moșie, anume îngreuiarea muncii datorită către proprietar. Desigur că la începutul veacului al 19-lea țăranul muncește mai mult decât se determinase prin așezămintele de la jumătatea întâiu a veacului al 18-lea. Dar admitând raporturile care existau de veacuri între proprietari și clăcași, această îngreuiare a muncii era neevitabilă și numai o emancipare completă ar fi putut pune capăt la o situație care trebuia să devie din ce în ce mai grea, în organizarea economică atunci în vigoare. Precum se știe, condițiile economice determină situația claselor sociale.

Tot condițiile economice stabilesc raporturile între muncă și producție. Proprietarii devenind producători prin eselență, era fatal ca condițiile muncii să devină mai rele pentru țărani.

Dacă lăsăm pentru un moment și în mod ipotetic, de o parte dreptatea și echitatea când ne ocupăm de raporturile dintre proprietari și țărani, atunci trebuie să spunem că, când boerii caută să impună condiții mai grele de muncă țăranilor, economicește, ei nu fac decât să silesc să pună în raport direct condițiile de muncă cu necesitățile economice.

Să ma explic asupra acestei chestiuni.

În veacurile întâi, era o relație mai dreaptă între necesitățile economice și obligația țăranilor de muncă.

Necesitățile economice erau mici, de asemenea și obligațiile țăranilor. Ba poate proprietarii nu aveau atât de produs câtă muncă puteau să ceară de la țărani.

În veacul al 18-lea se măresc acele necesități economice. De aceea vedem pe proprietar că abuzează de brațele vecinilor și au tendința ca să supună pe toți țăranii liberi la o muncă excesivă.

Domnii sunt nevoiți să intervină spre a determina întâi, zilele de muncă și mai târziu, chiar cantitatea de muncă. Desigur că în această limitare și determinare s'au ținut seama de necesitățile economice și de nevoile producției. Probabil că cele 12 zile de clacă stabilite de Domni, atât în Moldova cât și în Muntenia, corespunsese la nevoile de atunci ale producției, cumpănite și judecate în mod imparțial. Nu-mi pot închipui că Domnii, când au fixat claca la 12 zile pe an, n'au avut în vedere necesitățile de producție ale proprietarilor bine înțelese.

Dar la sfârșitul veacului al 18-lea și în veacul al 19-lea, necesitățile proprietarilor devin și mai mari; se găsește că condițiile de muncă nu mai corespund celor de producție. Iată de ce ei boerii se plâng neconținut că cele 12 zile de muncă și chiar cantitatea de muncă stabilită prin așezăminte, nu le sunt suficiente. Ei cer să se urce obligațiile de muncă la gradul de înălțime al necesităților lor economice, iar îngreuierea sub diferite forme a clăcei, care am arătat că în realitate de la 12 zile se ridică la 29, nu este de cât tendința de egalizare a raporturilor de producție cu cele ale muncii.

Se înțelege că țăranii nu primesc ca să se egalizeze condițiile între producție și muncă, pe spinarea și pe socoteala lor. Ei aveau, ca drept câștigat, determinarea clăcei la 12 zile și nu înțelegeau ca să renunțe la acest drept și nici era echitabil ca să se treacă peste lucruri deja câștigate pentru ei.

Deci producția mare pe care o făceau deja proprietarii nu puteau s'o realizeze cu munca stabilită de cele dintâi așezăminte agrare. Era fatal deci ca, sau să se calce drepturile câștigate ale țăranilor îngreindu-se condițiile de muncă, sau să se desființeze baza acelei organizații.

Riguros vorbind, proprietarii ar fi trebuit să respecte condițiile de muncă stabilite la finele veacului al 18-lea pentru că acele erau drepturi câștigate de țăranii. Iar pentru surplusul necesităților economice să plătească. Acest lucru poate ar fi împăcat ideia veche și nedreaptă de clacă cu ideile nouă, care își făceau drum, acele de plată a muncii. Când li se cere țăranilor să facă o muncă grea și mare, gratuit, acest lucru natural că-i revoltă sufletește. Ei caută, prin toate mijloacele pacinice, a rezista.

Gratuitatea muncii, când aceasta este grea, devine revoltătoare, și să notăm că deja atunci, exista ideea de muncă plătită și se întrebuița o asemenea muncă. Intr'un raport din 1803, către Const. Ipsilante în Muntenia, am văzut că mai mulți boeri puneau oameni cu plată la munca ogoarelor lor : Iată cuvintele lor proprii : „Iar noi plătim la alții câte 20 parale pe zi și câte odată 45“.

Această nedreptate—gratuitatea exploatată în mod escesiv—sare deja în ochii celor mai puțin orbiți, chiar dintre boeri. Intr'o corespondență a unuia Vasile Melinovski boer Moldovan, cu Mitropolitul Veniamin refugiat în Basarabia, vorbind de starea țăranilor, acel boer scrie : „afară de datoria lucrului celor 12 zile ce este legiuită, mi se pare că trebuiește a îmbărbăta lucrarea pământului și cu oare care mulțumire de plata ostenelei. Acea mulțumire de plată poate să se alcătuiască întru a zecea parte sau și din mai mult din semănături sau din secerea pâinei“.

Iată ideia gratuității muncii condamnată de un boer, și recunoscută legitimitatea recompensei muncii suplimentare.

A persista în ideia gratuității clacei mărind-o și îngreuind-o necomparat de mult, față de condițiile stabilite de întâile așezăminte agrare, însemna a provoca criza finală, însemna a pune în discuție existența însăși a clacei și temeiul ei și a îndruma această chestie spre o soluție radicală și definitivă, adică spre desființarea ei și emanciparea țăranilor.

Poate dacă s'ar fi admis sistemul mixt de care vorbesc mai sus, adică ca proprietarii să se mărginească la gratuitatea muncii sub numele de clacă numai în marginele celor 12 zile pe an și să plătească pe deasupra orice muncă suplimentară, poate claca ar mai fi putut

să dureze și necesitatea suprimării ei nu s'ar fi simțit așa de tare și așa de repede. Dar la această soluție nimeni nu se gândește afară de Melinescu; cel puțin nu găsim urme prin scrierile și documentele timpului.

Boerii cred că au un drept nelimitat câștigat de veacuri asupra gratuității întrebuințării brațelor țăranilor, fără să-și dea seamă că prin schimbarea condițiilor economice alta fusese claca din veacul al 15-lea și alta era cea pe care o cereau în veacul al 19-lea. Iar, pe de altă parte, cu totul alta fusese starea spiritelor țăranilor în veacurile întâi și mari modificări se făcuse în acele spirite în veacurile din urmă.

Regulamentul organic, este o dată istorică; el reprezintă un stadiu nou. Și cu toate acestea, clasa dirigentă nu se gândește la altceva, cu această ocazie, decât să dea o organizare mai îngustă și mai drastică condițiilor de muncă a țăranilor pe baza vechii idei de clacă agravată. Prin aceasta nu s'a făcut decât s'a dat o viață artificială unei instituții care era deja condamnată.

Căci claca era condamnată. Abuzurile care se făcuseră cu ea arătase un lucru în plină evidență: că însuși temeiul ei era nedrept și greșit.

Adică pentru ce sute de oameni ar fi lucrat gratuit ogorul unui proprietar pentru producerea de grâne de exportatie? Omul silit la această muncă, nu mai este un om liber, el este un rob al pământului. Fără de voie sutele de oameni lucrând pe un pământ străin timp de mai multe zile, se gândeau că ceea ce li se cere, este o nedreptate de vreme ce ei plătesc dijmă.

Chiar sistemul mixt de care am vorbit mai sus nu

ar fi putut să scape vechea organizație de peire ci cel mult i-ar fi prelungit viața. Eteria grecească, am văzut, că stărnise în pătura țăranilor oare care idei de emancipare care nu mai puteau să se împace cu starea de lucruri existentă.

Să ne închipuim că boerii într'un avânt de dreptate și de umanitate ar fi redus claca la 3 zile pe an. Nici cu aceasta nu i-ar fi dat viață, căci o clacă de 3 zile pe an n'ar fi folosit nimic proprietarilor a căror nevoi de cultură erau din ce în ce mai mari. Puteau ei să-și lucreze vastele lor ogoare cu cele 3 zile de clacă ale țăranilor? De altă parte, reducând pentru țărani claca la un așa mic număr de zile, prin aceasta nu i să lua caracterul de muncă gratuită și nu să făcea din țăran un om liber; el rămânea tot clăcașul proprietarului. Și acest lucru țăranii începuse a nu voi să-l mai suporteze.

De aceia vedem claca, cu toată încătușarea *Regulamentului organic*, ba poate din cauza acelei încătușări, că nu mai durează decât vr'o 20 de ani stărnind în acest curs protestări și provocând discuții de principii după cum voi arăta în volumul al doilea, și sfârșind prin a fi suprimată în 1864.

În adevăr, organizația socială a veacurilor de care m'am ocupat, nu mai putea mult să dureze. Lasă că imensa majoritate a populației rurale era așezată pe proprietăți străine, și că milioane de suflete nu aveau un petic de pământ propriu al lor; dar această situație dădea, cum am văzut, ocazie la neconținute plângeri și conflicte. Să putea merge înainte cu o organizație socială economică în care cultivatorii de pământ n'aveau în întreg măcar proprietatea fructelor recoltei lor, de vreme ce trebuiau să dea o parte din

ele proprietarului sub titlu de dijmă ? ¹⁾ Numai vorbesc de piedicile pe care Domnii le puneau libertății de comerț a țăranilor. Pentru ca țăranului să-i revie în propriu o parte din recolta muncită, el era nevoit să dea următoarele redevențe ; 1) dijma; 2) să facă munca în natură pe ogorul proprietarului sau să-și o răscumpere plătind-o în bani ; 3) Apoi el mai era nevoit ca să facă clacă domestică, aducând 2 care cu lemue la curtea proprietarului, reparându-i iezăturile, morile, hambarele, și coșarele etc.

În schimbul tuturor acestora și a altora, el o mai repet, se alegea cu o parte din fructele muncii lui.

De altă parte proprietarul pentru a trage toate aceste foloase, nu dădea țăranului decât un petic de pământ la câmp și câteva prăjini în vatra satului, pentru casă și grădină, nu debursa un ban pentru tot ce se numește exploatarea unei moșii mari. El avea brațe cu prisosință pentru cultivarea ogorului său, gratis, plus recolta care îi revenea ca dijmă și pe care țăranii erau obligați s'o aducă chiar la coșare. Așa că la sfârșitul anului proprietarul se afla în posesiunea unei părți din cultura țăranilor și a unei mari și splendide recolte a lui. Toate aceste aduse și așezate în hambarele și coșarele lui. Se găsea cu iezăturile și morile reparate, cu atenanțele în bună stare, cu lemne destule aduse în curte și cu tot ce-i trebuie dela oraș aduse tot grație podvoadei locuitorilor. Pentru cedarea unei părți din moșie care nu putea să treacă peste 2—3 cel mult, el putea să-și cultiveze a treia parte care îi rămânea, fără să-l coste o para, în afară de toate avantajile arătate mai sus.

---

¹⁾ *Histoire des classes rurales en France*, Henri Doniol pag. 478 și celelalte.

Pe lângă aceasta, proprietarii nu plăteau impozite. Bucatele, crășmele și comerțul lor, nu erau supuse nici dijmăritului, nici oeritului, nici vinăritului, etc. Organizația socială economică de atunci se rezăma pe 2 fapte : întâiu pe prestații de toate felurile și de felurite obligații ale țăranilor. Al doilea, pe starea de supunere în toate felurile a aceloră. Toată bogăția atunci existentă era fructul muncii gratuite a țăranului.

Evident că o asemenea stare de lucruri, în întâiul sfert a veacului al 19-lea, începe a ridica protestări.

Se simțea nevoia unei soluții a chestiei raporturilor organizației sociale pe care am arătat-o în cursul acestei lucrări. Era *un nod*. Acest nod trebuia deslegat. Și cum ? Nu erau decât 2 mijloace : ori acela a lui Alexandru cel Mare care, față cu nodul Gordian, scoate sabia și-l taie; ori celalt mijloc, anume cu multă precauțiune și blândețe să se caute a se desface multiplele învârtituri a funiei sociale. În Franța revoluția uzează de metoda lui Alexandru cel Mare! Ea taie brusc nodul, redând țăranilor proprietatea și libertatea. La noi, se va vedea în volumul viitor, că se întrebuintează cealaltă metodă.

CUPRINSUL MATERIEI

V O L U M U L I-iu

PARTEA II-A

	Pagina
CAPITOLUL VI.— ȚĂRANII ÎN A DOUA JUMĂ- TATE A VEACULUI AL 18-LEA.—CONSIDERAȚII GENERALE	313—324
I. Motivul pentru care Domnii fac a- șezămintele agrare	313—314
II. Nemulțumirea boerilor în Moldova	314—316
III. Aceeași nemulțumire și în Muntenia	316—317
IV. Dificultățile, neînțelegerile, reclama- țiile la care dau loc așezămintele de regulare a boerescului în a- mândouă țările	317—324
CAPITOLUL VII.— AȘEZĂMINTELE DETER- MINA NATURA BOERESCULUI ÎN MARGINILE CELOR 12 ZILE.— FIXAREA MĂDULUI DE PER- CEPERE A DIJMEI	325—367
I. Ușurarea condițiilor de muncă și de bir a bejănarilor reîntorși în Mol- dova.— Necesitatea unui așeză- mânt agrar definitiv	325—330

	<u>Pagina</u>
II. Așezământul lui Gr. Ghica (1766) în Moldova	330—336
III. Așezământul lui Gr. Calimach (1768)	837—338
VI. Așezămintele în Muntenia.—Boerii restabilesc vecinătatea între 1769- 1774.— Așezământul lui Alex. Ip- silante	337—343
V. Dacă așezământul lui Ipsilante să aplică ?	343—344
VI. O anafora a boerilor și al doilea așezământ a lui Grigore Ghica (1777)	344—355
VII. Neculai Caragea, Mihai Șuțu și ță- ranii în Muntenia.— Abuzurile proprietarilor.— Plângerile țăra- nilor.— Impovărarea țăranilor cu beilicuri și podvezi	355—364
CAPITOLUL VIII. ȚĂRILE SUB OCUPAȚIA AUS- TRIACĂ (1789-1792).—O ÎNCERCARE DE RES- TABILIRE A VECINĂȚĂȚEI	368—380
I. Rechiziții și beilicuri.—Ce erau scu- telnicii?— Motivul înființării lor. Abuzul ce să face cu scutelnici.— Boerii cer Prințului Coburg res- tabilirea vecinătății	368—379
II. Austriacii în Moldova	379—380
CAPITOLUL IX.— ȚĂRANII ÎN CEI DIN URMĂ ANI A VEACULUI AL 18-LEA	380—403
I. Ponturile asupra îndatoririlor din- tre locuitori și stăpâni a lui Mihail Șuțu în Moldova (1794).—Drep- tul de servitute perpetuă recu-	

noscut țăranilor asupra moșiilor vecine, în caz când n'au destul pământ pe acele pe care sunt așezați.— Obligația proprietarului de a da clăcașului pământ îndesulător pentru el și vitele sale.	380—387
II. Neînțelegerile între proprietari și țărani rezultând din aplicarea și tălmăcirea așezămintelor agrare. Tendința proprietarilor de așori claca agricolă și a înființa pe cea domestică	387 403
CARTEA PATRA.— Țăranii în veacul al 19-lea până la Regulamentul organic	404
CAPITOLUL I.— CONSIDERAȚII GENERALE .	404 417
I. Claca atât a țăranilor Moldoveni cât și acelor Munteni să îngreuiază .	404 405
II. Proprietarii capătă dreptul de stăpânire asupra persoanei țăranilor, pe care îi pot aduce cu sila înapoi când fug	405 406
III. Neînțelegerile între proprietari și țărani pentru locurile de fânațe. Delimitarea acelor locuri în Moldova	406—409
IV. Mare fiscalitate în Muntenia . . .	409
V. Afirmarea dreptului de proprietate precum și a privilegiilor clasei boerești	409—413
VI. Deșteptarea spiritului de indepen-	

	Pagina
dență prin țărani și agitația contra clacei și a celorlalte sarcine	413—417
CAPITOLUL II.—CLACA ȘI DIJMA SUB LEGUIREA LUI CARAGEA. — AȘEZĂMINTELE LUI SCARLAT CALIMAH ȘI IONIȚĂ STURZA . . .	418—469
I. Cum să regulează facerea clăcei și darea de dijmă când țăranii ședeau pe omoșie și aveau locuri de hrană pe altele.— Definiția clăcei	418—423
II. Egumenii, țăranii și claca	423—426
III. Diferite feluri de tocmeli agricole.— Neînțelegerile între proprietari și țărani continuă	426—433
IV. Const. Ipsilante schimbă baza de percepere a dijmei porumbului.	433—434
V. Caragea sporește zilele de clacă și mărește claca în bani. — El face obligatorii cele 12 zile de lucru.	434—443
VI. Acelaș Domn limitează dreptul de protimisis al țăranilor pentru luarea în arendă a moșilor	443—445
VII. Caragea declară prescrisă într'un an acțiunea proprietarilor pentru rămășițele clăcei. — Abuzurile arendașilor	445—449
VIII. Mare agitație în spiritele țăranilor în Moldova.—Așezământul lui Moruzi pentru ponturile boerescului —Ingreuirea clăcei.—Chestia locurilor de fânaț și de pășune .	449—475
IX. Așezământul lui Scarlat Calimah.	

	<u>Pagina</u>
—Definiția dreptului de protimis a țăranilor	457 460
X. Eteria grecească. — Așezarea Domnilor Români pe tronul țărilor.— Această schimbare nu aduce nici o îmbunătățire în situația țăranilor. Din contră. Așezământul lui Ioniță Sturza este mai apăsător .	460—469
CAPITOLUL III.—FINANȚELE LA INCEPUTUL YEACULUI AL 19-LEA	470- 502
I. Cisla în veacul al 19-lea. Modificările care le primește. Ajutorința. —Abuzul care să face cu sferturile. Huzmeturile în Muntenia și Ruzumaturile în Moldova. — Răsura și casa lefilor boerilor . .	470 480
II. Cauzele pentru care impozitele nu erau rentabile. — Urcarea lor. — Abuzul care să comitea la sate la așezarea cislei.—Privilegiile și scutirile de dări. Mazilii și rup-tașii. Scutelnicii	180
III. Baza cislei. După ce normă țăranii contribuiau la cislă. Ce era o lude. Iudele nu corespundeau numărului contribuabililor. — Răspunderea solidară continuă a apăsa satele	180—498
IV. Cum să întocmeau bugetele.— Ce parte aveau țăranii în budgetul cheltuielilor.— Deosebite sferturi și orânduile corespund la deose-	

CUPRINSUL MATERIEI

	Pagina
bitele cheltuieli bugetare.— Artic- olul lefilor boerilor și acela a menzilor (a poștelor) . . .	498—502
CAPITOLUL IV. — DĂRI ȘI BUDGETE. -- (1800-1818)	503—557
I. Dreptul de control al Rusiei în afa- cerile țărilor. — Alex. Ipsilante Domn în Muntenia. — Boerii și mănăstirile supuși la dijmărit. — Prin ordine exprese Poarta im- pune Domnilor să nu urce dăj- diile.—Birul pe care țăranii plă- tesc sub Ipsilante	503—509
II. Fiscalitatea lui Caragea.—Numărul enorm de lude pe care îl deter- mină la Visterie în comparație cu numărul redus de contribuabili.— Boerii țin cu orice preț la scutel- nicii lor.—Cifra la care să ridică impositele țărănești. — Deficitele să aruncă tot pe spinarea țăra- nilor. — In cheltuelile bugetare lefile boerilor și poștele sunt ar- ticole principale	509—522
III. Birul care vine pe fiecare cap de contribuabil țăran.—Țăranii plă- tesc și <i>răsura</i> și <i>sfertul</i> pentru le- file boerilor. — Caragea desfiin- țează <i>răsura</i> .—Inainte de a părăsi țara, Caragea întocmește un bud- get mai moderat	522—528
IV. Moldova mai săracă decât Mun-	

tenia. — De aceea fiscalitatea e ma mică	528—531
V. Finanțele sub Moruzi în Moldova.— Lupta între boeri și Moruzi, cel din urmă voind să scadă cifra chel- tuelilor. — Reforma bugetară a lui Moruzi.— Sferturile reduse la patru.—Suprimarea numeroaselor orânduiești și unificarea budge- telor. — Scutelnicii supuși la o parte din biruri. — Numărul bir- nicilor. — Catagrafia satelor. — Cât plăteau în mijlociu țărani de cap de contribuabil ?	531—542
VI. Sistemul ludelor nu mai există în Moldova. — Cîsla la sate. — Nu este nici o normă după care sa- tele și contribuabilii sunt im- puși. — Finanțele sub Scarlat Calimah. — Budgetele sub acel Domn. — Cât plăteau țărani . .	542—558
CAPITOLUL V.—CONDIȚIA JURIDICĂ A ȚĂ- RANILOR.	
I. Fost-au ei vre-odată liberi?—Liber- tatea de care s'au bucurat până la jumătatea veacului al 18-lea.— Fixarea lor de pământ din cauze de motive fiscale. — Fixarea de- finitivă sub Caragea și Ioniță Sturza.—Libertatea țăranilor sub Regulamentul organic	558—564
II. Proprietarii nu aveau dreptul să	

CUPRINSUL MATERIEI

	Pagina
alunge pe țăranii de pe moșii. — Intervenția de ocrotire a Dom- nilor. — Dispozițiile Regula- mentului organic	564 567
III. Drepturile țăranilor pe moșiile pro- prietarilor	567—568
IV. Dreptul de a tăia gratis lemnele de foc și de construcție. — Schim- bările și restrângerile ce au sur- venit, în cursul timpului	568—581
V. Dispozițiile Regulamentului organic în această privință	581—582
VI. Dreptul țăranilor de a avea cu în- destulare pământuri de arat, de fânațe și iamaș. Reducerile ce sufăr sub Regulamentul organic .	582—588
VII. Țăranii aveau drepturi de pose- siune emfiteotică asupra caselor și grădinilor din vatra satului .	588—592
VIII. Acelaș drept aveau asupra cură- turilor	592—596
IX. Acelaș drept aveau asupra live- zilor și pomaturi	596—600
X. Acelaș drept asupra pământurilor lor de arat și de fânaț	600—608
XI. Caracterizarea și definiția juridică a situației țăranilor pe moșii .	608—613
XII. Combaterea ideii că țăranii ar fi fost proprietari până în veacul al 17-lea	613 630
CAPITOLUL V. — CONCLUZIE.	631—652
I. Privire generală. — Discuția chestiei	

	<u>Pagina</u>
dacă țărani au fost vre-odată proprietari	631 636
II. Privire generală.— Privire generală asupra libertății de care s'au putut bucura țărani și în care veacuri. Cele patru faze istorice prin care au trecut țărani — Caracterul proprietății până la 1864. Ea era grevată de drepturile seculare, de uzufruct, servitute și emfiteoză, a țărănilor,—Deja să desemnează cele două proprietăți, proprietatea mare și cea mică.—Cauzele care aduc îngreuierea muncii țărănilor.—Această îngreuiare grăbește soluția desfacerei legăturilor cu care țărani erau strânși de proprietari. — Ideea gratuității muncii începe a fi criticată, ba chiar condamnată. — Avantajele ce prezenta vechea organizație pentru proprietari și inconveniențele și lipsurile pentru țărani. — Desfacerea legăturilor să impunea.	636—652

